

॥ कोबातीर्थमंडन श्री महावीरस्वामिने नमः ॥

॥ अनंतलब्धिनिधान श्री गौतमस्वामिने नमः ॥

॥ गणधर भगवंत श्री सुधर्मस्वामिने नमः ॥

॥ योगनिष्ठ आचार्य श्रीमद् बुद्धिसागरसूरीश्वरेभ्यो नमः ॥

॥ चारित्रचूडामणि आचार्य श्रीमद् कैलाससागरसूरीश्वरेभ्यो नमः ॥

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

पुनितप्रेरणा व आशीर्वाद

राष्ट्रसंत श्रुतोद्धारक आचार्यदेव श्रीमत् पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा.

जैन मुद्रित ग्रंथ स्केनिंग प्रकल्प

ग्रंथांक : १

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र

आचार्यश्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर
कोबा, गांधीनगर-श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र
आचार्यश्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर
कोबा, गांधीनगर-३८२००७ (गुजरात)
(079) 23276252, 23276204
फेक्स : 23276249

Websiet : www.kobatirth.org

Email : Kendra@kobatirth.org

शहर शाखा

आचार्यश्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर
शहर शाखा
आचार्यश्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर
त्रण बंगला, टोलकनगर
परिवार डाइनिंग हॉल की गली में
पालडी, अहमदाबाद - ३८०००७
(079) 26582355

૧	જયંકુમારી વિજયનાટક (ત્રીજી આવૃત્તિ)...	૦-૧૨-૦
૨	લલિતા દુઃખદર્શક નાટક (છઠ્ઠી આવૃત્તિ)...	૦-૮-૦
૩	નલ્લદમયંતીનાટક (ચોથી આવૃત્તિ) ...	૦-૮-૦
૪	બર્થોલ્ડ (બીજી આવૃત્તિ) ...	૦-૮-૦
૫	હરિશ્ચંદ્ર નાટક	
૬	તારામતી સ્વયંવર } (બીજી આવૃત્તિ) ...	૦-૧૨-૦
૭	વિક્રમોર્વશી ટ્રોટક (બીજી આવૃત્તિ) ...	૦-૮-૦
૮	અરોગતા સૂચક ...	૦-૮-૦
૯	પ્રસ્તાવિક કથાસંગ્રહ ...	૦-૮-૦
૧૦	માલવિકાગ્નિમિત્ર નાટક ...	૧-૪-૦
૧૧	પ્રેમરાય અને ચાદમતી નાટક (બીજી આવૃત્તિ) ...	૦-૮-૦
૧૨	લઘુસિદ્ધાન્ત કૌમુદી (ગૂજરાતી વિવેચન સહિત) ...	૫-૦-૦
૧૩	હિતોપદેશ (તૃતીયાવૃત્તિ) ...	૦-૧૨-૦
૧૪	વાળાસુર મદમર્દન (ઓલાદરણ નાટક બીજી આવૃત્તિ)...	૦-૮-૦
૧૫	મદાલસા અને રુતુધ્વજ નાટક ...	૦-૮-૦
૧૬	હરિશ્ચંદ્ર નાટકનો સાર ...	૦-૧-૦
૧૭	રાસમાળા ભાગ પેહેલે (ગૂજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી પાસેથી)	૨-૦-૦
૧૮	રાસમાળા ભાગ બીજો " " "	૨-૦-૦
૧૯	ગોપાલદાસ (હવે પછી) ...	૦-૮-૦
૨૦	કુલવિષે નિબંધ (બીજી આવૃત્તિ) ...	૦-૨-૦
૨૧	સંતોષ સુરતરુ (બીજી આવૃત્તિ) ...	૦-૨-૦
૨૨	શેકસપિયર કથાસંગ્રહ (૨૦ મ. છો.) (બીજી આવૃત્તિ) હવે પછી.	
૨૩	રતનાવલી નાટિકા ...	૦-૮-૦
૨૪	પાદશાહી રાજનીતિ ...	૨-૦-૦
૨૫	નાટ્ય પ્રકાશ. ...	૧-૮-૦
૨૬	રણપિંગલ ભાગ ૧ લો. ...	૨-૮-૦
૨૭	રણપિંગલ ભાગ ૨ જો. (છપાયછે) ...	૨-૦-૦
૨૮	રસપ્રકાશ ...	હવે પછી
૨૯	ડિંગલ (ગીત રચના) ...	હવે પછી
૩૦	વૈદિકછંદ રચના ...	હવે પછી

ઉપર જણાવેલાં અમારાં પુસ્તકો નીચેને સ્થળેથી મળશે.

મુંબાઈમાં—મેસર્સ એન. એમ. કંપની. તથા પંડિત જ્યેષ્ઠારામ મુકુન્દજી.

અમદાવાદ—રા. સાકરલાલ બુલાચીદાસ રીચીરોડ.

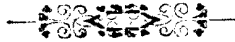
રાજકોટ—રા. લક્ષ્મીચંદ ઉત્તમચંદ બુકસેલર.

रणपिंगल.

प्रथम भाग.

रणछोडभाइ उदयरामे

रचने

भुज,

कच्छ दरबारी मुद्रायन्त्रमां छपावी प्रासिद्ध कस्थो.

संवत् १९५९

सन १९०२

मार्गशीर्ष.

डिसेम्बर.

भूल्य रुपिया २-८-०

પ્રસ્તાવના.

સર્વ વિદ્યાઓનું મૂળ વેદ છે. એજ પ્રમાણે આ હંદ:શાસ્ત્રનું કથન પણ વેદમાં છે. ઋષિઓ તેને વેદનું અંગ માનેછે, અને તેના વિરાટ સ્વરૂપમાં બે પાદ સ્થળે તેની ગણના કરેછે. જેમકે,

(સ્રગ્વિણીવૃત્ત)

શબ્દશાસ્ત્રં મુખં જ્યોતિષં ચક્ષુઃ

શ્રોત્રમુક્તં નિરુક્તં ચ કલ્પઃ વ

યા તુ શિક્ષાસ્ય વેદસ્ય સા નાસિ

પાદપદ્મદ્વયં હંદ આદ્યૈર્વૃષૈઃ.

વ્યાકરણ વેદનું મુખ છે, જ્યોતિષ નેત્ર છે, નિરુક્ત કાન છે, કલ્પ હાથ છે, શિક્ષા નાક છે, અને હંદમ્, તે ચરણ કમળ છે, એમ પ્રાચીન વિદ્વાનોએ કહેલું છે, અને પાદ વિનાનો મનુષ્ય જેમ લંગડો ગણાયછે, તેમ વેદ પણ હંદ:શાસ્ત્ર વિના પાંગડો મનાયછે, અને તેટલા માટે હંદોગબ્રાહ્મણમાં અને વેદના સર્વાનુક્રમ સૂત્રમાં ભગવાન્ કાત્યાયન ઋષિયે લખ્યું છે કે:—

યોહ વા અવિદિતાર્ષિયચ્છન્દોદૈવતાધિનિયોગેન

મંત્રેણ યાજયતિ વાઽધ્યાપયતિ વા સ સ્થાણું

વર્ચ્યતિ ગર્ત્ત વા પથતે વા પ્રશ્નિયતૈ પાર્ષિયાન્

ભવતિ યાતયામાન્યસ્ય ચ્છન્દાસિ ભવન્તિ

જ કોઈ મનુષ્ય મંત્રના ઋષિ, હંદ, અને દેવતાદિ સ્વરૂપ જાણ્યા વિના વેદ મંત્રથી યજન કરેછે વા કસવેછે, તેમનું અધ્યયન કરેછે, વા કરાવેછે, તે પાપિષ્ઠ થાયછે. વૃક્ષના થડની પેઠે સ્થાણુ (સ્થિર, અચળ) થાયછે; અંધકારવાળા ગર્ત્ત (કૂપ વા નરક)માં પડેછે, મરેછે અને તેના હંદો નષ્ટ થઈ જાયછે.

વળી તે કેટલું વધું ઉપયોગી છે તે દર્શાવવા માટે તેઓ લખેછે કે, (અનુષ્ટુભ યજતિ, બ્રૂહત્યા ગાયતિ, ગાયત્ર્યા સ્તૌતિ

અર્થાત્) અનુષ્ટુપ્ છંદવડે યજન કરવું. વૃહતિ છંદવડે ગાન કરવું અને ગાયત્રી છંદવડે સ્તુતિ કરવી इत्यादि.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જોતાં છંદોનું ગૌરવ અને માહાત્મ્ય આટલું બધું છે તેથી એ શાસ્ત્રનું થોડુંક પણ જ્ઞાન પ્રત્યેક મનુષ્ય માટે પરમાવશ્યક છે એમ માનવામાં વાધ નથી. આપણા ઋષિવરોએ જેટલા ગ્રંથ નિર્માણ કર્યા છે તે સઘળા પ્રાયઃ છંદોબદ્ધ છે. વેદ, સ્મૃતિ, પુરાણ, ધર્મશાસ્ત્ર, ઝ્યોતિષ, શિલ્પશાસ્ત્ર, વૈદ્યક इत्यादि ગ્રંથો છંદોબદ્ધ જ જોવામાં આવેછે. તે જો છંદોગૌરવ એવડું બધું ન હોત તો આપણા મહાર્ષિઓએ એને માટે આવડો બધો પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હોત નહિ.

ધાર્મિક દૃષ્ટિને એક બાજુ રાખી લૌકિક નજરે જોવા જતાં પણ છંદોગૌરવમાં કશી ન્યૂનતા નહિ જોવામાં આવે. છંદસ્* જેને આપણે હાલ સામાન્ય કવિતાના નામથી ઓછાંચિત્તે છિયે તે “બાહ્ય સત્યરૂપે જીવતરની સ્વચ્છરી પ્રતિમા છે.” એક મહાન્ કવિ તે દ્વારા કોઈપણ વસ્તુ, સૃષ્ટિસૌંદર્ય વા જનસ્વભાવનું વર્ણન કરતાં જે વિચારો પ્રકટ કરેછે તે, તે વેળા જે કારણથી ઉત્પન્ન થયા હોયછે તે કારણ નષ્ટ થઈ ગયા પછી પણ, આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી રીતે ત્યાંના ત્યાં, તેવીજ એટલે તેની મૂળસ્થિતિમાં જ જડાયા-રોપાયા રહેછે. જો કવિતાનું અસ્તિત્વ ન હોત અને તેની સ્વચ્છરી જન સમાજના મનમાં ન રોપાયલી હોત, તો રામાયણાદિ-મહા કાવ્યોની પ્રસાદી જે હાલ આપણે મહત્ પ્રેમથી પ્રાશિયે છિયે તે પામવાનો સમય આવત નહિ; અને વાલ્મિકિ, કાલિદાસ, ભવભૂતિ, ભારવિ, પતંજલી, શંકરાચાર્ય અને બીજા મહાન્ કાવ્ય કરનારાઓનાં નામ આપણા શ્રવણપર પણ આવવા પામત નહિ. પરંતુ સ્થિતિ તેથી ઉલટી છે. મનુષ્ય મન પ્રાચીન કાલથી

* Poetry is the very image of life in its external truth.

પ્રસ્તાવના.

૩

કવિતા ભગી દોરાયલું છે. અને તેને દૈવી અને લૌકિક શક્તિના ઉત્તેજક રૂપે આત્માને આનંદ આપનાર માને છે. અને તેટલા માટે એ સંબંધી જ્ઞાન આપનાર શાસ્ત્રને છંદ:શાસ્ત્ર એટલે ચિત્તને આનંદ આપનાર વાણી ગોઠવવાના નિયમવાલું શાસ્ત્ર કેહે છે.

છંદ:શાસ્ત્રના મૂળ યોજક કોણ અને એ ક્યારે અને ક્યાં યોજાયું એ હજુ સ્પષ્ટરૂપે જાણવામાં આવ્યું નથી. આપણા મહાપિયો તેને વેદનું અંગ માને છે અને વેદ રચના બહુધા છંદોમય છે તેથી તે વેદકાલથી પહેલાં હશે એમ કલ્પી શકાય છે. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં આ શાસ્ત્રની પરંપરા જોવા જઈએ છિયે તો તેના મુખ્ય આચાર્ય મહાદેવ છે. તેમની પાસેથી દેવતાના પતિ ઇન્દ્રદેવ શીખેલા છે. ઇન્દ્ર પાસેથી ચ્યવનમુનિ શીખ્યા અને તેમની પાસેથી બૃહસ્પતિ, બૃહસ્પતિ પાસેથી માંડવ્યઋષિએ છંદોજ્ઞાન મેળવ્યું છે. માંડવ્ય પાસેથી સૈતવ ઋષિએ અને સૈતવ પાસેથી યાસ્ક મુનિએ અને તેમની પાસેથી પિંગલાચાર્ય એ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કર્યું છે. અને તેમની પાસેથી અન્યાચાર્યોએ એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. એ પ્રમાણે શ્રીમાન્ રામાનુજાચાર્યના ગુરુ, છંદ:સૂત્રપરની પોતાની યાદવ-પ્રકાશ નામની ટીકામાં જણાવે છે.^૧

આ ઉપરથી એટલું તો નક્કી થાય છે કે, પિંગલાચાર્ય પહેલાંના ગમે તે છંદ:શાસ્ત્રકારો હોય પરંતુ તેમના ગ્રંથો પિંગલ મુનિના ગ્રંથ જેટલા આ દેશમાં પ્રવર્ત્યા નથી. લૌકિક છંદ અને વૈદિક છંદનું વિવરણ પ્રાચીન આચાર્યોમાં જેવું મહર્ષિ પિંગલે કર્યું છે તેવું અન્યાચાર્યે કરેલું નથી; તેથી તેમને છંદશાસ્ત્રના મૂળ પ્રવર્તક માન્યા છે. પિંગલમુનિ કોણ હતા, ક્યારે અને

૧ છંદોજ્ઞાનમિદં ભવાદ્ભગવતો લેભે સુરાણાં પતિ:

તસ્માદ્દુરશ્ચ્યવનસ્તત: સુરગુરુર્માણ્ડવ્યનામા તત: ।

માણ્ડવ્યાદપિ સૈતવસ્તત ઋષિર્યાસ્કસ્તત: પિંગલ:

તસ્યેદં યશસા ગુરોર્ભુવિ ધૃતં પ્રાપ્યાસ્મદાયે: કમાન્ ॥

કહ્યાં થઈ ગયા અને તેમને હંદ:શાસ્ત્ર શા માટે બનાવવું પડ્યું
 એ સંબંધમાં એક દંતકથા ચાલે છે તે વાંચનારને રમુજ આપશે
 એમ જાણી અત્ર આપિયે છિયે.

શેષનાગનું બીજું નામ પિંગલનાગ છે. એ પિંગલનાગ પોતા
 પર કેટલી પૃથ્વી રહી છે તે જોવાની ઇચ્છા થતાં સ્વરૂપાન્તરે
 બ્રાહ્મણનો વેશ લઈ સૃષ્ટિપર તેનું સૌંદર્ય જોતા જોતા વિચરવા
 લાગ્યા. આ વાત ગરુડના જાણવામાં આવતાં તેમને તેમની સાથે
 પ્રસિદ્ધ વૈર હોતાં તેને મારી खावानો ઇચ્છાથી તેની પૂઠ પકડી.
 બ્રાહ્મણના રૂપમાં નાગ આગળ અને ગરુડ પાછળ, એમ દોડવા લાગ્યા.
 ગરુડ છેક પાસે આવો ગયો અને તે તરત જ મારી खाશે એવું
 ઉપરે તેને જણાયું ત્યારે તે ડોહો રહ્યો, અને મોતમાંથી બચવા માટે
 કંઈ ઉપાય સૂઝી આવ્યો હોય એમ ડોહ કરી ગરુડને વિનવવા
 લાગ્યો કે, હે નાગારિ! હું કવિ છું, મારું કૌશલ્ય જુઓ. જે હું
 એક વખત લખીશ તે ફરીને લખીશ નહિ. લખાઈ ગયેલ અંક
 ફરી આપના જોવામાં આવે તો મને સુખથી खाइ જવો. ગરુડને
 આ વાત રુચી તેથી તેમ કરવા તેણે પિંગલને સૂચના કરી.
 એટલે બ્રાહ્મણના વેશમાં રહેલા પિંગલનાગે એક અક્ષરથી આરં-
 ભી છઠ્ઠીશ અક્ષર પર્યંતના પ્રસ્તારમાં જેટલા જેટલા મેદ થતા
 હતા તે સમગ્ર લખતો જઈ છેવટ સમુદ્રના કિનારા પાસે
 તે જઈ પહોંચ્યો. દરિયો પાસે છે અને તે માર્ગે ગરુડના પંજા-
 માંથી બચી જવાશે એમ તેને નક્કી જણાયાથી છેવટે એક વૃત્ત
 કરી પાળીમાં પેશી ગયો. જેમાં પેસતાં નાગ જે છેલ્લું વૃત્ત
 બોલ્યો તે વૃત્ત એટલા માટે ભુજંગપ્રયાત નામે ઓલ્લાય છે.

કેટલાએક એમ કેહે છે કે, લૌકિક હંદ:શાસ્ત્રના મૂળપ્રવ-
 ર્ત્તક પિંગલાચાર્ય કેહેવાય છે. એમનાં બીજાં નામ પિંગલનાગ,
 પિંગલમુનિ છે. વળી કેટલાક એમ પણ કેહે છે કે, વેદના મહા
 માધ્વના રત્નનાર પતંજલિ હતા, તેનું બીજું નામ પિંગલાચાર્ય

પ્રસ્તાવના.

૫

હતું. વઢી કેટલાક એમ પળ કેહેછે કે, પિંગલનાગનો ઉપાસક કોઈ સમર્થ હંદોજ્ઞાન ધરાવનાર બ્રાહ્મણ હતો, તેણે શંભુ નામના પોતાના ગુરુ પાસેથી એ શાસ્ત્ર શીખી પોતાના ઉપાસ્ય દેવની પ્રશસ્તિ માટે હંદ:શાસ્ત્રને પિંગલતું નામ આપ્યું છે, ને ત્યારથી તે નામ જગત્માં પ્રવર્ત્યું છે. વઢી કેટલાક એમ કેહેછે કે પિંગલ એ નામ કલ્પિત છે. એ નામનો કોઈ મનુષ્ય નથી થઈ મયો, પરંતુ (પિં=પિંડ, ગ=ગુરુ, લ=લઘુ.) ગુરુ અને લઘુના પિંડતું જેમાં વ્યાખ્યાન છે એવો એ શબ્દનો અર્થ થાય છે. ગમે તેમ હો; તોપણ એ પિંગલસૂત્ર પઢી હંદ:શાસ્ત્રપર જે જે ગ્રંથો રચાયા છે તે સવઢા સામાન્ય રીતે પિંગલનામે ઓઢાયા છે તેથી એમ તો કલ્પના થાય છે કે એ નામ તેવા નામના કોઈ હંદ:શાસ્ત્રકાર પરથી પ્રવર્ત્યું હોય, વા સૂત્ર ગ્રંથકોર ગૂઢાર્થ દર્શક પિંગલ એવું તેને નામ આપ્યું હોય અને તેથી તેમી પ્રવૃત્તિ થઈ હોય એમ માની લેવામાં કશું વાધકારક નથી. તત્કાલ (તાક) વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા નાગરાજને કેટલક પિંગલ તરીકે માને છે એ યોગ્ય નથી. પિંગલ અને નાગરાજ એ ભિન્ન ભિન્ન હોવા જોઈયે. પળ નાગકુઢ અને તાકકુઢ એક જ હોય તો એ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ કોઈ તેનો મૂઢ પુરુષ એ નામે થયો હોય તે પિંગલચાર્ય હોય એમ સંભવે સરું.*

ગીર્વાણવાળીમાં અને ભાષામાં પિંગલચાર્યઆદિ ઘણા આચાર્યો અને કવિઓએ હંદ:શાસ્ત્રવિષે ઘણા ગ્રંથો રચ્યા છે, તો આ ગ્રંથની શી અગત્ય હતી, એમ કોઈ પ્રશ્ન કરે, તો તેના ઉત્તરમાં મારે જગાવવું જોઈયે કે, આપણી માતૃભાષા સાંપ્રત કા-

* તાક વંશના રાજાઓ કાશ્મિર, સિંધ અને પંજાબપર જૂના વખતમાં રાજ ચલાવી ગયા છે. તેમાં કાશ્મિરના રાજાઓ તો નાગના પૂજકો પળ હતા તેથી પિંગલને એ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ માનવામાં આવે તો એ ગ્રંથ એ દેશમાં પહેલાં રચાયો હોય એમ માની શકાય.

ઠમાં ગૂજરાતી છે; એટલે અન્ય ભાષામાં રચાયેલા ગ્રંથો એ ભાષા બોલનારને એક સરસા ઉપયોગી નથી. વઠી ગૂર્જર ગિરામાં જે થોડા પળ ગ્રંથ રચાયા છે, તેથી હંદ:શાસ્ત્રનું આદ્યોપાન્ત યથા વિધિ જ્ઞાન થતું નથી; તેમ જ તે અપૂર્ણ હોવાના કારણસર વહુ ઉપયોગી થતા નથી. અને પ્રાચીન આચાર્યોએ જે સૂત્રદ્વારા સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે, ને જેમાં તે પછીના વિદ્વાનોએ અનેક વિષય વિવૃત્તિ કરી વૃદ્ધિ કરી છે, તે સઘળું એક ગ્રંથ પરથી જાણી શકાય એમ ન હોવાથી હંદ:શાસ્ત્રના પ્રવર્તક પિંગલાચાર્ય-થી આરંભી આજપુધી થઈ ગયેલા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને વ્રજભાષાના કવિના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોપરથી હંદ:શાસ્ત્રસારના દોહનરૂપ એક ગ્રંથ હોય, તો આ શાસ્ત્રના જિજ્ઞાસુને વહુ લાભ થાય, એવું સમજી આ હંદોગ્રંથ લખવાનો મને ઉત્સાહ થયો છે. અને હંદ:શાસ્ત્રના ગ્રંથોને પિંગલ એવું નામ આપવાનો પ્રથા પૂર્વથી પ્રચલિત છે તે લોપવો મને યોગ્ય ન લાગવાથી મેં પણ આ ગ્રંથને રણપિંગલ એવું નામ આપેલ છે.

વેદકાળથી હંદ અને ગાન પૃથક્ છે અને તેના નિયમો પણ ભિન્ન છે; તેથી આ હંદ:શાસ્ત્રમાં કેવળ હંદોજ્ઞાન થવાના નિયમ આપેલા છે, અને ગાન અથવા ગીત, સંગીત, પદ્ય ઇત્યાદિક જૂદા જૂદા તાલ અને લયથી થયેલ હંદોનું રૂપાન્તર છે, છતાં તે કેમ યોજવા એ નિયમ અગત્યના હોતાં તેનો પૃથક્ ગ્રંથ રચાય તો સારૂ એવી ઇચ્છા રાખું છું.

આ ગ્રંથના મુખ્ય પાંચ ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. પ્રવેશક, વૈદિકહંદ, માત્રામેલજાતિ, વર્ણમેલહંદ અને ત્રિવિધ પ્રસ્તારાદિ પ્રક્રિયા.

પ્રવેશક પ્રકરણમાં હંદ:શાસ્ત્રોપયોગી સઘળા પ્રકારની સંજ્ઞાઓ અને પારિભાષિક શબ્દોનો વહુ સંમત વ્યાખ્યાઓ અને ઉદાહરણ આપ્યાં છે.

પ્રસ્તાવના.

૭

વૈદિક હંદ:પ્રકરણમાં ચાર વેદમાં જે જે હંદો વપરાયલા છે તેમના બંધારણના નિયમો, ઉદાહરણ અને તેપર જોડતી ટીકા વાંચનારને બરાબર સમજાય એ માટે આપવામાં આવેલ છે. વૈદિક હંદોનાં જે ઉદાહરણ આપ્યાં છે તેનો ગૂજરાતી અર્થ પણ તે સાથે આપેલ છે. આ ભાગ જૂદો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે

માત્રામેઠ હંદોના સમજાતિ, દંડક, અર્દ્ધ સમજાતિ, શિશ્વા-જાતિ, આર્યા, પ્રત્યુર્ણગીતિ અને વિષમ જાતિ, માત્રાસમક, વૈતાલીય, અને ગલિતક એવા પેટાભેદ પાડેલા છે.

વર્ણમેઠ હંદના પેટા વિભાગમાં ક્રમે સમવૃત્ત, દંડક, અર્દ્ધ સમવૃત્ત, સંકીર્ણ, વિષમવૃત્ત, સંકીર્ણ અસંકીર્ણ અને અનુષ્ટુપ્ વત્રાદિ ભેદ છે.

વિદેશી હંદોનું જ્ઞાન આપણને કેટલીક વેઠા ઘણા સંસર્ગમાં આવ્યાથી જાણવાનું મન થાયછે તેથી દક્ષિણ ભળીના કેટલાક હંદ આપણી ગૂજરાતી ભાષામાં પ્રચલિત થયા છે તેનું માપ અને ઉદાહરણ કેટલાક મરાઠી ગ્રંથોના આધારે લઈને દાખલ કરેલું છે.

છેલ્લો ભાગ પ્રસ્તારાદિ પ્રકરણનો છે તેમાં માત્રા, વર્ણ અને તજ્જન્ય ગણનો પ્રસ્તાર શી રીતે કરવો તેની પૃથક્ પૃથક્ રીતિઓ, ઉદાહરણો અને કોષ્ટકો તેમાં આપવામાં આવ્યાં છે; અને આર્યા, દુહા તથા અનુષ્ટુપ્નાં પ્રસ્તારાદિ પ્રકરણ કેટલાક પ્રાચીન પિંગલશાસ્ત્રકારોએ પૃથક્ પૃથક્ પાડેલાં છે તેથી તેમને તેવાંજ રૂપમાં ગણપ્રસ્તારના ઉદાહરણમાં મૂકવામાં આવ્યાં છે.

મારી આ વિષય સંકલના પ્રાચીન હંદ:શાસ્ત્રકારોથી કેટલેક અંશે ભિન્ન છે, એમ જોતાંવાંત વાંચનારને જાણવામાં આવશે; તેથી તેમ કરવાનું પ્રયોજન અત્ર જણાવવાનું ઠીક પડશે એવું જાણી આપુંલું.

હંદ:પ્રસ્તારાદિ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રથમ વૈદિકહંદ અને તેના પાંચઠ ક્રમે ગણહંદ, માત્રાહંદ અને વર્ણહંદ અને પ્રસ્તારાદિ

ક્રિયા આપવામાં આવેલ છે. તે ક્રમમાં ગણછંદ માત્રાછંદ (જાતિ) નો પેટાભેદ હોતાં ક્રમવાર માત્રાછંદોમાં તેની ગણના કરવી સારી લાગવાથી મેં માત્રિકગણ છંદને માત્રામેઠ્ઠ જાતિના પ્રકરણમાં મેઢ્ઠવી દીધા છે, અને કયા છંદ પછી કયા છંદ અથવા જાતિનું માપ અને ઉદાહરણ મૂકવાં એવો યાસ નિયમ ન હોતાં પાંચમાત્રાથી આરંભી ૧૨૦ માત્રા સુધીમાં ક્રમવાર જે જૂદા જૂદા છંદ અને જાતિઓ બનેછે અને જેનાં નામ પૂર્વે છંદ:શાસ્ત્ર-કારોએ નક્કી કરેલ છે તે વિષયવાર આપેલ છે. તેથી કોઈ પણ સંલ્યાની માત્રા અથવા વર્ણનો છંદ બનાવવાનો વિધિ અથવા ઉદાહરણ ગ્રંથમાં કયે સ્થળે છે એ તુસ્ત જ મઢ્ઠી આવશે.

અમુક માત્રાના છંદનું ગ્રંથાંતરોમાં કયું નામ છે; અથવા તે નામના બીજા છંદોમાં શો શો તફાવત છે; એ પિંગલના અભ્યાસીને જાણવું અગત્યનું હોતાં બળાખરા પ્રત્યેક છંદની નીચે ફૂટ-નોટમાં તેમનાં નામો અને તેમના તફાવતનાં વિવરણ સાથે તેના યોજક અથવા ગ્રંથનાં નામ સાથે આપવામાં આવેલ છે.

છંદ:શાસ્ત્ર જેમ સરલ હોય તેમ લાભદાયક છે. અને જેટલું કઠિન હોય તેટલું સંશયાત્મક થઈ પડે; કારણ કે, જો છંદો-નિયમ કઠિન હોય અથવા તેમાં ગંડબડ હોય તો તેથી તે વિદ્યાના અનુરાગિયો અને અભ્યાસિયોને ગુચવારો પડેછે માટે ક્ષિપ્તા દૂર કરી, છંદોરચના સુલભ થાય અને તે સાથે ગ્રંથરચના પણ ઉદાહરણ ટીકા અને વિવરણને લીધે અતિ વિસ્તારવાઢ્ઠી થઈ ન જાય, એની સંભાલ રાખી પ્રત્યેક જાતિ, વૃત્ત અને છંદના નિયમ આપવામાં મેં નીચે પ્રમાણે ગોઠવણ રાખી છે.

પ્રત્યેક જાતિ અથવા છંદના નામની જોડે ગ્રંથાંતરોમાં તેનાં શાં નામ છે, તે કેટલી માત્રા અથવા વર્ણનો છે, તે જણાવવામાં આવેલ છે. તે તઢ્ઠે તાલના નિયમસર જ્યાં જ્યાં તેના-ડુકડા

પ્રસ્તાવનો.

૧.

પાઠકાની જરૂર જણાઈએ અને જેને માટે પૂર્વાચાર્યોના નક્કી કરેલ નિયમો મઠી આવ્યા છે તે દાખલ કરેલ છે. તે તઠે જરૂર જોગ સ્પષ્ટીકરણ હોયએ તો તે અપાયા બાદ, પ્રત્યેક છંદની રચનાનો નિયમ તે છંદ અથવા જાતિના એક પાદને માટે આપેલ છે અને તે આપતાં નિયમ અને ઉદાહરણ સાથે આવી જાય એ પ્રથમો વૃથા વિસ્તાર ન થાય, તેની સંભાલ રાખવામાં આવી છે. પ્રત્યેક જાતિ અથવા છંદના નિયમ માટે ઉદાહરણ રૂપે આપવામાં આવેલ જાત્યાદિનાં પ્રત્યેક પદ છંદને લગતી માત્રા અથવા વર્ણના પ્રસ્તારજન્ય કોટલામાં રૂપને લગતાં છે, તેની સંખ્યા પ્રત્યેક છંદના પ્રતિપાદની સાથે લખવામાં આવેલ છે.

માત્રિક સમ અને વિષમ માત્રિક, એમ પૃથક્ પૃથક્ ભેદ પાડી એ વર્ણના છંદોનું કોઈ પણ પૂર્વાચાર્યોએ જૂદું વર્ણન કસ્યું નથી, તે અમે પિંગલ શાસ્ત્રના અભ્યાસિઓની સુગમતા માટે સ્વાસ વિસ્તૃત કરી, ઋક્ષવાર આ પ્રથમાં દાખલ કરેલ છે. તેમ કરવામાં તદન્તર્ગત આર્યા અને વૈતાલીય છંદનું તે તે નામ તઠેના પ્રકરણમાં તેના ભિન્ન ભિન્ન જટલા ભેદ પડેએ, તે સહિત વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન કરેલ છે.

વૈદિક છંદોને બાજુએ મૂકતાં વાકીના વર્ણમેલ છંદોમાંના ઘણાં સ્વરા લૌકિક વર્ણમેલ છંદો ગણાવ્યા છે. છંદોરચનાનો નિયમ આપતાં અમુક ગણ અમુક સ્થળે લાવવો, એમ કેહેવામાં ઇષ્ટગણનું આણું નામ આપવા જતાં, નિયમ અને ઉદાહરણ એક જ વૃત્તમાં આવી શકે નહિ; એટલા માટે પિંગલાદિ આચાર્યોએ પૂર્વથી પ્રણાલિકા પાડી છે, તે પ્રમાણે તે તે ગણના અઘ્યાક્ષરોને જ તે તે ગણ સૂચવવા માટે લક્ષણમાં આપવામાં આવેલ છે.

માત્રિકજાતિ પ્રકરણમાં જરૂર જોગ સ્થળે ટગણાદિ પ્રાચીન માત્રિક ગણોનો ઉપયોગ કસ્યો છે અને ज्यां તેવી ગણનાની જરૂર નથી જણાઈ, સ્વયં ઉદાહરણના ઉપર અને છંદના

નામની નીચે કેટલી કેટલી માત્રાના ટુકડા લાવવા તેની સંખ્યા મૂકવામાં આવેલ છે. માત્રિક છંદમાં અમુક તાલ અમુક માત્રાએ લાવવો અને તે લાવવામાં અમુક માત્રા તેની સાથે ન આવી જાય એમ કેટલેક ઠેકાણે ખાસ જરૂર જણાયાથી લખવામાં આવેલ છે. આ વિધિ સર્વત્ર યોજાયાથી સચ્છા પ્રકારની તાલબદ્ધ છંદોરચના થાય તેમ છે અને ટગણાદિથી નવા નિયમે લક્ષણો બાંધી શકાય તેમ છે; તેથી આ કાર્ય પૂરું થતાં જ માત્રિક ગણબદ્ધ નવિન રચના કરવાની મેં ધારણા રાખી છે.

કવિત અને મનહરને ઘણા લોકો એકજ માનતા આવેછે અને તેની રચના બધા વર્ગમેલ છંદને અનુસરીને કરવામાં આવેછે. આમ કરવામાં તેઓ કેટલે દરજ્જે ભૂલાવામાં પડેછે, તે આ મથાલના છંદતકે આપેલા લાંબા લેખથી વાંચનારને સ્પષ્ટ જાણવામાં આવશે. અને કવિતમાં પળ તાલાદિ નિયમ જાઠવવા માટે કેટલી કઠાઈની રાખવાની અગત્ય છે, તે પણ સ્પષ્ટ જણાઈ રહેશે.

માત્રિક પ્રકરણમાં કોઈ પણ ગૂજરાતી પિંગલમાં ન આવેલ એવા ગલિતક અને શિરવાજાતિના ભેદ અને વૃત્ત પ્રકરણમાં અર્દ્ધસમ અને વિષમ વૃત્તના સંકીર્ણ અને અસંકીર્ણ એવા છંદના જેટલા છંદો થાયછે તેનું વિગતવાર વર્ણન ક્રમવાર આપવામાં આવ્યું છે.

માત્રા પ્રકરણમાં એકથી આરંભી અનેક માત્રા પર્યંતના છંદોના કેટલા ભેદ અથવા વૃત્તિ થઈ શકેછે, તે તથા અમુક સંખ્યાની વૃત્તિ અથવા ભેદ ક્રમવાર કેટલા ગુરુ અથવા લઘુ વર્ણની થાય, એ તરત સમજાય અને તેવો છંદ રચવામાં કવિને સુગમતા મળે; એટલા માટે સંખ્યા, પ્રસ્તાર, સૂચી, નષ્ટ, હ્રિ-ષ્ટ, મેરુ, પતાકા, અને મર્કટી આદિ પ્રકરણો પાઠી તે કેમ સાધવા, અને તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો, એની રીતિ, ઉદાહરણો

અને એ માટે જોડતાં કોષ્ટકો વિગેરે આ રણપિંગલનાં બીજા ભાગમાં આપવામાં આવ્યાં છે.

જે છંદનું નામ પિંગલમાં ન મળે, તે છંદને ગાથા કેહેવી એમ પૂર્વાચાર્યોનો આદેશ છે ને તે શ્રીમદ્ભાગવતમાં તેવા છંદો વાપરી કેટલેક અંશે પ્રાચીન કવિઓએ જાણવ્યો પણ છે; તોપણ પ્રસ્તાર વિધિયે કેટલાક નવીન છંદ બનેછે તેમને એ પ્રમાણે સામાન્ય ગાથા નામ આપવાની અગત્ય સર્વ કવિઓએ ગણી નથી, અને નવા છંદને નવાં નામ આપ્યાં છે; તેથી મેં પણ મારા મનના વલણને વશ થઈ કેટલાક છંદને રણશૂર, સ્વંગારવૃત્ત, મનસુખ इत्यादि મનગમતાં નામો આપેલ છે અને બાકીનાં નામો પૂર્વાચાર્યોએ જે કલ્પેલાં છે તે જ સ્વીકાર્યાં છે.

આ રણપિંગલ તૈયાર કરવામાં જે જે સંસ્કૃત, હિન્દી અને ગુજરાતી ગ્રંથોનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો છે તે ગ્રંથો કયા કયા છે એ છંદ:શાસ્ત્રના અભ્યાસીને જાણવાની અગત્ય હોતાં તેમનું નામવાર લિષ્ટ આ નીચે આપીયે છિયે.

રણપિંગલ તૈયાર કરવા માટે જોવામાં આવેલા ગ્રંથોની યાદી.

- ૧ યજુર્વેદ, મહીધરભાષ્યોપેત.
- ૨ યજુર્વેદ સર્વાનુક્રમણિસૂત્ર. કાત્યાયન.
- ૩ ઋગ્વેદ સાયણભાષ્યોપેત.
- ૪ વેદાર્થયત્ન માસિક.
- ૫ સામવેદ આર્ચક.
- ૬ ઋગ્વેદ સર્વાનુક્રમસૂત્ર. શૌનક.
- ૭ અથર્વવેદ સાયણભાષ્ય.
- ૮ અથર્વવેદ સર્વાનુક્રમસૂત્ર.
- ૯ સુવૃત્તતિલક. પ્રકાશેન્દ્ર પુત્ર ક્ષેમેન્દ્ર.
- ૧૦ શબ્દકલ્પદ્રુમ.

१२

प्रस्तावना.

- ११ वृत्तप्रदीप. जनार्दन.
 १२ वाग्वल्लभ. दुःखभंजन.
 १३ वृत्तरत्नकर. केदारभट्ट.
 १४ ,, ,, टीका हरिभास्कर. सं. १७३६.
 १५ छंदोमंजरी. गंगादास पंडित.
 १६ भावप्रदीपिका.
 १७ छंदःशास्त्र. पिंगलाचार्य.
 १८ छंदोवृत्ति. मट्टहलायुध, सैमिचंद्र. सं. १३२९.
 १९ वृत्तमौक्तिक. चन्द्रशेखर, लक्ष्मीनाथ. सं. १६७६.
 २० छंदःकामदुधावत्स. सुखानंद.
 २१ प्राकृतपिंगलसूत्र. }
 २२ पिंगलप्रदीपटीकोपेत. } टीकाकार रामभट्ट पुत्र लक्ष्मीनाथ.
 २३ नागपिंगल मागधी.
 २४ मंदारमरंदचंपू. }
 २५ माधुर्यरंजनीव्याख्योपेत. } कृष्णकवि.
 २६ छंदोवृत्तमुक्तावली. कृष्णकवि.
 २७ श्रुतबोध. कालिदास.
 २८ वाणीभूषण. मैथिल दामोदरमिश्र.
 २९ वृत्तरत्नावली. गौटुवंशज भट्टाचार्य शतायधान पुत्र.
 ३० छंदोलता. वसंत.
 ३१ भास्करीयसैतु भास्कर.
 ३२ नागराजपिंगल. पिंगलाचार्य.
 ३३ छंदकोश. रत्नशेखरसूरी.
 ३४ भागधी पिंगल. टी चित्रसेन.
 ३५ ,, ,, सुनि सुंदर सूरी.
 ३६ चूडामणि. नागराज पिंगलाचार्य.

प्रस्तावना.

१३

- ३६ छंदोनुशासन. हेमचंद्र.
- ३७ हरिजशर्पिंगल(मारवाडी) हमीर कवि.
- ३८ छंदःशतक. चंद्रकीर्त्तिसूरि शिष्य हरिकीर्त्तिसूरि.
- ३९ छंदस्तरंगिणी. प्रेमरसिक कवि..
- ४० छंदोबोध (भाषा.) श्री हृषीकेश शर्मा.
- ४१ चिन्तामणि पिंगल. चिन्तामणि.
- ४२ रूपप्रदीप. जयकृष्ण भवानीदास.
- ४३ छंदरत्नावली. साधु हरिरामदास निरंजनी.
- ४४ शृंगार पिंगल. कवि सिंहविरचित.
- ४५ प्रवीणसागर. } आ प्रथमां आवेला
- ४६ रामचंद्रिक्रमः } सर्व छंद
- ४७ वृत्तसारावली.
- ४८ छंदःप्रभाकर. बाबु जगन्नाथ प्रसाद.
- ४९ भाषा छंदोमंजरी. कवि पद्माकर पौत्र गजाधर.
- ५० लखपतजशसिंधु. कवि हमीरजी.
- ५१ भगवत्पिंगल. खाखरना कवि उन्नडजी. सं० १८६०
- ५२ छंदःशृंगार. कविसिंध सेवक (भोजक) सं० १८९
- ५३ काव्य सुधाकर. महंत जानकीप्रसाद.
- ५४ गणप्रस्तारप्रकाश.. बाबा रामदास.
- ५५ छंदोमालिका. मिश्र केशवराम कवि.
- ५६ काव्य रसायन कवि देवदत्त.
- ५७ काव्यार्णव कवि संग्रामसिंह.
- ५८ नामार्णव. राजा रणधीरसिंह.
- ५९ साहित्यानंद. कवि जीवालकृत.

१४

प्रस्तावना.

- ६० लखपतपिंगल. कुंवर कुशलजी.
 ६१ गोडपिंगल. ,,
 ६२ श्रीधरपिंगल. श्रीधरमुरलीधर.
 ६३ छंदःसार. नारायणवैष्णव. सं. १८१९.
 ६४ छंदःसार. सूरतमिश्र.
 ६५ छंदोर्णव. भीखारीदास कवि.
 ६६ वृत्तदर्पण. (मराठी). परशुरामपंत गोडबोले.
 ६७ संस्कृत प्रोसडी.
 ६८ छंदःप्रदीप. भाषा. पंडित कनीयालाल.
 ६९ छंदोद्दीपिका. भाषा पंडित बंमोधर.
 ७० पिंगल. सुखदेवमिश्र. सं. १६३२.
 ७१ छंदः कौस्तुभसभाष्य. राधादामोदर.
 ७२ छंदः पीयूष. कवि जगन्नाथ.
 ७३ छंदोद्दीपिका. कुमारमणिभट्ट. सं. १७६०
 ७४ छंदोमुक्तावली काश्यपगोत्री शंभुराम सीताराम.
 ७५ वृत्तरत्नाकर टीका. क्षेम; हंस; जगन्नाथमिश्र श्रीकंठ सामचंद्र.
 ७६ वृत्तालंकारमंजरी.
 ७७ पद्यसारोद्धार.
 ७८ प्रस्तारप्रभाकर.
 ७९ गीतनियम.
 ८० छंदःशतक. हर्षकीर्ति.
 ८१ हरिजशपिंगल. महासिंह.
 ८२ भाषापिंगल. चिन्तामणि.
 ८३ कविकुलकंठाभरण. दुर्लभराम.

પ્રસ્તાવના.

૧૫

- ૮૪ માત્રા પરિચ્છેદ.
 ૮૫ આર્યા પ્રસ્તારોદાહરણ.
 ૮૬ વર્ણભેદ.
 ૮૭ કાવ્યકલ્પલતા. અમરચંદ્ર.
 ૮૮ કવિકલ્પલતા.
 ૮૯ રઘુનાથરૂપક.
 ૯૦ વુદ્ધિવિલાસ.
 ૯૧ છંદોહૃદયપ્રકાશ.
 ૯૨ છંદોલઘુવિવેક.
 ૯૩ છંદઃશુદ્ધતિલ્લેહરી.
 ૯૪ કર્ણશંભેષ. મુ° દુ° લ.
 ૯૫ પિંગલવૃત્તાન્ત હિન્દી. ચિન્તામણિ.
 ૯૬ પ્રાકૃતછંદઃકોષ.
 ૯૭ વૃત્તમુક્તાવલી. વૈદ્યગોપાલદાસ.

આ સિવાય છંદઃશાસ્ત્રપરના બાંજા જે ગ્રંથોનાં નામ અમને મળેલાં પણ પ્રતિ મેળવવામાં નહિ આવેલી તે ગ્રંથોની ટીપ પણ આપી છે; તે ઉપરાંત છંદોઃવિગ્નના ઉત્તુકોને શોધ કરવાનો લાભ થશે. અને કોઈ છંદ નવો હશે તો આ ગ્રંથ સાથે તુલના કરવા જતાં તરી આવશે, અને તે જો અમને જણાવવામાં આવશે તો આભાર સાથે સ્વીકારી દ્વિતીય સંસ્કરણમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

આ છંદઃશાસ્ત્રરૂપી સમુદ્ર તરી ન શકાય તેવો છે. તેમાં જેમ જેમ ડુબકી મારવામાં આવે છે; અને જેમ જેમ વધારે નીચે પોહોંચાય છે તેમ તેમ અમુલ્ય રત્ન ડુબકી મારનાર મેળવવા પામે

છે. પ્રસ્તાર વિધિથી અનેક વિધ છંદો બનેછે; અને તેમને સત્કવિયો પોતાને ગમે તેવાં નામ આપેછે, એ સર્વને આદર કરવા યોગ્ય છે. કેવલ પાત્ર મનુષ્યોને નવા છંદ રચી નવાં નામ આપવાનો અધિકાર છે બીજાઓને નથી. અધિકારી જન પણ તેજ છે કે જે છંદનાં લક્ષણ સારી રીતે સમજેછે, પોતે ભણેછે અને તે બીજાને ભણાવી શકેછે. એક છંદને એક કવિયે એક જાતનું નામ આપી દીધું હોય તેજ નામ તે પછીના બીજા કવિયે તેજ છંદને વા બીજા છંદને ન આપવું, અથવા નામને બદલાવી બીજું નામ ન ઘુસાડવું, એવી પૂર્વની પ્રથા છે તેનો ત્યાગ ન કરવો. એમ કરવાથી નવા વાંચનારને ભ્રમ ઉત્પન્ન થાયછે, અને તેને પોતાને કશા પ્રકારનો લાભ થતો નથી.

વર્ણવૃત્ત કરતાં માત્રિક જાતિ અથવા છંદનો વિષય વિશેષ વિચારવા જેવો છે; એટલા માટે માત્રિક છંદની શ્રેણીમાં જો કોઈ ચારે પદમાં વર્ણક્રમ અને સંખ્યા સમાન જોવામાં આવે, તો સત્કવિયે તેને માત્રિક છંદ ન માનતાં જેટલા વર્ણનો તે છંદ હોય તેટલા વર્ણના છંદના ભેદમાં તે આવી જતો હોય તો ઠીક નહિકર તેને તેના ઇતર ભેદ તરીકે ગણવો જોઈયે.

આ સૃષ્ટિમાં જેટલી ભાષા પ્રચલિત છે, તેમનું સ્વરૂપ સૌંદર્ય તેમની કવિતામાં જોવામાં આવેછે; જ્યાં સુધી છંદોજ્ઞાન યથાવિધિ થતું નથી ત્યાં સુધી માતૃભાષા પણ સારી રીતે જાણી શકાતી નથી. માતૃભાષાથી અજ્ઞાણ મનુષ્ય બીજી વિદ્યાની સ્ખૂબી શી રીતે જાણી શકે? માતૃભાષાનું સૌંદર્ય વધારવા અથવા એમાં રહેલું સૌંદર્ય જાણવા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે છંદોજ્ઞાન સુવિધિયે મેળવવું જોઈયે.

जोवानां पुस्तकोनीटीप.

पुस्तकनुं नाम.	कर्त्तानुं नाम.	विशेषहक्कीकत.
१ छन्दःकल्पलता. मथुरानाथ.		{ अलाहबादमां प्रकट थएल वायव्यप्रान्तनी खानगी लाम यब्रेरीनां हस्तलिखित संस्कृत त पुस्तकनी सूची जूओ. १२६
२ छन्दः कैास्तुभ. विद्याभूषण.		”
३ छन्दःप्रकाश. शेषचिन्तामणिः		{ एफ किलहोर्नकृत मध्यप्रा- न्तानां हस्तलिखित संस्कृत पु- स्तकोनी सूची ९४.
४ छन्दःश्लोक.		{ गुस्तव ओपर्टनी संस्कृत पुस्त- कोनी सूची १८२८.
५ छन्दसंख्या.		{ जी. बुलर साहेबनी मुंबइ इलाका मां पुस्तकोनी सूची ३. ६०.
६ छन्दःसंग्रह.		{ स. १८६४नी बाइब्लोथेटीकानी संस्कृत पुस्तकोनी सूची ९५
७ छन्दःसुधाकर. कृष्णाराम. बनारस कोलेज लायब्रेरीनी सू. ३३		
८ छन्दश्चूडामणि. हेमचन्द्रः जुवो छन्दःसंग्रहः २११अ		
९ छन्दस्. भास्करराय. जुवो छन्दःप्रकाश. ९४		
१० छन्दोगोविन्द. गंगादास. जुवो छन्दःसंग्रह. १९८ब		
११ छन्दोदर्पण. गोविन्द. ,, छन्दःसुधाकर. ३२		
१२ छन्दोदीपिका. कृष्णाराम. ,, छन्दःकल्पलता. ६१६		
१३ छन्दोनुक्रमणि. सद्गुरुशिष्य. सद्गुरुशिष्य सूची.		
१४ छन्दोनुशासन. वाग्भट.		{ किलहोर्नकृत मुंबइ इलाकानां संस्कृत पुस्तकोना रिपोर्ट.

૧૧ છંદોમંજરી.	રાજેન્દ્રલાલમિત્રની સંસ્કૃત પુસ્ત- કો સંબંધી નોટીસ ૮૭૭.
૧૨ છંદોમાતંગ સ્વેતાંબર.	૧. સી. બર્નેલ ટાન્જોર લાયબ્રેરી સં. પુ. સૂચી ૩૩૭.
૧૩ છંદોમાર્તણ્ડ.	વૃત્તરત્નાકરાદર્શમાં આ ગ્રં- થોનાં નામ છે.
૧૪ છંદોમાલા. કરંગધર.	
૧૫ છંદોઽશુધિ.	ઓપર્ટની સૂચી. ૧૧૧
૧૬ છંદોરત્ન. હલાયુધ.	,, ૩૧૩૧
૧૭ છંદોરત્નાકર.	જુવો છંદ:પ્રકાશ. ૨૦૧ અ
૧૮ છંદોરત્નાવલી. અમરચન્દ્ર.	,, ઓપર્ટ સૂચી. ૪૧૬૩
૧૯ છંદોલક્ષણ.	,,
૨૦ છંદોલક્ષ્યલક્ષણ.	બર્નેલ સૂચી. ૧૩. ૭
૨૧ છંદોલઘુવિવેક.	ત્રીકાનેર મહારાજાના પુસ્તકાલયમાં સૂચી.
૨૨ છંદોલંકરણ.	
૨૩ છંદોવિચય.	પીટરસન સાહેબનો સૂચી. ૧૮૧
૨૪ છંદોવિચાર.	બર્નેલ સૂચી. ૧૩. ૭
૨૫ છંદોવિચિતિ. પતંજલિ.	ઓપર્ટ સૂચી. ૧૮૨૨.
૨૬ છંદોવિલાસ.	પેરીસનાએસમસ્કની સૂ. ૧૨૧ અ
૨૭ છંદોવિવેક.	ઓપર્ટ સૂચી. ૪૬૩૭
૨૮ છંદોવૃત્તરત્ન.	સૂચી.
૨૯ છંદોષ્ટાદશક. રુપગોસ્વામી.	રાજેન્દ્રલાલમિ. નો. ૨૧૨૧
૩૦ પિંગલાર્યા.	ઓપર્ટસૂચી ૩૪૨૨
૩૧ પિંગલસંતર.	હરિપ્રસાદ. રાજેન્દ્રલાલમિ. નો. ૨૧૧૨
૩૨ વૃત્તકલ્પદ્રુમ.	જયગોવિંદ. એફ. કિલ્હોર્ન સૂચી. ૯૪
૩૩ વૃત્તકૌતુક.	વિશ્વનાથ. ,, ૨૨૬

प्रस्तावना.

१९

- ३८ वृत्तकौमुदी. जगद्गुरु. अयोध्याप्रांत सूची. १८
- ३९ वृत्तचंद्रिका. रामदयालु. २-१८-३०
- ४० वृत्तचंद्रोदय. भास्कर. { किल्होर्न सूची. बनारस को-
लेज पुस्तकालय. ३२
- ४१ वृत्तरंगिणी. { दिलीप्रान्तनां पुस्तकोमी सू.
काशीनाथ कुन्ते.
- ४२ वृत्तदर्पण. गंगाधर. अयोध्याप्रांत सं. पु. सू. १९-१८
- ४३ वृत्तदीपव्याख्यान. राइसकृत सूची. २८
- ४४ वृत्तदीपिका कृष्ण. दक्षिण मुंबई इलाकानी सू. १०
- ४५ वृत्तद्युमणि. यश्वन्त. ओपर्ट सूची. १०३१
- ४६ वृत्तप्रत्यय. शंकरदयालु अ. प्रा. सं. पु. सू. ८, १०
- ४७ वृत्तप्रत्ययकौमुदी. पिंगल. काशी. कु. कृ. दि. ना पु. रि.
- ४८ वृत्तप्रदीप. जनार्दनविबुध. बर्नेलसूची १३. ब भान्डारकर री.
- ४९ वृत्तमाणिकोश. " " " " " "
- ५० वृत्तमाणिक्यमाला. सुसेन. अयोध्या. सं. पु. सूची. १०, १०
- ५१ वृत्तमाला. वल्लभजी. भांडारकरनो रीपोर्ट.
- ५२ वृत्तमुक्तावली. कृष्णाराम. वायव्यप्रांत सं. पु. सूची. ६१८
- ५३ " मल्लारी किल्होर्न सूची. ९४
- ५४ वृत्तरामायण. अयोध्या सं. पु. सूची. १०
- ५५ वृत्तलक्षण " ओपर्टसूची. २५५२.
- ५६ वृत्तवार्तिक. उमापति " ३२१८.
- ५७ वृत्तविनोद. फतेहगिरि. अयोध्याप्रांत. सं. पु. सूची १०
- ५८ वृत्तविवेचन. दुर्गासहाय. बनारस कोलेज पुस्तकालय सू. ३२
- ५९ वृत्तशतक. मार्तण्डवल्लभ. प्रो. पीट्रिस्सन सूची. २ १३१
- ६० वृत्तमुद्रोदय. मथुरानाथ. वायव्यप्रांत सं. पु. सूची. ६५४
- ६१ वृत्तार्क. राइससाहेबनी सूची. २८.

પ્રવેશક.

સંજ્ઞાપ્રકરણ.

વેદનાં છ અંગ ગણવામાં આવ્યાં છે; તેમાંનું એક અંગ આ છંદઃશાસ્ત્ર^૧ છે; કેટલાક તેના મૂળ યોજક પિંગલાચાર્યના નામપરથી તેને પિંગલ પણ કેહેછે. તેમાં મનને આલ્હાદ આપે એવી છાન્દસ્ વાણીના વિવિધ પ્રયોગો કરવાના નિયમ આપવામાં આવેલા છે.

છંદ બે પ્રકારના છે, ^૧વૈદિક (અલૌકિક) અને ^૨લૌકિક.

વેદમાં વપરાયેલા છંદ વૈદિક, અને લોકમાં પ્રવર્તતા લૌકિક છંદઃ કેહેવાયછે.

લૌકિકછંદના ૨ બે ભેદ છે,

૧ માત્રામેઠ અને ૨ વર્ણમેઠ.

માત્રામેઠ અથવા માત્રિક છંદનાં બે પેટાં પડેછે,

૧ માત્રિક ગણચદ્ધ અને ૨ માત્રાચદ્ધ.

૧ છંદઃ=ચદિ આલ્હાદને, તે ઉપરથી તેને અસુન્ ડણાદિ પ્રત્યય લાગતાં ચ સ્થાને છ થઈ છંદઃશબ્દ સિદ્ધ થાયછે. અને તેનો અર્થ આનંદ ઉપજાવનાર-આલ્હાદકારક, એવો થાયછે. અથવા છદિ=આચ્છાદને, ઇટલે, જે માપે કરાંને આચ્છાદિત અથવા મર્યાદામાં રહેલ તે, એવો અર્થ પણ થાય.

૨ આ પ્રકરણ નોંઘું છપાવાનું છે.

૩ એકદેશે સ્થિરા જાતિ વૃત્તં ગુરુલઘુસ્થિરમ્,

આદો તાવદ્ ગણચ્છંદો માત્રાચ્છંદસ્તતઃપરમ્;

તૃતીયમક્ષરચ્છંદઃ છંદસ્ત્રેધાતુ લૌકિકમ્ ॥

તેન પ્રાકૃતં લૌકિક છંદોજાતં જાતિરિત્યુચતે.

પ્રવેશક.

૨૧

માત્રિકગણબદ્ધને પદ્ય^૧ કેહેછે. અને માત્રાબદ્ધને વૃત્તિ અથ-
વા જાતિ કેહેછે.

વર્ણમેઢથી જેની રચના કરવામાં આવેછે એવા અક્ષરબદ્ધ
છંદની અનેક વૃત્તિઓ થાયછે, તેથી તે વૃત્ત કેહેવાયછે.

જાતિ અને વૃત્તના મુખ્ય ત્રણ ભેદ પડેછે.

૧ સમ, ૨ અર્ધસમ અને ૩ વિષમ.

જેનાં ચારે ચરણ સમાન માપનાં હોય તે સમ કેહેવાયછે.
જેનું પેહેલું તથા ત્રીજું ચરણ સમાન માપનું હોય તે અર્ધસમ
કેહેવાયછે; અને જેનાં સર્વ ચરણ વિષમ માપનાં હોય તે વિષમ
કેહેવાયછે.

સમજાતિ અને વૃત્તના બે ભેદ છે.

૧ સામાન્ય સમ અને ૨ દંડક.

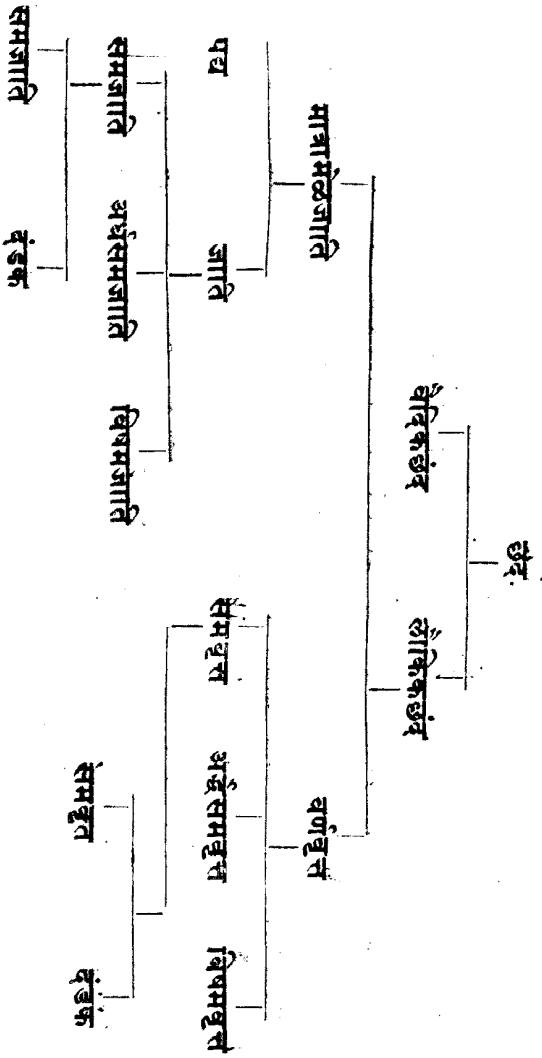
પ્રત્યેક ચરણમાં ૩૨ માત્રાથી વધારે માત્રાવાઢાં જે
જાતિનાં ચરણ હોય તે જાતિદંડક અથવા માત્રિકદંડક
ગણાયછે.

તેમજ ૨૬ અક્ષરથી વધારે વર્ણનાં ચરણવાઢાં વૃત્ત
વર્ણદંડક કેહેવાયછે.

વિશેષ સમજુતી માટે જુવો પૃ. ૨૨ માનું છંદોવૃક્ષ.

૩ અર્થ. એક દેશમાં (ભાગમાં) સ્થિરા ઇટલે નિયમિત લક્ષણ હોય
તે જાતિ કેહેવાય. જેમાં ગુરુ લઘુ નિયમિત હોય તે વૃત્ત કેહેવાય. પ્રથમ
ગણછંદ, બીજા માત્રાછંદ, અને ત્રીજા વર્ણછંદ. એ પ્રમાણે લૌકિકછંદ ત્રણ
પ્રકારના છે. પ્રાકૃત અને લૌકિકછંદના સમૂહને જાતિ કેહેછે.

૧. પદ્ય ગણાનામ્ ભવેત્ (વાગ્વલ્લભે)

પ્રવેશક.

૨૨

અ, આ इत्यादि स्वर अने ते संहित क, ख, आदि व्यंजनों ए वर्णे अथवा अक्षर केहेवायछे. तेमना बे प्रकारछे. १ दि-
र्घ अथवा गुरु अने २ ह्रस्व अथवा लघु. ए संक्षेपे बतावतामे
गुरुने माटे ग अने लघुने माटे ल मूकवामां आवेछे.

(कुहा)

बे अणु द्रुत के'वायछे, बे द्रुत लघु लेखाय,

बे लघु ते गुरु जाणवो, ऋण लघु प्लुत भेखाय.

गुरु लघुने गल कवि कहे, गल रेखा आकार—

कुटिल फणाकारे (ऽ) गुरु, लघु छे (।) दंडाकार.

लघु वर्णनी एक मात्रा, अने गुरु वर्णनी बे मात्रा गणायछे.
लघुनी मात्रा सूचववा माटे । चिन्ह अने गुरुनी बे मात्रा अ-
थवा गुरु वर्ण सूचववा माटे ऽ आवुं वक्रचिन्ह मूकायछे.

शुद्ध जोडणीवाळा शब्दोष्ठां ज्यां ह्रस्व इ, उ अथवा रू
होय त्यां दीर्घ गणवा जेवुं होय अने ज्यां दीर्घ होय त्यां
ह्रस्व गणवा जेवुं होय तो ते अक्षर उपर — आवां चिन्ह
अनुक्रमे मूकवामां आवेछे. जेमके जुवो रणपिंगल पृ. १६.

जाति जयककरी जुमते करो.

उपर प्रमाणे छूट लेवी ए सशास्त्रनथी पण गूजराती भाषामां
बोलाय तेवुं लखवानो परिचय पडी जवाथी एवी छूट लेवामां
आविछि; तथापि बनता सुधी तेम न थवा देवुं ए सारू छे.

मात्राने केटलाक कला पण केहेछे. —

लघुवर्णनां पारिभाषिक अन्य नाम नीचे प्रमाणे छे:—

कनक, शंखलता, रंवि, मेरु, दंड अने तेमना पर्याय; पुष्प,
(कुसुम, फूल) रूप, रस, गंध, काहण, रेखा, कल्हार, शर
(शल्प, बाण) अने तेमना पर्याय, एक मात्र इत्यादि.

૨૦૪

પ્રવેશક.

ગુરુવર્ણનાં નામ.

ધવલકમલ	વાજી	અલિ	આહાર	કુન્દ	અચ
સારંગ	અલ	ગગલ	રુપ્ય	ચંદન	અજા
ચક્ર	ગરુડ	અહુલ	સમર	કુંજર	મેંદો
સુર	કપોત	સસાર	કીલ	કલીર	નારાચ
શશી	કગલ	નીર	મંગલ	કશ	દ્વિમાત્ર
જલહર	વૈકાસ	નિઘંટ	મડુડ	કુંભકા	ચામર
અંગ	વરહ	ભાસુર	માલ	સિધિકિરણ	હાર
વસ	વલ્લભ	સાર	કુલ	કુર્વ	તાડંકા

આ, ઈ, ઊ, ઋ, ૠ, લૃ, ૡ, એ, ઓ, ઔ, અં, અઃ, આ સ્વ અને તેમની સાથે સંયુક્ત થયેલા વ્યંજનો ગુરુવર્ણ કેહેવાયછે. એ સિવાયના સ્વર અને તેમની સાથે જોડાયેલા વ્યંજન લઘુ વર્ણ કેહેવાયછે.

ગુરુવર્ણ. આ, ઔ, ગૌ, ગા, યા, ઇત્યાદિ

લઘુવર્ણ અ, ઇ, ઉ, ક, ખ, ગિ, નિ, ઇત્યાદિ.

લઘુવર્ણ જોડાક્ષરની પેહેલાં આવેલો હોય અને તે જો બોલતાં થડકતો હોય તો ગુરુ ગણાયછે.

જેમકે “મધ્ય” આ શબ્દમાં જોડાક્ષર “ધ્ય” છે તેની પેહેલાં “મ” છે તેનો ઉચ્ચાર કરતાં થડકેછે માટે મ એ લઘુ છે છતાં ગુરુ ગણાશે. પશ્ચિમ, દક્ષિણ, ભક્ત, દક્ષ, એ શબ્દોમાં જોમે પ, દ, મ, દ એ લઘુ વર્ણ છે તે ગુરુવર્ણ ગણાયછે.

પ્રવેશક.

૨૫

ગૂજરાતી ક્રિયાપદોમાં અલ્પ યકારયુક્ત ભૂતકાઠનાં રૂપ થાયછે તેમાં યકાર લેખવાનો પરિચય છે.

ગઠ્ઠચો, મઠ્ઠચો, રઠ્ઠચો, મઠ્ઠચો, સઠ્ઠચો, હઠ્ઠચો, જઠ્ઠચો, આ શબ્દોમાંના જોડાક્ષર ળ્યોની પેહેલાંનો વર્ણ ઉચ્ચાર કરતાં થડકતો નથી માટે ગુરુ નહિ ગણાય.

કોઈ કોઈ સ્થળે સમપદની અન્તે રહેલો લઘુવર્ણ ગુરુ ગણાયછે, તેમજ કોઈ કોઈ સ્થળે વિષમ પદની અન્તે રહેલો લઘુ ક્વચિત ગુરુ^૧ ગણવામાં આવેછે.

ગુરુવર્ણ હોય અને તેનો ઉચ્ચાર દીર્ઘ થતો ન હોય તો તે ગુરુ છતાં લઘુ ગણ્યો. જેમ કે “અરેરે કૃષ્ણ” આ વાક્યમાં “રે રે” એ દીર્ઘ વર્ણ છે તેનો ઉચ્ચાર લઘુ સમાન થાયછે માટે તેમને લઘુ ગણવા. તેમજ ઢગ મગ આ ચાર માત્રા છે પણ ઉચ્ચાર કરતાં તેમાંના ગ હલ બોલાયછે માટે તેની બે માત્રા ગણવી.

સઘઠ્ઠા મઠ્ઠાને ૩૪ વ્યંજન છે; તેના ફઠ પરત્વે નીચે જણાવેલા ત્રણ ભેદ પાડવામાં આવ્યા છે. શુભવર્ણ, અશુભવર્ણ અને દગ્ધવર્ણ અથવા દગ્ધાક્ષર. ક, ળ, ગ, ઘ, ળ, જ, ઢ, ઢ, ધ, ન, ય, શ્, સ, અને ક્ષ. એ શુભવર્ણ કેહેવાયછે. ઢ, ળ, જ, ટ, ઠ, ઢ, ણ, ત, થ, પ, ફ, બ, મ, મ, ર, લ, વ, ષ, અને હ, અશુભવર્ણ કેહેવાયછે ળ, હ, ર, મ, અને ષ, એ દગ્ધવર્ણ કેહેવાયછે. કેટલાક તેને શુભ માનેછે અને ઘ, ધ, અને ન ને

૧ સંસ્કૃતમાં ર્ચિનો નિયમ પણ લાગુ પડેછે.

ક્યારેક સંયુક્ત જોડાક્ષર ‘હ અને પ્ર’ ની પેહેલાંનો લઘુ વર્ણ વિકલ્પે ગુરુ ગણવામાં આવેછે. જેમકે, જયતિપ્રદાપિત એ શબ્દમાં પ્રની પેહેલાંનો તિ વિકલ્પે ગુરુ ગણાયછે. તેમજ માનસહૃદિ આમાં હની પેહેલાંનો સ પણ વિકલ્પે ગુરુ ગણાયછે.

૨૬

પ્રવેશક.

અશુભ માનેછે; અને સ્વ, અને ન, ને કેટલાક દગ્ધાક્ષર માનેછે, પણ આ વિષે ઘણા વિદ્વાનોની સંમતિ નથી.

દગ્ધવર્ણ અથવા અશુભ વર્ણને આરંભમાં મૂકી કોઈ પણ લૌકિક છંદની રચના કરવી નહિ એમ કવિયોનું માનવું છે. વૈદિક છંદને એ અપવાદ લાગુ પડતો નથી. વઢી અશુભ વર્ણને છંદના આદ્ય ભાગમાં ન ચાલેતે મૂકવા; પણ દગ્ધ વર્ણનો કોઈ પણ છંદના આદ્ય ભાગમાં ઉપયોગ ન કરવો એમ પણ કેટલાકનું કેહેવું છે.

દગ્ધાક્ષર દીર્ઘ હોય અથવા તેનો પ્રયોગ મંગલવાચક શબ્દમાં અથવા કોઈ દેવવાચક શબ્દમાં થયો હોય તો તે અશુભ નથી ગણાતો. તેમજ તેવા જ શબ્દના ગણમાં એ અક્ષર આવેલો હોય ને તે ગણ જો કોઈ છંદમાં વર્જ્ય ગણાતો હોય તો તે પણ ગ્રાહ્ય બનેછે, અર્થાત્ એ દોષથી મુક્ત થાયછે. જેમકે:—

“સ્થુપતિ પ્રજા પ્રેમવશ દેસી,
સદયહૃદય દુર્સો થયા વિશેસી॥”

ઉપરના સ્થુપતિ શબ્દમાં ર દગ્ધાક્ષર છે પરંતુ રામના વર્ણનમાં એ દોષમુક્ત થાયછે.

સ્લેષ્ઠ, વાળ્ડાલ અને ઇતર કનિષ્ઠ જાતિની કવિતામાં ઘ, ર, ધ અને રાનો દગ્ધાક્ષર દોષ રહેતો નથી.

બ્રાહ્મણ અથવા દ્વિજના વર્ણનની કવિતામાં ન અને જ વર્ણ થી શિરુ થતા શબ્દો પ્રારંભમાં આવે તો દોષ ગણાતો નથી.

વૈશ્યના વર્ણનની કવિતા હોય તો તેના શબ્દના આરંભમાં સ્વ, ર, ધ, વર્ણ આવવા દેવા નહિ.

સ્વયા ધારેલો છંદ કોઈપણ સ્ત્રી સંબંધી હોય તો તેના આદ્યમાં દ, ઙ, અને ઘ, થી શિરુ થતા શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નહિ.

દગ્ધાક્ષરનો પ્રયોગ છંદના આઠ ભાગમાં કરવાથી નીચે પ્રમાણે વર્ણ પરત્વે ફળ થવાનું કેટલાક કવિવરો જણાવેછે.

કવિતાના પ્રારંભમાં હ હોય તો હાનિ કરે; ક્ષ હોય તો ક્ષમણ કરાવે; ન હોય તો નોર કરાવે; સ્વ હોય તો સ્વલતા કરાવે; મ હોય તો મય ઉપજાવે; ધ હોય તો ધનની હાની કરાવે; અને ર હોય તો અહિત કરે.

ઠઠી કેટલાક કવિવરો^૧ માતૃકાક્ષરોનાં શુભાશુભ ફળ નીચે પ્રમાણે થવાનું કહેછે. ક્ર અને લૃ સિવાયના સઘઠા સ્વરો સંપત્તિ-કારક છે; ક, સ્વ, ગ, ઘ સંપત્તકરેછે, ઙ અપકીર્તિકર્તી છે. ચ સુખ આપેછે; છ પ્રેમનો વધારો કરેછે. જ મિત્રલાભ કરાવે છે; ઙ્ઞ મય ઉપજાવેછે; ઝ મરણ નિપજાવેછે; ઢ, ઢ દુઃખ આપે છે; ઙ શોભામાં વધારો કરેછે; ઢ શોભા ઘટાડેછે; ણ શ્રમ કરાવેછે, ત સુખ આપેછે; થ ક્ષમણ કરાવેછે; દ સુખ આપેછે; ધ અને ન સંતોષ ઉપજાવેછે; પ સુખ આપેછે; ફ મય ઉપજાવેછે, બ મરણ નિપજાવેછે; મ ક્રેશ કરાવેછે; મ દુઃખ આપેછે; ય લક્ષ્મીનો વધારો કરેછે; લ અને વ વ્યસની બનાવેછે; ર દાહ પેદા કરેછે; શ સુખ આપેછે; ષ હ સ્વેદ કરાવેછે; અને સ સુખ તથા ક્ષ સમૃદ્ધિ આપેછે.

ગણ.

છંદશાસ્ત્રનો આ પારિભાષિક શબ્દ છે તેનો અક્ષરાર્થ “સમૂહ” થાયછે; પરંતુ પ્રકૃત પ્રકરણમાં માત્રા અથવા વર્ણનો સમૂહ એવે અર્થે એ વપરાયછે; તેના ભેદ ત્રે છે; માત્રિક ગણ, અને વર્ણ ગણ.

૧ જ્ઞાતરત્નાકરના ટીકાકાર નારાયણ પ્રમુતિ.

માત્રાના સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલા ગણ માત્રિક ગણ કેહેવાયછે અને વર્ણ સમૂહજન્ય ગણને વર્ણગણ કેહેછે.

માત્રિકગણ પાંચ છે અને વર્ણગણ આઠ છે.

માત્રિકગણનાં નામ:—ટગણ, ઠગણ, ઢગણ, ઢગણ અને ણગણ છે. કેટલાક એ નામને બદલે છગણ, પગણ, ચગણ, તગણ અને દગણ એવાં નામ પણ વાપરેછે, કારણ કે એ નામથી જે ગણ કેહેવાયછે તેનો આદ્યક્ષર તે ગણની માત્રાસંખ્યા સૂચવેછે.

ગણ વિમ્બ

ગણનું નામ	માત્રા સંખ્યા	ભેદ
ટ અથવા ળિ	૬	૧૩
ઠ અથવા પ	૫	૮
ઢ અથવા ચ	૪	૫
ઢ અથવા ત	૩	૩
ણ અથવા દ	૨	૨

માત્રિકગણનાં જૂદાં જૂદાં રૂપ થવાથી તેના ભેદ પાડવામાં આવેછે. જે ગણ જેટલી માત્રાનો હોય તેના માત્રા પ્રસ્તાર વિધિએ જેટલો ભેદ થતા હોય તેટલાં તે ગણનાં રૂપ થાયછે.

ટગણાદિ ગણનાં ભેદજન્ય રૂપનું દર્શન નીચેનાં વિમ્બ પરથી સ્પષ્ટ સમજાશે.

પ્રવેશક

૨૯

ટગણના ૧૩ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. SS. ૨. ||SS. ૩. |S|S. ૪. S||S. ૫.
 ||||S. ૬. |SS|. ૭. S|S|. ૮. |||S|. ૯. SS||.
 ૧૦. ||S|. ૧૧. |S||. ૧૨. S|||. ૧૩. |||||.

ઠગણના ૮ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. |SS. ૨. S|S. ૩. |||S. ૪. SS|. ૫. |S|. ૬. |S||. ૭. S|||. ૮. |||||.

ડગણના ૫ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. SS. ૨. ||S. ૩. |S|. ૪. S||. ૫. ||||.

ઢગણના ૩ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. S. ૨. S|. ૩. |||.

ણગણના ૨ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. S. ૨. ||.

૩૦

પ્રવેશક.

કેટલાક ઇંદ:શાસ્ત્રવેત્તા ટગળાદિ ગણનાં ભેદનન્ય રૂપનાં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે નામ આપેછે:—

ટગળ.

ક્રમાંક	સ્વરૂપ ચિન્હ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	SSS	શિવ, હર, શંકર ઇત્યાદિ.
૨	SS	શશિ, ઇન્દુ ઇત્યાદિ.
૩	S S	દિનપતિ, સૂર્ય, રવિ, ઇત્યાદિ.
૪	S S	શક્ર, ઇન્દ્ર, મધવા ઇત્યાદિ.
૫	S	શેષ ઇત્યાદિ.
૬	SS	અહિ, કૃષ્ણ, હરિ ઇત્યાદિ.
૭	S S	સરોજ, કમલ, પદ્મ ઇત્યાદિ.
૮	S	બ્રહ્મા, ધાતા, વિરંચિ ઇત્યાદિ.
૯	SS	કલિ, કિણ ઇત્યાદિ.
૧૦	S	કમઠ, કામઠું, બન્ધુ [†] , ચન્દ્ર ઇત્યાદિ.
૧૧	S	ધ્રુવ,
૧૨	S	ધર્મ,
૧૩		શાલિવર, શાલી, શાલિકર, સાલૂરો ઇત્યાદિ.

† બન્ધુ, ચંદ્ર નામ પ્રાકૃત પિંગલની. એક ટીકામાં આપ્યાં છે; તેમજ પ્રાકૃત પિંગલ સૂત્ર પૃ. ૮ માં ચન્દ્ર નામ છે. માટે બીજાં રૂપનાં શશિ, ઇન્દુ નામ છે તેના પર્યાય ચંદ્ર, બન્ધુ જે દશમા રૂપનાં નામ છે તે સાથે મેળવી દેવાં નહિ.

પ્રવેશક.

૩૧

પાંચમાત્રાના ગણને ઠગણ કેહેછે. તેનાં સઘઠાં મઠીને ૮
રૂપ થાયછે તે નીચે મુજબ:—

ઠગણ.

ક્રમાઠ્ઠ	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	૧૬૬	ઇન્દ્રાસન, ઇન્દ્રગણ, તારાપતિ, ઐરાવત, અહિક, હય, સુરેન્દ્ર, સુરનરેન્દ્ર, કુંજર, મેઘ, ગજવર, ગ્રહ, ગજ, વાજી, દંત, ગગન, દંતી, નરેન્દ્ર, વસંત, સુરગજ, રદ, વીર, ધીર, મયંક, કિરણ, વેચાલ, કેસરી, ભ્રમર, ઇત્યાદિ.
૨	૬૧૬	અન્યસૂર, સૂર્ય, વીર, બીર, વિહગ, પક્ષી, ચિઢાલ, સિંહ, સુધા, કેકી, મૃગેન્દ્ર, અમૃ- તત્રીણા, સર્પ, યક્ષ, ગરૂડ, પક્ષીન્દ્ર, પન્ન- ગાસન, જોહલક, વિરાટ, સુપર્ણ, અહિ ૬૦.
૩	૧૧૧૬	ચાપ, ધનુષ્ ૬૦.
૪	૬૬૧	હીર, હારુ, હીરુ, નભ ૬૦.
૫	૧૧૬૧	શેખર, કેસરી, સેહર, સેહરુ, ૬૦.
૬	૧૬૧૧	કુસુમ, કનક ૬૦.
૭	૬૧૧૧	અહિગણ, ઐરાવત ઇત્યાદિ. કેટલાક કુસુ- મના નામથી પણ આને ઓઠાવાવેછે.
૮	૧૧૧૧૧	પાપગણ, પવનુ, પવણો, વાન ૬૦.

૩૨

પ્રવેશક.

હગળ, આ ગળ ૪ માત્રાનો છે, તેનાં સઘઠાં મઠાંને ૧ રૂપ થાયછે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

હગળ.

ક્રમાંક	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	SS	કર્ણ, કર્ણિકા, ગુરુયુગ, મુરતલતા, રસિક, રસલગ્ન, લંબિત, સુમતિ, મુરતનય, મનહરણ, કુંતિજાયા, કુન્તયલુ, કુંતિપુત્ર, લહલહિત, આભરણ, તરણિ-યંદો, કર અને મુજ વાચક સઘઠાં નામ ઇત્યાદિ. કેટલાક આને પ્રહરણના નામથી ઓઠલાવેછે.
૨	LIS	કરતલ, કરયલ, કેટલાક કવિના મત પ્રમાણે હાથ, પાણિ, કમલ, હસ્ત, મુજા, હથિયાર, શૃંગાર, મુજદંડ, બાહુ, ગજાભરણ, વાહક, વજ, રત્ન, પ્રહરણ, અશનિ, પ્રહર, પૌન, શારદૂલ, ઇ૦.
૩	ISI	અશ્વ, પયોધર, પયોહર, પડોહર, પયોધી, મનુ-જ્ઞપતિ, મૂપતિ, ગજપતિ, સેનાઅંગ, વસુધાપતિ, પવન, રજ્જુ, ગોપાલ, જલદ, નાયક, વસુધાધિપ, ચક્રવર્તી, ચક્રપતિ, ચક્રાધીશ, કુચ, નર, રાજા, મુરારિ ઇ૦. કેટલાક કરપાણિ અને કમલનું નામ પળ આપેછે. કેટલાક અશ્વપતિ, સરોજ, ઉરોજ, સ્તન, નરિન્દ્ર, નરેન્દ્ર, મુનાયક, ઉદ્ધાયક, ઉદ્ધત નાયક, તુરગપતિ, વર્ષ, ફળી, ગળપતિ અને મૂપ ઇ. વસુચરણ, વસુપદ, ચલણ, વસુચર, તાત, પિતામહ, દંહન, વઠભદ્ર, ગંડ, જંઘાચુગલ, રતિ, ચરનયુગ, નેપુર ગંજક, પાય, પય, પદ, પાદ, ચરણચુગલ, રાક્ષસ, શશિ અને રૈનપતિ ઇ૦.
૪	SII	દંહન, વઠભદ્ર, ગંડ, જંઘાચુગલ, રતિ, ચરનયુગ, નેપુર ગંજક, પાય, પય, પદ, પાદ, ચરણચુગલ, રાક્ષસ, શશિ અને રૈનપતિ ઇ૦.
૫	IIII	દ્વિજવર, વિપ્ર, ઋષિ, પરમઉપાય, શિખર, જાતિ, ઉમતિ, નલ, રથ, પદાત, ગંજ, તુરગ, પંચશર ઇ૦.

પ્રવેશક.

૩૩

ઢગણ. આ ગણ ત્રણ માત્રાનો થાયછે. તેનાં સઘઠાં મઠીને ૩ રૂપ બનેછે. તે નીચે પ્રમાણેછે.

ઢગણ.

ક્રમાંક	સ્વરૂપ	નામે અને તેના પર્યાય
૧	૧૬	રસવાસ, દ્વજ, તોમર, ચિન્હ, ચિર, ચિરાલય, તંબૂર, તુંબરુ, ચૂડા, માલા, પત્ર, દામ, વસુ, વાસ, તુર, તુરંગ, મૂર, ચૂતમાલા, તામ્બૂલપત્ર, રાસ, પવનવલય, વાસવ, કેડર, કેયૂર, વસન, ૩૦.
૨	૬૧	પરહતાલ, સુરપતિ, સુર, આનંદ, સમુદ્ર, સિંધુ, તુરજવાન, તૂર્ય, તૂર, કરતાલ, નિર્વાણ, નંદ, છંદ, સરિ, પૌન, ગ્વાલ, પવન ૩૦.
૩	૧૧૧	વલય, તાંડવ, સાત્વિકભાવ, નારી, તિલ્હુ, રસ, મુનિ, અને નારી, ભાવ રસ તથા તાંડવનાં બીજાં પર્યાયિક નામો છે.

:૦:

૩૪

પ્રવેશક.

ગણ. આ ગણ બે માત્રાનો ધાયછે તેનાં સઘઠાં મઠીને ૨
રૂપ ધાયછે તે નીચે પ્રમાણે છે.

ગણ.

ક્રમાંક	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	૬	મંજીર, નૂપુર, નેઝર, ચામર, ચમર, હાર, વલય, કંકણ, તાટંકાદિઅલંકાર અને તેના પર્યાય, કનક, કુંડલ, આવલી, રસના, રસનાભરણ, મુગ્ધ, અહિ, ફળી, માનસ, કેયૂર, કેઝર, બંક, વક્ત્ર, વક્ત્ર, વકંડ, મુક્તાફલ, કિરણ, લોચન, મણિ શૂલ, કરિ- વર, મત્ત, રત્ન અને તેના પર્યાય, મણિના પર્યાય, અલંકારના પર્યાય, દીહા, દીહ, કિશુક, કંચકા, દીર્ઘ, શુક, તુંડક ૬૦
૨	૧૧	પરમ, ણેવર, અતિપ્રિય, પરમપ્રિય, મુપ્રિય, તિનપ્રિય, દ્વિલઘુ ૬૦.

:૦:

પ્રવેશક.

૬૫૨

મગણ, યગણ, રગણ, સગણ, તગણ, ધગણ, અને નગણ એ આઠ પ્રકારના વર્ણગણ છે. તેમનાં બીનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે.

મ ગણાદિ ગણ વિમ્બ.

ગણ	અક્ષર	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
મગણ	મ	૬ ૬ ૬	મંદાર, મયંક, મકરંદ, મદનાવતાર ૬૦.
યગણ	ય	૧ ૬ ૬	યશોધર, જયમત, જયંત, ૬૦.
રગણ	ર	૬ ૧ ૬	રાજિત, રયગણ, રમણ, રયકર ૬૦.
સગણ	સ	૧ ૧ ૬	સહિત, સબલ, શિવકર, ૬૦.
તગણ	ત	૬ ૬ ૧	તીર્થેશ, ત્રિભુવનપતિ, તરુણ ૬૦.
જગણ	જ	૧ ૬ ૧	જયકર, જગપતિ ૬૦.
ધગણ	ધ	૬ ૧ ૧	ધુજપતિ, ભાવંત, ભાવત, ભીમ ૬૦.
નગણ	ન	૧ ૧ ૧	નયન, નરેન્દ્રપતિ ૬૦.

છંદ શુદ્ધ બને અને તે કરનાર તથા જેને માટે તે કરવામાં આવ્યો હોય તેને તે સુખ આપનાર નીકડે ઇટલામોટ પૂર્વાચાર્યો-
 એ ઉપર જનાંબીલાં ધગણોંદિ અહગણનાં સ્મરિ, કઠ્ઠ, માસ, પક્ષ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, વર્ણ, વસ્ત્ર, રંગ, ભૂષણ, કુલ, માતા, પિતા અને લોક જૂદાં જૂદાં કરણ્યાં છે, તે આ સાથે આપેલા પત્રક પરથી સ્પષ્ટ સમજાશે ઇટલે ગણવાર પૃથક પૃથક અત્ર આપવામાં આવ્યાં નથી.

३६

प्रवेशक.

गण देवतादि विंव.

गणनाम	मगण	यगण	रगण	सगण	तगण	जगण	भगण	नगण
रूप	SSS	ISS	SIS	IIS	SSI	ISI	SII	III
देवता	पृथ्वी	जल	आग्नि	वायु	व्योम	रवि	चंद्र	नाग
फल	श्री	संपत्ति	मृत्यु	भ्रमण	अर्थनाश	शोक	मंगल	सुख
मास	वैशाख	कार्तिक	ज्येष्ठ	पौष	आषाढ	चैत्र	श्रावण	मार्गशीर्ष
पक्ष	शुक्ल	शुक्ल	कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण	शुक्ल	शुक्ल
तिथि	३	११	२	४	१	१२	५	१२
वार	रवि	मंगल	मंगल	भृगु	बुध	गुरु	भृगु	बुध
नक्षत्र	मघा	ज्येष्ठा	चित्रा	शततारका	स्वाती	उत्तरा आषाढा	मूल	अनुराधा
वर्ण	क्षत्रिय	विप्र	वश्य	शूद्र	शूद्र	वैश्य	क्षत्रिय	ब्राह्मण
वस्त्र	श्वेत	श्वेत	लाल	हरित	नील	श्याम	पीत	सुवर्ण
रंग	श्वेत	श्याम	लाल	धूम्र	श्वेत	श्याम	पीत	कनक
भूषण	श्वेत	रूपं	लाल	सुवर्ण	लाल	माणिक्य	चूनी	सुवर्ण
कुल	द्विज	क्षत्रिय	काळ	वायु	शूद्र	वैश्य	वैश्य	क्षत्रिय
माता	सरस्वती	सरस्वती	जरा	जरा	धीषणा	धीषणा	धीषणा	सावित्री
पिता	विंमल	समुद्र	मृत्यु	मृत्यु	यम	यम	यम	ब्रह्मा
लोक	सत्य	पाताल	संजमनी	व्योम	स्वर्ग	मृत्यु	अमरावती	स्वर्ग

પ્રવેશક..

૩૭

ગણનામ	મગણ	યગણ	રગણ	સંગણ	તગણ	જગણ	ભગણ	નગણ
દિશા	પૂર્વ	ઈશાન	ઉત્તર	વાયવ્ય	પશ્ચિમ	નૈઋત્ય	દક્ષિણ	અગ્નિ
વાહન	કાચબો	મોર, મગર	મેઢો	તુરગ	વલ્લભ	હરણ	સસલો	હાથી, ડાંગર
નેત્ર	૩	૩	૧	૨	૨	૧	૩	૩
રસ	શૃંગાર	કરુણ	રૌદ્ર	વીર	શાન્ત	ભયાનક	હાસ્ય	નવરસમાં અભંગ
દેશ	મગધ	મેરુગિરિ	ઉજ્જન	કલિંજર	ઉજ્જન	સોરઠ	કાલિન્દીની	માગધ
ઋષિ	કશ્યપ	આત્રેય	અંગારક	ગૌતમ	વશિષ્ઠ	કોશિક	અંગીરા	મૃગુ
સ્થાન	શીર્ષ	નેત્ર	કંઠ	ઊર	હૃદય	પેટ	નાભી	ગુહ્યસ્થાન
ભોગ	તાન્દુલ	મિઠાઈ	લૂની	જઠ	દાઢમ	મસૂર	હરડે	ઈચ્છિત
શસ્ત્ર	ચક્ર	ત્રિશૂલ	બાણ	પર્વત	વાણપીઠું	ગુડંજ	ફરસી	સૂક્ષ્મ
મિત્રોમિત્ર	મિત્ર	દાસ	શત્રુ	શૈત્રુ	ઉદાસીન	ઉદસી	શત્રુ	મિત્ર
શુભાશુભ	શુભ	શુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	શુભ	શુભ

વિશેષ. કોઈ હિંદોગ્રંથમાં મ ય મ ન ગણના વ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ક્રમે વર્ણ કહેલા છે; અને શુક્લ, પીત, સ્ફટિક

૦ પૃષ્ઠ. ૩૬ ના કોઠામાં ગણની માતા અને પિતાના આસનમાં ય્યાં ૦
 શ્રદ્ધા મૂક્યું છે ત્યાં એમ સમજવાનું છે કે, જે ગણનું એ આસન છે તે ગણની માતા
 પિતાનાં નામ કોઈ ગ્રંથમાં અમારા જોવામાં આવ્યાં નથી તેમ છતાં નામ
 છપાઈ ગયાં છે તે ખરાં નથી

અને શ્યામ એ ક્રમે રંગ હોવાનું કહેલું છે. મગણનું વાહન કેટલાક ગયંદ ગણે છે અને ફલ સ્થિરતા જણાવે છે. માગધી પિંગલમાં રગણનો સ્વામી મેઘ હોવાનું જણાવ્યું છે. ભગણનું કુલ કેટલાક ઇન્દ્ર હોવાનું કહે છે અને તેનું વાહન વાઘ હોવાનું લેખે છે. કેટલાક તગણનું કુલ પવન માને છે. જગણનું વાહન કેટલાક બિલાડી માને છે.

(દુહો.) મન ભય સુખ દેનાર છે, જર સત દુઃખ દેનાર;

અશુભ, ન આળે પ્રથમમાં, મનુજ કવન કથનાર.

એટલે મગણ નગણ, ભગણ અને યગણનો પ્રયોગ સુખ આપનાર છે. જગણ, રગણ સગણ, તગણનો પ્રયોગ દુઃખ આપનાર થાય છે. માટે મનુજની-મનુષ્યની-કવિતા કરવાવાળા તેમનો ઉપયોગ આરંભમાં કરે નહિ-અર્થાત્ ઈશ્વરના ગુણગાન ઇત્યાદિમાં તેનો વાધ નથી.

મગણ અને નગણ મિત્ર ગણ છે, ભગણ અને યગણ દાસગણ છે. જગણ અને તગણ ઉદાસીન ગણ છે; રગણ અને સગણ શત્રુ ગણ છે.

મિત્રગણની પાછલ મિત્રગણ આવે તો સિદ્ધિદાયક મનાય છે; મિત્રની પાછલ દાસગણ આવે તો જય કરાવે છે, મિત્રગણની પાછલ ઉદાસીન ગણ આવે તો હાર્ની કરાવે છે; અને મિત્રગણની પાછલ જો શત્રુગણ આવે તો તે મિત્રનો નાશ કરાવે છે.

દાસગણની પાછલ મિત્રગણ આવે તો સિદ્ધિ આપે, દાસગણ આવે તો હાર્ની કરાવે, ઉદાસીન ગણ આવે તો પીડા કરાવે, અને શત્રુગણ આવે તો પરાજય કરાવે.

ઉદાસીન ગણની પાછલ મિત્રગણ આવે તો રચનારને અશ્વત્થા જેના આશ્વાનમાં તે મૂક્યો હોય તેને તે અલ્પ ફલ આપે છે.

દાસગણ આવે તો દુઃખ આપેછે, ઉદાસીન ગણ આવે તો કર્યું કાર્ય અફલ થાયછે, અને શત્રુગણ આવે તો દુઃખ દેવરાવેછે.

શત્રુગણની પાછળ મિત્રગણ આવે તો શૂન્ય ફલ મળે, દાસ ગણ આવે તો પ્રિયનો નાશ થાય, ઉદાસીન મણ આવે તો શંકા ઉત્પન્ન કરાવે, અને શત્રુગણ આવે તો નાશ કરાવેછે.

મ્લેચ્છાદિ અન્યજર્ણ વિષેની કવિતાના આરંભમાં રગણ, સગણ, તગણ અને જગણ લેવા; દ્વિજની કવિતામાં નગણ અને સગણ સિવાયના ગણ ત્રાપરવા; વૈદ્ય વિષેની કવિતામાં ભગણ અને સગણ વર્જ્ય છે; અને સ્ત્રી વિષેની કવિતાના પ્રારંભમાં યમણ અને મગણ વર્જ્ય છે, એમ કેટલાક કેહેછે.

દગ્ધાક્ષરોની પેટે આ દોષ માત્ર લૌકિક છંદોને લાગુ પડે છે; વૈદિક છંદમાં એ બાધકર્તા નથી ગણાતો. તેમજ મંગલવાચક શબ્દ અથવા દેવવાચક શબ્દમાં પણ એ મળનો પ્રયોગ બાત્ર-કારક નથી. વળી આરંભ ગણ શુભ ફલદાતા મૂકવામાં આવ્યો હોય તો તેના પછીના ગણનું મિત્ર અમિત્રપણું જોવાતું નથી. કેટલાક આર્યાના ગણોનું પ્રથમ ફલ વર્ણવેછે તે પૂર્વે જણાવ્યા સદૃશ છે, એટલે અમે તે અત્ર જૂદું જણાવ્યું નથી.

સંખ્યા વિષે.

છંદમાં એકાદિ સંખ્યા જણાવવા માટે ઇષ્ટ સંખ્યાતુલ્ય જેનો અર્થ થતો હોય અથવા જેની સંખ્યા ઇષ્ટ સંખ્યા તુલ્ય જ હોય તેવા શબ્દો, કવિતાના માપમાં મળતા આવે તેવા તે સંખ્યા માટે મૂકવા પ્રથા છે, તેથી તે સૂચવનાર શબ્દોનો સંગ્રહ આ નીચે આપિયે ઢિયે તેથી સ્પષ્ટ સમજાશે.

४०

प्रवेशक.

०	१	२	३	४	५
आकाश	शशी	नयन	शिखी	श्रुति	वाण
नभ	चंद्रमा	युगल	दहन	भुक्ति	भूत
गगन	शशभृत्	नेत्र	अग्नि	मोक्ष	शर
ख	आत्मा	पाद	अनल	फल	इन्द्रिय
शून्य	भू	द्वि	हुताशन	चत्वार	यज्ञ
अभ्र	नाक	सर्पजीभ	बान्हि	चरण	असु (प्राण)
वियत्	पृथिवी	युगल	पावक	चतुर्	गठ्य
पूर्ण	धरा	जद त	गुण	पुरुषार्थ	पंच
सख	मही	दस	नाडी	तुर्थ	अजु
	कु	अश्वि	त्रा	उपाय	पांच
	धराणि	चक्षु	त्रि	गुग	सधि
	एक	द्विजजन्म	दोष	आश्रम	इषु
	गजमुख-	अश्विनो	विक्रम	ब्रह्मासुख	प्राण
	दंत	यमल	लोक	विधिवदन	वर्म
	रथचक्र	पक्ष	हरनयन	समुद्र	पांडव
	क वद ।	कर	भुवन	वेद	हरवदन
	ध्रुव	हस्त	गंगाधर	वारिनिधि	तत्व
		भुज	गंगापथ	अब्धि	पाप
		अयन	संध्या	व्यूह	क्लेश
		नदीतीर	राम	कृत	पंचासृत
		ओष्ठ	ताप	सेनांग	नियम
		जानु	अर्धस्	हरिभुज	कन्या
			शल	वर्णी	प्राप्त
			ग्राम	गोस्तन	कोष
			तिश्र	वर्ण	अनिल
			त्रय	याम	अंग
			गुण, गायत्री	पशुपद	कल्पवृक्ष
			शक्ति	मंचपद	महायज्ञ
					पल्लव

પ્રવેશક.

૪૧

શૂન્યના કોઠામાં જળાવેલા શબ્દ અને બીજા તેવા જ શૂન્ય અર્થ સૂચવતા શબ્દો શૂન્ય દર્શાવવા માટે મૂકવામાં આવેછે; તેમજ એક ૧ દર્શાવવા માટે શશી આદિ શબ્દો અને તેમના પર્યાય વપરાયછે. શશી શબ્દના પર્યાય નીચે પ્રમાણે છે:—

કવિત.

અભિષ નવનીતક એ. અભ્જ અમૃતદાધિનિ;
 અમૃતસુત ને આપ અમૃતાધાર ગણો;
 અમૃતસૂ ઇન્દુ અને ઓષધીશ, ઉડુપ છે,
 ઉડુપતિ ઉડુરાટ એને, ક્ષેશ મળો;
 કલાનિધિ કલાપતિ કલાપિની, કલાપૂર્ણ,
 કલામૃત્ કલાવાન્, કુમુદપતિ કહો;
 કુમુદપ્રિયને કહો, કુમુદબાંધવ—બંધુ,
 કુમુદિનીપતિ એને, કુમુદેશ તો લહો. ૧
 કૈરવી કૌમુદીપતિ, ગ્લૌ ચંદ્ર ચંદ્રમા ચાંદ,
 છાયાનિધિ, છાયામૃત, છાયામૃગધર છે;
 જૈવાતૃક તમોન્ન ને, તમોનુદ તમોપહ,
 તિમિરરિપુ અરિનું નામ તમોહર છે;
 તારાધિપતિ ને નાથ, તારાપીઠ તિથિપ્રણી,
 તુહિનાંશુ દશવાજી, દાક્ષાયિણીપતિ છે;
 દ્વિજપતિ, દ્વિજરાજ, નક્ષત્રપતિ ને નાથ,
 નક્ષત્રપ નિશાકેતુ, નિશામણિ વતી છે. ૨
 નિશીથિની નાથ એ તો, પર્વધિ પિયૂષનિધિ,

कवियो, पीयूष रुचि पीयूष महा भणे;
 प्रालेयांशु भपाता ने भपलि, मृगांक मास,
 मृगधर मृगवि प्लु, मृगलांछन गणे;
 रजनीपति ने नाथ, रात्रिनाथ रात्रिमणि,
 राजराज रोहिणीश, रोहिणीपति कहो;
 लक्ष्मीसहज ए विधु, शशधर शशभृत,
 शर्वरीकान्त शशांक, शशलांछन लहो. ३

शशविन्दु, शशी थाय, शिवशेखर शीतगु,
 शीतांशु शीतमयुख, शीतमरिची कहो;
 शीतभानु, शीतरुक् श्रीसहोदर, शुभ्रांशु,
 शुचिरोची श्वेतधामा, श्वेतवाहन लहो;
 श्वेतरोची श्वेतवाजी, सित दीधिति सितांशु,
 सितरश्मि सुधाकर, सुधाधार गायछे;
 सुधाभृति सुधानिधि, सुधासूति ने सुधांग,
 सुधांशु ने सोम हरि, हरिणांक थायछे. ४

हरिण कलंक एने हर चूडामणी वदे,
 हरशेखरनुं नाम, हिमकर छे हवे;
 हिमद्युति हिमरश्मि, हिमश्रथ एक लेखी,
 क्षमाकर क्षमानाथ, यामिनीपति कवे;
 शशीनां आ नाम बधां, एक संख्या सूचक छे,
 तेम पृथीविनां नाम एकमां गणायछे;
 माटे ज्यां प्रयोग जेवो योजवानो होय तेवो;
 कवि इच्छा अनुसार भंक्रमां योनायछे. ५

प्रवेशक.

४३

६	७	८	९	१०	११	१२
षड् शास्त्र गुहक खट इति छ माखीनापग षट् रस ऋतु जख दर्शन चक्र रिपु राग अरि तर्क अंग वेदांग कृतिकातारा आततायी भ्रमरपद द्विजकर्ण छप्पयपद अयनभार धात गुहानन	मुनि अम हृथ वार सात द्वीप सरावर सर नप अश्व लोक तुरग घोटक ऋषि पर्वत ताल पाताल धातु उपविष चिरंजि मातृ राज्यांग तांडव नदी अग्निजि हवा	वसु आठ इभ अष्ट गज दिग्गज नाग यागांग सर्प तरु अहि सुख मिद्धि योग हस्ति द्वारद याम प्रहर करि सात्विक- भाव धराधर दिग्भाल शिवमूर्ति सिरांत गंध मद ब्रह्मकर्ण	भक्ति नव खंड निधि ग्रह नंद अंक संख्या द्वार काणु व्याघ्रस्तन ऋचा सुधाकुंड नाथ रत्न धान्य अंबुद	दश पंक्ति दिसि दिशा आशा दिग् दोष अवतार रावणाशिर स्नान कामदशा धूप रूपक	रुद्र शिव अगियार हर भव शर्व पशुपति स्थाणु करण कुरुसेना	रवि द्वादश वार भानु सूर्य आदित्य भग इन खरांशु चुवन साध्य - (देवगण) तरणि क मास राशि ऋक्ष गृह भवन संक्रान्ति गुहबाहु भूपमंडळ

૪૪

પ્રવેશક.

૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮
વિશ્વ જગત્ ત્રયોદશ તેર રામચંદ્ર મલમાસ ચક્ષ જક્ષ	ચૌદ રત્ન મનુ વિદ્યા મહ (૭+૭) ઇન્દ્ર ચોકડી અભિનય	પંદર તિથિ ઘસ પંચદશ	સોઠ ષોડશ નૃપ ભૂપ કલા સંસ્કાર	સત્તર અત્યષ્ટિ	અષ્ટાદશ વનસ્પતિ પુરાણ ધૃતિ ભારતપર્વ અઢાર ઉપદ્વિપ
૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૪	૨૫
ઓગણિશ અતિધૃતિ નવદશ અંકનંદ ગ્રહાઙ્ગ વિરાટ્મુખ દેવવાય	નક્ષ અંગુલ કોડી વસા વીસ રાવણભુજ	એકવીશ મૂર્ચ્છના અનુસ્મૃતિ સમિત્	બાવીશ ઉપસર્ગ	સિદ્ધ જિન તીર્થકર ચોવીશ અવતાર	પાસો તત્ત્વ પચીસ પંચવીશ
૨૭	૩૨	૪૯	૧૦૦	૧૦૦૦	૧૦૦૦૦૦
મ નક્ષત્ર ઉડ્ડ ઋક્ષ સત્યાવીશ	રદ દંત દાંત દ્વિજ વર્તીશ	બાયુ ઓગણપચાત	શત સો નરાયણ કમલદલ ઇન્દ્રયજ્ઞ	દશશત સહસ્ર હજાર ગંગામુખ શેષશર્ષ અર્જુનહસ્ત વેદશાખા ઇન્દ્રનેત્ર	લક્ષ લાક્ષ

ચરણ અથવા પાદ.

સામાન્ય રીતે છંદના ચોથા ભાગને પાદ અથવા ચરણ કેહેછે. લૌકિક છંદના સામાન્ય રીતે ચાર પાદ અથવા ચરણ કરવામાં આવેછે. વૈદિક છંદોમાં એ નિયમ જેમ જઠવાતો નથી તેમ વિષમ જાતિમાં પણ તે જઠવાતો નથી. તેવાં વૃત્તમાં તેના ચારથી વધારે કે ઓછા પાદ અથવા ચરણ થઈ શકેછે.

જેટલી માત્રા અથવા જેટલા વર્ણનું એક ચરણ બનાવવાનું કેહેવામાં આવ્યું હોય તે તેનું માપ ગણાયછે.

વિશ્રામ.

યતિ, વિરતિ, વિરામ, અવરતિ, ઉપરતિ, વિચ્છેદ, શ્વસત, શ્વાથી, મેદ, મિદા, આશ્વાથી, છેદ આદિ વિશ્રામના પર્યાય છે. કવિતા કથતાં વિશ્રામ લેવો પડે તે ક્યાં આગળ લેવો તેનો નિર્ણય કેટલાંક વૃત્તમાં કરેલો છે; બાકી તેનો ઘણો સ્વરો આધાર તે વૃત્ત બોલવાની ઢબ અને તેના રાગ ઉપર રહેછે.

ઘણું કરીને પદને છેડે વિશ્રામ આવેછે; અથવા તો મધ્યમાં આવેછે.

પાદ પૂર્ણર્થે જ અથવા એવો જ કોઈ બીજો અક્ષર આવે તો તેનો જે સાથે સંબંધ હોય તેની સાથે અંગભૂત ગણતાં વિશ્રામમાં છૂટો પાડી શકાય નહિ.

યતિ આવતાં શબ્દના અક્ષરો છૂટા પડી જાય તો તે યતિભંગ કેહેવાયછે.

શબ્દની વિભક્તિ છૂટી પાડવામાં પણ યતિભંગ થાયછે.

છંદશાસ્ત્રમાં કહ્યુંછે કે—મધ્યમાં યતિ હોય તેમાં શબ્દનો એક અક્ષર આવી જાય તો યતિભંગ કેહેવાય, પણ વધારે અક્ષર આવે તો યતિભંગ થાય નહિ. જેમ કે:—“કોલાહલ”

એમાં “કોલા” આગળ યતિ આવતો હોય તો યતિભંગ નહિ. “સંવાહન” શબ્દમાં “સંવા” આગળ યતિ આવે તો શબ્દભંગ થાયછે, પણ એ યતિભંગ ગણાતો નથી. “ઉચ્ચારિત” એમાં ઉચ્ચા, રિત એમ યતિ પડી શકે. “આલ્હાદક” એમાં આલ્હા, દક થાયછે.

અનુપ્રાસ અથવા યમક.

છંદના ચરણના અન્ત્યાક્ષરોને નિયમમાં મૂકી છંદને સુશોભિત બનાવવાની પ્રથા જેવી પ્રાકૃત ભાષાછંદો માટે છે તેવી સંસ્કૃત છંદ માટે પૂર્વાચાર્યોએ આવશ્યક ગણી નથી. એ પ્રધાને ભાષા-શાસ્ત્રિયો અનુપ્રાસના નામથી ઓઠાંખેછે; ને કહેછે કે એ વિના છંદોરચના તીરસ થઈ જાયછે.

અર્થાલંકારના ૧૦૮ ભેદ કેટલાક સાહિત્યશાસ્ત્રકારો માને છે, તેમાંના શબ્દાલંકારનો એક ભેદ આ અનુપ્રાસાલંકાર છે.

છંદોલાલિત્યમાં વધારો કરવા માટે વર્ણસામ્ય લાવવામાં આવેછે; તેનું નામ અનુપ્રાસ. તેના મુખ્ય ભેદ ૬ છે. ૧ વૃત્યનુપ્રાસ, ૨ છેકાનુપ્રાસ, ૩ લાઘવનુપ્રાસ, ૪ અન્ત્યાનુપ્રાસ, ૫ શ્રુત્યનુપ્રાસ. કેટલાક આ ઉપરાંત યમક નામનો છઠ્ઠો ભેદ છે એમ કહેછે; અને કેટલાક આ સર્વ ભેદને સામાન્ય રીતે યમક એવું નામ આપેછે.

એકના એક વર્ણની જેમાં અનુવૃત્તિ થતી હોય, અર્થાત્ જે છંદમાં એકનો એક વર્ણ ઘણી વાર આવતો હોય ત્યાં વૃત્યનુપ્રાસ થયેલો સમજવો.

“મયા કરો દયા નિધિ, જયા ગયા જતી વદે.”

આમાં ય અક્ષરનો એક કરતાં વધારે વાર પ્રયોગ થયો છે માટે આ વૃત્યનુપ્રાસ^૧ જાણવો.

૧ આને કેટલાક ગૂર્જર કવિયો “સ્રઙ્” એવું નામ આપેછે.

પ્રવેશક.

જે છંદમાં એક કરતાં વધારે વર્ણની આવૃત્તિ થયેલી હોય ત્યાં
છેકાનુપ્રાસ^૧ થયેલ જાણવો.

અમારી તમારી કુમારી તુકારી;

બિચારી સુચારી વિચારી ન મારી.

આમાં મ ર અને ચ અક્ષરોની એક કરતાં વધારે વાર આવૃત્તિ
થયેલ છે માટે આને છેકાનુપ્રાસ જાણવો.

જે છંદમાં આઠવા પદની આવૃત્તિ થાય અને તેમનો શબ્દાર્થ
જૂદો જૂદો ઇટલે ભિન્ન હોય તે લાટાનુપ્રાસ કેહેવાયછે.

“પતિપાસ જેને, નહિ ઘામ ચાંદની થાય;

પતિપાસ જેને નહિ, ઘામ ચાંદની થાય.”

છંદના પ્રત્યેક ચરણના અન્ત્યાક્ષરો અમુક પ્રકારના લાવી
અમુક સ્થિતિમાં ગોઠવવા એનું નામ અન્ત્યાનુપ્રાસ કેહેવાયછે.
ભાષા શાસ્ત્રિયો આને તુકાન્તના નામથી ઓઠેલે અને તેની પદ
પરત્વે જૂદી જૂદી સ્થિતિ થાયછે તે પરથી તેના છ ભેદ પાડેછે.

૧ સર્વાન્ત્યતુકાન્ત. ૨ સમાન્ત્ય વિષમાન્ત્યતુકાન્ત.

૩ સમાન્ત્યતુકાન્ત. ૪ વિષમાન્ત્યતુકાન્ત.

૫ સમવિષમાન્ત્યતુકાન્ત. ૬ ભિન્નતુકાન્ત.

જે છંદના ચારે ચરણના તુકાન્ત ઇટલે અન્ત્યાક્ષરો એક જ
હોય તે સર્વાન્ત્યતુકાન્ત કેહેવાયછે.

જેમકે:—પાંચ પર લ લખાય, જગણ તે પર થાય,

ચરણ કલ દશમાંય, રતિકરી રચું ત્યાંય.

આમાં દરેક ચરણના અન્ત્યમાં ય છે માટે તે સર્વાન્ત્યતુકાન્ત.

જે છંદના સમ ચરણાન્ત અક્ષર સમાન હોય તેમજ વિષમ

૧ આને કેટલાક ગૂર્જર કવિયો “વર્ણસગાઈ” કેહેછે.

ચરણાન્ત્ય અક્ષર સમાન હોય તે સમાન્ત્યવિષમાન્ત્યતુકાન્ત કેહેવાયછે.

જેમકે:—મા પડ મુજ આધાર, ચોસલાં કોણ ચડાવશે;
મૂવા ચડાવળ હાર, જીવતા જાતર આવશે.

(રાસમાઝા)

આમાં બીજા અને ચોથા ચરણાન્ત્ય અક્ષર શે સમાન છે અને પેહેલા તથા ત્રીજા ચરણાન્ત્ય અક્ષર ર સમાન છે માટે એ સમાન્ત્યવિષમાન્ત્યતુકાન્ત.

જેના સમ ચરણના તુકાન્ત મળતા હોય અને વિષમ ચરણનો તુકાન્ત ન મળતા હોય તે સમાન્ત્ય કેહેવાયછે.

જેમકે:—દશ માત્રિકા દેખ, વરણો મુનિ ભાઝ;
જાતિ જ, રુડા જાળ, ત્રણ આઠ છે તાલ.

આમાં બીજા તથા ચોથા ચરણના તુકાન્ત ઝ લ સમાન છે માટે એ સમાન્ત્ય તુકાન્ત.

જે છંદના વિષમ ચરણનાં તુકાન્ત એક સરખા હોય અને સમ ચરણના તુકાન્ત અસમાન હોય તે વિષમાન્ત્યતુકાન્ત કેહેવાયછે.

જેમકે:—બાહું પાટગ દેશ, જિસેં પટોઝાં નોપજે,
સરવો સોરઠ દેશ, લાખેળો મળે લોવડો.

(રાસમાઝા)

આમાં પેહેલા તથા ત્રીજા ચરણના તુકાન્ત શ સમાન છે અને બીજા તથા ચોથા ચરણના તુકાન્ત અસમાન છે માટે એ વિષમાન્ત્ય તુકાન્ત.

જે છંદના પેહેલા ચરણના તુકાન્ત બીજા ચરણના તુકાન્ત સદશ અને ત્રીજા ચરણના તુકાન્ત ચોથા ચરણના તુકાન્ત સદશ હોય તે સમવિષમાન્ત્ય તુકાન્ત કેહેવાયછે.

પ્રવેશક.

૪૯

(માલિની)

જેમકે:—મધુર વચ્ચનથી તો, મોઢવાયા જનો જે,
જન વશ થયું મિથ્યા ઉપચારેથી કો'એ
મતલબો વિશ્વાસુ, આશ હૈયે ભરેલાં,
ઝટપટ ઠગી લેવા, એ સ્વેચ્છાત સે'લાં.

(ગૂઠ હિતોપદેશ.)

આમાં પેહેલા તથા બીજા ચરણના તુકાન્ત “જે” અને ત્રીજા
અને ચોથા ચરણના “લાં” સરસ્વા છે માટે એ સમવિષમાન્ત્ય.

જેના કોઈ પણ ચરણના તુકાન્ત એક બીજાને મળતા ન-
આવતા હોય તે ભિન્નતુકાન્ત્ય કેહેવાય છે.

જેમકે:—શશિ જતાં, પ્રિય રમ્ય વિભાવરી,
થઈ રહે જર્તી અંધ વિયોગથી,
દિનરૂપે સુભગા બની રહે, પ્રહી
કર પ્રભાકરના મન માર્નોતા.

(સરસ્વતીચંદ્ર.)

આમાં ત્રારે ચરણના તુકાન્ત રી, થી, હી, અને તા એ અ-
સમાન છે માટે ભિન્નતુકાન્ત્ય.

આવા તુકાન્તવાળી કવિતાને અંગ્રેજીમાં “બ્લાઝ્કવર્સ” કેહે છે.
કેટલાક આ ભિન્નતુકાન્ત્યના નીચે જણાવેલા ત્રણ ભેદ પાડે છે.

૧ પ્રતિપદ ભિન્નાન્ત્ય ૨ પૂર્વાર્દ્ધ તુકાન્ત્ય ૩ ઉત્તરાર્દ્ધ
તુકાન્ત્ય.

જેના સઘળા ચરણોના તુકાન્ત એક સરસ્વા ન હોય તેને
પ્રતિપદ ભિન્નાન્ત્ય કેહે છે.

જેમકે:—આ એકપાસ ઉતરે શર્શો અસ્ત માર્ગે
આ ઉગતા રવિતળા જ કુસુંબો પાદ!

સંસાર આ અહિં દશા—યુગ—અન્તરાલે

વે તેજના ઉદય—અસ્તથી બાંધી રાખ્યો

(સરસ્વતીચંદ્ર.)

જેના પૂર્વાર્દ્ધના ચરણોના તુકાન્ત સમાન હોય તેને પૂર્વાર્દ્ધતુકાન્ત
કહેછે. જેમકે:— વિ. નાટક.

(અનુષ્ટુપ.) સિંચતો માધવીને ને,
નચાવે કુંદવેલીને;
સ્નેહ દાક્ષિણ્યથી,
કામી સરસ્વો મને એ.

જેના ઉત્તરાર્દ્ધના ચરણોના તુકાન્ત સમાન હોય તેને
ઉત્તરાર્દ્ધતુકાન્ત કહેછે. જેમકે:—

(ભામીર) બુદ્ધિકેરી વાત, સાક્ષાત જો લખાય;
બુદ્ધિવાળા જેહ, કરે પ્રમાણ જ તેહ.

(પાદશાહી રાજનીતિ).

આપણા પ્રાચીન ગૂર્જર, લેગજ હિંદી કવિવરોએ ભિન્નતુકાન્ત
વાળા છંદો રચવા તરફ ખેતાનું વળણ રાખ્યું હોય એમ જણાતું
નથી; પણ હાલમાં કેટલાક ગૂર્જર કવિયો એનો ઉપયોગ કરવા
લાગ્યા છે.

સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ષટ્પદી અથવા અષ્ટપદીમાં બંબે પદના
અન્ત્યાક્ષરો સમાન લાવવામાં આવ્યા છે.

રાગરાગણીમાં ગાઈ શકાય એવા છંદોની રચનામાં આ
તુકાન્તપર વિશેષ ધ્યાન દેવાની અગત્ય છે. તેમાં પદાન્ત અથવા
તુકાન્ત મળવા જ જોઈએ એટલુંજ નહિ પરંતુ સ્વર પણ એકના
એકજ મળવા જોઈએ. તેમાં પણ પદાન્તની પાંચ માત્રાના સ્વર
જો મળતા આવે તે તે ઉત્તમ કહેવાયછે.

સંતોષો રાજા નકિ થાય નષ્ટ,
 સંતોષહીનો દ્વિજ થાય નષ્ટ;
 સલજ્જ વેશ્યા પણ થાય નષ્ટ,
 કુલાંગના નિર્લેજ થાય નષ્ટ.

(મૂ. હિતોપદેશ.)

જેના અન્તમાં બે ગુરુ આવી પડ્યા હોય ત્યાં તુકાન્તની
 પાંચ માત્રા એક સરખી મળે તો ઉત્તમ, ચાર મળે તો મધ્યમ,
 અને તેથી ઓછી મળતી આવે તો તે કનિષ્ઠ ગણાયછે. જેમકે:—
 ગીતિ—દૂત મુલ નૃપ છે માટે, દૂત યવન પણ ન યોગ્ય હળવાને;
 શસ્ત્ર ઉગામે તોપણ, દૂત પ્રવર્તે ન અન્ય વદવાને.

(ગ્જરાતી હિતોપદેશ.)

જેના પદના અન્તમાં (। S, S।) આઠા ત્રણ માત્રાના વર્ણ
 આવતા હોય તેવા પદના તુકાન્તમાં જો પાંચ માત્રા મળે તો
 ઉત્તમ, ત્રણ માત્રા મળતી આવે તો મધ્યમ, અને ત્રણથી ઓછી
 મળતી આવે તો તે કનિષ્ઠ કેહેવાયછે. જેમકે । S દૃષ્ટાન્ત:—

વળ દિલ્લરાયે લહુડું, જાલવળી બહુ પરસ્પરે કરવી;
 જે કંઈ નિર્બળ સેના, બૂહતળા મધ્યમાંય તે ધરવી.

(સવૈયો.)

નિયમિત વિષયે ઢંડબીકથી ઘણુંકરી ચાલે સૌ કોય,
 પરવશ આ જગ કેરીગાહિ સાધુ પુરુષ વિરલા કો હોય;
 વિકલ દુર્બલા વ્યાધિવાલ્ય નિર્ધન એવા પતિની પાસ,
 કુઠનારી પણ ઢંડબીકથી શરણે સ્થાને કરે નિવાસ.

(ગ્જરાતી હિતોપદેશ.)

જેના પદાન્તમાં બે લહુ આવતા હોય તેવા પદના તુકાન્તમાં
 ચાર માત્રા મળે તો તે ઉત્તમ, બે મળે તો મધ્યમ અને બેથી
 ઓછી મળતી આવે તો તે કનિષ્ઠ કેહેવાયછે. જેમકે:—

ફૂલેછ પૂર્વે ફૂલ તે પછી ફલ,
અગાઉ મેઘોદય તે પછી જલ;
સદાય આ કારણ કાર્યનો ક્રમ,
પ્રશાદ પૂર્વે પુંઠથી કૃપા તમ.

(નાટ્યપ્રકાશ.)

ઉપર પ્રમાણે તુકાન્તના અક્ષર અને સ્વરની સમાનતા જે છંદમાં જાળવવામાં આવેલી હોયછે તે કર્ણમધુર થવા ઉપરાંત બીજો કશો લાભ ગણાતો નથી, તેમ તેપર દુર્લક્ષ દેવાથી ઉપરના ગુણલાભ ઉપરાંત બીજી કશી હાનિ થતી નથી; માટે છંદો રચવામાં આનો પ્રયોગ યથેચ્છ રીતિએ કરવો.

છંદમાંના પદમાં શબ્દ ઇનોએજ હોય અને તેનો અર્થ જૂદો થતો હોય તો તે યમકાનુપ્રાસ કેહેવાયછે. જેમકે:—

સારંગે^૧ સારંગ^૨ લઈ, ધરી બીક સારંગ,^૩

ઋતુ સારંગ^૪ ન આદર્યો, રસવા મુખ સારંગ.

આમાં સારંગ શબ્દ સર્વ પદમાં જૂદે જૂદે અર્થે છે માટે યમકાનુપ્રાસ.

છંદમાંના કોઈ પણ ચરણમાં કંઠ તાલવ્યાદિ અક્ષર અ, ક, ય, ગ, ઘ, ઙ અને હમાંના બે અથવા અધિક વર્ણ એક પછી એક અથવા કંઈક અંતરે આવે તે શ્રુત્યનુપ્રાસ કેહેવાયછે.

ગીતિ.

“ગુહક ગજ્ઞા, ગિરિજા, શંકર હસતાં હસ્યાં દઈ તાલી”

હાહા ઘોરે ઘુઘવી, ગણ રવિચંદ્ર કરી ઘણું હસ્યા ભાળી.

આમાં ગ, હ, ઙ ઇત્યાદિ ઉક્તવર્ણો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આવ્યા છે માટે શ્રુત્યનુપ્રાસ.

अनुक्रमणिका.

अ.

अंक.	छंदनुं नाम.	वर्ण.	मात्रा.	प्रकोर.	पृष्ठ.
९९९	अकहरि, अकुहरि.....	१४		सम.	३४४
९९९	—अकुहरि.	१४		सम.	३४४
७२	अकोषकृष्णा:.....			अ.स.वृ.	४८८
८५०	अखण्डमण्डन.	१३		सम.	३२५
३०९	अखनि	८		सम.	२५८
३४२	अखेट	८		सम.	२६१
६९	अगनेतेर वर्णना दंडक.....	६९			४६६
६४८	अगरिम.	११		सम.	२९७
१५२	अगाधिका			वि. वृ.	५१०
७१४	अगौरी, ललित.....	१२		सम.	३०५
२५४	अचट्ट, सुमत	७		सम.	२५१
१४४१	अचल	२७		दंडक.	४२६
११०७	अचलभृति.....	१६		सम.	३६१
१	अचलभृति		१६	मा.स.जा.	२०६
११४९	अचलनयन.....	१७		सम.	३६७
४४९	अचलपंक्ति, नालिका.....	१०		संम.	२७२
६८०	—अचलचर्चिका	१२		सम.	३००
१३०३	अचलविरति	२२		सम.	३९५
१५	अचला		१२	समजा.	७
९८२	अञ्चलवती.	१४		सम.	३४१
६३	अञ्चिताग्रा.			अ.स.वृ.	४८६
८९९	अट्टासिनी.	१३		सम.	३३१
२८	अट्टावीश वर्णना दंडक.....	२८			४२७
३६	अट्टावीश मात्रानी विषमपदजाति.		२८		२०५
७८	अट्टोतेर वर्णना दंडक.....	७८			४६७
४८	अडतालीश वर्णना दंडक	४८			४६४

२

अनुक्रमणिका.

अंक.	छंदनुं नाम.	वर्ण.	मात्रा.	प्रकार.	पृष्ठ.
९०४.	अडमर.....	१३		सम.	३३२
४६	अडल, डारिल, चोपाइकुलक...	१६		समजा.	१७
५१—	अडिल.....	१६		समजा.	२०
१२३	अतिकलि.....	६	...	सम.	२३९
२५	अतिकृति अथवा अभिकृति...	२५	...	सम.	४०७
१०९	अतिगीता.....	२७		समजा.	४३
१३	अतिजगतिछंद.....	१३	...	सम.	३१८
३४३	अतिजनि.....	८	...	सम.	२६१
१९	अतिधृति छंद.....	१९	...	सम.	३७५
७५	अतिप्रतिविनीता.....	...	...	अ.स.वृ.	४८९
३३३	—अतिप्रीता.....	८	...	सम.	२६०
२८४	अतिमोहा.....	८	...	सम.	२५५
८६०	—अतिरुचिरा.....	१३	...	सम.	३२७
३८	अतिरुचिरा.....	२९		शि.जा.	९२
४१४	अतिरंह.....	१३	...	सम.	३२०
७४७	अतिवासिता.....	१२		सम.	३१२
१५	अतिशर्करा छंद.....	१५		सम.	३४४
१११६	अतिशायिनी, चित्रलेखा.....	१७		सम.	३६२
४४	अतिशिखा, पुणित.	३२		शि.जा.	९४
११७	अतिमुरहिता.			अ.स.वृ.	४९८
१८१	अतुल.....			वि. वृ.	५२०
१३६१	(अ) अतुलपुलक.	२४		सम.	४०६
३	अतुल.....	कुल ९४		वि. जा.	१३१
९०	अतैल, अतिल.....	...	...	अ.स.वृ.	४९२
१७९	अत्सर.....	...	...	वि.वृ.	५१७
२	अत्युक्ता छंद.....	...	...	वर्णमेलछंद.	२२५
१३२८	अद्वितनया.....	२३		सम.	४०१
१७८	अधिकारी.....	७		सम.	२४५
१३४६	अधार्करीर.....	२४		सम.	४०४

अनुक्रमणिका.

३

१३३	अधीरा.....	७		सम.	३४०
३९८	—अधीरा.....	९		सम.	२६६
३६	—अनङ्गक्रीडा.....		६४	शिजा.	९२
११५	अनङ्गपद.....			अ.स.वृ.	४९८
१४४८	अनङ्गशेखर, महीधर.....	२८		दंडक.	४२८
१२५	अचति.....	६		सम.	२३९
९३८	अनन्तदामा.....	१४		सम.	३३५
१०८	अन्तविपुला उद्गीति.....			उ.गी.भे.	११८
९१	अन्तविपुला उपगीति.....			,,	११५
७४	अन्तविपुलागीति.....			गी.भे.	११२
५७	अन्त (जघन) विपुलार्था.....			आ.भे.	१०९
१२५	अन्तविपुलार्थागीति.....			आ.गी.भे.	१२१
५२६	अन्तर्वनिता.....	११		सम.	२८०
७२३	अन्तर्विकाशवासक.....	१२		सम.	३०७
५७६	—अनवसिता.....	११		सग.	२८६
३९९	अनवारा.....	९		सम.	२६७
१८८	अनसूय.....			वि.वृ.	५२२
७४	अनालेपन.....			अ.स.वृ.	४८८
८६	अनामववासिता.....			,,	४९१
२०१	अनासादि.....	७		सम.	२४७
९१५	अनिन्दगुर्विन्दु, गुर्विन्दु, पूर्वन्दु.....	१४		सम.	३३३
१०२	अनिभृत.....	६		सम.	२३७
१२६	अनिरया.....			अ.स.वृ.	५०९
२५६	अनिर्भार.....	८		सम.	२५२
५५	—अनिळा.....		१६	मा. स.जा.	२१
८८१	अनिलोद्गतमुखी.....	१३		सम.	३२९
१०७१	अनिलोहा.....	१६		सम.	३५५
७७७	अनीचक.....	१३		सम.	३५५
२०६	अनु.....	७		सम.	२४४
३८	अनूक.....			अ.स.वृ.	४८०

४

अनुक्रमणिका.

५८६ अनुकूला, सांद्रपदा.....	११		सम.	२८९
१४४ अनुगीति.....		कुल ५६	गी. भे.	१२४
४७१ अनुचायिता	१०		सम.	२७४
१८ अनुफल		१२	मा. स.जा.	८
८ अनुष्टुप्छंद.....	८		सम.	२५२
२९ —अनृजु.....	४		सम.	२२९
३२५ अनृतनर्म, नृतनर्म	८		सम.	२५९
५२५ अपयोधा	११		सम.	२८०
८५ अपरप्रीणिता.....			अ.स.वृ.	४९१
९२ —अपरभा.....	६		राम.	२३६
२५ अपरवक्त्र.			अ.स.वृ.	४७७
४२ (अपर) शिखा, ...		६२	शि.जा.	९४
१४३ अपरा उद्गता			वि. वृ.	५०७
४३ (अपरा) खञ्जा (शिखा).....		६२	शि.जा.	९४
९६९ अपराजिता.....	१४		सम.	३४०
८ अपरान्तिका		६४	वै.प्र.	२१७
१४८ (अपरा) सपादी.	२२	३४	मा. दे.	६३
१४४ अपरोद्गता.....			वि. वृ.	५०८
१४५ अपरोद्गता			,,	५०८
१४०० अपवाह, अपवाहक.....	२६		सम-	४१३
१४०० —अपवाहक.....	२६		सम.	४१३
५३ अप्रमाथिनी			अ.स.वृ.	४८४
३३३ अप्रीता, प्रीता, अतिप्रीता, अलिप्रीता. ८			सम.	२६०
६६ अभिख्या	६		सम.	२३३
६९९ —अभिन्वतामरस	१२		सम.	३०४
८८६ अभिरामा.....	१३		सम.	३३०
८९३ आभीरुका.....	१३		सम.	३३०
१३६ अभीक.....	७		सम.	२४०
१०६८ अभिधात्री	१६		सम.	३५५
१३८४ अश्रममण	२५		सम.	४१०

अनुक्रमणिका.

. ५

८७५ अश्रुभ्रमशीला.....	१३		सम.	३२९
२४७ अमति.....	७		,,	२५१
५६९ अमन्दपाद.....	११		,,	२८४
३४० अमना, अमनसु.....	८		,,	२६१
३४० —अमनसु.....	८		,,	२६१
१३३१ अमरसमरी.....	२३		,,	४०२
३२६ अमरन्दि, हनुमन्त.....	८		,,	२५९
५२ —अमरावती.....			अ.स.वृ.	४८३
१३६९ —अमला.....	२५		सम.	४०८
३१९ अमानिका.....	८		,,	२५९
५२२ अमालीन.....	११		,,	२७९
८६६ अमितनगानिका.....	१३		,,	३२८
४९६ —अमृतगति.....	१०		,,	२७७
४९६ —अमृततिलका.....	१०		,,	२७७
१३६ अमृतधारा, मञ्जरी.....			वि. वृ.	५०४
१३७ अमृतधारा (द्वितीय).....			,,	५०४
१३०० अमृतध्वनि.....	२२		सम.	३९४
१६ अमृतध्वनि.....	१४४		वि.जा.	१४२
५३६ अमोघमालिका.....	११		सम.	२८९
१४२३ —अम्बुज.....	२६		,,	४१६
८५५ अम्बुदावली.....	१३		,,	३२६
१४८४ अम्भोजालि.....	३१		दं. व.	४३८
६५६ —अम्भोजाली.....	१२		सम.	२९८
२०७ अम्मेयी.....	७		,,	२४७
३६४ अयनपताका.....	९		,,	२६३
१२८७ अयमान.....	२२		,,	३९१
११८ अयमित.....	६		,,	२३९
१०३ अयवती.....			अ.स.वृ.	४९५
७६ अरजस्का.....	६		सम.	२३४
१३८९ —अराविंद.....	२५		,,	४११

६

अनुक्रमणिका.

१४६३ — अरविंद.....	२९		सम.	४३३
१३८९ अरविंदमुखी, अरविंद.....	२५		„	४११
३०८ अराली.....	८		„	२५८
३१४ अरि	८		„	२५८
१४२० अरिंदमन, अरिंदलन	२६		„	४१५
१४२० — अरिंदलन	२६		„	४१५
५१ अरिल्ल, अडिल्ल, अलिला, अलक...	१६	समजा.		२०
७८८ अरिला.....	१९		सम.	३१७
११ अरुन्तुद			अ.स.वृ.	४७४
१५२६ — अर्क	५१		दं. व.	४६५
९० — अर्कच्छाया	२४		समजा.	३७
९३२ अर्कशेषा.	१४		सम.	३३५
७४९ अर्जितफालिका.....	१२		„	३१२
१४७४ अर्णदंडकत्रिभंगी.....	३०		दं. व.	४३६
१५०६ अर्णव.....	३३		„	४६०
१२० अर्ति.	६		सम.	२३९
९० — अर्तिल.....			अ.स.वृ.	४९२
३९१ अर्थ.	९		सम.	२६५
६२७ अर्थशिक्षा.....	११		„	२९४
१३४८ अर्दित, नर्दित	२४		„	४०४
७०५ अर्दितपाद.....	१९		„	३०४
अर्द्धसमवृत्त.....			अ.स.वृ.	४७१
३९६ अर्द्धकला	९		सम.	२६६
८१ — अर्द्धकाममोहिनी.	६		„	२३५
८९० अर्धकुसुमिता	१३		„	३३०
९० — अर्धतोटक	६		„	२३६
२९५ — अर्द्धनाराच	८		„	२५६
७२ — अर्द्धभुजंगी	६		„	२३३
३६९ अर्धक्षा मा	९		„	६३२
११८७ — अद्धान्तसालाषि	१८		सम	३०४

अनुक्रमणिका.

७

११८७ अर्धान्तरालापि, अद्धान्तरालापि. १८		सम.	३७४
१२१ अर्द्धरुत		अ.स.वृ.	४९९
७१२ अपितमदना	१२		सम.
११० अर्भकपांक्ति		अ.स.वृ.	४९७
१२८४ अर्भकमाला	२२		सम.
१३५५ अरसात, मकरंद, अलसा	३४		४०५
५१ —अलक	१६	समजा.	२०
१३८६ अलका, अलिका	२५		सम
९६७ अलकालिका, अलिकालका	१४		३४०
१२२ अल्परुत		अ.स.वृ.	४९९
१३५५ —अलसा	२४		सम.
२०२ अलालापि	७		२४७
१३८६ —अलिका	२५		४९१
९६७ —अलिकालका	१४		३४०
९५३ अलिपद, नटगति	१४		३३८
६१ अलिपद		अ.स.वृ.	४८५
३३३ —अलिप्रीता	८		सम
५१ —अलिला	१६	समजा.	२०
५५ अलिला, अनिला	१६		२१
९४२ अलोला, लोला	१४		सम.
३८३ अवनिजा	९		२६५
१३ अवनीलता, नवनीलता, अवलीलता.		अ.स.वृ.	४७५
२२ अवलंबक	१३	मा.स.जा.	९
१२४० अवन्ध्योपचार	२०		सम.
७९ अवरोधवनिता		अ.स.वृ.	४८९
१३ —अवलीलता			४७५
९५ अवहित्र, अवहित्रा			४९४
९५ —अवहित्रा			४९४
४६ अवाचीकृतवदना			४८२
११३४ अवितथ, नंदटक, नर्कुदक, नर्दटक, मर्कटक	१७		३६५

८

अनुक्रमणिका.

७३५	अविरलरतिका.....	१२		सम.	३१०
१५६	—अविराम.....	७		,,	२४२
३९८	—अवीरा.....	९		,,	२६६
७९	अवोढा.....	६		,,	२३४
९०३	अशनि.....	१३		,,	३३२
४१	अशिखा, नाकि.....	६०	शि.जा.		९३
६३४	अशुविलास.....	११		सम.	२९५
१४६४	—अशोक.....	२९		दं.व.	४३३
८५२	अशोकपुष्प.....	१३		सम.	३२५
१४४९	अशोकपुष्पमण्जरी.....	२८		दं.व.	४२९
१२५३	अशोकलोक, अशोकलोकालोक... २१			सम.	३८५
१२५३	—अशोकलोकालोक.....	२१		,,	३८५
१३९६	अशोकानोकह.....	२६		,,	४१२
१०८८	—अश्वगति.....	१६		,,	३५८
११८५	अश्वगति	१८		,,	३७४
१४५७	अश्वधाटी.....	२९		दं.व.	४३१
१२९८	—अश्वधाटी.....	२२		सम.	३९४
१३२९	अश्वललित, ललित	२३		,,	४०१
१६	अष्टि छंद.....	१६		,,	३५४
	असम अथवा विषम वृत्त.....			अ.वि.वृ	५०१
९१८	—असम्बन्धा.....	१४		सम.	३३३
९१८	असम्बन्धा, असम्बन्धा.....	१४		,,	३३३
४५०	असितधारा	१०		,,	२७२
२०	असुधा.....			अ.स.वृ.	४७६
४६६	—असुधा.....	१०		सम.	२७३
६७९	—असुधारा	१२		,,	३००
६७९	असुधारा, असुधारा.....	१२		,,	३००
३०	असुराढ्या			अ.स.वृ	४७८
२४८	अहति.....	७		सम.	२५१
२२२	अहरि, करहंत, कलहंस, कर- हन्ता, करहंज, करहंच, करहंची करहंस, करहंत, वच्छ.	७		,,	२४८

अनुक्रमणिका.

९

१९४ अहानिगा.....		वि. वृ.	५२५
१२५६ अहि	२१	सम.	३८५
४६९ अहिला.....	१०	„	२७४
३६६ —अहिशिशु	९	„	२६३
१३७ अहिंसा	७	„	२४१
६९ अहोनताली		अ.स.वृ.	४८५
४१३ —अहीरि	९	सम.	२६८
३७ —अक्षरपांक्ति	५	„	२३०
४६७ अक्षरावलि, लालिनी	१०	„	२७४

आ.

३४१ आकतनु	८	„	२६१
२२ आकृतिछंद	२२	„	३८९
४०२ आकेकर, पद्मावती	९	„	२६७
५७३ —आख्यानकी	११	„	२८५
९६ आख्यानकी		अ.स.वृ.	४९४
२९४ —आणन्द	८	सम.	२५६
६२ —आत्मक	५	„	२३२
१०७ आत्रेय	२७	मा.स.जा.	४३
१०७ आदिविपुला, उद्गीति		उ.गी.भे.	११८
९० आदिविपुलाउपगीति		„	११५
७३ आदिविपुलागीति		„	११२
५६ आदिविपुलार्या	५७	आ.जा.	१०८
१२४ आदिविपुलार्यागीति		आ.गी.भे.	१२१
६७४ आधिदेवी	१२	सम.	२९९
८०८ आनता	१३	„	३१९
१००५ आनद्ध	१५	„	३४५
९६३ —आनन्दा	१४	„	३३९
८२० आननमूळ	१३	„	३२१
२९४ —आनन्दरूपक	८	„	२५६
६५ —आनन्दवर्धन	१९	मा. स.जा.	२४

१०

अनुक्रमणिका.

१६	आनन्दवस्तु	चारेपादनी ९०	वि.जा.	१६३
४३७	आनन्दोलिका	१०	सम.	२७०
१५०	—आन्दोलिता.	३७	मा.स.जा.	६४
८६८	आपणिका	१३	सम.	३२८
३	आपाताल्लिम्हा, आपाताली.....	६०	वै. प्र.	२१४
१३०	आपीड.....		अ.स.वृ.	५०१
१३६२	आभर, सबैया.....	२४	सम.	४०७
१३९७	आभासमान.....	१६	सम.	४१६
१३	आभीर, आहीर.....	२१	मा.स.जा.	६
१४६५	—आम्र	२९	दं. व.	४३४
१०६५	आरभट्टी	१६	सम.	३५४
५२१	आसाधिनी.....	११	सम.	२७९
१५२६	आराम, पञ्चक, विश्ववाह, अर्क...५१		दं. व.	४६५
१४७६	आर्द्रस्तवक.....	३०	दं. व.	४३६
९	आर्द्रा	११	सम.	२८६
४५	आर्या, गाथा, गाहा.....	५७	आ. प्र.	१००
१२२	आर्या गीति.....		आ.गी.भ.	१२०
१४५४	आलानिक.....	२८	सम.	४३१
६७	आलेपन.....		अ.स.वृ.	४८७
९२	आलोलघटिका.....		„	४९३
१	आवृत्त		„	४७१
६१५	आशापाद.....	११	सम.	२९३
८३	आसववासिता.....		अ.स.वृ.	४९०
१३	—आहीर	११	मा.स.जा.	६

इ.

१३०७	इच्छा	२३	सम.	३९७
३१३	इडा,इला	८	सम.	३५६
७७	इति, कामलता	६	सम.	३३४
१२५०	—इश	२०	सम.	३८४
१३११	—इन्दव	२३	सम.	३९७

अनुक्रमणिका.

११

५९७	—इन्दिरा	११		सम.	२९०
४९२	—इन्दुमुखी, चन्द्रमुखी.....	१०		सम.	२७६
९५०	इन्दुवदना, इन्द्रवदना, वरसुंदरी. १४			सम.	३३८
७२७	—इन्दुवंशा	१२		सम.	३०८
४३४	इन्द्र, ऐन्द्री.....	१०		सम.	२७०
१५३१	—इन्द्र.	६३		दंडक	४६६
२५७	इन्द्रफला, इन्द्रवला, दंडलिया.....	८		सम.	२५२
५७१	इन्द्रवज्रा.....	११		सम.	२८४
	इन्द्रवज्राभेद	११		सम.	२८५
९५०	—इन्द्रवदना.	१४		सम.	३३८
२५७	—इन्द्रवला.	८		सम.	२५२
७२७	—इन्द्रवंशा.	१२		सम.	३०८
१३११	—इन्द्रविजय	२३		सम.	३९७
१३१५	इन्द्रविमान.....	२३		सम.	३९८
११५	इन्धा.....	६		सम.	२३८
१३५	इभभ्रान्ता.....	७		सम.	२४०
३१३	—इला.	८		सम.	२५८
१६२८	—ईश.....		५७	दं. व.	४६५
४२	इहा			अ.स.वृ.	४८१
५६२	इहामृगी	११		सम.	२८३

उ.

१	उक्कच्छा	६६	वि.जा.	१२९	
१	उक्ताछंद	१		सम.	२२५
७३९	उज्ज्वल, महोज्ज्वला ..	१२		सम.	३११
१४०७	उज्जितकदन	२६		सम.	४१४
२२	उडुराजा	२९	सम.जा.	८५	
१३५३	उत्कटपाटिका	९४		सम.	४०५
१	उत्कष्टा	६६	वि. जा.	१२९	
२६	उत्कृति छंद	२६		सम.	४१२
१२४२	उत्पल मालिका	२०		सम.	३८३

૧૨

અનુક્રમણિકા.

૮૪૩	—ઉત્પલિની.....	૧૩		સમ.	૩૨૪
૧૭૭	ઉદેક્.....			વિ. વૃ.	૫૧૯
૪૧૬	—ઉદાધિ.....	૯		સમ.	૨૬૮
૭૬૯	ઉદ્યનમુખિ.....	૧૨		સમ.	૩૧૪
૩૫૬	ઉદરશ્રી, ઉદરસ્તક, ઉદરાસક...	૯		સમ.	૨૬૨
૫૨૪	ઉદ્ધતિકરી.....	૧૧		સમ.	૨૭૯
૩૫૮	—ઉદરસક.....	૯		સમ.	૨૬૨
૩૫૮	—ઉદરાસક.....	૯		સમ.	૨૬૨
૮૭૩	ઉદાત્તિહાસ.....	૧૩		સમ.	૩૨૯
૧૫૩૦	ઉદારપાદ, વૈકુંઠ, ભોગી.....		૬૦	દં. વ.	૪૬૬
૪૪૬	ઉદિત, કીર્તિ.....	૧૦		સમ.	૨૭૧
૫૪૧	ઉદિતદિનેશ.....	૧૧		સમ.	૨૮૧
૫૮૫	ઉદિતવિજોહા.....	૧૧		સમ.	૨૮૯
૫	ઉદીચ્યવૃત્તિ.....		૩૦	વૈ. પ્ર.	૨૧૫
૧૩૮	ઉદ્ગતા.....			વિ. વૃ.	૫૦૫
૧૪૦	ઉદ્ગતા.....			,,	૫૦૫
૧૬	ઉદ્ગલિતક.....			ગ. પ્ર.	૨૨૪
૧૦૫	ઉદ્ગીતિ, વિગાંથા, વિગાહા, વિગાંથ.			ઉ.ગી.મે.	૧૧૭
૧૪૨૫	—ઉદ્દર્પ.....	૩૭		દંડક	૪૧૯
૧૫૧૨	ઉદામ.....	૪૫		,,	૪૧૯
૧૧૨૧	—ઉદામ.....	૪૫		,,	૪૬૪
૧૫૨૧	ઉદામા, ઉદામ.....	૪૫		,,	૪૬૪
૧૪૫૩	—ઉદાલ.....	૨૮		,,	૪૩૦
૧૪૩૪	ઉદાલ, હદાલક.....	૨૭		,,	૪૨૫
૧૪૩૪	—ઉદાલક.....	૨૭		સમ.	૪૨૫
૩૦૭	ઉદ્યા.....	૮		,,	૨૫૮
૧૫૫	ઉદ્યા.....			વિ. વૃ.	૫૧૧
૭૬૨	ઉદર્કરચિતા.....	૧૨		સમ.	૩૧૩
૩૨	ઉધોર.....		૧૪	સમ.જા.	૧૩
૧૫૭	—ઉદ્ધતચાલી.....		૪૦	મા. દં.	૬૮

अनुक्रमणिका.

१३

१५७ — उद्धत	४०	मा. दं.	६८
१४० — उद्धर्षिणी	१४	सम. वृ.	३३६
३०६ उद्धरा	८	,,	२५७
१७३ उन्दरि	७	,,	२४४
९८८ उन्नम	१४	,,	३४३
४५१ उन्नल	१०	,,	२७२
९९३ उपकारिका	१४	,,	३४३
८६७ उपगताशिखा	१३	,,	३२८
८८ उपगीति, गाहू, गाहो		गी. भे.	११४
८७२ उपचितरतिका	१३	सम.	३२९
६०६ उपचित्र, सुचित्र, नरेश	११	,,	२९२
९४ उपचित्र, उपचित्रा		अ.स.वृ.	४९३
६ उपचित्रा (पहेली)	१६	मात्रासमक	२१०
७ उपचित्रा (बीजी)	१६	,,	२१०
८ उपचित्रा (त्रीजी)	१६	,,	२११
९४ — उपचित्रा		अ.स.वृ.	४९३
५७३ उपजाति, उपेन्द्रमाला, आख्यानकी. ११		सम.	२८५
१२ उपजाति भेद	१२	,,	३०८
६०९ उपदारिका, राजिता	११	,,	२९२
७०८ उपधान	१२	,,	३०५
४५३ उपधाया	१०	,,	२७९
८९५ — उपनमिता	१३	,,	३३१
१८५ उपनय		वि. वृ.	५२१
८४ उपमान	२३	समंजी.	२९
१०२९ उपमालिनी	१५	सम.	३४९
२९७ उपलिनी, कृतवतो	८	,,	३५६
७४२ उपलेखा	१२	,,	३११
७६३ — उपवनमालिका	१२	,,	३१३
१२६ — उपवलि.	६	,,	२३९
१४९२ उपविशाल	३२	,,	४५७

१४

अनुक्रमणिका.

१६७ उपवैतालिक.	वि. वृ.	५१५
८८७ उपसरसी. १३	सम.	३३०
१०८ उपसरसीक.	अ.स.वृ.	४९६
४५८ उपसंकुला. १०	सम.	२७३
५५७ उपस्थित, शिखंडित. ११	,,	२८३
८२७ उपस्थित. १३	,,	३२२
१४६ उपस्थितप्रचुपित.	वि. वृ.	५०८
४७४ उपस्थिता. १०	सम.	२७४
५७५ उपस्थिता. ११	,,	२८६
५५३ उपाहितचंडी. ११	,,	२८२
२७ उपाढ्य.	अ.स.वृ.	४७८
१६० उपिक. ७	सम.	२४३
५७३ — उपेन्द्रमाला. ११	,,	२८५
५७२ उपेन्द्रवज्रा. ११	,,	२८४
२३६ उपोदरि. ७	,,	२५०
३६ उपोद्गता, फलिताग्र.	अ.स.वृ.	४८०
२३२ उपोहा. ७	सम.	२४९
५४ उभय (महा) चपला.	५७ आ.गी.भे.	१०८
१२१ उभय (महा) चपला अन्तविपुला, } उद्गीति.	,,	१२०
१०९ उभयविपुलाउद्गीति.	,,	११८
९२ उभयविपुला उपगीति.	,,	११५
७५ उभयविपुलागीति.	,,	११२
५८ उभयविपुलार्था.	,,	१०९
१२६ उभयविपुला आर्यागीति.	,,	१२१
१३२ उभयापीड.	वि.वृ.	५०२
१२९५ उमा. २२	सम.	३९३
७९३ उल्काभास. १३	,,	३१८
१८९ उलपा. ७	,,	२४६
१११ उलपोदा.	अ.स.वृ.	४९७

अनुक्रमणिका.

११९

३० उल्लन, फुल्लणा.....	३७	अर्द्धसम.	८९
१५ — उल्लाल.....	२८	,,	८०
१५ उल्लाल, उल्लाल, उल्लास.....	,,	,,	,,
१५ — उल्लास.....	,,	,,	,,
३२ उल्लास.....	१९२	वि.जा.	२०२
८१० — उर्वसी.....	१३	सम.	३२०
६ — उष्ट्री.....	१०९	वि.जा.	१३४
७ उष्णिक.....	७	सम.	२४०
१०५५ उहिनी.....	१५	,,	३५३
३०४ ऋचा.....	७	,,	३४७
५१३ ऋत १०		,,	२७८
१३ ऋद्धि.....	११	,,	२८६
१०९८ ऋषभगज विलसित, गजविल- सित, गजतुरगविलसित. }	१६	,,	३५९
८१३ ऋक्षपाद.....	१३	,,	३२०
३१ एकत्रीश वर्णना दंडक.....	३१		४३७
१०८ एकसो आठ वर्णना दंडक... १०८			४७०
३७ एकत्रीश मात्रानी विषमपदजाति.	३१		२०५
१०२ एकसो बे वर्णना दंडक..... १०२			४६९
१०५ एकसो पांच वर्णना दंडक... १०५			४७०
५१ एकावन वर्णना दंडक..... ५१			४६५
२०१ — एकावली १३		सम.	३३१
८१ एकाशी वर्णना दंडक..... ८१			४६८
१०१८ एला, रेखा, कवित्तरल..... १५		सम.	३४७
८२ एला.	२२	समजा.	२९
८० एशी वर्णना दंडक..... ८०	...		४६७
४३४ — ऐन्द्री १०		सम.	२७०
३९ ओगणचालीश वर्णना दंडक ... ३९			४६२
४९ ओगणपचास वर्णना दंडक. ४९			४६४
५ ओवी.....		अन्यदेशीय	५३६

१६

अनुक्रमणिका.

१०४ औपगव		अ.स.वृ.	४९५
१०६ औपगवीत		,,	४९६
२ औपच्छन्दसिक	६८	वैता.	२१४
२६ — औपछन्दसिक		अ.स.वृ.	४७८

क.

११६ ककुभा	२८	सम.	४६
१२८१ कङ्कणववाण. २२		,,	३९०
१२७९ कङ्कणववाणवाणी	२२	,,	३९०
२ कञ्छा, कच्छी.	६६	वि.जा.	१३७
२ — कच्छी.	६६	,,	१३०
८० कच्छपी	६	, सम.	२३४
२७ कज्जल, कदली	१४	,,	१२
६८ कज्जा. ६		,,	२३३
७ कटाव, कटिवंध		अ.दे.	५३७
४८४ — कटिका	११०	सम.	२७५
४१३ कठिनास्थि, अहीरि	९	,,	२६८
८४५ कठिनी	१३	,,	३२५
१७० कठोद्रता	७	,,	२४४
१५१ कडखा	३७	मा.दं.	६५
५४२ कडार	११	सम.	२८३
४३ कणिका	५	,,	२३१
७७९ — कतिका	१२	सम	३१५
२७ — कदली	१४	,,	१२
६०८ कनककामिनी	११	,,	२९३
६९४ कनकिता. १३		,,	३३१
६६४ कनककेतकी, कनककेतन	१३	,,	३२८
८६४ — कनककेतन	१३	,,	३२८
८५८ — कनकप्रभा	१३	,,	३२६
१२६७ कनकमालिका	२१	,,	३८७
५९७ — कनकमंजरी. ११		,,	३९०

अनुक्रमणिका.

१७

१२४९ कनकलता	२०		सम	३८३
८९७ कन्द, कन्दा, कुन्द, सारंग.	१३		,,	३३१
१५१ कन्दका, स्कंधक, खंधा, खंधान } खंधो.		६४	आ.गी.प्र.	१२६
५४९ कन्दविनोद.	११		सम	२८२
८९७ —कन्दा	१३		,,	३३१
८९८ कनीया, कनैया.	१३		,,	३३१
८९८ —कनैया.	१३		,,	३३१
८९७ —कुन्द	१३		,,	३३१
१५ कन्या, कीर्णा, तीर्णा, तिन्ना.	४		,,	२२७
३९ —कपिला.		१४	सम.	१५
१०८५ —कमठकर.	१६		,,	३५८
७४ कमनी.	६		,,	२३४
४०४ —कम्बलया.	९		,,	२६७
१४ —कमल.	३		,,	२२७
३०० —कमल.	८		,,	२५७
१०८५ कमलकर, कमठकर.	१६		,,	३५८
३०० —कमला.	८		,,	२५७
७ —कमला.			अ.स.वृ.	४७३
१३६९ कमला, मुंदिर, मल्ली, सुमिला, } माधवा, अमला, चन्द्रकला, सुल्लद, } सुंदरी, सयैया, सुखदा, सुखदानि.		२५	,,	४०८
४७३ —कमला.	१०		,,	२७४
४०४ —कमला.	९		,,	२६७
९१ —कमला.	६		,,	२३६
३४ कमलाकर.			अ.स.वृ.	४७९
१३९ —कमलावती.		३२	सम.	५९
९०१ —कमलावली.	१३		,,	३३१
१४ —कमलि.	३		,,	२२७
१५३ करखा.		३७	मा.दं.	६६
३२९ कराजि.	८		सम.	२६०

४६ —करता.	५		सम.	२३१
१० करधा.			अ.स.वृ.	४७४
८५३ करपल्लवोद्भता	१३		सम.	३२५
१५४ करभित्, रैरंग.....	७		,,	२४२
६ कश्मी नवपदी, उष्ट्री, कलभी..	कुल १०९		वि.जा.	१३४
१०१ करभोद्धता.....			अ.स.वृ.	४९५
६९३ करमाल्य.	१२	,,.....	सम.	३०१
३८८ करशया.....	९		,,	२६५
१५८ —करह.	७		,,	२४३
२२२ —करहंच	७		,,	२४८
११० —करहंचा.....	६		,,	२३८
२२२ —करहंची.....	७		,,	२४८
२२२ —करहंज	७		,,	२४८
२२२ —करहंत	७		,,	२४८
,, —करहंता.....	,,		,,	,,
,, —करहंतु.....	,,		,,	,,
,, —करहंस	,,		,,	,,
२७६ कराली, कामताका, केतुमाला. ...	८		,,	२५४
१११२ करसन.....	१७		,,	३६१
१३६४ —करीटी.....	२४		,,	४०७
४० करीरिता			अ.स.वृ.	४८१
२९८ —करिला.....	८		सम.	२५६
६५ करणू	६		,,	२३३
५९० —कर्ण.....	११		,,	२९०
४६३ कर्णपालिका, कामदा, मरालिका..	१०		,,	२७३
१०४४ कर्णलता	१५		,,	३५१
११४३ कर्णस्फोट.....	१७		,,	३६७
१४१९ कर्णाटक.....	२६		,,	४१५
९९ कर्णिनी.....			अ.स.वृ.	४९४
५७५ कर्णिशर.....	१४		सम.	३४१

अनुक्रमणिका.

१९

२४ — कर्तृ.....	४		सम.	२२८
३ — कन्ता.....		७	„	२
१७ कर्पूरद्विपदी.....		२८	अ.स.जा.	८३
८७९ कर्मठ.....	१३		सम.	३२९
८९ कर्मदा, तिल.....	६		„	२३६
३६१ कर्मिष्ठा, किमिष्ठा.....	९		„	२६३
१८१ — कलका.....	७		„	२४५
१३८२ कलकंठ.....	२५		„	४१०
४३३ — कलगीत.....	१०		„	२७०
६ — कलभी.....		१०९	वि.जा.	१३४
१४२२ कलधुनि.....	२६		„	४१६
१०७३ कलधौतपद.....	१६		„	३५५
३५ कलना.....		१४	समजा.	१४
१२३ कलना.....			अ.स.वृ.	४९९
१२४ कलनावती.....			„	४९९
८७४ कलनायिका.....	१३		सम.	३२९
१२६४ कलमतालिका.....	२१		„	३८६
१२७० कलमशिखा.....	२१		„	३८८
१९० कलम्बडम्बर.....			वि.वृ.	५२३
४६ — कलमुखी.....	५		„	२३१
३८ कललि, सुतसंगक.....	५		„	२३०
६७८ कलबल्लीविहंग.....	१२		सम.	३००
६१८ कलस्वनवंश, पायका.....	११		„	२९३
३६३ कलह.....	९		„	२६३
१०९० कलहकर.....	१६		„	३५८
६८१ कलहेतिका.....	१४		„	३४१
२२२ — कलहंस.....	७		„	२४८
८२३ कलहंस, सिंहनाद, कुटजा, प्रानपियारी.		१३	„	३२१
१०३० — कलहंस.....	१५		„	३४९

२०

अनुक्रमणिका.

८५८	—कलहंस...	१३		सम.	३२६
९४५	कलहंसी.....	१४		,,	३३७
१६५	कल्पमुखी, लीला.....	७		,,	२४३
२०	कला, नगानिका, कुमारिका, नगा, नगाणिका, नगी, नगबिका, जया, निर्गला, नगालिका, लग्गणिय.	५		,,	२२८
१३९१	—कळाकुशळ.....	२५		,,	४११
९६२	कलाधर.....	१४		,,	३३९
७९५	कलाधाम.....	१३		,,	३१८
८५१	कलापतिप्रभा, राग, नंदराग.....	१३		,,	३२५
१२०९	कलापदीपक.....	१९		,,	३७७
४३१	कलापान्तरिता.....	१०		,,	२७०
८६०	—कलावती.....	१३		,,	३२७
१३३	कलिका, मञ्जरी, मंडरी.....			वि.वृ.	५०३
८८	कलिकाललिता.....			अ.स.वृ.	४९२
५३२	कलितकमलमाला.....	११		सम.	२८०
१८१	—कलिता.....	५		,,	२४५
२९८	कलिला, करिला.....	८		,,	२५६
५७	कल्कि.....	५		,,	२३२
९२७	कल्पकान्ता.....	१४		,,	३३४
११०२	—कल्पचारी.....	१६		,,	३६०
११०२	कल्पधारी, कल्पचारी.....	१६		,,	३६०
९६०	कल्पमीलिता.....	१४		,,	३३९
१६५	कल्पमुखी, लीला.....	७		,,	२४३
१२११	कल्पलतापताकिनी.....	१९		,,	३७८
१०६३	कल्पाहारि.....	१६		,,	३५४
१४८७	कवित, मनहरण.....	३१		व.दं.	४५४
	कवित प्रकरण.....	३१-३३			४३९-६०
१०१८	—कवितरेला.....	१५		संम	३४७
१४८०	कळाधर.....	३१		व.दं.	४३७
१४१५	काकलीकलकोकिल.....	२६		सम.	४१५

अनुक्रमणिका.

२९

९७७ काकिणिका.....	१४	समा.	३४१
४८९ काण्डमुखी.....	१०	„	२७६
३ कान्ता, कन्ता.....	७	„	२
१७ —कान्ता		बु.स.वृ.	४७६
११३० कान्ता	१७	सम.	३६४
११४५ कान्तार.....	१७	„	३६७
६६१ कान्तोत्पीडा:.....	१२	„	२९८
१४९ कानर.....	३५	मा.व.	६४
७८१ —काम	१२	„	३१६
३ —काम उल्लाल	६०	वि.जा.	१७५
३ —काम.	२	सम.	२२५
१६५ कामकलशिका		बि. वृ.	५१५
१३७ कामकला.	३२	सम.	५७
१००० —कामकिडा	१५	„	३४४
५०१ कामचारि.	१०	„	२७७
२७६ —कामताका	८	„	२५४
४६३ —कामदा	१०	„	२७३
५१६ कामनिभा.	१०	„	२७९
७१७ —काममोहिनी.	१२	„	३०६
१११४ कामरूप.....	१७	„	३६२
१०६ कामरूप.	२६	„	४३
७७ —कामलता.	६	„	२३४
९५५ कामला.....	१४	„	३३८
९८७ कामशाला.....	१४	„	३४३
३ कामा, स्त्री, काम.	२	„	२२५
३७६ कामा.	९	„	२६४
११ —कामावतार.....	३	„	२२७
६२ कामाक्षी.		अ.स.वृ.	४८६
७१७ —कामिनिमोहन.....	१२	सम.	३०६
६३९ कामुकलेखा.	११	„	२९६

२२

अनुक्रमणिका.

२२७ कामोद्धता	७		सम.	२४९
२३३ कार्पिका.	७		,,	२४९
९७८ कारविणी.	१४		,,	३४१
२६ कारु, वीरु, वीरु.	४		,,	२९९
१५२७ —कालदंड.	५४		दंडक.	४६५
९०९ कालध्वान्त, कलध्वान.	१४		सम.	३३२
,, —कालध्वान.	,,		,,	,,
६४३ कालवर्म.	११		,,	२९६
११२४ कालसारोद्धत.	१७		,,	३६४
१३१८ —कालका.	२३		,,	३९९
२५ कालिक.	१४		,,	१०
१३१८ कालिका, कालका.	२३		,,	३९९
३३१ कालम्बी.	७		,,	२४९
८८ काव्य, वास्तुक.	२४		,,	३१
११३२ कासार.	१७		,,	३६५
१५३३ कासार, वाराह.	६९		दंडक	४६६
६९५ कासारकान्ता.	१२		सम.	३०७
६३६ काहाली.	११		,,	२९५
२२६ काही.	७		,,	२४९
३८ किञ्जल्क.	१४		,,	१५
५१ किञ्जल्कि.	५		,,	२३१
१४१ किणपा.	७		,,	२४१
३३ किन्नटक.			अ.स.वृ.	४७९
१२०३ किरणकीर्ति.	१९		सम	३७६
१३६४ —किरत.	२४		,,	४०७
१४९४ —किरपाण.	३२		दंडक.	४५७
३६१ —किर्मिष्टा.	९		सम	२६३
१४३ किमौर.	७		,,	२४१
८४२ किरात, कुटिलगाति.	१३		,,	३२४
१३६४ —किरीट.	२४		,,	४०७
३१ —किलकिता.			अ.स.वृ.	४७९

अनुक्रमणिका.

२६

३१ किलिकिता, किलिकिता.....		अ.स.वृ.	४७९
१९८ किशलय.	७	सम.	२४६
१४२३ —किशोर.	२६	,,	४१६
३२२ किष्कु.....	८	,,	२५९
६० किशुकावलि.		अ.स.वृ.	४८५
६५४ किशुकास्तरण.....	१२	सम.	२९७
४०६ कीटमाला.....	९	,,	२६७
८१८ कीरलेखा.....	१३	,,	३२१
१५ —कीर्णा.....	४	,,	२१७
१ कीर्ति.....	११	,,	२८५
४४६ —कीर्ति.....	१०	,,	२७१
११५८ —कीलानंद.	१८	,,	३६९
५१४ कीलाल.....	१०	,,	२७८
८३६ कुटजगति.....	१३	,,	३२३
८२३ —कुटजा.....	१३	,,	३२१
८४२ —कुटिलगति.....	१३	,,	३२४
९१२ कुटिल.....	१४	,,	३३३
१६४ कुठारिका.....	७	,,	२४३
५८७ कुडमलदान्ति.....	११	,,	२८९
१६३ कुडंगिका, हरी, आनन्दा.....	१४	,,	३३९
२२ —कुडलिणी.	१५३	वि. जा.	१८२
१३ कुडलिया तौटक.	११२	,,	१४०
१७ —कुण्डलिया.	१४४	,,	१४३
२२ कुण्डलिनी, कुण्डलिणी.....	१५३	,,	१८२
१७ कुण्डलि, कुण्डलिया.	१४४	,,	१४३
१६४ कुथिनी.		वि. वृ.	५१४
१४२३ —कुन्दलता.....	२६	सम.	४१६
१३२५ —कुन्दसवैया.	२३	,,	४००
४७० कुप्य.....	१०	,,	२७४
५४० कुपुरुषजनिता.....	११	सम.	२८२

२२

अनुक्रमणिका.

५८३	कपुरुषजनिता	११		सम.	२८९
५३०	कुबेरकटिका, ...	१३		,,	३२३
४७	कुम्भारि	५		,,	२३१
७६८	कुमारगति	१२		,,	३१४
१५६	कुमारललिता, ललत, अविराम, } रायपति. } ७			,,	२४२
२९९	कुमारललिता, कुमारिका	८		,,	२५६
१०१२	कुमारलीला	१५		,,	३४६
१६८	कुमारिका	७		,,	२४४
६४१	—कुमारिका.....	१४		,,	३३७
२०	—कुमारिका.....	४		,,	२२८
२९९	—कुमारिका.....	८		,,	२५६
९४१	कुमारि, कुमारिका.....	१४		,,	३३७
४१८	—कुमुद.....	९		,,	२६८
१३७१	कुमुदमाला	२५		,,	४०८
६८६	कुमुदिनिविकास.....	१२		,,	३०१
१४२१	कुम्भक	२६		,,	४१५
७००	कुम्भोजी.....	१२		सम.	३०४
२५२	कुरदि.....	७		,,	२५१
२६९	कुररिका.....	८		,,	२५३
९७९	—कुररीरुता, धृति, प्रमदा....	१४		,,	३४१
४९६	—कुलटा.....	१०		,,	२७७
३१०	कुरुचरी.....	८		,,	२१८
९९०	—कुरंग.....	१४		,,	३४३
७५१	कुरंगवतार.....	१२		,,	३१२
३२७	कुलचारी.....	८		,,	२५९
२६६	कुलाधारी, शुद्धगा.....	८		,,	२५३
११०५	कुल्यावर्त्त, कल्यावुत्त.....	१६		,,	३६०
११०५	—कुल्यावृत्त.....	१६		,,	३६०
३४७	कुशक	८		,,	२६१
६२६	कुशलकलावतिक.....	११		,,	२६४

अनुक्रमणिका.

२५

११५९ — कुसुमिलता	१८		„	३६९
४८ कुसुमचर			अ.स.वृ.	४८२
१४३७ कुसुमस्तबक, कुसुमास्तरण	२७		व.दं.	४२६
११५९ कुसुमलतावेष्टिता	१८		सम.	३६९
७११ कुसुमविचित्रा	१२		सम.	३०५
१४३७ — कुसुमास्तरण	२७		व. दं.	४२६
१५३७ कुसुमितकाय	८०		„	४६७
११५९ कुसुमितलता, कुसुमितलतावेष्टिता, कुसुमलतावेष्टिता, फूलमाला, कुसुमिलता. }	१८		„	३६९
११५९ — कुसुमितलतावेष्टिता	१८		सम.	३६९
९३६ कुसुम्भिनी	१४		„	३३५
१४०८ कुहककुहर	२६		„	४१४
९२ कुही, अपरभा	६		„	२३६
४११ कुहू	९		„	२६८
९८० कूर्चललित	१४		„	३४९
११७६ — कूर्पर	१८		„	३७२
१११२ कूराशन, कूराशन, कूरासन } कूरासन,	१७		„	३६९
४२८ कूल	१०		„	२६९
५२९ कूलिका, कूलचारिणी	११		„	२८०
५२९ — कूलचारिणी	११		„	२८०
५०६ कृकपादि	१०		„	२७८
७७९ कृतकतिका, कतिका	१२		„	३१५
५१९ कृतकवलि	१०		„	२७९
४९८ कृतमणिता, मणिता	१०		„	२७७
९४३ कृतमाल	१४		„	३३७
३५२ कृतयु, कृशयु, नरहरी	८		„	२६२
२९७ — कृतवती	८		„	२५६
२० कृतिछंद	२०		„	३८०
१४९४ कृपाण, किरपाण	३२		दंडक.	४५७

३६

अनुक्रमणिका.

३५२ — कृष्यु	८		सम	२६२
२७ — कृष्ण	४		,,	२२९
२८२ कृष्णगतिका	८		,,	२५४
१२८० — केकली	२२		,,	३९०
१३३२ केकिनीशारदा	२३		,,	४०२
१३० केतकी (सर्वैया)	३२		,,	५१
१८ केतु			अ.स.वृ.	४७६
६ केतुमती			,,	४७३
२७६ — केतुमाला	८		सम	२५४
१५३९ केदार	८४		दंडक	४६८
४४५ केर	१०		सम	२७१
१५१७ केली	४०		दंडक	४६३
६४७ केलीचर	११		सम	२९७
११६३ केशर	१८		,,	३७०
१००० — केशवलेख	१५		,,	३४४
१७६ केशवती	७		,,	२४४
१३५० कोकपद	२४		,,	४०४
१३४३ — कोक	२४		,,	४०३
१३६३ कोकी	२४		,,	४०७
११३५ कोकिल, कोकिलक	१७		,,	३६५
,, — कोकिलक	,,		,,	,,
८८३ कोमलकल्पकालिका	१३		,,	३३०
२४ कोराकिता			अ.स.वृ.	४७७
२५३ कोशि	७		सम.	२५१
३७५ कौचमार	८		,,	२५४
१०७ कौमुदी			अ.स.वृ.	४९६
१५१९ कंकली	४३		व. दं.	४६३
९०१ — कंजअवली	१३		सम.	३३१
३६ कंठी, विलास, यशोदा	५		,,	२३०
७९९ — कंद	१३		,,	३१८

अनुक्रमणिका.

२७

७९९ कंदुक, कंद.....	१३		सम	३१८
१११ कंसारि.....	६		,,	२३८
१९२ कंसासारी.....	७		,,	२४६
३७४ कांसिक	९		,,	२६४
७६५ —कमुकवती.....	१२		,,	३१४
१०६१ —कामकी.....	१६		,,	३५४
९७३ कीडायतन, कीडावसथ	१४		,,	३४१
११५८ —कीडगा.....	१८		,,	३६९
११५८ —कीडचक्र	,,		,,	,,
१६ —कीडा	४		,,	३२७
११५८ —कीडाचक्र	१८		,,	३६९
११५८ —कीडाचंद्र	१८		,,	३६९
११५८ कीडचन्द्र, वारवाणाकत्त, कीडगा, चंद्रिका, कीडाचंद्र, कीडाचक्र, कीलानंद, चंद्रकी- डा, महामोदकारी, महामोद, कीडचक्र. }	१८		,,	३६९
९७३ कीडावसथ.....	१४		सम.	३४१
१००३ कीडितकटका.....	१५		,,	३४५
१११२ —कूराशन.	१७		,,	३६१
१११२ —कूरासन.	,,		,,	,,
११७३ कोडकीड	१८		,,	३७१
२४३ कोडांतिक.	७		,,	२५०
५५२ कोशितकुशला	११		,,	२८२
१३८५ कौचपदा, कौशपदा.....	२५		,,	४१०
१३८५ —कौशपदा.	,,		,,	,,
ख.				
१०८८ —खगति.....	१६		सम.	३५८
१७५ —खग्गा	७		,,	२४४
६२१ खटका, हरिणी.	११		,,	२९४
१७५ —खग्गा.....	७		,,	२४४

२८

अनुक्रमणिका.

२८३ —खंज	८		सम	२५५
१४७३ खंज	३०		व. दं.	४३५
१३५२ —खंजना.	२४		सम.	४०४
१४८९ खंजविशाळ.	३२		व. दं.	४५६
१७५ —खंजा, ...	७		सम.	२४४
४१ —खंजा.	५		,,	२३०
२८३ —खंजा	८		,,	२५५
३३ खंजा, खंजिका		४१	अ. स.	९०
३३ —खंजा		४१	,,	९०
१५०३ खंजोपविशाळ	३३		व. दं.	४५९
१७५ —खंडका	७		सम.	२४४
९० —खंडलिया	६		,,	२३६
१५१ —खंधा		६४	आ. गी. प्र.	१२६
१५१ —खंधान.		६४	,,	१२६
१५१ —खंधो		६४	आ. गी. प्र.	१२६
१५० खरकरा	७		सम.	२४२
२२९ खर्परि.	७		,,	१४९
१४६ खरारि	३२		,,	६२
१९३ खर्विणी	७		,,	२४६
९७ खांग, गयणंग, गगनागन, गगनांग		२५	,,	३९
४५९ खेटक	१०		,,	२७३
१९३ खेगार.			वि. वृ.	५२५
३५७ खेलाञ्च	९		सम.	२६२
५१५ खौरलि	१०		,,	२७८

ग.

९८३ गगनगतिका	१४		सम.	३४२
९७ —गगनांग		२५	,,	३९
९७ —गगनागन.		२५	,,	३९
९६८ गगनोद्भवा	१४		,,	३४०

अनुक्रमणिका.

२९

१३५२ — गङ्गाधर.	२४		सम.	४०४
१३५२ — गङ्गोदक.	२४		”	”
३११ गजगति	८		”	२५८
२६ गजल	१४		”	१२
१०९८ — गजतुरगविलसित.....	१६		”	३५९
१०९८ — गजविलसित.	१६		”	३५९
११७१ गजेन्द्रलता, लता.....	१८		”	३७१
४४१ गणदेहा.	१०		”	२७१
८६९ — गणसारिका.....	१३		”	३२८
१२५० गंडका, गंडकी, गंडिका, गंजिका, } इंद्रश, माद्रश, दंडिका, वृत्त, } चित्रवृत्त, रत्यका. }	२०		”	३८४
१२५० गंजिका.....	२०		”	३८४
१२५० — गंडकी.....	२०		”	३८४
१२५० गंडिका.....	२०		”	३८४
३१ गंधान, गंधानक.	कुल ३५	४४	अ. स.	८९
३१ — गंधानक.....	कुल ३५	”	”	८९
१ गमक	५		सम.	१
६३८ गम्भारी	११		”	२९६
९७ — गयणग	२५		”	३९
२१ गयबन्ध छप्पय.....	कुल १४६		वि. जा.	१८२
१०८२ — गरुडवृत्त	१६		सम	३५६
१०८२ गरुडवृत्त, गरुडवृत्त.....	१६		”	३५६
८६५ गरुदवारिता.....	१३		”	३२८
५९३ गल्लक.....	११		”	२९०
५ गलितक	८४		म.प्र.	२१९
७१५ गलितनाला.....	१२		सम.	३०५
४९३ गहना.....	१०		”	२७६
५९५ गह्वर.....	११		”	२९०
४५ — गाथा.....	५७		आ.गी.प्र.	१००
१४९ — गाथिनी.....	६२		”	१२५

३०

अनुक्रमणिका.

६ गायत्रीछंदः	६	सम.	२३२
४५ —गाहा.	कुल ५७	आ.गी.प्र.	१००
१३४५ —गाहितगेह	२४	सम.	४०४
१३४५ —गाहितदेह	२४	,,	४०४
१४९ —गाहिनी	कुल ६२	आ.गी.प्र.	१२५
१४९ —गाहिणी	कुल ६२	,,	१२५
८८ —गाहू.		गी.भे.	११४
८८ —गाहो.		गी.भे.	११४
१३९ गाहो	कुल ५३	आ.गी.प्र.	१२३
१२१८ प्रावास्तरण	१९	सम.	३७८
५५९ —प्राही	११	,,	२८३
११३ गिया, गीता, गीयऊ, हरिगीता, गियामालती, वेताल, वैतालिक, गीतक	२८	,,	४५
११३ —गियामालती	२८	,,	४५
८६ गिरा... :	६	,,	२३५
१७० गिरिकन्या		वि. वृ.	५१६
४७३ —गीतक	१०	सम.	२७४
११३ —गीतक	२८	,,	४५
१२४३ —गीतक	२०	,,	३८२
११९७ गीतका, भैरौ	१९	,,	३७५
१०४ —गीता	२६	,,	४२
१२४३ —गीता	२०	,,	३८२
७१ गीति, उद्गाथा, उद्गाहा	कुल ६०	आ.गी.प्र.	१११
१०५ गीतिका.	२६	सम.	४२
१२४३ गीतिका, मुनिशेखर, शेखर, गीता, शर्वरी, गीतक. }	२०	,,	३८२
११३ —गीयउ	२८	,,	४५
२०३ गुञ्जा	७	,,	२४७
१३४६ गुणमालाधरा	२५	,,	४८९
५० गुणवती, शशिभृता.	६	,,	२३३

अनुक्रमणिका.

३१

८६९ गुणसारिका, गणसारिका. १३		सम.	३२८
४४ — गुणित	३२	शि. जा.	९४
९१ गुप्त.	२४	सम.	३८
९१५ — गुर्विन्दु	१४	„	३३३
२२५ गूर्णिका	७	„	२४९
१९४ गृहिणी	७	„	२४६
२१८ गोकि	७	„	२४८
९९० गोप, कुरंग. १४		„	३४३
४४ गोपाल	१५	„	१६
२३ — गोपाल	४	„	२२८
२५८ गोपावेदी. ८		„	२५२
१५४४ गोर्विन्द	९९	क. दं.	४६९
६९६ — गौरी. १२		सम.	३०१
१३९२ — गौरी	२६	„	४१२
७२० गौरी, प्रभा, मन्दाकिनी, प्रमु- दितमदना, प्रमुदितव्रदना. } १२		„	३०६
९ गंग	९	„	५
५५९ — गंभीर. ११		„	२८३

घ.

९३ — घटिका		अ.स.वृ.	४९३
२६ घत्ता, ध्वाता	३१	अ.स.	८७
२७ घत्तानन्द, घातोन्नन्द	३१	„	८८
११२९ घनमयूर	१७	सम.	३६४
३४ घनपंक्ति. ५		„	२२९
१४८६ — घनाक्षर	३१	क. दं.	४३८
१४८६ “घनाक्षरी, घनाक्षर	३१	„	„
६ घनाक्षरीकवित		अ. दे.	५३६
४८ घातक	१६	सम.	१८
२७ — घातोन्न.	३१	अ.स.	८८
१३५७ — घोटक	२४	सम.	४०५

३२

अनुक्रमणिका.

च.

२४ — चउबोला	३०	अ.स.	८६
७८ — चउरसा	६	सम.	२३४
७८ — चउवंसा	„	„	„
११७६ — चका.	१८	„	३७२
१०९५ चकिता	१६	„	३५९
१३३४ चकोर, चित्तपदा, सवैया, ललिता. २३			४०२
९८६ चक्र, चक्रपद, चक्रवर्ती, वृत्तचक्र } चक्रविरति, देवरवरतनु, चकुरा. }	१४		३४२
९८६ — चक्रपद	„	„	„
९८६ — चक्रवर्ती	„	„	„
९८६ — चक्रविरति	„	„	„
१०६६ — चकावलोक	१६	„	३५५
९८६ — चकुरा	१४	„	३४२
८०३ चञ्चरीकावली	१३	„	३१९
११७६ — चञ्चरी	१८	सम.	३७२
१६२ चञ्चरी	४६	म.द.	७१
११०३ — चञ्चला.	१६	सम.	३६०
७२१ — चञ्चलाक्षिका.	१२	„	३०७
११७६ — चञ्चली	१८	„	३७२
५ चटुल	७	„	३
७८ — चण्डरसा	६	„	२३४
१४२५ — चण्डवृष्टिप्रपात.	२७	व.द.	४१९
१४२५ चण्डवृष्टिप्रयात, चण्डवृष्टिप्र- पात, चण्डवृष्टि, उद्घर्ष. }	२७	व.द.	४१९
१४२५ चण्डवृष्टि	„	„	„
१५१० चण्डवेग.	३६	„	४६१
८२५ चण्डी	१३	सम.	३२२
१२३ — चतुरपद.	३०	„	४८
१२२९ चतुरामन.	२०	„	३८०
२८५ चतुरीहा.	८	„	२५५

अनुक्रमणिका.

३३

७८ —चतुरंशा.	६		सम	२३४
२४ —चतुर्वचन			अ.स.भ.	८६
२४ —चतुर्वचा.....			,,	,,
७८ —चतुर्वर्णा.....	६		सम.	२३४
३४ —चतुर्वंशा.....	५		,,	२२९
२४ —चतुष्पथा.			अ.स.जा.	८६
४२ —चतुष्पदी.		१५	सम.	१५
१६४ —चतुष्पदी(वडी).....		१२०	मा.दं.	७२
१२३ —चतुष्पदी		३०	सम.	४८
९० —चतुष्पदी		२४	,,	३७
७८ —चतुरंश.	६		,,	२३४
७१७ —चन्दाणा.	१२		,,	३०६
७१७ —चन्दाना.	,,		,,	,,
४९२ —चन्द्रमुखी	१०		सम.	२७६
१०२१ —चन्द्ररेखा.....	१५		,,	३४७
८०७ चन्द्ररेखा, चन्द्रलेखा.....	१३		,,	३१९
८७७ —चन्द्रलेखा.....	१३		,,	३१९
११६० चन्द्रलेखा, चित्रलेखा....	१८		,,	३६९
१००९ चन्द्रलेखा, चन्द्रसेना.....	१५		,,	३४६
७६७ —चन्द्रवर्त्तन	१२		,,	३१४
७६७ चन्द्रवर्त्म, चन्द्रवर्त्तन, चन्द्रमम } चन्द्रमगा, चन्द्रमग्ग	१२		,,	३१४
१००९ —चन्द्रसेना	१५		,,	३४६
८६२ चन्द्रहासकरा	१३		,,	३२८
७१७ —चन्द्रानन	१२		,,	३०६
१०६१ चंद्रापीड, ब्रह्म, ब्रह्मरूप, ब्रह्म- रूपक, ब्रह्मारूपा, कामक्री, माधोराधा, वंभाण.	१६		,,	३५४
७१७ —चन्द्रायणा	१२		,,	३०६
१५२७ —चन्द्र	५४		व. दं.	४६५
१२२७ —चन्द्र.	१९		सम.	३८०

३४

अनुक्रमणिका.

१४४६ चन्द्र.	२८		व. दं.	४२८
१३५७ —चन्द्रकला	२४		सम.	४०५
१३६९ —चन्द्रकला	२५		,,	४०८
१०१३ चन्द्रकान्ता.	१५		,,	३४६
११५८ —चन्द्रकीडा.....	१८		,,	३६९
७६७ —चन्द्रमग.	१२		,,	३१४
,, —चन्द्रमग	,,		,,	,,
,, —चन्द्रमगा	,,		,,	,,
२१ चन्द्रमणि.	१३	,,	,,	९
१२२७ चन्द्रमन, चन्द्रमाला, चंद्र, } शशिस, चंदमालु.	१९		,,	३८०
,, —चन्द्रमाला	,,		,,	,,
८१ —चन्द्रमाला	६		,,	२३५
१२२७ —चन्द्रमालु	१९		,,	३८०
१५ चन्द्रायणा	कुल १२८	वि. आ.	१४२	
१४ चन्द्रावली, चन्द्राली.....	कुल ११८	,,	१४१	
१०४८—चन्द्रावती.....	१५		सम.	३५२
८४३ चन्द्रिका, उत्पलिनी, क्षमा, विद्युत..	१३		,,	३२४
११५८—चन्द्रिका	१८		,,	३६९
१४१ चन्द्रिकागीति.....	५९	आ.गी.प्र.	१२३	
१५२७—चन्द्रेश.....	५४	व. दं.	४६५	
९५९ चन्द्रौरस	१४		सम.	३३९
६२५ चपला	११		,,	२९४
५१ चपला	५७	आ.गी.प्र.	१०७	
२०० जपलावक्त्र		अ.व.भे.	५२९	
७२१ चपलाक्षिका, चंचलाक्षिका	१२		सम.	३०७
१०३५ चमरीचर	१५		,,	३५०
३३ चम्पक	१४	,,	१३	
४४२ चम्पकमाला, चम्पामाली, रुका- वती, रुक्मावती, रूपवती, सौ- भाग्यवती, पंचकमाला.....	१०		,,	२७१

अनुक्रमणिका.

३५

१२६५ चम्पकमालिका, चम्पकावली....२१		”	३८७
१२६५—चम्पकावली.....२१		”	३८७
४४२—चम्पामाली.....१०		”	२७१
६६ चमूर.....		अ.स.वृ.	४८७
५५ चमूरभीरु.....		”	४८४
४४६ चयन.....८		”	२६१
८ चरण.....	९	”	४
४५ चरणाकुल.....	१६	”	१७
४५७ चरपद.....१०		”	२७२
११७६—चर्चरी.....१८		”	३७२
१ चर्पट.....	१६	मा. स.	२०७
११७७ चल.....१८		सम.	३७३
१०२४—चामर.....१५		”	३४८
१६९ चामर, समानिका, समाना, वाणी. ७		सम.	२४४
५ —चारु. २		”	२२६
१३८० —चारु. २५		”	४०९
१४०२ चारुगति २६		”	४१३
१४५ चारुगीति.....	५८	आ.गी.प्र.	१२४
५१० चारुचारण.....१०		सम.	२७८
४८२ —चारुमुखी.....१०		”	२७५
८ चारुसेना, (बहुवा-वस्तुजाति).. कुल ११५		वि.जा.	१३६
३४९ चारुहासिनी. ९		सम.	२६४
९ चारुहासिनी.	५३	वै.प्र.	२१७
४० चालीशवर्णना दंडक.....४०		व. दं.	४६३
१००४ चार्वटक. १५		सम.	३४५
१०१ —चावर.....	२६	”	४१
१३३४ —चित्तपदा. २३		”	४०२
१३७५ चित्तचिन्तामणि. २५		”	४०९
४७९ चितिभृत १०		”	२७५
१००८ —चित्र १५		”	३४५
११०३ चित्र, चञ्चला, चित्रसंग.....१६		”	३६०

३६

अनुक्रमणिका.

२८६ — चित्रपद.	८		२५५
„ चित्रपदा, चित्रपद.	„		„
११५३ चित्रलेखा	१८		३६८
१११६ — चित्रलेखा	१७		३६२
११६० — चित्रलेखा	१८		३६९
८५८ — चित्रवती	१३		३२६
१२५० — चित्रवृत्त	२०		३८४
१००८ चित्रा, चित्र	१५		३४५
५ चित्रा	१६	मा. स.	२०९
११०३ — चित्रसंग	१६	सम.	३६०
१६० चिरकरका		वि. वृ.	५१३
१८४ चिररुचि	७	सम.	२४५
२१ चुलियाला, चूडाला, चूडियाला, } चुडिया, चूलका, चोटियाल }	२९	अ. स.	८४
४१८ चुलक, कुमुद	९	सम.	२६८
२१ चुडिया	२९	अ. स.	८४
२५ चूडाणादोहाउपगीति(गाह्व) कुंडलिनी }	कुल १०२	वि. जा.	१९३
२४ — चूडाणापंचाउपगीति (गाह्व.)कुंडलिनी. }	१००	„	१९२
३२ चूडाणा.	४८ } ५७ }	अ. स.	८९
२६ चूडाणापंचागाहा(आर्या) कुंडलिनी. }	१०३	वि. जा.	१९४
२८ चूडाणापंचागीति(उग्गाहा) कुंडलिनी }	१०६	„	१९६
२७ चूडाणा उपदोहा विगाहा (उद्गीति)कुंडलिनी }	१०५	„	१९६
२९ चूडाणापंचासिंहिनीकुंडलिनी....	१०८	„	१९७
३० चूडाणादोहागाहिनीकुंडलिनी....	११०	„	१९८
३१ चूडाणा उपदोहा गीति (उग्गाहा) कुंडलिनी }	१०८	„	१९९

अनुक्रमणिका.

३७

९११ चूडापीड.	१४		सम.	३३३
१७९ —चूडामणि	७		,,	२४५
१२४ चूडामणि		३०	,,	४९
२१ —चूडाला.		२९	अ.स.	८४
१०३० —चूरियार.	१५		सम.	३४९
२१ —चूडियाला.		२९	अ.स.	८४
३७ चूलिका.		६०	शि.जा.	९२
२१ —चूलका.		२९	अ.स.	८४
१०३० —चूलियारा	१५		सम.	३४९
९४० —चेतोहिता	१४		,,	३३६
९३५ चेलांचल, बेलांचल, बेलांतर.. ...	१४		,,	३३५
२१ —चेटियाल		२९	अ.स.	८४
३४ चोत्राशि वर्णना दंडक.....	१४		व.दं.	४६०
५४ चोपन वर्णना दंडक	५४		,,	४६५
४२ चोपाइ, चतुष्पदी ...		१५	सम.	१६
४६ —चोपाइकुलक.		१६	सम.	१७
११५ चोपाया.....		२८	,,	४६
२४ चोबोला, चौयाला, चतुष्पथा, } चतुर्वचा, चतुर्वचन, चउबोला. }		३०	अ.स.	८६
७८ —चोरसा.....	६		सम.	२३४
८४ चोराशी वर्णनादंडक.....	८४		व.दं.	४६८
३३ चोबीश मात्रानीविषमपदजाति...		२४	वि.जा.	२०३
१२३ चौपैया, चतुष्पदी, चतुर्पद		१६	सम.	४८
२४ —चौयाला.		३०	अ.स.	८६
७५ —चौरस	६		सम.	१३४
१४४६ चंद्र	२८		व.दं.	४२८
७२ चंद्रायन, चांद्रायन		२१	सम.	२६
७१७ —चंदायणा	१२		,,	३०६
९०१ —चंपकवाटिका.....	१३		,,	३३१
७२ —चांद्रायन		२१	,,	२६

३८

अनुक्रमणिका.

छ

३६ — छत्रीस वर्णनादंडक.....	३६		व.दं.	४६१
९६ छन्नुं वर्णनादंडक	९६		,,	४६९
१८ — छप्पय	कुल. १५२	वि.जा.	१४५	
७ — छवी	८	सम.	३	
४८५ छलितक	१०		,,	२७६
७०७ छलितकपद	१२		,,	३०५
३४ छर्वाश मात्रानी विषमपदजाति.	२६	वि.जा.	२०४	
१२०५ छाया.....	१९		सम.	३७७
६६ छासठ वर्णनादंडक	६६		व.दं.	४६६
५९ छिद्र.....	५		सम.	२३२
१७३ छेकवती		वि.वृ.	५१७	
४६ छैतालीश वर्णनादंडक	४६		व.दं.	४६४
११८८ छेल.	१८		सम.	३७४

ज.

१४६५ ज कामबाण,आम्र.....	२९		व.दं.	४३४
१२ जगतीछंद	१२		सम.	२९७
८१२ जगत्समानिका.....	१३		,,	३२०
५३ जघनचपला.	५७	आ.गी.प्र.	१०७	
६३ जघनचपलापथ्यार्या.		आ.भे.	११०	
६४ जघनचपलादिविपुलार्या.		,,	,,	
६५ जघनचपलान्तविपुलार्या.		,,	,,	
६६ जघनचपलोभयविपुलार्या.....		,,	,,	
४० जघनचपलापथ्यागीति		गी.भे.	११३	
८१ जघनचपलाआदिविपुलागीति...		,,	,,	
८२ जघनचपलान्तविपुलागीति		,,	,,	
८३ जघनचपलाउभयविपुलागीति...		,,	,,	
९७ जघनचपलापथ्याउपगीति		उ.गी.भे.	११६	
९८ जघनचपलाआदिविपुलाउपगीति.		उ.गी.भे.	११६	
९९ जघनचपलाअन्तविपुलाउपगीति.		,,	,,	

अनुक्रमणिका.

३९

१०० जघनचपलाउभयविपुलाउपगीति	„ „ „	
११४ जघनचपलापध्याउद्गीति. ...	„ उद् गी.भे.	११९
११५ जघनचपलाआदिविपुलाउद्गीति	„ „ „	
११६ जघनचपलाअन्तविपुलाउद्गीति	„ „ „	
११७ जघनचपलाउभयविपुलाउद्गीति	„ „ „	
१३१ जघनचपलापध्यार्यागीति.....	„ आ.गी.भे.	१२२
१३२ जघनचपलाआदिविपुलार्यागीति.	„ „ „	
१३३ जघनचपलान्तविपुलार्यागीति...	„ „ „	
१३४ जघनचपलाउभयविपुलार्यागीति.	„ „ „	
४९ जघन(अन्त)विपुला.....	५७ आ.भे.	१०६
११८१ जगदुदय १८	सम.	३७३
११८१ जगदउदय, जगदुदय.....१८	„ „	
६२ —जनमि..... ५	„	२३२
१४१ जनहरण ३२	„	६०
१४९० जर्नहरण ३१	व. द.	४२६
५८ जतु, नायक. ५	सम.	२३२
६२ —जमक:..... „	„	
६२ —जमकाणा „	„	
५२ —जमवती „	अ.स.वृ.	४८३
४० जयकरी १५	सम.	१५
१४४ —जयमंगळ ७	„	२८१
२० —जया. ४	„	२२८
३५ ज्योति:शिखा ६४	शि.जा.	९१
४७५ जरा: १०	सम.	२७४
२३ जलतरण १३	„	१०
९५७ जलदरसिवा १४	„	३३९
६६२ जलधरमाला १२	„	२९८
११४२ —जलधररसित १७	„	३६६
१०३७ जलानिधिवेला १५	„	३५०
७४६ जलमाला १२	„	३१२

४०

अनुक्रमणिका.

१३९ जलहरण, कमलावती, धर	३२	५९
१४९६ जलहरण, बन्नीशुंकवित. ३२	व. द.	४५८
७६४ जलोद्धतगति	१२	सम. ३१३
५९१ जवनशालिनी	११	२९०
२११ जविपुला	अ. व. भे.	५३३
७७५ ज्वलिता	१२	सम. ३१५
१३५२ — जानकी. २४		४०४
७ जाया	११	२८६
१५ जारिणी.	अ. स. वृ.	४७५
५४४ जालपाद	११	सम. २८१
२३७ जासरि	७	३५०
९४९ जाहमुखी	१४	३३७
६२४ जिह्वाशया	११	२९४
१३९२ जीमूतद्वान, गौरी	२६	४१२
१५१४ जीमूत	३९	व. द. ४६२
३६६ — झुकता	९	सम. २६२
८१ — जोहा	६	२३५

झ.

६२ — झमक	५	१३२
११९५ झिल्लीलीला	१९	३७५
९० — झील	६	२३६
१५० — झुल्लन	३७	मा. द. ६४
१५० — झुल्लणा	३७	६४
१३९९ — झुल्लणा	२६	सम. ४१२
१५० झुल्लणा, आन्देलिता, झुल्लणा, झुल्लन.	३७	मा. द. ६४
१२०२ झुल्लना	१९	सम. ३७६
१३४० झुल्लना	२४	४०३
१३९९ झुल्लना, झुल्लणा	२६	४१२
७१७ — झपताल	१२	३०६

अनुक्रमणिका.

४१

ट.

१२२१ टङ्कण	१९		सम.	३७९

ड.

१४९९ डमरु	३२		व.दं.	४५८
१३२४ डम्बलया	२३		सम.	४००
४६ — डारिल		१६	,,	१७
९० — डिल्ल	६		,,	२३६
९० — डिल्ला	६		,,	२३६
५३ डिल्ला		१६	,,	२०

ढ.

९८ ढुण्डि	६		,,	२३७

त.

९४० — तक्का	१४		,,	३३६
१४६३ तकामबाण, अरविंद, (पद्म)....	२९		व.दं.	४३३
१२७३ तडिदम्बर, मदिरा	२१		सम.	३८८
८६० — तनरुचिरा	१३		,,	३७२
४५४ तनिमा, वाणी	१०		,,	२७२
१३९३ तनुकिलकिञ्चित	२६		,,	४१२
७५ तनुमध्या, चौरस	६		,,	२३४
७१ तन्त्री	६		,,	२३३
१३४७ तन्वी, तन्वीस	२४		,,	४०४
१३४७ — तन्वीस	२४		,,	४०४
२२ — तरणीजा	४		,,	२२८
७९० — तरल	१२		,,	३१७
७९० — तरलदृक्	१२		,,	३१७
७९० तरलनयन, तरल, तरलनयनी, तरलदृक्.	१२		,,	३१७
७९० — तरलनयनी.	१२		,,	३१७
१०८४ तरवारिका	१६		,,	३५७
१८० तरुगाशया.			वि.वृ.	५२०

४२

अनुक्रमणिका.

१२५५	तल्पकतल्लज.	२१		सम.	३८५
४९६	—स्वरितगति.	१०		,,	२७७
२०७	त विपुला.....			वि.वृ.	५३२
१५२७	—तक्षक	५४		व.दं.	४६५
१२२	ताटंक.		३०	सम.	४८
७	—ताणी	३		,,	२२६
३२४	ताणी.	८		,,	२५९
९३	ताणुं वर्णनादंडक.	५३		व.दं.	४६९
६९९	तामरस, अभिनवतामरस, ललितपद.	१२		सम.	३०४
८९२	तारक.	१३		,,	३२१
११६८	तारका, महामालिनी.	१८		,,	३७१
५९८	—ताल.	११		,,	२९१
११	तालङ्किनी.	कुल ११९	वि.जा.	१३८	
७	—ताली	३		सम.	२२६
२७	तावुरी, कृष्ण.	४		,,	२२९
१११९	तितिक्षा.	१७		,,	३६३
१५	—तिन्ना.	४		,,	२२७
८९	—तिल	६		,,	२३६
३६८	—तिलका.	९		,,	२६३
९०	तिलका, अर्द्धतोटक, क्षील, ति- ल्लना, दंडलय, तिल्ल, ध्वज, डिल्ल, खंडलया, डिल्ला, वनिता, तिल्ला.			,,	२३६
९०	—तिल्ल.	,,		,,	,,
९०	—तिल्लना	,,		,,	,,
९०	—तिल्ला.	,,		,,	,,
१५	—तीर्णी	४		,,	२२७
२९०	—तुङ्ग	८		सम.	२५५
२९०	तुङ्गा, तुंग, तुरंग.	८		,,	२५५
११९३	तुमुलक	१८		,,	३७५
१६	तुरग.		१२	,,	८

अनुक्रमणिका.

४३

२९० —तुरंग.....	८		सम.	२५५
१०२४ तूणक, तूण, चामर, पंचयामल. १५			,,	३४८
१०२४ —तूण	,,	,,	,,	,,
३३ तेत्रीश वर्णनादंडक.....	३३		व.द.	४६९
१५०५ तेत्रीशुकवित	३३		,,	४६०
४३ तैतालीश वर्णनादंडक.....	४३		,,	४६३
१५ तैथिक	... १५		सम.	१५
७५३ तोटक, नंदिणी	१२		,,	३१२
१७ तामर	... १२		,,	८
४१० तामर	९		,,	२६८
१००० —त्रिनयन	१५		,,	३४४
१३४ त्रिभंगी	३२		,,	५३
११ त्रिष्टुपछंद	११		,,	२७९
३० त्रीश वर्णनादंडक	३०		व.द.	४३५
१४७९ त्रीशुकवित	३०		,,	४३६
६३ त्रैसठ वर्णनादंडक.....	६३		,,	४६६
१०८७ त्रोटक, मणिकल्पलता	१६		सम.	३५८
४९६ —त्वरितगति	१०		,,	२७७
द.				
८५ —दटपट.	२३		,,	३०
दण्डक.....			,,	४१७
१४० दण्डक.	३२		,,	५९
१४७४ —दण्डकत्रिभङ्गी.	३०		व.द.	४३६
१३२ दण्डकला	३२		सम.	५२
९० —दण्डलय.	६		,,	२३६
१२५० —दाण्डका	२०		,,	३८४
१०४३ —दण्डिका.	१५		,,	३५१
४१६ दधि, उदाधि, शुभोदर	९		,,	२६८
११०० दन्तालिका	१६		,,	३६०
१२६ —दमन.	६		,,	२३९

४४

अनुक्रमणिका.

६३७ दमनक.....	११		सम.	२९५
१२६ दमनक, उपवलि, दमन, मदनक, } मदन, मदकल.	६		„	२६९
१७९ दरदपूर			वि.वृ.	५१९
८०४ दर्पमाला, दर्भमाला	१३		सम.	३१९
८०४ —दर्भमाला.			„	„
६८७ दल.....	१२		„	३०१
४ दक्षिणान्तिका.....	६०		वै.प्र.	२१४
१४३८ दाम.	२७		व.दं	४२६
६३१ दामघटिता.....	११		सम.	२९५
५४५ दारदेहा, दारुदेहा.....	११		„	२८१
६१० दारिका, नन्दिनी.	११		„	२९३
५४५ —दारुदेहा.	११		„	२८१
१३७८ दास.	२५		„	४०९
९४ दिगपाल	२४		„	३८
२८० दिगीश.....	८		„	२५४
३ दिण्डा(अन्यदेशीय)			अ.दे.	५३५
१४४३ दिनकर.....	२७		व.दं	४२६
१२९३ —दिवा	२२		सम.	३९२
१०१५ दीपक.....	१५		„	३४६
१० दीपक.....	१०		„	५
४६२ दीपकमाला.	१०		„	२७३
३२८ दीपिका.	८		„	२५९
६७ दीपकी.	२०		„	२४
१५८ दीपमाला	४०		मा. दं.	६९
१४२८ दुःखाकर	२७		व. दं.	४२१
११७ —दुमन्दर.	६		सम.	२३९
१३५७ दुमिला, मदिरा, द्विमिला, दुर्मिल, चंद्रकला, दोमलया, सवेया, मुकुन्द, रूपमकरंद, घाटक.	२४		„	४०५

• अनुक्रमणिका.

४५

१३८	—दुमिला.....	३२	सम.	५८
१३८	—दुमिलिया	३२	,,	५८
१३५७	—दुर्मिल	२४	,,	४०५
१३८	दुर्मिला, दुमिलया, दुमिला	३२	,,	५८
१३५८	—दुर्मिला.	२४	,,	४०६
१३५८	—दुमिलका:.....	२४	,,	४०६
१३५८	दुर्लतिका, माधवी, दुर्मिला, दु- मिलका, दुमिला. } २४	..	,,	४०६
१३५८	—दुमेल.	,,	,,	,,
८	—दूहा	२४	अ.स.	७५
१२६२	दूरावलोक.....	२१	सम.	३८६
८५	दृढपटा, दृढपट, ..	२३	,,	३०
१५८	दृति, करह.	७	,,	३४३
९२२	दृप्तदेहा.	१४	,,	३३४
१३३९	देव, महाभुजङ्गप्रयात, महाभुजङ्ग, भुजङ्ग, सुधाप, महानाग, सवैया. } २४		,,	४०३
९८६	—देवरवरतनु.....	१४	,,	३४२
१९९	देवल	७	,,	२४६
५८०	—दोषक.	११	,,	२८८
१३१७	—दोमलया	२४	,,	४०५
१८	दोला, रामा, राम, विमला, भ्रमरी..	४	,,	२२८
६५५	दोर्लीला.	१२	,,	२९७
२३५	दोषा	७	,,	२५०
१०	दोहडिका.....	२४	अ.स.	७९
८	दोहा, दूहा, द्विपथा, दोहरा.....	२४	,,	७५
११	दोही	२६	,,	७९
७०४	द्रुतपद, द्रुतपा	१२	सम.	३०४
७०४	—द्रुतपा.....	,,	,,	,,
२२	द्रुतमध्या		अ.स.वृ.	४७७
१२७६	द्रुतमुख.	२२	सम.	३९०

७३

अनुक्रमणिका.

८६३ हुतलम्बिनी.....	१३		सम.	३२८
७३७—हुतविलम्ब.....	१२		,,	३११
७३७ हुतविलम्बित, सुन्दरी, हुतविलम्ब १२			सम.	३११
४०४ —हुहणा	९		,,	२६७
४३२ द्वारवहा, भारवहा	१०		,,	२७०
१४९३ द्वितीयउपविशाल.....	३२		व.दं.	४५७
१४०३ द्वितीयझूलणा	२६		सम.	४१३
११४७ द्वितीयपंचचामर	१७		,,	३६७
१५०२ दिनाराचिका, महानाराच	३२		व.दं.	४५९
१६ द्विपदी, द्विदला, दुविया, दुवैया, } दोपै.		२८	अ.स.	८३
१३५७ —द्विमिला.	२४		सम.	४०५
११९२ —दंडक	१८		,,	३७५
१२७५ दंडिका.	२२		,,	३८९
२५७ —दंडलिया.	८		,,	२५२
११९२ दंडी, दंडक.....	१८		सम.	३७५
९५ दंडी.	१८	२४	,,	३९
१४८३ दंभोलि.....	३१		व. दं.	४३८
ध.				
२५० धनधरि.....	७		सम.	२५१
१५०१ धनपाल.....	३२		व.दं.	४५९
४९५ धमनिका	१०		सम.	२७६
१२७२ धर्म.....	२१		,,	३८८
१३९—धर	३२		,,	५९
१९ धरा, विजया.....	४		,,	२२८
५२—धवमती			अ.स.वृ.	४८३
१२२२ धवल, धवलाङ्ग, धवला, शशि	१९		सम.	३७९
६६८ धवलकरी	१२		,,	२९९
१२२२—धवला	१९		,,	३७९
१२२२—धवलाङ्ग.....	१९		,,	३७९
१०४८—धवलङ्गा	१५		,,	३५२

अनुक्रमणिका.

४७

२५—धारा	४		सम.	२२८
२५ धारि, धारा, धारी, धारिया	४		„	२२८
१०५ धारिका, आर्भव	६		„	२३७
२५—धारिया	४		„	२२८
६५—धारी	४		„	२२८
६९७—धारी	१२		„	३०२
९१६ धीरध्वान	१४		„	३३३
१०९२ धीरलालिता	१६		„	३५९
१२० धीरावर्त्त			अ.स.वृ.	४९९
५६३ धीरा	११		सम.	२८३
४२१ धूम्राली	१०		„	२६९
१५१३ धूली	३७		व.द.	४६२
१३४२ धूवा	२४		सम.	४०३
१२६६—धृतश्री	२१		„	३८७
३६२ धृतहाला	९		„	२६३
९७९—धृति	१४		„	३४१
१८ धृतिछंद	१८		„	३६७
७०३ धृष्टपद	१२		„	३०४
१०४० धोरित	१५		„	३५१
४०३ धौनिक	९		„	२६७
१३३८ धारेय, मानविम्ब	२४		„	४०२
३ —ध्रुव	१९	अ.स.		७४
३ —ध्रुवा	१९	„		७४
९० —ध्वज	६		सम.	२३६
२६ —ध्वाता	३१	अ.स.		८७

न

३२० नखपदा, मालती	८		सम.	२५९
२० —नगणिका	४		„	२२८
२० —नगन्निका	४		„	२२८
७६५ नगमहिता, क्रमुकवती	१२		„	३१४
९७१ —नगरालिका	१४		„	३४०

४८

अनुक्रमणिका.

२९५	—नगस्वरूपिणी	८		समं.	२५६
२०	—नगानिका	४		,,	२२८
२०	—नगा.	,,		,,	,,
२०	—नगालिका	,,		,,	,,
२०	—नगी.	,,		,,	,,
१४९	नगोनिता			वि.वृ.	५१०
१५१	नगोपमा.			,,	,,
४५	नरक.			अ.स.वृ.	४८२
९५३	—नटगति.	१४		सम.	३३८
१७५	नतभृगु.....			वि.वृ.	५१८
८२४	नदिनी.....	१३		सम.	३२३
७५३	—नदिणी.....	१२		,,	३१२
९३९	नंदी.	१४		,,	३३६
८५१	—नन्दराग.	१३		,,	३२५
१७	नन्द.	४		,,	२२८
१५४७	नन्द.	१०८		व.दं.	४७०
२	नन्दक, वडवा, वरवा, बरवै, } बरवा, वरवय, वैर, }		१९	अं.स.	७३
२०५	नन्दधु.	७		सम.	२४७
११७०	नन्दन	१८		,,	३७१
७	नन्दा, णंदा.		११२	वि.जा.	१३५
११७	नन्दि, दुमन्दर.....	६		,,	२३९
८२६	नन्दिनी.	१३		सम.	३२२
६१०	—नन्दिनी.	११		,,	२९३
६९	नन्दी	२०		,,	२५
४४०	नमेरु	१०		,,	२७१
१९५	नयनपाली			वि.वृ.	५२६
७१०	नयमालिनी, वनमालिका, नवमा- } लिनी, नवमालिका, नवमालती. }	१२		सम.	३०५
३०३	—नरक्रीड	८		,,	२५७

अनुक्रमिका.

४६

४४३	नरगा.....	१०		सम.	२७१
१०५४	नराषिची	१६		,,	३५९
६६	नरहरि.....		१९	,,	२४
३५२	—नरहरी	४		,,	२६२
१०८३	नराच, नाराच, नराय, नाराज, } नागराज, पञ्चचामर, विपक्व. }	१६		,,	३५६
२९६	नराची, नाराची.	८		,,	२५६
११६६	—नराच	१८		,,	३७०
१०८३	—नराय	१६		,,	३५६
८९२	नरावलि, निरावलि.	१३		,,	३३०
१२४१	—नराय	२०		,,	३८२
४०	नरी.	५		,,	२३०
१२	—नरेन्द्र	३		,,	२२७
१२	—नरेन्दु	,,		,,	,,
१२६१	नरेन्द्र, समुच्चय	२१		,,	३८६
६०६	—नरेश	११		,,	२९२
११३४	—नर्कुटक.	१७		,,	३६५
११३४	—नर्दटक	,,		,,	,,
११३४	—नर्दटक	,,		,,	,,
२००	नर्दि.	७		,,	२४७
१३४८	—नर्दित	२४		,,	४०४
१०४३	—नलिनी	१५		,,	३५१
१३	—नवनीलता			अ.स.	४७५
१४६६	—नवमालिका	२९		व.दं.	४३४
७१०	—नवमालिका	१२		सम.	३०५
७१०	—नवमालिनी	,,		,,	,,
७१०	—नवमालती	,,		,,	,,
१८३	नवसरा, मदलेखा	७		,,	,,
९९	नवाणुं वर्णना दंडक	९९		व.दं	,,
४	नवासिका, वानवासिका, ...	१६	४		

૬૦

અનુક્રમણિકા.

૨૦૬	ન વિપુલા.		અ.વ.મે.	૫૩૨
૪૧	—નાકિ.....	૬૦	શિ.જા.	૯૩
૧૦૮૩	—નાગરાજ ૧૬		સમ.	૩૫૬
૫૮૦	—નાગસરૂપી ૧૧		,,	૨૮૮
૩૧૬	નાગારિ..... ૮		,,	૨૫૮
૯૨૯	નાન્દીમુખી, વસંત.....૧૪		,,	૩૩૫
૬૧૨	નાભસ ૧૧		,,	૨૯૩
૫૮	—નાયક ૫		,,	૨૩૨
૨૯૪	—નારાચ ૮		,,	૨૫૬
૧૦૮૩	—નારાચ ૧૬		,,	૩૫૬
૧૦૮૩	—નારાજ ,,		,,	,,
૧૧૬૬	—નારાચ ૧૮		,,	૩૭૦
૨૯૬	—નારાચી ૮		,,	૨૫૬
૧૧૬૬	—નારાચક ૧૮		,,	૩૭૦
૨૯૪	નારાચિકા, નારાચ, આનન્દ, } આનન્દરૂપક. }	૮	,,	૨૫૬
૭	નારી, તાળી, તાલી, માલી, સીસા. ૩		,,	૨૨૬
૧૫૬	નાલિકા.....		વિ.ધુ,	૫૧૨
૩૨	નાલી..... ૫		સમ.	૨૨૯
૯૭૪	નાસાભરણ.....૧૪		,,	૩૪૧
૩૭૮	નિભાલિતા..... ૯		,,	૨૬૪
૭૮૩	નિમગ્નકાલ્પા ૧૨		,,	૩૧૬
૧૩૧	નિમ્નાશયા ૭		,,	૨૪૦
૨૪૮	—નિરદ ૮		,,	૨૬૧
૪૫૨	નિરન્તિક.....૧૦		,,	૨૭૨
૬૨૯	નિરવધિગતિ.....૧૧		,,	૨૯૪
૮૬	નિરસિકા, ગિરા ૬		,,	૨૩૫
	—નિરાવલી ૧૩		,,	૩૩૦
	દ, નિરદ..... ૮		,,	૨૬૧
	લિા..... ૪		,,	૨૨૮

अनुक्रमणीका.

५१

१२१६ निर्गलितमेखला	१९		सम.	३७८
१७९ निर्वाधिका, चूडामणि	७		,,	२४५
११९ निर्मधुवारी			अ.स.वृ.	४९८
९८४ निर्मुक्तमाला	१४		सम.	३४२
४२४ निर्मेधा	१०		,,	२६९
९२९ निर्यत्पारावार	१४		,,	३३४
३६० निर्विन्ध्या, निर्विन्ध्या	९		,,	२६३
३६० —निर्विन्ध्या	९		,,	२६२
१०३६ —निशम्पालिका	१५		,,	३५०
७८० निशानी	१२		,,	३१५
११६७ निशा, सालसा	१८		,,	३७०
६ निशानी	२३		अ.स.	७५
१०३६ निशापाल	१५		सम.	३५०
२९ निशि, अमृजु.	४		,,	२२९
१०३६ निशिपाल, निशिपालक, निशि- पालिका, शंभु, निशंपालिका, निशापाल	३५		,,	३५०
१०३६ —निशिपालक	१५		,,	३५०
१०३६ —निशिपालिका	१५		,,	३५०
१०५३ निश्वल	१५		,,	३५३
८६ निश्रेणी	२३		,,	३०
१२९२ निष्कलकण्ठी	२२		,,	३९२
३९४ निषध	९		,,	२६६
८७ निस्का, सोमकुल, वीर्या	६		,,	२३५
८४९ —निस्तुषा	१३		,,	३२५
१३७० —वीपक	२५		,,	४०६
१३७० नीपवनीयक, वनीपक, नीपक	,,		,,	,,
५१८ नीरनिधि	१०		,,	२७९
४६१ नीराञ्जलि	१०		,,	३७३
७०३ नीरान्तक	१२		,,	३७४
४२२ नीरोहा	१०		,,	२६९

५३

अमुकमणिकाः

१०८८ नील, अश्वगति, नीलस्वरूप, } विशेषिका, विशेषक, विशेष, लीला, पदनील, खगति.....	१६		सम.	३५८
७५६ नीलगेरिका.	१२		,,	३११
१४७१ नीलचक्र.	३०		व.दं.	४३५
११५७ —नीलमालूर.....	१८		सम.	३६९
११५७ नीलशार्दूल, नीलमालूर, नीलशालूर १८			,,	३६९
११५७ —नीलशालूर.....	,,		,,	,,
५८० नीलसरूपी, नागसरूपी, दोषक, } बन्धु, बधा.....	११		,,	२८८
१०८८ —नीलस्वरूप	१६		,,	३५८
१४६७ नीलोत्पल	२९		व.दं.	४३४
९०६ नीलोद्दामा.....	१४		सम.	३३२
६०२ नीला	११		,,	२९१
१५३६ नीहार	७८		व.दं.	४६७
१९१ नीहारी	७		सम.	२४६
१०१० —नूतनमाला	१५		,,	३४६
१०३३ —नूतन.....	१५		,,	३४९
१ नृगण, सुगण.....	१७	अ.स.	७३	
३२५ —नूतनर्म.....	८		सम.	२५९
१८२ नेदिष्ठा.....			वि.इ.	५२०
५०२ नेमधारि	१०		सम.	२७७
९० नेवु वर्णना दंडक	९०		व.दं.	४६८
१३५९ नेहपाल	२४		सम.	४०६
२ न्हानो अभंग			अ.दे.छं.	५३४
प.				
३६८ —पङ्क	९		सम.	२६३
९०१ —पङ्क	१३		,,	३३१
९०१ —पङ्कज	१३		,,	,,
८९९ पङ्कजधारिणी.....	१३		,,	३२३
९०१ —पङ्कजमाला	१३		,,	३३१

अनुक्रमणिका.

५३

१०१ — पङ्कजवाटिका.....	१३		सम.	”
१०१ — पङ्कजावलि	१३		”	”
१०१ पङ्कवती, पङ्कजमाला, पङ्क, पङ्कजावली, एकावली, कम- ळावली, पङ्का, कञ्जअवली, पङ्कजवाटिका, चम्पकवाटि- का, पङ्कज	१३		”	३३१
३६८ — पङ्का	९		”	२६३
१०१ — पङ्का	१३		”	३३१
१०२ पङ्कावली	१३		”	३३२
३७ — पङ्क्ति.....	५		”	२३०
६१ — पञ्च.....	५		”	२३२
४४२ — पञ्चकमाला.	१०		”	२७१
१२६६ — पञ्चकावली	२१		”	३८७
१०८३ — पञ्चचामर	१६		”	३५६
७८५ पञ्चचामर, विभावरी.....	१२		”	३१७
१२१० — पञ्चचामर.	१९		”	३७७
१२४१ पञ्चचामर, नराय	२०		”	३८२
१०२४ — पञ्चयामळ	१५		”	३४८
५७० पञ्चशास्त्री.	११		”	२८४
२७१ — पञ्चसिक्ता	८		”	२५३
६१ — पञ्चा.....	५		”	२३२
२३ पञ्चा	७४	वि.जा.	१८९	
११ पञ्चाल, पाञ्चालि, कामावतार ...	३		सम.	२२७
२६४ — पञ्चास्यांघ्रि.....	८		”	२५३
५३२ पञ्जरि.	८		”	२६०
१५४ पञ्जी			वि.व.	५११
४९ पञ्चाटिका, पद्धरी, पाधरी, पद्धी, पञ्चाटिका, प्रसाटिका. }	१६	सम.	१८	
४९ — प्रसाटिका.		”	”	”
३० पद्म, हरि.	४		”	२२९

૫૪

અનુક્રમણિકા.

૫૭૪ પટ્ટપટ્ટિકા.	૧૧		સમ.	૨૮૭
૪૭૮ પળવ.	૧૦		,,	૨૭૫
૧૧૮૯ પત્રપાદ	૧૮		,,	૩૭૪
૪૮૦ — પત્તિ	૧૦		,,	૨૭૫
૭૦૯ પથિકાન્તા	૧૨		,,	૩૦૫
૯૫૮ પથ્યા, મઝ્ઝરી, વસુધા	૧૪		,,	૩૩૯
૪૬ પથ્યા.....		૫૭	આ.ગી.પ્ર.	૧૦૫
૧૨૩ પથ્યાભાર્યાગીતિ.			આ.ગી.મે.	૧૨૧
૧૦૬ પથ્યાઝડગીતિ.....			ગી.મે.	૧૧૮
૮૯ પથ્યાઝપગીતિ			,,	૧૧૫
૭૨ પથ્યાગીતિ			,,	૧૧૨
૫૫ પથ્યાર્યા		૫૭	આ.મે.	૧૦૮
૨૦૧ પથ્યાવકૃત્ર			અ.વ.મે.	૫૨૯.
૧૨૯ પદન્વતુરુર્થ્વ.....			વિ.વૃ.	૫૦૧
૧૦૮૮ — પદનીલ	૧૬		સમ.	૩૫૮
૧૦૩૦ — પદહંસક	૧૫		,,	૩૪૯.
૪૯ — પદ્મી.....		૧૬	,,	૧૮
૫૯ પદ્મતિકા.....		૧૮	,,	૨૨
૨૨૪ પદ્મરિ	૭		,,	૨૪૯.
૪૯ — પદ્મરી.....		૧૬	,,	૧૮
૧૫૨૬ — પદ્મક	૫૧		વ.દં.	૪૬૫.
૩૦૦ — પદ્મ	૮		સમ.	૨૫૭
૧૫૨૭ — પદ્મરાગ	૫૪		વ.દં.	૪૬૫.
૫૪ પદ્માવતી.			અ.સ.વૃ.	૪૮૪
૧૩૬ પદ્માવતી, ઉષમાવતી.		૩૨	સમ.	૫૭
૪૦૨ — પદ્માવતી.....	૯		,,	૨૬૭
૪૧૯ પદ્માવર્ત.	૧૦		,,	૨૬૯
૧૪૦ પદ્યા	૭		સમ.	૨૪૧
૬૪ પન્થા.....	૬		,,	૨૩૨
૧૪૫૧ પન્નગેન્દ્ર	૨૮		વ.દં.	૪૩૦

अनुक्रमणिका.

५५

१०३३ — पमंगल	१५		सम.	३४९
८८५ परगति	१३		,,	३३०
७१ परप्रीणिता.			अ.स.वृ.	४८८
२१६ परभानु	७		सम.	२४८
१६६ परभृत	७		,,	२४३
११५४ परामोद	१८		,,	३६८
१५० परार्थिनी, वरार्थिनी			वि.वृ.	५१०
५२ — परावती.			अ.स.वृ.	४८३
१०७६ — परिखापतन	१६		सम.	३५६
१०७६ परिखायतन, परिखापतन	,,		,,	,,
६२ परिचरिता	१८		,,	२३
४८८ परिचारवती	१०		,,	२७६
९४६ परिणाही	१४		,,	३३७
७०६ परितोषा	१२		,,	३०४
१३०८ परिधानीय	२३		,,	३९७
२६७ परिधारा	८		,,	२५३
७२५ परिपुंस्त्रिता	१२		,,	३०७
११८२ परिपोषक	१८		,,	३७३
१०१६ परिमल	१५		,,	३४६
५६४ परिमलललित	११		,,	२८४
६८३ परिमितविजया	१२		,,	३००
६९७ परिलेख, धारो	१२		,,	३०२
८८९ — परिवाशिता.	१३		,,	३३०
९२८ परिवाह	१४		,,	३३४
८४० परिवृड	१३		,,	३२४
१२९७ — परिस्तवक	२९		,,	३९४
२६ — परिश्रुता			अ.स.वृ.	४७८
१०३२ पल्लवरी	१५		सम.	३४९
११७२ पार्विणी	१८		,,	३७१
३९८ — पाबित्रा	९		,,	२६६

५६

अनुक्रमणिका.

४१ पाइक्त	१५...	सम.	१५
३९८ — पाइता	९	„	२६६
१०९ पाकलि	६	„	२३८
३३९ पाकलि	८	„	२६०
११ — पाञ्चालि	३	„	२२७
२६४ पाञ्चालांग्रि, पञ्चास्यांग्रि, वस्तु. ९	९	„	२५३
२६४ — पाञ्चास्यांग्रि	„	„	„
४३ पाटलिका		अ.स.वु.	४८१
१०६९ पाणी	१६	सम.	३५५
३९ पातशीला		अ.स.वु.	४८०
५० पादाकुलक, पायाकुलक	...१६	सम.	१८
९ पादाकुलक	...१६	मा.स.	२१२
३९८ — पादाताली	९	सम.	२६६
४९ — पाभरी	...१६	„	१८
३९८ — पापित्ता	९	„	२६६
३०३ — पायक	८	„	२५७
६१८ — पायका	११	„	२९३
३९८ पायत्त	९	„	२६६
३९८ — पायत्तारु	९	„	„
५० — पायाकुलक	...१६	„	१८
२७४ पारान्तचारी	८	„	२५४
८३७ पारावत	१३	„	३२३
९१३ पारावार	१४	„	३३३
१३१९ — पारावारान्त	२३	„	३९९
१३१९ पारावारान्तस्थ, पारावारान्त	२३	„	३९९
११७९ — पार्थिव	१८	„	३७३
१३४९ पार्षतसरण	२४	„	४०४
५० पालि	५	„	२३१
४८० पावक, पात्ति	१०	„	२७५
२९५ — पावाणी	८	„	२५६

अनुक्रमणिका.

५७

७३०	पिकालिका, विधायिनी.....	१२		सम.	३१०
७३	पिकाली.....	६		,,	२३३
६४२	पिचुल.....	११		,,	२९६
६५	पियूषवर्ध, आनन्दवर्धन.....	१९		,,	२४
४५	पिस्तालिश वर्णना दंडक.....	४५		व.दं.	४६३
१८६	पिसंगी.....			वि.इ.	५२२
१५३२	—प्रीयूष.....	६६		व.दं.	४६६
६७२	पुट, श्रीपुट, स्फूट.....	१२		सम.	२९९
११०	पुटमर्दि, करहंचा.....	६		,,	२३८
१७४	पुरटि.....	७		,,	२४४
९७१	पुराली, नगरालिका.....	१४		,,	३४०
१४८	पुरोहिता.....	७		,,	२४१
१३१४	पुलकाञ्चित.....	२३		,,	३९८
१२०१	—पुष्पदाम.....	१९		,,	३७६
६८९	—पुष्पविचित्रा.....	१२		,,	३०१
९२५	पुष्पशकटिका.....	१४		,,	३३४
८०९	—पुष्पपताम्र.....	१३		,,	३१९
५०	पुष्पिताम्रा.....			अ.स.वृ.	४८३
१७१	पूर्णा.....	७		सम.	२४४
९	—पूर्विदुहो.....	२४		अ.स.	७९
९१५	—पूर्वेन्दु.....	१४		सम.	३३३
११२१	पृथ्वी.....	१७		,,	३६३
८४९	पृषद्वती, निस्तुषा.....	१३		,,	३२५
११७	—पैडि.....	२८		,,	४६
१३५	—पोमावती.....	३२		,,	५६
१५२८	—पौडक.....	५७		व.दं.	४६५
२४५	पौरसरि.....	७		सम.	२५१
१८	पौराणिक.....	१८		,,	२२
१०	पंक्तिछंद.....	१०		,,	२६९
७५	पंचोत्तर वर्णना दंडक.....	७५		व.दं.	४६७

५८

अनुक्रमणिका.

५४ पांशु वाकि	५		सम.	२३१
२१ प्रकृतिछंद	२१		,,	२८५
१४७ प्रगीति	...	५९	भा.पी.प्र.	१२४
३४ प्रगुण,चतुर्वंशा,घनपांकि.....	५		सम.	२२९
१४३२ प्रचित्तक,सिंहविक्रान्त.....	२७		व.ई.	४२३
४९ —प्रक्षटिका	...	१६	सम.	१८
४३५ —प्रणव.....	१०		,,	२७०
२१२ प्रतर्दि,स्वरूप,सरूप.....	७		,,	२४८
१२१ प्रतरि.....	६		,,	२३९
६०१ प्रतारिता	११		,,	२९१
८५८ —प्रतिबोधिता	१३		,,	३२६
९५२ प्रतिभादर्शन.....	१४		,,	३३८
१२६९ प्रतिमा.....	२१		सम.	३८८
६८ प्रतिविनीता			अ.स.वृ.	४८७
११४४ प्रतिहार	१७		सम.	३६७
४ प्रतिष्ठाछंद.....	४		,,	३२७
२८३ प्रतिसीरा,खंजा,खंज	८		,,	२५५
१०६४ प्रतीपवल्ली	१६		,,	३५४
१३१ प्रत्यापीड.....			वि.इ.	५०३
३९८ —प्रथिता	९		सम.	२६६
१२१० —प्रपञ्च.....	१९		,,	३७७
१३१० प्रपञ्चचामर,प्रपंच,पंचचामर...	,,		,,	,,
९१४ प्रपन्नपानीय.....	१४		,,	३३३
९५६ प्रपात.....	१४		,,	३३८
८७७ प्रपातलिका	१३		,,	३२९
५२७ प्रफुल्लकदली.....	११		,,	२८०
८८२ —प्रबोधफलिता.....	१३		सम.	३३०
८५८ —प्रबोधिता.....	१३		,,	३२६
१३०१ —प्रभद्रक.....	२२		,,	३९४
१०२६ प्रभद्रक,प्रभद्रिका,सुखेलक.....	१५		,,	३४८

अनुक्रमणिका.

५६

१०२६ — प्रभद्रिका.....	१५		समं.	३४६
७२० — प्रभा.....	१२		,,	३०६
८५९ प्रभावती.....	१३		,,	३२७
८९ प्रभासिता.....			अ.स.वृ.	४९२
९७९ — प्रमदा.....	१४		समं.	३४१
१०८६ प्रमदा.....	१६		,,	३५८
१४० प्रमदांगीति.....		... ५९	आ.गी.प्र.	१२३
२९५ प्रमाणिका, प्रमाणी, पावाणी, अर्द्धनाराच, सामाणी, प्रवा- णिका, नगस्वरूपिणी, लब्ध- नाराच.....		८		समं. २५६
२९५ — प्रमाणी.....	८		,,	२५६
६४ प्रमायिनी.....			अ.स.वृ.	४८६
४१ — प्रमालिका.....			अ.स.वृ.	४८१
७५२ प्रमिता.....	१२		समं	३१२
७५४ प्रमिताक्षरा.....	१२		,,	३१३
७२० — प्रमुदितमदना.....	१२		,,	३०६
७२० — प्रमुदितवदना.....	१२		,,	३०६
८७० प्रमोदतिलका.....	१३		,,	३२८
८०९ प्रमोद, पुसपताप्र.....	१३		,,	३१९
८२ प्रमोदपद.....			अ.स.वृ.	४९०
७८ प्रमोदपरिणीता.....			अ.स.वृ.	४८९
१४७ प्रवर्द्धमान, वर्द्धमान.....			वि.वृ.	५०९
१०६७ प्रवरललित, प्रवरनललिता.....	१६		समं.	३५५
१०६७ — प्रवरनललिता.....	१६		..	३५५
३८३ प्रवल्हिका.....	९		समं.	२६५
२९५ — प्रवाणिका.....	८		,,	२५६
४८६ प्रवादपदा.....	१०		,,	२७६
१९७ प्रवालान्तिक.....			वि.वृ.	५२६
८३८ प्रवाहिका.....	१३		समं.	३२४
७ प्रवृत्तक.....			वै.प्र.	२१७

६७

अनुक्रमणिका.

४४४ प्रसरा.....	१०		सम.	२७१
७२६ प्रसूत मरालिका.....	१२		„	३०८
५९२ प्रसूतकरा.....	११		„	२९०
९८५ प्रहरणकलिका, प्रहरणकलिता.....	१४		„	३४२
९८५ —प्रहरण कलिता.....	१४		„	३४२
८१६ प्रहर्षिणी.....	१३		„	३२०
१२८ प्रहाण.....	७		„	२४०
८०२ प्रज्ञामूल.....	१३		„	३१९
५५९ प्राकारबन्ध, प्राही, विध्वक्- माला, गंभीर,.....	११		„	२८३
६ प्राच्यवृत्ति.....			वै.प्र.	२१६
३९८ —प्राप्ति.....	९		सम	२६६
८२३ —प्राणपियारी.....	१३		„	३२१
१४०४ प्रियजीवित.....	२६		„	४१३
४०० प्रियतिलका.....	९		„	२६७
९४४ —प्रिया.....	१४		„	३३७
९ —प्रिया.....	३		„	२२६
४२ प्रिया, रमा.....	५		„	२३७
७३३ प्रियंवद, प्रियंवदा.....	१२		„	३१०
७३३ —प्रियंवदा.....	„		„	„
३३३ —प्रीता.....	८		„	२६०
१२२५ प्रेम.....	१९		„	३७९
११ प्रेमा.....	११		„	२८६
१३५ प्रेमावती, पोमावती.....	३२		„	५६
२१० प्रोञ्छिता.....	७		„	२४७
११९ प्रोथा.....	६		„	२३९
१०२८ प्लवंगम.....	१५		„	३४९
७४ प्लवंगम.....	२१		„	२६
फ.				
४९४ फलधर.....	१०		सम.	२७६
३६ —फलिताप्र.....			अ.स.वृ.	४८०

अनुक्रमणिका.

६१

४८२ फलिनी, चारुमुखी	१०		सम.	२७५
११४६ फल्गु	१७		,,	३६७
३५ —फारीआ	५		,,	२२९
३७ —फारी	५		,,	२३०
३० —फुल्लणा		३७	अ.स.जा.	८९
१२०१ फुल्लदाम, पुष्पदाम.	१९		सम.	३७६
११५९ —फूलमाला	१८		,,	३६९
ब.				
३२ बत्रिशवर्णना दंडक	३२		व.दं.	४५७
१२९ बत्रिशासवैया		३२	सम.	५१
१४९६ —बत्रिशुकवित	३२		व.दं.	४५८
५८० —बधा	११		सम.	२८८
३७ बद्धास्य.			अ.स.बु.	४८०
६८१ बधिरा	१२		सम.	३००
७८९ —बन्धा	१२		,,	३१७
५८० —बन्धु.	११		,,	२८८
४२७ —बन्धूक	१०		,,	२६९
१३७९ बन्धूर ..	२५		,,	४०९
६७ बध्रु	६		,,	२३३
९२३ बध्रुलक्ष्मी	१४		,,	३३४
१०६१ —बम्भाण.	१६		सम.	३५४
२ —बरवा		१९	अ.स.जा.	७३
२ —बरवे		,,	,,	,,
५ बर्वरा		१९	,,	७५
७२४ बरायति.	१२		सम.	३०७
४४८ बलधारी	१०		,,	२७२
८ —बलाका.	३		,,	२२६
१०७४ बलिवदन	१६		,,	३५५
६८० बलोजिता.अचलचर्चिका	१२		,,	३००
३५ —बहारी	५		,,	२२९

६२

अनुक्रमणिका.

१८५ बहुलया	७		सम.	२४५.
१००६ बहुलाभ	१५		,,	३४५
१३४३ —वाम	२४		सम.	४०३
१४७७ बाललीलातुर	३०		व.द.	४३६
११२२ बालविक्रीडित	१७		सम.	३६३
८ बाला	११		,,	२८६
४३६ —बाला	१०		,,	२७०
४४९ —बालिका.	१०		,,	२७२
२७७ —बितान	८		,,	२५४
९६ बिन्दु	६		,,	२३६
४२७ बिन्दु, बन्धूक	१०		,,	२६९
३६८ बिम्ब, बिम्बा, ललिततिलका, } विश्वा, पंक, पंका..... }	९		,,	२६३
१२०६ बिम्ब.....	१९		,,	३७७
३६८ —बिम्बा	९		,,	२६३
६२१ बिम्बालक्ष्य.....	१४		,,	३३४
७९ बिहारी.....	२२		सम.	२८
२५५ —बीजुमाला.	८		,,	२५२
२८ बुद्धि.....	४		,,	२२९
८१ बृहच्छरावती			अ.स.वृ.	४९०
९ बृहतिछंद	९		सम.	२६२
४२ बेतालीश वर्णना दंडक.	४२		व.द.	४६३
७२ बोतेरवर्णना दंडक.	७२		,,	४६७
६३ बोधक	१९		सम.	२३
६८९ बोधा	८		,,	३५५
४२९ बोधातुरा, सकृद्बोधा	१०		,,	२६९
१०६१ —ब्रह्म	१६		,,	३५४
१०६१ —ब्रह्मरूप.....	१६		,,	३५४
१०६१ —ब्रह्मरूपक	,,		,,	,,
१०६१ —ब्रह्मरूपा	,,		,,	,,

अनुक्रमणिका.

६३

भ.

१४६७ भकामबाण, भास्मरबाण, नीलो- त्पल, भुजंगविलास	२९		व.दं.	४३४
१३९ —भक्ति.....	७		सम.	२४१
१४५६ भगवता.	३१		व.दं.	४३१
१३०१ भद्रक, भद्रिक, प्रभद्रक, भद्रिका... ..	२९		सम.	३९४
५ भद्रविराट, ससुद्रकान्ता			अ.स.वृ.	४७३
१० भद्रा.	११		,,	२८६
१० भद्रा, भद्रिका, (उ.जा.भे.)	कुल.	११७	वि.जा.	१३७
१३०१ —भद्रिक.....	२२		सम.	१९४
६०३ —भद्रिका	११		,,	२९१
३८९ भद्रिका.....	९		,,	२६५
१० —भद्रिका	कुल.	११७	वि.जा.	१३७
१३०१ —भद्रिका	२२		सम.	३९४
१०४३ —भमरावली	१५		,,	३५१
१४६९ भवनिधि	२७		व.दं.	४३४
१०४३ —भवरावलि	१५		सम.	३५१
२०४ भविपुला			अ.स.भे.	५३२
८४४ —भसलपद	१३		सम.	३२५
८४४ भसलमद, भसलपद	१३		,,	३२५
७४३ भसलविनोदिता	१२		,,	३११
१४०६ भसलसलाका	२६		,,	४१३
१२८५ भस्त्रानिस्तरण	२२		,,	३९१
१०४२ भाम	१५		,,	३५१
८०५ भाजनशीला.	१३		,,	३१९
१४७८ भाधर.....	३०		व.दं.	४३६
५९७ —भामिनी.	११		सम.	२९०
५२० —भारती.	११		,,	२७९
४३२ —भारवहा	१०		सम.	२७०
११२९ भाराकान्ता.	१७		,,	३६४

६४

अनुक्रमणिका.

१२३७	भारावतार, हारावतार	२०		सम.	३८१
२७२	भाक्षी.....	८		,,	२५४
५९७	—भाविनी	११		,,	२९०
१३८१	भाविनीविलसित	२५		,,	४१०
३३७	भाषा, भासा, संभाषा, संभासा..	८		,,	२६०
१३४१	—भासमान	२४		,,	४०३
१३४१	भासमानबिम्ब, भासमान... ..	२४		,,	४०३
३३७	—भासा	८		,,	२६०
६५०	भासितभरण	१२		,,	२९७
७७८	भासितसरणि	१२		,,	३१५
५६०	—भासिनी	११		,,	२८३
१३७४	भास्कर, भास्करविलसित	२५		,,	४०९
१४६७	—भास्मरवाण	२९		व.दं.	४३४
४७६	भिन्नपद	१०		सम.	२७५
४७	भिन्ना	१६		,,	१७
१६३	—भिन्ना	७		,,	२४३
१२७७	भीमाभोग	२२		,,	३९०
१४७	भीमार्जन	७		,,	२४१
१०७८	भीमावर्त	१६		,,	३५६
६०५	भुजगहारिणी	११		,,	२९२
३६६	भुजगशिशुभृता, भुजगशि- शुवृता, भुजगशिशुसृता, भुजग- शिशुयुता, अहिशिशु, भुजगश- शिभृता, भुजगशिशुसृता, जुक्ता	९		,,	२६३
३६६	—भुजगशिशुभृता	९		,,	२६३
३६६	—भुजगशिशुयुता	९		सम.	२६३
३६६	—भुजगशिशुवृता	,,		,,	,,
३६६	—भुजगशिशुसृता	,,		,,	,,
३६६	—भुजगशिशुसृता	,,		,,	,,
७४८	भुजङ्गजुषी	१२		,,	३१२
६७५	भुजङ्गप्रयात, भुयंगपथाडु	१२		,,	२९९

અનુક્રમણિકા.

૬૫

૧૧૪	મુજક્ષ્મતા		અ.સ.વૃ.	૪૯૭
૧૪૬૭	—મુજક્ષ્મવિલાસ	૨૯		વ.દં.
૧૪૧૪	મુજક્ષ્મવિજૃમ્ભિત	૨૬		,,
૩૮૦	મુજંગસક્ષતા	૯		સમ.
૧૩૩૯	—મુજક્ષ્મ	૨૪		,,
૫૯૦	મુજક્ષ્મી, કર્ણ, સેહેલ	૧૧		,,
૧૪૧૩	મુજગેરિત	૨૬		સમ.
૧૨૯૬	મુજક્ષ્મોદ્ધત	૨૨		,,
૬૧૬	મુજલતા	૧૧		,,
૩૭૫	—મુયંગપથાડ	૧૨		,,
૧૭૬	મુવનાવિરતિ			વિ.વૃ.
૩૭	—મૂતલમાન્યા	૫		સમ.
૨૫૯	મૂમધારી	૮		,,
૫૩૧	મૂરિષટક	૧૧		,,
૧૪૫	મૂરિધામા	૭		,,
૨૩૯	મૂરિમધુ	૭		,,
૨૪૦	મૂરિવસુ	૭		,,
૯૭૨	મૂરિશિખા	૧૪		,,
૧૨૩૪	મૂરિશોભા	૨૦		,,
૩	મૂષળગલિતક	૧૬		ગ.પ્ર.
૧૨૩૧	મેકાલોક	૨૦		સમ.
૧૧૯૭	—મેરૌ	૧૯		,,
૪૧૨	મેરવ	૯		,,
૧૦૭૨	મોગાવલી	૧૬		,,
૧૨૯૦	મોગાવલી	૨૨		,,
૧૫૩૦	—મોગી	૬૦		વ.દં.
૧૮૪	મૌજક્ષ્મ			વિ.વૃ.
૩૭૭	મૌરિક, મહાલક્ષ્મીકા, મહાલક્ષ્મી, મહાલક્ષી. }	૯		સમ.
૧૦૪૩	—મ્રમર	૧૫		,,

६६

अनुक्रमणिका.

१८ अमरद्विपदी.	... २८	अ.स.	८४
११८६ अमरपद १८		सम.	३७४
६३५ —अमरललित ११		,,	२९५
६३५ —अमरविलसित ११		,,	२९५
६३५ अमरविलसिता, अमरविलसि- त, अमरललित, अमरवित ... }	११	,,	२९५
६३५ —अमरवित ११		,,	२९५
१०४३ अमरावती १५		,,	३५१
१०४३ अमरावलि, मनहरण, अमरा- वल, दंडिका, रत्न, मनोहरण, अ- मरावती, अमरावली, अमराव- ली, भवरावलि, नलिनी, अमर...	१५	,,	३५१
१०४३ —अमरावल १५		,,	,,
१०४३ —अमरावली ,,		,,	,,
१८ —अमरी ४		,,	२२८
४८ अ ५		,,	२३१

म.

१४३० मकर, मतिकर. २७		व.दं.	४२१
१३४३ —मकरन्द. २४		सम.	४०३
१३५५ —मकरन्द. २४		,,	४०५
१२१५ —मकरन्दी. १९		,,	३७८
१२१५ मकरन्दिका, मकरन्दी. १९		,,	३७८
४९९ मकरमुखी १०		,,	२७७
१४४५ मकरालय २८		व.दं.	४२७
१०३ मङ्कुर. ६		सम.	२३७
९६४ मङ्गली. १४		,,	३३९
१३४३ —मञ्जरी. २४		,,	४०३
९५८ —मञ्जरी १४		सम.	३३९
१९६ मञ्जिष्ठा.		वि.कृ.	५२६
११५२ —मञ्जीर. १८		सम.	३६८
११५२ मञ्जीरा, मञ्जीर १८		,,	३६८

अनुक्रमणिका.

६७

८५८ मञ्जुभाषिणी, प्रबोधिता, प्रति- बोधिता, कलहंस, कनकप्रभा, सुनंदिनी, विश्रवती, हंसनाद..	१३		सम.	३२६
८५७ मञ्जुमालती	१३		,,	३२६
१३३५ मञ्जुल.....	२३		,,	४०२
८५६ —मञ्जुवादिनी	१३		,,	३२६
८५६ मञ्जुहासिनी, मञ्जुवादिनी, मन्दभाषिनी.....	१३		,,	३२६
१३३ —मञ्जरि			वि.वृ.	५०३
१३६ —मञ्जरी			वि.वृ.	५०४
१३३ —मंडरी			वि.वृ.	५०३
११०९ मञ्जारी	१७		सम.	३६१
१४३ मञ्जुगीति.....			आ.गी.प्र.	१२४
४५ मण्डल	५		सम.	२३१
१०८७ —मणिकल्पलता	१६		,,	३५८
१०४८ मणिगुण, धवलंगा, शशिकला चन्द्रावर्त्ता, शशिलेखा.	१५		,,	३५२
१०५० मणिगुणनिकर.....	१५		,,	३५२
१६१ मणित्यक्त			वि.वृ.	५१३
४९८ —मणिता	१०		सम.	२७७
१०४९ मणिनिकर	१५		,,	३५२
३९२ मणिवन्ध, मणिमध्य.....	९		,,	२६६
१२१३ मणिमञ्जरि.....	१९		,,	३७८
३९२ —मणिमध्य.....	९		,,	२६६
३५५ —मणिमध्या.....	९		,,	२६२
१२२३ मणिमाल	१९		,,	३७९
६८९ मणिमाला, पुष्पविचित्रा	१२		,,	३०१
२१४ मणिमुखी	७		,,	२४८
१०३० मणिहंस, मानहंस, मनहंस, रण- हंस, मनहंसरूप, हंस, कलहंस, मनहंस, मानसहंस, पद्महंसक, चूलियारा, चूरिभार	१५		,,	३४९

६८

अनुक्रमणिका.

११७६	—मत्तकोकिल.....	१८		सम.	३७३
१३११	मत्तगजेन्द्र, मत्तगयंद, मालती, इन्द्रविजय, इन्द्रध, मधुमाल- तिका, शोभा, सवैया	२३		”	३९७
१३११	—मत्तगयन्द	२३		”	३९७
१६०	मत्तचंचरीक	४६	मा.दं.	७०	
८१९	मत्तमयूर, माया, मत्तमयूरी, मायक १३	१३		सम.	३२१
८१९	—मत्तमयूरी	१३		”	”
१४३६	मत्तमातंगखेचित, मत्तमातंग- लीलाकर	२७		व.दं.	४२५
१४३६	—मत्तमातङ्गलीलाकर.	२७		”	४२५
७४०	—मत्ता	१२		सम.	३११
४४७	मत्ता, माता	१०		”	२७१
७१	मत्ता, विनिहरण	२०		”	२५
१३३०	मत्ताकीड, मत्ताकीडा, वाजिवाहन. २३	२३		”	४०१
१३३०	—मत्ताकीडा	”		”	”
६५८	मत्ताली	१२		”	२९८
१४३०	—मतिकर	२७		व.दं.	४२१
१२९९	मत्तेभ	२२		सम.	३९४
१२३९	मत्तेभबिकीडित	२०		”	३८१
३९३	—मथना	९		”	२६६
१४३	मदकरण	३२		”	६१
१२६	—मदकल	६		”	२३९
१२४७	मदकलनी	२०		”	३८३
१२६	—मदन	६		”	२३९
१२६	—मदनक	”		”	”
४०४	मदनक, रतिपद, कमला, कम्बलया, दुहणा	९		”	२६७
१५५	—मदनग्रह.	४०	मा.दं.	६७	
८८८	मदनजवनिका	१३		सम.	३३०

अनुक्रमणिका.		६९	
१५५ —मदनदीपन.....	४०	मा.दं.	६७
५८४ मदनमाला.....११		सम.	२८९
७८१ —मदनाकुल.....१२		,,	३१६
१०२२ मदनमालिका.....१५		,,	३४७
३२३ —मदनमालिका.....८		,,	२५९
६१९ मदनया.....११		,,	२९३
१०९१ मदनललिता.....१६		,,	३५९
१५५ —मदनहर.....	४०	मा.दं.	६७
१५५ —मदनहरण.....	४०	,,	६७
१५५ मदनहरा,मदनहर,मदनगृह, मदनहरण,मदनदीपन.....	४०	,,	६७
९९ मदनांतक.....	२५	सम.	४१
३८७ मदनोद्धरा.....९		,,	२६५
७८ —मदरशीर्षा.....६		,,	२३४
१२९४ —मदरा.....२२		,,	३९३
१५१ मदलेखा.....७		,,	२४२
१८३ —मदलेखा.....७		,,	२४५
६९ मदाक्रान्ता.....		अ.स.वृ.	४८७
५६६ मदान्धा.....११		सम.	२८४
९३३ मदाघदाता.....१४		,,	३३५
१२७३ —मदिरा.....२२		,,	३८८
१३५७ —मदिरा.....२४		,,	४०५
१२९४ मदिरा,मदरा.....२२		,,	३९३
१३१३ मदिरा,सषाई.....२३		,,	३९८
६ मधु.....२		,,	२२६
१२५१ मधुकर, मधूअर.....२०		,,	३८४
९९६ मधुपाली,मनोरम.....१४		,,	३४४
७ मधुभार,छवी,वसुकला.....	८	,,	३
१९० —मधुमत.....८		,,	२४६
२८ मधुमत्त.....	१४	,,	१२

७०

अनुक्रमणिका.

१९०	मधुमती, मधुमत, वास्तुमति	७		सम.	२४६
३८५	मधुमल्ली	९		,,	२६५
१३११	—मधुमालतिका	२३		,,	३९७
९४०	—मधुमाधवी	१४		,,	३३६
१०६	मधुमारक	६		,,	२३७
१६३	मधुरा	५६	मा.दं.	७१	
११८	मधुवारी		अ.स.वृ.	४९८	
३	—मध्यमाछंद	३		सम.	२२६
९१०	मध्यक्षामा	१४		,,	३३३
३	मध्या, मध्यमाछंद	३		,,	२२६
४२५	मध्याधार	१०		,,	२६९
३६	मनमोहन	१४	,,	१४	
१४८२	मनहर (वीजो)	३१		व.दं.	४३७
१०४३	—मनहरण	१५		सम.	३५१
१४८१	मनहर	३१		व.दं.	४३७
१९१	मनसुख		वि.वृ.	५२३	
१०३०	—मनहंस	१५		सम.	३४९
१०३०	—मनहंस्वरूप	१५		,,	३४९
६२०	—मनिमाल	११		,,	२९४
१२५२	मनोभव	२०		,,	३८४
९९६	—मनोरम	१४		,,	३४४
४६५	मनोरमा	१०		,,	२७३
२९	मनोरमा	३७	अ.स.	६८	
२७०	मनोला	८		सम.	२५३
१०८	—मनोहर	६		,,	२३८
१०४३	—मनोहरण	१५		,,	३५१
१४९७	मनोहरण	३२		व.दं.	४५८
१०३०	—मनोहंस	१५		सम.	३४९
९७	मन्त्रिका	६		,,	२३७
१३१२	—मन्थर	२३		,,	३९८

अनुक्रमणिका.

७१

१३१२	मन्धरायन, मन्धर.....	२३		सम.	३९८
३३४	मन्धरि.....	८		,,	१६०
९९	—मन्थाण.	६		,,	२३७
९९	—मन्थाणा.	७		,,	२३७
९९	मन्थान,मन्थाणा,मन्थाण, मन्थानक	६		,,	२३७
१०७	—मन्थान.	६		,,	,,
९९	—मन्थानक	६		,,	,,
१३	—मन्दर	३		,,	२२७
१३	—मन्दरा	३		,,	२२७
१३	मन्दरि,मन्दर,मन्दरा	३		,,	२२७
१०८१	मन्दाकिनी.....	१६		,,	३५६
७२०	—मन्दाकिनी.....	१२		,,	३०६
१११३	मन्दाकान्ता.	१७		,,	३६९
१२५४	मन्दाक्षमन्दर	२१		,,	३८५
१६३	मन्देहा			वि.इ.	५१४
९४८	मन्मथ	१४		सम.	३३७
८३२	मयूपसारिणी.	१३		,,	३२३
४३८	मयूरसारिणी,शिखिसारिणी. ...	१०		,,	२७०
२०८	मयूरी	७		,,	२४७
१०३१	मयूषदत्ता	१५		,,	३४९
७८६	—मयधरमालव.....	१२		,,	३१७
१२१	—मरहृष्टा.	२९		,,	४७
४६३	—मरालिका	१०		,,	२७३
३४५	मरु.....	८		,,	२६१
११३४	मर्कटक.....	१७		,,	३६५
८४७	मर्मस्फुर	१३		,,	३२५
६७०	मलयजसुरभी	१२		,,	२९९
७१७	—मळबा	१२		,,	३०६
१३८७	मल्लपत्नीप्रकाश	२५		,,	४११

७२

अनुक्रमणिका.

१३६९ —मल्लि.	२६		सम.	४०६
१३२५ मल्लिका, मानिनी, सुमुखी, } सवैया, कुंदसवैया	२३		,,	४००
३२३ मल्लिका, समानिका, मालिका, } मदनमल्लिका	८		,,	२५९
२०८ मविपुला.			अ.व.भे.	५३३
८८ मशगा	६		सम.	२३५
४०७ मसृण.	९		,,	२६७
१५२ महनीया.	७		,,	२४२
५६ महचंद्र		१७	,,	२१
३७२ महर्ष	९		,,	२६४
५० महा(उभय)विपुला		५७	आ.गी.प्र.	१०७
१५०२ —महानाराच.	३२		व.दं.	४५९
६७ महाचपलापथ्यार्या.			आ.भे.	११०
६८ महाचपलादिविपुलार्या			,,	११०
६९ महाचपलान्तविपुलार्या.			,,	१११
७० महाचपलाभयविपुलार्या.			,,	,,
८४ महाचपलापथ्यागीति.			गी.भे.	११४
८५ महाचपलाआदिविपुलागीति. ...			,,	,,
८६ महाचपलाअन्तविपुलागीति. ...			,,	,,
८७ महाचपलाउभयविपुलागीति.....			,,	,,
१०१ महाचपलापथ्याउपगीति.			उ.गी.भे.	११७
१०२ महाचपलाआदिविपुलाउपगीति...			,,	,,
१०३ महाचपलाअन्तविपुलाउपगीति...			,,	,,
१०४ महाचपलाउभयविपुलाउपगीति. .			,,	,,
११८ महाचपलापथ्याउद्गीति.....			,,	११९
११९ महाचपलाआदिविपुलाउद्गीति...			,,	,,
१२१ महाचपलाउभयविपुला- } उद्गीति.....			,,	१२०
१३५ महाचपलापथ्याआर्यागीति. ...			आ.गी.भे.	१२२

अनुक्रमिका.

७३

१३६ महाचपलाभादिविपुलाभार्यागीति		अ.स.	१२२
१३७ महाचपलाअन्तविपुलाभार्यागीति		,,	,,
१३८ महाचपलाउभयविपुलाभार्यागीति		,,	,,
१६८ महातुरा.		वि.वृ.	५१६
१४ —महादोहा.	२८	अ.सम.	८०
१३३९ —महानाग. २४		सम.	४०३
७२८ —महानिबन्धा. १२		,,	३०८
१३३९ —महाभुजङ्ग..... २४		,,	४०३
१३३९ —महाभुजङ्गप्रयात. ,,		,,	,,
२५५ —महाणी..... ८		,,	२५२
११६६ —महामाला..... १८		,,	३७०
११६८ —महामालिनी. १८		,,	३७१
११६६ महामालिका, नाराच, नराच, } नाराचक, महामाला..... }	१८	,,	३७०
११५८ —महामोदकारी..... १८		,,	३६९
११५८ —महामोद ,,		,,	,,
१२१ महाराष्ट्र, मरहठा २९	,,	,,	४७
३७७ —महालक्ष्मी ९	,,	,,	२६४
३७७ —महालक्ष्मीका ,,		,,	,,
३७७ —महालक्ष्मी ,,		,,	,,
१७ महोसंस्कारी १७	,,	,,	२१
१२८२ महास्रग्धरा. २२		,,	३९१
१०५७ महाहव १५		,,	३५३
७५ महिदीप २२	,,	,,	३७
५०० महिमावसायि १०		,,	१७७
४ मही २		,,	२२५
१४४८ —महीधर. २८		व.द.	४६८
१२५१ —महूअर २०		सम.	३८
७३९ —महाज्बला. १२		सम.	,,
१६८ महोद्धता, कुमारिका ७		,,	,,

७४

अनुक्रमणिका.

१८०	महोधिका	७		सम.	२४५
१९७	महोन्मुखी	७		,,	२४३
१५४३	माकंद, विमर्ष	९६		व.दं.	४६९
१४४	मागधीसवैयो	३२		सम.	६१
१४२३	—मागधी	२७		,,	४९६
३०३	—माणव	८		,,	२५७
३०३	माणवक, माणवकक्रीड, माण- वकक्रीडित, पायक, नरक्रीड, मानवक्रीडा, सुरक्रीडा, माणव. }	८		,,	२५७
३०३	—माणवकक्रीड	८		सम.	२५७
३०३	—माणवकक्रीडित	,,		,,	,,
८१७	माणविकाविकास	१३		,,	३२१
३०४	माण्डवक	८		,,	२५७
५७६	—माणिक्यमाला	११		,,	२८८
८०	मातङ्गी, मार्दङ्गी			अ.स.वृ.	४९०
१५१६	मातली	४०		व.दं.	४६३
४४७	—माता	१०		सम.	२७१
५८८	मात्रा	११		,,	२८९
१२५०	—मादृश	२०		,,	३८४
१३४३	माधविका, कोक, सवैया, ... माधवी, मकरंद, वाम, वाम, वामा, मंजरी	२४		सम.	४०३
१३६४	—माधविका	२४		सम.	४०७
१३४३	—माधवी	२४		,,	४०३
१३५८	—माधवी	२४		,,	४०६
१३६३	—माधवी	२४		,,	४०७
१३६९	—माधवी	२५		,,	४०८
५७९	माधो	११		,,	२८८
१६१	—माधोराधा	१६		,,	३५४
१६१	—मानविम्ब	२४		,,	४०९

अनुक्रमणिका:

७५

१०४ मानमुखी	वि.वृ.	५१८
१४६८ मानदकर्षा	व.दं.	४१४
१०८ —मानव	सम.	२३८
१०८ —मानवक, ...	„	„
३०३ —मानवक्रीडा	„	२५७
१०३० —मानहंस	„	३४९
१०३० —मानसहंस	सम.	३४९
११०८ ममनाक्रान्ता	„	३६१
१२९३ —मानिनी	„	३९२
१०१० —मानिनी	„	३४६
१३२५ —मानिनी	„	४००
८१९ —मायक	„	३२१
६९६ माया, गौरी	„	३०१
८१९ —माया	„	३२१
६ माया	उ.जा.भे.	२८६
१६२ मायाविनी	सम.	२४३
३५६ मायासासे	„	२६२
५२० —मारती	„	२७९
११९८ माराभिसरण	„	३७५
८० —मार्दगी	अ.स.वृ.	४९०
१०८ —मालतिका	सम.	२३८
३२० —मालती	„	२५९
५२० —मालती	„	२७९
७३१ मालती, शुभ, वरतनु, यमुना	„	३१०
१४२३ —मालती	„	४१६
३४ मालती	१४	१४
१३११ —मालती	„	३९७
१०८ —मालती	„	२३८
५३३ —मालतीमाला	„	२८०
१५१२ मालती	व.दं.	४६३

७६

अनुक्रमणिका.

२६ मालभारिणी, औपच्छंदसिक, } वसंतमालिका, परिश्रुता.... }		अ.स.वृ.	४७८
१२४५ मालव.....२०		सम.	३८३
६११ मालविका.....११		,,	२९३
१३ —मालविका.....	२८	अ.स.	८०
१०५२ माला.....१५		सम.	३५२
५२० माला, मालती, भारती, } हीमाली, मारती..... }	११	,,	२७९
३४ माला.....	४५	अ.स.	९०
३ माला.....११		सम.	२८६
५५९ माला.....११		,,	२८३
१४५० माला.....२८		व.दं.	४३०
११२३ मालाधर, मालाहरा... ..१७		सम.	३६३
१०७७ मालाबलय.....१६		,,	३५६
११३३ —मालाहरा.....१७		,,	३६३
३२३ —मालिका..... ८		,,	२५९
५५ मालिन..... ५		,,	२३२
१०१० मालिनी, मानिनी, नूतनमाला...१५		,,	३४६
१२९३ —मालिनी.....२२		सम.	३९२
५५८ —मालिनी.....११		,,	२८३
७ —माली..... ३		,,	२२६
५८ माली.....	१८	,,	२२
१०६२ माल्योपस्थ.....१६		,,	३५४
६५ मितभाषिणी.....		अ.स.वृ.	४८६
१०५६ मितसक्थि.....१५		सम.	३५३
६५३ मिथुनमाली.....१२		,,	२९७
६७७ मिहिरा.....१२		,,	३००
२१३ मीनपदी..... ७		,,	२४८
१३६३ —मुक्तहरा.....२४		,,	४०७
९८ मुक्तामणि.....	२५	,,	४०
१४८५ मुक्तामणि.....३१		व.दं.	४३८

अनुक्रमणिका.

७७

१३६३ —मुक्ताहारा.....	२४		सम.	४०७
१२७ —मुक्तागुंफ.....	७		,,	२४०
१३५७ —मुकुन्द.....	२४		,,	४०५
७४५ मुकुलितकलिकावली	१२		,,	३१२
४ मुखगलितक		८०	ग.प्र.	२१९
६१ मुखचपलान्त विपुलार्चा		,,	आ.भे.	११०
५९ मुखचपलापथ्यार्चा.		,,	,,	,,
६० मुखचपलादिविपुलार्चा.		,,	,,	,,
६२ मुखचपलोभयविपुलार्चा.		,,	,,	,,
५२ मुखचपलाभार्चा		३०	,,	१०७
७६ मुखचपलापथ्यागीति		,,	गी.भे.	११२
७७ मुखचपलाआदिविपुलागीति ...		,,	,,	,,
७८ मुखचपलाअन्तविपुलागीति ...		,,	,,	११३
७९ मुखचपला उभय विपुलागीति...			आ.गी.प्र.	११३
९३ मुखचपलापथ्याउपगीति.....			उ.गी.भे.	११५
९४ मुखचपलाआदिविपुलाउपगीति..			,,	११६
९५ मुखचपलाअन्तविपुलाउपगीति ..			,,	,,
९६ मुखचपलाउभयविपुलाउपगीति..			,,	,,
११० मुखचपलापथ्याउद्गीति.....			उद्.गी.भे.	११८
१११ मुखचपलाआदिविपुलाउद्गीति..			,,	,,
११२ मुखचपलाअन्तविपुलाउद्गीति...			,,	,,
११३ मुखचपलाउभयविपुलाउद्गीति..			,,	११९
१२७ मुखचपलापथ्याआर्यागीति. ...			आ.गी.भे.	१२१
१२८ मुखचपलाआदिविपुलाआर्यागीति			,,	,,
१२९ मुखचपलाअन्तविपुलाआर्यागीति			,,	,,
१३० मुखचपलाउभयविपुलाआर्यागीति			,,	,,
३९३ मुखला, सारङ्गिका, सारङ्ग, रङ्गिका, सारङ्गीक, सारङ्गीय, सारङ्गक, मथना. }	९		सम.	२६६
४८ मुख(आदि)विपुला			आ.प्र.	१०६

૭૮

અનુક્રમણિકા.

૧૫ મુગ્ધગલિતક.....		ગ.પ્ર.	૨૨૩
૨૩ મુગ્ધ, ગોપાલ.....	૪	સમ.	૨૨૮
૧૭ મુગ્ધમાલા ગલિતક.		ગ.પ્ર.	૨૨૪
૭૮૬ —મુત્તિયદામ.	૧૨	સમ.	૩૧૭
૧૩૬૯ —મુદિર.....	૨૫	,,	૪૦૮
૨૪ —મુદ્રા.	૪	,,	૨૨૮
૧૨૨૪ મુનિ,મુનીશ.....	૧૯	,,	૩૭૯
૧૨૨૪ —મુનીશ.....	૧૯	,,	૩૭૯
૧૨૪૩ —મુનિશેખર.....	૨૦	,,	૩૮૩
૧૪૩૩ મુનીન્દ્ર.	૨૭	બ.દં.	૪૨૪
૨૩૦ મુરઝિકા.	૭	સમ.	૨૪૯
૧૦૧૯ મુરેલા.....	૧૫	,,	૩૪૭
૨૫૧ મુષકિ.....	૭	,,	૨૫૧
૨૩૪ મુદુરા.....	૭	,,	૨૫૦
૨૦ મૂલ્ચન્દ્ર.	૧૩	,,	૯
૪૯૬ મૃગતિલકા, અમૃતગતિ, ત્વરિ- તગતિ, અમૃતતિલકા, કુલટા, સુધાગત.....	૧૦	,,	૨૭૭
૮૩ મૃગાટ્ક.	૨૩	,,	૨૯
૯ મૃગી, પ્રિયા, વિદ્યુત.....	૩	,,	૨૨૬
૫૧ મૃગી, યવાની.		અ.સ.શુ.	૪૮૩
૧૨ મૃગેન્દુ, નરેન્દુ, મૃગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર...	૩	સમ.	૨૧૭
૧૨ —મૃગેન્દ્ર.....	,,	,,	,,
૮૧૫ મૃગેન્દ્રમુખ, હરિમુખ.	૧૩	,,	૩૨૦
૧૦૨૫ મૃદંગ.....	૧૫	,,	૩૪૮
૧૮૯ મૃદવ.		ધિ.શુ.	૫૨૩
૮૨ મૃદુકીલા.	૬	સમ.	૨૩૫
૧૯ મૃદુગતિ.	૧૨	,,	૮
૪૯ મૃદુમાલતી.....		અ.સ.શુ.	૪૮૨
૧૬૧ મૃષ્ટપાદા.	૭	સમ.	૨૪૩

अनुक्रमणिका.

७९

२३ मेघध्वनिपूर	११		सम.	२७९
१०० मेघविस्फूर्जिता, विस्मिता, मेघवंश १९			,,	३७६
२०० — मेघवंश	,,		,,	,,
७८१ — मैणाउल.	१२		,,	३१६
११७ मेथिका	७		,,	२४८
१३६४ मेदुरदन्त, किराट, किरत, मा- धविका, करीटी.	२४		,,	४०७
१२७ — मेधाइ	७		,,	२४०
३५४ मेधालोक.	९		,,	२६२
७८१ — मेनावळी.	१२		,,	३१६
७८१ — मेनिका	१२		,,	३१६
७८९ — मोटक.	१२		,,	३१७
६२० — मोटक.	११		,,	२९४
६२० मोटनक, मोटक, मनिमाल.	,,		,,	,,
७८६ — मोतीदाम.	१२		,,	३१७
७८९ मोदक, वन्धा, मोटक	,,		,,	,,
१२८३ मोद	२२		,,	३९१
१३०४ — मोद.	२२		,,	३९५
१३०४ मोदक, मोद.	२२		,,	३९५
११२८ मोहन	१७		,,	३६४
१८ मोहनवस्तु	९६	वि.जा.		१६०
६४ मोहनी	१९	सम.		२३
६७८ मोहप्रलाप	१३		,,	३२९
१ मोहिनी, ध्रुव, ध्रुवा	१९	अ.स.जा.		७४
१०३९ मोहनी	१५		सम.	३५०
१ म्होटोअभंग			अ.दे.	५३४
१२ मोहिनीरंढा	१२७	वि.जा.		१३९
७८६ मौक्तिकदाम, मोतीदाम, मुत्तियदाम, मयंधरमालव }	१२		सम.	३१७
२५८७ — मौक्तिकमाला	११		,,	३८९

૬૦

અનુક્રમણિકા.

૨૫૫	—મૌક્તિકતિલક.....	૮		સમ.	
૧૮૧	મૌરલિક,કલિતા,કલકા.....	૭		,,	૨
૨૬૦	મૌલિમાલિકા	૮		,,	૨
૨૧૫	મૌલિચ્છક	૭		,,	૨૪૮
૧૮	મંગલવસ્ત્ર	૮૮		વિ.જા.	૧૭૦
૫	મંગલવસ્ત્રનાભેદ	૪૧		,,	૧૭૧
૯૫૮	—મંજરી	૧૪		સમ.	૩૩૯
૧૧૦૯	મંજારી.....	૧૭		સમ.	૩૬૧
૫૭	મંજુસૌરભ			અ.સ.વૃ.	૪૮૪
૮૫૬	—મંદમાધિની	૧૩		સમ.	૩૨૬
૧૫૬૮	મંદાર.....	૮૧		ક.દં.	૪૬૮
૧૨૮૯	મંદારમાલા	૨૨		સમ.	૩૯૨
૧૫૮	મંજુમતિકા			વિ.વૃ.	૫૧૨
ય.					
૧૪૬૬	યકામવાળ,નવમાલિકા	૨૯		વં.દં.	૪૩૪
૬૨	—યમક	૫		સમ.	૨૩૨
૧૮૬	યમનક.....	૭		,,	૨૪૫
૫૨	—યમવતી			અ.સ.વૃ.	૪૮૩
૭૩૧	—યમુના	૧૨		સમ.	૩૧૦
૫૧	—યવાની.....			અ.સ.વૃ.	૪૮૩
૫૨	—યવામતી			,,	,,
૨૦૯	યત્રિપુલા			અ.વ.મે.	૫૩૩
૨૬૮	યજ્ઞચક્રી	૮		સમ.	૨૫૩
૩૬	—યજ્ઞોદા.....	૫		,,	૨૩૦
૨૬૧	યુગધારિ	૮		,,	૨૫૨
૨૦૩	—યુગ્મવિપુલા.....			અ.વ.મે.	૫૩૦
૧૮૭	યુતક			વિ.શૃ.	૫૨૨
૩૬૬	—યુતા	૯		સમ.	૨૬૩
૧૭	યુદ્ધવિરાટ,કાન્તા			અ.સ.વૃ.	૪૭૬
૭૩૮	યુથિકા	૧૨		,,	૩૧૧

अनुक्रमणिका.

६१

८ योग.	१०	सम.	२५
र			
१३ रक्षिका.....	९	२६६	
१४७ रक्षिता.....	३३	मा.दं.	६३
१४५५ रक्षियो,वर्णरंगी.....	२९	व.दं.	४३१
१४९८ रक्षिका.....	३३	घ.दं.	४५८
१२८८ रजतहंसी.....	२२	सम.	३९१
१०० रजनी.....	३	२२७	
३९७ रञ्जक.....	९	२६६	
१४०५ रञ्जन.....	२६	४१३	
६०९ —रञ्जिता.....	११	२९२	
५ —रङ्गा.....	१६६	वि.जा.	१३१
५ —रङ्गा.....		४	
६० रण.....	१८	सम.	२२
५ रण्डा, रुण्डा, रङ्गा, रङ्गा.	१६६	वि.जा.	१३१
११५० रणशूर.....	१८	सम.	३६७
१०३० —रणहंस.....	१५	३४९	
८७ रणोदय.....		अ.स.वृ.	४९२
१०४३ —रत्न.	१५	सम.	३५१
३९५ रत्नकरा, रत्ना.	९	२६६	
८३५ रति.....	१३	३२३	
१२ रतिकरी.	१०	६	
४०४ —रतिपद.....	९	२६७	
९४७ रतिरेखा.....	१४	३३७	
१०७९ रतिलेखा.....	१६	३५६	
५५५ रथपद, शृत्ता, सुकृति, सुमनक, } वक्त्रा, वृन्ता..... }	११	२८२	
६०० रथोद्धता, रथोध्रता.....	११	२९१	
१० रमण, रमणी, रमुना, रजनी.	३	२२७	
१०५९ रमण.....	१५	३५३	

८२

अनुक्रमणिका.

२७१	रमणियशिखा, पञ्चशिखा...	८		सम.	
८८४	रमणी.....	१३		„	
१०	—रमणी.....	३		„	६
३६५	रम्भा.....	९		„	२६
४२	रमा.	५		„	२३०
१०	—रमुना	३		„	२२७
१९	रथणछप्पय.	कुल. १२०	वि. जा.		१८१
३९५	—रलका	९		„	२६६
१२५०	—रल्यका	२०		सम.	३६४
२०५	रविपुला.		अनुष्टुप्. घ. भे.		५३२
१२७	रविरुचि	३१	मा. स.		५०
३८१	रवोन्मुखी	९		सम.	२६५
१	रसउल्लाल, ...	५६		वि. जा.	१७३
८०१	रसधारा.	१३		सम.	३१९
१३८	रसधारि.	७		„	२४१
५०९	रसभूम.	१०		„	२७८
१२२६	रसाला	१९		„	३८०
९०	रसाक्की, रोडक, चतुष्पदी, } अर्कच्छाया.....	२४	„		३७
८१	—रसावली.	६		„	२३५
१४	रसिक.....	११	सम.		७
७७०	रसिकपरिचिता.	१२		„	३१४
१३७२	रसिकरसाला.	२५		„	४०९
१	रसिका, उत्कृष्ट, उच्छा, मुललित	६६	वि. जा.		१२९
८५१	राग.	१३		सम.	३३५
१५४	राजचन्द्र.	३८	मा. दं.		६६
१६३	राजराजि, भिन्ना.	७		सम.	२४३
९	राजसेना	११६	वि. जा.		१३७
५९७	—राजहंसी.	११		सम.	२९०
६१	राजीवगण	१८	„		३३

६३

..... ६		सम.	११७
..... १३		,,	११८
.....	२१	,,	२८
..... १२		,,	३११
..... ४		,,	३२८
.....	१७	,,	३२
.....		वि.वृ.	५१४
..... ११		सम.	२८६
१८ —रामा	४	,,	२२८
३३६ रामा	८	,,	२६०
१३२० रामावद्ध	२३	,,	३९९
१५६ —रायपति	७	सम.	२४२
१८ रायवस्तु	८४	वि.जा.	१६६
७७ रास	२२	सम.	२७
७४० रास,मता	१२	,,	३११
७३ रासा	२१	,,	२६
११०६ रासा	१६	,,	३६१
२३८ —रासा	७	,,	२५०
२० रासाउल्लाल छप्पय	१४०	वि.जा.	१८१
४४२ —रुक्मावती	१०	सम.	१७१
४४२ —रुकावती	१०	,,	२७१
१०५८ रुचि	१५	,,	३५३
११२ रुचिमुखी		अ.स.वृ.	४९७
१५७ रुचिर	७	सम.	२४२
८३१ रुचिरवर्णा,सोला	१३	,,	३२३
८६० रुचिरा,अतिरुचिरा,तनरुचि- रा,कलावती	१३	,,	३२७
२३ रुचिरा	३०	अ.स.जा.	८५
२८ रुजु,बुद्धि	४	सम.	२२४
११ रुडाजाति	१०	,,	६

८४

५	हेण्डा.....			
१५२०	रुद्रसारंग.....			
२७३	रुद्राली.....			
१४९५	रूपकघनाक्षरी, रूपधनाक्षरी. } वर्णकमनहर..... }			
१२५८	—रूपकमाला.....	२		
१४९५	—रूपकघनाक्षरी.....	३२		
१३५७	रूपमकरंद.....	२४		
११४८	रूपमाल, रूपमाला.....	१७		३६७
३५३	—रूपमाला.....	९		२६२
१०५४	—रूपमाला.....	१५		३५३
११४८	—रूपमाला.....	१७		३६७
३५३	रूपमाली.....	९	राम,	२६२
९३	रूपमाळा.....	२४		३८
४४२	—रूपवती.....	१०		२७१
३५३	—रूपा.....	९		२६२
१२५८	रूपामाला.....	२१		३८५
३५३	रूपामाली, रूपमाला, रूपमाली, } रूपा..... }	९		१६२
७७६	रूपावली.....	१२		३१५
१०५४	रूवामाला, रूपमाला.....	१५		३५३
१२५८	रूवामाला.....	२१		३८५
१०१८	—रेखा.....	१५		३४७
१३१	रेणकी.....	३२		५२
१५४	—रैरंग.....	७	सम.	२४२
९०	रोडक.....	२४		३७
८९	—रोडा.....	२४		३५
५८१	रोधक.....	११		२८८
८९	रोला, रोडा.....	२४		३५
१८	रोलावस्तू (वत्थू-वास्तूक).....	कुल. ९६	वि.जा.	१६०

अनुक्रमणिका.

८५

उद्घाल	५६	सम.	१७५
गणिय	४		२२८
लघुसूत्रणा	२६		४२
१ — लघुनाराच	८		२५६
५२ लच्छी	२४		४०४
१७१ — लता.	१८		३७१
७ लम्बितगलितक.		गलि.प्रक.	२२०
१४ लयद्विपदी, महादोहा	२८	अ.स.जा.	८०
१५६ — ललत	७		२४१
७५० ललना	१२		३११
७२४ ललामललिताधरा, वसन्त- चत्वर, बरायति	१९		३०७
७१४ — ललित	१२		३०५
१३१९ — ललित	२३		४०१
१४४७ ललित	२८		४२६
१४२ ललित (विषम)		वि.वृ.	५०७
५९७ ललित, भाविनी, कनकमञ्जरी, भामिनी, इन्दिरा, शुद्धकामदा, विवुधवंदिता, राजहंसी	११		२९०
१३ ललित, ललितपद, मालविका.	२८	अ.स.जा.	८६
९ ललितगलितक	२४	ग. प्र.	२२१
३६८ — ललिततिलका	९		२६३
९१७ ललितपताका	१४		३३३
१३ — ललितपद.	२८	अ.स.जा.	८०
६९९ — ललितपद	१२		३०४
१२७१ ललितललाम	२१		३८८
७३१ ललिता, मुललित	११		३१०
१३३४ — ललिता.	२३		४०२
५३७ ललितागमन.	११		२८१
१२९३ — ललिता.	२१		३९२
२ ललिता		अ.स.वृ.	४७९

८६

अनुक्रमणिका.

१४९ ललितागीति, गाहिनी, गाहिणी } गाथिनी.	६२	आ.र्ग।	
५३९ ललितालवाल.....	११		सम
१३४ लवली			वि.वृ.
१३५ लवली (द्वितीय)			वि.वृ. ५०
८८० लवलीलता.	१३		सम. ३२९
१३९१ लवलीलता, कलाकुशल, ... } विजय(विजै).....	२५		” ४११
३०० लसदसु, कमल, पद्म, कमला	८		” २५७
५४ लहुआ	१६		” २१
५२८ लक्षणलीला.	११		” २८०
१२७ —लक्ष्मी.....	७		” २४०
१३५२ —लक्ष्मी.....	२४		” ४०४
३१७ लक्ष्मी.....	८		” २५८
९५१ लक्ष्मी	१४		” ३३८
७१७ —लक्ष्मीधर	१२		” ३०६
७१७ —लक्ष्मीधरा.....	१२		” ३०६
११६५ लालसा.....	१८		” ३७०
१३०२ लालित्य.....	२२		” ३९५
४६७ —लालिनी	१०		” २७४
१४५३ लावण्यलीलाप्लुत, उद्दाल	२८		” ४३०
७७ लास्यलीला.....			अ.स.वृ. ४८९
१०२१ लास्यकारी, चन्द्ररेखा.....	१५		सम. ३४७
७० लास्यलीलालय.....			अ.स.वृ. ४८७
६८४ लीडालर्क	१२		समि. ३००
९८९ लीला.....	१४		” ३४३
४०८ लीला.....	७		” २६७
७६ लीला.....	२२		” २७
९६ लीला	२४		” ३९
१६५ —लीला	७		” २४३
२२९ —लीला	७		सम. २४९

अनुक्रमणिका.

८७

१०८८ —लीला	१६		सम.	३५०
१५२१ लीला	४६		व.दं.	४६४
१५१८ लीलाकर	४२		,,	४६३
१००० —लीलाखेल	१५		सम.	३४४
१०३८ लीलाचन्द्र	१५		,,	३५०
६६० लीलारत्न	१२		,,	२९८
१००० —लीलालेख	१५		,,	३४४
७९४ लीलालोल	१३		,,	३१८
१३३ लीलावती	३२		,,	५३
४७ लुप्ता			अ.स.वृ.	४८२
६६९ —लुब्धाक्षी	१२		सम.	२९९
६६९ लुम्बाक्षी, लुब्धाक्षी	१२		,,	२९९
५०७ लुलित	१०		सम.	२७८
८२१ लोम्राशिखा	१३		,,	३२१
३५ —लोल	५		,,	२२९
९३ लोलघटिका, घटिका			अ.स.वृ.	४९३
३४२ लोलतनु	७		सम.	२५०
११९९ लोललोलम्बलील	१९		,,	३७६
९४२ —लोला	१४		,,	३३७

व.

१९९ वक्त्र			अनु.व.भे.	५२७
५५५ —वक्त्रा	११		सम.	२८२
१०६६ वक्रावलोक, चक्रावलोक	१६		,,	३५५
२२२ —वच्छ	७		,,	२४८
३७ वज्रचन्द्र	१४		,,	१४
१००१ वज्राली	१५		,,	३४५
२ —वडवा	१९		अ.स.जा.	७३
४७७ वडिशभेदिनी	१०		सम.	२७५
१४४० वर्तुल	२७		व.दं.	४२६
१६ वरधू	९६		वि.वृ.	१६०

८८

अनुक्रमणिका.

४१५ वन्दार	९		सम.	१६६
९२० — वन्द्याखूड	१४		„	२३४
७१० — वनमालिका	१२		„	३०५
१३०६ वनवासिनी	२२		„	३९६
१० — वनिता	६		„	१३६
७५७ वनिताभरण	१२		„	३१३
५०४ वनिताविनोदी	१०		„	२७८
६८५ वनिताविलोक	११		„	३००
८९१ — वनिताक्षी	१३		„	३३०
१३७० — वनीपक	२५		„	४०८
१४४ वयस्य, जयमंगल	७		„	२४१
२२१ वरजापि.	७		„	२४८
७३१ — वरतनु.	१२		„	३१०
१०९७ वरयुवति	१६		„	३५९
२ — वरवय	१९	अ.स.जा.	७३	
२ — वरवा	„	„	७३	
१४ वरवीर	१३	सम.	१०	
४ वरवेद	१९	अ.स.जा.	७४	
२४९ वरशाशि	७		सम.	२५१
१५० — वरसुन्दरी	१४		„	३३८
१५० — वरार्थिनी		वि. वृ.	५१०	
७२४ — वरायति	१२		सम.	३०७
८८९ वरिवसिता, परिवासिता	१३		„	३३०
५६ वरीय	५		„	२३२
१२१७ वरुथिनी	१९		„	३७८
१७५ वर्करिता, सुभगा, खरग, खंगा, } खंजा, खंडका }	७		„	२४४
१९ वर्गवती		अ.स.वृ.	४७६	
१४९१ वर्णककुंडली	३९		अ.व.	४५७
१४६० वर्णकदंडक	२९		„	४३१
१४९५ — वर्णक्रमनहर	३२		„	४५७

अनुक्रमणिका.

८९

१५०७	वर्णत्रिभंगी.....	३४		व.दं.	४६०
	वर्णदंडक.....				४१७
५७७	वर्णवलाका	११		सम.	२८८
१४५५	—वर्णरंगी.	२८		व.दं.	४३१
१३१६	वर्णवाघेश्वरी, वागेश्वरी.....	३३		सम.	३९८
१६६	वर्तिकाविलसित.			वि.वृ.	५१५
६८५	वनिताविलोक	१२		सम.	३००
१४७	—वर्द्धमान.			वि.वृ.	५०९
१९५	वर्द्धिष्णु, स्मर.	७		सम.	२४६
९२०	—वन्द्यारूढ	१४		,,	३३४
४७२	वर्मिता.	१०		,,	२७४
४६०	वर्हातुरा.	१०		,,	२७३
६८२	वलभी.....	१२		,,	३००
२१	वला, समुहो.	४		,,	२२८
३१८	वलीकेन्दु	८		,,	२५६
८४	वलिमुखी, वाणी.	६		,,	२३५
४०५	वल्गा	९		,,	२६७
१५०	—वल्गुगीति		६२	आ.गी.मे.	१२५
११११	—वल्गुज.....	१७		सम.	३६१
१५०	—वल्लरिगीति		६२	आ.गी.मे.	१२५
१३७७	—वल्लरिका	२५		सम.	४०९
१३७७	वल्लरी, वल्लरिका	२५		,,	४०९
११११	वल्वज, वल्गुज	१७		,,	३६१
५३४	वल्लवीविलास	११		,,	२८०
१४२३	वसम्बद, सुख, सामन, सावन } मागधी, सवैया, अम्बुज, कुन्द- } लता, किशोर, मालती	२६		,,	४१६
६५९	वसनविशाला	१२		,,	२९८
१०८	वसन्त, मालतिका, मालती, } मानवक, मनोहर, मानव... }	६		,,	२३८
९२९	वसन्त	२४		,,	३३५

९०

अनुक्रमणिका.

७२४	—वसन्तचत्वर	१२		सम.	३०७
९४०	—वसन्ततिलक	१४		,,	३३६
९४०	—वसन्ततिल	१४		,,	३३६
९४०	वसन्ततिलका, उद्धर्षिणी, सिंहोद्धता, सिंहोन्नता, मधुमाधवी, तक्का, वसन्ततिलक, वसन्ततिल, शोभावती, चेतोहिता	१४		सम.	३३६
२६	—वसन्तमालिका			अ.स.च.	४७८
६८८	वसन्तहास	१२		सम.	३०१
७	—वसुकला		८	,,	३
९५८	—वसुवधा	१४		,,	३३९
१४५८	वसुधाधर	२९		व.दं.	४३१
११७४	वसुपदमंजरी, हरिणाभिनन्दन ...	१८		सम.	३७२
४	वसुमति		७	,,	२
१०६०	—वसुमति	१५		,,	३५३
१२२८	वसुमती	१९		,,	३८०
९१	वसुमती, कमला	६		,,	२३६
१३२२	वसुरत्न, वसुरयण	२३		,,	३९९
१३२२	—वसुरयण	२३		,,	३९९
७९२	वस्तु, वास्तुक	१३		,,	३१८
४३	वस्तु		१५	,,	१६
२६४	—वस्तु	८		,,	२५३
६९८	वस्त्रा	१२		,,	३०४
१७२	वाहिर्वालि	७		,,	२४४
५४	वाकी	५		,,	२३१
१३१६	—वागेश्वरी	२३		,,	३९८
१३३०	—वाजिवाहन	२३		,,	४०१
५२	वाङ्मती, यमवती, जममती, अमरावती, परावती, धवमती, यवामती. }			अ.स.च.	४८३
९३२	—वाटिका	१४		,,	३३५

अनुक्रमणिका.

२१

९३१ वाटिकाविकाश, वाटिका, वाटि- काविलास.....	१४		सम.	३३५
९३१ — वाटिकाविलास	१४		,,	३३५
१०७० वाणिनी	१६		,,	३५५
१११५ वाणिनी	१७		,,	३६२
४५४ — वाणि	१०		,,	२७२
२ वाणी	११		,,	२८५
८४ — वाणी	६		,,	२३५
१६९ — वाणी	७		,,	२४४
१२३० चार्णावाण	२०		,,	३८०
१००७ वाणीभूषा	१५		,,	३४५
१५३४ — वात	७२		व.दं.	४६७
३३५ वातुलि	८		सम	२६०
५६१ वातोर्मी	११		,,	२८३
५४० वार्ताहारी	११		,,	२८१
२६३ वात्या	८		,,	२५३
५२ वार्द्धि	५		,,	२३१
२७८ वान्तभार	८		,,	२५४
४ — वानवासिका	१६	मा.समक.	२०८	
१३४३ — वाम	२४		सम.	४०३
२ वाम	६	,,		२
८४१ वामवदना	१३		,,	३२४
४८१ — वामा	१०		,,	२७५
११५८ — वारवाणावृत्त	१८		,,	३६९
५९६ वारयात्रिक	११		,,	२९०
४८७ वारवती	१०		,,	२७६
१५३३ — वाराह	६९		व.दं.	४६६
८१ वारि	२२	सम.		२८
२४ वारि, कर्तृ, मुद्रा	४		,,	२२८
४०९ वारिधियान	९		,,	२६८
२७७ वारिशाला, वितान, वितान	८		,,	२५४

६२

अनुक्रमणिका.

३१	वाला,संमोहासार,संमोहा, विद्युतभ्रान्ता	} ५		सम.	२२९
४३६	—वाला	१०		,,	२७०
४४९	—वालिका.	१०		,,	२७२
८७	—वालिका.....	२३		,,	३०
१२७४	वासकलीला.....	२२		,,	३८९
२३८	वासकि,सुवासक,सुवासा,सवा- सनि,सुवास,रासा,सवासन.	} ७		,,	२५०
९०८	वासन्ति.	१४		,,	३३९
७८७	वासरमणिका	१२		,,	३१७
४	वासववन्दिता			अ.स.घृ.	४७२
७९६	वासविलासवति	१३		सम.	३१८
१२७	वासववासिनी.....			अ.स.घृ.	५००
१२८	वासिनी			अ.स.घृ.	५००
७९२	—वास्तुक	१३		सम.	३१८
१९०	—वास्तुभूति.....	७		,,	२४६
८८	—वास्तूक.	२४		,,	३१
१६	—वास्तूक	९६	वि.जा.		१६०
११४१	वाहान्तरित	१७		सम.	३६६
६७१	वाहिनी	१२		सम.	२९९
४१४	विकचवती.....	९		,,	२६८
७५५	विकत्थन.....	१२		,,	३१३
७८२	विकलबकुलवल्ली.....	१२		,,	३१६
५३५	विकसितपद्मावली	११		,,	२८०
१४०१	विकुण्ठकण्ठ.....	२६		सम.	४१३
२३	विकृतिछंद.....	२३		,,	३९७
८	विगलितक.....			गालितकप्रकरण	२२१
१०५	—विगाथ.....			गी.भे.	११७
१०५	—विगाथा.			,,	११७
१०५	—विगाहा.			,,	११७
१४५	विगाहितगेह, गाहितगेह, गाहितदेह	३४		सम.	४०४

अनुक्रमणिका.

६३

१४२	विगीति.	गी.भे.	१२३
१३९१	—विजय(विजै).....२५	सम.	४११
१९	विजया..... ४	,,	२२८
१५९	विजया..... ४०	मा.दं.	६९
१५०४	विजया.....३२	व.दं.	४५९
६९४	विजयपरिचया १२	सम.	३०१
१४२६	—विज्जाहर २७	व.दं.	४२१
२५५	—विज्जुमाला. ८	सम.	२५२
२५५	—विजुमाला ८	,,	२५२
८१	—विज्जोदा ६	,,	२३५
८१	—विजोहा. ६	,,	२३५
८१	—विज्जोहा ६	,,	२३५
५३	विट्. ५	,,	२३१
२७७	वितान ८	,,	२५४
३०२	वितान ८	,,	२५७
१४३९	वितान २७	व.दं.	४२६
९६६	वितानिता १४	,,	३४०
८७६	विदला १३	,,	३२९
३०७	विद्या,उद्या..... ८	सम.	२५८
६४९	—विद्याधर १२	,,	२९७
१४२६	विद्याधर, विज्जाहर.....२७	व.दं.	४२१
६४९	विद्याधार,विद्याधर,विद्याधारी } १२	सम.	२९७
	विद्याहार..... }		
६४९	—विद्याधारी.....१२	,,	२९७
६४९	—विद्याहार.....१२	,,	२९७
९	—विद्युत ३	,,	२२६
८४३	—विद्युत १३	,,	३२४
३१	—विद्युतभ्रान्ता ५	सम.	२२९
१४७०	—विद्युत्कर्षा २८	व.दं.	४३५
१२५७	विद्युदाली ११	सम.	३८६

९४

अनुक्रमणिका.

२५५ विद्युन्माला, विद्युन्लेखा, बीजु- माला, व्रंदामाला, मौक्तिक्रति- लक, विज्जुमाला, विद्वनमाला, सोमकांत, सोमकांत, सोमकंतो, सोमकंतो, महाणी, सोमक...	८		सम.	२५२
२५५ — विद्युन्लेखा.	८		„	२५२
६३ विद्युल्लेखा, शेषा, शेषराज, शेष..	६		„	२३२
६९१ विद्रमदोला.....	१२		„	३०१
२५५ — विद्वनमाला.....	८		„	२५२
७३० — विधायिनी.....	१२		„	३१०
७२९ विधारिता.....	१२		„	३०९
११९६ विधुनिधुवन.....	१९		„	३७५
८३४ विधुरवितान.....	१३		„	३२३
११३९ विधुरविरहिता.....	१७		„	३६६
८९१ विनताक्षी, वनिताक्षी.....	१३		„	३३०
९७० विनन्दिनी.....	१४		„	३४०
१४११ विनिद्रसिन्धुर.....	२६		„	४१४
१३९४ विनयाविलास.....	२६		„	४१२
७१ — विनिहरण.....	२०		„	२५
५५९ — विध्वंकमाला.	११		„	१८३
९२० विन्ध्यारूढ, वन्ध्यारूढ.....	१४		„	३३४
१०८३ — विपक्व.....	१६		„	३५६
१३५४ विपक्व.....	२४		„	४०५
७९७ विपन्नकदन, विपन्नकलन, वि- पन्नकवल.....	१३		„	३१८
७९७ — विपन्नकलन, ...	१३		„	३१८
७९७ — विपन्नकवल.....	१३		„	३१८
२०२ विपरितपथ्यावक्त्र.			अ.व.भे.	५३०
९७ विपरिताख्यानकी.....			अ.स.वृ.	४९४
९७६ विपाकवती.....	१४		सम.	३४१
१०२३ विपिनतिलक, विपिनतिलका.	१५		„	३४७

અનુક્રમણિકા.

૬૫

૭૪૧ વિપુલપાલિકા	૧૨		સમ.	૩૧૧
૪૭ વિપુલા		૩૦, ૨૭=૫૭(આ.પ્ર.)	૧૦૬	
૧૦૩ વિપુલા, યુગ્મવિપુલા.			અ.વ.મે.	૫૩૦
૩૩૮ વિપુલા	૮		સમ.	૨૬૦
૧૩૧૭ વિપુલાયિત.	૨૩		,,	૩૯૯
૭૧૮ વિપ્લુતાશિલા	૧૨		,,	૩૦૬
૫૯૭ —વિબુધવન્દિતા	૧૧		,,	૨૯૦
૮૦૦ વિમા	૧૩		,,	૩૧૮
૭૮૫ —વિભાવરી	૧૨		સમ.	૩૧૭
૮૭૧ —વિભાવરી	૧૩		,,	૩૨૮
૧૫૪૩ —વિમર્ષ	૧૬		વ.દં.	૪૬૯
૧૯૮ વિમલા			અ.વ.મે.	૫૨૭
૫૬૭ વિમલા	૧૧		સમ.	૨૮૪
૧૮ —વિમલા	૪		,,	૨૨૮
૨૯ વિમાનિની			અ.સ.વૃ.	૪૭૮
૧૧૩ વિમુક્તી			અ.સ.વૃ.	૪૯૭
૮૧ વિમોહા, વિજોહા, વિજ્ઞોહા અદ્દકામમોહિની, સ્ત્રિવર્ણી, રસાવલી, ચંદ્રમાલા, વિજ્ઞોહા, વિયોધા, જોહા		૬		સમ. ૨૩૫
૭૭૩ વિયોગવતી	૧૨		,,	૩૧૫
૭ —વિયોગિની ...			અ.સ.વૃ.	૪૭૩
૮૧ —વિયોધા	૬		સમ.	૧૩૫
૭૪૪ વિરતપ્રભા	૧૨		,,	૩૧૨
૧૪૨૯ વિરતિકલ્પ, વિરયિકલ્પો	૨૭		વ.દં.	૪૨૧
૭૧૩ વિરતિમહતી	૧૨		,,	૩૦૫
૭ વિરયા		૨૩	અ.સ.જા.	૭૫
૧૪૨૯ —વિરયિકલ્પો	૨૭		વ.દં.	૪૨૧
૪૮૪ વિરલકાટિકા	૧૦		સમ.	૨૭૫
૮૩૩ વિરલવિરાગા, વિરલવૈરાગ	૧૩		,,	૩૨૩
૮૩૩ —વિરલવૈરાગ.	૧૩		,,	૩૨૩

१६

अनुक्रमणिका.

७३४	विरला, वीरला.	१२		सम.	३१०
७६०	विरलोद्धता.	१२		,,	३१३
१३७३	विरहविरहस्य	२५		,,	४०९
१३२६	विराजित, श्रवणाभरण, सवाइ... २३			,,	४००
२६२	विराजीकरा.	८		,,	२५३
४६६	विराट, शुद्धविराट....	१०		,,	१७३
८६१	विराधिनी.....	१३		,,	३२८
१४१८	विरामवाटिका.....	२६		,,	४१५
११३१	विरुदरुत	१७		,,	३६५
५०५	विरैकी	१०		,,	२७८
२२०	विरोही	७		,,	२४८
१३२१	—विले	२३		,,	३९९
९३७	विलम्बनीया	१४		,,	३३५
१३२१	विलम्बललित, विल	२३		,,	३९९
६	विलम्बितगलितक.....			गलितक. प्र.	२२०
५५०	विलम्बितमध्या.	११		,,	२८२
१४२४	विलास.	२६		,,	४१६
१०९८	विलासित	१६		,,	३५९
११६९	विलास.....	१८		,,	३७१
३६	—विलास.....	५		,,	२३०
१३१०	—विलास.....	२३		,,	३९७
१५२५	विलास	४९		व.दं.	४६४
१६	विलासवापी			अ.स.वृ.	४७६
१३१०	विलासवास, सुभाग, विलास ... २३			सम.	३९७
५६५	विलासिनी	११		,,	२८४
५३०	विखलितमंजरी.....	११		,,	२८०
११५५	विखलितवनमाला	१८		,,	३६८
६६३	विवरविलसित	१२		,,	२९८
१०४५	विशकलिता	१५		,,	३५१
४३३	विशदच्छाय, कलगीत	१०		,,	२७०
३६७	विशल्य.....	९		,,	२६३

अनुक्रमणिका.

२७

४५६ विशालप्रभ	१०		सम.	२७२
४५५ विशालान्तिक.....	१०		,,	२७२
६५६ विशालाम्भोजाली, अम्भोजाली. १२			,,	२९८
१४८८ विशाळ	३१		व.दं.	४५६
७१९ विशिखलता	१२		,,	३०६
१३८३ विशेषकवलित, विशेषित.....	२५		,,	४१०
१५२९ विशेषस्तवक.....	५७		,,	४६५
१०८८ —विशेष.....	१६		सम.	३५८
१०८८ —विशेषक.....	१६		,,	३५८
१५११ —विशेषशालिन.....	३६		व.दं.	४६३
१०८८ —विशेषिका.....	१६		सम.	३५८
१३८३ —विशेषित	२५		,,	४१०
३ विश्लोक	१६	(मा.स.क.)	२०८	
१२३२ विश्वग्वितान.....	२०		सम.	३८१
९१ विश्वप्रभा			अ.स.वृ.	४९३
४९० विश्वमुखी, सारवती, सारस्वती. १०			सम.	२७६
१५२६ —विश्ववाह	५१		व.दं.	४६५
५६६ विश्वविराट, मदान्धा	११		सम.	२८४
१३९५ विश्वविश्वास	२६		,,	४१२
३६८ —विश्वा	९		,,	२६३
१५३ विषकण्ठी			वि.वृ.	५११
६५१ विषमव्याली	१२		सम.	२९७
३३ विषमपदजाति.	२४	वि.जा.	२०३	
३४ विषमपदजाति.	२६	,,	२०४	
३५ विषमपदजाति.	२७	,,	२०४	
३६ ,, ...	२८	,,	२०५	
३७ ,, ...	३१	,,	,,	
१० विषमितगलितक.....			ग.प्र.	२२१
१४१० विषाणाश्रित	२६		सम.	४१४
५५१ विष्टम्भ	११		,,	२८२
६१ —विष्णु.....	५		,,	२३२

२८

अनुक्रमणिका.

१३६३ —विष्णु	२४		सम.	४०७
१०२ विष्णुपद		२६	,,	४१
१२२ विससि	६		,,	२३९
५१७ विघ्नसि.	१०		,,	२४५
१५३४ विस्तार, वात.	७२		ब.द.	४६७
१२०० —विस्मिता	१९		सम.	३७६
५६० विहारिणी, भासिनी.	११		,,	२८३
२९१ विहावा.	८		,,	२५५
१४ विक्षिप्तिकगलितक.....			ग.प्र.	३२३
१४७० वीजकर्षा, विद्युत्कर्षा	२८		ब.द.	४३५
६५७ वीणादण्ड.....	१२		सम.	२९८
१४१६ वीणार.....	२६		,,	४१५
८७ —वीर्या	६		,,	२३५
२६ —वीर.	४		,,	२२९
१२६ —वीर.		३१	सम.	५०
७७१ वीरणमाला.....	१२		,,	३१४
१२७८ वीरनीराजना	२२		,,	३९०
७३४ —वीरला	१२		,,	३१०
२४६ वीरवटु.....	७		,,	२५१
१३९८ वीरविक्रान्त	२६		,,	४१२
१२३८ वीरविमान	२०		,,	३८१
१११० वीरविश्राम.....	१७		,,	३६१
३९८ वीरा,अवीरा,पापिता, पवित्रा पाइत्ता,प्रथिता,प्राप्ति, पायत्त, पायत्तारु,पादाताली		९	,,	२६६
४२३ वीरान्ता	१०		,,	२६३
७२७ वीरासिका,इन्दुवंशा,इंद्रवंशा ...	१२		,,	३०८
२६ —वीर.....	४		,,	२२९
६१४ वीरध	११		,,	२९३
१२५० —वृत्त.....	२०		,,	३८४
९८६ —वृत्तचक्र	१४		सम.	३४३

अनुक्रमणिका.

९९

२८७ वृत्तमुखी.....	८		सम.	२५५.
१०४ वृत्तहारि	६		"	२३७
३६६ —वृत्ता.....	९		"	२६३
५५५ —वृत्ता.....	११		"	२८२
८ —वृत्ति	३		"	२२६
८४६ वृद्धवामा	१३		"	३२५
३३० वृन्त.....	८		"	२६०
५५५ —वृन्ता.....	११		"	२८२
२११ वृन्दा.....	८		"	२४७
२५५ —वृन्दामाला.....	८		"	२५२
१०१४ वृक्ष.....	१५		"	३४६
८ वेगवती			अ.स.वृ.	४७४
११३ —वेताल	२८		मा.स.जा.	४५
५६ वेदवाणी.			अ.स.वृ.	४०४
१३९ वेधा, भक्ति	७		सम.	२४१
९३५ —वेलांचल	१४		"	३३५
९३५ —वेलांन्तर	१४		"	३३५
१३६१ वेलितवेल.....	२४		"	४०६
९९८ वेशम्भरी.....	१४		"	३४४
३५१ —वेशि.....	८		"	२६१
१३६० वेश्याप्रीति.....	२४		"	४०६
३५१ वेषि, वेशि.....	८		"	२६१
२५ वेसर			अर्द्धसमजाति	८७
१५३० —वैकुण्ठ.....	६०		व.दं.	४६६
१३५१ वैकुण्ठधामा	२४		सम.	४०४
१६२ वैतालिक.....			वि.वृ.	५१४
११३ वैतालिक.....	२८		सम.	४५
१ वैतालीय, अथवा, अपरवक्त्र } प्रकरण.....		... ६०	वै.प्र.	२१२
४१ वैनस, खंजा.....	५		सम.	२३०
३१ वैयाली			अ.स.वृ.	४७६

१००

अनुक्रमणिका.

२ — वैर.....	१९	अ.स.जा.	७३
६७३ वैश्वदेवी.	१२		समष्टि. २९९
३५९ — वैसार.....	९		„ २६२
३ वैसारी.....	...	अ.स.वृ.	४७२
३५९ वैसार, वेसार.....	९		सम. २६२
११४२ — वंशदल.....	१७		„ ३६६
११४२ — वंशपत्र.....	१७		„ ३६६
११४२ वंशपत्रपातित, जलधररसित वंशवदन, वंशपत्र, वंशदल, वंशपत्रपातिता. } १७		„	३६६
११४२ — वंशपत्रपातिता.....	१७		सम. ३६३
९३४ वंशमूल.....	१४		„ ३५५
११३३ वंशल.....	१७		„ ३६५
१३३७ वंशलोन्नता.....	२४		„ ४०२
११४२ — वंशवदन.....	१७		„ ३६६
७२८ — वंशस्तनित.....	१२		„ ३०८
७२८ वंशस्थ, वंशस्थविल, महानि- बंधा, वंशस्तनित } १२		„	३०८
७२८ — वंशस्थविल.....	१२		„ ३०८
४२६ वंशारोपी.....	१०		„ २६९
९०७ वंशोत्तसा.....	१४		„ ३३२
१३६६ व्याकोशकोशल.....	२५		„ ४०८
७७२ व्यायोगवती.....	१२		„ ३१५
१५११ व्याल, विशेषशालिन.....	३६		व.दं. ४६२
१९७ व्याहारी.....	७		स.वृ. २४६

श.

१४ शर्करा [शक्करी]छंद.....	१४		३३२
१४५२ शकायतन.....	२८		व.दं. ४३०
१४१२ शकुन्त कुन्तल.....	२६		स.वृ. ४१४
१२०७ शक्र.....	१९		„ ३७७
१०१ शङ्कर, चावर.....	२६	स.जा.	४१

अनुक्रमणिका.

१०१

११९४ — शङ्कर	१९		स.वृ.	३७५
१०४७ शङ्कावली	१५		,,	३५२
१५२३ शङ्ख	४८		व.दं.	४६४
११४ शङ्खयुति	६		सम.	२३८
७२ शङ्खधारी	६		,,	२३३
७२ — शङ्खनारी	६		,,	२३३
७१७ — शङ्गारिणी	१२		,,	३०६
२२९ शंतनु, लीला.	७		,,	२४९
१३५६ शम्बर	२४		,,	४०५
३७१ शम्बरधारी	९		,,	२६४
१३० शम्बूक.	७		,,	२४०
११९४ शम्भु, शंकर, संभो	१९		,,	३७५
१३६५ शम्भू	२५		,,	४०७
१०३६ शम्भू	१५		,,	३५०
६५२ शम्या	१२		,,	२९७
१०१७ शरकल्पा	१५		,,	३४७
१२६३ शरकाण्डप्रकाण्ड, ...	२१		,,	३८६
१५३ शरगीति.	७		,,	२४२
४९१ शरत	१०		,,	२७६
१०५१ शरभ	१५		,,	३५२
१३६७ शरभूरेणी	२५		,,	४०८
७०१ शरमेया.	१२		,,	३०४
३७३ शरलीढा	९		,,	२६४
१०६० शरहति, वसुमति	१५		,,	३५३
१८३ शरक्षामा			वि.वृ.	५२१
५८ शरावती			अ.स.वृ.	४८५
१५९ शर्म			वि.वृ.	५१३
१२४३ — शर्वरी	२०		स.वृ.	३८२
८२८ शलभलोला	१३		,,	३२३
२९३ शल्लकप्लुत	८		,,	२५६
६२२ शल्लकशकल	११		,,	२९४

१०२

अनुक्रमणिका.

३९०	शशिकरी	९		सम.	२६५
१०४८	—शशिकला	१५		,,	३५२
१२२२	—शशि	१९		,,	३७९
१२४४	शशिवर	२०		सम.	३८३
१२७०	—शशिभृता ..	६		,,	२३३
७८	—शशिमुखी	६		,,	२३४
७८	शशिवदना शशिमुखी, चोरसा चउवंशा, चउरंशा, चंडरसा, सीसा, चतुरवर्णा, चतुरंशा, मदरशीर्षा, चतुरंश.	६		,,	२३४
१०७	—शशिराट	६		,,	२३७
१२६६	शशिवदना, सरसी, पंचकावली, सिंहक, मल्लिनीधि, सिद्धक, सि- द्धिका, सिद्धि, धृतश्री	२१		,,	३८७
१०४८	—शशिलेखा	१५		,,	३५२
१२२७	—शशिसू.	१९		,,	३८०
८	शशी, बलाका, वृत्ति	३		,,	२२६
३३१	शाखोटकि	८		,,	२६०
१०४१	शान्तसुरभी	१५		,,	३५१
५	—शानु	२		,,	२२६
४	शामउल्लाल	५९		,,	१७७
१११७	शायेनी	१७		,,	३६३
९४४	शारदचन्द्र, प्रिया	१४		,,	३३७
११५१	शार्दूल	१८		,,	३६८
११८३	शार्दूलललित, शार्दूललसित	१८		,,	३७३
११८३	—शार्दूललसित	१८		,,	३७३
१२०४	शार्दूलविकीडित	१९		,,	३७७
११९०	—शारदा	१८		,,	३७४
१००	शालभञ्जिका			अ.स.वृ.	४९५
५५८	शालिनी, मालिनी	११		,,	२८३
१४६१	शालुर, साल, सालुर	२९		व.दं.	४३३
५४६	शिखाण्डित	११		सम.	२८१

अनुक्रमणिका.

३०३

५५७ — शिखंडित	११	सम.	२८३
११३६ शिखरिणी	१७	,,	३६५
३९ शिखा	२८+३२=६०	शि.जा.	९३
४० शिखित	२८ ल+ ग=३०	,,	९३
३१२ शिखिलिखिता, हंसकत	८	सम.शु.	२५८
४३८ — शिखिसारिणी	१०	,,	२७०
१३८० शिबिका, चारु, सारु	२५	,,	४०६
१२७ — शिप्रा	७	,,	२४०
४४ शिला	५	,,	२३१
१२०८ शिलिमुखोज्जृम्भित	१९	,,	३७७
३५ शिशिरशिखा		अ.स.शु.	४७९
१०८० शिशुभरण	१६	स.शु.	३५६
१३५ शिशुमुखी		अ.स.शु.	५००
१०५ शिशुलीला		अ.स.शु.	४९६
११४० — शिशुवनिता	१८	स.शु.	३६६
१२७ — शीर्षक	७	,,	२४०
१२७ — शीर्षरूपक	७	,,	२४०
३०४६ शीर्षविरहिता	१५	,,	३५१
१२७ शीर्षा, शिप्रा, शिष्या शीर्षरूपक } शीर्षक, लक्ष्मीमिधाद, मुक्तागुम्फ }	७	,,	२४०
१२७ शिष्या	७	स.शु.	२४०
११४० शुक्रवनिता, शिशुवनिता	३७	,,	३६६
१४ शुकावली		अ.स.शु.	४७५
५९७ शुद्धकामदा	११	,,	२९०
२६६ शुद्धंगा	८	,,	२५३
१४२ शुद्धध्वनी	३२	सम.	६०
६६४ शुद्धांत		,,	२९८
१४८ शुद्धविराटऋषभ, शुद्धविराडृषभ, } शुद्धविराडाषभ. }		वि.शु.	५०९
१४८ शुद्धविराडाषभ.		वि.शु.	५०९
१४८ — शुद्धविराडृषभ		,,	५०९

१०४

अनुक्रमणिका.

४६६ शुद्धविराट.....	१०		स.वृ.	२७३
८५ शुनक....	६		,,	२३५
७३१ — शुभ.	१२		,,	३१०
६ — शुभगति		७	सम.	३
१०८ शुभगति		२७	,,	४३
१४३१ शुभङ्कर, सुहंकर	२७		व.दं.	४२१
१२६० शुभता	२१		स.वृ.	३८६
४१६ — शुभोदर.	९		,,	२६८
१४१७ शृङ्खलवलथित	२६		,,	४१५
७१७ — शृंगारिणी.....	१२		,,	३०६
१९५ — शूर.	७		,,	२४६
१२४३ — शेखर.....	२०		,,	३८२
४२० शेफाली.	१०		,,	२६९
६३ — शेष	६		,,	२३२
६३ — शेषराज.....	६		,,	२३२
६३ — शेषा.	६		,,	२३२
६४६ शेषापीड.....	११		,,	२९६
१०८९ शैलशिखा.....	१६		,,	३५८
१४७१ शोभनमणि	३०		व.दं.	४३५
९२ शोभना.		२४	स.जा.	३८
१३११ — शोभा.....	२३		स.वृ.	३९७
१२३५ शोभा.....	२०		,,	३८१
९४० — शोभावति.....	१४		,,	३३६
६९० श्वेतमणिमाला	१२		,,	३०१
१९६ श्रोणी	७		,,	२४६
२६५ श्लोक	८		,,	२५३
१८ षट्पदी, छप्पय.....		१५२	वि.जा.	१४५
७३ षट्पद			अ.स.वृ.	४८८
११७८ षट्पदेरित.....	१८		सम.	३७३
५९८ इयेनिका, इयेनी, इयेनक, श्रेणिका, } श्रेणी, ताल.....	११		सम.वृ.	२९१
५९८ — इयेनी	११		,,	२९१

अनुक्रमणिका.

१०५

३०६ श्रद्धरा, उद्धरा	८		सम.	२५७
५७८ श्रमिताशिखंडी	११		,,	२८८
१३२६ — श्रवणाभरण	२३		,,	४००
८०६ श्राद्धरान्ता	१३		,,	३१९
५५४ श्रितकमला	११		,,	२८३
१ श्री	१		,,	२२५
५८७ श्री, मौक्तिकमाला, कुड्मलदन्ती. ११			,,	२८९
६७२ — श्रीपुट	१२		,,	२९४
१२० श्रीबन्धु		२८	स.जा.	४७
८० श्रीमती		२२	,,	२८
५७६ श्रुतकीर्ति, अनवसिता, माणिक्यमाला			स.श्रु.	२८८
५९८ — श्रेणिका	११		,,	२९१
५९८ — श्रेणी.	११		,,	२९१
स.				
४२९ — सकृद्वोधा	१०		सम.	२६९
१४६४ सकामव्राण, अशोक	२९		व.दं.	४३३
३१ सखी		१४	सम.	१३
१० — सगणी	३		,,	२२७
५८२ — सगता	११		,,	२८९
१४२७ सज्जन	२७		व.दं.	४२१
१०७५ सतशिखा	१६		सम.	३५५
११६१ सत्केतु	१८		,,	३७०
१५४१ सत्कार	९०		व.दं.	४६८
३५ सत्तावीशमात्राणी [विषमपदजाति.]			वि.जा.	२०४
५७ सत्तावनवर्णनादंडक	५७	...	,,	४६५
२७ सत्तावीशवर्णनादंडक	२७		,,	४१९
८७ सत्याशीवर्णनादंडक	८७		व.दं.	४६८
३२ सती, तरणीजा	४		सम.	२२८
३४९ सन्धुक	८		,,	२६१
१२८ सपादी		३१	,,	५१
१३३६ सभा	२३		,,	४०३

१०६

अनुक्रमणिका.

११	समगलितक.....	ग.प्र.	२२२
१२	समगलितक [वीजुं].....	" "	" "
१३	समगलितक [त्रीजुं].....	ग.प्र.	२२२
७६६	समदवदना.....१२	"	३१४
११३७	समदविलासिणी.....१७	"	३६६
७६	समदाक्रान्ति.....	अ.स.वृ.	४८९
३७०	सम्बुद्धि.....९	सम.	२६४
६७६	समयप्रहिता.....१२	"	३००
१०२	समयवर्ती.....	अ.स.वृ.	४९५
१४५	समानसवैया, सुगतसवैया.....	३२ सम.	६२
१६९	—समाना.....७	"	२४४
१६९	—समानिका.....१७	"	२४४
३२३	—सम्प्रनिका.....८	"	२५९
१३४४	समाहित.....२४	"	४०३
६३२	समित.....१६	"	२९५
१२६१	—समुच्चय.....२१	"	३८६
५	—समुद्रकान्ता.....	अ.स.वृ.	४७३
१२१९	समुद्रतता.....१९	सम.	३७९
११	—समुद्रो.....४	"	२९८
९००	समूह, समूहा.....२१	"	३३१
९००	—समूहा.....२१	"	"
२२३	सम्याक.....७	"	२४९
६०७	सम्मदमालिका.....११	"	२९२
७८४	सयल्ल (शैल).....१२	"	३१६
३०१	सरधा.....८	"	२५७
१०९९	सरभ.....१६	"	३६०
९२४	सरमासरणी.....१४	"	३३४
१२१४	सरल.....१९	"	३७८
१३९	सरल.....	वि.वृ.	५०५
२१९	सरलांग्रि.....७	"	२४८
५१२	सरसमुखी.....१०	सम.	२७६

अनुक्रमणिका.

१०७

११० सरसि	२७	सम.	४४
१२६६ —सरसी	२१	„	३८७
१०९ सरसीक		अ.स.वृ.	४९६
४६४ सराविका	१०	सम.	२७३
९४ सरि	६	„	२३६
२१२ —सरूप	७	„	२४८
५११ सरोज	१०	„	२७८
५६८ सरोजवनिका	११	„	२८४
७१६ सरोजावली	१२	„	३०६
११६६ —सलिलनिधि.	२१	„	३८७
१२८० सर्वगामी, केकबी.	२२	„	३९०
१३०९ सर्वगामी.	२३	„	३९७
१२४६ —सर्ववदना.	२०	„	३८३
१११८ सलेखा	१७	„	३६३
१३१३ —सवाइ.	२३	„	३९८
१३२६ —सवाइ.	२३	„	४००
२३८ —सवासन.	७	„	२५०
२३८ —सवासनि.	७	„	„
२१० सविपुला.		अ.व.भे.	५३३
१४२३ —सवैयो	२६	„	४१६
१२६ सवैयो	३१	सम.	५०
१२९३ सवैया, मानिनी, ललिता, दिवा, } मालिनी, सुंदर	२२	„	३९३
१३११ —सवैया	२३	„	३९७
१३३४ —सवैया	२३	„	४०३
१३२५ —सवैया	२३	„	४००
१३३९ —सवैया	२४	„	४०३
१३४३ —सवैया	२४	„	४०३
१३६९ —सवैया	२५	„	४०८
१३६२ —सवैया	२४	„	४०७
१३५२ —सवैया	२४	„	४०४.

१०८

अनुक्रमणिका.

१३६३	—सवैया	२४		सम.	४६७
१३५७	—सवैयो	२४		,,	४०५
१२६	सवैयो, वीर	३१		,,	५०
७९१	सव्याली.	१३		,,	३१८
४६८	सहजा.	१०		,,	२७४
३८६	सहोलिका.	९		,,	२६५
४	साकी			अ.दे.	५३५
३३	सार्चीकृतवदना			अ.स.वृ.	४७९
१२५	साटक	३०		सम.	४९
३७	साडत्रीशिवर्णनादंडक	३७		व.दं.	४६२
६०	साठवर्णनादंडक.	६०		,,	४६६
१५४०	साधार.	८७		,,	४६८
१५४५	सानन्द	१०२		,,	४६९
६४४	सान्द्रपद	११		सम.	२९६
५८६	—सान्द्रपदा	११		,,	२८९
१४२३	—सामन	२६		,,	४१६
६३३	सामपदा	११		,,	२९५
२९५	—सामाणी	८		,,	२५६
६१७	साचक	११		,,	२९६
५	सार —	२		,,	२२६
१५३२	सारपीयूष	६६		व.दं.	४६६
११९	सार	२८		सम.जा.	४७
३९३	—सारङ्ग	९		सम.	२६६
७८१	सारङ्ग, मेनावली, मेनिका, सार- गरूप, मेणाउल, मदनाकुल, सा- रंगा, काम	१२		,,	३१६
१०००	—सारङ्ग	१५		,,	३४४
८६७	—सारङ्ग	१३		,,	३३१
१५१२	सारङ्ग	३९		व.दं.	४६३
१०००	—सारङ्गरूप	१५		सम.	३४४
७८१	—सारङ्गरूप.	१२		सम.	३१६

अनुक्रमणिका.			₹०९
३९३ — सारङ्गिका	९	सम.	२६६
१००० — सारङ्गिका	१५	,,	३४४
१००० सारङ्गी, लीलाखेख, लीलाखेल, कामक्रीडा, सारङ्गिका, सारंग, सारंगक, केशवलेख, त्रिनयन. }	१५	,,	३४४
३९३ — सारङ्गिका	९	,,	२६६
७८१ — सारङ्गा	१२	,,	३१६
३९३ — सारङ्गीय.	९	,,	२६६
८५४ सार्द्धपदा.	१३	,,	३२५
३९३ — सारवक.	९	,,	२६६
४९० — सारवती	१०	,,	२७६
१०९६ सारवरोहा	१६	,,	३५९
५ — सारस	२	,,	२२६
५०८ सारस	१०	,,	२७८
८७१ सारसनावली, विभावरी.	१३	,,	३२८
१११ सारसमाला.	२८	,,	४४
१०३३ सारसिका, हारवती, पमङ्गल, } नूतन, सृक्कण. }	१५	,,	३४९
११८ सारसी.	२८	,,	४७
४९० — सारस्वती	१०	,,	२७६
११९० सारस्वती, शारदा	१८	,,	३७४
२८१ सारावनदा.	८	,,	२५४
९८ सारिका		अ.स.वृ.	४९४
१२५९ सारीसुन्दरी	२१	सम.	३८६
५ सारु, चारु, शानु, सार, सारस.	२	,,	२२६
१३८० — सारु	३५	,,	४०९
६४५ सालन	११	,,	२९६
१५९ — सालका.	७	,,	२४३
११६७ — सालसा.	१८	,,	३७०
८३१ — साला	१३	,,	३२३
१४६१ — सालु.	२९	व.द.	४३२
१४६१ — सालुर.	,,	,,	,,
११६ सावडु	६	सम.	२३८

११०

अनुक्रमणिका.

१४२३	—सावन.....	२६		सम.	४१६
९५	साङ्गति.	६		,,	१३६
१२८८	—साहंसी.	२२		,,	३९१
६६६	साक्षा.	१२		,,	२९८
६९०	सिक्तमणिमाला, श्वेतमणिमाला. १२		,,	,,	३०१
१२९७	सितस्तबक, पारिस्तबक.....	२२		,,	३९४
१२६६	—सिद्धि.	२१		,,	३८७
१२६६	—सिद्धक.....	२१		,,	३८७
१२६६	—सिद्धिका.	,,		,,	,,
६९	सिन्धुरया.	६		,,	२३३
१२६६	—सिंहक.	२१		,,	३८७
१४७५	सिंहविक्रीडमोटो.	३०		व. दं.	४३६
१०२०	सीता.	१५		सम.	३४७
५९९	सीधु.	११		,,	२९१
१०३४	सीरिणी.	१५		,,	३५०
७८	—सीसा.	६		,,	२३४
७	—सीसा.	३		,,	२२६
८११	सुकर्णपुर.	१३		,,	३२०
९६५	सुकेशर.....	१४		,,	३४०
१०२७	सुकेशर, सुखेलक.	१५		,,	३४८
५५५	—सुकृति.....	११		,,	२८२
१४२३	—सुख.	२६		,,	४१६
८९६	सुखकारिका.	१३		,,	३३१
१३६९	—सुखदा.....	२५		,,	४०८
१३६३	सुखदा, विष्णु, सुरेश्वर, कोकी, } मुक्ताहरा, मुक्ताहरा, सवैया, } माधवी. }	२४		,,	४०७
९१७	सुखदा.....	१४		,,	३४४
१३६९	—सुखदानी.	२५		,,	४०८
६९२	सुखशैल.	१२		,,	३०१
११०१	सुखसार.	१६		,,	३६०
११०४	सुखसार.	,,		,,	,,
६६५	सुखानन्द.	१२		,,	२९८

अनुक्रमणिका.

१११

१०२६ — सुखेलक.	१५		सम.	३४८
१०२७ — सुखेलक.	१५		,,	३४८
४३९ सुखेला.	१०		,,	२७०
१ सुगण.	१७	अ.स.जा.	७३	
६ — सुगत.	७	सम.	३	
१४५ — सुगतसवैयो.	३२	,,	६२	
६ सुगति, सुगत, शुभगति.	७	,,	३	
२ — सुगलितक.	५२	ग.प्र.	२१८	
३७५ सुगन्धि.	९		सम.	२६४
१४६ सुगीति.	५९	आ.गी.प्र.	१२४	
१६० सुगीतिका.	२५	सम.	४१	
६०६ — सुचित्र.	११		,,	२९२
१३६९ — सुछंद.	२५		,,	४०८
७२२ सुतल.	१२		,,	३०७
३८ — सुतसंगक.	५		,,	२३०
१२४ सुदायि.	६		,,	२३९
११८४ सुधा.	१८		,,	३७४
९ सुधा.		अ.स.वृ.	४७४	
४९६ — सुधागत.	१०		सम.	२७७
१३३९ — सुधाप.	२४		,,	४०३
१४४२ सुधाधार.	२७		व.दं.	४२६
५४७ सुधाधारा.	११		सम.	२८२
९६१ सुधाधरा.	१४		,,	३३९
११३८ सुधाधारा.	१७		,,	३६६
१५०० सुधानिधि.	३२		व.दं.	४५९
१३२७ सुधालहरी.	२३		सम.	४०६
८५८ — सुनन्दिनी.	१३		,,	३२६
२ सुन्दरगलितक, सुगलितक.	५२	(ग.प्र.)	२१८	
१२९३ — सुन्दर.	२२		सम.	३९३
१३२३ — सुन्दर.	२३		,,	३९९
१३२३ सुन्दरिका, सुन्दरी, सुन्दरिया, सुन्दर. २३			,,	३९९
१३२३ — सुन्दरिया.	,,		,,	,,
७३७ — सुन्दरी.	१२		,,	३११

११२

अनुक्रमणिका.

१३२३	—सुन्दरी.....	२३		सम.	३९५
१३६९	—सुन्दरी.....	२५		,,	४०८
७	सुन्दरी, सुरमालिका, कमला, } त्रियोगिनी.....			अ.स.वृ.	४७३
९५४	सुपवित्र, पवित्र.....	१४		सम.	३३८
५	सुप्रतिष्ठाछंद.....	५		,,	२२९
२३८	—सुवास.....	७		,,	२५०
२३८	—सुवासा.....	,,		,,	,,
१७५	—सुभग.....	७		,,	२४४
१५७	सुभय, उद्धत, उद्धतचाली.....	४०	मा.दं.	६८	
७५९	सुभद्रावतरणी.....	१२		सम.	३१३
६०३	सुभद्रिका, सुमुद्रिका, भद्रिका.....	११		,,	२९१
१३१०	—सुभाग.....	२३		,,	३९७
२५४	—सुमत.....	७		,,	२५१
५५५	—सुमनक.....	११		,,	२८२
१३६९	—सुमिला.....	२५		,,	४०८
६२३	सुमुखी.....	११		,,	२९४
१३२५	—सुमुखी.....	२३		,,	४००
६०३	—सुमुद्रिका.....	११		,,	२९१
५५६	सुमेरु.....	११		,,	२८२
१३२	सुमोहिता.....	७		,,	२४०
३०३	सुरकीडा.....	८		,,	२५७
१७१	सुरद्व.....			वि.वृ.	५१७
१२६८	सुरनर्तकी.....	२१		सम.	३८७
१६९	सुरभि.....			वि.वृ.	५१६
७	सुरमालिका.....			अ.स.वृ.	४७३
४८३	सुरयानवती.....	१०		सम.	२७५
१२२०	सुरसा.....	१९		,,	३७९
११६	सुरहिता.....			अ.स.वृ.	४९६
४४	सुराढया.....			,,	४८१
१५२८	सुराम, पौण्ड्रक, ईश.....	५७	व.दं.	४६५	
४३०	सुराक्षी.....	१०		सम.	२७०
१४२	सुरि.....	७		,,	२४१

अनुक्रमिका.

११३

३०	सुरुपी	१४	सम.	१३
१३६३	—सुरेश्वर	२४	”	४०७
२९	—सुलक्षण	१४	”	१२
२९	सुलक्षणी, सुलक्षण	१४	”	१२
१	सुललित	६६	वि.जा.	१२९
७३२	—सुललित.	१२	सम.	३१०
१०९३	सुललिता.	१६	”	३५९
१२१२	सुललिता.	१९	”	३७८
४६	सुल,करता,कलमुखी.	५	”	२३१
१२४६	सुवदना,सर्ववदना	२०	”	३८३
७६३	सुवनमालिका,उपवनमालिका ...	१२	”	३१३
२३८	—सुवास	७	”	२५०
२३८	—सुवासक.	”	”	”
४९६	—सुवागत.	१०	”	२७७
२३८	—सुवासा	७	”	२५०
७६१	सुविहिता	१२	”	३१३
५८९	सुवृत्ति	११	”	२९०
१२३३	सुवृक्षा	२०	”	३८१
४८१	सुषमा,वामा,सुषुमा	१०	”	२७५
४८१	—सुषुमा	”	”	”
१४३१	—सुहंकर	२७	व.दं.	४२१
८४८	सुक्षमा	१३	सम.	३२५
१४०९	सूरसूचक	२६	”	४१४
३३	सूरिणी	५	”	२२९
१०३३	—सूक्षण	१५	”	३४९
३६६	—सूता	९	”	२६३
३४४	सूतमधु	८	”	२६१
५९८	—सेनक	११	”	२९१
६४१	—सेनिका.	११	”	२९६
५९०	—सेहेल	११	”	२९०
६४१	सैनिक,सेनिका	११	”	२९६
१२९	सैरवी	७	”	२४०
३५३१	सोत्कंठ,इंद्र.	६३	व.दं.	४६६

११४

अनुक्रमणिका.

११३	सोपधि	६		सम.	२३८
२५५	—सोमक.....	८		,,	२५२
२५५	—सोमकान्त.....	,,	,,	,,	,,
२५५	—सोमकन्तो.....	,,	,,	,,	,,
८७	—सोमकुल	६		,,	२३५
२५५	—सोमकन्तो	८		,,	२५२
२५५	—सोमकान्त	,,	,,	,,	,,
७२	—सोमराज.	६		,,	२३३
७२	सोमराजी, शंखधारी, अर्द्धभु- जंगी, हरिशंखाणा, शंखनारी, सोमराज.	६		,,	२३३
११२	सोमश्रुति	६		,,	२३८
९	सोरठा, सौराष्ट्री, सौराष्ट्र, पूर्वीदुहो.			अ.स.जा.	७९
१३८८	सौदामनदाम.	२५		सम.	४११
५४३	सोधांध्रि	११		,,	२८१
६१३	सौभगकला	११		,,	२९३
१४५९	सौभाग्य.	२९		व.दं.	४३१
४४२	—सौभाग्यवती	१०		सम.	२७१
१४४४	सौममाला	२७		व.दं.	४२६
३६	सौम्याशिखा, अनंगक्रीडा.....	६४		शि.जा.	९२
१७७	सौरकान्ता.....	७		सम.	२४५
१४१	सौरभक, सौरभ, सौरलक.....			वि.वृ.	५०६
१४१	—सौरभ.....			,,	,,
६०४	सौरभवर्द्धिनी.....	११		सम.	२९३
१२४८	सौरभशोभासार.....	२०		,,	३८३
४१	सौरभसंचित, प्रमालिका.....			अ.स.वृ.	४८१
९३	सौरभि.....	६		सम.	२३६
१५७	सौराङ्गी.....			वि.वृ.	५१३
९	—सौराष्ट्र			अ.स.	७९
९	—सौराष्ट्री			,,	७९
१४१	—सौरलक			वि.वृ.	५०६
१७८	संकलि.....			वि.वृ.	५१९
६०५	—संकल्पाधार.....	१४		सम.	३३२

अनुक्रमणिका.

११५

९०५	संकल्पासार, संकल्पाधार.....	१४		सम.	३३२
४७३	—संगतिका.....	१०		,,	२७४
७७४	संगमवती.....	१२		,,	३१५
१	संगलितक.....		५२	ग.प्र.	२१८
१४८	संगीति.....		६१	आ.गी.प्र.	१२५
१५२७	संग्राम, पद्मराग, तक्षक, कालदंड, } चंद्रेश, चंद्र.....	५४		व.दं.	४६५
४७३	—संजुक्ता.....	१०		सम.	२७४
४७३	—संजुक्ती.....	,,		,,	,,
४७३	—संजुता.....	,,		,,	,,
१५४६	संदोह.....	१०५		व.दं.	४७०
२८९	संध्या, बोधा.....	८		सम.	२५५
१२	संपातशीला.....			अ.स.श्रु.	४७५
९१९	संबोधा.....	१४		सम.	३३४
३३७	—संभाषा.....	८		,,	२६०
३३७	—संभासा.....	८		,,	३६०
१३३३	संभृतशरधि.....	२३		,,	४०२
११९४	—संभो.....	१९		,,	३७५
७६६	संमदवदना.....	१२		,,	३१४
३१	—संमोहा.....	५		,,	२२९
३१	—संमोहासार.....	५		,,	२२९
४७३	—संयुक्ता.....	१०		,,	२७४
४७३	—संयुगा.....	१०		,,	,,
४७३	—संयुत.....	१०		,,	,,
४७३	संयुता, संहतिका, संयुगा, संयुत, } संजुक्ती, संयुक्ता, संगतिका, सं- जुक्ता, गीतक, संजुता, कमला.....	१०		,,	२७४
१२३६	संलक्षलीला.....	२०		,,	३८१
६४०	संश्रयश्री.....	११		,,	२९६
५३८	संस्तशोभासार.....	११		,,	२८१
१५४२	संस्कार.....	९३		व.दं.	४६९
	संस्कारी.....		१६	सम.	१६

११६

अनुक्रमणिका.

२४ संस्कृतिछंद.....	२४		सम.	४०२
४७३ —संहतिका.....	१०		,,	२७४
१५३५ संहार	७५		व.दं.	४६७
६९ सिंधुरथा.....	६		सम.	२३३
११६४ सिंधुसौवीर.....	१८		,,	३७०
८२३ —सिंहनाद.....	१३		,,	३२१
१०११ सिंहपुच्छ	१५		,,	३४६
२७९ सिंहलेखा.....	८		,,	२५४
१४३२ —सिंहविकांत.....	२७		व.दं.	४२३
१४३५ सिंहविकिड	२७		,,	४२५
५२ —सिंहविलोकित.....	१६		,,	२०
११५६ सिंहविस्फूर्जित	१८		सम.	३६८
५२ सिंहावलोकन,सिंहविलोकित ...	१६		,,	२०
१५० सिंहिनी,वह्वरीगीति,वल्गुगीति.	६२		आ.गी.प्र.	१२५
९४० —सिंहोद्धता	१४		सम.	३३६
९४० —सिंहोन्नता	,,		,,	,,
१५१ —स्कन्धक	६४		आ.गी.प्र.	१२६
२४४ स्तरधि.	७		सम.	२५१
३ —स्त्री.....	२		,,	२२५
८३ स्थाली,खंडा	६		,,	२३५
१५५ स्थूला	७		,,	२४२
३५५ स्निग्धा,मणिमध्या.	९		,,	२६२
२ स्नु.....	१		,,	२२५
४१७ स्फुटघटिता	९		,,	२६८
६७२ —स्फूट	१२		,,	२९९
१००२ स्फोटकीड.....	१५		,,	३४५
१४६२ स्मारमालाकुल	२९		व.दं.	४३२
१०५२ सक्,माला.....	१५		सम.	३५२
१२५८ सक्धरा	२१		,,	३८५
१२५८ सक्धरा,रूपकमाला,रूपामाला, } रूपामाला,सक्धरा.	२१		,,	३८५

अनुक्रमणिका.

११७

८१ — स्रग्विणी	६		सम्.	२३५
७१७ स्रग्विणी, शृङ्गारिणी, लक्ष्मीधर, लक्ष्मीधरा, चंदायणा, चंदाणा, चंद्रानन, काममोहिनी, चंदाना, मलया, कामिनीमोहन, हिगुदी, क्षपताळ.	१२		,,	३०६
१८२ स्वनकरी	७		,,	२४५
६६७ स्वरवर्षिणी.	१२		,,	२९९
२१२ — स्वरूप	७		,,	२४८
१२९१ स्वर्णाभर्ण	२२		,,	३९२
५८२ — स्वगता.	११		,,	२८९
५८२ स्वागता, स्वगता, सगता, स्वागत. ११			,,	२८९
५८२ — स्वागत	,,		,,	,,
१८८ स्विदा	७		,,	२४५
८३९ स्विन्नशरीर	१३		,,	३२४
१३५२ स्वैरिणीक्रीडन, गंगोदक, जान- की, खंजना, गंगाधर, लक्ष्मी, लच्छी, सवैया.	२४		,,	४०४
ह.				
३०५ हठिनी	८		,,	२५७
३२६ — हनुमंत	८		,,	२५९
६० — हर	५		,,	२३२
११४ हरगीत	२८		,,	४५
२० हरगीति	२८	अ.स.		८४
४०१ — हरमुख	९		सम्.	२६७
९९१ हरलीला, हरिलील	१४		,,	३४६
२४१ हर्षिणी	७		,,	२५०
३० — हरि	४		,,	२२९
११२७ हरि	१७		,,	३६४
१३९० हरि	२५		,,	४११
६२८ हरिकान्ता	११		,,	२९४
११२ हरिगीत	२८		,,	४४
११३ — हरिगीता	२८		,,	४५

११८

अनुक्रमणिका.

२३ —हरिणप्लुता	अ.स.वृ.	४७७
११७५ हरिणप्लुत, हरिणप्लुता	१८ सम.	३७२
११७५ —हरिणप्लुता	१८ „	३७२
११७४ —हरिणाभिनन्दन	१८ „	३७२
६२१ —हरिणी	११ „	२९४
११२६ हरिणी	१७ „	३६४
१४ हरिणी, कमलि, कमल	३ „	२२७
२८ हरिणी	३१ अ.स.	८८
२३ हरिणीप्लुता, हरिणप्लुता	अ.स.वृ.	४७७
३२१ हरित	८ सम.	२५९
१२८६ हरितकी	२२ „	३९१
३१५ हरिपद, हृतपद	८ „	२५८
१२ हरिपद	२७ „	७९
१६१ हरिप्रिया	४६ मा.दं.	७०
८१५ —हरिमुख	१३ सम.	३२०
६३० —हरिरूप	११ „	२९५
६३० हरिरूपक, हरिरूप	११ „	२९५
२८ हरिप्लुता	अ.स.वृ.	४७८
९९१ —हरिलील	१४ सम.	३४३
९९२ हरिलीला	१४ „	३४३
८९५ हरिवनिता, उपनिमिता	१३ „	३३१
७२ —हरिशिखाणा	६ „	२३३
९६३ —हरी	१४ „	३३९
४०१ —हलनमुख	९ „	२६७
४०१ हलनमुखी, हरमुख, हलनमुख	„ „	„
६२ हलि, जनमि, जमक, जमकाणा, } जमक, यमक, आत्मक	५ „	२३२
३८४ हलोद्गता	९ „	२६५
२५ —हाकल	१४ „	१०
७५८ हाकलिका	१२ „	३१३
२५ —हाकलिका	१४ „	१०
२५ हाकली, हाकल, कालिक	१४ „	१०
हाकलिका	„	१०

अनुक्रमणिका.

११६

१३०५	हाटक.....	२२		सम.	१९५
१०७	हाटकशालि,मंधान,शशिराट ...	६		„	२३७
११८०	—हारक	१८		„	३७३
१०३३	—हारवती.....	१५		„	३४९
३५	—हारा.....	५		„	२२९
१२३७	—हारावतार	२०		„	३८१
११२०	हारिणी.....	१७		„	३६३
३५	—हारी	५		„	२२९
३५	हारीत,लोल,हारी,बहारी,हारा, } हारीतबंधा,फारीआ.	५		„	२२९
३५	—हारीतबंधा	५		„	२२९
३९	हासिका.	५		„	२३०
७१७	—हिगुदी.....	१२		„	३०६
१५९	हिन्दीर,सालका	७		„	२४३
१५६	हिंदोल.....	४०		„	६८
१९	हिमकर.	२८	अ.स.	८४	
५२०	—हीमाली.....	११		सम.	२७९
४९	ही.....	५		„	२३१
१३६८	हीणहैर्यगबीन.....	२५		„	४०८
८४	हीनताली.....			अ.स.वृ.	४९१
५२०	हीमाली	११		सम.	२७९
८७	हीर,हीरक,वालिका	२३		„	३०
१८७	हीर.....	७		„	२४५
११८०	—हीर	१८		„	३७३
११८०	हीरक,हीर,हारक,हीरा.....	१८		„	३७३
८७	—हीरक.....	२३		„	३०
११९१	हीरकहारधर	१८		„	३७५
५०३	हीरलंबि.....	१०		„	२७७
११८०	—हीरा.....	१८		„	३७३
४३५	हीराङ्गी,प्रणव.....	१०		„	२७०
४	हीरामणि.....	१०८	वि.जा.	१३१	
३१५	—हतपद.....	८		सम.	२५८
९९५	हेति	१४		„	३४४

३२७

अनुक्रमणिका.

१९४	हेममिहिका.....	१४		सम.	३४३
२९२	हेमहप	८		,,	२५६
४३६	हेमहांस,वाला,वाला	१०		,,	२७०
१५०८	हेलावली.....	३४		व.दं.	४६१
१५०९	हेली.....	३४		,,	४६१
१४९	होडपदा	७		सम.	२४२
१३४	होला.....	७		,,	२४०
३७	हंसपांक्ति,अक्षरपंक्ति,फारी, } भूतलमान्या..... }	५		,,	२३०
१०३०	—हंस	१५		,,	३४९
१२८८	—हंस.....	२२		,,	३९१
३१२	—हंसकृत	८		,,	२५८
७०	हंसगति	२०		,,	२५
५	—हंसदोहरो.....	४८	वि.जा.	१७९	
८५८	—हंसनाद.....	१३		सम.	३२६
४९७	—हंसपद.....	१०		,,	२७७
३८८	—हंसपदी	८		,,	२५५
१४६	हंसमाला.....	७		,,	२४१
२८८	हंसरुत,हंसपदी.	८		,,	२५५
९३०	हंससेनी.	१४		,,	३३५
१५२	हंसाल.....	३७	मा.दं.	६५	
४९७	हंसी, हंसपद.....	१०		सम.	२७७
५	—हंसी	११		,,	२८६
१२८८	हंसी, रजतहंसी, हंस, साहंसी..	२२		,,	३९१
३९	हंसीगति, कपिला.....	१४		,,	१५
क्ष.					
८४३	—क्षमा	१३		,,	३३४
१००	क्षमापालि	६		,,	२३७
३५०	क्षर, क्षुर	८		,,	२६१
६१	क्षुत,विष्णु, पंचा, पंच.....	५		,,	२३२
६०	क्षुप, हर.	,,		,,	,,
३५०	—क्षुर.	८		,,	२६१

—:0:—

રણપિંગલ

માત્રામેઝજાતિ.

સમજાતિ.

એકથી તે ચાર માત્રા સુધીની જાતિ ઉપયોગમાં આવે એમ ન હોવાથી એવી રચના કોઈ કરતું નથી.

યાજ્ઞિક આદિ છંદનાં સામાન્ય નામ છંદ:પ્રભાકર ઉપરથી લીધાં છે.

યાજ્ઞિક, ૫ માત્રાની ૮ વૃત્તિ થાયછે.

૧ ગમક. અંતે લઘુ. ત્રીજી માત્રાએ તાલ.

કલ †વાળ,	૬૧
પદ આળ;	૬
રવ* અન્ત,	૬
ધર સન્ત.	૬
ત્રય તાલ,	૬
સંભાલ;	૪
તે ગમક,	૭
કલ સમક.	૨. ૮

પિંગલાદર્શ તથા ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં પાંચ લઘુજ આળવા કહ્યું છે, પણ તેમ શ્રવાથી વર્ણવૃત્ત થઈ જાય, માટે બોજાઓ તે મત પાડ્યું નથી. જુવો પૃ. ૨૩૨ અંક ૬૨.

†માત્રામેઝ જાતિમાં જ્યાં તાલ આવેછે, તે અક્ષરે પણ જાડા મૂક્યા છે.

‡પ્રત્યેક જાતિના પ્રત્યેક ચરણની જોડે જે આંકડા મૂકેલા છે, તે તેટલી માત્રાનાં એકંદર જેટલાં રૂપ (વૃત્તિ) થાયછે, તે માંહેણું તેટલાંમુ રૂપ છે એમ સમજવું. *લઘુ.

૨

માત્રામેઢ.

રાગી. ૬ માત્રાની ૧૩ વૃત્તિ થાયછે.

૧ વામ. ત્રીજી અને છઠ્ઠી માત્રા લઘુ આળવી. ૧, ૪ માત્રાએ તાલ.

છ કલ નામ,	<	
જાતિ વામ;	૭	
ઞળ છ હારાં,	<	ગુરુ
કદિ ન ધાર. ૩.	<	
એક ઉપર,	૧૨	
ને શ્રુતિ પર;	૧૨	
નયન તાલ,	<	બે તાલ આવે.
ચરણ ઘાલ. ૪.	<	

જીણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં ત્રણ ગુરુ લાવવા કેહેછે પણ તે જુવો વર્ણછંદમાં અં. ૭

લૌકિક. ૭ માત્રાની ૨૧ વૃત્તિ થાયછે.

૩ કાન્તા, કન્તા. અન્તે ગ લ. ૧, ૬ માત્રાએ તાલ.

મુનિ કલ જાંહ,	૧૩	
કાન્તા માંહ;	૯	
ગલ ધર અન્ત,	૧૩	
તું ધીમન્ત. ૬.	૯	
એકે તાલ,	૯	
પાંચે ભાઝ;	૯	
બે ધર એમ,	૧૨	
ફાવે જેમ. ૬	૯	

रसवितम्बः

३

४ वसुमति. १,९ मात्राए ताल.

वसुमति जात,	१३
कुल कल सात;	१३
प्रथमे शरे,	९
ताल तुँ करे. ७.	७

५ चटुल. ४+३.=७. १,९ मात्राए ताल.

कल श्रुति करो,	८
त्रण पछी धरो;	८
चटुले घाल,	१०
शशि शर ताल. ८.	१३

६ सुगति, सुगत, शुभगति. ४,३ मात्राए यति. १,९ मात्राए ताल.

मुनि कल, गणो,	८
सुगति, भणो;	९
श्रुति यति, धरो,	८
चरम† ग, करो. ९.	८ †अन्ते.

वास्तव. ८ मात्रानी ३४ वृत्ति थायछे.

७ मधुभार, छबी, वसुकला. २+३ (न के गल)+ग ल=८

३,६ मात्राए ताल.

कल आठ मांह,	१८
बे प्रथम ज्यांह;	२०
पछी त्रिकल धार,	२१
ग ल उपर सार. १०.	२१

૪

માત્રામેઝ.

ત્રણ છ પર તાલ,	૨૧
છર્ચી માંહ ઘાલ;	૧૮
મધુભાર એમ;	૧૮
રચ આળી પ્રેમ. ૧૧.	૧૮
વસુકલજ આમ,	૨૧
રચ આળી હામ;	૧૮
કર રૂશ ગાન,	૧૮
મઠશે જ માન. ૧૨.	૧૮

ક્ષણીભૂષણમાં સગળ+ત્રણ=૮ માત્રા આળવા. કહ્યું છે, પણ તેમ જ્ઞાથી તો વર્ણવત્ત થયે ાય, માટે તેનો હેતુ એક ચોકલીઓ+જગળ આળવાનો, જણાયછે, એ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રની ટીકામાં લખ્યું છે. વલી પ્રમ. પિં. સૂત્ર, છંદશાસ્ત્ર, મધુવત્પિંગલ, ઇત્યાદિમાં તો માત્ર આઠ માત્રાજ આળવા કહ્યું છે. છંદશાસ્ત્રમાં ૫ માત્રા+ગ+લ આળવા કહ્યું છે, વલી મધુભારનાજ માપની વાગવલ્લભે વસુકલા જાતિ કહી છે; અને ચિંતામણિ તથા ભાષાછંદોમંજરી વાળાએ એનેજ છર્ચી જાતિ કહી છે.

છંદોદૃતમુક્તાવલીમાં એમ કહ્યું છે કે:—

“મુખ જગળ સાર, વસુકલમુદાર;

મધુભાર વૃત્ત, માનય મુવૃત્ત.”

આંક. ૯ માત્રાની ૫૫ વૃત્તિ થાયછે.

૪ ચરણ. (ટ)૬+(ઢ) ૩. એમાં અન્તે સગળ. ૧, ૭ માત્રાએ તાલ,

છ ઉપર ત્રણ વિષે,	૨૧
અંત સગળ દોસે;	૨૦
નવ કલ પદ ધરો,	૨૧
ચરણ જાતિ કરો. ૧૩.	૧૬

રળપિંગલ.

તાલ પ્રથમી પરે,	૨૦
સાત ઉપર કરે;	૨૦
એમ તાલ ધરે,	૧૧
ચરણ ઉપર રવરે.	૧૪. ૨૧

૯ ગંગ. માત્રા ૯ અંતે બે ગુરુ. ૧, ૬ માત્રાએ તાલ.

નવ મત્ત આળો,	૧
તે ગંગ જાળો;	૪
ગુરુ બેજ છેલા,	૧
કવિએ કહેલા.	૧૧ ૧૧

આ છંદ:પ્રભાકરમાં નવી જાતિ કલ્પી છે.

દૈશિક. ૨૦ માત્રાની ૮૯ વૃત્તિ થાયછે.

૧૦ દીપક, દીપ. $૪+૨+૪=૧૦$. ૩, ૮ માત્રાએ તાલ.

કલ ચાર પર બેજ *	૧૨
લઘુ ધાર પદ તેજ;	૧૨
પછી જગણ ધર છેહ,	૧૧
દશ કલ દીપક એહ. ૧૬	૧૧
ગુણ ઉપર ધર તાલ,	૧૧
વસુ ઉપર વઠ્ઠી ભાઠ;	૧૧
એ દીપ પળ લાલ!	૧૧
રટ પ્રભુગુણ તું બાલ!	૧૭. ૧૧

* “બેજ-લઘુ” એમ બીજા પદસાથે અન્વય કરવો.

છંદ:સુંગાર, ભગવતપિંગલ અને પિંગલદર્શમાં આ જાતિની નવ માત્રા કહેછે તે ભૂલ છે. નાગરાજપિંગલમાં સ, ન, ગ, લ. એવું માપ છે, પણ તે વર્ણમેલ થઈ જાયછે. જુવો પૃ. ૨૫૧ અંક. ૩૨૮. લલપત-

૬

માત્રામેઢ.

જશર્ણિધુ, છંદઃશાસ્ત્ર, વૃત્તમૌલિક અને વાળીભૂષણમાં ૪+લ+લ+જ, એવું માપ છે. ઢાષાઢદોમંજરીમાં છેલ્લો લઘુ લાવવા કેહેલો. વાગ્વલ્લભમાં ૪, ૬ એ યતિ કહી છે.

છંદઃપ્રમાકરમાં આ જાતિનું નામ “ દીપ ” લખ્યું છે, અને તેમાં પ્રથમ એક ચોકલિયા પછી અંતમાં (। । । ડ ।) એવી છ માત્રા લાવવા કહ્યું છે.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ઢીકામાં આનું માપ આ પ્રમાણે છે:— ગુરુ અંતવાલો એક ચોકલિયો+ગુરુ અંતવાલો એક પંચકલગણ+૧ લઘુ=૧૦ માત્રા.

૧૧ રુઢા. માત્રા ૧૦ તેના અક્ષર ૭.૨,૮ માત્રાએ તાલ.

દશમાલિકા દેશ, ૩૯

વરણો યુનિ પેલ; ૩૯

જાતિજ રુઢા માલ, ૪૧

ત્રણ આઠ છે તાલ. ૧૮. ૩૯

૧૨ રતિકરી. (૧+૧+જ)=૧૦ માત્રા. ૧,૬ માત્રાએ તાલ.

પાંચ પર લ રલાય, ૧૪

જગણ તે પર ઢાય; ૧૦

ચરણ કલ દશ માંય, ૧૧

રતિકરી રચું ત્યાંય. ૧૯. ૧૦

તાલ પ્રથમ ગણાય, ૧૪

છ ઉપર અઢર ઢાય; ૧૧

એમ ઢીક રલાય, ૪૯

બે સરત પદમાંય. ૨૦. ૧૪

રૌદ્ર. ૧૧ માત્રાની ૨૪૪ વૃત્તિ ઢાયલો.

૧૩ આધીર, આહીર. (૭+જ) ૧૧ માત્રા. ૧,૧,૯ માત્રાએ તાલ.

કુલ કલ કર અગિયાર, ૮૯

†અંતે જગણ ચરમાં નિરઢાર; ૮૯

રણપિંગલ.

૭

આર્મોર આર્મોર નામ,	૮૦
જાતિ. રચ ^૧ શુભ આમ. ૨૧.	૮૧
છે શશિ શર પર તાલ,	૮૮
વર્ણો નવ પર ઠોક ભાલ;	૮૯
એ રોતની શુભ ચાલ,	૮૯
આર્મોરમાં રચ ^૧ ચાલ. ૨૨.	૮૦

આમાં અંતે ગુરુ લઘુ લાવવા કવિ દલપતરામ કેહેછે; છંદ:શાસ્ત્ર, શ્રીધર-
પિંગલ, ગૌડ પિંગલ, લલપત જશસિધુ, છંદ:પ્રભાકર અને વાળીભૂષણમાં
અંતે જગણ લાવવા કહ્યું છે. જે પહેલી સાત માત્રા છે, ત્યાં હ હ ણ હોય
તો ઠીક. વીજા પ્રાકૃત પિંગલ લલનારાઓએ પણ ૪ માત્રાએ ચતિ પાઠી
છે. છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં ચતિ કહી નથી, તેમ અંતે જગણ લાવવા પણ
નિયમ બાંધ્યો નથી, પણ તેના ઉદાહરણમાં જગણ આવેછે.

૧૪ રસીક. ૪+૭=૧૧. તેમાં અંતે ત્રણલઘુ. ૧, ૧, ૧, માત્રાએ તાલ.

શિવ ^૧ કલ રસિકે ગમતો,	૧૨૩
છે શ્રુતિ, હય ^૪ પર વિરતિ;	૧૪૩
ચરમે ^૩ કવિ! લઘુ ત્રિ ધર,	૧૪૧
તાલ ^૧ મૂં શર નવ ઉપર. ૨૩.	૧૪૩

આદિત્ય. ૨૨ માત્રાની ૨૨૨૨ વૃત્તિ થાયછે.

૧૫ અચલા. ૬+૬ તેમાં છેલા બે લઘુ. ૧, ૧, ૧ માત્રાએ તાલ.

હકલ ઉપર, કર ષટ કલ,	૨૩૩
અચલા રચ, તું નિર્મલ;	૧૧૪
રવિ ^૬ કલમાં, લલ સિમ ધર,	૨૨૧
તાલો શશિ, શર નવ પર. ૨૪. ૨ ૨૪	

८८

मात्रामेळ.

१६ तुरग. चच्चारं यति, यतिमां जगण आणवो नहि.

$४+४+४=१२$. १,५,९ मात्राए ताल.

चोकल, त्रण यति, धरजो, ८८

^{१२}रवि कल, पदमां, करजो; ६८

प्रति यति, तालज, आवे, २६

तुरगे, जगण न, लावे. २९. ३१

१७ तोमर. मात्रा १२ तेमां अंते गुरु लघु. ३,६,१० मात्राए ताल.

मात्रा बंधी छे बार, ९३

तुं जाति तोमर धार; १२७

अंते धरी ग ल भाळ, १२७

त्रण ^६षट ^{१०}दिशाए ताल. २६. ९७

अक्षरमेळ प्रकरणमां तोमर वृत्त छे, पण छंदःप्रभाकर, तुलसीकृत रामायण, खुशबुकुमारी, वगैरे ग्रंथोमां मात्रामेळ तोमर जाति होतां अहि दाखल करी छे.

१८ अनुफल. $८+४=१२$. १,५,९ मात्राए ताल.

बार कला सौ, आवत, १४८

यति आठे ठिके, लावत; १६७

ताल अनुफले प्रथमज, २११

चारे चारे, पछो सज. २७. २००

१९ मृदुगति. $९+७=१२$. १,७ मात्राए ताल.

आणिये कला राविज, ११७

^५शर ^७हयै, धरी यतिज; ११८

રણપિંગલ,

^૧શશિ^૭મુનિ, કરી સુતાલ, ૧૧૮

મૃદુગતિ, સુજાતિ માલ. ૨૮. ૧૧૮

ઘામ જાતિથી વમણી આ જાતિ છે, ૩, ૬, ૯, ૧૨મી માત્રા લઘુ આળવી.

ભાગવત- ૧૨ માત્રાની ૩૭૭ વૃત્તિ થાયછે.

૨૦ મૂલચંદ્ર. ૭, ૬ યતિ. અંતે જગણ. ૧, ૪, ૮, ૧૧ માત્રાએ તાલ.

તેર કલ મુનિ, પર વિરામ, ૨૩૨

જગણ અન્તે, પદ તમામ; ૨૧૬

^૧શશિ ^૪શ્રુતિ ^૮વસુ, ^{૧૧}શિવ સુતાલ, ૨૨૮

૬ મૂલચંદ્ર, જાતિ માલ. ૨૯. ૧૯૦

૨૧ ચંદ્રમાળિ. માત્રા ૧૩. લઘુ ગુરુનો નિયમ નથી. ૧, ૬, ૯ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણ પ્રતિ માત્રિકા, ૮૯

આવે તેર પ્રમાણ જો; ૭૭

ચંદ્રમાળિમાં તાલ તો, ૬૯

^૧મૂ-^૫શર ^૬ભક્તિ જાણજો. ૩૦ ૬૯

આષાઠ્ઠદોમંજરીમાં આ જાતિ છે, પણ તે દ્વિદલ જેવી જણાયછે.

૨૨ અવલંબક. માત્રા ૧૩. ૧, ૪, ૬ માત્રાએ યતિ.

૧, ૫, ૯ માત્રાએ તાલ.

^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ, કલ પર, ^૫શર કરો, ૧૪૪.

^{૧૩}જાલ કલ, પ્રતિપદ, કવિ! ધરો; ૧૪૪

પ્રથમે, ^૫શર નવ, તાલ છે, ૮૬

અવલંબકની, ચાલ છે. ૩૧. ૬૯

૧૦

માત્રામેલ.

૨૩ જલતરણ. ૧,૧, યતિ અંતે ગ લ, યતિમાં જગણ ન આણવો.

૧,૬,૧૧ માત્રાએ તાલ.

તેર કલ, જલતરણ, માંહ, ૨૩૨

^૫શર ^૫શરે, ^૫વિરતિ છે, જાંહ: ૧૭૩

^૧શશિ ^૬પડે, ને ^૧શિવે ^૧તાલ, ૧૬૦

યતિ વિષે, જગણ નવ ઘાલ. ૩૨. ૨૨૮

૨૪ વરવીર. ૮,૧, યતિ. ૧,૧,૯ માત્રાએ તાલ.

યતિ આઠે ^૫શર, રાખજો, ૭૮

તેર કલા પદ, નાંખજો; ૮૦

વરવોર જાતિ, ચાલ છે, ૬૦

^૧શશિ ^૫શર નવ, પર તાલ છે. ૩૩. ૮૯

પિંગળાદર્શમાં આ જાતિ ૧૨ માત્રામાં રાખી છે, તે મૂલ છે.

માનવ--૧૪ માત્રાની ૩૧૦ વૃત્તિ થાયછે.

૨૫ હાકલી, હાકલ, કાલિક, હાકલિકા. માત્રા ૧૪.

૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ.

દ્વિજાં સ મ માં ઠાંક ગણ જાણો, ૮૧ ડુંવાર લઘુ.

ત્રણ તે ધરો ^{૧૨}રવિ કલ આણો; ૮૬

અન્ત ગુરુ ધરો ચૌદ કરો, ૧૬૯

હાકલી જાતિ સુ નામ ધરો. ૩૪. ૧૬૯

તાલ પ્રથમપર એક કરી, ૧૭૭

^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ચડતી ઘોજ ધરી; ૧૧૭

त्रण चारे दश वर्ण नस्या. ३५. १६७

વિપ્ર (ચાર લઘુ), સગળ કે ભગળ એ ત્રણ પૈકી જે ઠીક જણાય તેવા
ડગળ રચી વાર માત્રા આળવી+ગ. એમાં કર્ણ એટલે જે ગુરુનો ડગળ આવે
તોપણ અમને હરકત જણાતી નથી. હંદોલતામાં ૧૦+૪ માત્રામાં અંતે
સગળ લાવવા કેહેછે; વૃત્તમૌલિક, વાળીભૂષણ તથા પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્રમાં ૧૪
માત્રા (વિપ્ર+સ+મ ગમે તે થઈને) +ગ, એમ માત્રાનોજ મેલ કહ્યો છે. સાગથી
નાગપિંગલમાં સ, મ કે વિપ્રગળ થઈ ૧૨+ગ, પેહેલા વીજા ચરણ (પૂર્વાદ્) માં
અક્ષર ૧૧, ત્રીજા ચોથા ચરણ (ઉત્તરાધ્ધ)માં અક્ષર ૧૦ લાવવા કેહેછે
શ્રીધર પિંગલમાં મ+મ+૪+ગ. રામચંદ્રિકા કાવ્યમાં હાકલિકા નામ છે અને
તેમાં સગળ, ભગળ અને વિપ્રગળ+ગુરુ લાવેછે, અક્ષર-૧૧, ૧૧, ૧૨, ૧૨ છે.

હંદ:પ્રભાકરમાં પેહેલા બીજા પાદમાં ૧૧ ને બીજા ચોથા ચરણમાં ૧૦
અક્ષર લાવવા કહ્યું છે, અને ૧૪ માત્રામાં ૯+૫ માત્રા કરવા નિયમ કહ્યો છે.

ચિંતામણીમાં પેહલા ત્રીજા ચરણમાં ૧૦ અક્ષર, વજે ૧૧ અક્ષર, અને
ચોથા ચરણમાં ૧૪ માત્રા આળવા કહ્યછે.

હંદ:શૃંગારની એક લિખિત પ્રતિમા “હાલક” નામ છે, તે લિખિતદોષ
હશે એમ જણાય છે. તેમાં ૧૨+ગ=૧૪ માત્રા અને ૧૧, ૧૦, ૧૧, ૧૦
એમ અક્ષર છે. .

હંદ:કામદુઘાવત્સમાં ત્રણ ડગળ+ગ અને ૧૧, ૧૦ અક્ષર આળવો
કહ્યું છે.

छंदशास्त्रમાં वृत्तमौक्तिकના જેવુંજ પેહેલા બે ચરણનું માપ કહ્યું છે, પણ ત્રીજા ચોથામાં હ્રગણ પૈકી સ્ કે મ અને અંતે ગુરુ આળી ૧૦ અક્ષર લાવવા કહ્યું છે; પણ વાળીભૂષણ ઇત્યાદિમાં અક્ષરનો ૬ નિયમ માન્યો નથી, ૬રૂલે આ માત્રામેઢની જાતિમાં અક્ષરમેઢનો નિયમ માનવો અમને ડચિત લાગતો નથી.

१३

मात्रामेल.

२६ गजल. $४+३+४+४+८=१४$ मात्रा.

१, ५, ८, १२ मात्राए ताल.

त्रण पर बै ड गण पर ताली, ३६९ गुण लघु.

शशि शर आठ बारे ताल; २४६

कुल कल चौद चरणे थाय, २८०

गजल ज जाति सरस गणाय. ३६. ३६९

२७ कज्जल, कदली. १४ मात्रा. अन्ते जगण, वा तगण.

१, ५, ९, १२ मात्राए ताल.

प्रति पद कुल कल चौद धार, ३२२

अन्त जगण वा तगण सार; ३९९

भू शर निधि रवि ताल आण, ३२१

कज्जल, कदली जाति जाण. ३७. ३००

२८ मधुमत्त. मात्रा १४. १, ४, ७, १०, १३ मात्राए ताल.

सकल कल चौद तो करो, ११५

प्रथम उपर त्रण त्रणे धरो; १४४

पांच ताल सर्व आणजो, ११७

मधुमत्त जाति जाणजो. ३८. ११६

२९ सुलक्षणी, सुलक्षण, $७+७=१४$ मात्रा.

प्रत्येक ७ मात्रामां अन्ते गल. १, ५, ८, १२ मात्राए ताल

कर कल सात, ते पर सात, ३३५

कुल कल चौद, छे प्रख्यात; २४६

प्रति यति आदि, शर छे ताल, २८०

सुलक्षणीज, जाति रसाल. ३९ ३३३

માત્રામેલ.

૧૩

છંદોલતામાં આનું નામ સુગીતિ આપ્યું છે, પણ એ નામનો આર્યાપ્રક-
રણમાં ગીતિનો ભેદ છે, તેથી પ્રાન્તિમાં પડવાનું કારણ મળે, માટે અમે આ
જાતિનું નામ માત્ર સુલક્ષણી જ રાખ્યું છે.

૩૦ સુરુપી. માત્રા ૧૪. ૧, ૬, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

માત્રા ચૌદ કરો ચરણે; ૧૬૬

‘છંદાર્ણવ’ સુરુપી વરણે, ૧૭૪

^૧ ^૫ ^૮ ^{૧૩}
મૂ શર ભક્તિ યક્ષ પરે, ૧૪૮

ચારે ચડતી તાલ ધરે. ૪૦. ૧૬૩

૩૧ સઘી. માત્રા ૧૪. તેમાં અંતે મ વા યગણ ૩, ૭, ૧૧ માત્રાએ તાલ.

કલ ચૌદ સઘીની જેમાં, ૧૦

કર અન્ત મ વા ય તું તેમાં; ૬૬

ધર તાલ ત્રીજે મુનિ રુદ્રે. ^૧ ^૨ ૬૬

રવિ જાતિ મલી સુભદ્રે. ૪૧ ૧૦

આ જાતિ “હનજારા”ના રાગની દેશીમાં ગવાય છે.

૩૨ ઉધોર. માત્રા ૧૪. તેમાં અન્તે ગ, લ. ૧, ૩, ૫, ૮, ૧૦, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

કલ કુલ ચૌદ પદમાં આણ, ૨૮૦

ગુરુ લઘુ અન્ત ઉપર જાણ; ૩૨૭

^૧ ^૫ ^૮
શશિ ત્રણ શરે વસુ દશ તાલ, ૩૬૪

^૧ ^૨
રવિ પર ઉધોરે સંભાળ! ૪૨. ૨૪૧

૩૩ ચંપક. ૮, ૬ યતિ. અંતે ગ, ગ. ૧, ૬, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચૌદ વિષે ગુરુ, બે છેલે, ૨૬

^૧ ^૫ ^{૧૩}
તાલ મૂ શર નવ, જલ મેલે; ૮૮

આઠ છેલે યતિ, બે આળો. ૨૬

ચંપક જાતિ, તે જાળો. ૪૩. ૪

૧૪

રણપ્રિંગલ.

૩૪ માલતી. ૧, ૯ યતિ. ૩, ૧૦ માત્રાએ તાલ.

કલ ચૌદ, પદમાં આણજો, ૧૦૭

યતિ શરે, નવમે જાણજો; ૧૦૬

૯ જાતિ, જાણો માલતી, ૯૩

ત્રણ દશે, તાલો ચાલતી. ૪૪. ૯૨

૩૫ કલના. ૪+૪+૪+૨=૧૪. ૧, ૬, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ત્રણ ચોકલિયા ગણ ઠિક ધર, ૬૮૬

તે પર બે કલ છૂટી કર; ૪૦૨

ચૌદ બને કલ કલનામાં. ૮૦

તાલ શશિ શર નવ જણમાં. ૪૬. ૨૨૪

૩૬ મનમોહન. ૧૪ માત્રા, તેમાં છેલ્લો નગણ. ૩, ૧૦ માત્રાએ તાલ.

કર કલા ચૌદ ચરણ ચરણ, ૬૯૨

ધર પ્રતિપદે અંતે નગણ; ૪૭૪

ત્રણ દશ પરે તાલો સરસ, ૪૭૪

મનમોહન જાતિ ૯ સુરસ. ૪૬. ૪૯૭

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આનું નામ મોહન અથવા મનમોહન આપ્યું છે
અને તેનું માપ ૨+૫+૨+૫(તેમાં અંતે નગણ)=૧૪ માત્રા એમ આપ્યું છે.

૩૭ વજ્રચંદ્ર. ૬, ૮ યતિ. પ્રથમ નગણ ને અંતે જગણ.

૧, ૫, ૯, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

છપર વસુ, કલ ચૌદ જાણ, ૩૧૪

પ્રથમ નગણ, અંતે 'જ' આણ, ૩૦૧

શશિ શર નવ, બારે જ તાલ; ૩૦૧

નિયમ વજ્રચંદ્રેજ ચાલ. ૪૭. ૩૦૧

માત્રામૈલ.

૧૫

૩૮ કિઝલ્ક. ગુરુ લઘુનો નિયમ નથી ૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ.

કલ ચરણે ચૌદ થાયછે, ૧૧૯

પ્રથમ કલે પે'લી તાલછે; ૧૧૯

શ્રુતિ શ્રુતિ ચડતી વઢી કરે, ૧૨૩

કિઝલ્ક થાય એમ સ્વરે. ૪૮. ૧૬૧

૩૯ હંસીગતિ, કપિલા: ૬+૮=૧૪. એક પછી ચચારે ચડતી

૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ.

૬ ૮
પડ પર વસુ કલ દે પૂરી, ૩૪

હંસીગતિની એ રૂઢી; ૯

ચૌદ કલા કુલ તો માઝો, ૨૯

પ્રથમ ચચારે છે તાલો. ૪૯. ૧

તૈથિક-૧૫ માત્રાની ૯૮૭ વૃત્તિ થાયછે.

૪૦ જયકરી. માત્રા ૧૯, તેમાં અંતે લ, ગ.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણમાં પંદર કલા, ૩૦૧

લઘુ ગુરુ અંતે આવે મલા; ૧૪૯

જાતિ જયકરો જુગતે કરો, ૨૨૯

૧ ૫ ૧૩
શશિ શર નવ જલ તાલો ધરો. ૧૦. ૧૭૬

છંદ:શૃંગાર અને પિંગલાદર્શમાં અંતે ગુરુજ આળવા કથું છે અને ગણપ્ર-
સ્તારપ્રકાશમાં ૬+૬+૩=૧૫ માત્રા આગવા કથું છે અને તેજા પેહેલા રૂપમાં
બે મગણ અને લઘુ ગુરુ છે તથા છેલ્લામાં ૧૫ લઘુ છે.

૪૧ પાઙ્ક્ત. માત્રા ૧૯. તેમાં ૭,૮ યતિ. અંતે સગળ.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

૧૫ ૭ ૮
તિથિ કલમાંહ મુનિ વસુ કરો, ૩૧૪

૧૬

રણપિંગલ.

અંતે એક, સગળ ઠોક ધરો; ૩૬૧

મૂ પર તાલ, પછી શ્રુતિ શ્રુતિ, ૩૧૩

પાઈક્તની, ગળો શુભ ગતિ. ૧૧. ૩૦૧

૪૨. ચોપાઈ, ચતુષ્પદી. ૬+૪+૪(તેમાં અંતે ગુરુ હોય)+લ

=૧૫ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

છ પર ડગળ બે પછી લઘુ ધાર, ૧૮૯

તિથિ કુલ કલમાં છેવટ હાર; ૧૩૪ ગુરુ લઘુ.

ચતુષ્પદી ચોપાઈ માલ, ૩૮૦

શશિ શર નવ જલ ઉપર તાલ. ૧૨. ૧૧૧

જાગવલ્લભમાં જયકરી અને ચોપાઈ એકજ લેહે, ૧૫ માત્રામાં અંતે લઘુ. નાગરાજપિંગલમાં ૬+૪+૪+લ, એ પ્રમાણે છે, પણ રૂપદીપ પિંગલમાં ૮+૭ તેમાં અંતે ગ, લ, છે. ગગપ્રસ્તારપ્રકાશમાં અંતે જ, ત, ર, કે સ, લાગવા કેહેછે અને તેનું છેલ્લું રૂપ સર્વ લઘુનું આપ્યું છે.

૪૩ વસ્તુ. ૪+૪+૪+૩=૧૫. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ત્રણ ચોકલપર ત્રણ કલ ધરો, ૩૭૪

એવી પંદર કુલ કલ કરો; ૩૬૧

એક ઉપર ચચારે તાલ, ૩૮૯

વસ્તુ જાતિ વિષે સંભાલ. ૧૩. ૩૯૯

શાની અંતે “જી” ઝમેરવાથી રાગ “સામેરી” થાય, એમ “પ્રાચીન કાવ્ય-માળા”ના રસિકવલ્લભાદિ ગ્રંથમાં પૃષ્ઠ પેઢેલે લખ્યું છે

૪૪ ગોપાલ. ૧૦, ૧ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

દશને પાંચ ઉપર, વિશ્રામ, ૪૧૧

એકંદર પંદર, કલ આમ; ૧૮૧

એક ઉપર શ્રુતિ શ્રુતિ, પર તાલ, ૬૦૯

એ જાતિ રૂઢી, ગોપાલ. ૧૪. ૩૭૮

માત્રામેલ.

૧૭

છંદ:પ્રભાકર આ જાતિમાં ૭,૮ વિરામ અને અન્તે જગણ આળવાનું
લક્ષી તેનું બીજું નામ મુજંગિની હોવાનું પણ કેહેછે.

સંસ્કારી-૧૬ માત્રાની ૧,૫૨૭ વૃત્તિ થાયછે.

૪૫ ચરણાકુલ. ૮,૮ યતિ, તેમાં અંતે ગ, ગ.

૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિપદ માત્રા, સોઠ જ જાણો, ૧૪૨

અંતે તેમાં, બે ગુરુ આણો; ૧૪૬

તાલ શશી શર, નવ જણ લાવો, ૨૨૪

ચરણાકુલ વહુ, વેશ બનાવો. ૧૧. ૧૭૧

પિંગલાદર્શમાં છેવટે બે ગુરુ અથવા અંતે યગણ આળવા કાણું છે; કવીશ્વર
દ્વલપતરામ “અંતે એક ગુરુ હોય તો નમે” એમ લખેછે, પણ તેમ કરવાથી
પાયાકુલક થઈ જાયછે.

૪૬ અડલ, ઢારિલ, ચોપાડકુલક. માત્રા ૧૬

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણમાં માત્રા સોઠે, ૧૩

ગુરુ લઘુ કો નહિ જેમાં તોલે; ૨૬

તાલ અડલમાં પ્રથમ ઉપર ધર, ૧૧૭૧

પછી શર નવ જણ ઉપર ઠાક કર. ૧૬. ૧૧૪૨

ઢારિલ, વિયાશ્રી^૧. ૧૬ માત્રા. ૧,૫,૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ગુરુ લઘુ નિયમ ન કુલ કલ સોઠજ, ૧૨૨૦

ઢારિલ જાતિ પણ ગણ એમજ; ૧૧૯૦

તાલ પ્રથમ પર એમાં આવે, ૩૩

પછી ચચારે ચડતો લાવે. ૧૭. ૧૭

૧ માગધીછંદ:શતક.

૧૮

રણપિંગલ.

ચોપાડકુલક. માત્રા ૧૬. ૧, ૧, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

સોઠ કલા પ્રતિ પદમાં આવે, ૮૦

લઘુ ગુરુનો કંઈ નિયમ ન લાવે; ૨૨૧

ભાષા ચોપડકુલક કહેછે, ૨૨૧

પ્રથમે શ્રુતિ શ્રુતિ તાલ રહેછે. ૧૮. ૧૭૧

૪૭ ભિન્ના. માત્રા ૧૬. તેમાં અંતે લ. ૧, ૧, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ભિન્નામાંહે સોઠ કલા કર, ૧૧૩૨

તેમાં અંતે લઘુ આળી ધર; ૧૦૪૩

શશિ પર તાલ ધરી યજી તે પર, ૧૧૧૭

ચચ્ચારે ચડતી કર કવિવર! ૧૯. ૧૧૩૦

૪૮ ઘાતક. ૪+૪+૪+૪=૧૬ માત્રા, તેના અક્ષર ૧૨.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચારે ચોકલ ગળો સરસ ધર, ૧૪૯૬

અક્ષર તેમાં દ્વાદશ કુલ કર; ૧૧૧૨

ષોડશ કલ શશિ પછો ચચ્ચારે, ૮૮

તાલ સરસ ધર ઘાતક ઝ્યારે. ૬૦. ૧૭૭

૪૯. પંચટિકા, પદ્મરી, પાધરી, પદ્મડી, પંચટિકા, મંચટિકા.

૪+૪+૪+૪=૧૬. ૩, ૬, ૧૧, ૧૪ માત્રાએ તાલ.

ત્રણ ઢગળ ઉપરે જર્ગળ ધાર, ૯૧૯

કલ સોઠ પદ્મરી ચરણ ચાર; ૯૧૬

ગુણ શાસ્ત્ર રુદ્ર રત્ને સુતાલ, ૭૭૨

કવિરાજ! પંચટિકા તું માલ. ૧૬૧ ૭૭૨

વાગ્વલ્લભમાં નવમી માત્રા ગુરુ લાવવા કહેછે, તેમજ અંતે સંગળ કે લઘુ લાવવાનો ના કહેછે, પણ નાગપિંગલ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાણીભૂષણ અને

માત્રામેઢ.

૧૨

હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં અંતે જગણ લાવવા કેહેછે, માટે તેનું મત સ્વીકારવા યોગ્ય નથી. વઢી હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં તો આદિ જગણમાં જગણ આળવોજ નહિ, એવો ળાસ નિયમ આપ્યો છે, અને તેનું નામ પ્રજ્ઞટિકા આપ્યું છે. વઢી હંદ:પ્રમાકરમાં પજ્ઞટિકા, પ્રજ્વલય કે પ્રજ્વાલિયા, ળવાં વીજાં નામ આપ્યાં છે, અને વિશેષમાં લલેછે-આનાજ વમણા માપવાઢાને મિત્રારીદાસે લોલાવતી-હંદ: માન્યો છે. માગધી પિંગલહંદોગ્રંથમાં પ્રજ્ઞટિકા નામ છે.

૫૦ પાદાકુલક, પાયાકુલક. ૪+૪+૪+૪=૧૬ માત્રા,
તેમાં અંતે ગ (ચરણમાં યમક આવે). ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચાર ચરણમાં ગુરુ છેવટ છે,	૪૪૪
સોઢ કઢાનો એવો પટાંછે;	૩૮૧ સમૂહ.
પાયાકુલક યમકથી શોમે,	૮૬
૧ ૫ ૧૩	
મૂ શર નવ જલ તાલજ થોમે.	૬૨. ૧૭૭

“માત્રાસમક” પ્રકરણમાં લલેલા [૧]ચર્પટ, [૨]વિશ્લોક, [૩]નવાતિકા, [૪] ચિત્રા અને [૫] ઉપચિત્રાના માપમાંથી ગમે તે ચાર ચરણ રચવામાં આવે તો તેનું નામ “પાદાકુલક” કેહેવાયછે, એમ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણ-મઢી ટીકામાં જણાવ્યું છે; હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં ચાર ચોકલિયા તેમાં અંતે ગુરુ, એમ સોઢ માત્રા આવે-એટલે ઢાલ ગુરુવાઢા અરિહને પાદાકુલક કહ્યો છે; વાગ્વલ્લભ અને હંદ:શાસ્ત્રમાં આનું નામ પાદાકુલકજ છે: વૃત્તમૌલિક, હંદ:-શાસ્ત્ર, ઘાગ્વલ્લભ, અને લલપતજશસિંધુમાં ગુરુલઘુનો નિયમ નથી, એમ કેહેછે, તેમજ “છેલ્લે ગુરુ જોડ્યે” એમ પળ નિયમ કરતા નથી; પળ હંદ:શાસ્ત્ર (પિંગલ) ના નિયમ પ્રમાણે જ્યાં વિશેષ નિયમ ન હોય ત્યાં પદાન્તે ગુરુ આળવો એમ જણાવી ગયા છે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં ગુરુલઘુનો નિયમ કહ્યો નથી, એટલે સોઢ માત્રા વધા ગુરુ કે વધા લઘુની નહિ, પળ ગુરુલઘુ મિશ્રિત ળવવી, એમ કહ્યું છે. વાળીભૂષણમાં કયું છે કે:—

“અક્ષર ગુરુ લઘુ નિયમ વિરહિતં, મુજગરાજ પિંગલ પારિમાણિતમ્
ભવતિ સુ ગુમ્ફિત ષોડશ કલકં, વાળીભૂષણ પાદાકુલકમ્.”

ગળપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આઠ આઠ માત્રાના પ્રતિ યતિએ પ્રાસ મેઢવ્યા છે, એનું પેહેલું રૂપ ત્રળ કર્ણ ને એક ભગળનું થાયછે અને છેલ્લું રૂપ ત્રળ વિપ્રભે ભગળનું થાયછે.

૨૦

રળાપિંગલ.

૫૧ અરિહ, અડિહ, અલિલા, અલક. ૪+૪+૪+૪=૧૬.

તેમાં જગળ ન આળવો. અન્તે બે લ. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

કલ ષોડશમાં જગળ જ ના રચ, ૧૧૯૬

દિલ્લુ અંતે ધરી રચના રચ; ૧૧૮૮

અલિલા મળ શશિ શર નવ ઉપર, ૧૨૧૭

તાલ વલી જલ પર પાલી ધર. ૬૩. ૧૦૬૭

શ્રીધર પિંગલમાં જગળ ન લાવવા કેહેછે; ચિત્રસેન ટીકાવાહું માગધી પિંગલ, હંદાર્ણવ અને પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રની ટીકા તથા ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં ચાર ચોકલિયા તેમાં જગળ ન આવે, અને અંતે મળળ આવે એમ કહ્યું છે; એજ પ્રમાણે કરી એક પદમાં બે વાર ધમક લાવીને માગધી હંદ:શતક એને માહિલ નામ આપેછે.

ઉપર પ્રમાણે ૧૬ માત્રા સર્વમાન્ય છતો હંદોત્તમુક્તાવલીમાં તેની ૧૮ માત્રા કદીને નીચે પ્રમાણે (જગળ સિવાયના ચાર ડગળ)+બે લઘુનું ઉદાહરણ આપેછે:—

“ બલ ધારણ વારણ માન વિદારણ,
ભવકારણ દાનવવંશનિવારણ;
મુલચંદ્રસુધાકૃત સ્ત્રેચન પારણ,
જય કૃષ્ણ કૃપાકર સેવક ત્વરણ.”

પળ પ્રારંભમાં બે લઘુ વધારવાની તેની મૂલ થાલી લાગેછે, કેમકે એજ અરિહ પછી પાદાકુલક (૧૬ માત્રા)નું લક્ષણ બાંધતાં કહ્યું છે કે—“અરિહમાં અંતે ગુરુ આવે તો પાદાકુલક (૧૬ માત્રા) થાય”! એટલે તેનું જ કેહેવું પરસ્પર વિરોધી છે. વૃત્તરત્નકરની નારાચળમઘી ટીકામાં અરિહનું માપ અમે લખ્યું છે તેવું છે, પણ હંદોત્તમુક્તાવલી પ્રમાણે નથી.

૫૨ સિંહવિલોકન, સિંહવિલોકિત. વિપ્ર કે સગળ ગમે તે આળીને માત્રા ૧૬ કરવી. પણ તેમાં અંતે સગળ અવશ્ય આળવો.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫ માત્રાએ તાલ.

સગળે દ્વિજ સોલ કળા કરજો, ૪૪૨

કર જોડિ ‘સ’ છેવટમાં ધરજો; ૪૪૨

मात्रामेळ.

२१

धर जो पद अंततणुं रचशो, ४४२

रचशो ठीक सिंहविलोकित सो. ६४. ४४२

छंदःप्रदीप अने छंदार्णवमां एम लख्युं छे के- “सोळ मात्रा तेमां अंते गुरु, अथवा विप्र (चार लघु) के सगण गमे ते थइने सोळ मात्रा लेवाय, पण छेलो तो सगणज आवे. तेमज प्रत्येक पादनो छेलो शब्द पळीता पादना प्रारंभमां आवे एम रचना करवी. छंदःप्रदीपमां आदि यमक लाववा केहेछे” पण तेणे पोते उदाहरणमां आणी नथी. गणप्रस्तारप्रकाशमां एजुं पेहेछुं रूप त्रण कर्ण अने एक सगणनुं बताव्युं छे. मागधी पिंगळछंदोप्रथमां कहुं छे के एमां न, न, न, ज, ल, ग.=१४ वर्ण आणवा.

छंदोवृत्तमुक्तावलीमां गमे तेवा त्रण चोकलिया आणवानुं कही अंते सगण आणवा केहेछे. वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीकामां ४+स+६+ग. एवी रीते मात्राओ आणवानुं कहुं छे.

५३ डिल्ला, ४+४+४+भ=१६ मात्रा. १, ५, ९, १३ मात्राए ताल.

त्रण चोकलिया पूरा सुंदर, ९९७

तेना उपर भगण सदा धर; १२०८

डिल्ला जगण न माहे आणज, ११८७

भू शर, नव, जख, ताल प्रमाण ज. ६९. ११६४

५४ लहुआ. ४+४+४+४=१६ मात्रा. १, ५, ९, १३ मात्राए ताल.

चोकलिया गण चार ज धरजो, ५४६

सोळ कळा ए रीते करजो; ३८१

शशि, शर, नव, जख ताल सुधारी, १७८

लहुआ जाति बने बहुसारी. ६६. १६७

५५ अलिल्ला, अनीला. चार डगण, तेमां अंते बे लघु.

१, ५, ९, १३ मात्राए ताल.

चारे डगणो प्रति चरणे धर, ११९९

लघु बे अंते ते मध्ये कर; ९८९

૨૨

રણપિંગલ.

તાલો પ્રથમે પછો શ્રુતિ ઉપર, ૧૧૯૫

અલિલા, અનિલામાં લાવી ધર. ૬૭. ૨૨૭

હુંદોલતામાં આ નામ છે. માગધી હુંદ:શતકમાં એને “બિઆપરી” કેહેછે.

મહાસંસ્કારી-૧૭ માત્રાની ૨,૫૮૪ વૃત્તિ થાયછે.

૫૬ મહચંદ્ર, ૮,૯ યતિ; અંતે યગણ. ૧,૫,૯,૧૨,૧૬ માત્રાએ તાલ.

પદમાં સત્તર, કુલ કલા આળો, ૧૩૩

આઠે યતિ ને, વઠો નવે જાળો; ૧૧૯

શશિ શર નવ રવિ, નૃપ મહચંદ્રે, ૧૪૪

તાલ ધરો ઠોક, કવિ સ્વરે વંદે. ૬૮ ૧૩૫

૫૭ રામ ૯,૮ યતિ. અંતે યગણ. ૧,૬,૧૨,૧૪ માત્રાએ તાલ.

દશ સાત માત્રા, રામ વિષે છે, ૨૩૮

નવ આઠ એવી, વિરતિ દિસેછે; ૩૨૭

યગણ વિરતિયે, ઘો પછો તાલો, ૨૪૧

૧ આશા, મનુષ્ય ધાલો. ૩૩૦

થમ પટ

હુંદ:પ્રભાકરમાં નવો કલ્પ્યો છે.

પૌરાણિક-૧૮ માત્રાની ૪,૧૮૧ વૃત્તિ થાયછે.

૫૮ માલી. ૪+૪+૪+૪+૨=૧૮ માત્રા. ૧,૫,૯,૧૨,૧૭ માત્રાએ તાલ.

ચાર ડગણ પર બે કલ લાવેછે, ૧૭૭

અષ્ટાદશ કલ એમ જ આવેછે; ૧૭૪

પ્રથમ પછી ચચાર ચઢે તાલો, ૧૪૯

રચના માલી જાતિ વિષે માઠો. ૭૦. ૧૪૬

૫૯ પદ્ધતિકા. નવમી દશમી માત્રા થઈને એક ગુરુ, તેમજ અંતે પળ ગુરુ.

કહિં પળ જગણ ન આળવો. ૧,૫,૯,૧૩,૧૭ માત્રાએ તાલ.

૧૮ અષ્ટાદશ કલ પાદ વિષે કરજો, ૧૧૬૧

માત્રામેઢ.

૨૩

ગુરુ નવ દશ મઢીને અંતે ધરજો; ૧૦૨૧

પદ્ધતિકાની માંહ જગખ ન ધરો, ૧૧૧૨

એક ઉપર ચઢારે તાલ કરો. ૭૧. ૨૨૨

૬૦ રણ*. માત્રા ૧૨. ૯, ૯ યતિ. તેમાં અંતે ગ. ૧, ૫, ૧૦, ૧૫ માત્રાએ તાલ.

^{૧૦+૮} દશ વસુ કલ કુલ, રણ જાતિ એ છે, ૩૧૭

નવ નવપર યતિ, તેમાં રહેછે; ૨૧૪

^{૧ ૫ ૧૦ ૧૫} શશિ બાળ પંક્તિ, તિથિ તાલ તેમાં, ૩૨૭

સ્વર ગુણિ! પીલુનો, ગાઓજ એમાં. ૭૨. ૨૪૬

* આ જાતિ અમારા નામથી નવી બનાવી દાખલ કરેલી છે.

૬૧ રાજવિગણ†. ૯, ૯ યતિ, માત્રા ૧૮. ૩, ૭, ૧૦, ૧૪, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

કલ સકલ પુરાણ, પદમાં આળવી, ૭૩૩

નવ નવ ઉપર યતિ, બે તો જાળવી; ૬૬૧

^{૭ ૧૦ ૧૪} ત્રણ મુનિ દિશિ રત્ન, સતરે તાલ છે. ૭૩૩

રાજીવગણનોજ, રૂઢી ચાલ છે. ૭૩. ૬૪૩

† હંદ: પ્રમાકર અને “માલી” પળ કેહેછે, પળ અંક ૫૮ માં “માલી” જાતિ આથી જુદાજ લક્ષણવાળી છે.

૬૨ પરિચરિતા. ૮, ૧૦ યતિ. તેમાં છેછા બે લઘુ.

૪+૪+૫+૩+લ+લ. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

બે ચોકલપર, પાંચ ત્રણ કલા કર, ૩૧૩૧

કુલ કલ અદાર, બે લ ચરમ તું ધર; ૩૧૨૬

શશિ પઝો શ્રુતિ શ્રુતિ, તાલ વસુ દશ વિરતિ, ૪૧૨૬

પરિચરિતા કવિ! રચજો ધરી સુમતિ. ૭૪. ૩૪૧૯

મહાપૌરાણિક-૧૯ માત્રાની ૬, ૭૬, ૫૫ વૃત્તિ થાયછે.

૬૩ સોધક. ૧૦, ૯ યતિ. ૧, ૬, ૧૧, ૧૬ માત્રાએ તાલ.

કલ ઓગળાશ તો, ચરણે રચાશે, ૧૩૯

૨૪

રણપિંગલ.

દશ ને વઢી નવે, યતિ ઠીક થાશે; ૬૩૯

ભૂપરે પછી શરે, ચડતા જ તાલો, ૬૪૯

જાતિ બોધક તમે, કવિ! એમ ભાલો. ૭૧. ૬૪૯

અગિયાર અક્ષરમાં રૂપ ૨૯૩ મે ગ્રાહીવૃત્ત છે, તેને રાગે અથવા “મદાલસા અને ઋતુધ્વજ” પૃષ્ઠ ૧૨ મે “પ્રાર્થિયે આદિલ સુર શુભકારી” એ રાગે ગવાશે.

૬૪ મોહની* માત્રા ૧૯. અંતે ગુરુ લઘુ. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭મી માત્રાએ તાલ.

ઓગણિ માત્રાતણાં ચરણ શ્રુતિ આણ, ૪૦૬૨

તેને મોહની જાતિ ચતુર જન! જાણ; ૪૧૧૪

પ્રથમ પછી ચચ્ચાર ઉપર ધર તાલ, ૪૦૯૭

અંતવિષે ગુરુ લઘુ વિચારી ઘાલ. ૭૬. ૨૭૧૯

* આ જાતિ પ્રવીણસાગર લેહેર ૫૩ મી પ્રમાણે નવી બાંધી છે.

૬૫ પીયૂષવર્દ, આનંદવર્દન. ૧૦, ૯ યતિ. અંતે લ ગ.

૧, ૮, ૧૫ માત્રાએ તાલ.

ઓગણિશ કલ આણ, પ્રતિપદમાંહ તો, ૧૧૬૨

પ્રથમ પછી વસુ તિથિ, એના તાલ તો; ૧૦૨૧

જાતિ પીયૂષવર્દ, રચના આમ છે, ૧૧૮૦

ને અવર આનંદવર્દન નામ છે. ૭૭. ૧૪૦૧

છંદ: પ્રભાકરમાં પીયૂષવર્ષ અને આનંદવર્ધક એવાં નામ છે.

૬૬ નરહરિ. માત્રા ૧૯. ૧૪, ૧ યતિ. તેમાં અંતે ન ગ.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૮ માત્રાએ તાલ.

૧૪ મનુ શરે યતિ ઓગણીસ, કલ કરો, ૨૨૭૦

પણ તેમાં નગણ ગ અંતે, ઠીક ધરો; ૨૦૧૨

પ્રણ પછી ચચ્ચારે તાલો શર સ્વરી; ૧૯૭૯

એ જાતિ તો કવિ! જાણો નરહરિ. ૭૮. ૨૦૩૦

સાત્રામેલ.

૨૫

મહાદેશિક-૨૦ માત્રાની ૧૦, ૯૪૬ વૃત્તિ થાયછે.

૬૭ દીપકી. (દીપક-માત્રા ૧૦ થી વચ્ચળી)

૩, ૮, ૧૩, ૧૮ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિ ચરણની માંહ કલ સકલ વિશ આણ, ૬૭૧૮

૬ દીપકી જાતિ છે એમ કવિ! જાણ; ૬૧૯૩

તર્જી બે પછી તાલ ત્રીજી ઉપર ધાર, ૬૧૯૪

વઠ્ઠી શર શરે સારો કર સકલ મઠ્ઠી ચાર. ૭૯. ૬૭૧૮

ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં આનું માપ ચાર વાષ ગણ (ટગણનું ૥૬૧ આવું રૂપ)

આળવા કયું છે. અને તેનું નામે દીપક આપ્યું છે.

૬૮ યોગ. ૧૨, ૮ યતિ=૨૦ માત્રા, તેમાં અંતે યગણ.

૧, ૭, ૧૩, ૧૯ માત્રાએ તાલ.

બાર અને આઠ કઠ્ઠા, વીશ ધરોને, ૧૦૪૬

ચરણ અંતે એક યગણ, માંહ કરોને; ૧૧૯૪

એક પછી સ્વટ સ્વટ પર, તાલ સુધારો, ૧૨૧૧

યોગ જાતિ એહ કવિ! આપ વિચારો. ૮૦. ૧૧૮૭

આ જાતિ કાફીના જિલ્લાના સ્વરમાં (હંદસમાને રામે) ગવાયછે.

૬૯ નંદી. ૧૨, ૮ યતિ=૨૦ માત્રા, તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

વીશ કઠ્ઠામાં બે ગુરુ, અંતે આવે, ૧૪૮

ચારે આઠે પ્રતિ પદ, ચિરતિ સુહાવે; ૧૫૬૪

તાલ પ્રથમ પછી ચડતી, ચારે આણો, ૮૮

આ નંદી જાતિ એ, રીતે જાણો. ૮૧. ૧

૭૦ હંસગતિ. ૧૧, ૯ યતિ=૨૦ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

અગિયારે ને નવે, ચિરતિ આવેછે, ૪૮૯

૨૬

રણપિંગલ.

- ૧ રીતે કવિ વીશ, કલા લાવેછે; ૧૬૬
 મૂપર ને શ્રુતિ ક્રમે, ધરો શર તાલો, ૧૧૨૨
 હંસગતિની જાતિ, મલી એ માલો. ૮૨. ૧૪૮
 ૭૧ મત્તા, વિનિહરણ. ૪+૪+૪+૪+૪=૨૦ માત્રા. તેમાં
 જગણ કોઈ ઢેકાળે આળવો નહિ, અન્તે એક ગુરુ આળવો.
 ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

પાંચ હગણમાં અંતે તો ગુરુ આવે, ૯૯૯
 કરજો કુલ કલ વીશ જગણ વળ ભાવે; ૧૬૩૯
 એક ઉપર પછી ચારે ચઢતા તાલો, ૪૧૦
 વિનિહરણે મત્તામાં શર તો ઘાલો. ૮૩. ૩૮૨

ત્રૈલોક--૨૧ માત્રાની ૧૭, ૭૧૧ વૃત્તિ થાયછે.

- ૭૨ ચંદ્રાયન, ચાંદ્રાયન. ૧૧, ૧૦ યતિ=૨૧ માત્રા
 ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિપદમાં અગિયાર, અને યતિ દશ વિષે, ૬૩૨૬
 બધી મઠી વીશ એક, કલા તેમાં દિસે; ૨૭૬૨
 છે ચાંદ્રાયન તાલ પ્લવંગમ ઢાલની, ૩૭૩૭
 ચંદ્રાયન પણ કહે, રહેરી ચાલની. ૮૪. ૨૭૨૪

હંદ્રપ્રભાકરમાં ૧૧ માત્રા જગણાંત અને ૧૦ માત્રા રગણાંત લાવવાનું કહ્યું
 છે, પણ વીજા પિંગલકારોએ તેમ કહ્યું નથી, તેથી અમે પણ તે મત્ત પાલ્યું નથી.

- ૭૩ રાસા. ૧૨, ૯ યતિ. ૧, ૬, ૯, ૧૩, ૧૮ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણમાં રચજો, કલ એકવીશે, ૧૪૩૨
 ચારે અને વર્ણો નવે, યતિ ઠીક દીસે; ૧૪૩૬
 શશિ શર નવ જસ અઢાર, શર તાલ થાશે, ૧૬૦૮
 વસંતતિલકે રાસા, કવિ રાગ ગાશે. ૮૬. ૧૩૭૬

માત્રામેલ.

૨૭

૭૪ પ્લવંગમ. ૧૧, ૧૦ યતિ. ‡ (આદિ ગુરુનો) †દ+પ+૪+જ+ગ
=૨૧ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

આદિ ગુરુનો છ કલ, અસુ પછો જાણજો,	૩૭૭૪
ચાર ઉપર કરો જગણ, ગુરુ પછો આણજો;	૩૮૦૩
ભૂ પર ચડતી તાલ, ચતુર શર સૌ કરો,	૪૧૦૪
૧૬ પ્લવંગમ નામ શિવે યતિ તો ધરો. ૮૬	૩૭૪૦

‡ છંદ:પ્રભાકરમાં ૮, ૧૩ માત્રાએ યતિ કહી છે.

† હર (SSS), શક (SaaS), કમલ (SAS) કલિ (SSA) કે ધર્મ (SAAA) ટુગણ એ પાંચ આદિ ગુરુવાળા ટુગણ (છ માત્રા) પૈકીનો કોઈ પણ લાવવો.

ચિંતામણીમાં ૧૧, ૧૦ યતિ કહી છે, વીજા પિંગલકારો તેમ કેહેતા નથી, વાગવલ્લભ તથા મનહરપિંગલમાં આદિ ગુરુ આણવાનું લખ્યું નથી, પણ વાણીભૂષણમાં લખ્યું છે; છંદ:શાસ્ત્ર, વૃત્તમૈત્તિક અને નાગપિંગલમાં માત્રા ૬ (તેમાં આદિ ગુરુ) +પ+૪+જ+ગ લાવવા કહ્યું છે. આનેજ મઠ-તી પણ યતિ રહિત આભાષક કે અઘાણક જાતિ માગધી “છંદ:શતક” માં કહી છે. છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં પ્રથમ ગુરુ પછી ચાર ચોકલિયા તે ઉપર લઘુગુરુ આણવા કહ્યું છે. ઉપરના માપ સિવાય ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં આનું વીજી રીતે ડૅ+ડૅ+ડૅ+ડૅ+ડૅ=૨૧ માત્રા એવું માપ આપ્યું છે, અને ૨૧ માત્રાનું સામાન્યનામ પ્લવંગમ આપ્યું છે તેના રૂપાંતરમાં શિરચંડી છંદ કહ્યો છે, પણ ૨૧ માત્રા સિવાય તેનું વિશેષ લક્ષણ કંઈ બતાવ્યું નથી માટે અમે તેને દાખલ કહ્યો નથી.

મહારૌદ્ર--૨૨ માત્રાની ૨૮, ૬૫ ૭ વૃત્તિ થાય છે.

૭૫ મહીદીપ. ૧૨, ૧૦ યતિ=૨૨ માત્રા, તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૧, ૭, ૧૩, ૧૯ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણમાંહ બધી, બાવીશ કલ જામે,	૩૬૩૯
અંતમાંહ જુગલ ગુરુ, રવિ દશે વિરામે;	૨૪૩૪

૨૮

રણવિગલ

તાલ એક સાત તેર, ઓગણીશ ઠામે, ૨૦૨૧

જાતિ તો બને રસાલ, મહીદીપ નામે. ૮૭. ૧૮૧૮

આ જાતિ રાગ સ્વમાયત્રી જિલ્લા અને જંગલમાં પણ ગવાયછે.

૭૬ લીલા. ૧૧, ૧૧, યતિ, અંતે ગુરુ. ૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૦ માત્રાએ તાલ.

બાવિશ કુલ કલ થાય, ચરણ ચરણમાંહ તો, ૬૭૦૨

તેમાં કર ગુરુ એક, છેવટ છે ઝ્યાંહ તો; ૪૮૭૬

શિવ શિવમાં યતિ થાય, જાતિ લીલાવિષે, ૪૨૬૨

શાશી શર નવ રવિ સોઝ, વિશપર તાલો દિશે. ૮૮. ૧૧૧૩

૭૭ રાસ. ૮, ૮, ૬ યતિ=૨૨ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

આઠ કલાપર, આઠ ખરી ષડ, અંત કરો; ૭૨૨૧

બાવીશ કલમાં, અંતવિષે તો, સગળ, ધરો; ૯૧૦૧

એક પછી શ્રુતિ, શ્રુતિ ચડતી શર, તાલ દિશે, ૭૨૭૬

રાસનો રચના, એમ કરો પ્રતિ, ચરણવિષે. ૮૯. ૧૦૪૨૨

૭૮ રાધિકા. ૧૩, ૯ યતિ=૨૨. ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯ માત્રાએ તાલ.

બાવિશ કલમાં યતિ તેર, અને નવ ઠામે, ૩૦૨૮

ત્રણ પર ચચારે તાલ, ચડી શર જામે; ૨૨૬૬

જાતિ રાધિકા છંદપ્રમાકર કે છે, ૨૨૭૮

ગાતાં ગુણિજન તે રાહ, લાવળી લે છે. ૯૦ ૭૮૪

આ જાતિ લાવળીમાં ગવાયછે, અને ઘણું કરી કામાં અંતે બે ગુરુ આવેછે.

૭૯ વિહારી. ૨૨ માત્રા ૮, ૬, ૮ યતિ. ૩, ૯, ૧૧, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

કલ આઠ છને, આઠ કરો, બાવી વિહારી, ૨૭૨૮

કલ યોગ થકી, બે વિશેષ, થાય વિહારી; ૨૮૮૨

કરો ત્રણ ષડોં સ્વટ, સ્વટથી તાલ, ચાર આળજો, ૧૧૪૧

માત્રામેલ.

૨૯

૧ ગમેલ રાહ, તો ગવાલો, જાતિ જાળજો. ૯૧. ૧૪૭૬
 ૮૦ શ્રીમતી. ૧૨, ૧૦ યતિ. ૬+૬+૫+૫=૨૨ માત્રા.
 ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

છકલ ઉપર છકલા કરે, શર શર કલ ત્યાં ધર, ૨૧૮૩૭
 એમ કલા બાવીશ ધર, રચના સરસજ કર; ૨૭૬૪૦
 બાર અને દશ સ્થાને, વિરતિ રચવા મત્ર, ૨૦૬૯૭
 શ્રીમતીમાં શશિપર ને, તાલો શ્રુતિ શ્રુતિ રચ. ૯૨. ૨૭૧૪૦
 ૮૧ વારિ. ૧૩, ૯ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, માત્રાએ તાલ.
 પ્રતિ પદમાં બાવીશ તો, કુલ કલ ગાયછે, ૬૪૪૮
 તેરે અને નવે સરે, યતિ ઠીક થાયછે, ૬૪૬૦
 શશિ શર નવ મનુના પછે, પૂરોણ તાલ છે, ૧૪૯૦
 વારિ જાતિનો એ રૂંડો, મેઝૂરી ચાલ છે. ૯૩. ૪૮૬૮
 ૮૨ પૂલા. ૬+૫+૬+૫=૨૨. ૧૧, ૧૧ યતિ. પ્રતિ યતિમાં
 ૧, ૪, ૭, ૧૦ માત્રાએ તાલ.

છે પર પાંચ થાય છે, છપર શર મુકાયછે, ૬૬૧૦
 એમ વીશ બે કલા, યતિ શિવે રચાયછે; ૧૬૬૨
 એક ચાર સપ્ત દશ, તાલ યતિ ધારજો, ૪૯૦૮
 એહ એલા નામની, જાતિ છે વિચારજો. ૯૪. ૧૪૨૬

રૌદ્રાર્ક-૨૩ માત્રાની ૪૬, ૩૬, ૮ વૃત્તિ થાયછે.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં ૨૩ માત્રાનું સામાન્ય નામ નિશ્ચલ આપ્યું છે.

૮૩ મૃગાંક. ૧૨, ૧૧ યતિ=૨૩ માત્રા, તેમાં અંતે ગ લ.
 ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

તેવોશ કલનું પદ છે, બાર શિવે યતિ આળ, ૨૫૧૩૦

૩૦

રણપિંગલ.

અંતે ગુરુ લઘુ ઇમાં, યૃગાંક જાતિ જાણ; ૧૮૪૯૫

એક ઉપર પછી ચડતી, ચચ્ચારે છે તાલ, ૧૭૭૯૯

પ્રતિપદમાંહે ઇમજ, ષડ તાલો સંભાળ. ૯૫. ૧૮૨૩૭

૮૪ ઉપમાન. ૧૩, ૧૦ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૦ માત્રાએ તાલ.

કલ કર કુલ તેવીશ જસ, ને દશ પર યતિ છે, ૧૭૦૨૫

શશિ શર નવ રવિ સોલ ઘોશ, પરતાલનો ગતિ છે; ૧૬૦૫૯

એ રચના ઉપમાનની, કથતાં ઠોક હોમે, ૪૮૭૧

ગાવા કવિવર તણું અતિ, પૂરું મન હોમે. ૯૬. ૪૪૬૫

હ્રંદ:પ્રભાકરમાં આ જાતિમાં અંતે બે ગુરુ લાવવા કહ્યું છે. પણ તેવા નિયમની આના પછીની અંક ૮૫ વાળી દ્રઢપટા જાતિ છે, એટલે એ મત પ્રાપ્ય નથી.

૮૫ દ્રઢપટા, *દટપટ. ૧૩, ૧૦ યતિ=૨૩ માત્રા. તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

ત્રેવીશ કુલ કલ ચરણમાં, જસ દશ યતિ જાણો, ૬૫૩૧

પ્રતિપદ કેરા અંતમાં, બે ગુરુ ઠોક આણો; ૧૮૩૮

પ્રતિયતિમાં પેંલે અને, ચડતી ચચ્ચારે, ૬૭૦

દ્રઢપટમાંહે તાલ તો, કવિ ષડ કુલ ધારે. ૯૭. ૬૪૪૮

* રૂપદીપમાં દટપટ, ગૌડર્પિંગલમાં દિઢપટિ અને બીજાં પિંગલોમાં દ્રઢપટા, ત્રિટપટ, વગેરે નામો છે.

૮૬ નિશ્રેણી. ૧૩, ૧૦ યતિ=૨૩ માત્રા, પ્રતિ યતિમાં અંતે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

ત્રેવિશ માત્રા થાયછે, પ્રતિ પદની માંહે, ૨૨૬૬

વિરતિ તેરે પ્રથમ છે, બીજી દશ જ્યાંહે; ૪૨૯૩

પ્રતિ યતિ અંતે ગુરુ કરો, બેમાં બે ધારી, ૧૧૫

દ્રઢપટ પેટે તાલ તે, નિશ્રેણી સારી. ૯૮. ૬૦

32

૧૨

રણપિંગલ.

તેમાં ત્રીજો જગણ, અગર દ્વિજ ગણ લાવી ધર; ૧૦૧૧૬
 પછી છ ધસી ચોવીશ, ચતુર કવિ જન કલ લાવે, ૧૦૮૧૨
 કાવ્યે થતિ અગિયાર, ત્રયોદશ ક્રમથી આવે. ૧૦૦. ૩૭૪૬
 પ્રથમ ઉપર ધર તાલ, પછી શ્રુતિ ચંદ્રી કરજે, ૨૧૪૬૭
 સકલ ચઢીને તાલ, બેને પહે ત્યમ શ્વેદ ધરજે; ૨૮૧૨૬
 સાવળો સાચી રાગ, સમાનજ વદતા ખાઠ્યા, ૩૭૧૨
 રોલા છપય સમાન, વઢી ઠિકે વંદતા ચાલ્યાં. ૧૦૧. ૩૭૪૬

હંદ:શાસ્ત્રમાં કહેહે કે—વચ્ચેલી બાર માત્રાના ત્રણ ચોકલિયામાં સ, જ, કે વિપ્રગણ, એમાંનો ગમે તે ત્રણ જગણ આવે, પણ જગણ આવવાથી સારુ દેખાતું નથી.

* વૃત્તમૌલિકમાં લેહેહે કે—વચ્ચેલી બાર માત્રાના ત્રણ ગણ આળવા, તેમાં છેલ્લો ગણ વિપ્ર (।।।) અથવા જગણ આળવો, એવીજ રીતે માંગથી નાગપિંગલ તથા પ્રાકૃતપિર્મજસૂત્રમાં પણ લખ્યું છે. હંદ:શાસ્ત્રમાં વચ્ચેલી બાર માત્રામાં સ, જ કે વિપ્રગણમાંથી ગમે તે લાવવા, એમ લેહેહે; પણ ઉપરના બે પ્રથોમાં એવી બંધી કરી નથી, માટે અમે પણ તે પાઠી નથી; કેમકે હંદ:શાસ્ત્રનાકર્તા કહેહે કે “છપયમાં પ્રથમ એક કાવ્ય અને તે ઉપર ઉઠાલ કરવા” તો કાવ્યના વધા નિયમ એના અંભિપ્રાય પ્રમાણે એમાં પણ લાગુ પડી ગયા. એટલે સ, જ કે વિપ્રગણમાંથી ગમે તે, બાર માત્રામાં આવવો જોડયે, તે સિવાય વીજા આવે નહિ. પણ છપયનું ઉદાહરણ એમાં આપ્યું છે, તેમાં “સુંદર ભૂષિત” એવા શબ્દ ભગણના આવી જાયછે; એટલે તેનો નિયમ જૈ સ, જ કે વિપ્રગણ લાવવાનો તે તેણે પોતે પણ પાલ્યો નથી. હંદ:શૃંગારમાં ૬+૧૨+૬=૨૪ એ રીતે માત્રા લાવવા કહેહે:

હંદ:કામદુષાવત્સમાં ૬+૪+૪+વિપ્ર કે જ+૨+૪=૨૪ લાવવા કહેહે. માયા હંદોમંજરી, હંદ:ધ્રમાકર તથા હંદ:પ્રદીપમાં ૬+૮+૧૦ યતિ લાવવા કહેહે.

હંદોદૃતમુક્તાવલીમાં ચોવીશ માત્રા આળવાનું કહ્યું, પ્રથમ ૧૧ માત્રા હાહાની લક્ષણર્થે આળવા કહેહે, તેમજ ૧૪ માં માત્રા લઘુ આળી, ત્યાં યતિ આળવા કહેહે, તે પછી બે ચોકલિયા [તેમાં પહેલો જગણ સિવાયનો]

માત્રામેઠ.

૩૩

+૨ માત્રા [વંને લઘુ કિંવા એક ગુરુ] એમ ચૌવીશ માત્રા ચરણમાં લાવવાનું કેહેછે. વળી ચૌદમી માત્રાએ વિસમાન આવે તો સપ્તલા કાવ્ય નામ આપેછે.

૧૬ લઘુમાર્થા બન્ને લઘુ ઘટાડતાં એકેક ગુરુ વધે, એ ક્રમે નીચે પ્રમાણે કાવ્યના ૪૫ ભેદ થાયછે.

ચડતો અંક.	માગપિંગલ પ્રમાણે ભેદ.	લઘુ.	ગુરુ.
૧	શક	૧૬	૦ શદ્ધા જાતિ.
૨	શંભુ	૧૪	૧
૩	સૂર-સૂર્ય	૧૨	૨
૪	ગંઢ	૧૦	૩
૫	સ્કંધ	૮૮	૪
૬	વિજય	૮૬	૫
૭	દર્પ	૮૪	૬
૮	તાલાંક, તારાંક†, તાટંક*	૮૨	૭
૯	સમર	૮૦	૮
૧૦	સિંહ	૭૮	૯
૧૧	શેષ, શીર્ષ	૭૬	૧૦
૧૨	ઉત્તેજ	૭૪	૧૧
૧૩	પ્રતિપક્ષ, ફર્ણીરક્ષ, અરિ.	૭૨	૧૨
૧૪	પરિધર્મ, પ્રતિધર્મ†	૭૦	૧૩
૧૫	મરાલ	૬૮	૧૪
૧૬	મૃગેન્દ્ર	૬૬	૧૫
૧૭	દંડ	૬૪	૧૬
૧૮	મર્કટ	૬૨	૧૭
૧૯	મુદ્ગ	૬૦	૧૮
૨૦	ચક્રાણ્ડ, મરહદ	૫૮	૧૯
૨૧	વસંત	૫૬	૨૦
૨૨	કંઠ	૫૪	૨૧
૨૩	મયૂર, મોર	૫૨	૨૨

† વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં એ નામ છે.

* પ્રાકૃત પિંગલ સૂત્રકાર રવિકર એ નામ આપે છે.

૩૪

રળપિંગલ.

૧૪	બંધ	૫૦	૨૩
૨૫	ભ્રમર* .	૪૮	૨૪ વૈશ્યાજાતિ
૨૬	બીજો મહારાષ્ટ્ર	૪૬	૨૫
૨૭	બલભદ્ર	૪૪	૨૬
૨૮	રાજા	૪૨	૨૭ ક્ષત્રિયાજાતિ
૨૯	ઘલિત	૪૦	૨૮
૩૦	રામ	૩૮	૨૯
૩૧	મન્થાન	૩૬	૩૦
૩૨	બલી	૩૪	૩૧
૩૩	મોહ	૩૨	૩૨ બ્રાહ્મણી જાતિ
૩૪	સહસ્ર નેત્ર.	૩૦	૩૩
૩૫	બાલ.	૨૮	૩૪
૩૬	દપ્ત.	૨૬	૩૫
૩૭	શરભ.	૨૪	૩૬
૩૮	દંભ.	૨૨	૩૭
૩૯	ઘાહ, દિવસ.	૨૦	૩૮
૪૦	ઉદંભ.	૧૮	૩૯
૪૧	ઘલિતાંક.	૧૬	૪૦
૪૨	તુરંગ.	૧૪	૪૧
૪૩	હરિણ.	૧૨	૪૨
૪૪	અંધ.	૧૦	૪૩
૪૫	અંગ.	૮	૪૪

*કેટલાક “ભિન્ન” નામ પણ આપેલે, એમ પ્રા. પિં. સૂત્રના ટિપ્પણમાં લખલું છે.

કાવ્ય અને ષટ્પદીના દોષ વિષે.

- ૧ પદદુષ્ટ એટલે વ્યાકરણ રીતિએ અશુદ્ધ હોય તો કાવ્ય પંગુ કેહેવાય.
- ૨ માત્રા ઓછી હોયતો સ્વંજ કેહેવાય.
- ૩ માત્રા અધિક હોયતો-વાતુલ કેહેવાય.
- ૪ જેમાં રકાર કે લકાર ન આવે-તે બધિર કેહેવાય.
- ૫ જેમાં કોઈ અલંકાર આવે નહિ તે-અંધ કેહેવાય.
- ૬ છંદોભંગ એટલે માત્રાનો ક્રમ હોય તે દૂટે તો-મૂક કેહેવાય.

માત્રામેઝ.

૩૧

૭ અર્થહીન હોય તે-દુર્બલ કેહેવાય.

૮ જેમાં કર્ણકટોર અક્ષર આવે તે-કૈંકર કેહેવાય.

૯ ઓજ, પ્રાસાદ, શ્લેષ, આદિથી હીન હોય તો તે કાળ (કાળો) કેહેવાય.

ઉપર લખેલા દોષો કાવ્યજાતિ અને ષટ્પદી જે તેનાજ ઉપરથી થાયછે, તેના પ્રસંગમાં નાગપિંગલ અને વૃત્તમૌલિક આદિમાં જણાવ્યા છે, ધરંબુ સામાન્ય રીતે સર્વ પ્રકારની કવિતાને પણ તે લાગુ પડેછે.

કાવ્યજાતિમાં ૩૨ લઘુ સુધીના મેદ હોય તે બ્રાહ્મણી જાતિ કેહેવાય, ૪૦ લઘુ સુધીના ક્ષત્રિયાજાતિ કેહેવાય, ૪૮ લઘુ સુધીના વૈશ્યાજાતિ અને તે ઉપરાંતના શૂદ્રાજાતિ કેહેવાય.

૮૯ રોલા, રોડા. ૧૧, ૧૨ યતિ= ૨૪ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

૪+૪+૪+૪+૪+૪=૨૪, તેમાં અંતે ગુરુ (ચિં. પિં.)

ચોંકલિયા ગણ છ કર, રચી ગુરુ અન્તે એમાં, ૧૨૧૧

અગિયારે યતિ આળ, પછી તેરે છે જેમાં; ૧૬૭

પ્રથમ ઉપર છે તાલ, પછી ચચારે આવે, ૧૧૭

રોલા, રોડામાંહ, કલા કવિ ચોવીશ લાવે. ૧૦૨. ૭૮૯૭

૧૧ ગુરુ ને ૨ લઘુના ચરણવાળી કુન્દ જાતિ થાય, તેના બધા મઝીને ૪૪ ગુરુ તથા ૮ લઘુ થઈને ૯૬ માત્રા થાય; તેમાંથી અકેક ગુરુ ઓછો થાય તથા બન્ને લઘુ બધે, એ ક્રમથી કર્ણાશલ આદિ ૧૧ મેદ થાય. એમ વાગ્વલ્લભ અને માગધી નાગપિંગલમાં જણાવેછે. મ, ત, ર, મ, ગ. એમ લાવવા લક્ષપતજસસિધુ તથા ગૌડપિંગલમાં કેહેછે, તે તેર અક્ષરના અતિ-જગતિ છંદનો ૧૬૧મો વસ્તુ નામે મેદ થાય, પણ જો તેને અક્ષરમેઝ ઠરા-વવામાં આવે તો પછી તેના મેદ થઈ શકે નહિ. મનહરપિંગલમાં ૬+૪+૪+૪+૪+૨=૨૪ માત્રા લાવવા કેહેછે. પણ વાગ્વલ્લભ, છંદશાસ્ત્ર અને વૃત્તમૌલિકમાં કશા નિયમ વિનાની માત્ર ૨૪ માત્રાજ લાવવાનું કેહેછે, અને માગધી નાગપિંગલ અંતે ગુરુ લાવવા કેહેછે.

છંદ:પ્રભાકર કેહેછે કે-“કોઈ કોઈ કવિયોનું મત એમ છે કે, એના

૧૬

રૂપપૈગલ.

અંતમાં બે ગુરુ જોડાયે." પળ તે મત સર્વમાન્ય ન હોવાનું તે પોતેજ કેહેછે. બધી એજ પ્રથમાં કહ્યું છે કે-“એનું બીજું નામ કાવ્ય પળ છે. જે રોલાના ચારે ચરણોમાં ૧૧માં માત્રા લઘુ હોય તે રોલ ‘કાવ્ય’ કેહેવાયછે. કુંડ-પલિયામાં એનો પ્રયોગ થવો જોઈયે, કોઈ કોઈ કવિએ કાવ્યની અતિ ૬,૮ અને ૧૦ ઉપર માની છે.”

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં રચ્યનુસાર ગુરુ લઘુ લાવવાનું કહ્યું છે, બધી તેમાંજ ૧૧ ગુરુ તથા ૨ લઘુ લાવવાથી શુદ્ધરોલા થાય, એમ પળ કહ્યુંછે.

પ્રત્યેક ચરણમાં ૧૧ ગુરુ અને ૨ લઘુ આવે તો ઉપર લખ્યા પ્રમાણે શુદ્ધરોલા આવે, પળ યતિ ન પાલિયે તો ૧૨ ગુરુ પ્રત્યેક ચરણમાં ગણી એકેકો ગુરુ ઘટાડી બન્ને લઘુ વધારી પ્રસ્તાર કરેતાં ૧૨ ભેદ થાય, એમ નારાયણભટ્ટીમાં જણાવી નીચે પ્રમાણે ભેદ લખેછે:—

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.
૧	કુંદ.	૧૧	૨
૨	કરતાલ.	૧૦	૪
૩	મેઘ.	૯	૬
૪	તાલિક.	૮	૮
૫	કાલ.	૭	૧૦
૬	હ્રદ.	૬	૧૨
૭	કોકિલ.	૫	૧૪
૮	કમલ.	૪	૧૬
૯	ઇંદ્ર.	૩	૧૮
૧૦	શંભુ.	૨	૨૦
૧૧	ચામર.	૧	૨૨
૧૨	ગણેશ્વર.	૦	૨૪

વૃત્તમૌલિક તથા હંદ:શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે રોલાના ૧૩ ભેદ કહ્યા છે.—

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	માત્રા
૧	કુંદ.	૧૩	૦	૧૬.
૨	કર્ણસિલ(કરતાલ).	૧૨	૦૨	૧૬.
૩	મેઘ.	૧૧	૦૪	૧૬.

માત્રામંડલ

૩૭

૪	તાલક.	૧૦	૭૬	૯૬
૫	કાલરુદ્ર.	૯	૭૮	૯૬
૬	કોકિલ.	૮	૮૦	૯૬
૭	કમલ.	૭	૮૨	૯૬
૮	ચંદ્ર, ઇન્દુ.	૬	૮૪	૯૬
૯	શંભુ.	૫	૮૬	૯૬
૧૦	ચાનર.	૪	૮૮	૯૬
૧૧	ગણેશ.	૩	૯૦	૯૬
૧૨	શેષ+	૨	૯૨	૯૬
૧૩	સહસ્રાક્ષ.	૧	૯૪	૯૬

+પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં ૧૨ મું સહસ્રાક્ષ અને ૧૩ મું શેષ
એમ નામ આપ્યાં છે.

ધાર્ણાભૂષણમાં ૧૧મી માત્રાએ યતિ લાવવા કહ્યું છે. માગધી પિંગલસૂત્રમાં
તૈમજ વીજાં કેટલાંક પિંગલમાં 'અંતે ગુરુ આળવોજ' એવો પ્રતિબંધ નથી,
અને તેવાં ઉદાહરણો પણ મળી આવે છે. કૃષ્ણભટ્ટ કૃત હંદોદ્યત્તમુક્તાવલીમાં
વારે યતિ જણાવી, લખે છે કે, અગિયાર યતિ આળવા કેટલાક કેહે છે, પણ
તેમ કરવાથી કાવ્યજાતિ સાર્થે મળી જાય છે.

૧૦ રસાવલી, રોડક, ચતુષ્પદી, અર્કચ્છાયા. ૧૧, ૧૩ યતિ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

ચોવિશ કુલ કલ કરો, રસાવલી કે રોડકમાં, ૧૮૮૪૧

અગિયારે યતિ થાય, વળી તેરે છે તુકમાં; ૧૭૮૭૮

ચતુષ્પદી મઝી સર્વ, રચો રોલાની તાલે, ૧૬૮

અર્કચ્છાયામાં, સરસ કવિવર સંભાલે. ૧૦૩. ૪૦૯૩

વાગ્વલ્લભાદિ કેટલાક પ્રથમાં કાવ્ય, રોલા અને અર્કચ્છાયાને એકજ
માનેલા છે, પણ ઉપર પ્રમાણે લક્ષણ ભિન્ન મઝવાથી અમે તેને જૂદા પાડ્યા છે.

३८

रणपिंगळ.

९१ गुप्त. १४, १० यति.=२४ मात्रा तेमां आद्यंते नगण.

१, ५, ९, १३, १५, १९, २३ मात्राए ताल.

प्रथम नगण धर प्रति पदमां, चरमे धरी नगण, ६१११८

यति धर चौद अने दशमां, कुल कल चोविशगण; ६७८२०

शशि शर नव जख तिथि ओगणी, तालजत्रेविशपर, ६६८६६

सरसज गुप्त बने जाति, कोइ रचे कविवर. १०४ ६६६८६

९२ शोभना. १४, १० यति.=२४ मात्रा, तेमां अंते जगण, छंदः प्रभाकर प्रमाणे,

१, ८, १५, २२ मात्राए ताल.

चौद कलने दश उपर यति, जगण छेवट आण, ४२१७३

एम चोविश कलतणी आ, शोभना कवि जाण; ४०६७३

प्रथम पर वर्ळी सात साते, ताल सुंदर सार, ४०६४५

ढाळ रागे गाय तो ते, थाय छे सुखकार. १०९. ४०६२६

९३ रूपमाळा. छंदः प्रभाकर प्रमाणे. १४, १० यति.=२४ मात्रा, तेमां अंते गल.

१, ८, १५, २२ मात्राए ताल.

चौद ने दश बे विरामे, वीशने कल चार, ४०६३६

शोभना सम ठाठ छे पण, जगण जरूर न धार; ४६१८४

अंतमां गुरु ने लघु तो, रूपमाळा थाय, २६६६३

एकपर पळी सात चडती, ताल एम रचाय. १०६. ४०७८८

९४ दिक्पाल. १२, १२ यति.=२४ मात्रा, तेमां अंते बे गुरु.

३, ९, १५, २१ मात्राए ताल.

चोवीश कला पूरी, दर चरणमांहि अणो; ६५४१

यति थाय कला बारे, दिक्पाल जाति जाणो; ५५६९

त्रण पळी भक्ति ताळो, तिथि एकवीश माथे, ५५६९

बेतोनी राह बोळो, ए जाति गाइ साथे. १०७. ५१८५.

रेखता के नझीरना बेतोनी रीते आ जाति गवाय छे.

માત્રામેઢ.

૩૧

૧૬. દંડી. માત્રા ૨૪ તેના અક્ષર ૧૮

ગગ લલલલ ગગ લલલલ ગગ લલલલ,

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

બે ગુરુ ઉપર મૂકો લઘુ કલ ચારે સરસજ, ૬૫૪૭૩

એવી ઠોંક રચના તું ત્રિપટ કરીને પદ સજ; ૬૫૪૭૩

એવા વરણજ અષ્ટાદશ કર ચોવીશ કલજ, ૬૫૪૭૩

મૂને શ્રુતિ શ્રુતિ તાલો ચડતોજ દંડી મહિ ધજ. ૧૦૮.૬૫૪૭૩

વાગ્વલ્લભમાં લલેલે કે આ પ્રમાણે આ જાતિ અક્ષરમેઢ વૃત્ત થઈ જાયલે,
તેથી જો તેમાં ગણના કરવી હોય તો હેલો સગણ આળવો, અને તેનું નામ
દંડ આપવું.

૧૬ લીલા. ૧૨, ૧૨ યતિ, ૬+૬+૪+૪+૪=૨૪ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

છ કલ પ્રથમ રચ ચારૂ, તે પર પછોથી છ કલા, ૨૧૩૧૬

તેપર ચોકલિયા ત્રણ, રૂડા ગણ રચ તું મલા; ૨૭૨૨૯

— — — લીલા રચના કરજે, ૨૦૪૭૩
રવિપર યાત કલ ચાલવડા, — ૧૦૯. ૨૦૫૨૮

શશિપર પછો શ્રુતિ શ્રુતિપર, તાલો ચડતી ધરજ.

ભાષા હુંદોમંજરી અને હુંદ:પ્રભાકરમાં, ૭, ૭, ૭, ૩ યતિ કહી છે, વિશેષમાં
હુંદ:પ્રભાકર અંતે સગણ લાવવા કેહેલે, પણ તે મત બીજા પિંગલકારો માન્ય
કરતા નથી. વઢી એજ ગ્રંથકારે આના અર્થને પણ લીલા જાતિ કહી છે.

મહાવતારી-૨૫ માત્રાની ૧, ૨૧, ૩૯૩ વૃત્તિ થાયલે.

૧૭ શ્વાંગ, ગયણંગ, ગગનાગન, ગગનાંગ. ૧૨, ૧૩ માત્રાએ યતિ.

૬+૪+૪+૪+૪+૪+૪=૨૯ માત્રા. તેના ૨૦ અક્ષર,

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

છ કલ ઉપર ચોકલ ગણ, ચાર રૂડાજ રચાયલે, ૨૫૬૭૫

તે પર લઘુ ગુરુ કરતાં, કુલ પચ્ચિશ કલ થાયલે; ૨૭૫૨૫

૪૦

રણપિંગલ.

ત્રિશ અક્ષર, પ્રથમેને, ચડતો ચતુર પર તાલ છે, ૨૮૪૫૫

યતિ દ્વાદશ વર્ગો^{૧૩} જાવ પર, ગગનાંગણની ચાલ છે ૧૧૦ ૨૦૬૦૨

ચિંતામણી કેહે છે કે આદિ છ કલ, અંતે રગણ, અક્ષર ૨૦ અને
બારે વિશ્રામ આળવો. ભાષા છંદોમંજરી ૧૬, ૯ યતિ કેહે છે, તે બરાબર
લાગતું નથી. વૃત્તમૌક્તિકમાં પ્રથમ ૬ માત્રા લાવવા કેહે છે, તે પછીનો નિયમ
કંઈ જાણ્યો નથી. માધ્વી નાગપિંગલમાં પ્રથમ ચાર માત્રા અંતે લ ગ, માત્રા
બધી ૨૫, તેના અક્ષર વીશ, ૧૨, ૧૩ યતિ (પાઠાંતરે ૧૬, ૯ યતિ) કહી છે.

ચાગ્વલ્લભમાં ૧૨, ૧૩, યતિ, માત્રા ૨૫, અંતે રગણ આળવા કહ્યું છે,
મનહરપિંગલમાં પ્રથમ વિપ્રગણ, તેના અંતે રગણ, માત્રા ૨૫, અને તેના અક્ષર
૨૦ કેહે છે; લલ્લપતજશસિંધુમાં અંતે ગુરુ કહ્યો છે.

મારવાડી હરિજશપિંગલમાં અંતે ગુરુ અને વીશ અક્ષર અવશ્ય લાવવા કહ્યું છે.
છંદઃસારમાં વીશ અક્ષરમાં ૨૫ માત્રા લાવવા કેહે છે, અને તેમાં પંદર લઘુ તથા
પાંચ ગુરુ લાવવા એમ કેહે છે. ગ્રાણીભૂષણમાં અંતે લઘુ ગુરુ ન કેહેતાં રગણ
આળવાનું કહ્યું છે, અને વીશ અક્ષર આળવાની ફરજ બતાવી નથી. પ્રાકૃત-
પિંગલમૂત્રકાર પ્રથમ ચોકલિયો અને અંતે ગુરુ લાવવા કેહે છે

છંદઃપ્રભાકરમાં ગગનાન

તથા અંતે રગણ નામ આપ્યું છે, અને તેમાં ૧૬, ૯ યતિ
લાવવા કહ્યું છે, વર્ગીતમાં કહ્યું છે કે—“કોઈ કોઈ ૧૨, ૧૩
યતિ માને છે. અને તે જ પ્રંથકાર વિશેષ નિયમ બતાવે છે કે— પ્રત્યેક પદમાં
પાંચ ગુરુ અને પંદર લઘુથી વત્તા ઓછા ગુરુ લઘુ ન હોવા જોઈએ.

૯૮ મુક્તામણિ. ૧૩, ૧૨ યતિ=૨૯ માત્રા. તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૩, ૭, ૧૧, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

કલ તેર ઉપર પછી બાર, યતિ રૂઢેરા રાજે, ૮૪૦

છે સકલ કલા પચ્ચીશ, કહો મુક્તામણિ કાજે; ૧૧૭૧૨

ત્રણ મુનિ શિવ મનુએ તાલ, પછી શ્રુતિ ચડતી આવે, ૬૫૬૬

દલદલ પ્રતિ સ્વટટિક તાલ, રચિને કવિવર લાવે. ૧૧૧. ૧૫૬૭૦

માત્રામેલ.

૪૧

૧૯ મદનાંતક માત્રા ૨૬. તેના અક્ષર ૨૦ અંતે ગ.

પ્રથમ એક ચોકલિયો. વચ્ચે ગમે તેવા ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૧, ૨૪ માત્રાએ તાલ.

થાય કલા પ્રતિપદ પચીશ પરિપૂર્ણ મદનાંતકે, ૨૭૦૫૧

કરજો વર્ણો સકલ વીંશ જ્યમ પદ વિષે થઈ શકે ૩૬૫૧૧

પ્રતિપદ પ્રથમ હગણ ધરી ચરમે ગુરુ આણજો, ૨૦૦૬૨

પછી વચ્ચેનાં ગમે ત્યમ ગુરુ લઘુ કરી જાણજો. ૧૧૨. ૧૩૪૨૦

‡ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઘ્ની ટીકામાં આ જાતિ છે. ૨૭૨૧

૨૦૦ સુગીતિકા. ૧૬, ૧૦ યતિ=૨૬ માત્રા. આઘંતે લઘુ.

૨, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૧૯, ૨૩ માત્રાએ તાલ.

સુગીતિકામાં આદિ લઘુ કલ, ચરણ ચરણે આણ, ૫૭૨૨૮

પચીશ કલ ધર ચરણ ચરણે, પ્રભાકર§ પરમાણ; ૭૧૮૨૬

દ્વિતીય ઉપર અનુક્રમે જો, તાલ ત્રણપર ચાર, ૭૩૪૭૫

ધરેજ કવિજન ચરણ ચરણે, સાત સૌ નિરધાર. ૧૧૩. ૬૬૦૫૧

§ હંદ: પ્રભાકર અને હંદાર્ણવ પ્રમાણે.

મહા ભાગવત-૨૬ માત્રાની ૧, ૯૬, ૪૨૮ વૃત્તિ થાય છે.

૨૦૧ શંકર, ચાવર. ૧૬, ૧૦ યતિ=૨૬ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ લઘુ.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪ માત્રાએ તાલ.

કલ સકલ છવ્વિશ ચરણ ચરણે, છે ગુરુ લઘુ છેહ, ૧૦૬૮૬૩

યતિ સોઠ ને દશ માંહી આણો, જાતિ શંકર એહ; ૧૦૬૩૬૪

ચાવર કવિજન અવર કે' છે, છે ત્રીજી પર તાલ, ૧૦૬૪૮૫

ત્રણ ચાર ચડતે તાલ કવિવર, સાત તું સંભાળ. ૧૧૪. ૭૬૦૮૦

૨૦૨ વિષ્ણુપદ. ૧૬, ૧૦ યતિ=૨૬ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

સોઠ ઉપર વઝી દશે વિરતિ છે, છેલો ગુરુ ધરો, ૩૫૬૪૨

૧૪૨

રણપિંગલ.

एकंदर कळ छव्विश एवी, भाव धरीज करो; ५३३०९

एक उपर चच्चारे चडती, सात धरो तालो, ७१५४

विष्णुपद सोहाती जाति, गुणिजन मन घालो. ११९. २७०६६

૧૦૩ લઘુઝૂલણા. ૭, ૭, ૭, ૯ યતિ=૨૬ માત્રા. અંતે ગ, લ.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪ માત્રાએ તાલ.

૧૭ મુનિ સપ્તને, મુનિ પંચ યતિ, ચરમે ગુરુ, લઘુ માન, ૧૦ ૭૭૫૮

ए रीत कुल, छव्वीश कळ, प्रति पदविषे, परमाण; ११०३२०

ત્રણ ચારના, ક્રમથી ચડે, ત્રીજી થકી, તો તાલ, ૭૭૭૩૭

छे जाति ए, लघुझूलणा, कवि सरस ते, संभाळ. ११६. ८१३०७

छंद:प्रभाकर आने “झूलना (प्रथम)” एवं नाम आपेछे.

૧૦૪ ગીતા. ૧૪, ૧૨ યતિ=૨૬ માત્રા. અંતે ગુરુ લઘુ.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪ માત્રાએ તાલ.

૧૪ ૧૨ મનુ ભાનુ વિરતિ ધારિ ગુરુ, લઘુ અંતમાં તું આળ, ૭૬૦૮૦

छव्वीश कळ त्यां सकळ तुं, प्रति चरणमांहे जाण; ८१३७५

ત્રીજી પછી ત્રણ ચાર પર તો, સાત છે શુભ તાલ, ૧૦૬૭૭૦

ते जाति गीता थाय छे, कविराज! तुं संभाळ. ११७. ७८६८६

૧૦૫. ગીતિકાં ૧૪, ૧૨ યતિ=૨૬ માત્રા. અંતે લઘુ ગુરુ.

૧, ૪, ૮, ૧૧, ૧૫, ૧૮, ૨૨, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

૧૪ ૧૨ રત્ન રવિ કલ ધારિને યતિ, અંત લ ગ રચના કરો, ૪૫૨૦૨

सकळ कळ छव्वीश चरणे, चरण मध्ये तो धरो; ३०८१७

પ્રથમ પર પછી ત્રણ ચચારે; તાલ આઠજ આળજો, ૪૦૬૭૯

जाति मात्रिकी गीतिकानी, जुक्ति कविजन जाणजो. ११८. ४४८३०

†छंद:प्रभाकर प्रमाणे. रा. रा. नृसिंहराव भोळानाथे एने 'विषम हरिगीत' नाम आप्युंछे.

માત્રામેલ.

૪૩

૧૦૬ કામરૂપ. ૯, ૭, ૧૦ યતિ=૨૬ માત્રા. તેમાં અંતે ગુરુ લઘુ†.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪ માત્રાએ તાલ.

નવ સાત દશપર, વિરતિ લાવી, અંત ગુરુ લઘુ આળ, ૧૧૭૪૪૨
છઠ્ઠીશ કલની, જાતિ એવી, કામરૂપ પ્રમાણ; ૧૦૬૩૭૨
ત્રીજી ઉપર ધરો, તાલ ત્રણ ને, ચાર ચડતો ચાલ, ૮૬૦૧૨
પ્રભુતણી પ્રીતિ, પામવાને, ભજનમાં મન ઘાલ. ૧૧૯. ૧૦૮૬૪૨

‡છંદ:પ્રભાકર પ્રમાણે.

નાકષત્રિક-૨૭ માત્રાની ૩, ૧૭, ૮૧૧ વૃત્તિ થાયછે.

૧૦૭ આત્રેય. ૧૦, ૧૦, ૭ યતિ=૨૭ માત્રા, તેમાં અંતે લઘુ ગુરુ.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬ માત્રાએ તાલ.

કલ સતાવીશમાં, લઘુ ગુરુ અંત છે, એક જડમાં, ૬૪૬૩૭
પ્રથમપર તાલ પછો, પાંચ ચડતી ધરો, ઠીક પદમાં; ૬૫૧૬૩
દશ પછી દશ અને, સાતપર યતિ કરો, સ્થાન ત્રણમાં, ૬૬૭૧૩
જાતિ આત્રેય તો, ઠીક ગણો જેય તો, કુશલ જનમાં. ૧૨૦. ૧૧૨૩૪૭

૧૦૮. શુભગીતા× ૧૧, ૧૨ યતિ=૨૭ માત્રા, તેમાં અંતે રગણ‡

૨, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૧૯, ૨૩, ૨૬ માત્રાએ તાલ.

યતિ ધરી પંદર રાવિ^{૧૨} પર, રગણ અંતે આળજો, ૫૦૨૮૫
ધરી કલા સત્તાવિશજ કુલ, શુભગીતા તે જાળજો; ૫૦૪૬૩
દ્વિતીય પર દડ તાલ ત્રણ ને, ચાર પછો ચડતી કરી, ૭૨૭૬૧
મલીજ જાતિ પ્રભાકરે× મળો, હરિગીતે ગાજો સ્વરી. ૧૨૧. ૫૦૨૫૧

× છંદ:પ્રભાકર.

‡ છંદાર્ણવ અન્તે ગુરુ જ આળવા કેહેછે.

૧૦૯ અતિગીતા. (છંદાર્ણવ પ્રમાણે) ૨૭ માત્રા, તેમાં અંતે લઘુ.

૧, ૪, ૮, ૧૧, ૧૫, ૧૮, ૨૨, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

વીશ ને સ્વર માત્રિકામાં લઘુ કરને અંત અંત, ૧૫૪૬૫૭

૪૪

રળપિંગલ.

ए प्रमाणे चरण चारे रची हखें बुद्धिबंत; १५०४६७
 पे'ल्लेने त्रण चार चडते आठ आठज ताल घाल, १६२१७६
 आण अतिगीताविषे रचना रुडेरी एह चाल. १२२. १५१४५५
 १.१० सरसि.† १६, ११ यति=२७ मात्रा. तेमां अंते गुरु लघु*

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५ मात्राए ताल

रचिये सत्ताविश कलकेरी, सरसी जाति सार, १२४१७८
 सोळ अने अगियारे यति छे, अंते गुरु लघु धार; १८५८७४
 प्रथम पछी चच्चारे चडती, ताल चतुर संभाळ, १४६२५१
 सकल मळीने एवी कविजन, सात सरस धर ताल. १२३. १६३६०६

† भाषा छंदोमंजरी.

* छंदःप्रभाकर प्रमाणे.

यौगिक-२८ मात्रानी ५, १४, २२, २९ वृत्ति थायछे.

१.११ सारसमाला† ७६(४+४+४+४+४+४+४)=२८ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५ मात्रાए તાલ.

सात डगण संयुत तो अष्टाविश कल सर्वे लावो, ६४१६
 भक्ति रसे भरपूर रहीने श्री प्रभु ने मन भावो; ५३३०२
 एक पछी चच्चारे चडती तालो सातज धरजो, १६८१४२
 छंदलतानी एवी रीते सारसमाला करजो. १२४. १२८१६२

† छंदोलता प्रमाणे.

१.१२ हरिगीत. ९+६+९+९+९+ ८ = २८ मात्रा.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાए તાલ.

કલ પાંચ ઉપર ટગણ કરી પછી ટગણ ત્રણ ઠાંક આણજો, ૧૨૧૩૭૭
 હરિગીતમાં ગુરુ એક અન્તે એમ અંતર જાણજો; ૧૦૬૩૬૪
 કુલ કલા અઢાવીશમાં ત્રણ ઉપર પેલો તાલ છે, ૮૧૨૭૨
 પછી ત્રણે શ્રુતિના ક્રમવડે વળ જગણ કુલ વસુ તાલ છે. ૧૨૫. ૧૨૦૬૭૭

માત્રામેલ.

૪૫

છંદાણવમાં પ્રારંભમાં બે લઘુ માત્રા લાવવા કેહેછે પણ વાળીભૂષણમાં પ્રારંભમાં દ્વિત્રીસન ગણ (155) વર્જ્ય કરીને પાંચ માત્રા લાવવા કહ્યુંછે, તો કુસુમગણ (1511) લાવવાને હરકત નથી એમ સમજાયછે, પણ તે મત યોગ્ય નથી.

છંદોદ્યત્તમુક્તાવલીમાં ઉપરનું માપ આપી યતિવિષે કંઈ લખ્યું નથી.

છંદોદ્યત્તમુક્તાવલીમાં હરિગીતના માપમાંથી અંતનો ગુરુ કમી કરતાં બાકી ૨૬ માત્રાનો અનુહરિગીત થાયછે, એમ કહ્યું છે. વિશેષમાં તેમાં લખ્યું છે કે અનુહરિગીતના માપમાં આરંભે બે માત્રા વધારવાથી (૨૮ માત્રાની) મંદ્રગીત જાતિ થાયછે, અને તે (અનુહરિગીત) માંજ બે માત્રા ઘટવાથી (૨૪ માત્રાની) લઘુહરિગીત જાતિ થાયછે.

૧૬, ૧૨ યતિ=૨૮ માત્રા તેમાં અન્તે રગણ અથવા ગુરુ આળવા કહી તેનું નામ હરિગીત આપવાનું જે પિંગલમાં હોય તે બરાબર નથી એમ ઉપરના નિયમ-થી જણાશે.

૧૧૩ ગિયા, †ગીતા, ‡ગીયઝ, § હરિગીતા, ગિયામાલતી, વેતાલ, વૈતાલિક, * ગીતક. ૯, ૭, ૧૨ યતિ§=૨૮ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાએ તાલ.

ગણ ચાર ચોકલ, બાર તેપર રગણ કે ગુરુ રાખજો, ૧૦૯૯૬૫ નવ સાત દ્વાદશ, વિરતિ જેમાં, તાલ હરિગીતની સજો; ૧૧૭૪૨૯ બેતાલ, ગીયા, હરિગીતા વઝી, ગિયામાલતી ભાખજો, ૧૦૫૮૩૮ ગીતક કહે મરુદેશમાં એ, વાત ગોલી રાખજો. ૧૨૬. ૭૭૭૩૯

† રૂપદાંપમાં “કર ચાર ચૌગુન ધાર, સંખ્યા બહુરો વારહો લીજિયે.” એમ જણાવી અન્તે રગણ લાવવા કેહેછે.

‡ માગધી છંદ:શતકમાં એ બંને નામ છે. * મારવાડમાં એ નામ આપેછે.

§ વૃત્તમૌક્તિકના કર્તાના પિતાએ પિંગલવિદ્યુત્તિમાં ૧૪, ૧૪ યતિ બીજા કવિયોની સમ્મતિયે રાખેલી છે. છંદ:પ્રભાકરમાં હરિગીતિકા જાતિ છે, તેમાં ૧૬, ૧૨ યતિ= ૨૮ માત્રા. અન્તે રગણ અથવા લઘુ ગુરુ લાવવા કેહેછે. અમને મઝેલ ગ્રંથોમાં આવી કોઈ જાતિ નથી.

૧૧૪ હરગીત. ૧+૬+૧+૧+૩+ ગ, ગ=૨૮ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

અઢાવિશ કલ પ્રતિ પદમાંહે સકલ સરસ સટ આવે, ૭૩૬૫૭

૪૬

રળપિંગલ.

કલ પાંચ ઉપર એક ટગણ કરો પછો^૬થી ટગણ બેલાવે; ૧૨૮૫૬૯
 પછો ત્રણ કલપર બે ગુરુ ધરવા હરગોત રચવા કાજે, ૨૭૬૧૫
 પ્રથમ ઉપર પછો ચડો શ્રુતિ શ્રુતિયે મુનિ તાલ બધા રાજે. ૧૨૭.૨૦૯૦૫

૧૧૬. ચોપાયા. ૧૬, ૧૨ યતિ=૨૮ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

અઠાવિશ કલ સૌ મઝો આણો, ચરમે ગુરુ શશિ ધરજો, ૧૮૮૨૩૦
 પ્રથમ વિરતોમાં ચાર કલાના, ચાર રુડા ગણ કરજો; ૧૭૪૬૮૩
 પ્રથમ ઉપર પછો ચચ્ચારે મુનિ, તાલ પદે ન વિસરજો, ૧૭૫૫૪૭
 ચોપાયામાં સોઠે બારે, બે યતિ એમ ઉચરજો. ૧૨૮. ૧૭૪૫૨૭

પાદના પ્રારંભમાં જગણ, નગણ ન લાવવા ચિત્રસેન ટીકાવાળા નાગપિંગલમાં
 કહ્યું છે; આ જાતિ બે ચરણની પળ કોઈ બોલે છે, મારવાડમાં એને કકુભા કહે
 છે, તેનો અર્થ દિશા થાય છે, અને દિશા ચાર છે, માટે ચોપાયા. આ જાતિના
 રાગને માટે પ્રાચીન કાવ્યમાળા ગ્રંથ રૂપામાં રાજસૂય યજ્ઞ પૃ. ૬ માં “રાગ
 રામગ્રી-ચોપાયાની દેશી” એમ લખ્યું છે.

૧૧૬. કકુભા. (ભાષા છંદોમંજરી પ્રમાણે) ૧૬, ૧૨ યતિ=૨૮ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

સકલ કલા અઠાવિશ આણો, ચરણ ચરણમાં જોઈ, ૨૭૨૦૯
 પ્રથમ વિરતિ તો સોઠે આવે, બીજી બારે સોઈ; ૧૩
 પેલી કલપર તાલ ધરી પછો, ચડતી ચારે ચારે, ૩૭૪૫
 જાતિ કકુભા એમ બને છે, કવિજન એમ ઉચારે. ૧૨૯. ૫૫૮૭૭

૧૧૭ પૈડિ ૧૩, ૧૧, યતિ=૨૮ માત્રા, તેમાં અંતે રગણ.

૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાએ તાલ.

અઠાવિશ કલ તો સેરે, પ્રતિ ચરણ ચરણમાં આણજો, ૯૨૪૪૪
 પ્રથમ વિરતિ છે તેરનો, વઝો બીજો પનરે જાણજો; ૮૬૬૪૬
 રગણ અંતે રાખતાં, ઠિક પૈડિ જાતિ થાય છે, ૭૫૬૯૫

માત્રામેલ.

૪૭

૧ ૫ ૯ ૧૨
શશિશર નવ રવિ સોઠ વિશ, ચોવિશ સત્તાવિશ તાલ છે. ૧૩૦.૧૦૫૬૦૧

૧૧૮ સારસી. ૯+૭+૭+૯=૨૮ માત્રા.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાએ તાલ.

નવ સાતપર ધરો સાતપર વઝો પાંચ માત્રા આણજો, ૭૬૧૧૪

અઢાવિશે છે ચરણ એવું સારસીમાં જાણજો; ૭૭૭૬૧

ધરો ત્રણ ઉપરતો તાલ પછો ત્રણ ચાર ક્રમથી તો ધરો, ૬૦૦૨૬

તર્જો જગણ જુગતે આઠ એવા તાલ પદમાંતો કરો. ૧૩૧ ૮૮૬૬૫

૧૧૯ સાર. ૧૬, ૧૨ યતિ=૨૮ માત્રા, તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

સોઠે બારે વિરતિ આણી, અઢાવિશ કલ મૂકો, ૬૪૧૩૫

પ્રથમ પછી શ્રુતિ શ્રુતિની ઉપર, તાલ કદિ નવ ચૂકો; ૫૪૨૦૧

એકંદર ગણતાં તે થાશે, તાલ બધા મઝો સાતે, ૫૩૧૬૩

અંતે બે ગુરુ કોઈ કહે છે, સાર જ જાતિ આ તે. ૧૩૨. ૬૬૩૧

આ જાતિમાં અંતે બે ગુરુ છે, તેથી મરાઠી ચાલની સાંર્ણને રાગે તે
વરાવર ગવાય છે.

૧૨૦ શ્રીબન્ધુ. ૭, ૭, ૭, ૭ યતિ=૨૮ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાએ તાલ.

મુનિ માત્રની, યતિ ચાર તો, અંતે ગુરુ, એકજ ધરો, ૧૫૨૭૬૨

શ્રીબન્ધુમાં, પ્રતિ ચરણમાં, વિશ આઠ કલ, કુલ તો કરો; ૧૧૮૪૧૫

ત્રીજી થકી, ત્રણ ચાર ક્રમ, કરો આઠ ધર, ઠાંક તાલ તું, ૧૧૮૭૦૩

શ્રીબન્ધુએ, દોન બન્ધુરટ, કલિકાલનો, ધરો રૂયાલ તું. ૧૩૩. ૧૦૭૭૫૭

મહાયૌગિક-૨૯ માત્રાની ૮, ૩૨, ૦૪૦ વૃત્તિ થાય છે.

૧૨૧ મહારાષ્ટ્ર, મરહટ્ટા. ૧૦, ૮, ૧૧ યતિ, તેમાં અંતે ગ, લ.

૬+૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪=૨૯ માત્રા. ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭ માત્રાએ તાલ.

તું પ્રથમ છ કલ કર, પાંચ ડગળ ધર, તે પર ગુરુ લઘુ મેલ; ૫૦૭૩૧૬

૪૮

રણપિંગળ.

માત્રા ઓગણત્રિશ, પદમાં તું ધરિશ, એવો આળી મેલ; ૩૨૧૬૦૩
 દશ વસુ યતિ ધારે, પછો અગિયારે, એમ વિરતિ ત્રણ થાય, ૫૦૩૮૧૭
 ધર ત્રણ પર તાલજ, શ્રુતિ શ્રુતિ પર સજ મરહટ્ટા કે'વાય. ૧૩૪.૩૨૮૭૩૬

પ્રાકૃતપિંગળમૂત્ર, ઘાળીભૂષણ, હંદ:કામદુઘાવત્સ, ચિંતામણી, ઇલા-
 દિમાં ઉપર પ્રમાણે માપ છે; પિંગળાદર્શમાં એની ૩૦ માત્રા લક્ષી છે, તે મૂલ
 જણાય છે. હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં સાત ચોકલિયા [તેમાં અંત્ય ચોકલિયો અંત્ય
 ગુરુવાળો) +૮=૨૯ માત્રા આળવા કહ્યું છે.

મહાતૈથિક ૩૦ માત્રાની ૧૩, ૪૬, ૨૬૯ વૃત્તિ થાય છે

૧૨૨ તારંક. ૧૬, ૧૪ યતિ=૩૦ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાળ તાલ.

ત્રીશે ત્રીશે માત્રા દીશે, પ્રતિ પદ માંહે વહુ સારી, ૧૩૦૭૪૩
 સોળે ચૌદે યતિ બે આળો, સારી રીતે સંભારી; ૫૬
 પ્રથમ ઉપર પછો ચારે ચારે, તાલો ધારે છે જારી, ૩૪
 તારંકે તો એવી તાલો, ખાલો આઠે શુભકારી. ૧૩૯. ૧૨૧૩૬૪

હંદ:પ્રભાકરમાં અંતે મગળ લાવવાનું કહ્યું છે.

૧૨૩ ચૌપૈયા, ચતુષ્પદી, ચતુરપદ. ૧૦, ૮, ૧૨ યતિ.=૩૦ માત્રા.

યમક આળવી. ૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪=૩૦ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭ માત્રાળ તાલ.

ષટ ચોકલ પર ધર, સંગળ તું કવિવર! તેપર ગુરુ ધરજેજી, ૧૮૬૬૫૦
 કલત્રીશ કરી પૂરી, વહુજ મધુરી, ચૌપૈયા કરજેજી; ૧૨૧૬૪૫
 દશ આઠે યતિ કરી, બારે પછો ધરી, એમ વિરતિ ત્રણ આવે, ૧૮૬૧૨૧
 દે તાલ ત્રીજીપર, શ્રુતિ ચડતી ધર, ચૌપૈયામાં ભાવે. ૧૩૬. ૩૧૬૬

પાદના આદિમાં જગળ નગળ ન લાવવા ચિત્રસેનટીકાવાળા નાગપિંગળમાં
 કહ્યું છે. હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં વિષમ સ્થાને જગળ ન લાવવા કહ્યું છે; હંદ:શાસ્ત્ર અને
 હંદ:પ્રભાકરમાં ૭ ચોકલિયા(તેમાં અંતે સ્) +૪=૩૦ માત્રા આળવા કહ્યું છે.

89.

૫૦

રણપિંગલ.

૧૩ માવો.	૧૪ વિમાવો.	૧૫ સૂરંગો.
૧૬ મારો.	૧૭ સુમારો.	૧૮ ધમ્મંગો.
૧૯ ધીરો.	૨૦ સધીરો.	૨૧ કાસારો.
૨૨ અલખો.	૨૩ લખો.	૨૪ રાસારો.
૨૫ આણંદો.	૨૬ મંદો.	૨૭ સાવીળો.
૨૮ પછત્તો.	૨૯ છત્તો.	૩૦ ભાવિળો.
૩૧ સારંસો.	૩૨ કંસો.	૩૩ હેરંબો.
૩૪ વીરો.	૩૫ સવીરો.	૩૬ સેરંબો.
૩૭ માલકા.	૩૮ ચારો.	૩૯ સંચારો.
૪૦ મારો.	૪૧ વિમારો.	૪૨ સંમારો.

અંક ૪ અને ૧૯ મે “ધીરો” નામ મઢી જાડછે પરંતુ આ નામ સુધારી શકવા વીઝી પ્રતિ ન મઢવાથી તેમ ચલાવવું પડયું છે.

અશ્વાવતારી--૩૧ માત્રાની ૨૧, ૭૮, ૩૦૯ વૃત્તિ થાયછે.

૧૨૬ સવૈયો, વીરઃ. ૧૬, ૧૧ યતિ=૩૧ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ, લઘુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

૬૮૦૮૭૬

સોઠ અને તિથિયે યતિ આળી, અન્તે ગુરુ લઘુ તેમાં માપ; ૮૬૬૨૮૪

પ્રથમ ઉપર પછી શ્રુતિ શ્રુતિ ચડતી, પ્રતિપદ માંહે તાલ રચાય, ૧૧૫૬૮૧૦

૬૪૯૩૦૮

૧૩૯.૧૨૬૮૩૦૮

આ જાતિ આશાવરી રાગમાં ગવાયછે. પ્રાચીન કાવ્યમાલા દ્રૌપદીહરણ પૃ. ૪૧.

§ ૮, ૮, ૧૫ માત્રાએ યતિથી હંદ: પ્રભાકરમાં “વીર” અથવા “માત્રિક

સવૈયો” એજ લક્ષણનો કહ્યો છે.

૧૨૭ રવિરુચિ. ૧૬, ૧૧ યતિ. ગુરુ લઘુનો નિયમ નથી. યમક આળવી.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

૭૬૬૬૭૦

42

9942846

१, ५, ९, १३, १७, २१, २३, २६, २८ मात्राए ताल.

लाक्षणिक-३२ मात्रांनी ३६,२४,५७८ वृत्ति थायछे.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

१३० केतकी (सवैया) ४+४+४+४+४+४+४+ग ग,=३२ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

चोकलिया गण सात रचीने, उपर दे. गुरु आणो भारी, ५३३०२
 सोळे सोळे यति राखीने, पद रचना करजो कवि सारी; ३७३५८४
 ताल सवैया बत्रीशा सम, चारें पादे सरखा आवे, १२२३८४
 एम सवैयो रचजों केतकी, जे कविजनना मनमां भावे. १४३. १४६६१५

૫૨

રણપિંગલ.

૧૩૧ રેણકી ૯, ૯, ૮, ૬ યતિ=૩૨ માત્રા તેમાં અન્તે લઘુ, ગુરુ.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧, માત્રાएं ताल.

सज सरस प्रतिपद, सकल कल रद रद,
 अन्ते लघु गुरु, प्रति झडमां, १३२१७६३
 नव उपर नव कर, पछी वसु खट पर,
 एम विरति धर, प्रति पदमां; १३३६३६०
 त्रण पर धर प्रथम, चचार उपर खम,
 ताल वसु सुगम, एम नकी, १०२१५४६
 ए रेणकी जाति, रासैक गणाती,
 कवि ठौक गात सु, राग थकी. १४४. ६७४१६६

૧૩૨ દંડકલા. ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ=૩૨ માત્રા. તેમાં છેલ્લો ગુરુ

૪+૪+૪+૪+૬+૪+૪+૫=૩૨. ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાएं ताल.

प्रथमे चोकल गण, चार प्रथम भण,
 पछी षट कल कर ते उपरे, १०२८३०३
 बे चोकलिया कर, ते पर गुरु धर,
 एम कला बत्रीश खरे; ८५३७६३
 दशने पछी आठे, विद्या ठाठे,
 त्रण यति एवा एम सजे, ८१६५२६
 त्रण पछी चच्चारे, वसु कुल ताले,
 दंडकला जाति निपजे. १४९. ८५०२७७

† મનહરપિંગલમાં ૧૮, ૧૪ યતિ લેલે, પણ તે બરાબર નથી.

छंदःप्रभाकरमां अंते स्वगण लाववानुं कथुं छे, अने कोई कोई, अंतमां
 एक गुरु मानेछे. छंदोवृत्तमुक्तावलीमां आनुं नाम दंडकल आपी विशेषमां
 जगावेछे के, आना मापमांथी आरंभनी ये मात्रा ओछी करवाथी “लघुदंड

માત્રામેલ.

૫૩

“કલ” જાતિ થાયછે. અને તેજ રીતે પદ્માવતી આદિમાં પળ ચરણના આરં-
ભની બે માત્રા ઓછી કરવાથી “લઘુપદ્માવતી” આદિ નામ પડેછે.

૧૩૩ લીલાવતી. † ૭ ડગળ+સ=૩૨ માત્રા. ૧૮, ૧૪ વિરામ.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

કરી સાત ડગળ દર ચરણ ચરણમાં,

પછી તે પર તો સગળ કરો,

અષ્ટાદશ ઉપર પછીથી ચૌદે,

ધોરજ ધરીને વિરતિ ધરો;

ત્રીજી પર પ્રથમજ પછી ચચારે,

તાલ વધા મઠી આઠ ગળો,

કલ ચત્રોશ કેરી એવી જાતિ,

લીલાવતીં બહુ ઠીક મળો. ૧૪૬.

૧૨૦૪૫૭
૩૧૮૨૫૦૬

૧૧૭૪૫૭૫

૯૭૧૩૭૩

૯૯૯૮૧૧

† વૃત્તમૌક્તિક, છંદઃશાસ્ત્ર અને માગધી નાગર્પિંગલ પ્રમાણે.

છંદાર્ણવમાં અંતે સગળ લાવવા કહેછે. છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં માત્ર ૩૨ માત્રા
આળવા કહ્યું છે, પણ તેના ઉદાહરણમાં અંતે સગળ આપ્યો છે. છંદઃશાસ્ત્રમાં
આઠ ડગળ આળવાનું કહી અંતે ગુરુ કે સગળ કંઈ આળવાનું કહ્યું નથી.

૧૩૪. ત્રિભંગી. ૧૦, ૮, ૮, ૬ યતિ † ૮ ડગળ=૩૨ માત્રા.

તેમાં અંતે ગ. આઠે ડગળમાં જગળ ન આળવો. દરેક યતિએ

અનુપ્રાસ, ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

લીલાવતીં તાલે, કલ રદ ઘાલે,

બહુ સંભાલે, કવિજ સ્વરો,

અન્તે ગુરુ એમાં, જગળ ન જેમાં,

શ્રુતિ યતિ તેમાં, પ્રાસ કરો;

યતિ દશને આઠે, વસુના ઠાઠે,

રસને માથે, બેસ ભરો,

૧૧૫૭૧૪૬

૮૫૭૦૪૪
૭૯૭૦૪૪

૮૩૮૮૫૪

૫૪

રણપિંગલ.

૧ જાતિ ત્રિભંગી, રવિ બહુ રંગી,

અધિક ઉમંગી, ટીક ઠરો. ૧૪૭. ૮૫૭૦૪૬

‡ હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં ૧૦, ૧૬, ૬ યતિ કહી છે. દલપતરામ કવિએ અંતે બે ગુરુ લાવવા લખ્યું છે, તેનું પ્રમાણ મળતું નથી. હંદ:શૈંગારમાં પણ અંતે એક ગુરુ છે. ચિત્રસેન ટીકા, નાગરાજ પિંગલ, હંદ:શાસ્ત્ર તથા વાગ્વલ્લભમાં આ જાતિના ઉદાહરણમાં પણ એકજ ગુરુ મૂક્યો છે. તથાપિ નિયમમાં ગુરુ લાવવો એમ જણાવ્યું નથી. માગધી નાગપિંગલમાં છેલ્લો સ્વગણ લાવવાનું કહ્યું છે, વળી તે વિશેષ એમ પણ જણાવે છે કે “સમ કે વિષમ પદમાં જગણ આવે તેની ચિંતા નહિ.” લલપતજશસિંધુમાં પણ એમજ છે. હંદ:પ્રભાકર કેહે છે કે “કોઈ કોઈ કવિએ આ જાતિને અંતે લઘુ વર્ણ પણ રાખ્યો છે, પણ શ્રેષ્ઠ કવિઓએ તો ગુરુજ રાખ્યો છે. અને તે રુચિકર પણ લાગે છે.” ચિત્રસેન ટીકામાં લખે છે કે, યતિને અંતે જગણ આવે નહિ.

ત્રિભંગી જાતિ દૈત્યકુલમાંથી પ્રસિદ્ધ થઈ છે, એમ કેહેવાય છે.

૬૦ ગુરુ અને ૮ લઘુનું પેહેલું રૂપ ગણતાં (મૂલ રૂપ રાખતાં) અક્રેકો ગુરુ ઘટી, બઞ્ચે લઘુ વધતાં ત્રિભંગીના મુગ્ધાદિ ૬૧ ભેદ થાય છે. તે નીચે પ્રમાણે:—

ક્રમ.	ભેદનામ.	લઘુ.	ગુરુ.
૧	મુગ્ધા.	૮	૬૦
૨	નંદા.	૧૦	૫૮
૩	રોહિની.	૧૨	૫૮
૪	રામા.	૧૪	૫૭
૫	કલસા.	૧૬	૫૬
૬	હંદા.	૧૮	૫૫
૭	મંદા.	૨૦	૫૪
૮	સંસ્થિની.	૨૨	૫૩
૯	હેરંબા.	૨૪	૫૨
૧૦	રવિ.	૨૬	૫૧
૧૧	લંકા.	૨૮	૫૦

मात्रामेल.

५५

१२	तंका.	३०	४८
१३	कामिनि.	३२	४८
१४	कंटा.	३४	४७
१५	पालका.	३६	४६
१६	रोहा.	३८	४५
१७	लोहा.	४०	४४
१८	संकरा.	४२	४३
१९	पासा.	४४	४२
२०	आसा.	४६	४१
२१	मोहा.	४८	४०
२२	परमा.	५०	३९
२३	संछुता.	५२	३८
२४	कपालिनी.	५४	३७
२५	पारा.	५६	३६
२६	सारा.	५८	३५
२७	संभरा:	६०	३४
२८	हारा.	६२	३३
२९	सारा.	६४	३२
३०	अंब.	६६	३१
३१	पाधा.	६८	३०
३२	पद्मा.	७०	२९
३३	पारेइ.	७२	२८
३४	पालीनी.	७४	२७
३५	परिभंगा.	७६	२६
३६	माथा. मंथा. चि. से.	७८	२५
३७	नाथा.	८०	२४
३८	अंसा.	८२	२३
३९	अमल	८४	२२
४०	अनंग.	८६	२१
४१	बेला.	८८	२०

૫૬

રણપિંગલ.

૪૨	બાલ્ય.	૯૦	૧૯
૪૩	બાલિનિ.	૯૨	૧૮
૪૪	બિંબા.	૯૪	૧૭
૪૫	માલા.	૯૬	૧૬
૪૬	ઊર્ના.	૯૮	૧૫
૪૭	રેખ.	૧૦૦	૧૪
૪૮	ચિત્રની.	૧૦૨	૧૩
૪૯	વેગા.	૧૦૪	૧૨
૫૦	ચારા.	૧૦૬	૧૧
૫૧	કાલા.	૧૦૮	૧૦
૫૨	હંસી.	૧૧૦	૯
૫૩	કંસનિ.	૧૧૨	૮
૫૪	સુમકુમ્મારિ.	૧૧૪	૭
૫૫	કલહંસ.	૧૧૬	૬
૫૬	દોસા.	૧૧૮	૫
૫૭	ઘોસા.	૧૨૦	૪
૫૮	સંવર.	૧૨૨	૩
૫૯	સારા.	૧૨૪	૨
૬૦	સીઆ.	૧૨૬	૧
૬૧	હંસ.	૧૨૮	૦

અંક ૨૬, ૨૯, અને ૫૯મે “સારા” નામ ઇનું આવીછે પણ તે ફેરવવા
બીજી પ્રતિનો આધાર ન મળી શકવાથી એમજ ચલાવ્યું છે.

૧૩૫ પ્રેમાવતી, પોમાવતી ૧૬, ૧૬ યતિ=૩૨ માત્રા, તેમાં અન્તે બે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

સોલે સોલે બે યતિ બોલે, એમ કલા કુલ બત્તિશ લાવે, ૩૩૧૦૮૮

તેમાં ચરણ ચરણની માંહે, બે ગુરુ અક્ષર અન્તે આવે; ૫૩૨૧૮

પ્રથમ પછી ચચારે તાલે, ચાલે વસુ કુલ હારે હારે, ૪૬૦૮૯

૬ રીતે રચના કરવાથી, પ્રેમાવતી, પોમાવતી ધારે. ૧૪૮. ૩૩૫૬૮૮

છંદ: પ્રભાકરમાં આવા માપને પદ્માવતીની યતિ મૂકી તેની સાથે મેલવી

માત્રામેઝ.

૫૭

દેછે, વઙ્ગી તેનું બંજું નામ કમઙ્ગાવતી પળ આપેછે, પળ તેવી જાતિ જલહરણ નામે જૂદી છે. પઙ્ગાવતીનું માપ નીચે પ્રમાણે સબઙ્ગ મતથી પ્રતિ પાદન કરયુંછે, તેજ યોગ્યછે.

૧૩૬ પઙ્ગાવતી, પડમાવતી ‡ ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ=૩૨ માત્રા.

૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪+સ=૩૨ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

ગળ ચોકલ કેરા, રચજો સાતે,

સગળ સરસ તે પર ધરજો, ૧૨૨૦૮૪૯

દશ વસુ ને રલે, વિરતિ પ્રયત્ને,

બત્રિશ કલ કરતાં કરજો; ૧૦૧૮૦૩૮

ત્રીજી કલ ઉપર, પછો શ્રુતિ શ્રુતિ પર,

તાલ સકઙ્ગ મઙ્ગો વસુ રચજો, ૧૩૩૯૪૭૯

પઙ્ગાવતી માતી, ઠિક બની જાતી,

કવિજન રચવાને મચજો. ૧૪૯.

૮૦૩૪૯
૧૨૨૧૨૨૫

‡ માગધી છંદઃશતકમાં એ નામછે.

પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રકાર, અને વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટીના ટીકાકાર, આઠ ગળ ચોકલિયા લાવવાનું કહી(જગળ)સિવાયના વાકીના ચારમાંથી ગમે તે લાવવાનું કહેછે. તેમણે છેલ્લો સગળ આળવા ખાસ નિયમ બતાવ્યો નથી, પણ તેમણે આપેલાં ઉદાહરણમાં તે જોવામાં આવેછે. છંદઃશાસ્ત્રમાં આઠ ડગળ પૈકી પયોધર (જગળ) નામનું રૂપ ન લાવવું એમ કહ્યું છે.

૧૩૭ કામકલા. ૧૬, ૧૬ યતિ=૩૨ માત્રા. તેમાં અંતે ગુરુ‡

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

સોઠે સોઠે યતિ સર્જો સારા,

કુલ કલ બત્રિશ પૂરણ કરજો; ૧૨૦૫૭૬૮

તેમાં કવિવર પ્રતિ પદમાંહે,

એક ગુરુ ઠિક અન્તે ધરજો;

૮૮૫૩૯૯

૫૮

રણપિંગલ.

પ્રથમ ઉપર પછી ચારે ચડતી,

વસુ કુલ તાલો પદમાં ગણજો; ૯૬૩૧૬૩

કામકલા એ જાતિ સારી,

એ રીતે આદરથી ભણજો. ૧૧૦. ૯૫૩૪૩૭

‡ છંદાર્ણવમાં અન્તે બે ગુરુ કેહેછે પણ તેમ કરવાથી તે પ્રેમાવતી થઈ જાયછે. ચિંતામણી પિંગલ અન્તે સ્વગણ આળવા કેહેછે તે યોગ્ય છે.

૧૩૮. દુર્મિલા, દુર્મિલિયા, દુર્મિલા ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ=૩૨ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧. માત્રાએ તાલ. આઠ ડગળ.

ગણ ચોકલિયા ઠિક, આઠ રચી વર્ધો,

બાત્રિશ માત્રા તો કરજો; ૮૫૨૭૭૭

દશ આઠ અને વર્ઠો, ચૌદ ઉપર યતિ,

એમ તમે ત્રણ ઠિક ધરજો; ૧૨૬૨૬૬૮

તર્જો બે માત્રા પછી, શ્રુતિ શ્રુતિ ઉપર,

આઠ કરી કુલ તાલ સ્વરે; ૯૭૫૨૦૪

દુર્મિલા દુર્મિલા, દુર્મિલિયા વર્ઠો,

નામ ધરે કૃતિ એમ કરે. ૧૧૧. ૭૪૧૦૭

છંદ:શાસ્ત્ર, નાગપિંગલ, મનહરપિંગલ અને લક્ષ્મણ જશસિંધુમાં ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ કેહેછે, પણ અન્તે ગુરુ વિષે કંઈ કહેલું નથી, તો પણ તેમનાં દૃષ્ટાંતમાં તે છે. છંદોત્તમુક્તાવલીમાં ૧૬ માત્રાએ યતિ કહી છે. વર્ઠો વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે “કેટલાક અંતે સ્વગણ લાવવા કેહેછે. છંદ:પ્રભાકર અન્તે સ્વગણ પછી બે ગુરુ લાવવાનું કહી, ટીકામાં જણાવેછે કે” ભીખારીદાસે (છંદાર્ણવમાં) ઉદાહરણમાં પેહેલાં બે પાદમાં અન્તે બે ગુરુ અને પછીનાં બે પાદમાં અન્તે સ્વગણ રાખ્યો છે, પણ તે સર્વ સમ્મત નથી. તેમજ તે (છંદ:જ્ઞાતિ) પૃથાથી પણ વિરુદ્ધ છે. શ્રીમદ્ ભટ્ટ હલાયુદ્ધે અન્તના ગુરુ લઘુ વિષે વિશેષ કંઈ કહ્યું નથી.

માત્રામેઢ.

૫૨

૧૩૯ જલહરણા, કમલાવતી§, ધર†. ૧૦, ૮, ૮, ૬ યતિ=૩૨ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

કુલ કલ બત્રીશે, પૂરી દીશે,

પ્રતિ પદ વિષે, એમ મળી,

૮૫૬૫૨૧

દશપર કલ વસુ ધર, વસુ કલ તેપર,

રસ કલ વઝો કર, વિરતિ તળી;

૧૩૪૫૨૮૨

તર્જો વે પઢો ધારે, ચારે ચારે,

હારે હારે, વસુ તાલો,

૩૧૭૮૨૧

તો જલહરણ અને, કમલાવતોની,

જુગતી વાઢી છે માઢો. ૧૧૨.

૭૯૨૯

† ચિતામણિમાં આ જાતિનું માપ જનહરણ પ્રમાણે લખ્યું છે, તે મૂલ છે.

§ ચિત્રતેનટીકા-માગધી પિંગલ.

‡ માપાછંદોમંજરી.

૧૪૦ દંડક ૧૮, ૧૪ યતિ. કોઈ ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ કરે છે.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

કર બર્ધો મઢોને કલ, બત્રીશ પૂરી,

ચરણ ચરણમાં ઢીક ધરી,

૯૦૩૩૨૯

યતિ એક અઢારે, બીજો ચૌદે,

એમ પ્રતિ પદમાંહ કરી;

૯૭૧૧૫૪

તર્જો વે કલ પઢોથી, શ્રુતિ શ્રુતિ ઉપર,

તાલ ચડે વસુ સુધો જાતી,

૪૩૦૦૪૧
૧૪૨૨૪૦

એ દંડક નામે, કવિતા કામે,

આને ઉપયોગી જાતિ. ૧૧૩.

૪૬૫૨૧

હંદોઘૃત્તમુક્તાવલીમાં ૪+૪+૪+૪+૬+૪+૪+૪=૩૨ માત્રા લાવવા કહ્યું છે.

પણ ૧૩૨ અંકની દંડકલા જાતિ એજ માપની થાય છે. વઢી ઘૃત્તરત્નાકરની

નારાયણમઢી ઢીકામાં ઉપર મુજબ ગણ પાઢીને તેનું નામ દંડકાહલ આપ્યું છે.

૬૦

સ્થાપિંગઝ.

૧૪૧ જનહરણ. ૧૦, ૮, ૮, ૬ યતિ=૩૨ માત્રા, તેમાં બધા લઘુ
અન્તે એક ગુરુ. ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાણ તાલ

દ્વિજવર જલ નિધિ કર, ચરણ ચરણ પર,
પછી તું સગણ ધર, પ્રતિપદમાં, ૧૩૪૬૨૬૬
૩૨ રદ કલ કર બધી મલો, સરસ સરસ વઝો,
નરસ નરસ તર્જો, દર ઝડમાં; ૧૩૪૬૨૬૬
દશ કલ પર યતિ ધર, વસુ વસુ પર કર,
પછી ધર રસ પર, ઠોક યતિ તો, ૧૩૪૬૨૬૬
ઠોક જનહરણ જરુર, જલહરણ જ સુર,
બન નહિ કર્દો ક્રૂર, ધરો મતિ તો. ૧૧૪.૧૩૪૬૨૬૬

†પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને વાણીભૂષણ, વચ્ચે ચરણમાં એકાદ વે ગુરુ
આવી જાય તો છૂટ મૂકે છે, પણ એમ થવાથી તે ત્રિભંગીમાં મઝી જાય, માટે
એ અભિપ્રાય ઝાચિત લાગતો નથી. હંદોદ્યુત્તમુક્તાવલીમાં અમે ઉપર આવ્યું છે
તેવું માપણે. હંદ:પ્રભાકરે “જલહરણ”નામ કોઈએ વાપરેલ છે તે અપ્રમાણિક.
માન્યું છે.

૧૪૨ શુદ્ધધ્વાનિ. પ્રથમ છ માત્રા, તે પર દંડીનું માપ.

૧૦, ૮, ૧૪ યતિ=૩૨ માત્રા. ૬+(SSIIII SSIIII SSIIII)+ગ
૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાણ તાલ.

૬ રસ કલ પર કર્ણે. † દ્વિજ કર, કર્ણે ।
દ્વિજવર, કર્ણે દ્વિજ ધર તું । ૧૧૭૪૮૬૧
તે પર પછી ગુરુ । ઝટ ધરો પૂરું ।
૩૨ રદ પદ એવું ઠિક ધર તું, । ૧૧૭૪૮૬૦
તર્જો વે પછી તાલે, શ્રુતિ શ્રુતિ ચાલે ।
૮ વસુ કલ ઘાલે, ચરણ વિષે । ૧૧૭૪૮૫૮

मात्रामेळ.

६१

शुद्धध्वनि मांहे, दश वर्सु ज्यांहे ।

मनु कल त्यांहे विरति दिशे. १९९. ११७४८५७

छंदःप्रभाकर केहेछे के, त्रिभंगीने वीररसना वर्णनमां कोइ कोइ
कवि शुद्धध्वनि केहेछे, पण तेमां जगणनो निषेध कयों नथी.

‡ कर्ण (SS) बे गुरु. द्विजवर (।।।।) चार लघु.

१४३ मदकरण. १०, १२, १० यति. (य+य+ट+ट+ठ+ठ)=३२ मात्रा.

२, ७, ११, १५, १९, २३, २७, ३१ मात्राए ताल.

धरो आदिमां बे, * तारापति गण ते पर,

बे टै ठै गण धरजो, १२६२५३२

दिशा बार लावो, यति वळी दश पर त्रींजी,

धरी त्रणज करजो; १२४६६८५

बांजे सात तालो, पळोथी चडता श्रुति श्रुति,

षट तालज रचजो, १२२१८३२

कला थाय पूरी, बत्रोश एवी जाति,

मदकरण समजजो. १९६. १३१७६६५

आ जाति वाग्वल्लभमांथी लीधी छे.

* ।SS इन्द्रासन गण [पांच मात्रासुं पेहेलुं रूप-यगण.]

१४४ मागथी सवैयो. आठ ड [चोकलिया] गण. लघु गुरुनो नियम नथी.

१, ५, ९, १३, १७ २१, २५, २९ मात्राए ताल.

चोकलिया गण आठ रचीने

कुल बत्रिश कल पूरी करजो, ८६८८७२

गुरु लघुनो तो नियम कशों नहि

एम चतुर कविजन चित धरजो; १३४३२७६

पे ले पळो चचारे तालो

भाळो कुल वर्सु प्रतिपद मांहे, ५०३२६२

૬૨

રંગપિંગલ.

૧૪૨. એમ બને માગધી સવૈયા

જરૂર વિરતિનો નિયમ ન જાહે. ૧૧૭. ૪૬૬૩૭૮

આ જાતિ ગુર્જરી રાગે ગવાયછે, અને તે જયદેવકૃત અષ્ટપદીમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૧૪૨. સમાન સવૈયો ‡, સુગત સવૈયો †.

૧૬, ૧૬ યતિ=૩૨ માત્રા, તેમાં અન્તે ભગણ:

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાણ તાલ.

બંત્રિશ કલ તું સકલ મઝીને,

ચરણ ચરણમાં રચ નિર્વાધક,

૨૩૨૬૬૭૩

સોઢે સોઢે યતિ બે અંતે

એક ભગણ રંચનાનું સાધક;

૨૨૪૬૨૦૬

પ્રથમ ઉપર પઞ્ચો ચારે ચારે,

તાલ તરત તું દેજે લામટ,

૨૨૦૨૮૧૬

એમ સમાન સવૈયો રચવા,

લાવ લગાર કાદિ કંઈ ના ઘટ. ૧૧૮. ૨૫૪૬૬૫૫

‡ ભાષાછંદોમંજરી.

† એ નામ છંદોલતામાં છે.

અંતે ભગણ લાવવા છંદ:પ્રભાકરમાં કહ્યું છે.

૧૪૬. સ્વરાગિ (છંદ:પ્રભાકર.) ૮, ૬, ૮, ૧૦ યતિ=૩૨ માત્રા:

૩, ૯, ૧૫, ૨૧, ૨૫, ૩૧, માત્રાણ તાલ.

પ્રતિ ચરણ ચરણ, સારો^{૩૨} દંત,

કલ સ્વરાગિમાં, ધરો પાદ આદરો,

૬૮૮૪૬૭

છે આઠ છ એ, આઠ દશે,

એમ ચારતો, યતિ માપથી ધરો;

૬૮૭૩૧૧

બે મૂકો કલા, ત્રીજો પર,

તાલ ધરો રે! નવ પંદરે કરો,

૬૮૪૭૨૭

પઞ્ચો એકવીશ, ને પચીશ,

એકત્રીશ પર, ઠિક તાલ તો મરો. ૧૧૯. ૭૦૫૧૭૫

માત્રા દળ્ડક.

૩૩ માત્રાની ૬૭,૦૨,૮૮૭ વૃત્તિ થાયછે.

હંદઃપ્રભાકર, હંદાર્ણવ, આદિ પ્રંથોમાં વત્રીશ માત્રા પછીની જાતિને
“દંડક માત્રા જાતિ” કહી છે.

૧૪૭. રંગિક્તા. ૧૭, ૧૬ યતિ=૩૩ માત્રા, તેમાં અંતે લઘુ ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૮, ૨૨, ૨૬, ૩૦ માત્રાએ તાલ.

સત્તર ને કલ સોઠે વિરતિ રચ,

લઘુ ગુરુ લાવી છેવટ ચરણે;

તેત્રીશ લાવ કલા કુલ સ્વંતમાં,

રચી પ્રતિ ચરણે કવિવર ચરણે;

પ્રથમ પછી શ્રુતિ શ્રુતિને અંતરે,

આવે તાલ ચતુર પ્રતિ યતિમાં;

એવી રચના જો ઠીક થાય તો,

રંગિક્તા સ્વપશે કવિ મતિમાં. ૧૬૦.

૩૪ માત્રાની ૯૨,૨૭,૪૬૬ વૃત્તિ થાયછે.

૧૪૮. (અપરા) સપાદી. માત્રા ૩૪ તેના અક્ષર ૨૨.

ગણનો નિયમ નહિ. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯, ૩૩ માત્રાએ તાલ.

બાવિશ અક્ષર ધરીને તે મધ્યે ચોત્રીશ રચો કલ તો સર્વે,

જાતિ અપરા સપાદી એ તો વચ્ચાળો વાગવલભે વિના ગર્વે;

ઘક ઉપર છે તાલ પ્રથમનો ને ચચારે ચડતા તો ચાલે,

બધા મઝી છત્રીશ ધર તાલો પ્રતિપાદે નાઠીધી શુભ મ્હાલે. ૧૬૧.

૬૪

રણપિંગલ.

૩૬ માત્રાની ૧,૪૯,૩૦,૩૬૨ વૃત્તિ થાયછે.

૧૪૯ કાનર. ૮,+૧૦,+૧૨, યતિ+૨=૩૯ માત્રા.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

ષાંતરિશ સકલ, કલ પ્રતિ ચરણ માંહ,

ઠિક થાયછે એમ કવિ! જાણજો,

આઠ દશ બાર, પર વિરતિ તો સરસ,

ને રગણ વઢીં તે ઉપર, આણજો;

પ્રથમ પર તાલ, પછીં ચડે સૌર ઉપર,

ઠિક એમ સૌ સાત તો, તાલ છે,

એહ આ જાતિ, કાનરતણી સરસ,

તો શોભતી ઠળકતી, ચાલ છે. ૧૬૨.

૩૭ માત્રાની ૩,૯૦,૮૮,૧૬૯ વૃત્તિ થાયછે.

૧૫૦ ઝૂલણા, આંદોલિતા, ઝુલ્હાણા, ઝુલ્હન.

૧૦, ૧૦, ૧૦, ૭ યતિ=૩૭ માત્રા, તેમાં અંતે એક ગુરુ.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧, ૩૬ માત્રાએ તાલ.

દશ દશે ને દશે, વિરતિ સાતે વસે,

એમ ત્રિશ સાત કલ, સકલ આવે,

સુકવિ કો હોય ને, જે જરુર જોય તે,

અંતમાં એક ગુરુ, આપ લાવે;

પ્રથમ પે'લી પછી, પાંચ પાંચે ચડે,

સુકલ મઢીં આઠ છે, તાલ જાતે,

એજ આંદોલિતા, ઝૂલણા જાણજો,

ગાય છે સિન્ધુમાં, ને પ્રભાતે. ૧૬૩.

આષા-છંદોમંજરીમાં ૧૦,૧૦,૧૭ યતિ કહી છે. પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં
 ૧૦,૧૦,૧૭ યતિ કહી છે. અને અંતે એક કે વે ગુરુ આળવા, તે વિષે કંઈ

માત્રામેલ.

૬૫

કથું નથી, તેમ તેના ઉદાહરણમાં પણ એવો નિયમ કંઈ પાળ્યો નથી. છંદો-
વૃત્તસુક્તાવલીમાં સાત પંચકલિયા+૨માત્રા આળવા કહી, પ્રત્યેક પંચકલ
છૂટી રાખવાનું જણાવેછે. વઢી એજ પ્રથમાં કથું છે કે—“ઝૂલણાનાજ
ચરણમાં અંત્ય લઘુ અને ઉપાંત્ય ગુરુ આવીને ૩૮ માત્રા થાય તો **ઉપઝૂલણા**
જાતિ બનેછે. અને ઝૂલણાના માપમાં અંતે બે માત્રા (ઉદાહરણમાં ૧ ગુરુ છે)
વધીને ૩૯ માત્રા થાય તો **સુઝૂલન** થાયછે; અને ઝૂલણાના માપમાં અંતે
ત્રણ માત્રા (ઉદાહરણમાં ત્રણે લઘુ આપ્યા છે) વધે અર્થાત્ ૪૦ માત્રા થાય
તો અતિ ઝૂલન થાયછે.”

૧૫૧ કડ઼ા. ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૭ યતિ=૩૭ માત્રા, તેમાં અન્તે બે ગુરુ.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧, ૩૬ માત્રાએ તાલ.

પ્રથમ દશ તે પછી, દશ ઉપર આળજો,

તે પછી વઢી દશે, વિરતિ જાળો,

એમ સાડત્રીશે; કલ વધી આળતાં,

અન્તમાં બે ગુરુ, અચુક આળો;

તાલ પ્રથમે ધરી, પાંચ પાંચે ચઢી,

આઠ તો એમ કુલ, તાલ આવે,

ઝૂલણા રાગથી, થાય કડ઼ા ગઢી,

સિન્ધુ રાગે મલી, માત્ર માવે. ૧૬૪.

૧૫૨ હંસાલ. ૨૦, ૧૭ યતિ=૩૭ માત્રા, તેમાં અન્તે બે ગુરુ.

(ભાષા છંદો મંજરી પ્રમાણે) (તાલ કડ઼ા પ્રમાણે.)

સકલ કલ ચરણમાં સાડત્રીશે કરી,

તે વિષે અન્તમાં કર્ણ આળો,

વીશ સત્તર વિષે વિરતિ બે આળતાં,

થાય હંસાલ ઠિક એમ જાળો;

પ્રથમ પર તાલ ને પાંચ પાંચે પછી,

તાલની જાઠ તો જોડૂ ગૂંથો,

૬૬

રણપિંગલ.

દશ દશે સતર પર ચિરતિ કવિ કો કહે,

પણ તેમે તેમ જાતિ ન ચૂંથો ૧૬૧.

પ્રાકૃત-પિંગલ સૂત્રમાં ૧૦, ૧૦, ૧૭ યતિ કહી છે. અને અન્તે એક કે બે ગુરુ આળવા કંઈ કહ્યું નથી. તેમજ તેના ઉદાહરણમાં પણ એ નિયમ પાળ્યો નથી. છંદ:પ્રભાકરમાં ૨૦, ૧૭ યતિ અને અન્તે એક ગુરુ આળવા કહ્યું છે.

૧૬૩ કરસ્વા. ૮, ૧૨, ૮, ૯ યતિ=૩૭ માત્રા. તાલ કડસ્યા પ્રમાણે.

(ભાષા-છંદોમંજરી પ્રમાણે)

આઠ પર પ્રથમ, પછી બાર પર યતિ કરી,

આઠ પર આળો, નવ ઉપર કરજે,

એમ યતિ ચાર, કલ ત્રીશ ને સાતમાં,

પ્રતિ પદે થાય, ઊર એમ ધરજે;

એક પછી પાંચ, પર તાલ ચડતા રચી,

સકલ મઠી આઠ, ઠિક તાલ રાજે,

થાયછે સરસ, કરસ્વા મલી ભાતની,

પ્રભુ તળા ગુણ, તે માંહ ગાજે. ૧૬૬.

છંદ:પ્રભાકરમાં અન્તે યગળ આળવા કહ્યું છે, પણ તે સર્વ સમ્મત નથી.

છંદ:શૃંગારમાં ૨૦, ૧૭ યતિ, તેમાં અંતે ગુરુ છે. ચિંતામણીમાં ૧૦, ૧૦, ૧૭ યતિ કહી છે.

૩૮ માત્રાની ૬, ૩૨, ૪૫, ૯૮૬ વૃત્તિ થાયછે.

૧૬૪. રાજચંદ્ર. ૬, ૮, ૧૦, ૧૪ યતિ=૩૮ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯, ૩૩, ૩૭ માત્રાએ તાલ.

૧૦

પ્રથમ છ પર, પછી આઠ દશે, યતિ ઠિક આળીને

છેછી યતિ ચૌદે લાવો,

માત્રા ૬, રીતે પ્રતિપદ, ઠિક કવિવર વરણે,

આડત્રિશ કુલ થઈ આવે;

43

४० मात्रानी १६,५२,८०,१४१ वृत्ति थायछे.

१०, ८, १४, ८ यति=४० मात्रा. तेमां आदि बे लघु,
अंते गुरु, अने वचमां छत्रीस मात्राना नव चोकलिया
आणवा तेमां पयोधर=जगण न लाववो. यमक आणवी.

३, ७, ११, १५, १९, २३, २७, ३१, ३५ ३९ मात्राए ताल.

लघु बे रोकडिया, नव चोकलिया,
तेपर गुरु गरवो आवे, पद शोभावे;
कुल मळीं कळ चालिश, प्रतिपद भाळींश,
मध्य जगण जो नव लावे, झड तो भावे;
दश वसु मनु वसुए, विरति करो वळीं,
त्रण चच्चारें ताल धरो, पद एम करो;
वळीं मदनहरणने, मदनहरा कहीं,

मदनगृहा ए मदनहरज, रचौ चित्त ठरो. १६८.

હુંદાર્ણવમાં ત્રિભંગી ઉપર આઠ કલ લાવવા કેહેછે. ચિંતામણીમાં ૬+(૮ ચોકલિયા)+૪૧ એમ માપ કહ્યું છે. હુંદોઽત્તમુક્તાવલીમાં કહ્યું છે કે પદાવતિ-ના પ્રત્યેક ચરણમાં (અંલ્ય સગણવાળી) આઠ માત્રા વધે તો મદનગૃહ અથવા મદનદીપન જાતિ થાયછે. હુંદ:પ્રભાકરમાં દર્શાવ્યું છે કે, કયાં કયાં આ જાતિમાં ૩૨, ૮ ઉપર યતિ કહી છે તે અશુદ્ધ જાણવી; પણ એમ પોતાનાં અભિપ્રાય શાસ્ત્રી થયો છે, તે જનાવ્યું નથી. ઘાણીભૂષણમાં પ્રથમ છ માત્રા લાવવા કેહેછે, એટલે ગમે તેવી બે માત્રા ઉપર એક ડગળ લાવતાં પ્રારંભમાં

૬૮

રણપિંગળ

બે લઘુ અથવા એક ગુરુ આળી સ્ક્રાય એમ અભિપ્રાય છે. હંદઃશંગારની મારી પાસે એક પ્રતિ સંવત્ ૧૮૫૩ ની સાલની છે. તેમાં “તિહિ બિચ ગન જગન ન” ઇત્યાદિ છે. તેને બદલે પિંગલાદર્શના કર્તા હીરાચંદના હસ્તાક્ષરની લલેલી એક પ્રતિ મારી પાસે છે તેમાં તેણે “તિહિ બિચ રન જગરન” એમ અશુદ્ધ પાઠ લલ્યો છે. અને તે ઉપરથી તેવો અર્થ કરી વચ્ચે રગણ ને જગણ ન લાવવા હીરાચંદે લક્ષણ બાંધ્યું છે, તે ખૂલ ઉપરના કારણથી થઈ જનાય છે.

૧૨૬ હિંદોલ ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૧૦ યતિ=૪૦ માત્રા. તેમાં અંતે લઘુ ગુરુ.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧, ૩૬ માત્રાએ તાલ.

દશનોં પર દશ કરો, તે ઉપર દશ ધરો,
સાત કલ વઝોં મરો, ઉપર ધવજોં આળજો; † લઘુ ગુરુ.
એમ ચાલીશ કલ, થાયછે ઠિક સકલ,
જાતિ હિંદોલમાં, જરૂર કરોં જાળજો;
દશનોં પછોં દશ અને, દશનોં પર દશ બને,
શ્રુતિ કથી કવિજને, વિરતિ એવી સરે;
પ્રથમ પછોં પાંચ ને, પાંચ ચડતા બને,
આઠ કુલ તાલ તે, કવિજનો ઠિક ધરે. ૧૬૯.

૧૨૭ સુભગાં, ઉદ્ધતાં, ઉદ્ધતચાલી. ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૧૦ યતિ=૪૦

માત્રા. તેમાં અન્તે ગ લ. ૩, ૮, ૧૩, ૧૮, ૨૩, ૨૮, ૩૩, ૩૮ માત્રાએ તાલ.

દશ કલ પ્રથમ સાર, દશ તે ઉપર ધાર,
વઝોં દશ ત્રોંજી વાર, દશ તે પરે ધાર,
કલ સકલ ચાલીશ, યતિ ચાર માલીશ,
દશ ઉપર લાવીશ, પ્રતિપદ વિષે સાર;
તરોં બે ત્રોંજે તાલ, ત્યાં પ્રથમ સંભાળ,
ચડોં પાંચની ચાલ, કુલ આઠ માલીજ,
છે સુભગ એ જાતિ, ઉદ્ધત મલી માતિ.

मात्रामेळ.

६९

ते थकीज विख्याति, ए उधतचाली ज. १७०.

† छंदःसार तथा चिंतामणी प्रमाणे. † भाषा-छंदोमंजरी प्रमाणे.
छंदःप्रभाकरमां उद्धत नाम आपी तेना अंतमां गुरु लघु आणवा कहुं छे.
पण केटलाक पिंगलकार गुरु लघुविषे केहेता नथी. एज ग्रंथकार शुभगने
उद्धतथी जूदी पाडी तेने अंते गुरु लघुने बदले तगण आणवा केहेछे.

१५८ दीपमाला. (दीपकथी चोगणो.) (छंदार्णव प्रमाणे.)

१२, १०, १०, ८ यति=४० मात्रा.

३, ८, १३, १८, २३, २८, ३३, ३८ मात्राए ताल.

छे यति प्रथम बारने, दश उपर धार ने,
ते उपर दश धरी, आठ पर आण,
ए रीत रचवी चरण, चाळी मात्रा सकळ,
दीपमाळा रुडी, जाति कवि जाण;
छे त्रण उपर ताल ने, पांच चडते वळी,
आण प्रति चरणमां, आठ धरौं ठाठ,
जागी प्रभाते करो, राग परभातथी,
ईश गुण गानने, प्रेमथी पाठ. १७१.

१५९ विजया. (छंदार्णव प्र.) १०, १०, १०, १० यति=४० मात्रा.

१, ६, ११, १६, २१, २६, ३१, ३६ मात्राए ताल.

दश उपर दश करी, ते परे दश धरी,
आणजो दश करी, विरति रुडा रची,
एस यति चार तो, प्रति चरण धारजो,
चाळी मात्रा वधी, चरण मध्ये मची;
एक उपर पछी, ताल तरे चडी,
आठ प्रति चरणमां, आणजो प्रेमथी,
सो उपर साठजो, मात्रिका ठाठ तो,

૭૦

રણપિંગલ.

જાતિ વિજયા વિષે, લાવજો નેમથી. ૧૭૨.

છંદ:પ્રભાકર કેહેછે કે “ચરણને અંતે રગણ આળવાથી કર્ણમધુર લાગે-
છે,” તેમ સ્વાભાવિક રીતે કવિતામાં પણ તેમ ઘણીક વાર થઈ જાય છે, પણ
કોઈ કવિએ એવો નિયમ કર્યો નથી, તેથી અમે પણ તે પ્રહણ કર્યો નથી.

૪૬ માત્રાની ૨,૯૭,૧૨,૧૫,૦ ૭૩ વૃત્તિ થાયછે.

૧૬૦ મત્તચંચરીક. (વાગ્વહ્નિ પ્રમાણે)

૧૦, ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૬ યતિ=૪૬ માત્રા.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧ ૩૬, ૪૧ માત્રાએ તાલ.

દશની પર દશ કરી, તે ઉપર દશ ધરી,
લાવજો દશ ફરી, રસ વિષે યતિ કરી, પ્રતિ પદમાં;
એમ યતિ પાંચ છે, દર ચરણ માંજ છે,
તેહ સંભાળીને, આળજો ભાળીને, દર શ્લોકમાં;
મત્તચંચરીક તો, એમ બની જાતિ તો,
બધો કલા કુલ મળી, થાય છેતાલીશે, ચરણ વિષે;
પ્રથમ પર એક તો, તાલ મૂકાયછે,
પાંચ ચડતે પછી, નવ સકલ તાલ તો, ચરણ દીશે. ૧૭૩.

૧૬૧ હરિપ્રિયા. ભાષાછંદોમંજરી પ્રમાણે. ૨૪, ૨૨ યતિ=૪૬

માત્રા. એક ઉપર પછી છાં છાં ચડતે તાલ.

છેતાલિસ સકલ કલા ચિરતિ માંહ બેજ મલા,
ચોવીશપર એક થાય વીજો બાવીશે;
તાલ પ્રથમ એક કલે સાત તેર ઉપર પછી,
ઓગણીશ ઉપર તે દોઢો જતો દીશે;
પચીશ પર ફરી રચાય એકત્રિશે દોઢો જાય,
સાઢત્રીશ ઉપર થાય પછી ચુવાલીશે;

मात्रामेळ

७१

एम सकल आठ ताल चरण चरण मांह घाल,
हरिप्रिया बनेज बेश जोई चित्त हीशे. १७४.

१६२ चंचरी. १२+१२+१२+१० यति=४६ मात्रा.
१,७,१३,१९,२५,३१,३७,४३ मात्राए ताल.

बार उपर बार धार, तेज उपर बार सार,
दश कला पछी उचार, एम विरति सोई;
छेतालिस चरण मांह, एम कला लाव ज्यांह,
विरति चार कल्या तेम, आण पदे जोई;
ताल प्रथम उपर धार, षड षडे चडावो चाल,
आठ सकल चरण घाल, नियम चित्त आणी;
एम चंचरीज थाय, जाति ए रुडी जणाय,
मांह प्रभु गुण गवाय, नकां धूळधाणी. १७५.

५६ मात्रानी ३,६,५,४३,५२,९६,१६२ वृत्ति थायछे.

१६३ मधुरा. ७,७,७,७,७,७,७ यति=९६ मात्रा, बनता सुधी
नगण आवे. यतिये यतिये बनी शके तेठली यमक आणवी.
१, ८, १५, २२, २९, ३६, ४३, ५१ मात्राए ताल.

सात कलना, आठ यति कर, एम कुल कल, छप्पनज धर,
चरण चरणे, नगण वरणे, बनी शके तो, पूरती कर;
ताल प्रथमे, तुरत दइ दे, मुनि मुनि पछी, चडतो करी दे,
सात एमज, ताल चरणे, सरस हरखे, गणतो करी धर;
प्रति विरतिमां, यमक लावे, ठिकज भावे, तुक सुहावे,
जाति मधुरा, भाति भाति, बहु विभांती, रूपातिवाळी;
अशरण शरण, वली सुख करण, जे दुख हरण, जग सुख भरण.
तारण करण, दूर कर मरण, तेज प्रभु भज, हृदय वाली. १७६.

७२

रणापिगळः

१२० मात्रानी

८, ६७, ००, ०७३, ९, ८, ९, ०, ७, ८, ६, ८, ६९, ८०, ९१, ९२१

वृत्ति थायछे

१६४. चतुष्पदी (वडी) १०, ८, १२ यति तेमां अन्ते १ गुरु

एवां चार चरण=१२० मात्रानुं एक पद.

म्हामी चौपदीना चार चरण प्रमाणे २८ ताल प्रति चरणमां.

कर चौकलिया गण, सात वळी ते, पर गुरु एकज धरजे,
 ए उपर एवी, व्रण झड करीने, एक चरण ऊचरजे;
 चौपदीं न्हाणीना, चार चरण सम, प्रतिपद ताल रखाशे,
 कुल अड्डाविश तो, एवा तालो, पद पदमांहु रचाशे;
 दशपर वळीं आठे, रविने माथे, ए क्रम साथे यति छे,
 ते सकल मळीने, बारज आवे, प्रति पद कविनी मति छे;
 जो चौपदीं न्हाणी, चार करे तो, एक चरण वनीं जाशे,
 त्रिश कलना टुकडा, चार गण्थेथी, सोने वांश कल थाशे;
 जे आवी लांबी, जाति सारी, चतुष्पदी के'वाशे,
 खुब खांत धरीने, एमां कवि को, प्रभुना गुण जो गाशे;
 मति विमलज थाशे, ज्ञान प्रकाशे, हरि एथी हरखाशे,
 मन चोखुं राखी, नीति दाखी, प्रभुजनमां परखाशे;
 तुज भवनी भावट, भगवत भजतां, भट लइ भागी जाशे,
 छे सत्य प्रभु आ, जगमां एकज, एम तने समजाशे;
 तो पळींथी आडां, अवळां वलखां, को काळे नहि खाशे,
 को पाशे बांध्यो, नहि बंधातां, लीघो नहि लेवाशे. १७७.

અર્દ્ધસમ

માત્રામેલ.

૭૩

અર્દ્ધસમજાતિ.

સમજાતિમાં ચારે પદ સરખાં આવેછે, પળ અર્દ્ધસમમાં માત્ર અર્દ્ધ પદ એટલે પેહેલા અને ત્રીજા (વિષમ) ચરણોનાં અને બીજા તથા ચોથા (સમ)ચરણોનાં લક્ષણ સરખાં હોયછે, તે માટે તે અર્દ્ધસમજાતિ કેહેવાયછે.

પેહેલું વિષમ પદ અને બીજું સમ પદ, એ બે મઝીને જેટલી માત્રા થાય, તેનું પ્રથમ દલ કેહેવાયછે, તેમજ ત્રીજું વિષમ પદ અને ચોથું સમ પદ મઝીને તેટલીજ માત્રાનું બીજું દલ કેહેવાયછે.

૧ નૃગણ, સુગણ. { વિષમ પદમાં ૫+૫=૧૦ માત્રા; ૧, ૬ માત્રાએ તાલ.
સમ પદમાં ૪+૩= ૭ માત્રા. ૧, ૬ માત્રાએ તાલ.

બે ઠકલ વિષમમાં, ડ ઢ ધરો સમે;

સુગણ નૃગણ જાતિ, રચજો તમે. ૧

પ્રથમ ષટ પર ધરો, તાલ વિષમે;

એ રોતે આળજો, તાલ જ સમે. ૨

વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૨ નંદક, વડવા, વરવા, વરવૈ { વિષમ પદમાં ૧૨ માત્રા.
વરવા, વરવય, વૈર. { સમ પદમાં ૭ માત્રા.
પ્રતિ દલ અન્તે ગ, લ. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

વિષમે ભાનું સમમાં, કલ મુનિ આળ;

તેમાં પ્રતિ દલ અન્તે, ગુરુ લઘુ જાળ. ૩

પ્રથમે શ્રુતિ શ્રુતિ પ્રતિ દલ, તાલો થાય;

નંદક-વડવા-વરવૈ, એમ રચાય. ૪

છંદોલતામાં વરવય નામ છે, વઝી તેજ પ્રથમાં કહ્યું છે કે કેટલાક આને આષાઢ પળ કેહેછે. છંદ: પ્રભાકરમાં અન્તે જગણ આળવાનું કેહેછે, અને તેનું નામ ધ્રુવ આપેછે, પળ અમે ધ્રુવજાતિ આનાથી જૂદી બતાવી છે. છંદોબોધમાં વૈર અથવા ઘાનંદ નામ આપ્યું છે, અને તેમાં જગણ કે ગુરુ

૭૪

રણપેંગઠ.

લઘુવિષે કંઈ ન લખતાં પ્રતિ દલમાં ૧૨+૭=૧૯ માત્રા આળવાનુંજ કહ્યું છે.

ભાષા છંદોમંજરીમાં બરવૈયા નામ આપી તેમાં ૧૨, ૭ ની યતિથી ૧૯ માત્રા લાવવા કહ્યું છે; અને જગણ કિંવા ગુરુ લઘુ લાવવા નિયમ આપ્યો નથી, પણ તેના ઉદાહરણમાં જગણ છે. વાગ્વલ્લભ આદિ પ્રંથોમાં અંતે ગુરુ લઘુ આળવા કહ્યું છે, માટે અમને પણ તે અભિપ્રાય યોગ્ય જણાય છે.

૩ મોહિની, ધ્રુવ, ધ્રુવા. { વિષમ પદમાં ૧૨ માત્રા. } ૧, ૫, ૯, ૧૩,
{ સમ પદમાં ૭ માત્રા. } ૧૭ માત્રા એ તાલ.

વિષમે રવિ^{૧૨} કલ, મુનિ^૭ કલ-, સમમાં ધરો;

મોહિની૦ ને ધ્રુવ દ્વિપદી, એમજ કરો. ૬

ભૂપર પછી ચચારે, ચડતા તાલ;

પ્રતિ પદ માંહે કવિવર! તું સંભાળ. ૬

છંદ:પ્રભાકરમાં મોહિનીમાં અંતે સગળ લાવવાનું કહ્યું છે; અને ભાષા-છંદોમંજરી આદિ પ્રંથોમાં સગળવિષે કંઈ કહ્યું નથી, માટે અમે પણ તે મત પ્રહણ કર્યું નથી. છંદાર્ણવમાં ધ્રુવ નામ છે.

વાગ્વલ્લભમાં મોહિની. ૧૩, ૧૦ માત્રા એ યતિથી નીચે પ્રમાણે છે:-

ત્રયોદશ કલા ભવેયુર્યદિ ચરણે વિષમે ।

ફળિપતિરિતિ નિગદતિ ભવતિ મોહિની દશ સમે ॥

પણ એ માપ પ્રહણ કરવાને બીજું પ્રમાણ મળી આવ્યું નથી.

૪ વરવેદ. { વિષમ પદમાં ૧૨ માત્રા; ૧, ૫, ૯ માત્રા એ તાલ.
{ સમ પદમાં ૭ માત્રા. ૧, ૫ માત્રા એ તાલ.

પ્રત્યેક દલમાં અન્તે લઘુ.

વિષમે દ્વાદશ કલ રચ, સમમાં સાત;

સમમાં અન્તે લઘુ તો, ધર સાક્ષાત. ૭.

એક ઉપર પછી ચારે, ચડતા તાલ;

વરવેદવિષે રચો પ્રતિ, પદ સંભાળ. ૮.

છંદ:શૃંગાર પ્રમાણે વરવેદ નામ છે, પણ ભાષા છંદોમંજરીમાં એને બરવૈ કેહે છે.

અર્દસમ

માત્રામેઠ.

૭૫

૫ વર્બરા. $\left\{ \begin{array}{l} ૪+૪+૪=૧૨ \text{ માત્રા વિષમ પદમાં. } \\ ૪+૫+૬=૧૩ \text{ માત્રા સમ પદમાં. } \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} ૧, ૫, ૯, ૧૩, \\ ૧૭ \text{ માત્રા આતાલ.} \end{array} \right.$

ચોકલિયા ગણ ત્રણ કર, વિષમે આપ;

સમમાં ચાર ઉપર ગુરુ, લઘુનું માપ. ૯.

પ્રથમ પછી ચચ્ચારે, પ્રતિ પદ તાલ;

વર્બર જાતિમાંહે, કવિ! સંભાળ. ૧૦.

૬ નિશાની $\left\{ \begin{array}{l} \text{વિષમ=પેહેલે ત્રીજે પદે } ૧૩ \text{ માત્રા } \\ \text{સમ=ચીજે ચોથે પદે } ૧૦ \text{ માત્રા } \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{પ્રતિપદમાં } ૧, ૫, ૯ \\ \text{માત્રા આતાલ.} \end{array} \right.$

વિષમ પદે કલ તેર ને, સમમાં દશ પૂરી;

ભૂ શર ભક્તિ તાલથી, નિશાની મધુરી. ૧૧

ભગવતપિંગળમાં અને ભાષાછંદોમંજરીમાં નિશાની અર્દસમજાતિમાં છે.

નિઃશ્રેણી માત્રા ૨૩ તેમાં ૧૩, ૧૦ યતિવાળી સમજાતિ અંક ૮૬ પૃષ્ઠ ૩૦મે છે.

૭ વિરયા $\left\{ \begin{array}{l} \text{વિષમ પદમાં } ૪+૪+૪+૪=૧૬ \text{ માત્રા } \\ \text{સમ પદમાં } ૪+૫+૬ = ૧૫ \text{ માત્રા } \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{વાગ્વલ્લભ} \\ \text{પ્રમાણે} \end{array} \right.$

પ્રત્યેક દલમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રા આતાલ.

ચોકલિયા ગણ ચાર વિષમ પદ, આવે જ્યાંહ;

ચાર ઉપર ગુરુ લઘુ છે સમમાં, વિરયામાંહ. ૧૨

૮ દોહા, દૂહા, $\left\{ \begin{array}{l} ૧, ૩ \text{ વિષમમાં } ૬+૪(\text{જગણ વિના})+૬+૨=૧૩ \text{ માત્રા; } \\ ૨, ૪ \text{ સમમાં } ૬+૪(\text{અંત્ય ગુરુવાળી})+૬=૧૧ \text{ માત્રા.} \end{array} \right.$

દ્વિપદા, દોહરા. $\left\{ \begin{array}{l} ૨, ૪ \text{ સમમાં } ૬+૪(\text{અંત્ય ગુરુવાળી})+૬=૧૧ \text{ માત્રા.} \end{array} \right.$

પ્રતિપદમાં ૧, ૫, ૯, માત્રા આતાલ.

છ કલ ઉપર કલ ચાર ધર, તેમાં જગણ ન છેક;

તેપર ત્રણ વિષમે વધે, સમે વધે કલ એક. ૧૩

વિષમ પદે રચ તેર કલ, સમ પદમાં અગિયાર;

લઘુ કલ ધર અગિયારમી, દોહા ચરણે ચાર. ૧૪

૩૬

રળપિંગલ.

દોહાના વિષમ ચરણોમાં ક્યાંય જગણ ન આવવો જોઈયે, અંતમાં સ્તગણ રગણ અથવા નગણ અવશ્ય રાખવો; અને સ્તમ ચરણોના અંતમાં જગણ અથવા તગણ આળવો જોઈયે, અર્થાત્ અંતે ગુરુ લઘુ આળવા જોઈયે. તેમ ન થવાથી કર્ણમધુર થતું નથી. અને તેજ કારણથી દોહાના ૨૧ મેદ કેટલાક પ્રંથકારોએ સ્વીકાર્યા છે, અને છેલ્લા શ્વાન નામના ૨૧મા મેદમાં બે ગુરુ કાયમ રાખ્યા છે, તે ઠીક છે.

સાહિત્ય સુધાનિધિમાં રત્નાકરે દોહાનું લક્ષણનીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:-

૧, ૨ વિષમ પદમાં $૮+૩+૨=૧૩$ માત્રા.

૨, ૪ સમ પદમાં $૮+૬૧$ (તાલ)=૧૧ માત્રા.

પણ એજ લક્ષણ બાંધતાં તેને વિશેષમાં નીચેના નિયમો બાંધવા પડ્યા છે:-

૧ આઠ માત્રાઓમાં આરંભની ત્રણ માત્રાઓ પછી બે ગુરુ ન આવવા જોઈયે.

૨ દોહાના વિષમ ચરણો (પેહેલી ત્રીજી તુક) માં આઠ માત્રા પછી ત્રણ માત્રા આળવાની છે, તેમાં ૧૬ વાહું રૂપ ન આવવું જોઈયે.

પણ અમે ઉપર જે દોહાનું છ કલ જૂદી પાડવાનું લક્ષણ બાંધ્યું છે, તેથી ત્રણ માત્રા પછી બે ગુરુ ન લાવવાનો નિયમ પોતાની મેલેજ નીકળી આવેલે; કારણ કે બે ગુરુ આળતાં સાત માત્રા થઈ જાય.

બહી અગિયારમી માત્રા લઘુ આળવા સ્વાસ નિયમ છે, એટલે આઠ માત્રા પછી ૧૬ આવું રૂપ ન આળવું, એ વાત સ્વતઃસિદ્ધ થઈ જાય છે.

ઉપરના નિયમોને અનુસરીને એક દોહરામાં ચાર લઘુ અક્ષર તો અવશ્ય આળવાજ જોઈયે, કેમકે પ્રતિ ચરણમાં અગિયારમી માત્રા લઘુ આળવાનો સ્વાસ નિયમ કહ્યો છે; માટે આજ દોહરાની ૪૮ માત્રા થાય, તેમાં ચાર લઘુ અક્ષરની ચાર માત્રા વાદ કરતાં ૪૪ માત્રા રહી, તેના ગુરુ કરિયે તો ૨૨ થાય, એટલે ૨૨ ગુરુ અને ૪ લઘુનું પેહેલું રૂપ ગણતાં, અક્ષરો ગુરુ ઘટાડી વચ્ચે લઘુ વધારતાં, છેવટ ૪૪ લઘુ અને ૨ ગુરુ થઈને ૪૬ અક્ષરનું એકવીશમું રૂપ થાયલે.

જૂદા જૂદા પિંગળના પ્રંથોમાં દોહાનાં આ એકવીશ રૂપનાં નામ જૂદા જૂદાં ઓવામાં આવેલે, તે નીચે વિગત આપી છે, તેપરથી જણાઈ આવશે.

બહી કેટલાક ૨૧ ને બદલે ૨૩ રૂપ ઓપેલે, પણ પ્રત્યેક દોહરામાં ઉપરના માપ પ્રમાણે બે ગુરુ આવ્યા વગર મધુરતા રહેતી નથી, એટલે તે અભિપ્રાય અમને ઠીક લાગતો નથી.

अर्द्धसम

मात्रामेळ

७७

नांचे दोहरानां नाम बताव्यां छे, तेमां चार लघुथी आरंभीने बार लघु सुधीनी छिपथा [दोहरा] ने विप्रा अथवा ब्राह्मणी केहेछे; तेर लघुथी आरंभीने बावीश लघु सुधीनीने क्षत्रिया केहेछे; २३ लघुथी आरंभीने ३२ लघु सुधीनीने वैश्य केहेछे; अने त्यार पछीनी शूद्रा केहेवायछे.

जे दोहाना विषम (१ल, ३जा) चरणोमां जगण आवे ते अंतक, दुष्ट के चांडाळ केहेवायछे. मुख्य दोष प्राचीन कवियोए जनकाव्यमां मान्यो छे, परंतु देव अथवा मंगळवाचक काव्यमां तेनो दोष मान्यो नर्था.

दोहराना भेद.

प्राकृतपिंगलसूत्रं प्रमाणे. नागराजपिंगल प्र.

क्रम.	संस्कृत नाम.	प्राकृत नाम	नाम.	गुरु,	लघु,	वर्ण.
१	भ्रमरः	भमरु.	हंस.	२२	४	२६
२	भ्रामरः	भामरु.	गयंद, हथिया.	२१	६	२७
३	शरभः	शरहु.	वाराह.	२०	८	२८
४	श्येनः	सेवाणु.	पहु.	१८	१०	२८
५	मण्डूवाः	मुण्डूअ.	पिंगल.	१८	१२	३०
६	मर्कटः	मकडु.	तरल.	१७	१४	३१
७	करभः	करहु.	तमाल.	१६	१६	३२
८	नरः	णरु.	सायर.	१५	१८	३३
९	मरालः, रसालः, हंसः	मआलु.	मरुओ.	१४	२०	३४
१०	{ मदकलः, गयंदः, मदगंधः.	{ मअगलु. मयअंधु. }	मेर.	१३	२२	३५
११	पयोधरः, जलधरः	पयोहरु.	मरु.	१२	२४	३६
१२	चलः, बलः, चंचलः	चलु.	कुंजर.	११	२६	३७
१३	वानरः	वाणरु.	हरि.	१०	२८	३८
१४	त्रिकलः	तिणिअलु.	शुकराल.	९	३०	३९
१५	कच्छपः	कच्छ.	वरिहण.	८	३२	४०
१६	मत्स्यः	मच्छ.	चारण.	७	३४	४१

૭૮

રણપિંગલ.

૧૭ શાર્દૂલ:	સદૂલ.	અહિ.	૬	૩૬	૪૨
૧૮ અહિવર:	અહિવર.	પવણ.	૫	૩૮	૪૩
૧૯ વ્યાગ્રઃ, વ્યાલ:	વગ્ધ.	વદ્ધ્ય.	૪	૪૦	૪૪
૨૦ વિડાલ:	વિરાડઃ.	ધણ.	૩	૪૨	૪૫
૨૧ રવા, સુનકઃ, શ્વાન:	સુણહ.	આણંદ, હર્ષ.	૨	૪૪	૪૬
૨૨ ઉદુંબરઃ, ઉન્દુર:	ઉન્દુરુ, ઉંદર.	અંકુલ.	૧	૪૬	૪૭
૨૩ સર્પ:	સાપ.	૦	૦	૪૮	૪૮

હીરાચંદ કૃત પિંગલાદર્શમાં અંક ચોથે સેન, અને હરિજશ પિંગલમાં સિચાણ નામ છે. ચિંતામણી કૃત છંદોલતામાં અંક ૧૯મે વગ્ધ નામ છે; અને છંદોમંજરીમાં એજ અંકમાં વ્યાલ નામ છે.

સાહિત્ય સુધાનિધિના ભાગ ૨ જાના અંક ૧૦ મામાં ૨૨ ગુરુ અને ૪ લઘુ એમ ૨૬ અક્ષરથી આરંભીને એકેક ગુરુ ઘટાડતાં તથા વચ્ચે લઘુ વધારતાં ૨ ગુરુ ને ૪૪ લઘુ, એમ ૪૬ અક્ષર પર્યંતના અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે ૨૧ ભેદ આપ્યા છે:—

(૧) હંસ, (૨) મોર, (૩) પિક, (૪) કીર, (૫) કલહંસ, (૬) કપોત, (૭) ચાતૃક, (૮) ચક્રવા, (૯) ચકોર, (૧૦) ગરુડ, (૧૧) ગીધ, (૧૨) રાજહંસ, (૧૩) કલકંઠ, (૧૪) ચટક, (૧૫) સેન, (૧૬) કૌંચ, (૧૭) લવા, (૧૮) ટિટિમ, (૧૯) રાયમુન, (૨૦) હારિલ, અને (૨૧) સંજન.

ચિત્રસેન ટીકાવાળા માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં દોહાના ૨૨ ભેદ નીચે પ્રમાણે આપેલે:—

(૧) ભવરુ, (૨) ભાવરુ, (૩) સીહ, (૪) સંધાણ, (૫) અમરઠડ, (૬) મક્કડઃ, (૭) હરુ, (૮) મુરારી, (૯) મયગલ, (૧૦) પડહર, (૧૧) ચડરાણ, (૧૨) તિળયણ, (૧૩) સંઘ, (૧૪) મચ્છ, (૧૫) સદૂલ, (૧૬) અહિવર, (૧૭) વરક, (૧૮) વિરાડલ, (૧૯) સુત્રહડ, (૨૦) ઉંદર, (૨૧) સપ્પહ અને (૨૨) દીસ. વઘી તેજ ગ્રંથકાર પાઠાંતરે નીચે પ્રમાણે બીજાં નામો આપેલે:—

(૧) હંસુ, (૨) વરાહુ, (૩) ગયંદુ, (૪) પહુ, (૫) પિંગલ, (૬) તરલ, (૭) તમાલ, (૮) સાયરુ, (૯) સુંદરુ, (૧૦) મેરુ, (૧૧) નરુ, (૧૨) કુંજરુ, (૧૩) હરિ, (૧૪) શુકુલાલ, (૧૫) દમણૌ, (૧૬) મસુઔ, (૧૭) અહિ, (૧૮) પવણ, (૧૯) ઘણ, (૨૦) વજ્ઞુ, (૨૧) આણંદુ, અને (૨૨) આમુલો.

અર્દસમ

માત્રામેઢ.

૭૧

- ૧ સોરઠા, સૌરાષ્ટ્રી, { ૧, ૩ વિષમ પદમાં ૧૧ માત્રા.
 સૌરાષ્ટ્ર, પૂર્વાદુહો. { ૨, ૪ સમ પદમાં ૧૩ માત્રા.
 ૧, ૩ પદનો પ્રાસ મેઢવેઢે.

દુહાથી ડલટાં પદ, વાકીના નિયમ અને તાલ દુહાં પ્રમાણે, ંમ પ્રાકૃતપિંગઢસૂત્ર અને વાણીભૂષણ ંત્યાદિમાં કહ્યું ઢે.

વિષમ પદે અગિયાર, સમ પદમાં રઢ તેર કલ;

દુહા નિયમ સૌ ધાર, પદ ડલટાવી સોરઠે. ૧૫

નાગરાજ પિંગઢમાં ંને ઢારણી દુહો કેહેઢે, ઢંદ:શાઢ્રમાં
 ૬ ૪ ૧ ૬ ૩ ૩||
 ઢ+ઢ+લ,+ઢ+ઢ+મ; ંમ અર્દમાં લાવવા કેહેઢે, પળ તે નિયમ સર્વગ્રાહ્ય નથી જળાતો. દોહાના સર્વ નિયમો પાઢવાના ઢે, માટે સોરઠાના સમ ઢરણોમાં જગળનો પ્રયોગ ન જ થવો જોડ્યે.

- ૧૦ દોહઢિકા. { ૧,૨ પદે ૧૩ માત્રા. } તાલ દોહાના પ્રતિ પદ પ્રમાણે.
 { ૩,૪ પદે ૧૧ માત્રા. }

પેલે ઢીજે તેર કલ, ઢીજે ઢોથે શિવ કલ;

પદ અંતે લઘુ આળ, દોહઢિકા તે જાળ. ૧૬

- ૧૧ દોહી. { ૧, ૩ વિષમ પદમાં ૧૫ માત્રા. } દલનેઅંતે લઘુ. વિષમમાં
 { ૨, ૪ સમ પદમાં ૧૧ માત્રા. } ઢોપાડ અને સમપદમાં
 દુહા પ્રમાણે તાલ.

વિષમે તિથિ કલ શિવ સમવિષે, દોહી જાતિ વિઢાર;

વિષમે ઢે ઢોપાડ તાલ, સમે દુહો નિરધાર. ૧૭

(ઢંદ:પ્રમાકર પ્રમાણે.)

- ૧૨ હરિપદ. { ૧,૩ વિષમ પદમાં ૧૬ માત્રા. } પ્રત્યેક દલની અંતે ગ, લ.
 { ૨, ૪ સમ પદમાં ૧૧ માત્રા. }

તેમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાં તાલ.

વિષમ પદે કલ સોઢજ આવે, સમમાં રૂંદ સુહાય;

ંક ડપર પઢો ઢારે ઢડતી, હરિપદ તાલ કહાય. ૧ૢ

ઢંદોલતા અને વાગ્વલ્લભ સમમાં ૧૨માત્રા આળવા કેહેઢે, પળ તે મત પ્રાહ્ય નથી.

૯૨

રળપિંગલ.

૧૩ લલિત, લલિતપદ, માલવિકા. $\left\{ \begin{array}{l} ૧, ૩ \text{ વિષમ પદમાં } ૧૬ \text{ માત્રા.} \\ ૨, ૪ \text{ સમ પદમાં } ૧૨ \text{ માત્રા.} \end{array} \right.$
(ચિંતામણી પ્રમાણે.)

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

વિષમ પદે કલ સોઠ સુહાવે, સમમાં વાર કહાવે;

પ્રથમે પછી ચચારે તાલો, લલિત-લલિતપદ આવે. ૧૯

છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં આવા માપવાળી જાતિને દ્વિપદી કહી છે, પણ દ્વિપદી
આથી ભિન્ન લક્ષણવાળી જૂદી છે. છંદોલતામાં માલવિકા નામ અને પહેલી
૧૬ માત્રાના ૪ ડગળ આળવા કહ્યું છે; વાગ્વલ્લભમાં લલિતપદ નામ છે.

૧૪ લયદ્વિપદી, મહાદોહા. $૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪=૨૮$ માત્રા

પ્રત્યેક દલમાં. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

૭
ચોકલિયા ગણ મુનિ પ્રતિ દલમાં પ્રથમે તાલજ ધરજો;

ચારે ચડતા લયદ્વિપદીમાં મહાદુહામાં કરજો. ૨૦

૧૫ ઉલાલા, ઉલાસ, ઉલાલ. $૪+૪+૪+૩+૬+૪+૩=૨૮$

માત્રા, એવાં બે દલ. ૧૫, ૧૩, ચતિ. ૩, ૭, ૧૧ માત્રાએ વિષમ પદમાં તાલ
અને ૧, ૫, ૯ માત્રાએ સમપદમાં તાલ.

ત્રણ ચોકલિયા પર ત્રણ કલ્ય, છ ચાર પછી ત્રણ કલ કરો;

ઉલાલ, ઉલ્યાસામાંજ તો, ચતિ પંદર તેરે ધરો. ૨૧

ત્રણ સાત પછી અગિયાર પર, વિષમ પદે તો તાલ છે;

૫
સમમાં શશિ શર નવ પર ધરો, અગિયારે ઉલાલ છે. ૨૨

ભાષા-છંદોમંજરી અને તેના આધારે છંદ:પ્રભાકરમાં તેર તેર માત્રાનું
ચરણ એવાં ચાર પદ લાવવા લખે છે, તે ભૂલ છે. વળી છંદ:પ્રદીપમાં ૧૪,
૧૩; ૧૪, ૧૩. માત્રાથી કુલ ૫૪ માત્રા લાવવા કેહે છે, અને ૧૨, ૩, ૬,
૪, ૩ માત્રાએ ચતિ હોવા જણાવે છે, પણ તે અભિપ્રાય યોગ્ય નથી.

માગથી પિંગલ છંદોગ્રંથ જેની ચિત્રસેને ટીકા કરી છે તેમાં
ઉલાલયના ૨૬ ભેદ આપે છે. તે પ્રથમ રૂપ (SSS, SSS,

અંદાસમ

માત્રામેઢ.

૮૧

155, 555, 515=૨૮ માત્રા) વે મગણ+યગણ+મગણ+રગણનું મગણે, ઇટલે વે પદના મઢીને ડલ્લાલયના ૨૬ ગુરુ અને ૪ લઘુથી આરંભીને અઢેક ગુરુ ઘટાડતાં તથા બઢ્ઢે લઘુ વધારતાં નીચે પ્રમાણે ૨૬ ભેદ જનાવેઢે.:

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	રુદ્.	૨૬	૪	૩૦
૨	કુંકમ.	૨૫	૬	૩૧
૩	કળય.	૨૪	૮	૩૨
૪	મયરંદુ.	૨૩	૧૦	૩૩
૫	માલાહર.	૨૨	૧૨	૩૪
૬	જલહરહ.	૨૧	૧૪	૩૫
૭	કંત.	૨૦	૧૬	૩૬
૮	કળડ.	૧૯	૧૮	૩૭
૯	મળરંગ.	૧૮	૨૦	૩૮
૧૦	અંબર.	૧૭	૨૨	૩૯
૧૧	ભવરહ.	૧૬	૨૪	૪૦
૧૨	મલ્લહ.	૧૫	૨૬	૪૧
૧૩	વરુળ.	૧૪	૨૮	૪૨
૧૪	પારિજાત.	૧૩	૩૦	૪૩
૧૫	મંદાર.	૧૨	૩૨	૪૪
૧૬	સંવર.	૧૧	૩૪	૪૫
૧૭	ધણુહર.	૧૦	૩૬	૪૬
૧૮	કુસુમ.	૯	૩૮	૪૭
૧૯	કરંજ.	૮	૪૦	૪૮
૨૦	મણિ.	૭	૪૨	૪૯

૮૨

રણપિંગલ.

૨૧	કંકણ.	૬	૪૪	૫૦
૨૨	કુંભ.	૫	૪૬	૫૧
૨૩	નદીસ.	૪	૪૮	૫૨
૨૪	ચંદણ.	૩	૫૦	૫૩.
૨૫	સિહર.	૨	૫૨	૫૪
૨૬	કુરગ.	૧	૫૪	૫૫

માગધી નાગપિંગલના ટિપ્પણમાં ચોવીશ ગુરુ અને આઠ લઘુથી આરંભીને
અક્રેક ગુરુ ઘટાડતાં તથા વચ્ચે લઘુ વધારતાં **ઉલ્લાલયના** નીચે પ્રમાણે
૨૫ ભેદ જણાવેછે, પણ ઉલ્લાલયનું માપ જોતાં પ્રથમના ભેદ ઉચિત છે.
૨૪ ગુરુ અને ૮ લઘુથી આરંભવું અનુચિત લાગેછે.

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	વાહો.	૨૪	૮	૩૨
૨	વીહા.	૨૩	૧૦	૩૩
૩	વગ્ગો.	૨૨	૧૨	૩૪
૪	વંધૂ, વધૂ, વંધુ.	૨૧	૧૪	૩૫
૫	વાળો.	૨૦	૧૬	૩૬
૬	વઝો.	૧૯	૧૮	૩૭
૭	વરો.	૧૮	૨૦	૩૮
૮	વેસો.	૧૭	૨૨	૩૯
૯	વેણૂ, વનુ, વણું.	૧૬	૨૪	૪૦
૧૦	વળો, વનો.	૧૫	૨૬	૪૧
૧૧	વરિઠો, વરિદ્ધો.	૧૪	૨૮	૪૨
૧૨	વિવુહો.	૧૩	૩૦	૪૩
૧૩	વલિયો.	૧૨	૩૨	૪૪
૧૪	વહો.	૧૧	૩૪	૪૫
૧૫	વિહઓ.	૧૦	૩૬	૪૬
૧૬	વામો, વાનો.	૯	૩૮	૪૭
૧૭	વુહો, બુહો.	૮	૪૦	૪૮
૧૮	વિસાલો.	૭	૪૨	૪૯

અર્દ્ધસમ	માત્રામેલ.		૮૩
૧૯	વિન્દો,ચિન્દો.	૬	૪૪
૨૦	વિહુરો.	૫	૪૬
૨૧	વિદ્વ.	૪	૪૮
૨૨	વસૂ.	૩	૫૦
૨૩	વિરહો.	૨	૫૨
૨૪	વિલઓ.	૧	૫૪
૨૫	વિસઓ,વિસવો.	૦	૫૬.

૧૬ દ્વિપદી, દ્વિદલા, દુવિયા, દુવૈયા, દોપૈ.

$૬+૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪=૨૮$ માત્રાનું એક દલ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

છ કલ ઉપર ચોકલ ગણ પાંચ પછી તેપર ગુરુ આવે;

૯ રીતે અઠ્ઠાવૌશ કલનું દ્વિપદી દલ મન ભાવે. ૨૩

પ્રથમ ઉપર પછી શ્રુતિ શ્રુતિ ચડતા તાલો મુનિ કવિ! ધરજો;

દ્વિપદી એમ રચીને રસિક જનોનાં હૃદયજ હરજો. ૨૪

૧૭ કર્પૂરદ્વિપદી. $૨+૨+૪+૨+૨+૨+૨,$

$+૨+૪+૨+૨+૨+૨+૨=૨૮.$

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૬, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાએ તાલ.

કલ બે બે શ્રુતિ બે બે લઘુ, બે બે પર શ્રુતિ તો તું ધર;

બે બે તે પર તો ત્રણ લઘુ, કર્પૂરદ્વિપદીમાંહ કર. ૨૫

યતિ તિથિ પર ને તેરે થશે, પળ જળવે નહિ કોઈ જળ;

પ્રથમે પછી શ્રુતિ તાલજ ચડે, પ્રતિ યતિમાં ૯ રીત ગણ. ૨૬

કર્પૂરદ્વિપદીને માગધી લોકો ઉલ્લાલ કેહેછે, અને તેની રચના મેલવતાં પળ મઠતી આવેછે, માત્ર તેમાં છેલ્લી ત્રણ માત્રા છે, તેને બદલે આમાં ત્રણે લઘુ આળવાનું કહ્યું છે. કર્પૂરદ્વિપદીના છેલ્લાં ત્રણ લઘુમાંથી એક ઘટાડતાં ૨૭ માત્રાની કુંકુમ નામની દ્વિપદી થાયછે, એમ માગધી નાગપિગલના ટિપ્પણમાં કહ્યું છે.

८४

रणपिंगल.

१८ भ्रमरद्विपदी. १०, १८ यति=२८ मात्रानुं प्रत्येक दल.

तेमां १, ५, ९, ११, १५ १९, २३, २७ मात्राए ताल.

भ्रमरद्विपदी दले, दशे अठारे अष्टाविंश कलमां;

सम विषमे चडता, चच्चारे ताल छे प्रति दलमां. २७

आना पेहेला तथा त्रीजा पदमां बे मात्रा बत्ती बोलवाथी गीतिना रागे गवाशे.

१९ हिमकर. १३, १९=२८ मात्रानुं प्रत्येक दल.

१, ५, ९, अने ३, ७, ११, १४ मात्राए प्रति पदे ताल.

विषम पदे धर तेर कल, सममां तिथि कलनी चाल छे;

शशि शर नव रवि हिमकरे, त्रण मुनि शिव मनु यति ताल छे. २८

सोरखना जे बे विराम थायछे, ते उपर बेवे मात्रा बधारकाशी आ जाति बनेछे.

२० हरगीति. ९, ७, १२ यति=२८ मात्रानुं प्रत्येक दल. अंते गुरु.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४, २७ मात्राए ताल.

नव मुनि बारे, यति करी गुरु, अंत अष्टाविंश धरो;

श्रीजी थकी त्रण, चार चडता, ताल हरगीति करो. २९

२१ चुलियाला, चूडाला, चूडियाला, चुडिया, चूलका,

चोटियाल. १३, ११ यति + (कुसुम गण ॥५॥)

९ मात्रा=२९ मात्रानुं प्रत्येक दल; तेमां

१, ५, ९, १४, १८, २२, २६ मात्राए ताल.

जख शिव यति पर कुसुमगण, दुहा उपर लेखाय, सदा ठिक;

चुलियाला के चूडिया, चुलका रच कविराय! तजी बाँक. ३०

प्रथम उपर पछि श्रुति श्रुति, चडता यतिमां ताल, मुनिवर;

चूडाला ओगणत्रिसो, चुडियाला ए भाल, भला नर! ३१

दोहाना प्रत्येक दलमां पांच मात्रा उमेरवी, ते छंदःशास्त्र प्रमाणे एक

અર્દસમે

માત્રામેઝ.

૮૫

કુસુમગણ (1511) ની આળવી; પળ છંદ:કામદુધાવત્સમાં માત્ર ળગળ-પાંચ માત્રાજ લાવવા કહ્યું છે; છંદોલતામાં પળ દોહાના પ્રત્યેક દલ ઉપર જ લ (1511) આળવાનું કહ્યું છે; પ્રકૃતપિંગલસૂત્ર, વાળીભૂષણ, અને શ્રીધરકૃત પિંગલમાં પળ ઉપર પ્રમાણે પાંચ માત્રા આળવાનું કહ્યું છે, પળ છંદરત્ના-વલીમાં તેરે અને સોઢે યતિ આળવાનું કહ્યું છે.

૨૨ ઉડુરાજા ૧૧, ૧૪ યતિ=૨૯ માત્રાનું પ્રત્યેક દલ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૮, ૨૨, ૨૬ માત્રાએ તાલ.

દલ તિથિ મનુ યતિ ઓગળત્રીશ, કલ એમ વને ઉડુરાજા;

શશિ શર નવ જલ તાલ અઢાર, વાવિશ છત્વિશપર તાજા. ૩૨

સોરઠાના વે દલનાં પ્રારંભમાં ચચાર માત્રા વધારવી, અને તેની છેલ્લી માત્રા લ્યુ છે, તે ગુરુ કરવી.

૨૩ રુચિરા જગળેસિવાયના ૭ ડગળ+ગ=૩૦ માત્રા, પ્રત્યેક દલમાં.

૧૬, ૧૪ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

સાત ડગળપર એક ગુરુ કરો, કુલ કલ ત્રીશ પૂરી જાળો;

સોઢે ચૌદે યતિ રૂચી સારી, જગળ ન જ્ઞડમાં કદિ આળો. ૩૬

પ્રથમ પછી ચચાર ચડતા, કુલ તાલો આઠે આવે;

રુચિરા રૂઢી દ્વિપદી પૂરી, બહુ રાગે ગાતાં ફાવે. ૩૪

આ જાતિ વે દલની છે; છંદ:શાસ્ત્ર, વૃત્તમૌક્તિક અને વાગ્વલ્લભમાં યતિનો નિયમ વતાવ્યો નથી. અમારી પાસે સંવત ૧૮૫૪ માં લેખેલું ચિંતા-મર્ણકૃત ભાષાપિંગલ છે, તેમાં સાત ચોક્કલિયા ગળ ઉપર એક ગુરુ લાવવાનો નિયમ કરેલો, પળ તેમાં યતિ વતાવી નથી. તથાપિ ઘળું કરીને ૧૬, ૧૪ યતિ મળેલો, માઠે એ પ્રમાણે યતિ પાંડેવામાં આવે તો ઠીક છે, પળ એવો નિયમ કરવાનો વિશેષ આધાર નથી. અતિજગતી છંદમાં રુચિરા નામનું વૃત્ત અક્ષરમેઝમાં છે, તેથી કે ગમે તે કારણે નાગપિંગલ, મનહરપિંગલ અને લેખપત્રજશસ્થિમાં આ જાતિ નથી.

૮૬

રળાંપિંગલ.

મંદારમરંદચમ્પૂમાં આ જાતિને માત્રાસમકમાં દાખલ કરીને તેમાં ૨૯ લઘુ લાવવા કહ્યું છે, પરંતુ સર્વ લઘુનું લક્ષણ એજ જાતિમાં કરવામાં આવે તો તેમાં “રુચિરા” એ નામનો સમાવેશ થઈ શકે નહિ, કેમકે “રા” એ ગુરુ છે. માટે એ લક્ષણ માન્ય રાખવા જેવું નથી.

છંદઃપ્રભાકરમાં ૧૬ માત્રા વિષમપદમાં અને ૧૪ માત્રા સમપદમાં આળતાં છેવટ બે ગુરુ લાવવા કહે છે, પણ માત્રિક સમમાં તેણે કુકુર્મ જાતિ બતાવી છે, તેની સાથે તે મઠી જાય છે, ફેર માત્ર એટલોજ રહે છે કે તે ચાર ચરણની છે, અને આ બે દલની છે. વળી માત્રિક સમમાં ચાર ચરણની એજ જાતિ તેણે જણાવી છે, પણ તેમાં ૧૪, ૧૬ યતિ રાખી, જગણ નહિ અને અન્તે ગુરુ આળવાનું તે કહે છે. ભાષાછંદોર્મજરીમાં પ્રતિ દલમાં ૧૬, ૧૪ની યતિથી ૩૦ માત્રા લાવવાનું કહે છે, તે સાથે છેવટ ગુરુ લાવવાનું કહ્યું નથી, પણ તેના ઉદાહરણમાં બે ગુરુ આળ્યા છે. તે ઉપરથીજ છંદઃપ્રભાકરના કર્તાએ બે ગુરુનું લક્ષણ બાંધ્યું હોય, એમ જણાય છે. માફ મનસુખરામ સૂર્યરામે ગૂજરાતી પદ્યમાં રામાયણ રચવા માંડ્યું છે, તેમાં તેમણે આ અર્ધસમજાતિ વાપરી છે, તે નીચે લખેલા રાગોમાં ગવાય છે, એમ તેમણે વેસાર્યું છે:—

“ધીર સર્સારે યમુના તીરે, વસતિ વને વનમાલી.”

“ક્યાં ગયો રે પેલો મોરલીવાળો? અમને રસમાં રોઢી રે.”

“વૈષ્ણવ નથી થયો તું રે, હારિજન નથી થયો તું રે”!

“વિગરી કૌન સુધારે? નાથ બિન વિગરી કૌન સુધારે રે!”

“તેં તો ઘટમાં ઘર કીધું વાલમ! વરણાગિયા રે!”

× × × × × શિક્ષા શાળાને.

૨૪ ચોબોલા, ચૌયાલા, ચતુષ્પથા,) ૧, ૩ વિષમ પદમાં ૧૬ માત્રા.

ચતુર્વચા, ચતુર્વચન, ચઝોલા.) ૨, ૪ સમ પદમાં ૧૪ માત્રા.

પ્રત્યેક દલમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાં તાલં.

વિષમ પદે કરી સોઠ કલાં પઝોં, સમમાં ચૌદ સદા ધરજો;

પ્રથમ ઉપર પઝોં શ્રુતિ શ્રુતિ ચડતા, તાલો ચોબોલે કરજો. ૩૧

અદ્વસ

માત્રામેલ.

૮૭

ત્રીશ કલાનાં બે દલ છે પળ, ચાર પદે બોલાયાં છે;
 ચતુર્વચા વર્ણો કોઈ કહેછે, ચતુષ્પથા ચૌયાલા છે. ૩૬

છંદોક્તામાં અન્તે ગુરુ લાવના કહેછે. છંદરત્નાવલીમાં પળ ૪ગણે=૧૬ માત્રાએ
 યતિ અને અન્તે ગુરુ લાવવાનું કહ્યું છે. વાગ્વલ્લભમાં ચતુષ્પથા નામ છે,

પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં ચૌયાલા નામ છે, અને છંદોદ્યુત્તમુક્તાવલીમાં
 ચતુર્વચન એ નામ છે.

૨૫ વેસર { ૩, ૨ પદમાં ૧૬ માત્રા. } છંદ:શીતક પ્રમાણે.
 { ૨, ૪ પદમાં ૧૫ માત્રા. }

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

વિષમ ચરણ છે સોઝન કલનાં, વેસર કલ પંદર સમ પદે;
 પ્રથમ ઉપર ચ્ચચારે તાલો, પ્રતિ દલમાં કવિ આઠજ વદે. ૩૭
 ૨૬ ઘત્તા, ધ્વાતા. પ્રત્યેક દલમાં ૧૦, ૮, ૧૩ યતિ=૩૧ માત્રા.

૭ ઢ+૩લ=૩૧. ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

મુનિ ચોકલ ગણ પર, ત્રણ લઘુ ઠાંક ધર, દશ વસુ જલ્પ પર છે વિરતિ;
 ઘત્તામાં ત્રણ પર, પછો શ્રુતિ ચડતા, તાલ વસુ દે તું ધરી રતિ. ૩૮

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઘી ટીકામાં ધ્વાતા નામ છે, ઘત્તાને કોઈ
 ધૃત્વા પળ કહે છે. છંદોદ્યુત્તમુક્તાવલીમાં ધ્વાતા નામ આપ્યું છે. મારી પાસે
 સર્વત્ર ૧૮૨૩નું લખેલું પિંગલ છંદોગ્રંથ નામનું માગધી પિંગલ છે તેમાં પ્રમ
 ઘત્તા નામ છે. વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, અને વાર્ણીભૂષણમાં ૭ ચોક-
 લિયા+૩ લઘુ=૩૧ માત્રાનું ઘત્તાનું પ્રત્યેક દલ આળવા કહ્યું છે, અને યતિ
 પાઠકા તે ગ્રંથોમાં જણાવ્યું નથી. પળ છંદ:પ્રમાકરમાં ધ્વાતા નામ અને તેમાં
 ૧૮, ૧૩ યતિ=૩૧ માત્રા અને તેમાં છેલ્લો ન ગણ આળવા નિયમ કહ્યો છે.
 વ્હી વાર્ણીભૂષણ અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રના ઉદાહરણોમાં ૧૦, ૮, ૧૩ યતિ
 જોવામાં આવે છે.

૮૬

રખાપિયલ.

૨૭ ઘત્તાનંદ, ઘાતોનંદ. પ્રત્યેક દલમાં ૧૧, ૭, ૧૩ યતિ.

૬+૪+૪+૪+૬+૪+૪=૩૧ માત્રા. તેમાં અંતે ત્રણ લઘુ.

પ્રતિ યતિમાં ૧, ૫, ૯; ૧, ૫; અને ૧, ૫, ૯, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

છ પર ડગળ ત્રણ તાર, પાંચ તું ધાર,

ડ દ્વયમહિ નગળ ચરમ+ ધર;

અંતે

ઘત્તાનંદ હર મુનિ, જસ યતિ થાજ,

ચારે સુતાલ વિરતિ કર. ૩૯

વૃત્તરત્નાકરનો નારાયણભટ્ટી ટીકામાં ઘાતોનંદ નામ છે, અને ૬+૪
+૪+૪+૫+૬+૪+૪=૩૧ માત્રા એક દલમાં આળવા કહ્યું છે. હંદ:પ્રભાકર
ઇત્યાદિમાં આનું નામ ઘત્તાનંદ આપ્યું છે, પણ તે ઘ ને ધના મઠતાપણાને
લીધે મૂલ થયેલી હોય એમ સમજાય છે.

૨૮. હરિણી. ૧, ૩ પદમાં ૧૧ અને ૨, ૪ પદમાં ૧૬ માત્રા;

વિષમમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩ ને સમમાં ૩, ૭, ૧૧, ૧૫ માત્રાએ તાલ.

તિથિ કહ પેલા ત્રીજા પદે, સમમાં તો સોલ સદાય વદે;

હરિણી નામે જાતિ સ્વરી, તે અર્ધસમે કવિયે ઉચરી. ૪૦

વિષમે તાલ પ્રથમ પર ધરો, પછી ચારે ચડતા આપ કરો;

સમમાં ત્રીજે તાલજ થશે, પછી ચારે ચડતા ચાલી જશે. ૪૧

ભાષાહંદોમંજરીમાંથી આ જાતિ લીધી છે.

૨૯ મનોરમા. ૧૮, ૧૯, યતિ=૩૭ માત્રા. પ્રત્યેક દલમાં

વિષમમાં ૩, ૭, ૧૧, ૧૫ તથા સમમાં ૪, ૮, ૧૨, ૧૬ માત્રાએ તાલ.

વિષમે કલ સકલ અઢાર પ્રમાણો,

ઓગળીશ કલા સમમાં વઝો આણો;

વિષમે બે ત્રણ તર્જો સમમાં તાલો,

ચાર મનોરમમાં ચડતા ચાલો. ૪૨

આ જાતિ ભાષા-હંદોમંજરીમાં છે. પરંતુ તેના સમ ચરણોમાં જે ૧૯ મા-
ત્રાની યોજના કરી છે, તે પસંદ કરવા યોગ્ય નથી, વિષમમાં બે માત્રા છોડી-

૧૦

રખાપિંગલ.

આદિ દલમાં દોહરો, આલો આવી જાય,
 ચૂડામણી અથવા મલે, ચૂડાણામાં થાય;
 બીજા દલની માંહે, આલો આર્યા નિયમ સહિત થાશે;
 અંડતાલિશ સત્તાવન, કલનાં બે દલ બની જાશે. ૪૬

છંદાર્ણવમાં આ જાતિનું વીજું નામ ચૂડામણી વતાવ્યું છે. પળ સમ આતિમાં બે ગોતિની ચૂડામણી જાતિ પૃષ્ઠ ૪૯ અંક ૧૨૪મે છે, માટે એકનું એક નામ રાખવાથી ગુંચવારો થાય તેથી એ નામ અમે રાખ્યું નથી.

૩૩. સ્વંજા, સ્વંજિકા. ૩૬ લ+૧ રગણ=૪૧ માત્રાનું પ્રત્યેક દલ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯, ૩૩, ૩૭, ૪૦ માત્રાએ તાલ.

છતરિશ લઘુ કલ ચરણ ચરણ પ્રતિ,

પછો થકો ઉપર તું શશિ રગણજ સજ પ્રતિ પદ સ્વંજિકે;

પ્રથમ ઉપર પછો શ્રુતિ શ્રુતિ ચડો ચડો,

સકલ મલો તું દેશ પછો ત્રણ પર ઠિક દ્વય દલ તાલ દે. ૪૬

વર્ણમેલના વિષમ વૃત્તના પ્રકરણમાં ૩૦ લઘુ+૧ ગુરુ સમમાં, અને ૨૮ લઘુ+૧ ગુરુ વિષમમાં એવા માપનું આ નામનું વૃત્ત છે. મનહરપિંગલમાં ૫+૫+૫+૫+૫+૫+૫+૫+૨=૪૧ માત્રા લાવવા કહ્યું છે. પિંગલદર્શમાં પણ એજ પ્રમાણે લીધું છે.

૩૪માલા. ૩૬ લ+૧ રગણ+ગ.ગ (કર્ણ)=૪૯ માત્રાનું પેહેલું દલ.

આર્યાના ઉત્તરાદ્ધ પ્રમાણે ૧૨+૧૯=૨૭ માત્રાનું બીજું દલ.

પેહેલા દલમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯, ૩૩, ૩૭, ૪૦, ૪૪ અને બીજા દલમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૨, ૨૬ માત્રાએ તાલ.

છતરિશ લઘુ કલ પ્રથમ દલ તું ધર રગણપર કરણ

શ્રુતિ શ્રુતિ ચડોજ ર ઉપર દ્વિઆવતા તાલે;

બીજું દલ આર્યાના, ઉત્તર દલ સરખું ધર માલે. ૪૭

માત્રામેઝ.

૧૨

શિખા જાતિ.

હૃત્તરત્નાકર તથા હંદ:શાસ્ત્ર ઉપરથી શિખા અને તેના આંગમૂત હંદો બે દલના સિદ્ધ થાયછે; પણ હંદ:પ્રભાકરમાં તેનાં ચાર ચરણ યોજ્યાં છે, તે સંસ્કૃત શ્રંષેથી વિરુદ્ધ છે.

શિખામાં એક દલ સર્વ લઘુનું તો બીજું સર્વ ગુરુનું આવે એમ હંદ:સૂત્રમાં જણાવ્યું છે.

(દુહો) ^{૩૨}રદ લઘુ કલનું એક દલ, અવરવિષે ગુરુ સોઠ;
તેને કવિજન એમ કે, શિખા નામથી બોલ. ૪૮
શિખાતણા બે ભેદ છે, ક્ષિપ્રતા કરવા કામ;
સૌમ્યશિખા જ્યોતિ:શિખા, એવાં એનાં નામ. ૪૯

ચાગ્વલ્લભ તથા હંદરત્નાવલીમાં ૨૫ લઘુ+૧ ગુરુ=૩૦ માત્રાનાં બે દલ આંગવાં કહ્યું છે. પણ તે અભિપ્રાય સર્વમાન્ય નથી.

ગુરુતા લઘુ અને લઘુના ગુરુ, એમ પ્રસ્તાર કરતાં આના અનેક ભેદો થાયછે.

૩૬ જ્યોતિ:શિખા { પૂર્વાર્દ્ધમાં ૩૨ લઘુ=૩૨ માત્રા } આઠે અક્ષરે
{ ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૧૬ ગુરુ=૩૨ માત્રા } યતિ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

^૬લઘુ કલ દશ ષડ, પ્રથમ વિરતિ ધર,

^{૩૨}દ્વિતીય પ્રથમ સમ, રદ કલ કુલ કર;

આઠે આઠે, થોભી કીજે,

સોઠે ગુરુ, અર્દ્ધે બીજે. ૫૦

હંદ:પ્રભાકર વગેરેમાં યતિ કહી નથી.

આના ઉલટાનેજ સૌમ્યાશિખા કે અનંગક્રીડા કહે છે. હંદ:પ્રભાકરમાં અનંગક્રીડા અને જ્યોતિ:શિખાને તથા હંદાર્ણવમાં અનુષ્ટુપ (શ્લોક), ગંધા, ઘનાક્ષરી વગેરેને મુક્તકમાં ગણ્યાં છે. તે મુક્તકની વ્યાખ્યામાં

૧૨

રણપિંગલ.

જણાવેછે કે, જે વૃત્તમાં કયાંક ગુરુ લઘુ અને કયાંક માત્ર અક્ષરોની સંખ્યાનો જ નિયમ હોયછે, તે મુક્તક કહેવાયછે.

૩૬ સૌમ્યાશિસ્વા, { પૂર્વાર્દ્ધમાં ૧૬ ગુરુ=૩૨ માત્રા } આઠ અક્ષરે
અનંગક્રીડા. { ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૩૨ લઘુ=૩૨ માત્રા } યતિ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

પેંલે અર્દ્ધે, ગુરુ સોલે,

આઠે આઠે, થોભી વોલે;

દ્વિતીય દલનો કલ, ત્રીજો મઝો રૂંદ કર,

ચૈદ દશ કલ પર, ચિરતિ તરતઃધર. ૧૧

અનંગક્રીડામાં વાગવલ્લભ પેહેલા દલમાં આઠ મમળ એટલે ચોવીશ ગુરુ અને ત્રીજા દલમાં આઠ નગળ એટલે ચોવીશ લઘુ આળવા કહેછે.

૩૭ ચૂલિકા. { પૂર્વાર્દ્ધમાં ૨૭ લ+ગ=૨૯ માત્રા.
{ ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૨૯ લ+ગ=૩૧ માત્રા.

પેહેલા દલમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯

અને ત્રીજા દલમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

પ્રથમ દલ સકલ લઘુ કલ વૌશપર

મુનિવર ધરો ગુરુ શરો કરો;

લઘુ કલ સકલ મઝો વૌશપર નવ

ધરો દ્વિતીય દલપર શરો ગુરુ ધરો. ૧૨

છંદ:શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે કે—“કેટલાક પૂર્વાર્દ્ધની પેઠે ૨૭ લઘુ+ ૧ ગુરુનાં બે દલ આળવાનું કહેછે.” પણ તેમ થવાથી અતિરુચિરામાં મઝી જાયછે. એટલે અમે ઉપરનું લક્ષણ બાંધ્યું છે.

શિલાના ઉપર જે ત્રણ ભેદ બતાવ્યા છે, તે ઉપરાંત કેટલાક ત્રીજા પ્રંથકારો નીચે પ્રમાણે વિશેષ ભેદ બતાવેછે.

૩૮ અતિરુચિરા. ૨૭ લ+૧ ગ=૨૯ માત્રા પ્રત્યેક દલમાં.

૯, ૮, ૭, ૬ યતિ ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

પ્રથમ દ્વિતીય દલ, લઘુ કલ વૌશપર,

रसपर विरतिः अतिरुचिरा. ५३

१,५,९,१३,१७,२१,२५,२९ मात्राए ताल.

वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टीटीकामां शिखानुं ए. प्रसाणे माप. छे.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

† ताल

٩٩

नाकि. $\left(२८८ + १ ज = ३२ मात्रा उत्तरार्द्धमां \right)$ चडता ताल.

उत्तर जगण धरतुँ अशिख रचाय.

कुंशत्रुमुक्तावली तथा प्राकृतपिंगळसूत्रमां आनुं नाम शिखा छे
वाग्वज्रभमां नाकि ताम आप्युं छे.

९४

रणपिंगळ.

४२ (अपर)शिखा { २८ ल + १ ग = ३० मात्रा पेहेला दलमां.
 ३० ल + १ ग = ३२ मात्रा बीजा दलमां.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

विशपर वसु कल लघु कर तुँ प्रथम

दलनों चरम धवल कमला छे;

विशपर दश लघु कल कुल कर शशाँ

गुरु चरमनों उपर द्वितीय दल छे.

९७

आथी उलटुं ते खंजा. अन्ते गुरु

४३ (अपरा)खंजा (शिखा); { ३० ल + १ ग = ३२ मात्रा पेहेला दलमां
 २८ ल + १ ग = ३० मात्रा बीजा दलमां.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

प्रथम दल तुँ धर विशपर दश कल

सकल कल तुँ लघु धर गुरु चरमे;

द्वितीय दल सकल लघु कल विशा वसु

चरम अँ उपर शशाँ गुरु न रमे.

९८

अन्ते

खंजाथी उलटुं ते शिखा.

४४ अतिशिखा, गुणित. ३० ल + १ गुरु = ३२ मात्रा नुं प्रत्येक दल.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

प्रथम द्वितीय दल सकल लघु कल तुँ

त्रोश कल पर शशाँ गुरु धर तुँ तिखा;

प्रथम उपर पछोँ श्रुति श्रुति चडोँ कल

टकरा धरौ तुँ रच सरस अतिशिखा. ९९ अताल

માત્રામેઢ.

૨૫

આર્યા પ્રકરણ.

આર્યાનો પ્રયોગ વિશેષે કરીને સંસ્કૃત, માગધી અને મરાઠી ભાષામાં જોવામાં આવેછે, તુજભાષામાં બહુ ઓછો છે. હવળા ગૂજરાતી ભાષામાં કાંઈક વિશેષ પ્રચાર થવા માંડયો છે.

આર્યાગણ

આર્યા (ગાહા) પ્રકરણમાં ચચ્ચાર માત્રાના પાંચ ગણ આવેછે, તેણી રીતે કે મગણ(SSS)માંથી ઁક ગુરુ ઓછો કરી બાકીના બે ગુરુ (SS)ની ચાર માત્રા ગણાયછે, તેને કર્ણ અથવા મગણ કહેછે. નગણમાં ઁક લઘુ વધતાં ચાર માત્રા થાયછે, તેને (IIII) વિપ્રગણ કહેછે. અને બાકીના ચચ્ચાર માત્રાના સ,જ,અ અને ભ, ઁ ત્રણ મૂઢ ગણ છે, તે લેવાયછે. તેથી આર્યાના નીચે પ્રમાણે પાંચ ગણ થાયછે:—

૧ SS કર્ણ (મગણ.)

૨ IIS સગણ.

૩ ISI જગણ.

૪ SII ભગણ.

૫ IIII વિપ્ર(નગણ)

આર્યાનું સામાન્ય માપ.

પ્રથમ દલમાં—૭ ચોકલિયા ગણ+૧ ગુરુ=૩૦ માત્રા;

બીજા દલમાં—૧ ચોકલિયા ગણ+૧ લઘુ+૧ ચોકલિયો+૧ ગુરુ=૨૭ માત્રા:

પૂર્વાર્દ્ધ (પ્રથમદલ)માં ચચ્ચાર માત્રાનો ઁક ઁવા સાત ગણ અને ઁક ગુરુ આવેછે તથા ઉત્તરાર્દ્ધ (બીજા દલ)માં પાંચ

૨૬

શ્રીપિંગળ.

બીજાલિયા ગણ+૧ લઘુ+૧૬૦ ચૈકલ ગણ+૧ ગુરુ આવે છે. અર્થાત્ બીજાદલમાં છઠ્ઠા ગણને સ્થાને માત્ર ૧૬૦ લઘુ આળવો તથા બેને દલમાં ૧૬૦, ૩૨૦, ૬૪૦, અને ૧૨૮૦ એટલે વિષમ સ્થાનોમાં જગણ આળવોજ નહિ. આર્યાનાં પૂર્વાર્દમાં છઠ્ઠા ગણને સ્થાને વિપ્ર (નગણ) અથવા જગણજ જોડ્યે; જો વિપ્રગણ હોય તો તેના પ્રથમ અક્ષરે વિરામ આવે, તેમજ જો સાતમો ગણ વિપ્ર હોય તો છઠ્ઠા ગણના છેલ્લા અક્ષરે યતિ આવે, પછી તે છઠ્ઠો ગણ જગણ હોય તોપણ ચિંતા નહિ. તેમજ ઉત્તરાર્દમાં પાંચમો ન (વિપ્ર)ગણ હોય તો ચોથા ગણના છેલ્લા અક્ષરે યતિ આવે. આ ઉપરથી એમ સમજવાનું છે કે-ગાથાની પૈઠે ૧૨ અને ૧૮ તેમજ ૧૨ અને ૧૬ માત્રાએ પદ છૂટાં પડતાં નથી, પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં વિરામ કહ્યા છે, ત્યાં ત્યાં પદની સમાપ્તિ થાય છે; અને બીજા પદનો પ્રારંભ થાય છે. છઠ્ઠો અને સાતમો બંને ગણ ન (વિપ્ર)ગણ આવે તો પ્રથમ વિરામ મુખ્ય સમજી ત્યાં આમલ પદની સમાપ્તિ સમજવી, અને બીજો વિરામ મૌળ સમજવો.

પિંગળાચાર્યના મત પ્રમાણે પણ આર્યાનાં પૂર્વાર્દ અને ઉત્તરાર્દ એવાં બેદલ કેહેવામાં આવે છે, પણ પાદ ઠરાવવામાં આવતાં નથી.

ઉત્તરત્તીકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં કહ્યું છે કે — “ જે આર્યામાં ૧૬૦ જગણ હોય તે કુલીના (કુલવતી), જે જગણ હોય તો કુલટા (અથવા બીજા ગ્રંથોના મત પ્રમાણે ધરુણી, સંગૃહિણી અથવા અભિસારિકા કેહેવાય.) બેથી વધારે જગણ આવે તો વેશ્યા અથવા વારાંગના કેહેવાય અને ૧૬૦ જગણ ન આવે તો રંડા અથવા વિધવા કેહેવાય.” કેમકે જગણનું નામ નાયક પાડેલું છે, તેથી નાયક અથવા ધણી વિનાની તે વિધવા.

આર્યા-ગાથા

માત્રામેલ.

૯૭

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકા પ્રમાણે ગાઠા બોલવાની રીતિ નીચે પ્રમાણે છે:-

પેહેલું પાદ હંસની પેટે ધીમેથી બોલવું,
 બીજું પાદ સિંહવિક્રમની પેટે ઉદ્ધતપણે બોલવું,
 ત્રીજું પાદ ગજગતિની પેટે લલિતપણે ઉચ્ચારવું, અને
 ચોથું પાદ સર્પની ગતિની પેટે ડોલતું ગાવું.

હંદોમંજરીના ટીકાકાર જીવાનંદ વિદ્યાસાગર મહાચાર્ય કેહેછે કે- “ કેટલાકનો એવો અભિપ્રાય છે કે, ૧૨, ૧૮ અને ૧૨, ૧૯ માત્રાએ પાદ ગણી યતિ રાખવામાં આવી છે.” પણ આ મત બરાબર નથી; કારણ કે આ પ્રમાણે પાદ પાઠીં ઉપરના વધા નિયમ લાગુ કરવામાં આવેતો તે જૂદો ભેદ થાય છે, અને તે પદ્યો કેહેવાયછે, છૂટે તેને આર્યા કહી શકાય નહિ.

વિપ્રાદિ આર્યાનાં નામ.

વિપ્રા..... ૧૩ લઘુ સુધીની.
 ક્ષત્રિયા..... ૧૩ થી ૨૧ લઘુ સુધીની.
 વૈશ્યા..... ૨૧ થી ૨૭ લઘુ સુધીની.
 શૂદ્રા..... ૨૭ થી ૫૩ લઘુ સુધીની.

આર્યા (ગાથા) દેશ.

વિપ્રા જાજનગર. (કાશી મળોછે)
 ક્ષત્રિયા.....અયોધ્યા.
 વૈશ્યા મહારાષ્ટ્ર.
 શૂદ્રા કર્ણાટક.

ઉપર પ્રમાણે ચાર જાતિની આર્યાના ચાર દેશ લખાવે-

૧૮

રંગાપેગઢ.

જશસિંધુ તથા પિંગલઝંદોગ્રંથ ઇત્યાદિમાં કહ્યા છે, પળ નાગરાજ-
પિંગલમાં અયોધ્યાને બદલે પૂર્વદેશ અને મહારાષ્ટ્રને બદલે
મહુરા એવાં નામ આપ્યાં છે.

પત્તિનીઆદિ ચાર જાતિની આર્યા.

જેમાં પ્રથમ કર્ણ ગણ હોય તે પત્તિની.

જેમાં આદિ સગળ હોય તે ચિત્રિણી.

જેમાં આદિ ભગળ હોય તે હાસ્તિની.

જેમાં પ્રથમ વિપ્રગળ હોય તે શંખિની.

આર્યાની અવસ્થા.

જેમાં કર્ણ ગણ બહુ તે બાઝા.

જેમાં વિપ્રગળ બહુ તે મુઘ્યા.

જેમાં ભગળ બહુ તે પ્રૌઢા.

જેમાં સગળ બહુ તે વૃદ્ધા કેહેવાય.

પળ પિંગલઝંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનટીકાવાળા)માં તથા બીજાં
કેટલાંક પિંગલોમાં વિપ્રાને બાઝા, ક્ષત્રિયાને પ્રૌઢા, વૈશ્યાને
અર્ધવયસી અને શૂદ્રાને વૃદ્ધાં કેહેછે.

ઉત્પત્તિ.

ગાથાતું કુલ્લ હંદ, પિતા વેદ, માતા સરસ્વતી અને જન્મ
શ્રવણ નક્ષત્રમાં છે.

આર્યાનાં વર્ણ, વસ્ત્રાદિક.

જાતિ.	વર્ણ.	વસ્ત્ર.	આભરણ.	તિલક.
વિપ્રાં,	ગૌર,	શ્વેત,	મોતી,	શ્વેત.
ક્ષત્રિયા,	રક્ત,	રક્ત,	સોતું,	લાલ.
વૈશ્યા,	પીત,	પીત,	રૂપું,	પીલું.

આર્યા-ગાથા

માત્રામેઢ.

૧૨

શૂદ્રા, શ્યામ, કૃષ્ણ, પીતલ, શ્યામ.

પિંગલ છંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનટીકાવાલ્ય)માં શૂદ્રાણું આશરણ કલ્પા
જણાવ્યું છે.

ગાથાની માત્રાનો પિંડ.

ગાથાની કુલ ૧૭ માત્રા છે. તેમાં પૂર્વાર્ધમાં ચાર માત્રાના ૭
અને ઉત્તરાર્ધમાં ચાર માત્રાના ૬ ગણ એટલે ૧૩ ગણ
ચાર માત્રાના છે, તેના ૧૩ અંશ+તે સિવાય વલ્લી પૂર્વાર્ધ અને
ઉત્તરાર્ધમાં અંતે અલ્લેક ગુરુ હોય છે, તે એક ગુરુની બે માત્રા
તેના ૨ અંશ+ઠઠા ગણને સ્થાને ઉત્તરાર્ધમાં એક લઘુ આવેલે,
તેની એક માત્રાનો ૧ અંશ=૧૩+૨+૧=૧૬ અંશ એકંદર
ગાથાના ગણાયેલે.

તોલ.

(પિંગલ છંદોગ્રંથ પ્રમાણે)

ચાર કલા = ૧ પલ.

૧૪ પલ+૧ કલ (લઘુ)=૧ ગાથા.

અનુસ્વાર વિચાર.

કવિ ઉન્નડજીકૃત ભગવતપિંગલમાં કહ્યું છે કે—“જે અનુ-
સ્વાર વગરની ગાથા (આર્યા) તે આંખલ્લી, એક અનુસ્વારવાલ્લી
કાળી (એક આંખવાલ્લી), બે અનુસ્વાર વાલ્લી તે બે આંખવાલ્લી
(સુનયની), અને બહુ અનુસ્વાર વાલ્લી તે બહુ આંખવાલ્લી (મનોહરા)
બનેલે.”

કમલ્લા આદિ ૨૬ જાતિની ગાથા કેહેવાયલે, ક્ષત્રિયા
ગાથા તે સ્વભાવ ગાથા કેહેવાયલે, અને ષ્ઠ્યાદિ વિશેષ ગાથા
કેહેવાયલે.

૨૦૦

રણપિંગલ.

૪૫. આર્યા-ગાથા, ગાદા†

૧. ૪+૪+૪+૪+૪+જ કે વિપ્રગણ+૪+ગ=૩૦.

૨. ૪+૪+૪+૪+૪+લ+૪+ગ=૨૭.

પ્રથમ દલમાં ૧,૫,૯,૧૩,૧૭,૨૧,૨૫,૨૯ માત્રાએ તાલ.

દ્વિતીય દલમાં ૧,૫,૯,૧૩,૧૭,૨૨,૨૬,માત્રાએ તાલ.

પાંચ ડગળ પર છટ્ટો દ્વિજવર અથવા જ,ગળ ધરો પદમાં;

તેપર એક ડગળ કરો, અંતે ગ કરો પ્રથમ દલમાં. ૬૦

બીજું દલ એમજ પળ, છટ્ટે લઘુ માત્ર એક તો ધરવો;

વિષમ ગળે પ્રતિ દલમાં અવશ્ય, જગળ નહિ કદિ કરવો. ૬૧

છટ્ટો જો દ્વિજવર તો પ્રથમાક્ષર પછો જ, વિરતિ, પદ કરજો;

૬ રસ મુનિ ૭ વે ગળ દ્વિજતો, ૬ રસની પળ અંત પદ ધરજો. ૬૨

ત્રીજા દલમાં પંચમ દ્વિજવર તો ત્યાં થકીજ, પદ ગળજો;

અવર પ્રકાર બને તો અન્તે, યતિ પદ સહજ મળજો. ૬૩

† માગધી છંદઃસૂત્રક આદિમાં આ નામ છે.

કેદારકવિનો સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલો “વૃત્તરત્નાકર” નામ્ને ગ્રંથ છે, જેનાપર “ભાવપ્રદીપિકા” નામની ટીકા જનાર્દને કરી છે, તેમાં લખેછે કે-જેમાં વિષમ અક્ષરવાટાં પાદ (જેવાંકે ૮, ૧૦, ૭, ૯ અક્ષરનાં અથવા ૩, ૬ પાદનાં) હોય તે ગાથા કેહેવાયછે. જેમકે ઈંગલ, ગીતિકા, ચેષ્ટક, વિષદ્વિતિ, ધ્રુવક, ચર્ચરી, પદ્ધતિકા, કાલિકા, બેહિતકા, દ્વિપદી, ઉત્સાહ, ચત્વરી, પદુલિકા, દ્વિપથ, આદિ કેટલાક એવા છંદોનો એમાં સંગ્રહ આપ્યો છે માટે એ સર્વસંગ્રહિણી કેહેવાયછે.

“વૃત્તરત્નાકર” અને તેની નારાયણખટ્ટે કરેલી ટીકામાં કેહ્યું છે કે, “ત્રણ, છ, કે દશ અથવા તેથી અધિક જેમાં ચરણ

આર્યા-ગાથા

માત્રામેલ.

૧૦૧

આવે તેને, અને પ્રત્યેક ચરણમાં ન્યૂનાધિક અને નિયમ વગરના ગુરુ લઘુ જેમાં આવે તેને ગાથા કેહેછે.

છંદ:શાસ્ત્રમાં એમ કેહેછે કે— પ્રસ્તાર પ્રમાણે છંદના જે ભેદ થાયછે, તેમાંથી પ્રાચીન મુનિયો અને ગ્રંથકારો જે પ્રસિદ્ધ છંદોનાં નામ કહી ગયા છે તથા તે સિવાય પ્રસ્તારની રીતિથી નવા થઈ શકે તે વર્જ્ય કરતાં બાકી જે નવા છંદ જોવામાં આવે તે ગાથા કેહેવાય.

વઢી સંસ્કૃતમાં રચાય તો આર્યા અને પ્રાકૃતમાં રચાય તો ગાથા કેહેવાયછે. અને કેટલાક માગધી ગ્રંથોમાં તેનું નીચે પ્રમાણેજ માપ હોયછે:—

ગાથા.

૧, ૩ પાદમાં ૧૨ માત્રા.

૨જા પાદમાં ૧૮ માત્રા.

૪થા પાદમાં ૧૬ માત્રા.

ગાથાના માપ કરતાં વિશેષ નિયમ થવાથી આર્યાદિ ભેદ થાયછે. એમ કેટલાકનું મત છે.

આર્યાના ભેદ નીચે પ્રમાણે છે:—

ભેદ.	લઘુ	ગુરુ	વર્ણ
૧ લક્ષ્મી, લચ્છી.	૩	૨૭	૩૦
૨ ઋદ્ધિ.	૫	૨૬	૩૧
૩ વૃદ્ધિ.	૭	૨૫	૩૨
૪ લજ્ઞા.	૯	૨૪	૩૩
૫ વિદ્યા, વિજ્ઞા.	૧૧	૨૩	૩૪
૬ ક્ષમા, સ્તમાય.	૧૩	૨૨	૩૫
૭ વૈદેહી, દેહી, અદેહી, દેવી, દેહીયા.	૧૫	૨૧	૩૬

૧૭૨

રણપિંગલ.

૮	ગૌરી, ગૌરી.	૧૭	૨૦	૩૭
૯	ધાત્રી, ધાટ્રી, રાત્રી, રાયા.	૧૯	૧૯	૩૮
૧૦	ચૂર્ણા, જુહના, પૂર્ણા.	૨૧	૧૮	૩૯
૧૧	છાયા.	૨૩	૧૭	૪૦
૧૨	કાન્તિ, કન્તિ.	૨૫	૧૬	૪૧
૧૩	મહામાયા, મહામડયા.	૨૭	૧૫	૪૨
૧૪	કીર્તિ, કીર્તી.	૨૯	૧૪	૪૩
૧૫	સિદ્ધિ, સિદ્ધા, મુદ્દા.	૩૧	૧૩	૪૪
૧૬	માની, માનિની, મનોરમા, મન્ના.	૩૩	૧૨	૪૫
૧૭	રામા.	૩૫	૧૧	૪૬
૧૮	ગાહિની.	૩૭	૧૦	૪૭
૧૯	વિશ્વા, વિમા.	૩૯	૯	૪૮
૨૦	વાસિતા, સીયા.	૪૧	૮	૪૯
૨૧	શોભા.	૪૩	૭	૫૦
૨૨	હરિણી.	૪૫	૬	૫૧
૨૩	ચક્રી, ચક્કી.	૪૭	૫	૫૨
૨૪	સારસી, રંસી.	૪૯	૪	૫૩
૨૫	કુરરીય.	૫૧	૩	૫૪
૨૬	સિંહી.	૫૩	૨	૫૫
૨૭	હંસી.	૫૫	૧	૫૬

પિંગલ છંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનદીકાવાળા)માં અંક ૭મે દેહીયા,
અંક ૯મે રાયા, અંક ૧૭મે મુદ્દા, ૧૬મે મન્ના, ૧૮મે રોહિણી,
૧૯મે વિમા, ૨૦મે સીયા, ૨૩મે ચક્કી, અને ૨૬મે હંસી

આર્યાનાભેદ

માત્રાભેદ.

૧૦૩

જણાવી તેણે એકંદર ૨૬ ભેદ બતાવ્યા છે.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટીટીકામાં અંક ૧૦મે પૂર્ણા નામ આપ્યું છે.

વૃત્તમૌલિકમાં ૨૪મી “હંસી” અને ૨૫મી “સારસી” ગણી કુલ પચીશ ભેદ લખ્યા છે અને તે સર્વેનાં ઉદાહરણ “ઉદાહરણ મંજરી” નામના ગ્રંથમાં આપ્યાં છે.

“હંદ:પ્રભાકર”માં કહ્યું છે કે—“એક ગુરુની આર્યા બની શકે નહિ” એટલે તેણે ૨૭ને બદલે ૨૬ ભેદ ઉપર પ્રમાણે કવિ ચંદ્રશેખરના મત પ્રમાણે ગુરુ લઘુના ક્રમથી આપ્યા છે, પરંતુ વચ્ચે ૧૮મો “ગાહિની” નામે ભેદ આપ્યો નથી અને અંક ૭મે દેવી નામ આપ્યું છે.

નાગપિંગળમાં ગાહાના ૨૬ ભેદ આપ્યા છે તેનાં નામ:—

૧ કમલા, ૨ લુલિયા, ૩ લીલા, ૪ જુહના, ૫ રંભાય, ૬ માગધી, ૭ લલ્છમી, ૮ વિજ્જૂ, ૯ માલા, ૧૦ હંસી, ૧૧ શશિલેહા, ૧૨ જાહનવી, ૧૩ મુગ્ધા, ૧૪ કાલી, ૧૫ કુસારી, ૧૬ મેહા, ૧૭ સિદ્ધિ, ૧૮ રિદ્ધિ, ૧૯ કુમ્ભિણી, ૨૦ ધરણી, ૨૧ જરકણી, ૨૨ ક્ષીણા, ૨૩ ચંબી, ૨૪ ગંધર્વી, ૨૫ મંજરી અને ૨૬ ગૌરી.

સંભૂ અથવા સ્વયંભૂ કૃત હંદોગ્રંથ પ્રમાણે આર્યાનાં ૨૬ નામ.

૧ વિમલા.	૨. સરસા.
૩ મદના.	૪ રત્ના.
૫ સંતોષા.	૬ માલતી.
૭ ચમ્પકા.	૮ કનકા.
૯ રૂપા.	૧૦ તમ્બા.
૧૧ વરલા, વાગલા.	૧૨ ગંધર્વિ.

૨૦૪

સ્થાપિતગણ.

૧૩ સારંગા.	૧૪ લક્ષ્મી.
૧૫ ચન્દ્રાનના.	૧૬ સિદ્ધિકરા.
૧૭ વિપ્રા.	૧૮ મોહકરા.
૧૯ મદોત્કટા.	૨૦ મદજનના.
૨૧ પ્રથુલશ્રોણી.	૨૨ ગજગમના.
૨૩ દીર્ઘકેશી.	૨૪ કદમ્બા.
૨૫ રંગદા.	૨૬ રત્નગર્ભી.

આચાર્ય આર્યામાં ૧૩ લઘુ આવે તો તે વિપ્રા કેહેવાયછે, ૨૧ લઘુ આવે તો તે ક્ષત્રિયા કેહેવાયછે, ૨૭ લઘુ આવે તો વૈશ્યા કેહેવાયછે, અને તે ઉપરાંત આવે તો તે શૂદ્રા કેહેવાયછે. અર્ધાત્ અંક ૧ થી ૬ સુધીની વિપ્રા, ૭ થી ૧૦ સુધીની ક્ષત્રિયા, ૧૧ થી ૧૩ સુધીની વૈશ્યા, અને ૧૪ થી ૨૭ સુધીની શૂદ્રા જાતિ કેહેવાયછે.

આર્યાના મુખ્ય પાંચ ભેદ નીચે પ્રમાણે છે, તેની માત્રા આદિનું કોષ્ટક.

ક્રમ.	નામ.	માત્રા			વીજાં નામ.	અર્દ્ધસમ. કે વિષમ.
		ઉત્તરાર્દ્ધ	પૂર્વાર્દ્ધ	કુલ		
૧	આર્યા.	૩૦	૨૭	૫૭	ગાહા, ગાથા.	વિષમ.
૨	ગીતિ.	૩૦	૩૦	૬૦	અગ્નિગાહા, અગ્નિગાથા.	અર્દ્ધસમ.
૩	ઉપગીતિ.	૨૭	૨૭	૫૪	ગાહ.	અર્દ્ધસમ.
૪	અગ્નિગીતિ.	૨૭	૩૦	૫૭	વિગાહા, વિગાથા.	વિષમ.
૫	આર્યાગીતિ.	૩૨	૩૨	૬૪	સ્કંધક, સંધા, સાહિની.	અર્દ્ધસમ.

सार्थानामेद

मात्रामेक.

१०५

ए पांच भेदोमाना प्रत्येकना नीचे प्रमाणे १६ भेद थायछे;

१ पथ्या.	८ मुख विपुला.
२ पथ्या चपला.	१० मुखविपुला चपला.
३ पथ्या मुखचपला.	११ मुखविपुला मुखचपला.
४ पथ्या जवनचपला.	१२ मुखविपुला जवनचपला.
५ विपुला.	१३ जवनविपुला.
६ विपुला चपला.	१४ जवनविपुला चपला.
७ विपुला मुखचपला.	१५ जवनविपुला मुखचपला.
८ विपुला जवनचपला.	१६ जवनविपुला जवनचपला.

(छंदःप्रभाकरमां आ १६ तामो केटलाक फेरफार साथे चतावेलां छे.)

प्रथम लखेला मुख्य पांच भेद साथे आ सोळ भेदनुं संमिलन
थतां एकंदर ८० भेद थायछे. वळी कोइ कवि केहेछे के सूक्ष्म
रीतिना मिश्रणथी एना २००० भेद थइ शके.

४६ पथ्या.

(विराम वर्ज्य करीने बंधा नियम आर्या प्रमाणे एटले चच्चार
मात्राना व्रण गण अर्थात् बार मात्राए विराम आवे.)

$$४+४+४, ४+४+ज के चिप्र+४+ग=३०$$

$$४+४+४, ४+४+१लघु+४+ग=२७$$

त्रीजा गणनी अन्ते, अथवा कल बार तो पूरी थातां;

पथ्यामां यति करजो, आर्या नियमे अवर गातां. ६४

पथ्या आदिना आंगिक नियम साथे आर्याना नियम पण
लागु पडेछे, माटे एने पथ्याआर्या इत्यादि नाम पण आपवामां
आवेछे.

रणप्रिंगळः

આર્ચનાભેદ

માત્રામેઝ

૧૦૭

૬૦. મહા (ઉભય) વિપુલા.

પૂર્વાર્દ અને ઉત્તરાર્દ એ બંને દલના પ્રથમના ત્રણ ગણ માંહેલા ત્રીજા ગણના શબ્દ જ્યાં પૂરા થાયછે ત્યાં વિરામ આવેછે.

ઉભય દલોતણા ત્રીજા, ગણના શબ્દ જ્યાં પૂરા માનો;
તે ઉભય વિપુલા આંચી, છે એમજ તમે જાણો. ૬૮

૬૧. ચપલા.

સર્વે નિયમ આચાર્ય પ્રમાણે, પળ વીજો ને ચોથો ગણ જગળ જોડે.
ચપલા રચાય આચાર્ય, સમાન ધારણ કરી નિયમ જો તે;
બીજે શ્રુતિ ગણે તો, ધરો §પયોધર વઠ્ઠી ધોતે. ૬૯

§ પયોધર=જગળ. પિંગळाચાર્યના મત પ્રમાણે બંને જગળની આસપાસ ગુરુ અક્ષર આવવા જોડે, એમ અગ્નિ પુરાણમાં પળલયું છે. એટલે પેહેલા ગણની અંતે ગુરુ આવે, તેમજ ત્રીજે ગણ ત્રે ગુરુનો આવે, અને પાંચમા ગણના પ્રારંભમાં પણ ગુરુ આવે." પણ સર્વત્ર જગળની આસપાસ ગુરુજ આવવા જોડે, એમ કેદારમઢ, ગંગાદાસ આદિ ઘણા કવિઓનાં મત નથી. ચપલાના નીચે પ્રમાણે ત્રણ ભેદ થાયછે.

૬૨. મુલ ચપલા.

મુલ એટલે પૂર્વાર્દમાં ચપલાનો નિયમ પાઠવામાં આવે, અને ઉત્તરાર્દમાં આચાર્ય પ્રમાણે આવે.

૧. લું દલ=૪+જ+૪+જ+૪+જ અથવા વિ૦+૪+ગુ=૩૦.

ચપલા સમાન જેનું, પહેલું તો દલ મુલચપલામાં છે;
આચાર્ય સમાન જેનું, બીજું દલ તોજ જેમાં છે. ૭૦

૬૩. જઘન ચપલા.

પૂર્વાર્દ આચાર્ય પ્રમાણે પણ જઘન એટલે ઉત્તરાર્દ ચપલાના નિયમ

૧૨૮

રણવિગલ.

પ્રમાણે એટલે વીજું દલ ૪+જ+૪+જ+૪+લ+૪+ગુ=૨૭.

જયનચપલા પ્રથમ દલ, આર્યા સમ તો અગત્ય કરી આવે;

ચપલા સમાન વીજું, સદાય તો સુકાવે મન માવે. ૭૧

છંદોબોધમાં પૂર્વાર્દ્ધ મુલચપલા પ્રમાણે લાવવા કહ્યું છે, પણ તે મત પ્રાપ્ય નથી.

૬૪ ઉભય (મહા) ચપલા.

જેનાં બંને દલમાં ચપલાનો નિયમ પાઠવામાં આવે તે.

૧. ૪+જ+૪+જ+૪+જ કે વિ૦+૪+ગુ=૩૦.

૨. ૪+જ+૪+જ+૪+લ+૪+ગુ=૨૭.

ચપલા સમાન જેનાં, દલો બંને એ ઉભયજચપલા છે;

ચપલા મહા વઠ્ઠી તે, કવિ કહેછે સ્વરે આ છે. ૭૨

એક પથ્યા ત્રણ વિબુલા થઈને ચાર થાય અને વઠ્ઠી તે ચાર
ભેદ સાથે ત્રણ પ્રકારની ચપલા મિશ્ર થતાં તેના ચાર ભેદ થાય
છે, એ રીતે એક આર્યાના સોઠ ભેદ થાય છે તે નીચે પ્રમાણે:—

૬૫ (૧) પથ્યાર્યા.

આર્યા સમ પથ્યાર્યા, પણ ચારે પદ ગણાય વિપમે તો;

વીજે અઢાર આતાં, ચોથે પંદર કલાણ તો. ૭૩

૬૬ (૨) આદિ વિબુલાર્યા.

આદિ દલે ત્રીજા ગણકેરો, શબ્દજ પૂરો થતાં યતિ છે;

આદિ વિબુલા આર્યા, રચજો એમ કવિની મતિ છે. ૭૪

આ ઉદાહરણમાં ત્રીજો ગણ જે ચાર માત્રાણ ગણ એ શબ્દના
ગ આગળ પૂરો થાય છે. તે શબ્દનો છઠ્ઠો વિભક્તિનો પ્રત્યય કેરો
છે તે ચોથા ગણના અક્ષરથી વિબુલ=વિસ્તારાય છે ને તે ઠેકાણે યતિ
આવે છે.

આર્યાના મેદ

માત્રામેઝ

૧૦૯

૫૭ (૩) અન્ત (જઘન) વિપુલાર્યા.

અન્તજ દલના ત્રીજા, ગણનો શબ્દજ જહાં પૂરો કરશે;

ત્યાં યતિ કવિ અન્ત વિપુલા, આર્યામાં સ્વચિત ધરશે. ૭૫

અન્ત એટલે બીજા દલમાં “વિપુલા” શબ્દે ત્રીજા ગણની બાર માત્રા ‘વિ’ આગઠ પૂરી થતાં લા અક્ષર ચોથા ગણનો છતાં વિપુલા એ શબ્દ પૂરો થવામાં ત્રીજા ગણને વિપુલ કરવામાં એટલે વિસ્તારવામાં સ્વપી જાયછે અને વિપુલા શબ્દને છેડે યતિ આવેછે.

૫૮ (૪) ઉમય વિપુલાર્યા.

ઉમય દલોતણા ત્રીજા, ગણના શબ્દ જ્યાં પૂરા માનો;

તે ઉમય વિપુલા આર્યા, છે એમજ તેમે જાણો. ૭૬

ઉમય એટલે પેહેલા તથા બીજા દલમાં ત્રીજા ગણ ઉપરાંત યતિ વિપુલાયછે એટલે વિસ્તારાયછે, જેમકે, પેહેલા દલમાં ત્રીજા શબ્દના ત્રી આગઠ બાર માત્રા પૂરી થતાં ત્યાં યતિ જોડ્યે તેને બદલે જા મઠતાં, ત્રીજા એ શબ્દ ચોથા ગણની બે માત્રા લઈને પૂરો થાયછે અને ત્યાં યતિ વિપુલ થાયછે; તેમજ બીજા દલમાં આર્યા એ શબ્દની છેવટે યતિ વિસ્તાર પામેછે.

૫૯ (૫) મુલ્લચપલા પથ્યાર્યા.

પૂર્વાર્દ્ધમાંહ આવે, સદાય ચપલાતણા નિયમ જ્યારે;

મુલ્લચપલા પથ્યાર્યા, બારે પથ્યાવિરતિ ધારે. ૭૭

૬૦ (૬) મુલ્લચપલા આદિવિપુલા આર્યા.

મુલ્લમાં જણાય ચપલાતણાજ, નિયમો સદા સમાયા છે;

યતિ વિપુલા આદિનો, મુલ્લચપલાદિવિપુલાર્યા છે. ૭૮

૧૧૦

રણપિંગલે.

૬૧ (૭) મુખચપલાન્તવિપુલાર્યા.

પૂર્વાર્દ્ધમાંહ ધારી, અબાધ ચપલાતણા નિયમ દીજે;
મુખચપલાન્ત વિપુલાર્યામાં, વિપુલા વિરતિ બીજે. ૭૯

૬૨ (૮) મુખચપલોભય વિપુલાર્યા.

ચપલાતણા નિયમ સકલ, તો ધરો ઠિક કરી પ્રથમ દલમાં;
મુખચપલોભય વિપુલાર્યામાં, વિપુલા યતિ દ્વિદલમાં. ૮૦

૬૩ (૯) જઘનચપલા પથ્યાર્યા.

જઘનજ ચપલા પથ્યા, આર્યામાં યતિ અણાય પથ્યાનાં;
બીજા દલે નિયમ તો, અણાય સર્વેય ચપલાના. ૮૧

૬૪ (૧૦) જઘનચપલાદિવિપુલાર્યા.

જઘનચપલાદિવિપુલાર્યામાં, વિપુલાતણી વિરતિ પે'લે;
ચપલાતણા નિયમ તો, જણાય જોતાં દલે છેલે. ૮૨

૬૫ (૧૧) જઘનચપલાન્તવિપુલાર્યા.

જઘનચપલાન્તવિપુલા, આર્યામાં વિપુલ વિરતિ બીજે;
ચપલાતણો કવિ! અચૂક, ઉત્તર પદે નિયમ કીજે. ૮૩

૬૬ (૧૨) જઘનચપલોભયવિપુલાર્યા.

જઘનચપલોભયવિપુલાર્યામાંહ, વિરતિ વિપુલા દ્વિદલે;
ચપલાતણા નિયમ સકલ, તો બીજે દલ ઝટપટ પહે. ૮૪

૬૭ (૧૩) મહાચપલાપથ્યાર્યા.

પથ્યા યતિ દ્વિદલમાં, પહે દ્વિદલ નિયમજ ચપલાના તો;
પથ્યા મહાજ ચપલા, ગણાય આર્યા સરસ આ તો. ૮૫

૬૮ (૧૪) મહાચપલાદિવિપુલાર્યા.

પે'લે દલે કરો વિરતિ, તો વિપુલાતણી સરવ સારી;

ગીતિ

માત્રામેલ.

૧૧૧

આદિ વિપુલાંજ આર્યા, મહાજ ચપલા નિયમ ધારી. ૮૬

૬૯ (૧૫) મહા ચપલાન્તવિપુલાર્યા.

દ્વિદલ ચપલા સુનિયમજ, મહાજ ચપલા સુઅન્ત વિપુલામાં;
ઉત્તર દલે વિપુલાતણી, વિરતિ આણમો આમાં. ૮૭

૭૦ (૧૬) મહાચપલોભયવિપુલાર્યા.

દ્વિદલ ચપલા નિયમજ વિપુલા, યતિ ત્યાં ધરો દ્વિદલમાં તો;
આર્યા મહાજચપલામહાવિપુલા, બને આ તો. ૮૮

ગીતિ.

૭૧ ગીતિ, ઉદ્ગાથા, ઉગ્ગાહા.

૧. ૪+૪+૪+૪+૪+૪+જ અથવા વિપ્ર+૪+ગ=૩૦.

૮૧ (૧૦) ૫+૫+૪+૪+જ અથવા વિપ્ર+૪+ગ=૩૦.

પૂર્વાર્દ્ધ તથા ઉત્તરાર્દ્ધ આર્યાના પૂર્વાર્દ્ધ પ્રમાણે.

આર્યાના પે'લા દલ, સમાન નિયમો રચો દલે બે તો;
તો પછી જરૂર જાણો, ઉદ્ગાથા-ગીતિ છે खरे ए तो. ૮૯

ઉદ્ગાથાનેજ કેટલાક પિંગલકારો “આર્યાગીતિ” કેહેછે, એમ
શ્રાકૃતપિંગલસૂત્રથી લક્ષ્મીનાથભટ્ટે કરેલી પ્રદીપ નામની ટીકામાં
કહ્યું છે.

ઉગ્ગાહા (ગીતિ)ની ૬૦ માત્રા થાયછે, તેના ગણ પાડતાં, સાત ગણ
અને છેલ્લા બે ગુરુ થશે. તે સાત ગણનાં ગાહા પ્રસ્તારની રીતિ
પ્રમાણે ૧૨,૮૦૦ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં
થાય, માટે તે બંનેનો પરસ્પર ગુણાંકાર કરતાં કુલ રૂપ
૧૬,૩૮,૪૦,૦૦૦ થાયછે.

૧૧૨

રણપિંગલ

૭૨ (૧) પથ્યા ગીતિ.

પૂર્વાર્દ્ધ તથા ઉત્તરાર્દ્ધ પથ્યા આર્યાના પૂર્વાર્દ્ધ પ્રમાણે.

પથ્યા પૂર્વ દલે જ્યમ, ત્રીશ કલા રવિ અઢાર યતિ આવે;
પથ્યા ગીતિ વિષે તો, તેવાં બે દલ વિવેકો કવિ લાવે. ૯૦

૭૩ (૨) આદિવિપુલા ગીતિ.

પૂર્વાર્દ્ધની યતિ આદિ વિપુલા આર્યાના પૂર્વાર્દ્ધ પ્રમાણે.

આદિ દલે યતિ વિપુલાની, ને ગીતિતળા નિયમ બેમાં;
આદિવિપુલા ગીતિ, રચવા કાજે પ્રકાર એ જેમાં. ૯૧

૭૪ (૩) અન્તવિપુલા ગીતિ.

ઉત્તરાર્દ્ધની યતિ અન્ત વિપુલા પ્રમાણે.

અન્તવિપુલા ગીતિ, રચતાં ગીતિતળા નિયમ દ્વિદલે;
અન્ત દલે યતિ વિપુલાકેરી, જેમાં ચરે ચરીજ પઠે. ૯૨

૭૫ (૪) ઉભય વિપુલા ગીતિ.

પૂર્વાર્દ્ધ તથા ઉત્તરાર્દ્ધની યતિ વિપુલા પ્રમાણે.

ઉભયવિપુલા ગીતિમાંહે, દ્વિદલે યતિ વિપુલાની છે;
નિયમ રચાયજ ગીતિકેરા, જાણે સદાય જ્ઞાની છે. ૯૩

૭૬ (૫) મુખચપલા પથ્યા ગીતિ.

પ્રથમ દલમાં મુખચપલાના નિયમ છટલે વીજા તથા ચોથા ગગને સ્થાને
જગમ આવે અને પથ્યાગીતિ પ્રમાણે વારે અને અઢારે યતિ આવે.

મુખદલનો માંહ નિયમો, બધાય ચપલાતળા ચરાજ પઠે;
મુખચપલા પથ્યા ગીતિ, રચતાં પથ્યાતળી વિરતિ દ્વિદલે. ૯૪

૭૭ (૬) મુખચપલા આદિવિપુલા ગીતિ.

પ્રથમ દલમાં મુખચપલાના નિયમ તથા આદિવિપુલાની યતિ આવે.

મુખ દલ વિષેજ ચપલાતળા, નિયમ યતિ ધરાય વિપુલાની;
એ ગીતિ મુખચપલા, આદિ વિપુલા ગણાયછે જ્ઞાની! ૯૫

ગાંતિના મેદ

માત્રામૈઠ.

૧૧૩

૭૮ (૭) મુખચપલા અન્તવિપુલાગીતિ.

પ્રથમ દલમાં ચપલાનો નિયમ, અને દ્વિતીય દલમાં વિપુલાની યતિ.
અન્તવિપુલાજગીતિ, ગણાયછે તે મુખચપલા સારી;
અન્ત દલે યાતિ વિપુલાની, ને મુખ દલ નિમ ચપલા ધારી. ૯૬

૭૯ (૮) મુખચપલા ઉભયવિપુલાગીતિ.

પ્રથમ દલમાં ચપલાનો નિયમ અને બંને દલમાં વિપુલાની યતિ.
દ્વિદલે યતિ વિપુલાતળીજ, મુખદલ નિમ ચપલા થાશે;
મુખચપલા ઉભય વિપુલા, ગીતિ તો રચાઈ ઠિક જાશે ૯૭

૮૦ (૯) જઘનચપલાપથ્યાગીતિ.

જઘન પદલે વીજા દલમાં ચપલાના નિયમ અને બેમાં પથ્યાની યતિ.
અન્તદલે ચપલા નિમ, પથ્યાગીતિતળી વિરતિ ધારી;
જઘનચપલા પથ્યા, રચાય ગીતિ સદાય તે સારી. ૯૮

૮૧ (૧૦) જઘનચપલા અન્તવિપુલાગીતિ.

વીજા દલમાં ચપલાના નિયમ અને પેહેલા દલમાં વિપુલાની યતિ.
ચપલા નિમ ઉત્તર દલમાં, યાતિ આદિ દલ વિપુલા ધરજો;
જઘન ચપલાજ ગીતિ, વિપુલાઆદિ સ્વરેસ્વરી કરજો. ૯૯

૮૨ (૧૧) જઘનચપલા અન્તવિપુલાગીતિ.

વીજા દલમાં ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને વિપુલા પ્રમાણે યતિ.
જઘનચપલાગીતિ, અન્તવિપુલા સદાય રચવી તો;
અન્ત દલમાં જ ચપલાતળો, નિયમ ને યતિ વિપુલાની તો. ૧૦૦

૮૩ (૧૨) જઘનચપલા ઉભયવિપુલાગીતિ.

વીજા દલમાં ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને બંને દલમાં વિપુલા પ્રમાણે યતિ.
જઘનચપલા ઉભયવિપુલામાં, વિપુલાતળી વિરતિ દ્વિદલે;
અન્ત દલમાં જ ચપલાતળો, નિયમ ને ગીતિ વિષેજ પછે. ૧૦૧

૧૧૪

રણપિંગલ.

૮૪ (૧૩) મહાચપલાપથ્યાગીતિ.

પહેલા તથા વીજા દલમાં ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને પથ્યા પ્રમાણે વિરતિ આવે.

પથ્યાતણી વિરતિ તો, રચાય દ્વિદલે નિયમજ ચપલાના;
પથ્યાજ ગીતિ એતો; મહાજચપલા ગણાય છે દાના! ૧૦૨

૮૫ (૧૪) મહાચપલા આદિવિપુલાગીતિ.

પહેલા અને વીજા દલમાં ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને પહેલા દલમાં વિપુલા પ્રમાણે યતિ.

દ્વિદલે મહાજ ચપલાતણા, નિયમ ને યતિ વિપુલા આદિ;
ગીતિ મહાજ ચપલા, ગણાય આદિ વિપુલ બહુ સાદી. ૧૦૩

૮૬ (૧૫) મહાચપલા અન્તવિપુલા ગીતિ.

વન્ને દલમાં નિયમ ચપલા પ્રમાણે; વીજા દલમાં વિપુલા પ્રમાણે યતિ.
દ્વિદલ ચપલા નિયમ છે, મહાજ ચપલાજ અન્ત વિપુલામાં;
અન્ત દલમાં વિપુલાતણી યતિ આણજો ગોળા આમાં. ૧૦૪

૮૭ (૧૬) મહાચપલા ઉભયવિપુલા ગીતિ.

વન્ને દલમાં નિયમ ચપલા પ્રમાણે અને યતિ વિપુલા પ્રમાણે.
દ્વિદલ ચપલા નિયમજ વિપુલા, વિરતિ તો ધરો ઉભય દલમાં;
ગીતિ મહાજ ચપલામહાવિપુલા, વન્ને સ્વરી પલમાં. ૧૦૫

ઉપગીતિ.

૮૮ ઉપગીતિ, ગાઢૂ, ગાહો†

૧૨(૪+૪+૪)+૧૬(૪+૪+૪+૪+૪)=૨૭ નું પ્રત્યેક દલ.

આર્યા ઉત્તર દલ સમ, બે દલ જેમાંહ તો આવે;
ઉપગીતિ ગાઢૂ રચવા, એવો નિયમ કવિ સમજાવે. ૧૦૬

†. માગધી હંદશતકમાં આ નામ છે.

ઉપગીતિના ભેદ

માંત્રામેલ.

૧૧૫

પૂર્વાર્દ્ધના છગણ પૈકી છેલ્લા છઠ્ઠા ગણનાં ચાર રૂપ ગણતાં ૪,૨૦,૮૦,૪૦૦, ૧૬૦૦, ૬૪૦૦ એટલાં રૂપ પૂર્વાર્દ્ધના છગણનાં થાય, તેમ તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થાય તેનો પરસ્પર ગુણા-કાર કરવાથી ૪,૦૯,૬૦,૦૦૦ રૂપ ઉપગીતિનાં થાયછે.

૮૯ (૧) પથ્યા ઉપગીતિ.

આર્યાના બીજા દલ પ્રમાણે બંને દલનું માપ આણવું, તથા પથ્યા પ્રમાણે (૧૨, ૧૫) વિરતિ આણવી.

આર્યા ઉત્તર દલ સમ, બે દલ જેમાં જરૂર આવે;

પથ્યાની યતિ જેમાં, પથ્યા ઉપગીતિ મન માવે. ૧૦૭

૯૦ (૨) આદિવિપુલા ઉપગીતિ.

બંને દલનું માપ ઉપગીતિ પ્રમાણે પણ પ્રથમ દલમાં યતિ વિપુલા પ્રમાણે. આદિ દલે યતિ વિપુલાના, ને ઉપગીતિ નિ'મ જેમાં;

આદિ વિપુલા નામે, ઉપગીતિ તો ગણો એમાં. ૧૦૮

૯૧ (૩) અન્તવિપુલા ઉપગીતિ.

બંને દલનું માપ ઉપગીતિ પ્રમાણે અને બીજાં દલની યતિ વિપુલા પ્રમાણે. ઉપગીતિ નિયમ દ્વિદલે, વિપુલા યતિ અન્ત દલ માંહે;

અન્ત વિપુલા ઉપગીતિ, તો આવીજ છે જાહે. ૧૦૯

૯૨ (૪) ઉભયવિપુલા ઉપગીતિ.

બંને દલનું માપ ઉપગીતિ પ્રમાણે અને યતિ વિપુલા પ્રમાણે.

ઉભય દલે યતિ વિપુલાની, ને ઉપગીતિ નિયમજ છે.

ઉભયવિપુલા ઉપગીતિ, એનું નામ સરસજ છે. ૧૧૦

૯૩ (૫) મુખચપલાપથ્યા ઉપગીતિ.

પ્રથમ દલમાં ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને બંને દલમાં પથ્યા પ્રમાણે યતિ.

પથ્યાતણી યતિ દ્વિદલ, મુખેજ ચપલાતણો ધારો;

મુખચપલાપથ્યા તો, ઉપગીતિમાંજ ઠિક ધારો. ૧૧૧

૧૧૬

રણપિંગલ.

૧૪ (૬) મુખચપલા આદિવિપુલા ઉપગીતિ,

પેહેલા દલમાં ચપલો પ્રમાણે માપ અને વિપુલા પ્રમાણે યતિ.

ચપલાતળાજ નિયમ વિપુલા યતિ, મુખ દલ તો ધરવી;

મુખચપલાદિવિપુલા, ઉપગીતિની રીતે રચવી. ૧૧૨

૧૫ (૭) મુખચપલા અન્તવિપુલા ઉપગીતિ.

પ્રથમ દલમાં ચપલાનું માપ અને બીજા દલમાં વિપુલાની યતિ.

ચપલા મુખે ધરોને, યતિ વિપુલાતળો છેલે;

મુખચપલા અન્તવિપુલા, ઉપગીતિતળે મેલે. ૧૧૩

૧૬ (૮) મુખચપલા ઉભયવિપુલા ઉપગીતિ.

પ્રથમ દલમાં ચપલાનું માપ, અને બંને દલમાં વિપુલાની યતિ.

ચપલા રજો પ્રથમ દલવિષે, વિપુલા વિરતિ દ્વિદલે;

મુખચપલા ઉભયવિપુલા, ઉપગીતિજ નિયમ પઠે. ૧૧૪

૧૭ (૯) જઘનચપલા પથ્યા ઉપગીતિ.

બીજા દલમાં નિયમ ચપલા પ્રમાણે અને બંને દલમાં યતિ પથ્યા પ્રમાણે.

જઘનચપલાજપથ્યા, ઉપગીતિમાં વિરતિ પથ્યાના;

અન્ત દલમાંજ નિયમો, ધરાય સર્વજો ચપલાના. ૧૧૫

૧૮ (૧૦) જઘનચપલા આદિવિપુલા ઉપગીતિ.

બીજા દલમાં ચપલાનો નિયમ અને પેહેલા દલમાં યતિ વિપુલા પ્રમાણે.

જઘનજ ચપલાદિવિપુલામાં, વિપુલા વિરતિ પ્રથમે;

અન્ત દલમાંજ ચપલા, રચાય ઉપગીતિ નિયમથી ક્રમે. ૧૧૬

૧૯ (૧૧) જઘનચપલા અન્તવિપુલા ઉપગીતિ.

બીજા દલમાં ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને વિપુલા પ્રમાણે યતિ.

ઉપગીતિ જઘન ચપલા, અન્તવિપુલાજ રચવાનો;

અન્ત દલમાં વિરતિ વિપુલાતળો, નિયમ ચપલાનો. ૧૧૭

૨૦૦ (૧૨) જઘનચપલા ઉભયવિપુલા ઉપગીતિ.

બીજા દલમાં ચપલાનો નિયમ અને બંને દલમાં યતિ વિપુલા પ્રમાણે.

339

૧૧૮

રણપિંગલ.

પ્રથમ દલે સત્તાવૌશ, બીજે ત્રિશ કલ ગણી આણો;

આર્યા વિલોમ ઉદ્ગીતિ, એજ વિગાથા વિગાહ પળ જાણો. ૧૨૩

નારાયણભટ્ટી પ્રમાણે આર્યાથી વિલોમ એટલે ઉલટું છે, માટે એનાં
૮, ૧૯, ૨૦, ૦૦૦ એટલે આર્યા જેટલાંજ રૂપ થાય છે.

૧૦૬ (૧) પથ્યા ઉદ્ગીતિ.

^{૧૨} રવિ ^{૧૫} તિથિ પ્રથમ દલે ને, ^{૧૨} રવિ ^{૧૮} અષ્ટાદશ બૌંજે આવે;

પથ્યાઉદ્ગીતિમાં, એવી પથ્યા સમી વિરતિ લાવે. ૧૨૪

૧૦૭ (૨) આદિવિપુલાઉદ્ગીતિ.

વિપુલાયતિ આદિ દલમાં, ને ઉદ્ગીતિ નિયમ આણો;

આદિવિપુલા નામે, એ ઉદ્ગીતિ તમે સ્વરી જાણો. ૧૨૫

૧૦૮ (૩) અન્તવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

અન્ત દલે વિપુલા યતિ, ઉદગીતિમાંય તો આવે;

અન્ત વિપુલા ઉદ્ગીતિને, નામે કવિજન મન ભાવે. ૧૨૬

૧૦૯ (૪) ઉભયવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

ઉભય દલે વિરતિ વિપુલાનો, આવે સદા જેમાં;

ઉભય વિપુલા ઉદ્ગીતિ, તો એવી જણાયછે એમાં. ૧૨૭

૧૧૦ (૫) મુખચપલા પથ્યા ઉદ્ગીતિ.

પથ્યા યતિ દ્વિદલમાં, મુખેજ ચપલા ધરો ઝ્યારે;

મુખચપલા પથ્યા તે, ઉદ્ગીતિ તો ગણો તમે ત્યારે. ૧૨૮

૧૧૧ (૬) મુખચપલા આદિવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

ચપલા અણાય મુખમાંહ, ઠીક વિપુલા યતિ આવે;

મુખચપલાદિ વિપુલા, ઉદ્ગીતિ નામનેજ શોભાવે. ૧૨૯

૧૧૨ (૭) મુખચપલા અન્તવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

મુખ દલનો માંહ ચપલા, વિરામ વિપુલાતણો છેલે;

उद्गीतिना भेद

मात्रामैळ.

१३६

मुखचपला अन्त विपुला, उद्गीति रचाय ए मेले. १३०

११३ (८) मुखचपला उभयविपुला उद्गीति.

चपला धरी मुखे विपुला, विरति बे दले धरजो;

मुखचपला उभयविपुला, उद्गीति नियम धरी करजो. १३१

११४ (९) जघनचपला पथ्या उद्गीति.

अन्त दले चपला नि'म, पथ्याना ल्योयति उतारी;

जघनचपलान पथ्या, रचाय उद्गीति तो सदा सारी. १३२

११५ (१०) जघनचपला आदिविपुला उद्गीति.

जघनचपलादिविपुलामां, यति विपुलातणी पे'ले;

चपलातणा नियम तो, जणाय उद्गीतिने विषे छेले. १३३

११६ (११) जघनचपला अन्तविपुला उद्गीति.

जघनज चपला उद्गीति, अन्त विपुला सदा मानै;

अन्त दल मांह चपलातणो, नियमने विरति विपुलानी. १३४

११७ (१२) जघनचपला उभयविपुला उद्गीति.

जघनचपला उभय विपुलामां, विपुला विरति द्विदले;

अन्त दलमांह चपलातणो, नियम उद्गीति विषेज पळे. १३५

११८ (१३) महाचपला पथ्या उद्गीति.

पथ्या यति द्विदलमां, पळे द्विदल नियम चपलानो;

पथ्या महाजचपला, रचाय उद्गीति सदाय ए जाणो. १३६

११९ (१४) महाचपला आदिविपुला उद्गीति.

चपला रचो द्विदलमांह, ने विपुला विरति पे'ले;

उद्गीति महाज चपला, रचाय आदि विपुला सरस मेळे. १३७

૧૨૦

રણપિંગલ.

૧૨૦ (૧૫) ઉભય(મહા)ચપલા અન્તવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

ચપલા કરો દ્વિદલમાં, યતિ વિપુલા તળી છેલે;

અન્તવિપુલા ઉભયજચપલા, રંચો ઉદ્ગીતિ સરસ મેલે. ૧૨૮

૧૨૧ (૧૬) મહાચપલા ઉભયવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

દ્વિદલ ચપલા નિયમજ વિપુલા, વિરતિ તો ધરો બેમાં;

ઉભયવિપુલામહાચપલ, તો બને ઉદ્ગીતિ સરસ ણમાં. ૧૩૯

આર્યા ગીતિ.

૧૨૨ આર્યા ગીતિ.

ગીતિના પ્રતિ દલમાં અંતે એક ગુરુ વધે અને બીજું
બધું ગીતિ પ્રમાણે આવે તે આર્યાગીતિ કેહેવાયછે. મંદાર-
મરંદચંપૂનો કર્તા, પિંગલાચાર્ય અને તેના મતાવલંબી અગ્નિ-
પુરાણશાલો તેમજ કેટલાક બીજા ગ્રંથકારના મત પ્રમાણે
આર્યાના પૂર્વાર્દમાંજ એક ગુરુ વધારવા કેહેછે.

૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪ કે વિપ્ર+૪+ગુ+ગુ=૩૨ નું પ્રત્યેક દલ
આઠ હગણે પ્રતિ દલમાં, અથવા ગીતિદલપર ગુરુ શશિ આળોજી;
તો તે આર્યા ગીતિ, ગીતિકેરા નિયમથકો જાળોજી. ૧૪૦

ગીતિના મૂલ લક્ષણમાં બંને દલમાં અંતે એક ગુરુ હોયછે, અને આર્યા
ગીતિમાં ઉપર પ્રમાણે બીજો ગુરુ લાવવા કહ્યું, તેથી બે ગુરુ થયા પછી તેન
બદલે પેહેલા બે લઘુ અને અંતે એક ગુરુ પછી આવી શકે. એમ “છંદઃશાસ્ત્ર”,
માં કહ્યું છે. “પિંગલાદર્શમાં” વતાવેલું આર્યાગીતિનું લક્ષણ “છંદઃસૂત્ર”
આદિ પ્રધાન ગ્રંથોથી વિરુદ્ધ થાયછે.

આમાં ગીતિનાં બંને દલ ઉપર એક ગુરુ વધારવો, એમ કહ્યું
છે. એટલે છેલ્લા બે ગુરુ તેના તેજ રહેતાં બાકીના આઠ ગણનાં
રૂપ ગીતિ પ્રમાણેજ ૧૬, ૩૮, ૪૦, ૦૦૦ આગળ કહ્યા પ્રમાણે
થાય છે.

આર્યગીતિના મેદ

માત્રામેલ.

૧૨૧

૧૨૩ (૧) પથ્યા આર્યાગીતિ.

પથ્યાસમ રવિ વીરો, પ્રતિ દલમાં વિરતિ બે બની આવેછે;
પથ્યા આર્યાગીતિ, એમ કહાને કવિજન બોલાવેછે. ૧૪૧

૧૨૪ (૨) આદિવિપુલા આર્યાગીતિ.

આદિ દલમાં વિરતિ વિપુલાનો, કવતાં કદાપિ જો આવે તો;
તે આર્યાગીતિને, આદિવિપુલા વદાય એ દાવે તો. ૧૪૨

૧૨૫ (૩) અન્તવિપુલા આર્યાગીતિ.

અન્ત દલે કદિ આવે, વિપુલાકેરો વિરામ ઠિક કરોને જો;
તો અન્તવિપુલા આર્યાગીતિ, તે સદાય કવિ! કેહેજો. ૧૪૩

૧૨૬ (૪) ઉભયવિપુલા આર્યાગીતિ.

ઉભય દલ વિષે જો લાવો, યતિ વિપુલાતણી ઠિકજ ધારી જો;
તો ઉભય વિપુલા આર્યાગીતિ, તે ગણાય સુખકારી જો. ૧૪૪

૧૨૭ (૫) મુખચપલાપથ્યા આર્યાગીતિ.

ચપલાતણો નિ'મ મુખે; વિરામ પથ્યાતણો રત્નો દલ માંહે;
તો મુખચપલા પથ્યા, આર્યાગીતિ બને સરસ પલ માંહે. ૧૪૫

૧૨૮ (૬) મુખચપલા આદિવિપુલા આર્યાગીતિ.

મુખદલ વિષેજ ચપલાતણા, નિયમ ને યતિ વિપુલાની આણો;
મુખચપલાદિ વિપુલા, આર્યાગીતિ સ્તરી તમે તો જાણો. ૧૪૬

૧૨૯ (૭) મુખચપલા અન્તવિપુલા આર્યાગીતિ.

ચપલાતણો નિ'મ મુખે, વિરામ વિપુલાતણો દલે છેલે છે;
મુખચપલા અન્તવિપુલા, આર્યાગીતિ એમજ બનાવેછે. ૧૪૭

૧૩૦ (૮) મુખચપલા ઉભયવિપુલા આર્યાગીતિ.

ઉભય દલમાંજ વિપુલાતણો, વિરતિને નિ'મ ચપલાનો મુખમાં;
મુખચપલા ઉભયવિપુલા, આર્યાગીતિ તો રત્નોને સુખમાં. ૧૪૮

૧૨૨

રણવિંગલ

૧૩૧ (૯) જઘનચપલાપથ્યાર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા પથ્યા, આર્યાગીતિ વિચારી કહું ત્યમ કરજો;
અન્ત દલમાંહ ચપલા, વિરામ પથ્યાતણા દ્વિદલમાં ધરજો. ૧૪૯

૧૩૨ (૧૦) જઘનચપલા આદિવિપુલા આર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા આદિવિપુલા, આર્યાગીતિ બને ઠિક તો છે,
છેલા દલેજ ચપલા, વિરામ આદિ વિષે વિપુલાનો છે. ૧૫૦

૧૩૩ (૧૧) જઘનચપલા અન્તવિપુલા આર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા અન્તે, વિપુલા આર્યાગીતિ રચો તો તેમાં;
અન્તે રચાય ચપલાતણા, નિયમને વિરતિ વિપુલા જેમાં. ૧૫૧

૧૩૪ (૧૨) જઘનચપલાઉભયવિપુલા આર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા ઉભયવિપુલા, આર્યાગીતિ વિષે છે સારા;
દ્વિદલે વિરામ વિપુલાતણા, જઘનમાં ધરોજ ચપલા ધારા. ૧૫૨

૧૩૫ (૧૩) મહાચપલાપથ્યાર્યાગીતિ.

દ્વિદલે રચાય ચપલા; અને દ્વિદલમાં વિરામ પથ્યાના તો;
પથ્યા મહાજચપલા, ગણાય આર્યાગીતિ સ્વરી છે આ તો. ૧૫૩

૧૩૬ (૧૪) મહાચપલા આદિવિપુલા આર્યાગીતિ.

આદિ દલમાંહ વિપુલાતણો, વિરતિ બે દલ ચપલા નિ'મ રીતિ;
આદિવિપુલા સહિત તો, મહાજ ચપલા રચાય આર્યાગીતિ. ૧૫૪

૧૩૭ (૧૫) મહાચપલા અન્તવિપુલા આર્યાગીતિ.

દ્વિદલે રચાય ચપલા, યતિ વિપુલા જઘન વિષે છે સ્થિતિ
અન્તવિપુલા મહાજ ચપલા, સહિત તો રચાય આર્યાગીતિ. ૧૫૫

૧૩૮ (૧૬) મહાચપલા ઉભયવિપુલા આર્યાગીતિ.

દ્વિદલે ધરાય ચપલાતણા, નિયમને યતિ વિપુલાના ધારી;
ઉભયવિપુલા મહાજ ચપલાજ, આર્યા ગીતિ બનેછે સારી. ૧૫૬

मात्रामेळ.

१२३

प्रचूर्णगीति.

१३९ गाहो.

प्रथम दल ४+४+४, ४+४+ज अथवा विप्र+२=१२+१४=२६

द्वितीय दल ४+४+४, ४+४+ल + ४ + २ = १२+१९=२७

बारे चौदे यति धरौ, प्रथम रचो छविस कलनो;

आर्या उत्तर दल करौ, गाहो रचजो यति रविनो. १९७

“नागराज पिंगळ” प्रमाणे, मागधी छंदःशतकमां एनी९४

मात्रा कही छे.

१४० प्रमदागीति.

प्र० ४+४+४, ४+४+ल + ४+४=१२+१७=२९

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अथवा विप्र+४+२=१२+१८=३०

मुखदल कल ओगणत्रिश, उत्तर त्रिश गीतिनो नि'म धारी;

बेमां विराम बारे, ए प्रमदागीति तो घणी सारी. १९८

१४१ चंद्रिकागीति.

प्र० ४+४+४, ४+४+ल + ४+२=१२+१९=२७.

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अ० वि०+४+४=१२+२०=३२.

प्रथम दले सत्तात्रिश, बीजे बार्त्रिश कल आणो;

बेमां यत्ति+४ करौ, चंद्रिकागीति तो सरस ते जाणो. १९९

१४२ विगीति.

१. ४+४+४, ४+४+ल + ४+४=१२+१७=२९.

२. ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+४=१२+२०=३२.

बार सतरनुं मुखदल, बार वाँशतणुं अवर दल आवे;

यति पण ए विच्छेदे, आर्या नियमे विगीति एवी का'वे. १६०

१२४

रणापिंगल.

१४३ मंजुगीति.

मुखदल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९.$ उत्तरदल. $४+४+४, ४+४+ल+४+२=१२+१९=२७.$

मुखदल बार सतरनुं, आर्या उत्तर दल अवर आणो;

बारे यति बे दलमां, ए मंजुगीति तो जाणो. १६१

१४४ अनुगीति (मंजुगीतिनुं विलोम.)

पेहेलुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+२=१२+१९=२७.$ बीजुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९.$

आर्याउत्तर दलसम, मुखदल सत्ताविशनुं करजो;

बे कल बीजे वधती, यतो बारे अनुगीति विषे धरजो. १६२

१४५ चारु गीति.

पेहेलुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९.$ बीजुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९.$

आर्या अपर दले बे, चडती कल सरस धारी आणो;

बारे विराम बेमां, तेने चारुगीति ठिक जाणो. १६३

१४६ सुगीति (चंद्रिका गीतिनुं विलोम.)

प्र० $४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+४=१२+२०=३२$ द्वि० $४+४+४, ४+४+ल+४+२=१२+१९$

गीतिपर बे वधतां, प्रथम दले कल बर्धो मळो बत्रिश छे तो;

उत्तर दल आर्यानुं, बेमां रवि यति सुगीते तो. १६४

१४७ प्रगीति.

प्र० $४+४+४, ४+४+ज अथवा विप्र+४+२=१२+१८=३०$ द्वि० $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९$

પ્રચૂર્ણગીતિ.

માત્રામેઢ

૧૨૫

મુખ દલ ગીતિ બીજે, આર્યા ઉત્તર દલપર કલ બે છે;

બારે બિરામ બેમાં, પ્રગીતિ તેને કવિજન કે'છે. ૧૬૫

૧૪૮ સંગીતિ*

પ્ર૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અથવા વિપ્ર+૪+૪=૧૨+૨૦=૩૨

દ્વિ૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+લ+૪+૪=૧૨+૧૭=૨૯

ગીતિપર કલ બે વધુ, મુખ દલમાં ને પ્રગીતિ સમ છેલું છે;

બારે વિરતિ બધામાં, એ લક્ષણ સંગીતિ કેરું છે. ૧૬૬

હંદોલતામાં સંગીતિનું માપ૩૦-૨૯ તથા પરિગીતિનું ૨૯-૩૦દર્શાવ્યું છે.

૧૪૯ લલિતાગીતિ, ગાહિની, ગાહિણી, ગાથિની.

પ્ર૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૨=૧૨+૧૮=૩૦.

દ્વિ૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૪=૧૨+૨૦=૩૨.

પથ્યા ગીતિ સમ સૌ, ઉત્તર દલમાં પળ કલ બે વધતી;

લલિતા ગીતિ ગાહિની, ગાથિનીની પળ ગણાય એમાં ગણતી. ૧૬૭

ગાહિનીની બાસંઠ માત્રા થાયછે, પૂર્વાર્દ્ધના સાત ગણનાં ૧૨,૮૦૦

રૂપ થાય, તેને ઉત્તરાર્દ્ધના આઠ ગણનાં ૧૧,૨૦૦ રૂપથી ગુણતાં
૬૯,૯૩,૬૦,૦૦૦ રૂપ થાયછે.૧૫૦ * સિંહિની, બહરીગીતિ, બલ્ગુગીતિ^૧.

પ્ર૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૪=૧૨+૨૦=૩૨.

દ્વિ૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૨=૧૨+૧૮=૩૦.

ગીતિપર કલ બે વધુ, પ્રથમ દલે યતિ રવિ વૌશપર તો ધરજો;

ઉત્તર દલ ગીતિસમ, બહરી સિંહિની ગીતિ વિષે કરજો. ૧૬૮

* ભાષાહંદોમંજરીમાં એનું નામ સાહિની રાખ્યું છે. તથા હંદો
દીપિકામાં પળ તેજ નામ રાખ્યું છે. ૧ ચિત્રસેનકૃત ટીકાવાઢા

૧૨૬

રણપિંગલ.

માગધી પિંગલમાં તથા પિંગલછંદોગ્રંથમાં “ગાહિણિ” નામ આપ્યું છે. ને તેના નીચે પ્રમાણે ભેદ કર્યા છે:—

૧ રંગા ૨૮ લ + ૧ ગુ. = ૩૦

૨ ખંગા ૨૮ લ + ૨ ગુ. = ૩૨

૩ રોહિણિ ૨૮ લ + ૩ ગુ. = ૩૪

૪ રામા ૨૮ લ + ૪ ગુ. = ૩૬

• પ્રમદાગીતિ અદિ લઈને ઉપર પ્રમાણે ૧૧ ભેદ ગીતિના થયા, તથા આર્યાના પથ્યાદિ ૧૬ ભેદ જે પ્રથમ કહ્યા છે, તેનું પરસ્પર સંમિલન થવાથી $૧૬ \times ૧૧ = ૧૭૬$ ભેદ થાય છે.

વઢી ઉપર જે (૧) ગીતિ, (૨) ઉપગીતિ, (૩) ઉદ્ગીતિ, (૪) આર્યાગીતિ, એ ગીતિના ચાર ભેદ કહ્યા છે, તેની સાથે પથ્યાદિ ૧૬ ભેદનું સંમિલન થતાં $૪ \times ૧૬ = ૬૪$ રૂપ થાય છે, આ ૬૪ રૂપમાં ઉપર લખેલા ૧૭૬ ભેદ મેલ્લવતાં ૨૪૦ જાતના ગીતિના પ્રકાર થાય છે, આમાં વઢી શુદ્ધ આર્યાના ૧૬ ભેદ થાય છે તે મેલ્લવિયે તો $૨૪૦ + ૧૬ = ૨૫૬$ ભેદ થાય છે.

૧૫૧ કંદકા, સ્કંધક, ૧ સ્વંધા, ૨ સ્વંધાન, ૩ સ્વંધો.

પ્ર૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+૪+૪+૪ = ૧૨+૨૦ = ૩૨

દ્વિ૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+૪+૪+૪ = ૧૨ = ૨૦ = ૩૨

ચોકલિયા ગણ વસુ કર, પ્રતિદલ બારે વૉશે વિરતિ ધરૈને તો; સ્કંધક, સ્વંધા ને વઢી, કોઈ કહે કંદકા સ્વે એને તો. ૧૬૨

૧ છંદોરજાવલીમાં ૧૮, ૧૩ એ પ્રમાણે યતિ અને ૩૧ માત્રાનું એક ચરણ કરવા કેહે છે.

૨ આ નામ “ભગવત્ પિંગલ” વગેરેમાં છે.

૩ આ નામ માગધી છંદ:શતકમાં છે.

પ્રચૂર્ણગીતિ

માત્રામેઝ.

૧૨૭

સ્કંધક-સ્વંધનના મેદ.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકામાં સ્કંધકના વધા નિયમ આર્યા પ્રમાણે અને વંને દલમાં $૩૨+૩૨=૬૪$ માત્રા આળવાનું કેહેતાં તેનુંજ વીજું નામ આર્યાગીતિ આપ્યું છે.

૨૮ ગુરુ અને ૮ લઘુને આરંભીને એકેક ગુરુ ઘટાડવાથી અને વંને લઘુ વધારવાથી એના ૨૮ મેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	અક્ષર.
૧ નંદ*	૨૮	૮	૩૬
૨ મદ્ર.	૨૭	૧૦	૩૭
૩ શેષ.	૨૬	૧૨	૩૮
૪ સારંગ.	૨૫	૧૪	૩૯
૫ શિવ.	૨૪	૧૬	૪૦
૬ બ્રહ્મા, બ્રહ્મ. (વૃ.ર. ના. મઢી પ્રમાણે) ૨૩	૨૩	૧૮	૪૧
૭ ચારણ, વામણ. (૧વૃ.ર. ૨વા.વ.) ૨૨	૨૨	૨૦	૪૨
૮ વરુણ.	૨૧	૨૨	૪૩
૯ નીલ.	૨૦	૨૪	૪૪
૧૦ નિશંક	૧૯	૨૬	૪૫
૧૧ મદન.	૧૮	૨૮	૪૬
૧૨ તાલ, તાલાંક, તાલંક.	૧૭	૩૦	૪૭
૧૩ શેખર.	૧૬	૩૨	૪૮

* વૃત્તમૌલિકમાં $૩૦ગુ+૪લ=૩૪$ અક્ષરમો નંદ લખ્યો છે.

૬ માગધી નાગપિંગલ. વૃ.ર. ની નારાયણમઢીમાં આ નામ નથી તેને વદલે ૨૭ કુમ્ભ પછી કલશ વધાર્યું છે પણ કુમ્ભને કલશનો અર્થ એકજ છે માટે અમે તે દાખલ કર્યો નથી.

૧૨૮

સ્નાપિંગલ.

૧૪	શર.	૧૧	૩૪	૪૯
૧૫	ગાન.	૧૪	૩૬	૫૦
૧૬	શરમ.	૧૩	૩૮	૫૧
૧૭	વિમતિ.	૧૨	૪૦	૫૨
૧૮	ક્ષીર.	૧૧	૪૨	૫૩
૧૯	નગર, નિમ્ન. (વા. વલ્લભ)	૧૦	૪૪	૫૪
૨૦	નર.	૯	૪૬	૫૫
૨૧	સ્નિગ્ધ.	૮	૪૮	૫૬
૨૨	સ્નેહ, સ્નેહન.	૭	૫૦	૫૭
૨૩	મદકલ†	૬	૫૨	૫૮
૨૪	ભૂપાલ, ભૂપ, લોભ. (વૃ.ર. નારાયણભટ્ટી) ૧	૫	૫૪	૫૯
૨૫	શુદ્ધ, સિદ્ધ.	૪	૫૬	૬૦
૨૬	સારિત.	૩	૫૮	૬૧
૨૭	કુંભ, કલશ.	૨	૬૦	૬૨
૨૮	શશી, શશધર. (વૃ.ર. નારાયણભટ્ટી) ૧	૧	૬૨	૬૩

† વૃત્તમૌલિક પ્રમાણે.

† વૃત્તમૌલિકમાં લુમકલ લખ્યું છે. ૧ માગધી નાગપિલમાં સુર છે.

ઉમ્મઢઝીકૃત ભગવત્ પિંગલમાં ચોસર ગાહામાં પ્રત્યેક ચરણમાં સોઠ સોઠ માત્રાના ચાર ગણ લાવી અંતે ગુરુ અક્ષર લાવવાનું કેહેછે. પણ તેનેજ તેનું ઉદાહરણ પેહેલું આપ્યું છે તેમાં બે ગુરુ અંતે લાવવાથી બરાબર બંધ બેસતું નથી. તેમજ ગાહા એ વિષમ જાતિ પ્રસિદ્ધ છે છતાં ઉપરનું માપ સ્વીકારવાથી તે સમ જાતિ થઈ જાય વઠી ચરણાકુલ પ્રમાણે તે તાલ ૬૦માં મઠી જાયછે માટે અમે તેને ગાહાના ભેદ તરીકે જૂદો પાઢવો ઉચિત ધાણો નથી.

વિષમજાતિ.

જેનાં ચારે પાદનો માત્રા અથવા લક્ષણ ભિન્ન ભિન્ન હોય અથવા જેનાં સમેસમ અને વિષમેવિષમપાદ મઠતાં ન હોય; સમેસમ મઠે પણ વિષમેવિષમ ન મઠતાં હોય અથવા જેનાં વિષમેવિષમપાદ મઠે પણ સમેસમ ન મઠે અથવા ચાર કરતાં વિશેષ પાદ જેમાં હોય અર્થાત્ જે જાતિ માત્રાના સમ કે અર્ધસમમાં ન હોય તે વિષમ જાણવી.

૧ રસિકા, ઉત્કૃષ્ટા, ઉક્કૃષ્ટા, સુલલિત, છ પાદ-માત્રા ૬૬
બે વિપ્ર+લ+લ+લ=૧૧ માત્રા. એવાં છ પાદ, (વૃત્તમૌલિક પ્ર.)

પ્રતિ ચરણ કલ^{૧૧} હર કર,
સકલ કલ પળ લઘુ ધર,
ચતિ નિ'મ ચરણ મહિ નહિ,
સકલ પદ પડ રચ^૬ અહિ,
સુલલિત કહોં હૃદય ધર,
રસિક અપર વઠોં ઉચર. ૧૭૦

છંદ:શાસ્ત્રમાં ૧૧ માત્રાનું એક પદ એવાં છ પાદ લાવવા કેહેછે. વાગ્વહ્નભમાં રસિકા તથા સુલલિતમાં સર્વ લઘુ લાવવા કેહેછે; વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં ઉત્કૃષ્ટા નામ આપી બે ચોકલ+૧ ત્રિકલ (૪+૪+૩)=૧૧ માત્રા આણવા કહ્યું છે. એટલે વિપ્રગણજ આવે એવો અભિપ્રાય નથી. વઠોં તેના આઠ ભેદ કલ્પ્યા છે. તે જો સર્વ લઘુ આણવાનું લક્ષણ માન્ય રાખિયે તો થડ શકે નહિ. આ જાતિમાં છપ્પ ચરણમાં મઠીને

૧૩૦

રણપિંગળ.

૬૬ માત્રા લઘુ થાયછે. ઇટલે સર્વ લઘુનો પ્રથમ ભેદ લોહાંગિની છે. ચચાર ગુરુ વધારતાં તેને બદલે આઠ આઠ લઘુ ઘટાડી તેણે નીચે પ્રમાણે આઠ ભેદ આપ્યા છે.

પ્રા.પિં.સૂત્ર.	વૃત્તરત્નાકર ના.ટી. તથા વાગ્વલ્લભ.	પ્રા.પિં.સૂત્ર. વૃત્તમાત્રિકા.	વૃ. ના. ભ. વાગ્વલ્લભ.
		લઘુ. ગુરુ.	લઘુ. ગુરુ.
૧ લોહાંગિની, લોહાંગી.	લોહાંગિની.	૬૬ ૦	૬૬ ૦
૨ હંસિની	હંસી	૬૪ ૧	૫૮ ૪
૩ રેખા		૬૨ ૨	૫૦ ૮
૪ તાલંકિણી	તાલંકી	૬૦ ૩	૪૨ ૧૨
૫ કંપિણી	કંપી	૫૮ ૪	૩૪ ૧૬
૬ ગંભીરા		૫૬ ૫	૨૬ ૨૦
૭ કાલી		૫૪ ૬	૧૮ ૨૪
૮ કાલરુદ્રાણી		૫૨ ૭	૧૦ ૨૮

પ્રાકૃતપિંગળસૂત્રમાં ઉક્તચ્છા નામ આપ્યું છે. તેણે પ્રથમ ભેદ ૬૬ લઘુ અને શુન્ય ગુરુનો ગણી પછી બંને લઘુ ઘટાડતાં અક્રેકો ગુરુ વધારી ઉપર કહેલા ૮ ભેદ વતાવ્યા છે. મનહર પિંગળમાં છ પાંચે યતિ કહી છે. પ્રાકૃત-પિંગળસૂત્રમાં યતિ વિષે કાંઈ લખ્યું જ નથી. છંદઃશાસ્ત્રના દૃશ્યન્તમાં પાંચ તુકમાં આ પ્રમાણે યતિ મળેછે, પણ છદ્ધીમાં તૂટેછે, તેથી અમે યતિ પાંચની ઉચિત માની નથી.

૨ કંછા—કચ્છી.

૪+૪+૩=૧૧ એવાં છ પાદ.

૧. બે ચોકલિયા આળ,
૨. તે પર ત્રણ કલ જાળ,
૩. છ પાદ એમ રચાય,
૪. કંછા કચ્છી થાય,

९. ताल प्रथम पर धरो,

६. चारे चडती करो. १७१

३. अतुला—पाद ९ मात्रा ९४—यातिनो नियम नथी.

$$१. <+ < = १६$$

$$२. <+ < = १६$$

$$३. <+ < = १६$$

$$४. <+ < = १६$$

$$५. १६+१४ = ३०$$

१. एक चरणमां, सोळ कला कर,

२. नियम विरतिनो, जेमां नव धर,

३. चार चरण रच, एवां सुखकर,

४. त्रीश कलानी, झड कर ते पर,

५. तेमां सोळे चौदे यति कर, अतुला जाति पांच चरण. १७२

४. हीरामणि—पाद ४ मात्रा १०८

$$१. ६+४+८+२, ६+४+८=२४$$

$$२. ६+४+८+२, ६+४+८=२४$$

} एक दुहो.

$$३. ४+४+४, +४+४+ज अ० विप्र+४+२=३०$$

$$४. ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+२=३०$$

तेर अने अगियार कळो, तेर अने अगियार,

ए क्रमकेरो दोहरो, प्रथम चरण निरधार;

बार अढारज क्रम पर, बार अढारज पछीथकी जाणो,

एम अवर पद गीति, हीरामणिमां हृदय धरी आणो. १७३

५. रंडा, रुण्डा, रड्डा, रड्डा. नवपदी पाद ९ मात्रा १६६.

$$१. ३+४+४+ज के विप्र=१९$$

૧૩૨

રણપિંગળ.

$$૨ \quad ૪+૪+૪ \text{ (વિપ્ર)} = ૧૨$$

$$૩ \quad ૩+૪+૪+૨+૨ \text{ લઘુ} = ૧૬$$

$$૪ \quad ૪+૪+૩ \quad \text{લઘુ} = ૧૧$$

$$૫ \quad ૩+૪+૪+૨+૨ \text{ લઘુ} = ૧૬$$

$$૬ \quad ૬+૪+૨+૨ = ૧૩$$

$$૭ \quad ૬+૪+૨ = ૧૧$$

$$૮ \quad ૬+૪+૨+૨ = ૧૩$$

$$૯ \quad ૬+૪+૨ = ૧૧$$

} એક દુહો.

૧ ^૩ત્રિકલ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ^૩જ ^૩નિકર ^૩દ્વિજવર,

૨ ^૪બે ^૪ચૌકલ ^૪પર ^૪દ્વિજ ^૨ધર,

૩ ^૩ત્રિકલ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ^૨દ્વિકલ ^૩દ્વિલઘુ. કર;

૪ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ^૪પર ^૨ત્રણ ^૩લ ^૩ધર,

૫ ^૩ત્રિકલ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ^૨દ્વિકલ ^૩દ્વિલઘુ ધર;

૬ ^૩છ ^૪પર ^૨ચાર ^૩પર ^૩લઘુ ^૩દ્વિકલ,

૭ ^૪છ ^૪પર ^૪ચાર ^૩પર ^૩બાળ*;

*એક લઘુ

૮ ^૪ષટ્ ^૪કલ ^૩પર ^૩શ્રુતિ ^૩ધ્વજ ^૩ધરી,

૯ ^૪છ ^૪પર ^૩ચાર ^૩રવ* આળ.

૧૭૪

છંદ:શાસ્ત્રમાં પ્રથમ પાદમાં ^૩ઢ+^૪૨ઢ+^૩જ ^૩લાવવા કેહેછે.

બીજા પાદમાં ^૪૨ઢ+^૩૧ભ ^૩લાવવા કેહેછે.

ત્રીજા અને પાંચમામાં ^૩ઢ+^૪૩ઢ ^૩લાવવા કેહેછે.

ચોથા પાદમાં ^૩ઢ+^૪૨ઢ અને તે પર એક દુહો
લાવવા કેહેછે.

વિષમજાતિ

માત્રામેઢ.

૧૩૩

પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—બીજા અને બીજા ચરણમાં પ્રથમનો ચોકલિયો ઇવો લાવવો કે જેમાં પેહેલી બે માત્રા છૂટી આવે, અર્થાત્ બીજી અને ત્રીજી મઠે ઇવો ગણ ન મૂકવો. અને ત્રીજા તથા પાંચમા પદમાં ૩+૩૬ગણ માત્ર લાવવા કેહેછે. વિશેષમાં તે આ જાતિનું નામ વસ્તુ કેહેછે. વાગ્વહ્નિમાંજ માત્ર ૮, ૭ યતિ આણવા કહ્યું છે, બીજા ગ્રંથકારો તેમ કેહેતા નથી. વઠ્ઠી વિષમમાં ૧૧ અને સમમાં ૧૧ માત્રા આણવા કેહેછે, અને તેમાં છેલ્લી માત્રા લઘુ લાવવા જણાવેછે, બીજી વિગત આપી નથી.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢ્ટી ટીકામાં ત્રીજા અને પાંચમા ચરણને અંતે ભગણ આણવા કહ્યું છે, તે, ઉપર જે માપ બતાવ્યું છે, તેમાં છેલ્લા બે લઘુ પેહેલાંની બે માત્રાનો ગુરુ આવવાથી થઈ શકે, વઠ્ઠી જામાં છેલ્લો વિપ્રગણજ લાવવો જોઈયે ઇવો નિયમ નથી.

રંડાના સાત મેઢ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વૃત્તરત્નાકરની નારાયણ મઢ્ટી ટીકા, વૃત્તમૌક્તિક, અને રંદ:શાસ્ત્રમાં આપ્યા છે. તેમાં માત્રાની સંખ્યાનો ક્રમ છે તેને અનુસરીને અમે નીચે પ્રમાણે ગોઠવ્યા છે.

૧. કરમી, નવપદી, ઉપ્પટી, કલમી (૧૦૯ માત્રા).
૨. નંદા (૧૧૨)
૩. ચારુસેના, ચારુસેની, ચારુણી, વહુવા, વસ્તુ (૧૧૬).
૪. રાજસેના (૧૧૬).
૫. મદ્રા, મદ્રિકા (૧૧૭).
૬. તાલંકિની (૧૧૯).
૭. મોહિની (૧૨૭).

માગધીરંદ:શતક એજ સાત પ્રકાર, વસ્તુ જાતિના નીચેને ક્રમે ગણાવેછે. તે ઉપરથી રંડાનું એ પણ એક નામ હોય એમ કલ્પના થાયછે.

१३४

रणपिंगळ.

१. करही (१११). २. णंदा (११२). ३. मोहिणिय (११३). ४. चारुसेण (११४). ५. सुसभइ (११५). ६. राय(इ)सेण (११६). ७. ताडंकिणी (११७).

पिंगळछंदोग्रंथ चित्रसेन टीकावाळांमं चोथुं नाम चारणीया
आप्युंछे ने तेणे पण उपरना ७ भेद वळुआना मणाव्या छे.

६ (१) करभी नवपदी, उष्ट्री, कलभी. मात्रा १०९.

$$१. ६+४+ल+२ = १३$$

$$२. ६+४+ल = ११$$

$$३. ६+४+ल+२ = १३$$

$$४. ६+४+ल = ११$$

$$५. ६+४+ल+२ = १३$$

$$६. ६+४+ल+२ = १३$$

$$७. ६+४+ल = ११$$

$$८. ६+४+ल+२ = १३$$

$$९. ६+४+ल = ११$$

$$१. छपर डगण पर लघु द्विकल$$

$$२. विषम चरणमां थाय,$$

$$३. छ चार पर लघु कल समे,$$

$$४. दुहा समान रचाय,$$

$$५. पछो पंचम पद तेरनुं,$$

$$६. ते पण दो'रा मेळनुं,$$

$$७. पछो दुहो रच त्यांय,$$

$$८. नव पद सो नव कलतमां,$$

$$९. कलभी-उष्ट्रीमांय. १०९$$

વિષમજાતિ

માત્રામેઠ.

૧૩૫

વૃત્તમૌક્તિકમાં કલમી નામ આપી, માપ અમે ઉપર બાંધ્યું છે તેવું આપ્યું છે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં પ્રથમનાં ચાર પાદ ૧૩, ૧૧, ૧૩, ૧૧ નાં આળવા કહી વિશેષ વિગત જણાવી નથી. તેમ તેમાં દ્રષ્ટાંત પણ નથી.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમટ્ટી ટીકામાં કલમી નામ આપ્યું છે અને ૧, ૩, ૫ માં પાદમાં ૧૪ માત્રા લાવવા જણાવ્યું છે. પણ તેમ કરવાથી નંદાના માપ સાથે તે મઠી જાય છે.

માગધી છંદઃશતકમાં આનું નામ કરહી આપી તેની માત્રા ૧૧૧ ગણાવી છે અને તેને વસ્તુના સાત પ્રકાર પૈકી પેહેલો ગણ્યો છે.

૭ (૨) નંદા-ખંદા (માગ૦ છંદઃશ૦) માત્રા ૧૧૩.

$$૧. ૬+૪+૪ = ૧૪$$

$$૨. ૬+૪+૮ = ૧૮$$

$$૩. ૬+૪+૪ = ૧૪$$

$$૪. ૬+૪+૮ = ૧૮$$

$$૫. ૬+૪+૪ = ૧૪$$

$$૬. ૬+૪+૮+૨ = ૨૦$$

$$૭. ૬+૪+૮ = ૧૮$$

$$૮. ૬+૪+૮+૨ = ૨૦$$

$$૯. ૬+૪+૮ = ૧૮$$

૧૮ એક ટુહો

૧. છ પર ડગળ બે વિષમ પદ.

૨. છ ચાર લઘુ સમ થાય;

૩. એ રીતે પદ પાંચ રચી,

૪. ટુહો એક રચાય;

૫. સૌ કલ મો ને બાર થશે;

१३६

रणपिंगळः

६. नंदा रचना थायछे,
७. बीजो भेद गणाय;
८. कवि प्रभुगुण तेमां कवी,
९. मनमांहे हरखाय. १७६

चारुसेनी (वृ. र. ना. भ.) चारुणी (मा. छं. शा.)

४. (३) चारुसेना (वस्तुवा=वस्तु जाति) मात्रा ११३

१. ६+४+४+ल = १५
२. ६+४+ल = ११
३. ६+४+४+ल = १५
४. ६+४+ल = ११
५. ६+४+४+ल = १५
६. ६+४+ल+२ = १३
७. ६+४+ल = ११
८. ६+४+ल+२ = १३
९. ६+४+ल = ११

एक दुहो.

१. तिथि^{१५} कल विषमे आण अनुप,
२. सममां धर अगियार;
३. विषम वषी चौपाई रूप,
४. सम पद दोहो धार.
५. ते पर दोहा केरुं स्वरूप;
६. सो ने पंदर कल धरी;
७. खडुं करो कविराय!
८. चारुसेना चारुगी,
९. वस्तुवा तेह वदाय. १७७

વિષમજાતિ

માત્રામેઠ.

૧૩૭

૯ (૪) રાજસેના. માત્રા ૧૧૬.

૧. $૬+૪+૪+૨=૧૬$

૨. $૬+૪+૨ = ૧૨$ †

૩. $૬+૪+૪+૨=૧૬$

૪. $૬+૪+૨ = ૧૨$

૫. $૬+૪+૪+૨=૧૬$

૬. $૬+૪+૨+૨=૧૪$

૭. $૬+૪+૨ = ૧૨$

૮. $૬+૪+૨+૨=૧૪$

૯. $૬+૪+૨ = ૧૨$

} એક દુહો.

૧. છ પર ઢગણ બે ને લઘુ આળ.

૨. વિષમ પદે ચોપાઈ;

૩. છ ચાર બેનું બીજું જાળ,

૪. ચોથે છ યુગ લકાર;

૫. પાંચ પૂરાં રચે એવાં પાદ,

૬. તે પર દોહો એક કરો,

૭. સોને કલ રચે સોઝ;

૮. રાજસેન રચના કરી,

૯. કવિવર! વાળી બોલ. ૧૭૮

† ભાષા છંદોમંજરીમાં ૧૧ માત્રા લાવવા કહેછે. પણ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, ચૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકા 'હત્યાદિમાં ૧૨ માત્રા લાવવા કહ્યું છે માટે અમે તે માપ રાખ્યું છે નહિકર ચારસેનાથી જુદું ન પડે.

૧૦ (૫) ભદ્રા-ભાદ્રિકા. માત્રા ૧૧૭

૧. $૬+૪+૪+૨=૧૬$

१३८

रणपिंगळः

२. $६+४+२ = १२$

३. $६+४+४+४ = १९$

४. $६+४+२ = १२$

५. $६+४+४+४ = १९$

६. $६+४+४+२ = १३$

७. $६+४+४ = १४$

८. $६+४+४+२ = १३$

९. $६+४+४ = १४$

एक दुहो.

१. भद्रा, भद्रिका नव हार,

२. विषम पदे चोपाई;

३. छ चार वे थड सममां बार,

४. पांच रचो पद भाई;

५. सुसभद वळीं को छे कथनार,

६. ते पर रचजो दोहरो,

७. पद नव रचवां काज;

८. सोने सत्तर कल करो,

९. सौ मळींने कविराज! १७९

मांगधी छंदःशतकमां तथा बीजामां सुसभद नाम आप्युं छे. छंदःशतकमां
सौ मात्रा ११६ गणी छे-पग ते ववारे प्रमाणप्रथोधी जूदुं पडेछे.

११ (६) तालंकिनी-मात्रा ११९

१ $४+४+४+४ = १६$

२ $६+४+२ = १२$

३ $४+४+४+४ = १६$

४ $६+४+४ = १४$

५ $४+४+४+४ = १६$

विषमजाति

मात्रामेकः

१३९

$$\begin{array}{lcl}
 ६. & ६+४+ल+२=१३ & \\
 ७. & ६+४+ल & =११ \\
 ८. & ६+४+ल+२=१३ & \\
 ९. & ६+४+ल & =११
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{lcl} ६. & ६+४+ल+२=१३ \\ ७. & ६+४+ल & =११ \\ ८. & ६+४+ल+२=१३ \\ ९. & ६+४+ल & =११ \end{array}} \right\} \text{दुही.}$$

१. तालंकिनी रचवा काजे,
२. सोळ रचो कल विषमे;
३. छ चार बे कल बीजे राजे,
४. शिव कल चोथे थाय;
५. छ चार लघुनी विगत बिराजे,
६. एम पांच पद आणोने;
७. सो पर वीशकमएक, १००+(२०-१)१९
८. कुल कला आणो कवि!
९. धारी वचन विवेक. १८०

वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीकामां जणावेछे के, सम चरण
(बीजा चोथा)मां बार बार अथवा अगियार अगियार मात्रा आणवी.

१२. (७) मोहिनीरंदा. मात्रा १२७.

$$\begin{array}{lcl}
 १. & ४+४+४+४+३=१९ & \\
 २. & ६+४+ल & =११ \\
 ३. & ४+४+४+४+३=१९ & \\
 ४. & ६+४+ल & =११ \\
 ५. & ४+४+४+४+३=१९ & \\
 ६. & ६+४+ल+२ & =१३ \\
 ७. & ६+४+ल & =११ \\
 ८. & ६+४+ल+२ & =१३ \\
 ९. & ६+४+ल & =११
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{lcl} १. & ४+४+४+४+३=१९ \\ २. & ६+४+ल & =११ \\ ३. & ४+४+४+४+३=१९ \\ ४. & ६+४+ल & =११ \\ ५. & ४+४+४+४+३=१९ \\ ६. & ६+४+ल+२ & =१३ \\ ७. & ६+४+ल & =११ \\ ८. & ६+४+ल+२ & =१३ \\ ९. & ६+४+ल & =११ \end{array}} \right\} \text{दोहरो.}$$

૧૪૦

રણપિંગલ.

૧. ત્રણ કલ પે'લાં ચૌકલિયા ગણ ચાર,
૨. વિષમ પદે નિરધાર,
૩. છ ચાર લઘુની શિવ કલ સમમાં સાર,
૪. પાંચ પદો સુસ્વકાર,
૫. તે પર રચના દુહાતળી મંડાર,
૬. સો સત્તાવિશ કુલ કલા,
૭. મોહિનીરંડા માંય,
૮. ઈમોહનો જાતિ મન ધરી, § પૃ-૨૩ અંક ૬૪ જુઓ.
૯. કર એવી રચનાય. ૧૮૧

માગધી છંદ:શતકમાં ૧૧૩ માત્રા ગણી તેને ત્રીજો ભેદ માન્યો છે પણ તે પ્રમાણગ્રંથોથી જૂદું પડે છે. વૃત્તરલાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકા તથા પ્રાકૃતપિંગલમૂત્રને આધારે અમે ઉપરનું માપ બોધ્યું છે. વૃત્તમૌલિકમાં (૧, ૩, ૫) વિષમપાદમાં નવ બીજામાં દશ તથા ચોથામાં અગિયાર અને ઉપર એક દુહો એમ બધી ૧૬ માત્રા આપવા કહ્યું છે પણ તેને બીજો આધાર મળ્યો નથી એટલે એ મત ગ્રાહ્ય નથી.

૧૩. કુંડલિયા તોટક. માત્રા ૧૧૨.

૧. ૬+૪+૩+૨=૧૫
 ૨. ૬+૪+૩=૧૩
 ૩. ૬+૪+૩+૨=૧૫
 ૪. ૬+૪+૩=૧૩
 ૫. સ+સ+સ+સ=૧૬
 ૬. સ+સ+સ+સ=૧૬
 ૭. સ+સ+સ+સ=૧૬
 ૮. સ+સ+સ+સ=૧૬
- એક દુહો તેની ચો-
થો તુકના છેલા શબ્દો
ની કુંડલી પાંચમી તુક
માં વાઢવી.
- એક તોટક.
૧. તેર અને અગિયારનાં,
 ૨. ચરણ રચીને ચાર;

विश्वज्जाति

मात्रामेळ.

१४१

३. एम करीने दोहरो,
४. ते पर तोटक धार.
५. धर तोटक ते पर प्रेम धरी,
६. उलटी तुक चोथो दुहानी करी;
७. रच तोटक कुंडलिया सरखा,
८. कविता करी एम पछो हरखा. १८२

आ कुंडलियोतोटक प्रवीणसागरमां छे. आवी रीते बीजी कोइ पण मात्रामेळ जातिने वर्णमेळ साथे मेळवी आवा छंदो रची शकाय अने ते कर्तानी धून उतर छे.

१४. चंद्रावली, चंद्राली. मात्रा ११८.

१. ८+४+गु+गु=१६
२. ६+४+ल =११
३. ८+४+गु+गु=१६
४. ६+४+ल =११
५. ८+४+गु+गु=१६
६. ८+४+गु+गु=१६
७. ८+४+गु+गु=१६
८. ८+४+गु+गु=१६

एक चरणाकुल

पृ. १६ अं. ४५ जुबो.

१. चंद्रावलीमां के चंद्राली,
२. वसु पर यति पछो चार;
३. ते पर बे गुरु अन्ते आणी,
४. छ चार ने लवु धार;
५. छ चार ने लवु धार दुहानी,
६. बे झड पछो कुंडली करवानी;

૧૪૨

રણપિંગલ

૭. પઞ્ચો ચરણાકુલની શ્રુતિ આલી,

૮. ચંદ્રાવલીમાં કે ચંદ્રાલી. ૧૮૩

ગૂજરાતીમાં હાલ જે ચંદ્રાવલા નામ કેહેવાયછે તે અશુદ્ધ છે.

હિંદુકામદુષાવત્સમાં એનું નામ ચંદ્રાવલી લખ્યું છે. ચંદ્ર+આલી અથવા આવલી
 એટલે ચંદ્રાલી અથવા ચંદ્રાવલી નામ આપ્યું છે. તેમાં કુંડલી વાળવાનું અથવા
 પ્રથમ ચરણ જેવુંજ છેલ્લું એટલે આઠમું ચરણ લાવવું એવો નિયમ કયો નથી.

૧૯ ચંદ્રાયણા. માત્રા ૧૨૮.

$$\begin{array}{lcl}
 ૧. & ૬+૪+૨+૨=૧૩ & \\
 ૨. & ૬+૪+૨ & =૧૧ \\
 ૩. & ૬+૪+૨+૨=૧૩ & \\
 ૪. & ૬+૪+૨ & =૧૧
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{l} ૧ \\ ૨ \\ ૩ \\ ૪ \end{array}} \right\} \text{એક દુહો.}$$

૬૫૦૮. રગણ અથવા ઠગણની ૨૦ માત્રાનાં ચાર ચરણ

૧. પ્રથમ દુહો કરો એકને,
૨. *ચંદાના પંચો ધાર;
૩. રગણ ચાર રચું તો ઠિકજ,
૪. વા પછી વીશ કલ સાર;
૫. વા પછી વીશ કલ ઠગણ ચારે કરો,
૬. દોહરા અન્ત પદ કુંડલીમાં ધરો;
૭. આદિના બોલ તે અન્ત દેજો ફરી,
૮. જાતિ ચંદ્રાયણે પ્રથમ દુહો કરો. ૧૮૪

*જગતી હિંદના પેટામાં ૧૨ અક્ષર (૪ રગણ) નું ચંદાના, ચંદાયણા
 આદિ નામનું વૃત્ત છે તે.

૧૬. અમૃતધ્વનિ. પાદ ૬ માત્રા ૧૪૪.

$$\begin{array}{lcl}
 ૧૩+૧૧=૨૪ & & \\
 ૧૩+૧૧=૨૪ & &
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{l} ૧૩+૧૧=૨૪ \\ ૧૩+૧૧=૨૪ \end{array}} \right\} \text{દુહો.}$$

વિષમજાતિ

માત્રામેઢ

૧૪૩

$$૮+૮+૮=૨૪$$

$$૮+૮+૮=૨૪$$

$$૮+૮+૮=૨૪$$

$$૮+૮+૮=૨૪$$

ઘણી યમક

પ્રથમ દ્વિદલ રચ દોહરો, અમૃતધ્વનિની માંહ.

ચાર ચરણ ચોવીશનાં, રચીં કર ઝડ પંડ જાંહ;

રચીં કર એ ઝડ, પ્રથમ ફરીંથો ધર, ત્રણ ત્રણ યતિ કર;

વસુ કલ પ્રતિ યતિ, અતિય યમકવર્તો, દર ઝડ ઝડ ધર;

તાલ પ્રથમ પર, શ્રુતિ ચડતી ધર, શ્રુતિ પદમાં ત્યમ;

કદિ તું વળ શક, કુંડલોં નિયમક, અન્ત રચ પ્રથમ. ૧૮૧

ચાર રસનું વર્ણન કરવામાં આ જાતિ વિશેષ યોગ્ય ગણાયછે. ગૌડ પિંગળમાં કેહેછે કે, પ્રથમ દુહો લાવીને ઉપર આઠ આઠ વિરામની ૨૪ કલવાળાં ચાર પાદ આળખાં.

ચિન્તામણીમાં પણ એમજ કેહેછે, લક્ષ્મણજીશિન્ધુમાં કેહેછે કે, આઠ આઠ માત્રાએ વિશ્રામ આવે એવાં ૨૪માત્રાનાં છ પાદ; કુંડલીવાળી ઘણા અનુપ્રાસસહિત આવે તે અમૃતધ્વનિ.

છંદ:કાર્મદુધાવત્સમાં ત્રણ દુહાની આ જાતિ બનેછે એમ કેહેછે.

૧૭. કુંડલી, કુંડલિયા ચરણ ૬, માત્રા ૧૪૪.

$$૧. ૬+૪+૧+૨, ૬+૪+૧=૨૪$$

$$૨. ૬+૪+૧+૨, ૬+૪+૧=૨૪$$

$$૩. ૬+૪+૪+૪+૪+૨ = ૨૪$$

$$૪. ૬+૪+૪+૪+૪+૨ = ૨૪$$

$$૫. ૬+૪+૪+૪+૪+૨ = ૨૪$$

$$૬. ૬+૪+૪+૪+૪+૨ = ૨૪$$

૧. એક દુહો ૧૩,

૧૧ યતિ.

૧. એક કાવ્ય ૧૧,

૧૩ યતિ.

૧૪૪

રવાળાનું.

૧. કુંડલિયે કર છ કલ પર, ડગળ-જગળવળ-જાળ;
૨. સમે એક *ત્રણ વિષ્મમાં, એમ દુહા પદ આળ; *૪૨
૩. એમ દુહા પદ આળ, કાવ્ય શ્લોક પ્રથમજ કરતાં;—
૪. છ પર ચોકલ ચાર, ઉપર વઠ્ઠીં કલ બે ધરતાં;
૫. છ પર ચોકલ ચાર, એજ પદ ફરી વઠ્ઠીં કરિયે;
૬. દુહા આદિના શબ્દ, અન્ત ધરવા કુંડલિયે. ૧૮૬

વાળીભૂષણ અને પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં દોહરાના ચાર ચરણ ગણી કુલ આઠ ચરણ માનેછે.

કાવ્યમાં ૬+૧૨ (૪+૪+૪)+૬ તેમાં ૧૨ માત્રા પૈકી છેલ્લો ગણ વિપ્ર કે જગળ આળવાનો નિયમ છે; પણ કુંડલિયામાં તે છપ્પય જ્ઞાતિની પેઠે માગધી નાગપિંગલના ઉદાહરણમાં ત્રણ ચોકલિયામાં છેલ્લો વિપ્ર કે જગળ આળ્યો નથી. વૃત્તમૌલિકમાં ત્રીજો સગળ ઉદાહરણમાં જોવામાં આવેછે, પણ કાવ્યના નિયમમાં ત્રીજો વિપ્ર કે જગળ લાવવા તેણે લખ્યું છતાં કુંડલિયામાં તે નિયમ પોતે પાળ્યો નથી. હંદ-શબ્દમાં તો ત્રણ ગણમાં સ જ કે વિપ્ર ગણ કાવ્યમાં આળવાનો નિયમ કર્યો છે તે પ્રમાણે તેણે કુંડલિયાના પોતાના ઉદાહરણમાં ત્રીજો સગળ આળ્યો છે. રૂપદીપ તથા લક્ષપત પિંગલ અને વાળીભૂષણમાં દુહા ઉપર રોલા જાતિ લખવાનું કહેછે. આ સર્વ ઉપર વિચાર કરીને કુંડલિયાને માટે અમે ઉપર પ્રમાણે નિયમ (છપ્પયને અનુસરતો) કર્યો છે તે હાલ સુધી વૃજભાષામાં અને ગૂજરાતીમાં ચાલેલા નિયમને અનુસરતો પણ છે. કાવ્યની બીજી શ્લોકની પ્રથમ યતિ ફરીને પાછી ત્રીજી શ્લોકની પ્રથમ યતિમાં આળવી એવો નિયમ છતાં પછવાડેથી પાઠવામાં આવતો નથી. “લક્ષપતજશસિધુ”-માં પાઠ્યો છતાં કેટલાક કુંડલિયામાં તેમ કર્યું નથી માટે તે વિકલ્પે રાખવો ઠીક છે.

વિષમજાતિ

માત્રામિઠ્ઠ.

૧૪૪

પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રની ટીકામાં પશુપતિના મત પ્રમાણે કુંડલિયાનું માપ એમ લેવેછે કે, પ્રથમ દુહો, પછી સોરઠો અને તે પછી એક કાવ્ય જાતિ એમ કુલ ૧૯૨ માત્રા આળવી.

કુંડલિયામાં દોહરાના અન્તનો લાટાનુપ્રાસ કાવ્યના પ્રારંભમાં મૂકવો અને કાવ્યને અન્તે દોહરાના પ્રારંભનો લાટાનુપ્રાસ મૂકવો એમ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં કહ્યું છે.

નાગપિંગલ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, તથા વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં $૨+૪+૪+૪+૪+૪+૨=૨૪$ એમ ગણ આવે ત્યારે ષટ્પદી કેહેછે, અને પ્રારંભમાં છ માત્રા આવે ($૬+૪+૪+૪+૪+૨=૨૪$) તેને ષટ્પદી અથવા વસ્તુ એવું નામ આપેછે.

૫ મી અને ૬ ઠી તુક ઉછાલાની છે, તેની પ્રથમની ચાર માત્રામાં ત્રીજી માત્રાએ તાલ આળવો એમ નિયમ છે, તેનો અર્થ એટલોજ છે કે, ચાર માત્રામાંથી પ્રારંભની બે માત્રા છૂટી પાડવી; એટલે $૨+૨=૪$ માત્રા આળવી, મતલબ કે, બીજી અને ત્રીજી માત્રા એકઠી આળવી નહિ.

૧૮ ષટ્પદી-છપ્પય. માત્રા ૧૯૨.

૧. $૬+૧૨ (૪+૪+૪) + ૪+૨=૨૪$	} એક કાવ્ય ૧૧, ૧૩ યતિ.
૨. $૬+૧૨ (૪+૪+૪) + ૪+૨=૨૪$	
૩. $૬+૧૨ (૪+૪+૪) + ૪+૨=૨૪$	
૪. $૬+૧૨ (૪+૪+૪) + ૪+૨=૨૪$	

૫. $૪+૪+૪+૩, ૬+૪+૩ = ૨૮$	} એક ઉછાલો ૧૫, ૧૩ યતિ.
૬. $૪+૪+૪+૩, ૬+૪+૩ = ૨૮$	

૧. છપ્પય-ષટ્પદો થાય, કલા ચોવીશ કુલ કરજો,

૨. છ કલ પર ડ ગણ ચાર, તે પછી બે કલ ધરજો;

૧૪૬

રણપિંગલ.

૩. એવી રીતે કાવ્ય, એક બદલીને આણો;
૪. અગિયારે યતિ જરૂર, તેર પર પછોથી જાણો;
૫. ત્રણ ચોકલિયા પર ત્રણ કલી, છ ચાર પછો ત્રણ કલ કરો;
૬. એ રીતિ ઝલાલો એક કરો, યતિ પંદર તેરે ધરો. ૧૮૭

જે ષટ્પદીમાં ૪૮ લઘુ હોય તે વિપ્રાજ્ઞાતિ, તેનું ફલ સિદ્ધિ છે; ૭૧ લઘુવાળી ક્ષત્રિયા કેહેવાય, તેનું ફલ વૃત્તિ (ઉપજીવિકા) છે; ૯૬ લઘુવાળી વૈશ્યા કેહેવાય છે, તેનું ફલ ધન છે; અને તેથી ઉપરાંત લઘુવાળી શૂદ્રા કેહેવાય છે, તેનું ફલ મરણ છે. આ પ્રમાણે ટિપ્પણ “ચિત્રસેન ટીકાવાળા માગધી પિંગલમાં” દર્શાવ્યું છે. વળી એક મતાંતર એમ છે કે, અ ક વર્ગવાળી વિપ્રા કેહેવાય; ચ ટ વર્ગવાળી ક્ષત્રિયા કેહેવાય; ત પ વર્ગની વૈશ્યા અને અર્જુની શૂદ્રા કેહેવાય.

સંસ્કૃત વૃત્તમૌલિકમાં પળ ૬+૧૨ (૪+૪+૪)+૪+૨ એવી રીતે ચોવીશ માત્રા લાવવા જણાવતાં કેહે છે કે, કાવ્યજ્ઞાતિમાં ૧૨ માત્રાના ચોકલિયા ત્રણ ગણ લાવતાં છેલ્લો વિપ્ર (IIII) અથવા જમળ (IS) આણવો જોઈએ, એમ આદેશ કર્યો છે તે ષટ્પદી સંબંધમાં પાલવાનો નથી.

ષટ્પદીના ૭૧ ખેદ કરવામાં પ્રથમ રૂપ ૧૨ લઘુ અને ૭૦ ગુરુનું અજય નામનું યોજ્યું છે, તેનું કારણ એમ જણાય છે કે, ૬+૧૨ (૪+૪+૪) છ કલ ઉપર બાર માત્રાના ત્રણ ચોકલિયા લાવવાના છે તેમાં ત્રીજો ચોકલિયો સગળ (IIS) અથવા જગળ (IS) લાવતાં પ્રત્યેક ચરણમાં બે લઘુ નિયમિત આવવા જોઈએ. એ ગણત્રી પ્રમાણે ચાર પાદની આઠ લઘુ માત્રા થાય, તે ઉપરાંત, ઝલાલની પ્રત્યેક યતિમાં છેલી ત્રણ ત્રણ માત્રા આણવાની છે, છૂટેલે તેમાં એકેકો લઘુ આવે છે, એ હિસાબે બે દલની ચાર લઘુ માત્રા થાય તે (૮+૪) આઠમાં ઉમેરતાં પ્રથમ રૂપમાં ૧૨ લઘુ માત્રા આવે છે.

વિષમજાતિ

માત્રામેલ

૧૪૭

ઘટલે પેહેલા રૂપમાં ૧૨ લઘુ+૭૦ ગુરુ (૧૪૦) થઈને કુલ ૧૧૨ માત્રા થાયછે. તેમાં અકેક ગુરુ ઘટાડતાં અને તે બદલે બે લઘુ વધારતાં સર્વ લઘુ અક્ષર આવી જાય ત્યાંસુધી એકંદર ૭૧ મેદ થાયછે. આ ઉપરથી ઘટલું સિદ્ધ થાયછે કે, બાર માત્રાના ત્રણ ગણમાં ત્રીજો ગણ સ્ અથવા જગણ લાવવાનો અભિપ્રાય મેદ પાડનારે અગત્યનો ગણ્યો છે.

ષટ્પદીમેદ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર પ્રમાણે.

છપ્પય

અજઅ વિજઅ બલિ કણ, વીર વેઆલ વિહણાડ,
મક્કલુ હરિ હર વંમ, ઇંદુ ચંદણુ સુસુહંકરુ,
સાળ સીહ સદૂલ, કુંમ કોઈલ ચરુ કુંજરુ,
મઅળ મચ્છ તાલંક, સેસ સારંગ પઓહરુ,
તા કુંદ કમલુ બારણ સરહુ, જંગમ જુદઅટ્ટવિ લહઈ,
સરુ સુસરુ સમરુ સારસુ સરઅ, છપ્પઅ ણામ પિંગલ કહઈ. ૧
મેરુ મઅરુ મઅ સિદ્ધિ, બુદ્ધિ કરઅલુ કમલાઅરુ,
ધવલ મળા ધુઅ કળા, કિસણુ રંજણુ મેહાઅરુ,
ગિહા ગરુડ સસિ સૂર, સહ ણવરંગ મળૌહરુ,
ગઅણુ રઅણુ ણરુ હીરુ, મમરુ સેહરુ કુસુમાઅરુ,
તા દિપ્પુ સંચ વસુ સદ મુણિ, ણાઅરાઅ પિંગલુ કહઈ,
છપ્પઅ ણામ એહત્તરિહિં, ણાઅરાઅ પત્થરિ લહઈ. ૨

અંક.	પ્રા.પિ.સૂત્ર પ્રમાણે નામ.	લઘુ.	ગુરુ.	પ્રાકૃત નામ.
૧	અજઅ.	૧૨	૭૦	અજઅ.
૨	વિજઅ.	૧૪	૬૯	વિજઅ.
૩	*વલિ, બલિ.†	૧૬	૬૮	બલિ.

*છંદ: પ્રભાકર પ્રમાણે. †૪૦ ર૦ ના ૦ મ.

१४८

रणपिण्ड.

४	कर्ण, वर्ण. (वृ. र. ना.)	१८	६७	कण्ण.
५	वीर.	२०	६६	बीर.
६	वेताल.	२२	६५	वेआल.
७	बृहन्नल, विहंकर.	२४	६४	विहण्णउ.
८	मकट.	२६	६३	मकलु.
९	हरि.	२८	६२	हरि.
१०	हर.	३०	६१	हर.
११	ब्रह्मा, ब्रह्म. (छं. प्र. वृ. र. ना.)	३२	६०	बंभ.
१२	इन्दु.	३४	५९	इन्दु.
१३	चन्दन.	३६	५८	चंदणु.
१४	शुभंकर.	३८	५७	सुहंकर.
१५	श्वान, कुकुर.	४०	५६	साण.
‡ वृत्तरत्नाकरनी-नारायणभट्टीमा शाल नम छे.				
१६	सिंह.	४२	५५	सिंह.
१७	शार्दूल.	४४	५४	सद्दुल.
१८	कूर्म, कमठ, कच्छ (छं. प्र.)	४६	५३	काछव, कुंम.
१९	कोकिल.	४८	५२	कोइल.
२०	खर.	५०	५१	खर.
२१	कुंजर.	५२	५०	कुंजर.
२२	मदन.	५४	४९	मअण.
२३	मीन, मत्स्य	५६	४८	मच्छ.
२४	तालंक, तारंग, ताटक	५८	४७	तारंग, तालंक.
२५	शेष.	६०	४६	सेस.
२६	सारङ्ग.	६२	४५	सारंग.
२७	पयोधर.	६४	४४	पओहर.

विषमजाति

मात्रामेल.

१४९

२८	कुंद.	६६	४३	कुंद.
२९	कमल.	६८	४२	कमल.
३०	वारण.१	७०	४१	वारण.

१ वृत्तरत्नाकर नासयणभट्टीमां आने कारण केहेछे ते कदाच भूल होय.

३१	शरभ, शलभ (छं. प्र.)	७२	४०	सरहु.
३२	जंगम, अजंगम.	७४	३९	जंगम.
३३	द्युतीष्टम्.	७६	३८	जुइअट्ठ.
३४	दाता, बील. (हिंदीगिगळ)	७८	३७	
३५	शर.	८०	३६	सरु.
३६	सुशर.	८२	३५	सुसरु.
३७	समर.	८४	३४	समरु.
३८	सारस.	८६	३३	सारसु.
३९	शारद, सरस.	८८	३२	सरअ.
४०	मेरु.	९०	३१	मेरु.
४१	मदकर.	९२	३०	मअरु.
४२	मद.	९४	२९	मअ.
४३	सिद्धि.	९६	२८	सिद्धि.
४४	बुद्धि.	९८	२७	बुद्धि.
४५	करतल, कलकल.	१००	२६	करअलु.
४६	कमलाकर.	१०२	२५	कमलाअरु.
४७	धवल.	१०४	२४	धवल.
४८	मन.	१०६	२३	मणउ.
४९	ध्वज, ध्रुव.	१०८	२२	धुज्ज, धुअ.
५०	कनक, वलय, करकंकन.	११०	२१	कणउ.
५१	कृष्ण.	११२	२०	किसण.

१५७

रणपिंगळ.

५२.	रंजन.	११४.	१९.	रंजण.
५३.	मेघकर, मेघाकर.	११६.	१८.	मेहाअरु.
५४.	ग्रीष्म.	११८.	१७.	गिह.
५५.	गरुड.	१२०.	१६.	गरुड.
५६.	शशि.	१२२.	१५.	सासि.
५७.	सूर्य.	१२४.	१४.	सूर.
५८.	शल्य.	१२६.	१३.	सल्ल.
५९.	नवरंग.	१२८.	१२.	णवरंग.
६०.	मनोहर.	१३०.	११.	मणोहर.
६१.	ममन.	१३२.	१०.	गअणु.
६२.	रत्न.	१३४.	९.	रअणु.
६३.	नर.	१३६.	८.	णरु.
६४.	हीर.	१३८.	७.	हीरु.
६५.	भ्रमर.	१४०.	६.	भमरु.
६६.	शेखर.	१४२.	५.	सेहरु.
६७.	कुसुमाकर.	१४४.	४.	कुसुमाअरु.
६८.	दीप, दीपक.	१४६.	३.	दीप्पु.
६९.	शंख.	१४८.	२.	संख.
७०.	वसु.	१५०.	१.	वसु.
७१.	शब्द.	१५२.	०.	सद्.

काव्य जातिना भेद ४५ }

उल्लालयना भेद २६ }

मळीने ७१ भेद छप्पयना थया.

શ્રિષમજાતિ

માત્રામેઠ

૧૫૧

જૂદા જૂદા પિંગલકારોએ પોતપોતાની કવિતામાં ગોઠતો આવે એવો ક્રમ લીધો છે, અનેનામ પળ કેટલાંક નવિન કહણ્યાં છે; તેથી તેના અંકના ક્રમમાં ફેરફાર થઈ જતાં, તેમાં કેટલા લઘુ ગુરુ થાય એ ક્રમ પળ બદલાઈ જાયછે, માટે અમે ઉપર જે ક્રમ આપ્યો છે તેજ ગ્રાહ્ય છે. ભિન્ન ભિન્ન પિંગલમાંથી નીચેના ભેદ અહિં જણાવ્યા છે, તે ઉપરથી ફેરફાર કેવો થઈ જાયછે તે બતાવવાને અમે નીચે વિગત આપિયે છિયે.

ચિન્તામણો પિંગલ પ્રમાણે છપ્પય નામ ભેદ.

છપ્પય

અજય વિજય બલિ કરન, બીર બેતાલ બિહંકર;

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭

મરકર હરિ હર બ્રહ્મ, ઇંદ્ર ચંદન રુ શુભંકર;

૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪

શ્વાન સિંહ સાર્દૂલ, કૂર્મ કોકિલ સ્વર કુંજર;

૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧

મદન મચ્છ તારંગ, સેસ સારંગ પયોહર;

૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭

કહિ કુંદ કમલ વારન સરખ, જંગમ જુજિઠિલ અરુ ત્રિલહુ;

૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪

સર સુસર સમર સારસ સરહ, છપ્પય છંદ અનુક્રમિ લહુ. ૧

૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯

મેરુ મકર મદ સિદ્ધિ, બુદ્ધિ કરતલ કમલાકર;

૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬

ધવલૌ મન ધુજ કનક, કૃષ્ણ રંજન બહુરૌ ધરિ;

૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨

મેઘંકરિ મનિ ગ્રીષ્મ, ગરુડ શશિ સૂર ભવાનિય;

૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭

१५२

रत्नपिंगळ.

सल्लक अरु नवरंग, मनोहर गगनज मानिय;

५८ ५९ ६० ६१

भनि रतन अवर नर हीरु भनि, भौर सुशेखर कुसुम भरि;

६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

कहि दीप शंख बसु शद्द कवि, छपय छंद इमि नाम धरि. २

६८ ६९ ७० ७१

पिंगळंछंदोग्रंथ चित्रसेननी टीकावाळुं संवत् १८२३ ना
कार्तिक सित त्रयोदशिये लखेलुं छे ते प्रमाणे:—

छप्पय.

अजय विजय बलिवंत, वीर वैयाळ विहंकर;

१ २ ३ ४ ५ ६

मकडु हरि हर बंभ, इंद चंदाण सुहंकर;

७ ८ ९ १० ११ १२ १३

साण सीह सद्दूल, कूर्म कोइल खर कुंजर;

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

मयण मच्छ तारंक, सेस सारंग पयोहर;

२१ २२ २३ २४ २५ २६

तहकमल कुंद वारण वसह, सलभ अजंगम बिल लहइ;

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

सरु सुसरु समरु सारस मनस, छंदःपय रविच्छर कहइ. १

३४ ३५ ३६ ३७ ३८

मेरु मकरु मद सिद्धि, बुद्ध करयल कमलानन;

३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

धवल मन धुअ गणअ, किसण रंजण मेहा वनि;

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३

पिंग गरुड ससि सूर, सल्लु नवरंग मनोहर;

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

विषमजाति

मात्रामेळ.

१५३

गयण रयण नर हीर, तरल सेहर कुसुमाकर;

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

दीपक सद सुछेद मणि, णायराय पिंगलु कहइ;

६८ ६९ ७० ७१

छप्पयह णाम एहत्तरिहिं, छद पय रविच्छरि लहइ.

एक मागधी पिंगळमां छप्पयना भेद नीचे प्रमाणे छे:—

अजय विजय बलवंत, वीर वेयाल विहंगम;

१ २ ३ ४ ५ ६

मंकुडु हरि हरु बंभ, इंद चंदाण सुहंगम;

७ ८ ९ १० ११ १२ १३

रयण मयण गुण निलय, तार ताराह यसंवर; (सयंवर)

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

अमल विमल मणहरण, मोह मोहण आडंबर (विहंडण);

२१ २२ २३ २४ २५ २६

कासीस चंग वसु चंगवर, रायगुणह शशिविच्छरण;

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२

वसाणसिद्धि बलिमंडलह, कित्तिविमल साविच्छरण.

३३ ३४ ३५ ३६

अमय समय रसराय, राज आकार अलंकय;

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

कालिंदी कलि सबैल, जाल माला कस्कंकय;

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८

कणय रखणछप्पीह, संग संगण अलखवय;

४९ ५० ५१ ५२ ५३

घुर अवघुर संवडय, सिद्धि सारंग भुयंगय;

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९

१५४

रणपिंगळ

तालंक साल संभणुं ललु, मंथरमति सुहविच्छरण;

६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५

वेयाण बंस बंभाणवर, जोवण पुणगुण नवगहण.

२

६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१

अनुक्रम दूटेछे ते बताववाने षट्पदीना ७१ भेद नीचे जणाव्याछे.

छंदःप्रभाकर.	नारायण- भट्टीप्रमाणे	गुरु	लघु	सा. छंदोग्रंथ चि त्रसेनटीकापाठ.	उरग चूडामणि
१ अजय	अजय	७०	१२	अजय	अजय
२ विजय	विजय	६९	१४	विजय	विजय
३ बल	बलि	६८	१६	बलवंत	बलिवंत
४ कर्न	वर्ण	६७	१८	वीर	वीर
५ वीर	वीर	६६	२०	वेयाल	वेयाल
६ बेताल	बेताल	५६	२२	विहंकर	विहंगम
७ विहंकर	बृहन्नल	६४	२४	मंकडु	मंकडु
८ मर्कट	मर्कट	६३	२६	हरि	हरि
९ हरि	हरि	६२	२८	हर	हर
१० हर	हर	६१	३०	बंभ	बंभ
११ ब्रह्म	ब्रह्म	६०	३२	इंद	इंद
१२ इंद	इन्दु	५९	३४	चंदाण	चंदाण
१३ चंदन	चंदन	५८	३६	सुहंकर	सुहंगम
१४ शुभंकर	शुभंकर	५७	३८	रखण	रखण
१५ श्वान	शाल	५६	४०	मयण	मयण
१६ सिंह	सिंह	५५	४२	गुण	गुण
१७ शार्दूल	शार्दूल	५४	४४	निलय	निलय
१८ कच्छ	कूर्म	५३	४६	तार	तार
१९ कोकिल	कोकिल	५२	४८	ताराह	ताराह
२० खर.	खर	५१	५०	सथंवर	सथंवर

विषमजाति

मात्रामैल.

१५५

२१ कुंजर	कुंजर	५०	५२	अमल	अमल
२२ मदन	मदन	४९	५४	विमल	विमल
२३ मत्स्य	मत्स्य	४८	५६	मणहरण	मणहरण
२४ ताडक	सारंग	४७	५८	मोह	मोह
२५ शेष	शेष	४६	६०	मोहणह	मोहण
२६ सारंग	सारस	४५	६२	विहंडण	आडंबर
२७ पयोधर	पयोधर	४४	६४	कासीर	कासीस
२८ कमल	कुन्द	४३	६६	चंग	चंग
२९ कुंद	कमल	४२	६८	वसु	वसु
३० वारण	कारण	४१	७०	चंगधर	चंगधर
३१ शलभ	शरभ	४०	७२	राइगुणह	रायगुणह
३२ भवन	जंगम	३९	७४	ससिविच्छर	शशिविच्छरण
३३ अजंगम	सर	३८	७६	वंसाणासिद्धि	वंसाणासिद्धि
३४ सर	सुशर	३७	७८	बलिमंडलह	बलिमंडलह
३५ सरस	समर	३६	८०	कित्तिविमल	कित्तिविमल
३६ समर	सारस	३५	८२	अमय	अमय
३७ सारस	सरस	३४	८४	समय	सुमय
३८ मेरु	मेरु	३३	८६	रसराय	रसराय
३९ मकर	सकल	३२	८८	राज	राज
४० अलि	मृग	३१	९०	आकार	आकार
४१ सिद्धि	सिद्ध	३०	९२	कलंकय	अलंकय
४२ बुद्धि	बुद्धि	२९	९४	कलि	कालिंदी
४३ करतल	कलकल	२८	९६	संबल	कलि
४४ कमलकाश	कमलाकर	२७	९८	कालंबि	संबल
४५ धवल	धवल	२६	१००	जाल	जाल
४६ मलय	मृतक	२५	१०२	माल	माला
४७ ध्रुव	ध्रुव	२४	१०४	करककण	करककिय
४८ कनक	वलय	२३	१०६	कणय	कणय

४५६

रणाधिगलः

४६ कृष्ण	किंनर	२२	१०८	रयण वप्पीह	रयण छप्पीह
५० रंजन	शक	२१	११०	संग	संग
५१ मेधा	जन	२०	११२	संगाण	संगाण
५२ गिद्ध	मेधाकर	१९	११४	अलख	अभंगह
५३ गरुड	ग्रीष्म	१८	११६	धुर	धर
५४ शशि	गरुड	१७	११८	अवच्छ	अलख
५५ सूर	शशि	१६	१२०	संवडय	संवलय
५६ शल्य	सूर्य	१५	१२२	सिद्धि	सिद्धि
५७ नवल	शल्य	१४	१२४	सारंग	सारंग
५८ मनोहर	नर	१३	१२६	भुयंगम	भुयंगह
५९ गगन	तुरग	१२	१२८	तालक	तालक
६० रक्ष	मनोहर	११	१३०	साल	साल
६१ नर	गगन	१०	१३२	संभव	संभव
६२ हीर	रत्न	९	१३४	नलिण	नलिण
६३ भ्रमर	नव	८	१३६	लल	लल
६४ शेखर	हीर	७	१३८	मघर	मथरगति
६५ कुसुमाकर	भ्रमर	६	१४०	सुहविच्छरह	सुहविच्छरण
६६ पाति	शेखर	५	१४२	वेयाण	वेयाण
६७ दीप	कुसुमाकर	४	१४४	वंस	वंस
६८ शंख	दीप	३	१४६	वंभाणवर	वंभाणवर
६९ वंसु	शंख	२	१४८	जोयण	जोयण
७० शब्द	वंसु	१	१५०	वण	वरगुण
७१ मुनि	शब्द	०	१५२	गुणवरगह	नवगहण

વિષમજાતિ

મોત્રામેઝ.

૧૫૭

ઉપરજા કોઠા ઉપરથી જણાયછે કે, છંદ:પ્રમાકર, વૃત્તરત્ના-
કરની નારાયણભટ્ટી ટીકા, ચિત્રસેનની ટીકાવાળા છંદોગ્રંથમાં
પાઠાંતરમાં જણાવેલી વિગત, અને ઊરગવૃદ્ધામણીમાં આપેલા ભેદ,
એ સર્વેના ક્રમમાં ઘણો ફેરફાર આવેછે. ઉપરના કોઠામાં ૧૨ મા
ભેદનાં નામ ગિદ્ધ, મેધાકર, અલ્પ, અભંગહ એમ જૂદાં જૂદાં છે;
અને તે ભેદમાં ૧૯ ગુરુ અને ૧૧૪ લઘુ આવેછે; આપણે જે ભેદ
નક્કી કસ્યા છે તેમાં ૧૨ મું રૂપ રંજન નામનું છે, અને છંદ:પ્રમાકરમાં
રંજન ભેદ ૧૦ મો છે અને તેનું માપ ૨૧ ગુરુ અને ૧૧૦ લઘુનું છે.
આ પ્રમાણે બીજા પિંગલોમાં પણ ક્રમ ટૂટવાથી માપમાં ફેરફાર આવે-
છે અને નામ પણ જૂદાં પડેછે.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં તો નામ કેવલ નવીનજ કહ્યું છે માટે
અમે તે નીચે આપિયે છિયે.

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ
૧	અચ્યુત.	૭૦	૧૬	૮૬
૨	અનંત.	૬૯	૧૮	૮૭
૩	અનામ.	૬૮	૨૦	૮૮
૪	અભૂત.	૬૭	૨૨	૮૯
૫	અરૂપ.	૬૬	૨૪	૯૦
૬	અનૂપ.	૬૫	૨૬	૯૧
૭	અનાદિ.	૬૪	૨૮	૯૨
૮	અનંત.	૬૩	૩૦	૯૩
૯	અજ્ઞાદિ.	૬૨	૩૨	૯૪
૧૦	અલોભ.	૬૧	૩૪	૯૫
૧૧	અશોક.	૬૦	૩૬	૯૬

१५८

रणापिगळ

१२	अमोह.	५९	३८	९७
१३	अकोह.	५८	४०	९८
१४	अकाम.	५७	४२	९९
१५	अहंकार.	५६	४४	१००
१६	अद्रोह.	५५	४६	१०१
१७	आतिंद्रय.	५४	४८	१०२
१८	अद्वैत.	५३	५०	१०३
१९	अपार.	५२	५२	१०४
२०	अधार.	५१	५४	१०५
२१	अधिष्ठा.	५०	५६	१०६
२२	अनास्रै.	४९	५८	१०७
२३	अप्रमेय.	४८	६०	१०८
२४	अप्रमाद.	४७	६२	१०९
२५	अद्भूत.	४६	६४	११०
२६	अलख.	४५	६६	१११
२७	अनघ.	४४	६८	११२
२८	अकल.	४३	७०	११३
२९	अखल.	४२	७२	११४
३०	अमर	४१	७४	११५
३१	अजर.	४०	७६	११६
३२	अछल.	३९	७८	११७
३३	अमल.	३८	८०	११८
३४	अचल.	३७	८२	११९
३५	अतन.	३६	८४	१२०
३६	सत्य.	३५	८६	१२१

विषयजाति	मात्रामैत्र.		१५९
३७ शांत.	३४	८८	१२२
३८ सिद्धि.	३३	९०	१२३
३९ सीत.	३२	९२	१२४
४० सुरभ.	३१	९४	१२५
४१ सूर.	३०	९६	१२६
४२ शेष.	२९	९८	१२७
४३ शल.	२८	१००	१२८
४४ शोभ.	२७	१०२	१२९
४५ सौम	२६	१०४	१३०
४६ शम्भु.	२५	१०६	१३१
४७ कपिल.	२४	१०८	१३२
४८ काम.	२३	११०	१३३
४९ कृष्ण.	२२	११२	१३४
५० कीर.	२१	११४	१३५
५१ कुशल.	२०	११६	१३६
५२ क्रूधर.	१९	११८	१३७
५३ केशव.	१८	१२०	१३८
५४ कैटभहा.	१७	१२२	१३९
५५ कोल.	१६	१२४	१४०
५६ कौशल.	१५	१२६	१४१
५७ कंसहा.	१४	१२८	१४२
५८ वनमाली.	१३	१३०	१४३
५९ वामन.	१२	१३२	१४४
६० विष्णु.	११	१३४	१४५
६१ वीरहा.	१०	१३६	१४६

૧૬૦

રળપિંગઝ.

૬૨.	બુધ.	૯	૧૩૮	૧૪૭
૬૩	બૂઝા.	૮	૧૪૦	૧૪૮
૬૪	વેદગા.	૭	૧૪૨	૧૪૯
૬૫	વૈદપત.	૬	૧૪૪	૧૫૦
૬૬	બોધા.	૫	૧૪૬	૧૫૧
૬૭	બૌધ.	૪	૧૪૮	૧૫૨
૬૮	વંશીધર.	૩	૧૫૦	૧૫૩
૬૯	મંજુ.	૨	૧૫૨	૧૫૪
૭૦	મનોહર.	૧	૧૫૪	૧૫૫
૭૧	માધવ.	૦	૧૫૬	૧૫૬

ઉપર ૭૧ ભેદ બતાવ્યા તે ઉપરાંત ગળપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છપ્પય સંબંધી નીચે પ્રમાણે વિસ્તાર જણાવ્યો છે:—

છપ્પયની રચના કરવામાં રોલા આદિ પાંચ વસ્તૂભેદની ઉપર ચાર પ્રકારના ઉછાલ તથા હંસ (દોહરાનો પ્રથમ ભેદ) નો ચડાવો કરવામાં આવવાથી છ પાદ રચાઈ $૫ \times ૫ = ૨૫$ ભેદ વિશેષ જણાવ્યા છે, તે સમજવા માટે પાંચ વસ્તૂભેદ કયા? અને તે પ્રત્યેકના કેટલા ભેદ થાયછે તે જાણવાની અગત્ય છે. એ ભેદ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ રોલાવસ્તૂ.	૪ મોહનવસ્તૂ.
૨ આનંદવસ્તૂ.	૫ મંગલવસ્તૂ.
૩ રાયવસ્તૂ.	

(૧) રોલાવસ્તૂ. (વત્થુ-વાસ્તૂક)

$$૬ + ૪ + ૮, ૬ + ૪ + ૮ + ૫ = ૨૪.$$

આવાં ચાર ચરણની રોલાવસ્તૂ જાતિ થાયછે, અને તેને કાવ્ય

ત્રિષમજાતિ.

આત્રામેઠ.

૧૬૧.

જાતિ માનેછે, પળ તેમાં તફાવત છે. જુવો પૃ. ૩૧ અને ૩૬.

રોલાવસ્તુનું પ્રથમ રૂપ રચતાં સર્વ ગુરુ કરવાને પ્રત્યેક ચરણમાં બે લઘુ આવેછે તે તો કાયમ રાખવા પડેછે, માટે આથી જાતિમાં એ હિસાબે ૮ લઘુ અને ૪૪ ગુરુ થઈ ૧૨ વર્ણ થાયછે તે સમજાવવાને નીચે બિમ્બ આપિયે છિયે.

૧	SSS	SS	1	SSS	SS	15
૨	SSS	SS	1	SSS	SS	15
૩	SSS	SS	1	SSS	SS	15
૪	SSS	SS	1	SSS	SS	15

૪૪ ગુરુમાંથી એકેકો ગુરુ ઘટાડો તેજે વડેલે બંને લઘુ વધારતાં તેના કુલ ભેદ ૪૬ થાયછે અને છેલ્લું રૂપ ૯૬ લઘુનું થાયછે. એ ભેદ નીચે પ્રમાણે છે—

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	કમઠ.	૪૪	૮	૧૨
૨	મીન.	૪૩	૧૦	૧૩
૩	વરાહ.	૪૨	૧૨	૧૪
૪	કૃષ્ણ.	૪૧	૧૪	૧૬
૫	નરસિંહ.	૪૦	૧૬	૧૬
૬	વલિ. (બલિ?)	૩૯	૧૮	૧૭
૭	વામન.	૩૮	૨૦	૧૮
૮	ગિરિધર.	૩૭	૨૨	૧૯
૯	વિધિ.	૩૬	૨૪	૨૦
૧૦	વિષ્ણુ.	૩૬	૨૬	૨૧

१६२

रणीपि.छ.

११	वीर.	३४	२८	६२
१२	हरि.	३३	३०	६३
१३	मोहन.	३२	३२	६४
१४	भामन.	३१	३४	६५
१५	भाधन.	३०	३६	६६
१६	शिव.	२९	३८	६७
१७	शशि.	२८	४०	६८
१८	सूर.	२७	४२	६९
१९	धराधर.	२६	४४	७०
२०	बनमाली.	२५	४६	७१
२१	श्याम.	२४	४८	७२
२२	राम.	२३	५०	७३
२३	वैकुण्ठ.	२२	५२	७४
२४	देव.	२१	५४	७५
२५	द्विज.	२०	५६	७६
२६	कवि.	१९	५८	७७
२७	शाली.	१८	६०	७८
२८	यज्ञ.	१७	६२	७९
२९	बोध.	१६	६४	८०
३०	बलदेव.	१५	६६	८१
३१	दत्त.	१४	६८	८२
३२	व्यास.	१३	७०	८३
३३	कपिल.	१२	७२	८४
३४	ऋषभ.	११	७४	८५

त्रयसजाति	मात्रामेळ.		१६३
३९ शेष.	१०	७६	८६
३६ हंस.	९	७८	८७
३७ सनकादि.	८	८०	८८
३८ नारायण.	७	८२	८९
३९ हयग्रीव.	६	८४	९०
४० धनंतर.	५	८६	९१
४१ कल्कि.	४	८८	९२
४२ गुरु.	३	९०	९३
४३ शनि.	२	९२	९४
४४ यम.	१	९४	९५
४५ इंद्र.	०	९६	९६

(२) आनंदवस्तु.

प्रथम.	६+४+३,	६+४=२३
द्वितीय.	६+४+३,	६+४=२३
तृतीय.	६+२+३,	३+६+२=२२
चतुर्थ.	६+२+३,	३+६+२=२२

९०

१, ५, ९ मात्राए ताल.

वस्तु आ आनंदमां, छ चार कल त्रण धर,

छ चार आणी ते परे, बे पद त्रैविश कर,

षड बे ने त्रण आण, त्रण पर छ पर द्वि उचर,

त्रोजे चौथे एम, कल कुल बाविश कर. १८८

ए रीते कुल ९० मात्रानी आ जाति बनेछे, तेमां छ मात्रा लघु
खवानी फरज होतां एनुं सर्व गुरुनुं प्रथम बिम्ब रचवाने ई लघु

૬૬૪

રણપિરાલ.

તથા ૪૨ ગુરુ થઈ કુલ ૪૮ વર્ણ થાયછે, તે નીચે પ્રમાણે:-

૧	SSS	SS	IS	SSS	SS	
૨	SSS	SS	IS	SSS	SS	
૩	SSS	S	IS	IS	SSS	S
૪	SSS	S	IS	IS	SSS	S

૪૨ ગુરુમાંથી અઢેક ગુરુ ઘટાડતાં અને તે પ્રત્યેકના બંને લઘુ વધાર
છેવટ કુલ ૯૦ લઘુનું છેલ્લું રૂપ વનેછે, તે સુદ્ધાંત ૪૩ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાયછે

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ
૧	સરસ.	૪૨	૬	૪૮
૨	સારસ.	૪૧	૮	૪૯
૩	સરોજ.	૪૦	૧૦	૫૦
૪	સરખ.	૩૯	૧૨	૫૧
૫	સાલિલ.	૩૮	૧૪	૫૨
૬	સમર.	૩૭	૧૬	૫૩
૭	શશિજ.	૩૬	૧૮	૫૪
૮	સુકલ.	૩૫	૨૦	૫૫
૯	સૂર.	૩૪	૨૨	૫૬
૧૦	શ્યામ.	૩૩	૨૪	૫૭
૧૧	સુધા.	૩૨	૨૬	૫૮
૧૨	સત્ય.	૩૧	૨૮	૫૯
૧૩	સમન.	૩૦	૩૦	૬૦
૧૪	સિંધુ.	૨૯	૩૨	૬૧
૧૫	સખા.	૨૮	૩૪	૬૨
૧૬	શોભા.	૨૭	૩૬	૬૩

क्रमजाति	मात्रामेळ.		१६५
७ शान्त.	२६	३८	६४
८ सुख.	२५	४०	६५
९ सती.	२४	४२	६६
१० शची.	२३	४४	६७
११ सोम.	२२	४६	६८
१२ सीम.	२१	४८	६९
३ खड्ग.	२०	५०	७०
४ खोल.	१९	५२	७१
५ सार.	१८	५४	७२
६ सेल.	१७	५६	७३
७ शूल.	१६	५८	७४
८ सिपर.	१५	६०	७५
परिव.	१४	६२	७६
पांस.	१३	६४	७७
परस.	१२	६६	७८
चक्र.	११	६८	७९
गदा.	१०	७०	८०
गुरज.	९	७२	८१
गोफन.	८	७४	८२
गुपती.	७	७६	८३
यमदाढ.	६	७८	८४
तोमर.	५	८०	८५
तोप	४	८२	८६
तुपक.	३	८४	८७
शक्ति.	२	८६	८८

૧૬૬

રણપિંગલ.

૪૨	સૈફ.	૧	૮૮	૮૯
૪૩	સાંગ.	૦	૯૦	૯૦

૩ સયવસ્તુ.

પ્ર.	૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧	} ગુ. ૨૬ અં. ૭૩ પ્લવંગમની ચાલ.
દ્વિ.	૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧	
ત્ર.	૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧	
ચ.	૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧	
૮૪		

૧,૯,૯,૧૩,૧૭માત્રાણ તાલ.

છ પર કલા બે કરી, ઉપર ત્રણ કલ કરો;

તે પછી ત્રણ બે પાંચ, વિગતની કુલ ધરો;

સયવસ્તૂનાં ચરણ, પ્લવંગમ ચાલનાં;

શિવ દશ યતિનાં થાય, પ્લવંગમ તાલનાં. ૧૮

આ વસ્તૂમાં ૧૨ લઘુ રાઘવાની આવશ્યકતા હોતાં
રૂપમાં ૧૨ લઘુ અને ૩૬ ગુરુ થઈ ૪૮ વર્ણ થાયછે, તેનું
નીચે પ્રમાણે:-

૧	SSS	S	IS	IS	S	ISS
૨	SSS	S	IS	IS	S	ISS
૩.	SSS	S	IS	IS	S	ISS
૪	SSS	S	IS	IS	S	ISS

પ્રથમ રૂપના ૩૬ ગુરુમાંથી અકેક ગુરુ ઘટાડી બે
વધારતાં કુલ ૮૪ લઘુનું છેલ્લું રૂપ થશે. તે સુદ્ધાંત તેના ૩

विषमजाति

मात्रामेळ.

१६७

प्रमाणे थायछे:-

क.	भेदनाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण
	गिरि.	३६	१२	४८
२	तरु.	३९	१४	४९
३	नद.	३४	१६	५०
४	नर.	३३	१८	५१
५	नग.	३२	२०	५२
६	नाग.	३१	२२	५३
७	नीर.	३०	२४	५४
	नार.	२९	२६	५५
	निरै.	२८	२८	५६
	नून.	२७	३०	५७
	नेम.	२६	३२	५८
	नैन.	२५	३४	५९
	नोक्.	२४	३६	६०
	नौल.	२३	३८	६१
	नन्द.	२२	४०	६२
	नाम.	२१	४२	६३
	हर.	२०	४४	६४
	हार.	१९	४६	६५
	हिरण्य.	१८	४८	६६
	होर.	१७	५०	६७
	हुलस.	१६	५२	६८
	हृक.	१५	५४	६९
	हेम.	१४	५६	७०

१६८

रणपिंगल

२४	होम.	१३	६८	७१
२५	होम.	१२	६०	७२
२६	हंस.	११	६२	७
२७	होसि.	१०	६४	७४
२८	कपिल.	९	६६	७५
२९	काम.	८	६८	७
३०	किरण.	७	७०	७१
३१	कीर.	६	७२	७२
३२	कुशल.	५	७४	७३
३३	कूर.	४	७६	७
३४	केर.	३	७८	८
३५	कैर.	२	८०	८
३६	कोक.	१	८२	८
३७	कौम(मु.)दी.	०	८४	८

४ मोहनवस्तु.

प्रथम.	६+२, ६+२=१६	} चरणाकुलनी प्राप्त १६ अंक
द्वितीय.	६+२, ६+२=१६	
तृतीय.	६+२, ६+२=१६	
चतुर्थ.	६+२, ६+२=१६	
	६४	

१, ९, ९, १३, मात्राए ताल.

छ कल उपर बे, कल यति त्यां धर,
आठ कला ए, रीते बळी कर;
चरणाकुलनी, चाल चलावो,
मोहनवस्तु, एम बनावो. १९०

માત્રામંડ.

૧૬૬

વસ્તુમાં કોઈ લઘુની આવશ્યકતા નથી, તેથી ૩૨ ગુરુના
૧ રૂપનું ચિન્હ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

૧	SSS	S	SSS	S
૨	SSS	S	SSS	S
૩	SSS	S	SSS	S
૪	SSS	S	SSS	S

ઉપર પ્રમાણે ૩૨ ગુરુમાંથી એકેકો ગુરુ ઘટાડતાં, અને તેને બ-
હે બંને લઘુ વધારતાં સર્વ (૬૪) લઘુનું રૂપ થતા સુધી તેના
ભેદ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	ઘટ.	૩૨	૦	૩૨
૨	પટ.	૩૧	૨	૩૩
૩	દંલ.	૩૦	૪	૩૪
૪	ફલ.	૨૯	૬	૩૫
૫	ફૂલ.	૨૮	૮	૩૬
૬	મૂર.	૨૭	૧૦	૩૭
૭	સત.	૨૬	૧૨	૩૮
૮	રજ.	૨૫	૧૪	૩૯
૯	તમ.	૨૪	૧૬	૪૦
૧૦	તેજ.	૨૩	૧૮	૪૧
૧૧	તરન.	૨૨	૨૦	૪૨
૧૨	તૂર.	૨૧	૨૨	૪૩
૧૩	તન.	૨૦	૨૪	૪૪

३७०

स्वापिंगल

१४	मन.	१९	२६	
१५	धन.	१८	२८	
१६	घन.	१७	३०	४७
१७	मोर.	१६	३२	४८
१८	नाम.	१५	३४	४९
१९	नग.	१४	३६	५०
२०	वन.	१३	३८	५१
२१	जन.	१२	४०	५२
२२	तर.	११	४२	५३
२३	पिक.	१०	४४	५४
२४	सारस.	९	४६	५५
२५	शुक.	८	४८	५६
२६	रस.	७	५०	५७
२७	कल.	६	५२	५८
२८	वल.	५	५४	५९
२९	पद्म.	४	५६	६०
३०	पव.	३	५८	६१
३१	पावन.	२	६०	६२
३२	सरस.	१	६२	६३
३३	सरभ.	०	६४	६४

(५) मंगलवस्तू.

प्रथम. $६+२+३, ६+२+३=२२$ द्वितीय. $६+२+३, ६+२+३=२२$ तृतीय. $६+२+३, ६+२+३=२२$ चतुर्थ. $६+२+३, ६+२+३=२२$

१, ७ मात्राए ताल. ८८

વિષમજાતિ

માત્રામેઝ.

૧૭૧

છ બે ત્રણ ધરાયછે, છ બે ત્રણ કરાયછે;

^{૧૧}શિવ કલા યતિ કરી, બાર્વાશે રચાયછે;

ણા સમ ચાલથી, ચાર ચરણ થાયછે;

મંગલવસ્તૂ મળી, એમ તો રચાયછે. ૧૯૧

મંગલવસ્તૂમાં આઠ લઘુ રાશ્વત્તી આવશ્યકતા હોતાં બાકી
 ૪૦ ગુરુનું આદિ વિમ્બ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

૧	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૨	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૩	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૪	SSS	S	IS	SSS	S	IS

૪૦ ગુરુમાંથી અકેકો ઘટાડતાં અને તેની બધે લઘુ માત્રા
 વધારતાં ૮૮ લઘુ વર્ણ થતા સુધી તેનાં ૪૧ રૂપ થાયછે; તેનાં
 નામો ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આપ્યાં નથી. તેથી અમે મંગલગૃહનાં
 નામો પડી શકે તેવાં પાડી નવાં કલ્પ્યાં છે:—

મંગલવસ્તૂના ૪૧ ભેદ.

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	તક.	૪૦	૮	૪૮
૨	ઋણાંતક.	૩૯	૧૦	૪૯
૩	સોલ્મુક.	૩૮	૧૨	૫૦
૪	અંગારક.	૩૭	૧૪	૫૧
૫	ગગનોલ્મુક.	૩૬	૧૬	૫૨
૬	રક્તાંગ.	૩૫	૧૮	૫૩
૭	લોહિતાંગ.	૩૪	૨૦	૫૪

१७२

रणापिगळ.

८	कुज.	३३	२२	५५
९	भूमिज.	३२	२४	५६
१०	गोत्रांगज.	३१	२६	५७
११	रसांगज.	३०	२८	५८
१२	अवनिज.	२९	३०	५९
१३	धरात्मज.	२८	३२	६०
१४	क्षमात्मज.	२७	३४	६१
१५	शिवधर्मज.	२६	३६	६२
१६	वसुधातनुज.	२५	३८	६३
१७	रक्तवर्ण.	२४	४०	६४
१८	रक्त.	२३	४२	६५
१९	भूसुत.	२२	४४	६६
२०	लोहित.	२१	४६	६७
२१	क्षितिमुत.	२०	४८	६८
२२	धरामुत.	१९	५०	६९
२३	महीमुत.	१८	५२	७०
२४	नवदीधिति.	१७	५४	७१
२५	भूमिपुत्र.	१६	५६	७२
२६	धरापुत्र.	१५	५८	७३
२७	भूमिनंदन.	१४	६०	७४
२८	पिंगललोचन.	१३	६२	७५
२९	धरासूनु.	१२	६४	७६
३०	भौम.	११	६६	७७
३१	महाकाय.	१०	६८	७८

વિષમજાતિ	માપામેલ.			૧૭૩
૩૨	આવનેય.	૯	૭૦	૭૯
૩૩	પૃથ્વીતનય.	૮	૭૨	૮૦
૩૪	આર.	૭	૭૪	૮૧
૩૫	રુધિર.	૬	૭૬	૮૨
૩૬	ઘંટેશ્વર.	૫	૭૮	૮૩
૩૭	પિંગલ.	૪	૮૦	૮૪
૩૮	મંગલ.	૩	૮૨	૮૫
૩૯	ક્ષિતિબાલ.	૨	૮૪	૮૬
૪૦	આષાઢભવ.	૧	૮૬	૮૭
૪૧	પિંગલાક્ષ.	૦	૮૮	૮૮

ઉપરની પાંચ પ્રકારની વસ્તુ ઉપર છપ્પય કરવાને ચાર જાતિના ઉછાલ નીચે પ્રમાણે વધારવામાં આવેછે:—

- (૧) રસ. સર્વ માત્રા ૧૬.
- (૨) રંગ. „ „ ૧૬.
- (૩) કામ. „ „ ૬૦.
- (૪) શ્યામ. „ „ ૧૨.

(૧) રસઉછાલ. (માત્રા ૧૬)

પ્રથમ દલ. $૨+૬+૨+૩, ૨+૩+૧+૩+૨=૨૮$

દ્વિતીય દલ. $૨+૬+૨+૩, ૨+૩+૧+૩+૨=૨૮$

૧, ૧, ૯, અને ૧, ૧, ૯, ૧૩ માત્રાણ તાલ.

બે ષટ્ બેપર ત્રણ ધરો, બે ત્રણપર શર ત્રણ બે કરો;

રસઉછાલા દલ રચી, યતિ તેર અને તિથિપર ધરો. ૧૯૨

આમાં આઠ લઘુ આણવાની આવશ્યકતા છે, તેથી તેટલા

१७४

रणपिंगल.

लघु राखतां बाकी २४ गुरु आववाथी एना आदि रूपनुं बिम्ब
नीचे प्रमाणे थायछे:-

S	SSS	S	IS	S	IS	ISS	IS	S
S	SSS	S	IS	S	IS	ISS	IS	S

२४ गुरुमांथी अकेको गुरु घटाडी बबे लघु वधारवाथी
तेना २९ भेद नीचे प्रमाणे थतां छेहो भेद ९६ लघुते थायछे:-

क्रम.	नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
१	मीन रसउल्लाल.	२४	८	३२
२	वाराह. "	२३	१०	३३
३	कमठ. "	२२	१२	३४
४	नरहरि. "	२१	१४	३५
५	बालि. "	२०	१६	३६
६	वामन. "	१९	१८	३७
७	हंस. "	१८	२०	३८
८	ऋषभ. "	१७	२२	३९
९	हयग्रीव. "	१६	२४	४०
१०	पृथु. "	१५	२६	४१
११	हरि. "	१४	२८	४२
१२	पर्शुधर. "	१३	३०	४३
१३	राम. "	१२	३२	४४
१४	कृष्ण. "	११	३४	४५
१५	कल्कि. "	१०	३६	४६

વિષમજાતિ	માત્રામેલ.			૧૭૫
૧૬	વ્યાસ રસડલ્લાલ.	૯	૩૮	૪૭
૧૭	મનુ. „	૮	૪૦	૪૮
૧૮	દત્ત. „	૭	૪૨	૪૯
૧૯	કપિલ. „	૬	૪૪	૫૦
૨૦	સનકાદિક. „	૫	૪૬	૫૧
૨૧	બૌદ્ધ. „	૪	૪૮	૫૨
૨૨	જગદીશ: „	૩	૫૦	૫૩
૨૩	ધન્વન્તર. „	૨	૫૨	૫૪
૨૪	નારાયણ. „	૧	૫૪	૫૫
૨૫	ઋષભદેવ. „	૦	૫૬	૫૬

ઋષભ નામ મૂલ ગ્રંથમાંજ બેવડું વાપર્યું છે એટલે અમે રહેવા લીધું છે
પણ તે મૂલ છે, માટે ૨૫મે અંક અમે ઋષભદેવ રાખ્યું છે.

(૨) રંગડલ્લાલ. (માત્રા ૫૬.)

પ્ર. ૦. ૦. ૨+૩+૫+૩+૨, ૨+૬+૨+૩=૨૮

દ્વિ. ૦. ૦. ૨+૩+૫+૩+૨, ૨+૬+૨+૩=૨૮

વિષમ પદમાં ૩, ૭, ૧૧ અને સમમાં ૧, ૫, ૯ માત્રા આતાલ.

બે ટ્રણ શરૂ ટ્રણપર બે કલા, બે ષટ બે ટ્રણ આજો;

તિથિ તેરતણા યતિનો તમે, રંગડલ્લાલો જાણજો. ૧૯૩

રસડલ્લાલ પ્રમાણે ૫૬ માત્રાની આ જાતિ થાયછે, તેથી તેનું
આદિ ત્રિમ્બ અને તેના ભેદ પણ એજ પ્રમાણે થાયછે માટે અહિં
ફરીને જણાવવાની અગત્ય નથી.

(૩) કામડલ્લાલ. (માત્રા ૬૦.)

પ્રથમ દલ. ૨+૨+૬+૨+૩, ૨+૩+૫+૩+૨=૩૦.

रणपिंगळ

३, ७, ११ मात्राए ताल.

तिथि तिथिपर यति धरि त्रौश कला, कुल कामउलाला दल धरो. १९४

उपर प्रमाणेनी रचनाथी एमां आठ लघु अवश्य आववा जोइये ते राखतां बाकी २६ गुरु आवे, तेनुं आदि बिम्ब नीचे प्रमाणे थाय छे:—

प्रथम दल.	S	S	SSS	S	S	S	S	SS	S	S
द्वितीय दल.	S	S	SSS	S	S	S	S	SS	S	S

द्वितीय दृष्ट.

ए प्रमाणेना २६ गुरुमांथी अकेको गुरु घटाडतां अने बबे
लघु वधारतां नीचे प्रमाणे कुल २७ भेद थायछे अने छेला
रूपमां ६० लघु आवेछे:-

क्रम.	नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
१	मीन कामउल्लाल.	२६	८	३४
२	वराह. "	२५	१०	३५
३	कमठ. "	२४	१२	३६
४	नरहरि. "	२३	१४	३७
५	बलि. "	२२	१६	३८
६	वामन. "	२१	१८	३९
७	हंस. "	२०	२०	४०
८	ऋषभ. "	१९	२२	४१
९	हयग्रीव. "	१८	२४	४२

विषमजाति

मात्रामेळ.

१७७

१०	पृथु कामउल्लाल.	१७	२६	४३
११	हरि. „	१६	२८	४४
१२	पशुधर. „	१५	३०	४५
१३	राम. „	१४	३२	४६
१४	कृष्ण. „	१३	३४	४७
१५	कल्कि. „	१२	३६	४८
१६	व्यास. „	११	३८	४९
१७	मनु. „	१०	४०	५०
१८	दत्त. „	९	४२	५१
१९	कपिलः „	८	४४	५२
२०	सनकादिक. „	७	४६	५३
२१	बौद्ध. „	६	४८	५४
२२	जगदीश. „	५	५०	५५
२३	धन्वंतर. „	४	५२	५६
२४	नारायण. „	३	५४	५७
२५	ऋषभदेव. „	२	५६	५८
२६	पुरुषोत्तम. „	१	५८	५९
२७	श्रीपति. „	०	६०	६०

(४) श्यामउल्लाल. (मात्रा ५२.)

प्रथम दल. $६+२+३+२, +३+५+३+२=२६;$ द्वितीय दल. $६+२+३+२, +३+५+३+२=२६;$

१, ५, ९ मात्राए ताल.

૧૭૮

રણપિંગલ:

૬
 ષંડ બે ત્રણ પર બે કલા, ત્રણ શર ત્રણ બે થાયછે;

તેરે યતિ પ્રતિ દલ વિષે, શ્યામઝલાલામાંય છે. ૧૯૫

આમાં આઠ લઘુ રાખી બાકીના ૨૨ ગુરુનું આદિ ચક્ર નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

પ્ર. દ.	SSS	૩	૧૬	૬	૧૬	૧૬૬	૧૬	૬
દ્વિ. દ.	SSS	૬	૧૬	૬	૧૬	૧૬૬	૧૬	૬

બાવીશ ગુરુમાંથી અકેકો ઘટાડી તેના લઘુ કરતાં ૫૨ લઘુનું છેલું રૂપ થતાં, એના એકંદર ૨૩ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાયછે.

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ	વર્ણ
૧	મીન શ્યામઝલાલ.	૨૨	૮	૩૦
૨	વરાહ.	૨૧	૧૦	૩૧
૩	કમઠ.	૨૦	૧૨	૩૨
૪	નરહરિ.	૧૯	૧૪	૩૩
૫	બલિ.	૧૮	૧૬	૩૪
૬	વામન.	૧૭	૧૮	૩૫
૭	હંસ.	૧૬	૨૦	૩૬
૮	ઋષભ.	૧૫	૨૨	૩૭
૯	હયગ્રીવ.	૧૪	૨૪	૩૮
૧૦	પૃથુ.	૧૩	૨૬	૩૯
૧૧	હરિ.	૧૨	૨૮	૪૦
૧૨	પર્શુધર.	૧૧	૩૦	૪૧
૧૩	રામ.	૧૦	૩૨	૪૨
૧૪	કૃષ્ણ.	૯	૩૪	૪૩

વિષમજાતિ	માત્રામેઠ.			૧૭૯
૧૬ કલિક શ્યામઝલાલ.	૮	૩૬		૪૪
૧૬ વ્યાસ.	૭	૩૮		૪૬
૧૭ મનુ.	૬	૪૦		૪૬
૧૮ દત્ત.	૫	૪૨		૪૭
૧૯ કપિલ.	૪	૪૪		૪૮
૨૦ સનકાદિક.	૩	૪૬		૪૯
૨૧ બૌદ્ધ.	૨	૪૮		૫૦
૨૨ જગદીશ.	૧	૫૦		૫૧
૨૩ ધન્વંતર.	૦	૫૨		૫૨

રસઝલાલ ૨૫, રંગઝલાલ ૨૫, કામઝલાલ ૨૭ અને શ્યામઝલાલ ૨૩ ભેદ. આ સર્વે ભેદનાં નામ ઇનાંજ રાખવામાં આવ્યાં છે, માટે તેની ઓલખ રહેવા જે પ્રકારના ઝલાલનાં નામ તે હોય તે પ્રકારનું નામ તે ભેદના નામ સાથે ઉમેરવું, જેમકે મીન રસઝલાલ, મીન રંગઝલાલ, મીન કામઝલાલ, મીન શ્યામઝલાલ.

ઉપરના ચાર ઝલાલ ઉપરાંત પાંચમો હંસ નામનો ઢુહાનો ભેદ પાંચ પ્રકારની રોલાવસ્તુ ઉપર ચડાવીને છપ્પય કરવામાં આવે છે, આ હંસનું માપ અમારા ભ્રમર નામના ઢુહાના પેહેલા ભેદ પ્રમાણે છે. (જુવો પૃષ્ઠ ૭૭ મે ભેદ ૧ લો)

(૫) હંસ દોહરો.

૨૩ ગુરુ + ૪ લઘુ = ૨૬ વર્ણ, તેની ૪૮ માત્રા. ૧, ૫, ૯ માત્રાએ તાલ.

હંસા દોહા માંહ તો, ગુરુ બાવી' જાણ;

દોહા ની'મો નાંખિલે, ચારે મેરું આણ. ઇલ્લુ. ૧૯૬

ઢુહાના ૨૩ ભેદ પૃષ્ઠ ૭૭ મે આપ્યા છે, તેમાં પેહેલો ભ્રમર-હંસ જણાવ્યો છે, તેના ૨૨ ગુરુ અને ૪ લઘુ થઈ ૨૬ વર્ણ થાય છે, વઢી ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં ઢુહાના ૨૧ ભેદ જણાવ્યા છે, તેની ટીપ પૃ. ૭૮ મે આપી છે તે જુવો.

१८०

रेणपिंगल.

उपर प्रमाणे पांच प्रकारनी वस्तू उपर हंस सुद्धांत पांच प्रकारनी उल्लाला जाति चडावतां तेना मिश्रणथी छप्पयना (५×५)=२५ भेद विशेषमां नीचे प्रमाणे थायछे:-

क्रम	मिश्रण भेद.	कयी वस्तू	हं	उल्लाल जातिनो कयो भेद	हं	सर्व मात्रा.
१	रोलाहंस.	रोला.	९६	हंस.	४८	१४४
२	रोलारस.	रोला.	९६	रस.	५६	१५२
३	रोलारंग.	रोला.	९६	रंग.	५६	१५२
४	रोलाकाम.	रोला.	९६	काम.	६०	१५६
५	रोलाश्याम.	रोला.	९६	श्याम.	५२	१४८
६	आनंदहंस.	आनंद.	९०	हंस.	४८	१३८
७	आनंदरस.	आनंद.	९०	रस.	५६	१४६
८	आनंदरंग.	आनंद.	९०	रंग.	५६	१४६
९	आनंदकाम.	आनंद.	९०	काम.	६०	१५०
१०	आनंदश्याम.	आनंद.	९०	श्याम.	५२	१४२
११	राजहंस.	राज.	८४	हंस.	४८	१३२
१२	राजरस.	राज.	८४	रस.	५६	१४०
१३	राजरंग.	राज.	८४	रंग.	५६	१४०
१४	राजकाम.	राज.	८४	काम.	६०	१४४
१५	राजश्याम.	राज.	८४	श्याम.	५२	१३६
१६	मोहनहंस.	मोहन.	६४	हंस.	४८	११२
१७	मोहनरस.	मोहन.	६४	रस.	५६	१२०
१८	मोहनरंग.	मोहन.	६४	रंग.	५६	१२०
१९	मोहनकाम.	मोहन.	६४	काम.	६०	१२४
२०	मोहनश्याम.	मोहन.	६४	श्याम.	५२	११६
२१	मंगलहंस.	मंगल.	८८	हंस.	४८	१३६
२२	मंगलरस.	मंगल.	८८	रस.	५६	१४४
२३	मंगलरंग.	मंगल.	८८	रंग.	५६	१४४
२४	मंगलकाम.	मंगल.	८८	काम.	६०	१४८
२५	मंगलश्याम.	मंगल.	८८	श्याम.	५२	१४०

વિષમજાતિ

માત્રામેઝ

૧૮૬.

પિંગઝ છદોપ્રથમાં, નીચે પ્રમાણેના ત્રણ છપ્પય ઉપરના કરતાં ભિન્ન હોતાં, અહિં દાખલ કર્યા છે. છપ્પયની સામાન્ય માત્રા ૧૫૨ થાયછે, તે કરતાં આ ત્રણ પ્રકારના છપ્પયમાં માત્રાનો વળ ફેર છે.

૧૯ રચણ છપ્પય. માત્રા ૧૨૦

સોઝ માત્રા, તેમાં ચાર ગુરુ ને ૮ લઘુ—તે આઠમાં અન્તે ત્રણ લઘુ એવાં ચાર ચરણ ઉપર એક ઉછાલો.

૧ પ્રતિ પાદે કલ સોઝ સોઝ કર,

૨ તેમાં ચાર ગુરુ કર કવિવર!

૩ આઠ લઘુમાં ઈચરમે ત્રણ ઈરવ, ઈઅતે ૧૧ લઘુ

૪ એક ઉછાલો તે પર કવિ! કવ,

૫ કલ એમ બધીં મઝીં સો અને, ઉપર વીશ ગણીં આળજે;

૬ તે રચણ છપ્પયની જાતિ છે, પિંગઝમાં પ્રમાણજે. ૧૯૭

માત્રા ૧૫૨નો રચણ નામનો એક ભેદ થાયછે(પૃ. ૧૫૦ અં. ૬૨ પૃ. ૧૫૬ અં. ૪૯) પણ આમાં માત્રા ૧૨૦ હોતાં અહિં દાખલ કર્યાં છે.

૨૦ રાસાઉછાલ છપ્પય. કુલ માત્રા. ૧૪૦

(૧) ૧૨+૯=૨૧

(૨) ૧૨+૯=૨૧

(૩) ૧૨+૯=૨૧

(૪) ૧૨+૯=૨૧

} રાસા
પૃ. ૨૬ અં. ૭૩

(૫) ૪+૪+૪+૩, ૬+૪+૩=૨૮ } ઉછાલ.

(૬) ૪+૪+૪+૩, ૬+૪+૩=૨૮ } પૃ. ૮૦ અં. ૧૫

રચજો એકજ રાસો, કલ એકવીસે;

બારે અને નવ કલે, વિશ્રામ દીસે;

ઉછાલ એક ધરજો, ઠિક માપ લાવી;

તિથિ ને તેરે વિરતિ, સારી દિપાવી.

रणपिंगल.

२१ गयबंध छप्पय. मात्रा १४६.

(६) $४+४+४+३, ६+४+३=३<$

ગયબંધ નામની માગધી, ષટ્પદકેરી જાતિ છે. ૧૯૯.

२२ कुंडलिनी, कुंडलिणी, (आर्याकुंडलिनी) मांत्रा १५३

॥ आर्या

૩. (આર્યાના છેલા ચરણનો ઝથલો.

$$\text{Ex. } 8+8+3, 1+8+8+8 = 28$$

एक रोला.

२. तेम थतां रोलापद, सरखुं आवे त्यमज धरजो;

વિષ્ણુજાતિ

માત્રામેલ.

૧૮૩.

૩. સરહું આવે ત્યમજ, તમે પછી રોલ્ય રચજો;
૪. તેમાં કલ ચોવીશ, નિયમસર રચવા મચજો;
૫. આદિ રચેલા બોલ, ઉચારો અન્તે ફરીને;
૬. રચજો કુંડલિનીજ, પ્રથમમાં આર્યા ધરીને. ૨૦૦

હંદોલતામાં કુંડલિની નામ કુંડલિયાનું આપ્યું છે અને તેનું બીજું નામ સારા છે, એમ કહ્યું છે તે પ્રાણ નથી.

આર્યા પ્રકરણમાં મુખ્ય પાંચ ભેદ ગણ્યા છે; તેમાંથી આર્યા ઉપર રોલ્યજાતિ આળવાથી ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે આર્યા કુંડલિની થઈ. એજ રીતે નીચેના કોષ્ટકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે વધી મળીને પાંચ પ્રકારની કુંડલિની થાયછે:—

ક્રમ.	નામ.	આર્યા પ્રકાર.	માત્રા.	જાતિ.	માત્રા.	કુલ માત્રા
૧	આર્યા કુંડલિની.	આર્યા	૫૭	રોલા	૯૬	૧૫૩
૨	ગીતિ કુંડલિની.	ગીતિ	૬૦	રોલા	૯૬	૧૫૬
૩	ઉપગીતિ કુંડલિની.	ઉપગીતિ	૫૪	રોલા	૯૬	૧૫૦
૪	ઉદ્ગીતિ કુંડલિની.	ઉદ્ગીતિ	૫૭	રોલા	૯૬	૧૫૩
૫	આર્યા ગીતિ કુંડલિની.	આર્યાગીતિ	૬૪	રોલા	૯૬	૧૬૦

ઉપરના કોષ્ટકને અનુસરીને પ્રચૂર્ણ ગીતિ જેટલા પ્રકારની પૃષ્ઠ. ૧૨૩ મેથી જણાવી છે, તે ઉપર રોલા ચડાવવાથી તેટલા ભેદની કુંડલિની થઈ શકેછે.

ગુણપ્રસ્તારપ્રકાશ નામના ગ્રંથમાં શ્રીવાત્સા રામદાસજિયે ઉપર પાંચ પ્રકારના મુખ્ય ભેદ જણાવ્યા છે. તેને બદલે સિંહિની એક નામ વધારીને તે છ પ્રકાર જણાવેછે પણ એ મુખ્ય ભેદ નથી,

૧૮૪

રણપિંગલ

માટે અમે તેનો સમાવેશ પ્રચૂર્ણ ગીતિમાં પૃષ્ઠ ૧૨૬, અંક. ૧૧૦ માં કચ્ચો છે, તેના ઉપર રોલા ચડાવવાથી સિંહિની (વહ્લરી-ચલ્ગુગીતિ) કુંડલિની થઈ શકેછે.

તેજ પ્રમાણે લલિતાગીતિ-ગાહિની ઉપર રોલા ચડાવવાથી ગાહિની કુંડલિની થાયછે, તેમાં પ્રથમ ગાહિનીનાં બે દલ અને તે ઉપર રોલાનાં ચાર ચરણ ચડાવવામાં આવેછે. એ રીતિએ એનું આદિ રૂપ રચવા ગાહિનીના પ્રથમ દલમાં છઠ્ઠે સ્થાને જગણ અને બીજા દલમાં જગણને બદલે વિપ્રગણ લેઈ તે ઉપર રોલાની ૧૧ મી માત્રા લઘુ રાખી બાકીની સર્વ ગુરુ રાખતાં તેનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે બનેછે:—

પાદ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	લઘુ	ગુરુ	વર્ણ	માત્રા.
૧	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S	૨	૧૪	૧૬	૩૦
૨	SS	SS	SS	SS	SS	IIII	SS	SS	૪	૧૪	૧૮	૩૬
૩	SSS	SS	I	SSS	SS	IS			૨	૧૧	૧૩	૨૪
૪	SSS	SS	I	SSS	SS	IS			૨	૧૧	૧૩	૨૪
૫	SSS	SS	I	SSS	SS	IS			૨	૧૧	૧૩	૨૪
૬	SSS	SS	I	SSS	SS	IS			૨	૧૧	૧૩	૨૪
કુલ.									૧૪	૭૨	૮૬	૧૫૮

ઉપરના કોઠામાં બતાવેલા પ્રત્યેક ગુરુ સ્થાને અનુક્રમે બંને લઘુ માત્રા બદલાવતાં જતાં છેવટ અવશ્યના ગુરુ રાખતાં તેનું છેલ્લું રૂપ નીચે પ્રમાણે બનેછે:—

વિષમજાતિ

માત્રામેઠ.

૧૮૫

પાદ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	લઘુ.	ગુરુ	વર્ણ.	માત્રા.
૧									૨૬	૨	૨૮	૩૦
૨									૨૮	૨	૩૦	૩૨
૩									૨૪	૦	૨૪	૨૪
૪									૨૪	૦	૨૪	૨૪
૫									૨૪	૦	૨૪	૨૪
૬									૨૪	૦	૨૪	૨૪
કુલ.									૧૫૦	૪	૧૫૪	૧૫૮

ગીતિને છઠ્ઠે સ્થાને જગણ અથવા વિપ્રગણ લાવવાનો નિયમ હોતાં ઉપરના કોષ્ટકમાં પેહેલા પાદમાં જગણ મૂક્યો છે. અને બીજા પાદમાં વિપ્રગણ રાખ્યો છે. તે માત્ર ભેદ જણાવવાને અર્થ છે. બન્ને સ્થાને જગણ કે વિપ્રગણ રાખિયે તોપણ બાધ નથી.

ગાહિનીની અન્તે ગુરુ આવેછે, તેથી બંને દલમાં આઠમે સ્થાને ગુરુ રાખ્યો છે, અને બીજા દલમાં બે માત્રા છેવટમાં ઉમેરવાનો નિયમ છે, તે માત્રા ગુરુ ગણી છે. તેથી ઉપરના ચક્રમાં ૧૫૦ લઘુ ૪ ગુરુ થઈ ૧૫૪ વર્ણ અને તેની ૧૫૮ માત્રા થાયછે.

ઉપર આદિ અને અન્તનાં રૂપ જણાવ્યાં તે પ્રમાણે અનુક્રમે એકથી તે ૬૯ સુધી રૂપ બનેછે, તેનો કોટો ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ ઉપરથી અમે નીચે આપિયે છિયે:—

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	મદ્રા.	૭૨	૧૪	૮૬
૨	સુષદ્રા.	૭૧	૧૬	૮૭

१८६

रणपिंगळ.

३	विभद्रा.	७०	१८	८८
४	जैता.	६९	२०	८९
५	विजैता.	६८	२२	९०
६	सुजैता.	६७	२४	९१
७	अजैता.	६६	२६	९२
८	प्रमथा.	६५	२८	९३
९	सुमथा.	६४	३०	९४
१०	सुगता.	६३	३२	९५
११	अगता.	६२	३४	९६
१२	भगता.	६१	३६	९७
१३	विभगता.	६०	३८	९८
१४	सुभगता.	५९	४०	९९
१५	अनन्ता.	५८	४२	१००
१६	विनन्ता.	५७	४४	१०१
१७	सुनन्ता.	५६	४६	१०२
१८	मंजुल.	५५	४८	१०३
१९	मनोहर.	५४	५०	१०४
२०	मनोरस.	५३	५२	१०५
२१	धीर.	५२	५४	१०६
२२	सुधीर.	५१	५६	१०७
२३	अधीर.	५०	५८	१०८
२४	विधीर.	४९	६०	१०९
२५	सुधा.	४८	६२	११०
२६	वसुधा.	४७	६४	१११
२७	प्रकृति.	४६	६६	११२
२८	विकृति.	४५	६८	११४

विषमजाति

मात्रामेळ.-

१८७

२९	सुकृति.	४४	७०	११४
३०	अकृति.	४३	७२	११५
३१	कारन.	४२	७४	११६
३२	करन.	४१	७६	११७
३३	अकरन.	४०	७८	११८
३४	विकरन.	३९	८०	११९
३५	सुकरन.	३८	८२	१२०
३६	परम.	३७	८४	१२१
३७	पवित्र.	३६	८६	१२२
३८	सुचित्र.	३५	८८	१२३
३९	विचित्र.	३४	९०	१२४
४०	चरित्र.	३३	९२	१२५
४१	अचित्र.	३२	९४	१२६
४२	मित्र.	३१	९६	१२७
४३	अमित्र.	३०	९८	१२८
४४	ईश्वर.	२९	१००	१२९
४५	अक्रै.	२८	१०२	१३०
४६	अचल.	२७	१०४	१३१
४७	अलख.	२६	१०६	१३२
४८	अखिल.	२५	१०८	१३३
४९	अच्युत	२४	११०	१३४
५०	अनंत.	२३	११२	१३५
५१	अद्वैत.	२२	११४	१३६
५२	अशोष.	२१	११६	१३७
५३	अनल.	२०	११८	१३८
५४	अमर.	१९	१२०	१३९

૬૮૮

રણપિંગળ.

૬૬	પૂરન.	૧૮	૧૨૨	૧૪૦
૬૬	પાવન.	૧૭	૧૨૪	૧૪૧
૬૭	પરા.	૧૬	૧૨૬	૧૪૨
૬૮	પુરુષ.	૧૬	૧૨૮	૧૪૩
૬૯	પારધી.	૧૪	૧૩૦	૧૪૪
૬૦	પુરષોત્તમ.	૧૩	૧૩૨	૧૪૬
૬૧	પદમાસ્ત.	૧૨	૧૩૪	૧૪૬
૬૨	પ્રધુ.	૧૧	૧૩૬	૧૪૭
૬૩	વિધુ.	૧૦	૧૩૮	૧૪૮
૬૪	બ્રહ્મ.	૯	૧૪૦	૧૪૯
૬૫	વિરુજ.	૮	૧૪૨	૧૫૦
૬૬	વિષ્ણુ.	૭	૧૪૪	૧૫૧
૬૭	બોધ.	૬	૧૪૬	૧૫૨
૬૮	વામન.	૫	૧૪૮	૧૫૩
૬૯	બલિ.	૪	૧૫૦	૧૫૪

ઉપર જે નામ આપ્યાં છે તે બીજા કોઈ પિંગળમાં જોવામાં આવતાં નથી તેથી ગ્રંથકર્તાએ પોતે કલ્પેલાં જણાયેલે, એજ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારની આર્યા જાતિના જેટલા ભેદ થાયછે તથા અમે પ્રચૂર્ણ ગીતિ જણાવી છે તેઓના નિયમ ઉપર આશર રાખીને પ્રત્યેકના ઉપરની સીતિને અનુસરીને ભેદ કરવા હોય તો થઈ શકેછે અને તેનાં નામ આપણે જેવાં પાડવાં હોય તેવાં પડી શકેછે.

સ્વરૂં જોતાંતો અમે પૃષ્ઠ. ૧૨૫મે ગાહિનીનાં ૬૫, ૫૩, ૬૦, ૦૦૦ રૂપ થાયછે એમ જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે પણ ભેદ થઈ શકેછે.

ચૂડાણા કુંડલિની.

પૃષ્ઠ ૮૨ અંક ૩૨ ચૂડાણા અર્ધસમમાં છે, તે ઢુહા ઉપર આર્યા ચડાવવાથી થાયછે એમ લખ્યું છે. ઢુહામાં તેના સર્વે ભેદનો સમાવેશ થઈ જાયછે, અને આર્યામાં તેના જેટલા પ્રકારના ભેદ થાયછે તેનો પણ સમાવેશ થઈ જાયછે. તેમ છતાં ગણ-પ્રસ્તારપ્રકાશમાં ચૂડાણાને બદલે ચૂડામણિ નામ આપી તેની કુંડલી બનાવવાનો પ્રકાર જણાવ્યો છે. પણ ચૂડામણિનાં ચારે ચરણ ગીતિના નિયમ પ્રમાણેજ થાયછે. માટે અમે તે જાતિને અલગી રાખી ચૂડાણા ઉપર કુંડલી કરવાની રીતિ ઉપરના ગ્રંથ ઉપરથી જણાવિયે છિયે.

દોહા, સોરઠા (ઉપદોહા) અથવા પંચા ઉપર ગાહા (આર્યા), વિગાહા, ઉદ્ગીતિ, ડગ્ગાહા (ગીતિ), ગાહૂ (ઉપગીતિ), સિંહિની અને ગાહિની ચડાવવાથી $૩ \times ૬ = ૧૮$ ભેદ ચૂડાણાના થાયછે. અને તેમાં દોહાની છેલ્લી તૂકની કુંડલી ગાહા આદિના પ્રથમ પાદમાં વાઢવાથી તેના મિશ્રણની કુંડલિનીના ૧૮ ભેદ થાયછે, તેમાં ઓછામાં ઓછી ૧૦૦ માત્રા અને વત્તામાં વત્તી ૧૧૦ માત્રા આવેછે.

પંચા જાતિની બનાવટ વિષે નીચે પ્રમાણે વિવેચન કરવામાં આવેછે:—

૨૩ પંચા.

સૂત્રાર્ધ $૬ + ૪ + ૨$; $૬ + ૨ + ૬ + ૮ = ૨૩$

ઉત્તરાર્ધ $૬ + ૪ + ૨$; $૬ + ૨ + ૬ + ૮ = ૨૩$

પ્રથમ ત્રીજા પદમાંહે, પટ ચોકલ બે આણ;

સમમાં પટ બે તાલની, પંચા જાતિ જાણ. ૨૦૧

૧૯૦

રણપિંગલ.

एनुं पेहेलुं रूप नीचे प्रमाणे थायछे:—

SSS	SS	S	SSS	S	SI
SSS	SS	S	SSS	S	SI

एना प्रथम रूपमां २२ गुरु अने २ लघु मंळीने २४ वर्णा थायछे, तेमां बीजा अने चोथा चरणमां ताल(SI)गुरु लघु लाववाना होतां बे गुरु अंतना रूपमां कायम रेहेवाथी एना नीचे प्रमाणे २१ भेद थायछे:—

क्रम.	नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
१	माला.	२२	२	२४
२	बाला.	२१	४	२५
३	बेनी.	२०	६	२६
४	ज्वाला.	१९	८	२७
५	योगी.	१८	१०	२८
६	गंगा.	१७	१२	२९
७	तारा.	१६	१४	३०
८	तरुणी.	१५	१६	३१
९	घरन.	१४	१८	३२
१०	शोभा.	१३	२०	३३
११	सिंधुर.	१२	२२	३४
१२	रंग.	११	२४	३५
१३	घरघर.	१०	२६	३६
१४	गौरी.	९	२८	३७
१५	गणपती.	८	३०	३८

માત્રામેલ.

૧૯૧

૧૬	શંખુ.	૭	૩૨	૩૯
૧૭	ધાતા.	૬	૩૪	૪૦
૧૮	કામ.	૧	૩૬	૪૧
૧૯	ચુરી.	૪	૩૮	૪૨
૨૦	ચૌસર.	૩	૪૦	૪૩
૨૧	હાર.	૨	૪૨	૪૪

ચૂડાણા કુંડલિનીના ૧૮ ભેદ થાય છે એમ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે તે ભેદપ્રદર્શક કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે છે:—

ક્રમ	ચૂડાણા કુંડલિનીના ભેદ.	છન્દ.	રૂઢિ	છન્દ.	રૂઢિ	કુલ
૧	ચૂડાણા દોહા ગાહા કુંડલિની.	દોહા.	૪૮	ગાહા.	૫૭	૧૦૫
૨	„ ઉપદોહા ગાહા „	ઉપદોહા.	૪૮	ગાહા.	૫૭	૧૦૫
૩	„ પંચા ગાહા „	પંચા	૪૬	ગાહા.	૫૭	૧૦૩
૪	„ દોહા વિગાહા „	દોહા	૪૮	વિગાહા	૫૭	૧૦૫
૫	„ ઉપદોહા વિગાહા „	ઉપદોહા	૪૮	વિગાહા	૫૭	૧૦૫
૬	„ પંચા વિગાહા „	પંચા	૪૬	વિગાહા	૫૭	૧૦૩
૭	„ દોહા ડગાહા „	દોહા	૪૮	ડગાહા	૬૦	૧૦૮
૮	„ ઉપદોહા ડગાહા „	ઉપદોહા	૪૮	ડગાહા	૬૦	૧૦૮
૯	„ પંચા ડગાહા „	પંચા	૪૬	ડગાહા	૬૦	૧૦૬
૧૦	„ દોહા ગાહુ „	દોહા	૪૮	ગાહુ	૫૪	૧૦૨
૧૧	„ ઉપદોહા ગાહુ „	ઉપદોહા	૪૮	ગાહુ	૫૪	૧૦૨
૧૨	„ પંચા ગાહુ „	પંચા	૪૬	ગાહુ	૫૪	૧૦૦
૧૩	„ દોહા સિંહિની „	દોહા	૪૮	સિંહિની	૬૨	૧૧૦
૧૪	„ ઉપદોહા સિંહિની „	ઉપદોહા	૪૮	સિંહિની	૬૨	૧૧૦
૧૫	„ પંચા સિંહિની „	પંચા	૪૬	સિંહિની	૬૨	૧૦૮
૧૬	„ દોહા ગાહિની „	દોહા	૪૮	ગાહિની	૬૨	૧૧૦
૧૭	„ ઉપદોહા ગાહિની „	ઉપદોહા	૪૮	ગાહિની	૬૨	૧૧૦
૧૮	„ પંચા ગાહિની „	પંચા	૪૬	ગાહિની	૬૨	૧૦૮

૧૯૨

રળપિગઢ.

૧૪ ચૂડાળાપંચાડપગીતિ(ગાહૂ) કુંડલિની. માત્રા ૧૦૦

પંચા { ૬+૪+૨, ૬+૨+ગુ+લ,=૨૨ માત્રા
 { ૬+૪+૨, ૬+૨+ગુ+લ,=૨૨ માત્રા
 ડપગીતિ { ૪+૪+૪, ૪+૪+લ+૪+ગુ,=૨૭ માત્રા
 { ૪+૪+૪, ૪+૪+લ+૪+ગુ,=૨૭ માત્રા

પ્રથમ ત્રિજા પદમાંહે, ષટ્-ચોકલ લે આળ;

સમમાં ષટ લે તાલે, પંચા જાતિ જાળ;

પંચા જાતિ જાળો, તે પર ડપગીતિ તો આળો,

ચૂડાળા કુંડલિની, પંચાડપગીતિ કલિ જાળો. ૧૦૨

ચૂડાળા પંચાડપગીતિ (ગાહૂ) કુંડલિનીનું પ્રથમ રૂપ.

પંચા	SSS	SS	S	SSS	S	SI		
	SSS	SS	S	SSS	S	SI		
ગાહૂ	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S
	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S

૪૮ ગુરુ + ૪ લઘુ = ૧૨ વર્ણની માત્રા ૧૦૦.

ચૂડાળાપંચાડપગીતિ(ગાહૂ)કુંડલિનીનું અંત્ય રૂપ.

પંચા	IIII	III	II	IIII	II	SI		
	IIII	III	II	IIII	II	SI		
ગાહૂ	III	III	III	III	III	I	III	S
	III	III	III	III	III	I	III	S

૪ ગુરુ + ૧૨ લઘુ = ૨૬ વર્ણની માત્રા ૧૦૦.

ડપરના લે લિમ્લ ડપરથી જળાશે કે પ્રથમ રૂપમાં ૪૮ ગુરુ અને ૪ લઘુની આવશ્યકતા છે. તેમાંથી પ્રત્યેક ગુરુને લલે લલે લઘુ લલારતાં છેલ્લા રૂપમાં ૪ ગુરુ અને ૧૨ લઘુ થાયછે, ં રીતે ંના ૪૧ લેલ લની શકેછે. અને તેનાં જ લામ આપલાં હોય તે આપી શકાયછે:—

વિષમજાતિ

માત્રામેઢ.

૧૯૩

૨૫ ચૂડાણાદોહાઉપગીતિ (ગાહ) કુંડલિની. માત્રા ૧૦૨.

દોહા. $\left\{ \begin{array}{l} ૬+૪+લગ, ૬+૨+સી = ૨૪ \\ ૬+૪+લગ, ૬+૨+સી = ૨૪ \end{array} \right\} \begin{array}{l} પૃ. ૭૬- \\ અં. ૮ \end{array}$

ગાહ. $\left\{ \begin{array}{l} ૪+૪+૪+૪+૪+લઘુ+૪+ગુરુ=૨૭ \\ ૪+૪+૪+૪+૪+લઘુ+૪+ગુરુ=૨૭ \end{array} \right\} \begin{array}{l} પૃ. ૧૧૪ \\ અં. ૮૮ \end{array}$

નિયમ ધ્યાનમાં ધરી કરી, રચો દોહરો એક,
તે પર ઉપગીતિ ધરી, કાવિજન! કરો વિવેક;
કવિજન! કરો વિવેકે, દોહા ઉપગીતિ એ નામે;
ચૂડાણાકુંડલિની, આવે કવિતાતણે કામે. ૨૦૩

ચૂડાણાદોહાઉપગીતિ (ગાહ) કુંડલિનીનું પ્રથમ રૂપ.

દોહા	SSS	SS	IS	SSS	S	SI		
	SSS	SS	IS	SSS	S	SI		
ગાહ	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S
	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S

૪૮ ગુરુ + ૬ લઘુ = ૫૪ વર્ણની માત્રા ૧૦૨.

ચૂડાણાદોહાઉપગીતિ (ગાહ) કુંડલિનીનું અંત્ય રૂપ.

દોહા						SI		
						SI		
ગાહ						I		૬
						I		S

૪ ગુરુ + ૯૪ લઘુ = ૯૮ વર્ણની માત્રા ૧૦૨.

ઉપર પ્રમાણે પ્રથમ રૂપમાં ૪૮ ગુરુ અને ૬ લઘુ આવેછે, તે-
માંથી અકેકો ગુરુ ઘટાડી, તેને બદલે બે લઘુ વધારતાં, છેવટ રૂપ
ચાર ગુરુ અને ૯૪ લઘુનું થાયછે. અને તેના મેદ ૪૬ બનેછે.

૧૯૪

રણપિંગળ.

૨૬ ચૂડાણપંચાગાહા (આર્યા) કુંડલિની. માત્રા ૧૦૩.

પંચા. $\left\{ \begin{array}{l} ૬+૪+૨, ૬+૨+૬। \\ ૬+૪+૨, ૬+૨+૬। \end{array} \right. \begin{array}{l} =૨૩ \\ =૨૩ \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{પૃ. ૧૮૯} \\ \text{અં. ૨૩} \end{array} \right.$

ગાહા. $\left\{ \begin{array}{l} ૪+૪+૪+૪+૪+જ કે વિ પ્ર+૪+૨=૩૦ \\ ૪+૪+૪+૪+૪+લઘુ +૪+૨=૨૭ \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{પૃ. ૧૦૦} \\ \text{અં. ૪૬} \end{array}$

પંચા એકજ આળી, તે પર ગાહા ધાર,

ચૂડાણાકુંડલિની, એવી છે સુખકાર;

એવી છે સુખકારી, પંચાગાહા તણે મળે નામે;

કવિજન કવિતા કરવા, જોડેછે આપને કામે. ૨૦૪

ચૂડાણપંચાગાહા (આર્યા) કુંડલિની પ્રથમ રૂપ.

પંચા.	SSS	SS	S	SSS	S	SI			
ગાહા.	SSS	SS	S	SSS	S	SI			
જયુક્ત.	SS	SS	SS	SS	SS	SI	SS	S	
	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S	

૪૯ ગુરુ+૧ લઘુ=૧૪ વર્ણની માત્રા ૧૦૩.

ચૂડાણા પંચા ગાહા (આર્યા) કુંડલિની અંત્ય રૂપ.

પંચા.						SI			
ગાહા.						SI			
જયુક્ત.						SI		S	
						I		S	

૧ ગુરુ+૧૩ લઘુ=૨૮ વર્ણની માત્રા ૧૦૩

ઉપરના ચિન્હ ઉપરથી જણાય છે કે પ્રથમ રૂપમાં ૪૯ ગુરુ અને પાંચ લઘુ આવેછે, તેમાંથી અકેકો ગુરુ ઘટાડી બે લઘુ વધારતાં તેના કુલ ૪૬ ભેદ થાય છે. અને છેવટનું રૂપ ૧ ગુરુ અને ૧૩ લઘુનું બનેછે.

વિષમજાતિ

માત્રામેલ.-

૧૯૫

૨૭ ચૂડાણા ઉપદોહા વિગાહા (ઉદ્ગીતિ) કુંડલિની માત્રા ૧૦૬

$$\begin{array}{l}
 \text{ઉપદોહા} \left\{ \begin{array}{l} ૬+૨+૩, ૬+૪+લ+ગ, \\ (સોરઠો) \left\{ \begin{array}{l} ૬+૨+૩, ૬+૪+લ+ગ, \\ \text{વિગાહા} \left\{ \begin{array}{l} ૪+૪+૪ + ૪+૪+લ+૪+ગ \\ ૪+૪+૪+૪+૪+જ કે વિપ્ર+૪+ગ=૩૦ \end{array} \right. \end{array} \right. \end{array} \right.
 \end{array}$$

ઉપદોહો રત્ન એક, જેને કે'છે સોરઠો,

તેપર રાચી ટેક, રાચ વિગાહા શોભતી;

રાચ વિગાહારૂડી, જે ઉદ્ગીતિતણે નામે;

ઉપદોહાવિગાહા, ચૂડાણાકુંડલિની બને આમે. ૨૦૬

ઉપદોહો એજ સોરઠો છે, પળ દોહાના સર્વે નિયમ ઉપદોહામાં દાખલ કરિયે તો નવમે લઘુ અને તે ઉપર ગુરુ કરવામાં બાધ આવે છે, તે નિયમ રામદાસે પાઢ્યો નથી, તે નોંચેના વિમ્બ ઉપરથી જણાઈ આવેછે, તેમાં તેણે નવમી અને બારમી માત્રાને સ્થાને લઘુ રાખેલા જણાયછે, પણ તે બરાબર નથી. જ્યાં ત્યાં વિમ્બ ગોઠવતી વેઠાએ વિષમ માત્રાના કોઠામાં પ્રથમ લઘુ માત્રા મૂકી પછીથી ગુરુ મૂકેલ છે, તેનું કારણ એજ કે પ્રસ્તાર બતાવવાને લઘુ પ્રથમ મૂકવો જોઈએ.

ચૂડાણાઉપદોહાવિગાહા (ઉદ્ગીતિ) કુંડલિની પ્રથમ રૂપ

માત્રા ૧૦૬.

ઉપદોહા.	SSS	S	IS	IS	S	SSS	S	૪૯ ગુરુ+૭ લઘુ=૫૬ વર્ણ.	
	SSS	S	IS	IS	S	SSS	S		
વિગાહા.	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S	
	SS	SS	SS	SS	SS	IS	SS	S	જ

૧૯૬

રણપિંગલ.

ચૂડાણાઉપદોહાવિગાહા (ઉદ્ગીતિ) કુંડલિની અંત્ય રૂપ.

માત્રા ૧૦૬

ઉપદોહા								૩ ગુરુ.+૯૯ લઘુ=૧૦૨	જયુક્ત
વિગાહા								S	
						S		S	

ઉપરના વિમ્બ ઉપરથી જણાયછે કે પ્રથમ રૂપમાં ૪૯ ગુરુ અને ૭ લઘુ આવેછે, તેમાંથી અકેકો ગુરુ ઘટાડી બે લઘુ વધારતાં તેના કુલ ૪૭ ભેદ થાયછે; અને છેલ્લું રૂપ ૩ ગુરુ અને ૯૪ લઘુનું બનેછે.

૨૮ ચૂડાણાપંચાગીતિ (ઉગ્ગાહા) કુંડલિની માત્રા ૧૦૬

$$\text{પંચા} \left\{ \begin{array}{l} ૬+૪+૨, ૬+૨+ગલ = ૨૩ \\ ૬+૪+૨, ૬+૨+ગલ = ૨૩ \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{પૃ. ૧૮૯} \\ \text{અં. ૨૩} \end{array}$$

$$\text{ઉગ્ગાહા} \left\{ \begin{array}{l} ૪+૪+૪+૪+૪+જ+૪+ગ=૩૦ \\ ૪+૪+૪+૪+૪+જ+૪+ગ=૩૦ \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{પૃ. ૧૧૧} \\ \text{અં. ૭૧} \end{array}$$

પંચા પ્રથમ રચીને, તેપર ધર કવિરાય!

ઉગ્ગાહા તું એકજ, જે ગીતિ કે'વાય;

જે ગીતિ કે'વાતી, તે ધરવાથી બને સરસ જાતિ;

પંચાઉગ્ગાહાની, ચૂડાણાકુંડલિનીં બહુ માતી. ૨૦૬

ચૂડાણાપંચાઉગ્ગાહાકુંડલિનીનું પ્રથમ રૂપ. માત્રા ૧૦૬

પંચા	SSS	SS	S	SSS	S	SI	ગુરુ ૫૦+૬ લઘુ=૫૬ વર્ણ.		
	SSS	SS	S	SSS	S	SI			
ઉગ્ગાહા	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S	
	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S	

विषमजाति.

मात्रामळे

१९७

चूडाणा पंचा कुंडलिनीनुं अंत्य रूप.

पंचा.

					SI
					SI
					ISI
					ISI

६ गुरु+९४ लघु=१०० वर्ण,

उगगाहा.

					ISI		S
					ISI		S

उपरना बिम्ब उपरथी जणायछे के, प्रथम रूपमां ९० गुरु अने ६ लघु आवेछे, तेमांथी अकेको गुरु घटाडी बबे लघु वधारतां तेना कुल भेद ४९ थायछे, अने छेलुं रूप ६ गुरु अने ९४ लघुनुं बनेछे.

२९ चूडाणापंचासिंहिनीकुंडलिनी. मात्रा १०८.

पंचा { ६+४+२+६+२+ ग ल. =२३ } पृ. १८९
 { ६+४+२+६+२+ ग ल. =२३ } अं. २३

सिंहिनी { ४+४+४, ४+४+ज के विप्र+४+४=३२ } पृ. १२५
 { ४+४+४, ४+४+ज के विप्र+४+२=३० } अं. १९०

प्रथमे पंचा आणी, तेपर सिंहिनौं थाय;

बल्लरौं गीति सिंहिनौं, ए नामे के'वाय;

ए नामे के'वायज, चूडाणाकुंडलिनीं बहु रीतिनी;

पंचा सिंहिनौं शोभित, कविवर केरी अतिशय प्रीतिनी. २०७

चूडाणापंचासिंहिनीकुंडलिनीनुं प्रथम रूप. मात्रा १०८

पंचा.

SSS	SS	S	SSS	S	SI
SSS	SS	S	SSS	S	SI
SS	SS	SS	SS	SS	ISI
SS	SS	SS	SS	SS	IIII

५० गुरु+ ८ लघु
=५८ वर्ण.

सिंहिनी.

SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	SS	ज.
SS	SS	SS	SS	SS	IIII	SS	S	विप्र

१९८

रणापिण्ड

चूडाणापंचासिहिनीकुंडलिनीनुं अंत्य रूप. मात्रा १०८

पंचा						SI	६ गुरु+९६ लघु=१०२		
						SI	वर्ण.		
सिंहिनी						ISI		SS	ज.
								S	विप्र

उपरता बिम्ब उपरथी जणायछे के, प्रथम रूपमां ९० गुरु अने ८ लघु आवेछे, तेमांथी अकेको गुरु घटाडी, बवे लघु वधारतां, तेना कुल ४९ भेद थायछे, अने छेलुं रूप ६ गुरु अने ९६ लघुनुं बनेछे.

३० चूडाणादोहागाहिनीकुंडलिनी. मात्रा ११०

दोहा { ६+४ (जगण विना)+ल+२, ६+४ (अंत्य गुरु वाळी)+ल.
 पृ. ७५-अं. ८ { ६+४ (, ,)+ल+२, ६+४ (, ,)+ल.

विप्रयुक्त { ४+४+४, ४+४+ विप्र +४+S=३० } पृ. १४९
 गाहिनी { ४+४+४, ४+४+ विप्र +४+४=३२ } अं. १२९

प्रथम स्थान पर रचकवि, दुहो सामथो आप;

तेपर ललिता गीति जे, गाहिनी नामे थाप;

गाहिनी नामे थापी, चूडाणाकुंडलिनी कहो देजो;

तेने दोहागाहिनी, एवा नामथो कविवर! ठिकके हेजो. २०८

चूडाणादोहागाहिनीकुंडलिनी प्रथम रूप. मात्रा ११०

दोहा	SSS	SS	IS	SSS	S	SI	४९ गुरु+१२ लघु		
	SSS	SS	IS	SSS	S	SI	६१ वर्ण.		
गाहिनी	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	
	SS	SS	SS	SS	SS		SS	SS	

विषमजाति

मात्राभेद.

१९९

चूडाणादोहागाहिनी कुंडलिनी अंत्य रूप. मात्रा ११०

दोहा						SI	५ गुरु+१०० लघु १०५ वर्ण.	
						SI		
गाहिनी								S
								SS

उपरना बिम्ब उपरथी जणायछे के, प्रथम रूपमां ४९ गुरु अने १२ लघु आवेछे, तेमांथी अकेको गुरु घटाडी, बचे लघु वधारतां, तेना कुल ४९ भेद थायछे, अने छेलुं रूप, ५ गुरु अने १०० लघुनुं बनेछे.

३१ चूडाणाउपदोहागीति (उग्गाहा) कुंडलिनी. मात्रा. १०८

$$\text{उपदोहा} \left\{ \begin{array}{l} ६+२+गल (ताल), ६+४+ल+गु=२४ \\ ६+२+गल (ताल), ६+४+ल+गु=२४ \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{पृ. ७९} \\ \text{अं-९} \end{array}$$

$$\text{विप्रयुक्त} \left\{ \begin{array}{l} ४+४+४+४+४+विप्र+४+S = ३० \\ ४+४+४+४+४+विप्र+४+S = ३० \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{पृ. १२१} \\ \text{अं-७१} \end{array}$$

१०८

प्रथम रत्नो कविराय! उपदोहो के सोरठो;

तेपर पछौंथो रचाय, उग्गाहा के गीति तो;

उग्गाहा के गीति, चूडाणाकुंडलिनी ज करवाने;

उपदोहाउग्गाहा, एवं नामज अति रुहुं धरवाने. २०९

चूडाणाउपदोहाउग्गाहाकुंडलिनी प्रथम रूप. मात्रा १०८

उपदोहा	SSS	S	IS	IS	S	SSS	S	४८ गुरु+१२ लघु=६० वर्ण.	
	SSS	S	IS	IS	S	SSS	S		
उग्गाहा	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	
	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	

૨૦૦

રણપિંગલ.

ચૂડાણાઉપદોહાઉગ્ગાહાકુંડલિની અંત્ય રૂપ. માત્રા ૧૦૮

ઉપદોહા								૨ ગુરુ+૧૦૪ લઘુ ૧૦૬ વર્ણ
ઉગ્ગાહા								S
								S

ઉપર પ્રમાણે પ્રથમ રૂપમાં ૪૮ ગુરુ અને ૧૨ લઘુ આવેછે. તેમાંથી અકેક ગુરુ ઘટાડી બે લઘુ વધારતાં, અંત્ય રૂપમાં છેવટ બે ગુરુ કાયમ રહેવાના, એટલે ૪૭ ભેદ થાયછે, તેનું કોષ્ટક ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાંથી નીચે આપવામાં આવ્યું છે.

ચૂડાણા (ચૂડામણિ) ઉપદોહા (ઉગ્ગાહા) કુંડલિનીના ભેદ.

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	માલા.	૪૮	૧૨	૬૦
૨	બાલા	૪૭	૧૪	૬૧
૩	બેની.	૪૬	૧૬	૬૨
૪	જ્વાલા.	૪૫	૧૮	૬૩
૫	ગંગા-	૪૪	૨૦	૬૪
૬	જોગી.	૪૩	૨૨	૬૫
૭	તારા.	૪૨	૨૪	૬૬
૮	તરની.	૪૧	૨૬	૬૭
૯	ધરની.	૪૦	૨૮	૬૮
૧૦	શોભા.	૩૯	૩૦	૬૯
૧૧	સિંધુર.	૩૮	૩૨	૭૦
૧૨	સૈંધવ..	૩૭	૩૪	૭૧
૧૩	સારંગ.	૩૬	૩૬	૭૨

विषमजाति.	मात्रामेळ.		२०१
१४ सरसी.	३५	३८	७३
१५ सुखदा.	३४	४०	७४
१६ गिरिधर.	३३	४२	७५
१७ गिरिवर.	३२	४४	७६
१८ गिरिजा.	३१	४६	७७
१९ गजमुख.	३०	४८	७८
२० गोविंद.	२९	५०	७९
२१ शंभू.	२८	५२	८०
२२ शारद.	२७	५४	८१
२३ शशिभा.	२६	५६	८२
२४ सूरज.	२५	५८	८३
२५ शिवदा.	२४	६०	८४
२६ शुभदा.	२३	६२	८५
२७ धाता.	२२	६४	८६
२८ धैरज	२१	६६	८७
२९ धवला.	२०	६८	८८
३० धनदा.	१९	७०	८९
३१ धावन.	१८	७२	९०
३२ धूवर.	१७	७४	९१
३३ धूसर.	१६	७६	९२
३४ धूपत.	१५	७८	९३
३५ धात्री.	१४	८०	९४
३६ माधव,	१३	८२	९५
३७ मोहन,	१२	८४	९६

२०२

रूपिगल.

३८	मंजुल.	११	८६	९७
३९	मोषद.	१०	८८	९८
४०	मथुरा.	९	९०	९९
४१	मांडव.	८	९२	१००
४२	नंदन.	७	९४	१०१
४३	नरहरि.	६	९६	१०२
४४	नारद.	५	९८	१०३
४५	नरपति.	४	१००	१०४
४६	नागपति.	३	१०२	१०५
४७	नाकपति.	२	१०४	१०६

३२ उल्लास. मात्रा १९२.

१. ४+४+४+२+गु=१६	} एक पादाकुलक (ताल तेज प्रमाणे) जुओ पृष्ठ १८ अंक ५०.
२. ४+४+४+२+गु=१६	
३. ४+४+४+२+गु=१६	
४. ४+४+४+२+गु=१६	
५. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२	} एक त्रिभंगी, तालतेजप्रमाणे जुओ पृष्ठ ५३ अंक १३४
६. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२	
७. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२	
८. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२	

त्रण चोकलिया पर बे कल ने,

तेपर छेलो गुरु ठिक धरने;

एवां चार चरण कवि! करजे,

तेपर एक त्रिभंगी धरजे;

कवि! त्रिभंगी धरजे, ए पद करजे, पे'ले दरजे, उलटावी,

वसु चोकलिया कर, दश वसु वसु पर, ने पट पर धर, यति लावी;

વિષમજાતિ

માત્રામેઢ

૨૦૩

ગુરુ તેમાં કરવો, છેલો ધરવો, છેદ ડચરવો, લોભાવી,
ઉછાસ વચ્ચાણું, સો ને વાણું, કુલ કલ આણું, શોભાવી. ૨૧૦

વિષમપદ જાતિ.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં વિષમપદ છેદ(જાતિ)નો રચના એમ જણાવી છે કે, ચોવીશ માત્રાથી પ્રારંભ કરીને ઇચ્છાપૂર્વક માત્રાના આવા છેદ બની શકે છે. તેમાં જેટલી માત્રાના છેદ રચવા હોય તેના અર્ધ વિરામની માત્રાનો એક ટેક વાંધવો, અને પાંચ ચરણનો એક છેદ પૂરો ગણી અન્તે પાછો તેનો તેજ ટેક મૂકવો. તથા પાંચે ચરણના અથવા તેમ ન બની શકે તો બધે ચરણના અનુપ્રાસ ટેકનાં અનુપ્રાસ સાથે મેલવા:—

૨૩ ચોવીશ માત્રાની વિષમપદ જાતિ.

(વળું કરીને) $૧૪+૧૦=૨૪$ માત્રાના પાંચ ચરણ.

$૪+૩+૪+૩=૧૪$ માત્રાનો ટેક ૧, ૧, ૮, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

$૩+૪+૩+૪=૧૪$ માત્રા તેમાં ૧, ૪, ૮, ૧૧ માત્રાએ તાલ.

અને $૩+૪+૩=૧૦$ માત્રા તેમાં ૧, ૪, ૮, માત્રાએ તાલ.

$૩+૪+૩+૪, ૩+૪+૩=૨૪$ માત્રાનાં પાંચ ચરણ.

પ્રથમે ટેક એકજ આણ—

ચૌદ કલનું થાય છે ઠિક, તે તણુંજ પ્રમાણ;

ચૌદ ને દશ એમ એમાં, વિરતિ જૂદી જાણ;

ત્યાર પછિ ચોવીશ કલનાં, ચરણ રચ તું વાણ;

પ્રાસ પાંચે આણ મળતા, જાણ વળ ન દવાણ;

વિષમ પદનો છેદ ચોવીશ, કલતણો સુઝ રવાણ.

પ્રથમે ટેક એકજ આણ. ૨૧૧

૨૦૪

રણપિંગલ.

૩૪ છઠ્ઠીશ માત્રાની વિષમપદ જાતિ.

ચૌદ માત્રાનો ટેક.

૧૬+૧૦ના યતિથી છઠ્ઠીશ માત્રાનાં પાંચ ચરણ કરવાં.

૪+૩+૪+૩ = ૧૪ માત્રાની ટેક. ૧, ૧, ૮, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

૨+૩+૪+૩+૪ = ૧૬ માત્રા, તેમાં ૩, ૬, ૧૦+૧૩ માત્રાએ તાલ.

૩+૪+૩ = ૧૦ માત્રા તેમાં ૧, ૪, ૮ માત્રાએ તાલ.

૨+૩+૪+૩+૪, ૩+૪+૩ = ૨૬ માત્રા, એવાં પાંચ ચરણ.

ટેકે ચૌદ કલ બર્ધો થાય,—

કલ સોઠ ને દશ વિરતિ વાઝાં, પાદ પાંચ રચાય;

કુલ કલા છઠ્ઠીશ થાય ચરણે, એમ રચ કવિરાય!

ત્રણ પછી ત્રણને ચાર ચડતા, તાલ ક્રમથી અણાય;

રચિ પાંચ તુક એ રીતિથી પળ, ટેક પછિથી ગણાય;

કલ છઠ્ઠીશનો વિષમપદ એ, હંદ કવિવર ગાય.

ટેકે ચૌદ કલ બર્ધો થાય. ૨૧૨

૩૫ સત્તાવીશ માત્રાની વિષમપદ જાતિ.

૪+૩+૪+૩ = ૧૪ માત્રાનો ટેક, તેમાં ૧, ૧, ૮, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

(૪+૪+૪+૪ =) ૧૬ + (૪+૪+૩ =) ૧૧ = ૨૭ એવાં પાંચ ચરણ, તેમાં અનુક્રમે ૧, ૧, ૯, ૧૩ અને ૧, ૧, ૯ માત્રાએ તાલ.

દશને ચાર કલનો ટેક,—

સોઠ શિવે^૧ ધરિ વિરતિ^૨ ચરણે, સત્તાવીશ કલ નેક;એક શરે^૫ નવ તેરે તાલો, એક શરે^૫ નવ ઠેક;

સત્તાવીશ વિષમ પદ હંદે, એમ વિવેક જણાય;

विषमजाति.

मात्रामेळ

२०५

आवी रचना रचवामांहे, जो कवि धरिने टेक;

गाय प्रभुना गुण मन राखी, पद ते पामे एक.

दशने चार कलनो टेक.

२१३

३६ . अष्टावीश मात्रानी विषमपद जाति.

$३+४+३+४=१४$ मात्रानो टेक. तेमां १, ४, ८, ११ मात्राए ताल.

$३+४+३+४, ३+४+३+४=२८$ मात्रा. एवां पांच पद.

१४, १४ मात्राए यति. प्रति यतिमां १, ४, ८, ११ मात्राए ताल.

टेकमां कल चौद आणो,- टेक.

त्रण अने कल चार लावी, त्रण अने कल चार जाणो,

एक चारे आठ रुद्रे, एम तालो तो प्रमाणो;

टेकनी पछी पांच पूरां, पाद आणे प्रविण शाणो;

वीशनी पर आठ कलनी, विषम जाति तो वखाणो;

चतुर! ए तो पारखी ल्यो, जेम चरुमां एक दाणो.

टेकमां कल चौद आणो.

२१४

३७ एकत्रीश मात्रानी विषमपद जाति.

$४+४+४+३=१५$ मात्रानो टेक, तेमां १, ५, ९, १३ मात्राए ताल.

$(४+४+४+४)=१६, +(४+४+४+३)=१५=३१$ मात्रा, एवां

पांच चरण तेमां ताल टेक प्रमाणे.

(क्यांक बे चोकलनी अष्ट कलने बदले ३+५ नी अष्टकल ताल तूडे नहि एम आवे तो पण नभे.)

पंदर कलनो टेकज थाय,—

$४+४+४+४+३+३+५+७$

चार चतुर ने चार पछी त्रण, वा त्रण पर शर सात रखाय;

सौळ कलाना चतुर डगण रची, ते पर पंदर एम धराय;

एक पछी चच्चारें चडता, कवितामांहे ताल रचाय;

૨૦૬

રણપિંગલ.

તો સારી એ વિષમ કવિતા, એકત્રિશ કલતળી ગણાય;
 હમાં હરિના ગુણ ગવાતાં, અન્ત સમયમાં થાશે સા'ય. †
 પંદર કલનો ટેકજ થાય. ૨૧૬

† આનો રાગ એકત્રીશા સવૈયા (પૃ. ૫૦ અં. ૧૨૬) ને મળતો છે.

પ્રચૂર્ણ માત્રામેઝજાતિ

માત્રાસમક.

આ સોઠ સોઠ માત્રાના પદની જાતિ છે, તેમાં ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણ આવેછે, તેમજ, સમ માત્રા તેની પછીની માત્રા સાથે ન મેઝવા સ્વાસ નિયમ છે.

૧ અચલધૃતિ. (હંદ:શાસ્ત્ર પ્રમાણે ગીત્યાર્યા.)

૧, ૨, ૩, ૪ પાદમાં <+< એવા ૧૬ લઘુ=૧૬ માત્રા.
 એવાં ચાર પાદ. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણ ધર દશ ષડ લઘુ કલ,

વસુ વસુ પર યતિ દ્વિપદતણું જ દલ;

પ્રથમ પર ડટકર પછોં ચઢ શ્રુતિ શ્રુતિ, ડતાલ

સરસ સરસ રચ દ્વિદલ અચલધૃતિ. ૨૧૬

અચલધૃતિમાં ૧૬ લઘુવાઠાં ચાર ચરણ આળવા લખ્યું છે, એટલે તે અક્ષરમેઝ વૃત્ત થઈ જાયછે, પણ આ પ્રકરણમાં સોઠ સોઠ માત્રાની નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે જાતિ આવેછે, તેમાં એ સોઠ માત્રાની આવૃત્તિ બતાવવાને જાણે અધિકારસૂત્ર હોય, એમ ગણી પ્રારંભમાં દાસ્તલ કરવામાં આવી છે. એને ગીત્યાર્યા પણ કહેછે, આ ઉપરથી ૩૨ માત્રાનાં બે દલ કરિયે તોપણ થાય.

માત્રાસમક.

માત્રામેઠ.

૨૭૭

૨. ચર્પટ. ચારે પાદમાં સોઠ સોઠ માત્રા નિયમસર આવે, પળ નવમી માત્રા લઘુ આળવી, અને છેલ્લો અક્ષર ગુરુ આળવો.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

સોઠ કલા, લઘુ નવમી આળો,

ચર્પટમાં ગુરુ *ચરમે જાળો;

*અંતે

એક ઉપર ને શ્રુતિયે ચડતા,

તાલ રચો ઠિક ક્રમથી પડતા. ૨૧૭

માત્રાસમકના પ્રત્યેક ચરણમાં ચચાર માત્રાના ચાર ગણ આવેછે, અને તેમાંની સમમાત્રા તેની પછીની માત્રા સાથે મળે નહિ એવો સ્વાસ નિયમ છે, માટે પેહેલા સ્થાનમાં ચાર માત્રાનાં પાંચ રૂપ પૈકી જગણવાલું રૂપ (બીજી ત્રીજી માત્રા એકઠી થાયછે માટે) બાદ કરતાં બાકીનાં ચાર રૂપ (SS, IIS, SII, IIIS) કામ લાગેછે, તે ગણ્યાં; બીજા સ્થાનમાં ઉપર લક્ષ્યા ચાર ગણો પૈકી વિપ્રગણ પળ કામ લાગતો નથી, કારણ કે તે વિશ્લોકમાં લાવવાનો સ્વાસ નિયમ છે—તે લાવવાથી વિશ્લોક થઈ જાય—માટે બીજા સ્થાનમાં ત્રણ રૂપ (SS, IIS, SII) કામમાં આવેછે; ત્રીજા સ્થાનમાં—નવમી માત્રા લઘુ આળવાની છે માટે પેહેલો લઘુ આવે એવા સ, જ અને વિપ્રગણ પૈકી માત્ર એક સગણજ કામ લાગેછે, કારણ કે જ કે વિપ્રગણનું વાસિકામાં વિધાન કરેલું છે, માટે ત્રીજા સ્થાનનું રૂપ એકજ; ચોથા સ્થાનને અંતે ગુરુ લાવવાનો છે, માટે તેવાં અંત્ય ગુરુનાં રૂપ (SS, IIS) બેજ છે, તેથી ચોથા સ્થાનનાં બે રૂપ બને; એટલે એકંદર $8 \times 3 \times 1 \times 2 = 24 \times 24 = 576$ પૂર્વાર્દ્ધનાં, તેને ઉત્તરાર્દ્ધનાં તેટલાંજ રૂપે ગુણવાથી $576 \times 576 = 331,776$ બધાં મળીને રૂપ થાયછે.

૨૦૮

રણપિંગલ

૩ વિશ્લોક. પ્રત્યેક પાદમાં ૧૬ માત્રા, તેમાં ચાર માત્રા પછી જગણ અથવા વિપ્રગણ આળવા; બીજી નિયમસર આવે. પિંગલાચાર્ય પાંચમી ને આઠમી માત્રા લઘુ આળવા કેહેછે. બાકી ચારે ચરણમાં ગમે તેમ લાવવું. તે પળ ઉપરના મત સાથે મઠતુંજ છે. ૧, ૧, ૯. ૧૩ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિ પદ વિપે કલા^{૧૬} કલ લાવે,
 શ્રુતિ^{૧૩} કલ પછી જ કે દ્વિજ^{૧૧૧૧} આવે;
 વિશ્લોક નિયમ એમજ ખાઠો,
 આદિ પછીથી ચડતા શ્રુતિ તાલો. ૨૧૮

એની રૂપસંખ્યા નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

આમાં પેહેલે સ્થાને જગણ સિવાયના ચાર ગણ આવેછે, માટે તેનાં ૪ રૂપ; બીજે સ્થાને વિપ્ર કે જગણ આળવા ખાસ નિયમ છે, માટે તેનાં બે રૂપ; ત્રીજા સ્થાનમાં કર્ણ કે ભગણજ આવેછે, કેમકે જગણ, સગણ કે વિપ્ર એ ત્રણ ગણ આવવાથી નવાસિકા કે ત્રિત્રાનું પાદ બનેછે, માટે ત્રીજા સ્થાનનાં રૂપ બેજ; અને ચોથા સ્થાનમાં અંતે ગુરુ લાવવાનો સામાન્ય નિયમ હોતાં તેનાં પળ રૂપ બેજ, તેથી $4 \times 2 \times 2 \times 2 = 32 \times 32 = 1024 \times 1024 = 10,48,96$ રૂપ બધાં મઠીને થાયછે.

૪. નવાસિકા, વાનવાસિકા. આઠ માત્રા પછી જગણ અથવા વિપ્રગણ, બાકી ગમે તેમ માત્રા આવે. પિંગલાચાર્ય કેહેછે કે, નવમી ને બારમી માત્રા પ્રત્યેક પાદમાં લઘુ આળવી, (એનો અર્થ પળ એજ થાયછે, કેમકે, નવમી ને બારમી માત્રાએ લઘુ, જગણ અથવા વિપ્ર હોય તોજ આવે,) બાકી ગમે તેમ આવે. ૧, ૧, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

માત્રાસમક.

માત્રામેઝ.

૨૦૯

આઠ કલા પછી ચરણ ચરણમાં,

દ્વિજવર વા ડજલધર ધર ગણમાં; ડજગણ (ડડ)

એ છે જાતિ-નવાસિકા તો,

તાલ પ્રથમ ને શ્રુતિ ચડો ગા તો. ૨૧૯

એની રૂપ સંખ્યા નીચે પ્રમાણે થાયછે:-

પ્રથમ સ્થાનનાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જગણ બાદ કરતાં બાકીનાં ૪ રૂપ થાયછે, તથા બીજા સ્થાનનાં પાંચ રૂપમાંથી જગણ અને વિપ્રગણ બાદ થાયછે, કારણ કે જગણથી છઠ્ઠી ને સાતમી માત્રા એકઠી થાયછે, અને વિપ્રગણ મૂકવાથી વિશ્લોકમાં અતિવ્યાસિ થાયછે, એટલે તે વર્જ્ય કરતાં બાકીનાં ત્રણ રૂપ થાયછે; ત્રીજા સ્થાનમાં માત્ર જગણ કે વિપ્રગણજ આવેછે, માટે તેનાં બે રૂપ; અને ચોથામાં કર્ણ કે સગણ આવે એટલે $૪ \times ૩ \times ૨ \times ૨ = ૪૮ \times ૪૮ = ૨૩૦૪$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં, માટે $૨૩૦૪ \times ૨૩૦૪ = ૫૩,૦૮,૪૧૬$ રૂપ બધાં મળીને થાયછે.

૫. ચિત્રા. પાંચમી, આઠમી ને નવમી માત્રા લઘુ, બાકી ગમે તેમ આવે. = ૧૬ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

સોઠ સકલ કલ ધર દર ફાડમાં,

શર વસુ નવ કલ કર લઘુ પદમાં;

તાલ પ્રથમ પર પછી શ્રુતિ ચડતા,

ચિત્રા વિષે સરસ તો પડતા. ૨૨૦

એનાં રૂપ $૪ \times ૨ \times ૩ \times ૨ = ૪૮ \times ૪૮ = ૨૩૦૪$ પૂર્વાર્દ્ધનાં, તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં એટલે $૨૩૦૪ \times ૨૩૦૪ = ૫૩,૦૮,૪૧૬$ થાયછે. પ્રથમ સ્થાનમાં પૂર્વોક્ત ચાર રૂપ થાય; બીજા સ્થાનમાં

૨૧૦

રણપિંગલ.

પાંચમી ને આઠમી માત્રા લઘુ લાવવાની છે તેથી માત્ર જગણ ને વિપ્રગણજ આવી શકે, માટે તેનાં બે રૂપ; ત્રીજા સ્થાનમાં નવમી માત્રા લઘુ આણવાની છે, માટે સગણ, જગણ ને વિપ્રગણ એવાં ત્રણ રૂપ થાયછે; અને ચોથા સ્થાનમાં અંતે ગુરુ આણવાનો છે માટે પૂર્વોક્ત કર્ણ અને સગણ એમ બે રૂપ થાયછે.

૬. (૧) ઉપચિત્રા. ચારે પાદમાં નવમી ને દશમી માત્રા મેઢી આવે, અર્થાત્ તેના ગુરુ આણવા, બાકી ગમે તેમ આવે.

૧,૫,૯,૧૩ માત્રાણ તાલ

સોઠ કલા બધી આણ પ્રતિ પદે,

નવ દશ મેગી આણ ઇટપટે;

ઉપચિત્રાની રીતિ એ છે,

બીજા બે વઢી નોંચા કે'છે. ૨૨૧

આનું લક્ષણ “હ્રદઃપ્રમાકરમાં” આઠ માત્રા+ગુરુ+છ માત્રા (અંલ-ગુરુવાઢી) એમ આપેછે, આમાં બધાં પાદોમાં અથવા એક કે તેથી વધારે પાદોમાં જગણ જોડયે, એમ કેહેછે (પૃ.૪૫)

પેહેલા સ્થાનનાં ચાર (SS, IIS, SII, IIII.) રૂપ, X બીજા સ્થાનનાં ત્રણ (SS, IIS, SII) X ત્રીજા સ્થાનનાં બે (SS, SII) રૂપ, X ચોથા સ્થાનનાં બે (SS, IIS) = ૪૮ X ૪૮ = ૨૩૦૪ પૂર્વાર્દનાં X તેટલાંજ ઉત્તરાર્દનાં = ૫૩,૦૮,૪૧૬ બધાં મઢીને રૂપ થાય.

૭. (૨) ઉપચિત્રા. ચારે પાદમાં આઠ માત્રા પછી મગણ ને બે ગુરુ આવે. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાણ તાલ.

સોઠ કલા પ્રતિ પાદજ આવે,

આઠ કલા પછી ^{૩|૧} મો ગણ લાવે;

તે પર ^{૩૩} કર્ણ કરાયજ છેલે,

ઉપચિત્રા બીજો કર મેઢે. ૨૨૨

માત્રાસમક.

માત્રામેઢ.

૨૧૧

જનાર્દન વૃત્તરત્નાકરની ટીકામાં પાઠાંતર જણાવેછે કે “અષ્ટ-
મ્યો ભાદ્વાવુપચિત્રા. ઇતિ ક્વચિત્ પાઠઃ”

આઠ માત્રા પછી ભગણ આવે અને તે પછી બે ગુરુ આવે તો
“ઉપચિત્રા” થાય (એવો ક્યાંક પાઠ છે.)

એની રૂપસંખ્યા આ પ્રમાણે થાય.—

$8 \times 3 \times 1 \times 1 = 12 \times 12 = 144$ ઇટલાં રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં $\times$
 144 ઉત્તરાર્દ્ધનાં $= 20, 726$ બધાં મઠીને વીજી ઉપચિત્રાનાં
રૂપ થાય.

૮. (૨) ઉપચિત્રા. ચારે પાદમાં આઠ માત્રા પછી ભગણ આવે,
બાકી ગમે તેમ ૧, ૧, ૧, ૧ માત્રાએ તાલ.

સકઠ મઠી કલ સોઠજ કરજો,

વસુ કલ પછીથી ભૌ ગણ ધરજો;

તે પર ચાર કલા છુટ સજજો,

એમજ ઉપચિત્રા ઠિક રચજો. ૨૨૩

જનાર્દન વૃત્તરત્નાકરની ટીકામાં જણાવેછે કે “અષ્ટામ્યો ગ્લા
વુપચિત્રા મતાન્તરમેતત્.”

આઠ માત્રા પછી એક ગુરુ આવે અને તે પછી બે લઘુ આવે
તો “ઉપચિત્રા” થાય (એવું પણ કેટલાકનું મત છે.)

એની રૂપસંખ્યા આ પ્રમાણે થાય:—

$8 \times 3 \times 1 \times 2 = 24 \times 24 = 576$ ઇટલાં રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં $\times$
 576 ઉત્તરાર્દ્ધનાં $= 3, 31, 726$ બધાં મઠીને ત્રીજી ઉપચિ-
ત્રાનાં રૂપ થાય.

મંદારમરંદચંપૂમાં પણ એમજ કેહેછે.

૨૧૨

રણપિંગલ.

૧. પાદાકુલક. ઉપરની પાંચ જાતિમાંથી ગમે તેના પાદથી મિશ્રણ હોય તે. આના ૭૫ મેદ થાયછે. ૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ

ચર્પટ નવાસિકા વિશ્લોકે વિશ્લોકનું પદ

ચિત્રાનાં પદ મળાય જો કે; નવાસિકાનું પદ

ઉપચિત્રા મિશ્રણ તો કરજો, ચર્પટનું પદ

પાદાકુલક નામજ ધરજો. ૨૨૪ ઉપચિત્રાનું (૩) પદ

માષા છંદોમંજરીમાં પેહેલું ને ત્રીજુંપાદ માત્રાસમક પ્રમાણે, અને બીજું ને ચોથું સોઠ માત્રાનું લાવવા કેહેછે.

વૈતાલીય અથવા અપરવક્ત્ર પ્રકરણ.

પ્રથમ. ૬+૨ (૬|૬)+લ+ગ=૧૪

દ્વિતીય. ૮+૨ (૬|૬)+લ+ગ=૧૬

તૃતીય. ૬+૨ (૬|૬)+લ+ગ=૧૪

ચતુર્થ. ૮+૨ (૬|૬)+લ+ગ=૧૬

૧, ૩ પાદમાં ૨, ૪, ૬ ઢી માત્રા તેની પછીની માત્રા મેળી આળવી નહિ. એટલે બીજી ને ત્રીજી, ચોથી ને પાંચમી, તેમજ છઠી ને સાતમી માત્રા એકઠી આળવી નહિ. જો પ્રથમ લઘુ પછી ગુરુ, એમ ક્રમ આવે તો નિયમ તૂટેછે, માટે તેમ ના આવે એમ કરવું.

૨, ૪થા પાદમાં આઠેય માત્રા લઘુ આળવી નહિ. તેમજ ૨, ૪, ૬ માત્રાને તેની પછીની માત્રા મેળી મેળવવી નહિ, એટલે બીજીસાથે ત્રીજી, ચોથીસાથે પાંચમી, છઠીસાથે સાતમી માત્રા મળે નહિ; પણ પેહેલીસાથે બીજી, ત્રીજીસાથે ચોથી, પાંચમીસાથે છઠી અને સાતમી સાથે આઠમી માત્રા મળે તેમાં બાધ નથી. છંદ:પ્રભાકરમાં કહ્યું છે કે, સમ ચરણોમાં છ આદિ લઘુ ન આવવા જોડ્યે.

વૈતાલીય.

માત્રામેલ.

૨૧૩

^{૩ ૩ ૩}
 છ કલ વિષમમાં ર વાસ છે,
^૬ ^{૩ ૩ ૩}
 વસુ પર સમમાં તો ર વાસ છે;
 વિષમે કલ ચૌદ તો ગમે,
 વૈતાલૌચમાં સોઢ તો સમે. ૧. ૨૨૬
 સમ કલ ન પરાશ્રિતા કરો,
 સમમાં તો લઘુ સર્વ ના ધરો;
 એજ નિયમ પાઠજો બધે,
 વૈતાલૌચ સૌ એમ તો સધે. ૨. ૨૨૬

વૈતાલીયની રૂપસંખ્યા નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

વૈતાલીયના વિષમ ચરણમાં પ્રથમ છ માત્રા લાવવાની છે, તેનાં રૂપ ૧૩ થાયછે, તે પૈકી ૩જું, ૬ટું, ૭મું, ૮મું અને ૧૧મું રૂપ વિરોધી આવેછે, કેમકે તેમાં સમ માત્રા-ઘટલે ૨, ૪, ૬ ઢી માત્રા-પોતાની પછીની માત્રાસાથે મળી જાયછે, માટે તે પાંચ રૂપ વર્જ્ય કરતાં બાકીનાં (૧) SSS, (૨) ||SS, (૪) S||S, (૫) ||||S, (૬) SS||, (૧૦) ||S||, (૧૨) S|||, (૧૩) |||||, એ પ્રમાણે આઠ રૂપ રહેછે.

એજ પ્રમાણે સમ ચરણમાં પ્રથમ આઠ માત્રા લાવવાની છે, તેનાં રૂપ ૩૪ થાયછે, તેમાં બાધકારક ૨૧ રૂપ વર્જ્ય કરતાં, બાકી ૧૩ રૂપ રહેછે; તે ૧૩ને વિષમ ચરણનાં ૮ રૂપ સાથે ગુણતાં $13 \times 8 = 104$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાયછે; તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $104 \times 104 = 10816$ રૂપ બધાં મળીને વૈતાલીયનાં થાયછે.

વળી એજ પ્રમાણે ગણત્રી કરતાં ઔપચ્છંદસિક અને આપા-તલિકાનાં રૂપ પણ ઘટલાંજ થાયછે.

२१४

रणपिंगळ.

२. औपच्छंदसिक.

$$\begin{array}{l}
 \text{पे० } ६+र (SIS)+य (ISS)=१६. \\
 \text{बी० } ८+र (SIS)+य (ISS)=१८. \\
 \text{त्री० } ६+र (SIS)+य (ISS)=१६. \\
 \text{चो० } ८+र (SIS)+य (ISS)=१८.
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l} \text{बाकीनो नियम} \\ \text{वैतालीय प्रमाणे.} \end{array} \right.$$

विषमे षड ने दिशा^६ समे तो,
^{३ १ ३ १ ३ ३}
 र य धर ते पर सौ पदे क्रमे तो;
 कल सोळ गणायछे अयुम्मे,
 औपच्छन्दसिके पुराण युम्मे.

२२७

३ आपातलिका, आपाताली^१ १, ९, ९, १३ मात्राए ताल.

$$\begin{array}{l}
 \text{पे० } ६+भ (SII)+S+S=१४ \\
 \text{बी० } ८+भ (SII)+S+S=१६ \\
 \text{त्री० } ६+भ (SII)+S+S=१४ \\
 \text{चो० } ८+भ (SII)+S+S=१६
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l} \text{बाकीनो नियम} \\ \text{वैतालीय प्रमाणे.} \end{array} \right.$$

विषम षड आठ समे छे,
^{३ १ १ ३}
 तेपर भ ग वे ठीक गमेछे;
 चौद विषम थाय कल ते,

सोळ समे आपातलिका ते. २२८

१ मंदारमरदचम्पू प्रमाणे.

४ दक्षिणांतिका.

$$\begin{array}{l}
 \text{पे० } ६+र (SIS)+ल+ग=१४ \\
 \text{बी० } ८+र (SIS)+ल+ग=१६ \\
 \text{त्री० } ६+र (SIS)+ल+ग=१४ \\
 \text{चो० } ८+र (SIS)+ल+ग=१६
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l} \text{वैतालीय प्रमाणे.} \end{array} \right.$$

વૈતાલીય.

માત્રામેઝ.

૨૧૫

આમાં બીજી માત્રા ત્રીજી ભેગી અવશ્ય લાવવી એટલે પેહેલો અક્ષર લઘુ ને-બીજો અક્ષર ગુરુ આવવાથી તેમ થશે ૪,૬,૮મી માત્રા પોતાની પછીની માત્રા સાથે ભેગી ભેઢવવી નહિ.

સમે દિશા ^{૩૧૩} ૧સૂર્ય ^{૧૩} વાસ છે, ૧રગણ.

કલા છ વિષમે તો ધરાય છે;

પછી ^{૩૧૩} ૧રગણ ^{૧૩} વાસ અંતિકે,

રચાય રચના દક્ષિણાંતિકે. ૨૨૯

“ભાષાછંદોમંજરીમાં” પેહેલા ત્રીજામાં ૧૪ અને બીજા ચોથામાં ૧૫ માત્રા લાવવા કેહેછે, પણ તેનો બીજો આધાર નથી.

દક્ષિણાંતિકાની રૂપસંખ્યા આ પ્રમાણે થાયછે:

એનાં ચારે પાદમાં બીજી અને ત્રીજી માત્રા ભેઢી આવે એવાં રૂપ લાવવાનાં છે, માટે ત્રીજું (ISIS), અને અગિયારમું (ISIII) એવાં બેજ રૂપ માત્ર કામમાં આવેછે, તેથી વિષમ ચરણનાં બેજ રૂપ થાય; અને સમ ચરણમાં ત્રીજું (ISISS), ૧૧ મું (ISIIIS), ૨૪ મું (ISISII), અને ૩૨ મું (ISIIII), એ રીતે ચાર રૂપ કામમાં લોગેછે, તેથી $૨ \times ૪ = ૮$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં, અને તેટલાંજ રૂપ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $૮ \times ૮ = ૬૪$ રૂપ બધાં મળીને થાયછે.

૫. ઉદીચ્યવૃત્તિ. ૧, ૩. માં $૬+૨+૮+૬=૧૪$.

૨, ૪. માં $૮+૨+૮+૬=૧૬$.

વૈતાલીય પ્રમાણે પાદની રચના કરવી. પણ પેહેલા ને ત્રીજા પાદમાં બીજી ત્રીજી માત્રા દક્ષિણાંતિકા પ્રમાણે એકઠી આવે, ને બીજા ચોથા પાદમાં એ નિયમ લાગુ નથી, એટલો દક્ષિણાંતિકા કરતાં આમાં ફેર છે.

અયુગ્મ પાદે સદા ભલે,

બીજી ત્રીજી તો કલા મળે;

૨૧૬

રણપિંગલ.

ઉદિચ્યવૃત્તિ વિષે દિશે,
જુઓ દક્ષિણાંતિકા વિષે. ૨૩૦

ઉદીચ્યવૃત્તિની રૂપ સંખ્યા નીચે પ્રમાણે થાયછે:-

એનાં વિષમ ચરણમાં બીજી અને ત્રીજી માત્રા એકઠી આળવાની હોતાં દક્ષિણાંતિકા પ્રમાણે ત્રીજું (।S।S), અને અગિયારમું (।S।।।) એ બે રૂપજ કામમાં આવેછે, અને સમ ચરણોમાં વૈતાલીય પ્રમાણે ૧૩ રૂપ કામમાં આવેછે; એટલે $૨ \times ૧૩ = ૨૬$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $૨૬ \times ૨૬ = ૬૭૬$ રૂપ એકંદર થાયછે.

૬ પ્રાચ્યવૃત્તિ.

વૈતાલીય પ્રમાણે સર્વ રચના કરવી, પણ બીજાને ચોથા પાદની ચોથી માત્રા છૂટી ન રાખતાં પાંચમી સાથે મળેલી આળવી-એટલે ચોથીને પાંચમી માત્રાનો એકજ ગુરુ અક્ષર આળવો.

વૈતાલીય નિયમો સદા

પ્રાચ્યવૃત્તિમાં આળજો તદા

શ્રુતિ શર મેગી સમે કરો

ગુરુ તમે મળે ઠામ તે ધરો. ૨૩૧

પ્રાચ્યવૃત્તિની રૂપસંખ્યા કાહાડવા માટે એનાં વિષમ ચરણમાં વૈતાલીયમાં બતાવેલાં ૮ રૂપ કામમાં લાગેછે, અને સમ ચરણમાં ચોથી અને પાંચમી માત્રા એકઠી આળવાની હોતાં (।SS।S) ૬ ટું, (।।।S।S) ૮ મું, અને (S।S।।।) ૨૮ મું, (।।।S।।।) ૨૯ મું, એવાં ચાર રૂપ કામમાં લાગેછે, માટે $૮ \times ૪ = ૩૨$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $૩૨ \times ૩૨ = ૧૦૨૪$ રૂપ બધાં મળીને પ્રાચ્યવૃત્તિનાં થાયછે.

વૈતાલિય

માત્રામેઢ.

૨૧૭

૭ પ્રવૃત્તક. ૧, ૩ પાદમાં ઉદીચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે. (૨-૩ મેગી વિષમે)

૨, ૪ પાદમાં પ્રાચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે. (૪-૫ મેગી સમે)

સમે ચાર પાંચ તો મઢે,

ઘીજી ત્રીજી તે વિષમે મઢે;

વધા અવર ઘાકીના સરે,

નિયમ તેજ પ્રવૃત્તકે કરે. ૨૩૨

પ્રવૃત્તકની સંખ્યા વિષે:—

આનાં વિષમ ચરણનાં રૂપ ઉદીચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે ઘે થાયઢે, અને સમનાં રૂપ પ્રાચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે ચાર થાયઢે, માટે $૨ \times ૪ = ૮$ રૂપ પૂર્વાર્ઢનાં થયાં; અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્ઢનાં થાય, માટે $૮ \times ૮ = ૬૪$ રૂપ વધાં મઢીને થાયઢે.

૮ અપરાંતિકા. પ્રવૃત્તકના સમ પાદ પ્રમાણે ચારે પાદ આણઘાં.

૮ (તેમાં ૪, ૫. મેગી) $+૨+૮+૮=૧૬$ માત્રા, આં ચાર પાદ.

આઠ ઉપરે સૂર્ય વાસ ઢે,

કલ વધી મઢી સોઢ પાદ ઢે;

ચાર પાંચ તો ઢકઢી ઢિસે,

નિયમ ઢજ અપરાંતિકા વિષે. ૨૩૩

પ્રવૃત્તકનાં સમચરણ પ્રમાણે આં ચારે ચરણ થાયઢે, તેથી $૪ \times ૪ = ૧૬$ રૂપ પૂર્વાર્ઢનાં, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્ઢનાં થતાં $૧૬ \times ૧૬ = ૨૫૬$ રૂપ વધાં મઢીને થાયઢે.

૯ ચારુહાસિની. પ્રવૃત્તકના વિષમ પાદ પ્રમાણે ચારે પાદ આણઘાં.

ઢટલે, ૬ (તેમાં ૨, ૩ મેગી) $+૨+૮+૮=૧૪$.

ઢ ઉપરે સૂર્ય વાસ તો,

મઢે ઘીજી ત્રીજી સાથ તો;

૨૧૮

રણપિંગલ.

વઢી નિયમ ચારુવાહિની,
મનોહરતિ ચારુહાસિની. ૨૩૪

પ્રવૃત્તકનાં વિષમ ચરણ પ્રમાણે ચારુહાસિનીનાં ચોરે ચરણ થાયછે, માટે
 $૧ \times ૨ = ૪$ પૂર્વાર્દ્ધનાં, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $૪ \times ૪ = ૧૬$ રૂપ વધાં
મઢીને એનાં થાયછે.

ગલિતક પ્રકરણ.

. આ પ્રકરણ મુખ્યત્વે કરીને છંદ:શાસ્ત્ર, વૃત્તમૌલિક, અને
છંદોલતામાંથી લીધું છે. ઘણા ગ્રંથોમાં આ વિષય પ્રસિદ્ધ નથી અને
તેનાં લક્ષણ પણ અપૂર્ણ જેવાં મઢી આવ્યાં છે. અમે વનતો શોધ
કરીને લખ્ય લક્ષણો આપી ચલાવ્યું છે.

૧. સંગલિતક.

$૪+૪+૯=૧૩$ માત્રાનાં ચાર ચરણ. ૧,૯,૯ માત્રાએ તાલ.

^૪ ઢગણ ^૪ ઢગણ પઢો પાંચ છે,

સંગલિતક તે નામ છે;

^૫ એક ઉપર શર નવ પરે,

એમ ત્રણે તાલો ધરે. ૨૩૫

૨. સુંદરગલિતક, સુગલિતક. (આ નામ છંદોલતામાં છે.)

$૯+૯+લ+ગ=૧૩$. ૧,૯,૯ માત્રાએ તાલ.

^૫ શર ^૫ શર કલ પદમાં કરો,

લઘુ ગુરુ પઢો તે પર ધરો;

^૫ શશિ ^૫ શર નવ પર તાલ છે,

સુંદરગલિતક ચાલ છે. ૨૩૬

ગલિતક.

માત્રામેલ.

૨૧૯.

૩ ભૂષણગલિતક. ૧+૧+૩(5)+૩=૧૬.

૩, ૭, ૧૧, ૧૬ માત્રાએ તાલ.

કલ પાંચ પરે ફરો પાંચ ધરે,

^૩સુર તે પર ને વઝો ^૩અગ્નિ કરે;

મળ ભૂષણ નામ ગલિતક રે,

ધર તાલ ત્રણે મુનિ ^{૧૧}શિવ પરે. ૨૩૭

આ ગલિતક છંદ:શાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌલિકિકમાં છે.

૪ મુખગલિતક. ૬+૩+૩+૩+૩+ગ=૨૦ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૬, ૧૯, માત્રાએ તાલ.

કલ છ ઉપર ધાર કલા ત્રણ ત્રણ ત્રણ તો,

વઝો ત્રણ પર હાર ^૩વિબુધવર! ધર ફરતો;ત્રણ પર ધર તાલ પછી ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ચડતો,

મુખગલિતક એમ રચાય સરસ પડતો. ૨૩૮

૫ ગલિતક. ૧+૧+૪+૪+લ+ગ=૨૧.

૧, ૬, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

પાંચ ઉપર વઝો પાંચ ડગળ બે વાર છે,

તેપર લઘુજ રચાય ઉપર વઝો ^૩હાર છે;^૧શશિપર પ્રથમજ તાલ ચડે જ્યાં ચાર છે,

ગલિતક રચવા કાજ ઘણોજ વિચાર છે. ૨૩૯

છંદ:શાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌલિકિકમાં ઉપરનું માપ છે. છંદોલતામાં

૨૨૦

રળાપેંગલ.

ઠ(૧)+ડ(૪)=૯ માત્રા આળવાનું કહ્યું છે, તેને બીજો આધાર ન હોતાં તે ગ્રાહ્ય નથી.

૬ વિલંબિતગલિતક. ૬+જ+૪+જ+૪(તેમાં અંતે ગુરુ)=૨૨

૨,૮,૧૩,૧૯ માત્રાએ તાલ.

ધરો છપર પયોધર શ્રુતિ^{૧૩} કલનો વધારો,

પછી^૪થો જગણ મૂકો^૪ બે કલ ગુરુજ સારો;

દ્વિતીય^૮ વસુ^{૧૩} જરવે પછી તાલ ઓગણિશ તો,

વિલંબિત ગલિતક સરસ બને સુગમ તો. ૨૪૦

ઉપર પ્રમાણે માપ વૃત્તમૌક્તિકમાં છે, પણ હંદ:શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે છે. ૬+૪+૪+૪+૪(તેમાં અંતે ગુરુ)=૨૨. હંદોલતામાં આ ગલિતકનું માપ ૮+૪+જ+૪+જ+ગ=૨૬ આપ્યું છે, પણ તેમાં સમજફેરથી ગુરુ જૂદો રાખવા કહ્યું હોય એમ જણાય છે, કેમકે ગુરુ અંતવાળો ડગળ આળવો એમ કહેલું છે.

૭ લંબિતગલિતક. § ૪+૪+૪+૪+૪+ગ=૨૨ માત્રા.

(તેમાં જગણ નહિ.) ૧,૫,૯,૧૩,૧૭,૨૧ માત્રાએ તાલ.

ચોકલિયા ગણ પાંચ ઉપર ગુરુ તો ધરજો,

લંબિતગલિતક માંહે જગણ ન કાંઈ કરજો;

એક ઉપર છે તાલ પછી ચારે પડશે,

આરતો રાગે ગાતાં ઠીક મજા પડશે. ૨૪૧

§ હંદ:શાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌક્તિકમાં લંબિતા એટલુંજ નામ છે, અને ગલિતક પ્રકરણમાં હોતાં લંબિતગલિતક નામ રાખવાનું ઠીક છે.

ગલિતક.

માત્રામૈલ.

૨૨૧

વૃત્તમૌલિકમાં “વિષમ સ્થાનમાં જગણ ન લાવવો.” એટલું જ લક્ષણ.
વાંચ્યું છે, પળ તેના ઉદાહરણમાં તમામ સ્થાનમાં જગણ આવતો નથી.

૮ વિગલિતક. $૧+૧+૪+૪+૧=૨૩$

૧,૪,૮,૧૧,૧૬,૧૮,૨૨ માત્રાએ તાલ.

સકલ કલ ત્રેવીશ કર પદમાંહ ઠિક જાણી,

ઠગણ^૫ વે પર ડગણ^૪ વે વઝો^૫ વાણ કલ આણી;

પ્રથમ પછી ત્રણ ચાર ચઢતા તાલ શુધ આવે,

વિગલિતક નામની સુશોભિત જાતિ સુહાવે. ૨૪૨

છંદ:શાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌલિકમાં ઉપરનું માપ છે, છંદોલતામાં
ઠ (૫) + ઠ (૫) = ૧૦ માત્રા આળવા કહ્યું છે, પણ તેને વીજો આધાર ન
હોતાં તે પ્રાદ્ય નથી.

૯. લલિતગલિતક. $૪+૧+૪+૧+૪+૪=૨૪$ માત્રા.

૩,૭,૧૧,૧૫,૧૯,૨૩ માત્રાએ તાલ.

કલ ચાર ઉપર શર ધરી પછી કલ ચાર કરો.

વઝો પાંચ ઉપર કલ ચાર કરી ગુરુ એક ધરો;

ત્રણ કલપર ઝટ ધરો તાલ પછી ચચ્ચાર ચડો,

લલિતાગલિતક પદ એમ કલા ચોવીશ ઘડો. ૨૪૩

આ ગલિતકનું કેટલાક ગ્રંથોમાં લલિતા એવું નામ આપ્યું છે,
પણ લલિતગલિતક નામ રાખવું ઉચિત છે.

૧૦ વિષમિતગલિતક જાતિ.

૧,૨. પદમાં $૧+૪+૧+૪+(કમલ) ગલગલ = ૨૪$

૩,૪. પદમાં $૧+૧+૧+૪+(સૂર્ય) ગલગ = ૨૪$

२२२

रणपिंगळ.

^{५ ४} ठ ड ^{५ ४} उपर ठ ड कर ते ^{३ १ ३ १} उपर कमल चडाव एक,
 प्रथम ने द्वितिय पद चोविश कुल कलनो विवेक;
 त्रिजे वळो चोथे त्रण ^५ ठपर ^{४ ३ १ ५} ड सूर्य चोविशे,
 विषमितज गलितक रचना एमज ठिक तो दिशे. २४४

११ समगलितक. $४+५+५+४+४+लग=२५$ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल.

^५ चार उपर धरि ^५ शर शर पर बे चोकल जाणजो,
 चरमे ल ग धरि प्रतिपद पचिस कल कवि! आणजो;
 ए समगलितक चरण चतुर कवि रचवा काज तो,
 रचना कहीं त्यम रचोने रोजेवे राजसमाज तो. २४५

१२ समगलितक (बीजुं). १, ३ पदे $४+३=७$ मात्रा;

२, ४ पदे $६+३+३+३+३+५+ग=२५$ मात्रा

विषम ^४ ड ^३ द पद,

समे छ पर चार वार द धरि ठ उपर गुरु करवो;

पचिस कल वद,

समगलितक एक अपर सरस जातिनो उचरवो. २४६

१३ समगलितक (त्रीजुं). १, ३. $६+३+३+३+३+५+ग=२५$

(छं.शा.वृ.मौ.प्र.) २, ४.

$४+३=७$

१, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल.

विषम पद छ कल पर त्रण त्रण त्रण त्रण ^५ ठ धराय छे,

ગલિતક.

માત્રામેલ.

૨૨૩

ગુરુ તે ઉપર;

પચ્ચિશ કુલ કલ વિપરિત સમગલિતકે થાયછે,

સમે ^૪ ડ ^૩ ઢ ધર.

૨૪૭

બીજા સમગલિતકથી આ ઉલટું છે.

૧૪ વિશિષ્ટિકગલિતક. ૧+૪+૧+૪+૧+ગ=૨૧ માત્રા.

૧,૧,૧,૧૪,૧૮,૨૨ માત્રાએ તાલ.

^{૫૪} ઠડ ^{૫૪} પરઠડ ^૫ ધર ઉપર શર, કલ ગુરુ ચરમે* કરવો,

વિશિષ્ટિકગલિતક ચરણ, કવિવર કરશે ગરવો;

પચ્ચિશ કુલ કલ પ્રતિપદે, ગર્ણોને વિગતે ધરવી,

તેર પ્રથમ કલ ધરિ દુહે, ^{૧૨} રવિ કલ પછી ઉચરવો. ૨૪૮

*અંતે. આ ગલિતકમાં પ્રથમ તેર કલની દુહાની રચના અને તાલ
પણ તે પ્રમાણે, બાકીની બાર કલના પ્રારંભને પ્રથમ અક્ષરે તાલ,
પછી ચચાર ચડતે આવેછે. વૃત્તમૌલિકમાં વિશિષ્ટિકા નામ આપ્યું છે.

૧૫ મુઘ્ધગલિતક.

૬ હગણ (૪+જ+૪+જ+૪+જ)+ગ=૨૬ માત્રા.

૧,૧,૧,૧૩,૧૭,૨૧,૨૬ માત્રાએ તાલ.

^૪ | ^૩ |

હ જ ચાર વાર આળી ગુરુ ધરો ચરમમાં ફરી,

૧ રીતિથી કલા કુલ કરો વૌશપર ^૬ ષટ આદરી;

મુઘ્ધજ ગલિતક ચરણ રચીજ જ્યમ રાગમાં ગમે,

ઈશ્વર કથા કથો આ ગલિતક વિષે નમી તમે.

૨૪૯

૨૨૪

રણપિંગલ.

૧૬. ઉદ્ગલિતક. $૬+જ+૪+જ+૪+જ+૪=૩૦$ માત્રા.

ત્રીજી માત્રાએ, પછી ચચારે ચડતા તાલ.

છ કલ ઉપર ^{૧૩}પયોધર ધરી ^૪હં તે પર કરી ^{૧૩}ફરી પયોધર,

તે ઉપર કલ ચાર ને જ હ વઢી ધરો તે પરે કવીશ્વર!

એમ છ કલ પરે જ હ ત્રણ કરતાં કલ ત્રીશ કુલ થાય સરસ્વી,

ઉદ્ગલિતક કરો ગણતરી કરી મનવિષે સદાય હરસ્વી. ૨૧૦

છંદોલતામાં $હ+હ+હ+હ+ગ=૧૮$ માત્રા કરવા કેહેછે, પણ
છંદ:શાસ્ત્ર અને વૃત્તમૌક્તિકમાં અમે ઉપર બતાવ્યું તે પ્રમાણે માપ છે.
મુગ્ધમાલાગલિતક કરતાં આમાં બે ચોકલિયા ઓછા છે.

૧૭ મુગ્ધમાલાગલિતક. $૬+જ+૪+જ+૪+જ+૪+જ+૪=૩૮$

૧,૬,૭,૧૧,૧૬,૧૯,૨૩,૨૭,૩૧,૩૬ માત્રાએ તાલ.

ત્રીશ આઠે, જ મુગ્ધમાલા વિષે કલાકુલસમાયછે ને રચાય સારી,

વિગત કરો, કલા છ પ્રથમે ધરી તમે ચાર વાર જ હ ગણ પદે ઉચારી;

મન દૃઢથી, સદાય હરિગુણ ગવાય નિત્યે ભમાય નહિ તો જણાય રૂઢું,

માટેતું, સ્વમાય તેવી સ્વમી પીંડા પણ પ્રભુ ભજન કર તજીજ કૂઢું. ૨૧૧

બરોબર રાણથી ગવાય માટે પેહેલી છ માત્રા પૂરી થતાં બે માત્રા વોલાક
શુદ્ધો રાગ લંચાવવો, અર્થાત્ ત્યાં વિરામ લેવો.

रणપિંગલ.

વર્ણમેલછંદ.

સમવૃત્ત.

૧ ઉક્તાછંદ. ૨ ભેદ છે. એક વર્ણ. કેટલામોભેદ.—

૧ શ્રી.

૧ ગુરુ.

૧

ગી, શ્રી.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આનું નામ શૂલધર આપીને તેને માત્રા-મેલમાં ગણેલો છે; અને માત્રામેલની રીતિ પ્રમાણે તેનું બીજું રૂપ બે લઘુનું કરી બતાવ્યું છે, પણ તેમ કરવું યોગ્ય નથી.

૨ સ્તુ.

૧ લઘુ.

૨

લુ, સ્તુ.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આનું નામ અચલ આપીને માત્રામેલમાં ગણ્યો છે.

૨ અત્યુક્તાછંદ. ૪ ભેદ છે. બે વર્ણ.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં ચારમાત્રાનાં રૂપ બે ગુરુથી શિરુકરીને તેનું સામાન્ય નામ બ્રહ્મા આપ્યું છે.

૩ કામા, સ્ત્રી, કામ.

ગ, ગ.

૧

ગા ગા, કામા.

૪ મઘી.

લ. ગ.

૨

લ ગી, મઘી.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આવા રૂપનું નામ વાસવ આપ્યું છે, અને તેની માત્રામેલમાં ગણના કરી છે.

હંદોલતામાં આનું નામ “રતિ” રાખ્યું છે, કારણ કે તે જણાવે છે કે, માહિનું

૨૨૬

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

માપ ગ,લ રાખવું સૂત્રથી વિરુદ્ધ છે. આ વિચાર અનુચિત છે, કેમકે ઘણુંકરીને વૃત્તનાં નામ ંવાં પાડેલાં હોયછે કે, તે પોતાના માપની કવિતારચનામાં આવી શકે. રતિમાં “તિ”-હસ્વ છે,તો ં શબ્દના વે લઘુ થાયછે,તેજ પ્રમાણે મહિના પળ વે લઘુ થાયછે, ંટલે વે શબ્દ સરસા માપના હોતાં, જો રતિ નામ ગ્રહણ કરિયે તો મહિ નામ ગ્રહણ કરવાને હરકત નથી. મહિ શબ્દમાં “હી” દીર્ઘ પળ થાયછે, તેથી ં શબ્દમાં પ્રથમ લઘુ અને વીજો ગુરુ વર્ણ આવતાં મહી નામ વધારે બંધવેસતું છે. રતિમાં “તિ” આગલ વિસર્ગ હોતાં સંસ્કૃતમાં તે દીર્ઘ ગણી શકાય.

૫ સારુ, ચારુ, શાનુ, સાર, સારસ, ગ, લ. ૩

ગા લુ, ચારુ.

ગળપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આનું નામ તાલ આપીને તેને માત્રામેઝમાં ગણેલો છે, અને તેમાં ત્રણ માત્રાનું સામાન્ય નામ વઙ્ગ રાખ્યું છે.

૬ મધુ

લ, લ. ૪

લ લુ, મધુ.

૩ મધ્યા, મધ્યમાહંદ. ંભેદ છે, ત્રણ વર્ણ.

૭ નારી, તાળી, તાલી, માલી, સીસા. ૧ મગળ. ૧

મા નારી.

૧ માગધી પિંગલહંદોગ્રંથમાં સીસા નામ આપ્યું છે.

૮ શશી, બલાકા, વૃત્તિ.

૧ યગળ. ૨

શશી યી.

૧ નાઘ્યશાસ્ત્રમાં આ નામ છે.

૯ મૃગી, પ્રિયા, વિશ્રુત.

૧ રગળ. ૩

રી મૃગી.

૧ હંદોલતા પળ આ નામ દર્શાવેછે.

૨ હંદોલતામાં મધ્યાના ભેદમાં મૃગી અને પ્રિયા ંમ ભેદ જૂદા પાડ્યા છે, તેમ મૃગેન્દુ જે હંદો ભેદ છે, તે લઘ્યો નથી. ંમ આઠ ભેદ

४ प्रतिष्ठाछंद.

वर्णमैत्र.

२२७

गणावी केहेछे के, सूत्रकार आवी रीते दर्शावेछे.

३ नाट्यशास्त्र प्रमाणे.

१० रमण, रमणी, रमुना, रजनी,^१ १ सगण. ४
सगणी, रमणी.

१ नाट्यशास्त्र प्रमाणे.

११ पंचाल, पांचालि, कामावतार. १ तगण. ५
ता घाल, पंचाल.

१२ मृगेन्दु, नरेन्दु, मृगेन्द्र, नरेन्द्र. १ जगण. ६
ज थाय, कवाय;
मृगेन्द्र, नरेन्द्र.

१३ मंदरि, मंदर, मंदरा, १ भगण. ७
भू धर, मंदर.

१४ हरिणी, कमलि, कमल. १ नगण. ८
नगणों, हरिणों.

गणप्रस्तारप्रकाशमां मात्रामेळमां आनुं नाम तांढव आप्युं छे.

४ प्रतिष्ठाछंद. १६ भेद. चार वर्ण.

१५ कन्या, कीर्णा, तीर्णा.^१ तिन्ना.^२ म, ग. १
मा गा कन्या.

१ एक रगणुं नाम नागराज-पिंगळमां तीर्णा लख्युं छे, ए बराबर
नथी; केमके तेनुं नाम चार अक्षरमां छे.

२ छंदःप्रभाकर प्रमाणे.

१६ क्रीडा^१ य, ग. २

य गा क्रीडा.

१ भोखारीदासाजीये आना बमगा के चोगणाने शुद्धगा वृत्त मान्युं छे.
(जुओ छंदःप्रभाकर टीका पृष्ठ १३०)

૨૨૮

રણવિંગલ.

૧૭ નંદ.

ર, ગ. ૩

નંદ રા ગા.

૧૮ દોલા, રામા, રામ, વિમલા, શ્રમરી. સ, ગ. ૪
સ ગ દોલા.

૧ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૧૯ ધરા, વિજયા.

ત, ગ. ૫

તા ગા ધરા.

૧ છંદોલતામાં આ માપના છંદનું નામ સતી છે.

૨ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૨૦ કલા, નગાનિકા, કુમારિકા, નગા,

નગણિકા, નગી, નગાન્નિકા, જયા,

નિર્ગલા, નગાલિકા, લગ્ગણિય.

ન, ગ. ૬

જ ગા કલા.

૧ છંદોલતા પ્રમાણે.

૨ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૩ લગ્ગણિય (લગ્ગા) નામ માગધી પિંગલ્લંદોપ્રથમાં છે.

૨૧ વલા, સમુદ્ધો.

મ, ગ. ૭

મા ગ વલા.

૨૨ સતી, તરણીજા.

ન, ગ. ૮

ન ગિ સતી.

૨૩ મુગ્ધ, ગોપાલ.

મ, લ. ૯

મા લા મુગ્ધ.

૨૪ વારિ, કર્ત્ત, મુદ્ધા.

ય, લ. ૧૦

ય લા વારિ.

૨૫ ધારિ, ધારા, ધારી, ધારિયા.

ર, લ. ૧૧

રા લ ધારિ.

૧ માગધી પિંગલ્લંદોપ્રથ પ્રમાણે.

५ सुप्रतिष्ठा छंद.

वर्णमेळ

२२९

२६ कारु, वीरु, वीर.	स, ल. १२
स ल कारु.	
२७ तावुरि, कृष्ण.	त, ल. १३
तले तावुरि.	
२८ रुजु, बुद्धि.	ज, ल. १४
ज ले रुजु.	
२९ निशि, अनृजु.	भ, ल. १५
भी ल निशि.	
३० पटु, हरि.	न, ल. १६
न ल पटु.	

५ सुप्रतिष्ठा छंद. ३२ भेद. पांच वर्ण.

३१ वाला, संमोहासार,	}	म, ग, ग. १
संमोहा, विशुतभ्रान्ता.		
मा गा गे वाला.		
१ नाटयशास्त्र प्रमाणे.		
३२ नाली.		य, ग, ग. २
य गा गे नाली.		
३३ सूरिणी.		र, ग, ग. ३
सूरिणी र गे.		
३४ प्रगुण, चतुर्वंशा, घनपंक्ति. ^१		स, ग, ग. ४
प्रगुणे स्मा गा.		

१ नाट्यशास्त्र प्रमाणे.

३५ हारीत, लोल, हारी, बहारी,	}	त, ग, ग. ५
हारा, हारीतबंधा, फारीआ. ^१		

२०

૨૩૦

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

હારીત ત ગે. લોલે ત ગા ગા.

૧ માગધી પિંગલછંદોપ્રથમાં આ નામ આપ્યું છે.

૩૬ કંઠી, વિલાસ, યશોદા. જ, ગ, ગ. ૬

જ ગં ગ કંઠી.

૧ આ નામ છંદ:પ્રભાકરવાળા નવું પાડેલું છે, એમ તે પોતે લખેલું; પણ આગળ તેનાં ઉપલાં બે નામ છે, તે તેમના જાણવામાં નહિ હોય, તેથી “યશોદા” નામ તેમણે ઉપજાર્યા કાઢાણું હશે.

૩૭ હંસ, પંક્તિ, અક્ષરપંક્તિ, } મ, ગ, ગ. ૭
ફારી, ભૂતલમાન્યા. }

હંસ મ ગા ગે.

૧ નાઢ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૩૮ કલલિ, સુતસંગક. ન, ગ, ગ. ૮

કલલિ ન ગે.

૧ ગળપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આને સાત માત્રાનું ત્રીજું રૂપ લતાવ્યું છે.

૩૯ હાસિકા. મ, લ, ગ. ૯

હા લા ગે હાસિકા.

૪૦ નરી. ય, લ, ગ. ૧૦

ય લા ગે નરી.

૪૧ વૈનસ, યંજા. ર, લ, ગ. ૧૧

રે લ ગા ધરો, વૈનસે કરો. (વૈનસેલગા).

૧ નાગરાજ પિંગલમાં યંજા નામ લખ્યું છે.

૪૨ પ્રિયા, રમા. સ, લ, ગ. ૧૨

સ લ ગ પ્રિયા.

૧ છંદોલતામાં રમા કેહેલું.

५ सुप्रतिष्ठा छंद.

वर्णमेल.

२३१

४३ कणिका.

त, ल, ग. १३

तला गे कणिका.

४४ शिला.

ज, ल, ग. १४

ज ला ग शिला.

४५ मंडल.

भ, ल, ग. १५

मंडल भल गे.

४६ सुलू, करता, कलमुखी.^१

न, ल, ग. १६

न ल ग सुलू.

१ नाट्यशास्त्र प्रमाणे.

४७ कुम्भारि.

म, ग, ल. १७

मा ग्ले कुम्भारि.

४८ भ्रू.

य, ग, ल. १८

य गू ले भ्रू ज.

४९ -ही.

र, ग, ल. १९

-ही र गी लेथी.

५० पालि.

स, ग, ल. २०

स ग ले पालि.

५१ किंजल्कि.

त, ग, ल. २१

किंजल्कि ता ग्ल.

५२ वार्द्धि.

ज, ग, ल. २२

ज गा ल वार्द्धि.

५३ विद्.

भ, ग, ल. २३

विद् भ गा ला थो.

५४ पांशु, वाकि.

न, ग, ल. २४

न ग ल पांशु.

२३२

रणपिंगळ.

समवृत्त.

५६ मालिन.

म, ल, ल. २९

मला ले मालिन.

५६ वरीय.

य, ल, ल. २६

वरीये यल ल.

५७ कल्कि.

र, ल, ल. २७.

कल्कि री ल ल.

५८ जतु, नायंक.

स, ल, ल. २८

स लि ले जतु.

५९ छिद्र.

त, ल, ल. २९

छिद्रे त ल ल.

६० क्षुप, हर.

ज, ल, ल. ३०

ज ला ल क्षुप.

६१ क्षुत, विष्णु, पंचा, पंचः§

भ, ल, ल. ३१

भू ल ल क्षुत.

§ मागधी पिंगळछंदोप्रथ

६२ हलि, जनमि, जमक, जमकाणा,

} न, ल, ल. ३२

जमक, यमक, आत्मक.

न ल ल हलि.

६ गायत्री छंद. ६४ भेद छे. छ वर्ण.

६३ विद्युलेखा, शेषा, शेषराज, शेष.†

म, म. १

मा मे विद्युलेखा.

† शेष नाम प्राकृत पिंगळसूत्रमां छे.

६४ पंथा.

य, म. २

य मे पंथा थाशे.

૬ ગાયત્રી છંદ.

વર્ણમેઢ.

૨૩૩

૬૫ કરેણૂ.

ર, મ. ૩

છે કરેણૂ રા મે.

૬૬ અભિલ્યા.

સ, મ. ૪

અભિલ્યા સા મા થી.

સગળે માભિલ્યા.

(સગળ મ અભિલ્યા.)

૬૭ વઘ્રૂ.

ત, મ. ૫

તા મા થકી વઘ્રૂ.

૬૮ કજ્ઞા.

જ, મ. ૬

જ મા થકી કજ્ઞા.

૬૯ સિન્ધુરયા.

ધ, મ. ૭

સિન્ધુરયા મા મે.

૭૦ ગુણવતી, શશિશ્રુતા.

ન, મ. ૮

ગુણવતી ના મે.

૭૧ તંત્રી.

મ, ય. ૯

મા યે થાય તંત્રી.

૭૨ સોમરાજી, શંખધારી, અર્દ્ધભુજંગી, }

ય, ય. ૧૦

હરિશંખાણા, શંખનારી, સોમરાજ. }

ય યે સોમરાજી.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં ૧૦ માત્રાનું સામાન્ય નામ સોમરાજી રાહ્યું છે.

તેના ઉદાહરણમાં આજ પ્રમાણે બે યગળ આવે છે.

માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં “ હરશંખાણ ” નામ આપ્યું છે.

૭૩ પિકાલી.

ર, ય. ૧૧

રા ય થી પિકાલી.

૨૩૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૭૪ કમની.

સ, ય. ૧૨

કમની સ યી થી.

૭૫ તનુમધ્યા, ચૌરસ (છંદ:પ્રભાકર.)

ત, ય. ૧૩

તા યે તનુમધ્યા.

૭૬ અરજસ્કા.

જ, ય. ૧૪

જ યે અરજસ્કા.

૭૭ ઇતિ, કામલતા.

મ, ય. ૧૫

છે ઇતિ મ યે થી.

૭૮ શશિવદના,^૧ શશિમુખી, ચોરસા,^૨ચઝવંશા,^૩ ચઝરંસા,^૪ ચંડરસા,સીસા, ચતુરવર્ણા, ચતુરંશા,^૫મદરશીર્ષા,^૬ ચતુરંસા.^૭

ન, ય. ૧૬

શશિવદના ન્યે, શશિમુખી ના યે.

૧ છંદ:પ્રભાકરમાં આનું પાદાકુલક એવું નામ પણ જણાવે છે, પૃષ્ઠ. ૧૩૩. ૨ ભગવત પિંગલમાં. ૩ મનહર પિંગલ અને છંદ:શૃંગારમાં. ૪ નાગરાજ પિંગલમાં. ૫ પૃથીરાજરાસા તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં એ નામ છે. ૬ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે. ૭ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાંથી. આ રૂપ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં સ્વાત્રામેલમાં ગણ્યું છે.

૭૯ અવોઢા.

મ, ર. ૧૭

થાયા ડવોઢા મ રે.

(થાય અવોઢા મ રે.)

૮૦ કચ્છપી.

ય, ર. ૧૮

ય રે થી કચ્છપી.

૬ ગાયત્રી છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૩૫

૮૧ વિમોહા, વિજોહા, વિજ્જૌહા^૧, અર્દ્ધ-
 કામમોહિની, સ્વર્ગિણી, રસાવલી,
 ચંદ્રમાલા, વિજ્જોદા^૨, વિયોધા, જોહા. } ર, ર. ૧૯

છે વિમોહા ર રે.

^૧ છંદોદૃતમુક્તાવલિ તથા ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પ્રમાણે.^૨ છંદ:પ્રભાકર પૃષ્ઠ ૧૩૪.

૮૨ મૃદુકીલા.

મ, ર. ૨૦

મૃદુકીલા સ રે.

૮૩ સ્થાલી, સ્વંડા.

ત, ર. ૨૧

સ્થાલી ત રા થકી.

૮૪ વલીમુસ્વી,[‡] વાળી.

જ, ર. ૨૨

જ રે વલીમુસ્વી.

[‡]છંદોલતા આનું નામ નગાનિકા કેહેછે, પણ અક્ષર ચારમાં જ ગ
 આ માપથી નગાનિકા છે, માટે તે માનવા જોગ નથી.

૮૫ શુનક.

મ, ર. ૨૩

શુનક ભૂ ર થી.

નાટ્યશાસ્ત્રમાં આને શાલિની નામ આપેછે, પણ શાલિની અક્ષર
 ૧૧માં પ્રસિદ્ધ છે, માટે તે વાત માન્ય નથી.

૮૬ નિરસિકા, ગિરા^૧

ન, ર. ૨૪

નિરસિકા ન રે. ન ર ગિરાવિષે.

^૧ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.૮૭ નિસ્કા, સોમકુલ, વીર્યા^૨.

મ, સ. ૨૫

નિસ્કા મા સ થકી.

^૨ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૮૮ મશગા.

ય, સ. ૨૬

૨૩૬

રણપિંગલ.

સમજૂતી.

ય સા થી મશગા.

૯૯ કર્મદા, તિલ.

ર, સ. ૨૭

કર્મદા ર સ થી.

૯૦ તિલકા, અર્ધતોટક, શ્રીલ,^૧

તિલ્લના, દંડલય, તિલ્લ, ધ્વજ,

દિલ્લ,^૨ ચંડલયા,^૩ દિલ્લા,^૪વનિતા,^૫ તિલ્લા.^૬

સ, સ. ૨૮

તિલકા સ સ થી.

૧ છંદ:શૃંગાર.

૨-૩ નાગરાજ પિંગલ.

૪ છંદ:સાર.

૫ છંદોલતા.

૬ છંદ: પ્રભાકર. પૃષ્ઠ. ૧૩૫

ચંડલયા નામ માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં પળ છે.

૯૧ વસુમતી, કમલા.^૭

ત, સ. ૨૯

તા સે વસુમતી.

૭ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૯૨ કુહી. અપરભા.^૮

જ, સ. ૩૦

જ સે કર કુહી.

૮ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૯૩ સૌરભિ.

ખ, સ. ૩૧

સૌરભિ મ સ થી.

૯૪ સરિ.

ન, સ. ૩૨

સરિ ન સ થકી.

૯૫ સાહુતિ.

મ, ત. ૩૩

મા તી થી સાહુતિ.

૯૬ ચિન્દુ.

ય, ત. ૩૪

ચતીથી છે ચિન્દુ.

६ गायत्री छंदः

वर्णमेळ.

२३७

- ९७ मन्त्रिका. र, त. ३९
मन्त्रिका रा ता थौं.
- ९८ दुण्डि. स, त. ३६
स त थी तो दुण्डि.
- ९९ मन्थान, मंथाणा, मंथाण, मन्थानक. त, त. ३७
तं ता थौं मन्थान. मन्थानके ता त.
- १०० क्षमापालि. ज, त. ३८
ज ता क्षमापालि.
- १०१ राढि. भ, त. ३९
भा त थकी राढि.
- १०२ अनिभृत. न, त. ४०
अनिभृते ना त.
- १०३ मङ्कुर. म, ज. ४१
छे मंङ्कुर मूज.
- १०४ वृत्तहारि. ख, ज. ४२
य जे वृत्तहारि.
- १०५ धारिका (छंदोलता), आर्भव. र, ज. ४३
धारिका र जा थौं.
- १०६ मधुमारक. स, ज. ४४
मधुमारके रज.
- १०७ हाटकशालि, मंथान, शशिराट.^१ त, ज. ४५
तजा हाटकशालि.
- १ छंदोलता.

૨૩૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૦૮ વસંત^૧ માલતિકા, માલતી, } જ, જ. ૪૬
 માનવક^૨, *મનોહર, †માનવ. }

વસંત જ જા થો.

મનોહર જા જ.

જ્ઞ માલતી થાય.

૧ છંદોલતા. ૨ મા. પિ. છં. ગ્રંથ ચિ. ટી. *છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાંથી.

† માગધી પિંગલછંદોગ્રંથ.

છંદ:પ્રભાકરમાં ઘણા મતે આ વૃત્તનું માપ ઉપર પ્રમાણેજ છે, પણ કોઈ કોઈ પિંગલકાર, ત ય, અને જ યથી આનું માપ બતાવેછે, પણ તેવા માપનાં બીજાં વૃત્તો આ પિંગલમાં દાખલ છે.

૧૦૯ પાકલિ.

મ. જ. ૪૭

પાકલિ મ જા થો.

૧૧૦ પુટમર્દિ, કરહંવા.

ન, જ. ૪૮

ન જ પુટમર્દિ.

૧૧૧ કંસારિ.

મ, મ. ૪૯

કંસારિ મા મ થો.

૧૧૨ સોમશ્રુતિ.

ય, મ. ૫૦

ય મે સોમશ્રુતિ.

૧૧૩ સોપધિ.

ર, મ. ૫૧

રો મ થી સોપધિ.

૧૧૪ શંહુચુતિ.

સ, મ. ૫૨

સ મ શંહુચુતિ.

૧૧૫ ઇન્ધા.

ત, મ. ૫૩

ઇન્ધા ત મા થકો.

૧૧૬ સાવટુ.

જ, મ. ૫૪

६ गायत्री छंद.

वर्णमेल.

२३९

ज भार्यो सावदु.

११७ नन्दि, दुमन्दर (छन्दार्णव प्रमाणे.) भ, म. ५५
नन्दि भ भी थर्को.

११८ अयमित. न, म. ५६

अयमिते न भ.

११९ प्रोथा. म, न. ५७

छे प्रोथा म न थो.

१२० अर्ति. य, न. ५८

य ने अर्ति कर.

१२१ प्रतरि. र, न. ५९

री न थी प्रतरि.

१२२ विससि स, न. ६०

स न थी विससि.

१२३ अतिकलि. त, न. ६१

ती ने अतिकलि.

१२४ सुदायि. ज, न. ६२

सुदायि ज न थो.

१२५ अनति. म, न. ६३

भी न थो अनति.

१२६ दमनक, उपवलि, दमन }
मदनक, मदन, ^१मदकल. } न, न. ६४

न न दमनक.

१ छंदोलता प्रमाणे.

૨૪૭

રૂણાપિંગલે.

સમવૃત્ત.

૭ ઉષ્ણિક છંદ. ૧૨૮ ભેદ થાયછે. સાત વર્ણ.

ઘૂતરલાકરનો નારાયણમંત્રી ટીકામાં કહ્યું છે કે “સાત અક્ષરના છંદમાં
૬ અને પાંચે યતિ થાય” એમ કેટલા એકનું મત્ત છે.

૧૨૭ શીર્ષા, શિષા, શિષ્યા^૧, શીર્ષરૂપકં, } મ, મ, ગ. ૧
શીર્ષક, લક્ષ્મી, મેઘાઈ, મુક્તાગુમ્ફ. }

મા મા ગા થી છે શીર્ષા.

૧ છંદ:પ્રભાકર. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. ૩ છંદોદિત્તમુક્તાવાલિ.

૧૨૮ પ્રહાણ. ય, મ, ગ. ૨

પ્રહાણે યા મા ગા છે.

૧૨૯ સૈરવી. ર, મ, ગ. ૩

સૈરવીમાં રા મા ગા.

૧૩૦ શમ્બૂક. સ, મ, ગ. ૪

સ મ ગા છે શમ્બૂકે.

૧૩૧ નિમ્નાશયા. તં, મ, ગ. ૫

નિમ્નાશયા તા મા ગે.

૧૩૨ સુમોહિતા. જ, મ, ગ. ૬

સુમોહિતા જા મા ગે.

૧૩૩ અધીરા. મ, મૈ, ગ. ૭

થાય અધીરા ભ્મા ગે.

૧૩૪ હોલા. ન, મ, ગ. ૮

ન મ ગ થી હોલા છે.

૧૩૫ ઇમ્ભ્રાન્તા. મં, ય, ગ. ૯

મા યા ગે ઇમ્ભ્રાન્તા.

૧૩૬ અબીક. ય, ય, ગ. ૧૦

અબીકે ય યા ગા છે.

७ उँष्णिक् छंद.

वर्णमेळ.

२४१

१३७ अहिंसा.

र, य, ग. ११

रा य गे अहिंसा छे.

१३८ रसधारि.

स, य, ग. १२

रसधारि सा या गे.

१३९ वेधा, भक्ति.^१

त, य, ग. १३

वेधा रच ता या गे.

१ छंदःप्रभाकरवाळे मूळतुं वेधा नाम न जाणवाथी आ भक्ति नाम नहुं कल्प्युं छे.

१४० पद्या.

ज, य, ग. १४

ज या ग थकी पद्या.

१४१ किणपा.

भ, य, ग. १५

थाय किणपा भ्या गे.

१४२ सुरि.

न, य, ग. १६

सुरि न य गा थी छे.

१४३ किर्मीर.

म, र, ग. १७

किर्मीरे छे म रा गा.

१४४ वयस्य, जयमंगल (प्रवीणसागरमां).

य, र, ग. १८

वयस्ये या र गा छे.

१४५ भूरिधामा.

र, र, ग. १९

भूरिधामा र रा गे.

१४६ हंसमाला.

स, र, ग. २०

स र गे हंसमाला.

१४७ भीमार्जन.

त, र, ग. २१

भीमार्जने त रा गा.

१४८ पुरोहिता.

ज, र, ग. २२

૨૪૨

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

પુરોહિતા જ રા ગે.

૧૪૯ હોડપદા.

મ, ર, ગ. ૨૩

હોડપદા મ રા ગે.

૧૫૦ સ્વરકરા.

ન, ર, ગ. ૨૪

સ્વરકરા ન રા ગે.

૧૫૧ મદલેલા.

મ, સ, ગ. ૨૫

માં સા ગે, મદલેલા.

આ વૃત્તમાં કેટલાક ૩, ૪ યતિ માનેછે. વઠ્ઠી કોઈ આના વમણાને
લીલા વૃત્ત કેહેછે.

૧૫૨ મહનીયા.

ય, મ, ગ. ૨૬

ય સા ગે મહનીયા.

૧૫૩ શરગીતિ.

ર, સ, ગ. ૨૭

રા સ ગે શરગીતિ.

૧૫૪ કરભિત્, રૈરંગ (પિ. છં. ગ્રં.). સ, સ, ગ. ૨૮

કરભિદ્ સ ગા થી.

૧૫૫ સ્થૂલા.

ત, સ, ગ. ૨૯

સ્થૂલા રત્ત ત સા ગે.

૧૫૬ કુમારલલિતા, ^૧લલત, ^૨

અવિરામ, રાયપતિ. }

જ, સ, ગ. ૩૦

કુમારલલિતા તો,

જ સા ગ થર્કો થાતો.

૧ બે પાંચે યતિ લાવવા કોઈ કેહેછે. છંદ:પ્રભાકર આદિ ગ્રંથોમાં યતિ
કેહી નથી. આઠ અક્ષરમાં આ નામનું વૃત્ત અંક ૨૯૮ મે છે.

૨ ગણપ્રસારપ્રકાશમાં.

૧૫૭ રુચિર.

મ, સ, ગ. ૩૧

७ उष्णिग छंद.

वर्णमेल.

२४३

भासग रुचिरे छे.

१५८ दृति, करह.

न, स, ग. ३२

दृति-करह ना सगे.

१५९ हिन्दीर, सालका(गणप्रतारप्रकाश). म, त, ग. ३३

हिन्दीरे मा ता ग छे.

१६० उपिक.

य, त, ग. ३४

यता गा, छे उपिके.

पिंगलछन्दःसूत्र प्रमाणे ३, ४ यति.

१६१ मृष्टपादा.

र, त, ग. ३५

मृष्टपादा रा त गे.

१६२ मायाविनी.

स, त, ग. ३६

स त गे मायाविनी.

१६३ राजराजी, भिन्ना.

त, त, ग. ३७

भिन्ना त ता गा थकी,

छे राजराजी नकी.

१६४ कुठारिका.

ज, त, ग. ३८

कुठारिका जा त गे.

१६५ कल्पमुखी, लीला.^१

भ, त, ग. ३९

कल्पमुखी भी त गे.

^१ छंदःप्रभाकरसां आ नामछे.

१६६ परभृत.

ल, त, ग. ४०

परभृते ना त गा.

१६७ महोन्मुखी.

म, ज, ग. ४१

मा जी गे महोन्मुखी.

૨૪૪

૨ પાપિંગલ.

સમશ્રુત્ત.

૧૬૮ મહોદ્ધતા, કુમારિકા.^૧

ય, જ, ગ. ૪૨

ય જા ગે મહોદ્ધતા.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧૬૯ ચામર, સમાનિકા,^૧સમાના,^૨ વાળી.^૩

ર, જ, ગ. ૪૩

છે સમાનો રા જ ગે.

૧ છંદોદ્યુત્તમુક્તાવલી. ૨ ભગવતપિંગલ અને કામદુધાવત્સ.

૩ એક માગથી પિંગલ.

૧૭૦ કઠોદ્ધતા.

સ, જ, ગ. ૪૪

સ જ ગે કઠોદ્ધતા.

૧૭૧ પૂર્ણા.

ત, જ, ગ. ૪૫

પૂર્ણા ત જ ગા થકી.

૧૭૨ વહિર્વલિ.

જ, જ, ગ. ૪૬

વહિર્વલિ જા જ ગે.

૧૭૩ ઉન્દરિ.

મ, જ, ગ. ૪૭

ઉન્દરિ મ જા ગથી.

૧૭૪ પુરાટે.

ન, જ, ગ. ૪૮

પુરટિ ન જા ગથી.

૧૭૫ વર્કરિતા, સુભગ, સ્વંગા,^૧સ્વંગા, સ્વંજા, સ્વંડકા.^૨

મ, મ, ગ. ૪૯

મા ભા ગે વર્કરિતા.

૧ માગથી પિંગલછંદોગ્રંથ.

૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧૭૬ કૈશવતી.

ય, મ, ગ. ૫૦

ય ભા ગે કૈશવતી.

ॐ उष्णिक् छंद.

वर्णमैत्र.

२४१

१७७ सौरकान्ता.	र, भ, ग. ९१
सौरकान्ता र भ गे.	
१७८ अधिकारी.	स, भ, ग. ९२
अधिकारी स भ गे.	
१७९ निर्वाधिका, चूडामणि.	त, भ, ग. ९३
निर्वाधिका त भ गे.	
१८० महोधिका	ज, भ, ग. ९४
महोधिका ज भ गे.	
१८१ मौरलिक, कलिता, कलका. ^१	भ, भ, ग. ९५
मौरलिके भ भ गा.	
१ गणप्रस्तारप्रकाश.	
१८२ स्वनकरी.	न, भ, ग. ९६
स्वनकरी न भ गे.	
१८३ नवसरा, मदलेखा. ^१	म, न, ग. ९७
मा ना गे नवसरा.	
१ गणप्रस्तार प्रकाश.	
१८४ चिररुचि.	य, न, ग. ९८
य ना गे चिररुचि.	
१८५ बहुलया.	र, न, ग. ९९
रा न गे बहुलया.	
१८६ यमनक.	स, न, ग. १००
स न गा यमनके.	
१८७ हीर.	त, न, ग. १०१
छे हीर त न गथी.	
१८८ खिदा.	ज, न, ग. १०२

૨૪૬

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

સ્વિદા રત્ન જ ન ગે.

૧૮૯ ઉલપા.

મ, ન, ગ. ૬૩

ભા ન ગ થોં ઉલપા.

૧૯૦ મધુમતી, મધુમત, વાસ્તુમતી.^૧ ન, ન, ગ. ૬૪

ન ન ગ મધુમતી.

૧. હુંદેલતા. વિ. એસ. આપ્ટેની ડિક્ષનેરીમાં પાંચ વેચે યતિ કહી છે.

૧૯૧ નીહારી.

મ, મ, લ. ૬૫

નીહારી મા મા લા થોં.

૧૯૨ કંસાસારિ.

ય, મ, લ. ૬૬

ય મા લે કંસાસારિ.

૧૯૩ સ્વર્વિણી.

ર, મ, લ. ૬૭

સ્વર્વિણી રા મા લે થોં.

૧૯૪ ગૃહિણી.

સ, મ, લ. ૬૮

ગૃહિણી સા મા લે થોં.

૧૯૫ વર્દિષ્ણુ, ગૂર.

ત, મ, લ. ૬૯.

તા મા લ થી વર્દિષ્ણુ.

૧૯૬. શ્રોણી.

જ, મ, લ. ૭૦.

જ મા લ થી શ્રોણી જ.

૧૯૭ વ્યાહારિ.

મ, મ, લ. ૭૧

મા મ લ થી વ્યાહારિ.

૧૯૮ કિશલય.

ન, મ, લ. ૭૨

કિશલયે ના મા લ.

૧૯૯ દેવલ.

મ, ય, લ. ૭૩

મ્યા લા દેવલે થાય.

७ उष्णिक् छंद.

वर्णमेल.

२४७

२०० नर्दि.

य, य, ल. ७४

य या ला थकी नर्दि.

२०१ अनासादि.

र, य, ल. ७५

रा य ले अनासादि.

२०२ अलालापि.

स, य, ल. ७६

स य ले अलालापि.

२०३ गुज्जा.

त, य, ल. ७७

गुज्जा त य ले थाय.

२०४ ऋचा.

ज, य, ल. ७८

ऋचा ज य ले थाय.

२०५ नन्दथु.

भ, य, ल. ७९

नन्दथु भ या ले थौ.

२०६ अनु.

न, य, ल. ८०

अनु न य ला थीज.

२०७ अम्मेथी.

म, र, ल. ८१

अम्मेथी मो र ले थौ.

२०८ मयूरी.

य, र, ल. ८२

मयूरी या र ले थौ.

२०९ सामिका.

र, र, ल. ८३

सामिका रा र ले थौ.

२१० प्रोज्झिता.

स, र, ल. ८४

स र ले प्रोज्झिता ज.

२११ वृन्दा.

त, र, ल. ८५

वृन्दा विपे त रा ल.

२४८

रणापिंगल.

गमवृत्त.

२१२ प्रतर्दि, स्वरूप, सरूप.^१ ज, र, ल. ८६

प्रतर्दि जा र ला थो

१ सरूप नाम मागधी पिंगलछंदोग्रंथनी चित्रसेन टीकामां छे.

२१३ मीनपदी. भ, र, ल. ८७

मीनपदी भ रा ल.

२१४ मणिमुखी. न, र, ल. ८८

मणिमुखी न रा ल.

२१५ मौलिसक्. म, स, ल. ८९

मौलिसक् म स ला थो.

२१६ परभानु. य, स, ल. ९०

य सा ले परभानु.

२१७ मेथिका. र, स, ल. ९१

मेथिका र स ले थो.

२१८ गोधि. स, स, ल. ९२

स स ले कर गोधि.

२१९ सरलांग्रि. त, स, ल. ९३

ता सा ल सरलांग्रि.

२२० विरोहि. ज, स, ल. ९४

ज सा ल थो विरोहि.

२२१ वरजापि. भ, स, ल. ९५

भा स ल वरजापि.

२२२ अहरि, करहंतु, कलहंस, करह-
 न्ता, करहंज, करहंच, करहंची,
 करहंस, करहंत, वच्छ. } न, स, ल. ९६

૭ ઉષ્ણિક હ્રંદ.

વર્ણમેલ.

૨૪૯

અહરિ નસલે થો.

૧ છંદોવૃત્તસુક્તાવલિ. ૨ છંદઃપ્રભાકર. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં
આને ૮ માત્રાનું ૨૧મું રૂપ ગણી તેનું નામ વચ્છ આપ્યું છે.

૨૨૩ સમ્પાક.

મ, ત, લ. ૯૭

સમ્પાકે માતાલઘુ.

૨૨૪ પદ્ધરિ.

ય, ત, લ. ૯૮

યતોલે થી પદ્ધરિ.

૨૨૫ ગૂર્ણિકા.

ર, ત, લ. ૯૯

ગૂર્ણિકા રાતાલથો.

૨૨૬ કાહી.

સ, ત, લ. ૧૦૦

સતલે કાહી કર.

૨૨૭ કામોદ્ધતા.

ત, ત, લ. ૧૦૧

કામોદ્ધતા તાતલ.

૨૨૮ સ્વર્પરિ.

જ, ત, લ. ૧૦૨

જતાલથી સ્વર્પરિ.

૨૨૯ શંતનુ, લીલા.

મ, ત, લ. ૧૦૩

શંતનુમાં ભાતલ.

“છંદાર્ણવમાં” અંતે ગુરુ કહ્યો છે, તે ભૂલ છે.

૨૩૦ મુરજિકો.

ન, ત, લ. ૧૦૪

મુરજિકા નાતલ.

૨૩૧ કાલમ્બી.

મ, જ, લ. ૧૦૫

કાલમ્બી મજાલથો.

૨૩૨ ઉપોહા.

ય, જ, લ. ૧૦૬

ઉપોહા યજાલઘુ.

૨૩૩ કાર્પિકા.

ર, જ, લ. ૧૦૭

२५०

रणपिंगळ.

समवृत्त.

कार्पिका रजालघु.

२३४ मुहुरा.

स, ज, ल. १०८

मुहुरा सजोलघु.

२३५ दोषा.

त, ज, ल. १०९

दोषा रच ताजल.

२३६ उपोदरि.

ज, ज, ल. ११०

उपोदरि जोजल.

२३७ जासरि.

म, ज, ल. १११

जासरि भजे लथौ.

२३८ वासकि, सुवासक,^१ सुवासा,^२

सवासनि, सुवास, रासा,

सवासन.^३

न, ज, ल. ११२

नजलथौ वासकि.

१ गणप्रस्तारप्रकाश. २ छंदोवृत्तमुक्तावलि. ३ छंदःप्रभाकर.

२३९ भूरिमधु.

म, भ, ल. ११३

मा भाले भूरिमधु.

२४० भूरिवसु.

य, भ, ल. ११४

य भाले भूरिवसु.

२४१ हर्षिणी.

र, भ, ल. ११५

हर्षिणीमां रभल.

२४२ लोलतनु.

स, भ, ल. ११६

स भाले लोलतनु.

२४३ क्रोडान्तिक.

त, भ, ल. ११७

क्रोडांतिके तभल.

७ उष्णिक छंद.

वर्णमैल.

२५१

२४४ स्तरधि.

ज, भ, ल. ११८

ज भा ल थी स्तरधि.

२४५ पौरसरि.

भ, भ, ल. ११९

भा भ ल पौरसरि.

२४६ वीरवटु.

न, भ, ल. १२०

न भ ल वीरवटु.

२४७ अमति.

म, न, ल. १२१

मा ना ले थी अमति.

२४८ अहति.

य, न, ल. १२२

य ना ले थी अहति.

२४९ वरशशि.

र, न, ल. १२३

रा न ले वरशशि.

२५० धनधरि.

स, न, ल. १२४

स न ले धनधरि.

२५१ मुषकि.

त, न, ल. १२५

ता ना लघु मुषकि.

२५२ कुरादि.

ज, न, ल. १२६

ज ना लघु कुरादि.

२५३ कोशि.

भ, न, ल. १२७

कोशि कर भ न ल.

२५४ अचटु, सुमत (ग. प्र. प्र.).

न, न, ल. १२८

अचटु न न लघु,

૨૫૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૮ અનુષ્ટુપ્છંદ. ૨૫૬ ભેદ થાયછે. આઠવર્ણ.

૨૫૬ વિદ્યુન્માલા, વિદ્યુન્લેલા, વીજુમાલા, }
 'વ્રદામાલા, મૌક્તિકતિલક, વિજ્જુ- }
 માલા, વિદૂનમાલા, ^૨સોમકાન્ત, ^૩સો } મ, મ, ગ, ગ. ૧
 મક્રાન્ત, ^૩સોમકંતો, ^૩સોમકંતો, }
^૩મહાળી, સોમક. }

મા મા ગા ગે, વિદ્યુન્માલા.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. ૨ મુનિસુંદરપિંગલમાંથી. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં
 આને ૧૬ માત્રાનું પેદેલું રૂપ ગણ્યું છે, અને તેમાં અર્ધે યતિ કહી છે.
 વિદ્યુન્માલા, રાગ ક્ષીંક્ષોટી તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રિપુટ. સંગીતાનુસાર
 છંદોમજરી પ્રમાણે.

૩ માગધી “છંદઃશતક” પ્રમાણે. ચારે ચારે વિશ્રામ.

૨૫૬ અનિર્ભાર. સ, મ, ગ, ગ. ૪

સ મ ગા ગા ડનિર્ભારે છે.

૨૫૭ ઇન્દ્રફલા, ઇન્દ્રવલા, દંડલિયા. મ, મ, ગ, ગ. ૭

ઇન્દ્રફલા ભા મા ગા ગે.

૨૫૮ ગોપાવેદી. ન, મ, ગ, ગ. ૮

ન મ ગ ગે ગોપાવેદી.

૨૫૯ ભૂમધારી. ય, ય, ગ, ગ. ૧૦

બને ભૂમધારી ય્યા ગે.

૨૬૦ મૌલિમાલિકા. ર, ય, ગ, ગ. ૧૧

મૌલિમાલિકા યા ગા ગે.

૨૬૧ યુગધારિ. સ, ય, ગ, ગ. ૧૨

યુગધારિ સા યા ગા ગે.

८.अनुष्टुप् छंद.

वर्णमेल.

२५३

२६२ विराजिकरा.

ज, य, ग, ग. १४

विराजिकरा ज्या गा गे.

२६३ वात्या.

भे, य, ग, ग. १५

भा य ग ग थी छे वात्या.

२६४ पाञ्चालांघ्रि, पञ्चा-

स्यांघ्रि, वस्तु.^१

न, य, ग, ग. १६

न य ग ग पांचालांघ्रि.

१ छंदोलता.

२६५ श्लोक.

म, र, ग, ग. १७

मा रा गी गा धरो श्लोके.

२६६ कुलाधारी, शुद्धगा.

य, र, ग, ग १८

कुलाधारी यरी गी गे.

प्रवीणसागर लेहेर ७१ मीए “चिंतामणी” नामने छंद छे, ते आथो अपभ्रंश थयो होय एम जणायछे. ए फारसी गझलनी रीते गवायछे.

२६७ परिधारा.

स, र, ग, ग. २०

परिधारा स रा गा गे.

२६८ यशस्करी.

ज, र, ग, ग. २२

यशस्करी ज री गा गे.

२६९ कुररिका.

न, र, ग, ग. २४

कुररिका न रा गा गे.

२७० मनोला.

य, स, ग, ग. २६

मनोला य स गा गे थी.

२७१ रमणियशिखा, पञ्चशिखा

स, स, ग, ग. २७

रमणीयशिखाए तो,

૨૫૪

રણપેગઢ.

સમઃ

સ સ ગા ગ ધરાશે તો.

૨૭૨ ખાંગી.

જ, સ, ગ, ગ. ૩૦

જે સા ન ગ થકી ખાંગી.

૨૭૩ રુદ્રાલી.

ન, સ, ગ, ગ. ૩૨

ન સ ગ ગર્થો રુદ્રાલી.

૨૭૪ પારાન્તચારી.

ય, ત, ગ, ગ. ૩૪

યતગ્મે પારાન્તચારી.

૨૭૫ કૌચમાર.

સ, ત, ગ, ગ. ૩૬

સ ત ગા ગા કૌચમારે.

૨૭૬ કરાલી, કામતાકા, કેતુમાલા. ત, ત, ગ, ગ. ૩૭

તા તા ગ ગા થો કરાલી.

૨૭૭ વારિશાલા, વિતાન, વિતાન. જ, ત, ગ, ગ. ૩૮

જ તે ગ ગે વારિશાલા.

છંદઃપ્રમાણમાં વિતાનના ગણ ર, ભ, ત, ન કહ્યા છે, પણ તેવા માપનો અતિમોડા ૫૨ મા રૂપનો છે, એટલે ૨ અગિયાય ગ્રહ્ય નથી. વડી વાગ્વલ્લભ તથા માત.છંદોમંજરીમાં પણ વિતાનના ગણ જ, ત, ગ, ગ. છે.

૨૭૮ વાન્તભાર,

ન, ત, ગ, ગ. ૪૦

ન ત ગ ગા વાન્તભારે.

૨૭૯ સિંહલેલા.

ર, જ, ન, ગ. ૪૧

રા જ ગી ગ સિંહલેલા.

૨૮૦ દિગીશ.

સ, જ, ગ, ગ. ૪૪

સ જ ગા ગ છે દિગીશે.

૨૮૧ સારાવનદા.

ત, જ, ગ, ગ. ૪૫

સારાવનદા ત જા ગે.

૨૮૨ કૃષ્ણગતિકા.

મ. જ, ગ, ગ. ૪૭

૬ અનુષ્ઠુપ્ છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૫૫

કૃષ્ણગતિકા મ જા ગ્મે.

૨૮૩ પ્રતિસીરા, ધંજા, ધંજ. * મ, મ, ગ, ગ. ૪૯

મો મે ગી મે પ્રતિસીરા.

† એક માળથી પિંગઠ, જેના ઉપર ચિત્રલેખની ટીકા છે, તેમાં ધંજાની ૩૩-૩૩-૧૧૩-૧૩ પ્રવાળે માત્રા કરી માત્રામાં દાખલ કર્યો છે, પણ બીજાં પિંગઠોમાંથી ડાહ્યું માપ થતાં, તથા આજ પ્રવાળથી તે વર્ણમેલનો સિદ્ધ થતાં બાકી દાખલ કર્યાં છે.

* ગગપ્રસ્તાર પ્રકાશ.

૨૮૪ અતિમોહ. સ, મ, ગ, ગ. ૫૨

સ મ ગા મે અતિમોહા.

૨૮૫ ચતુરીશ. જ, મ, ગ, ગ. ૫૪

જ મે ગ મે ચતુરીશા.

૨૮૬ ચિત્રપદા, ચિત્રપદ. મ, મ, ગ, ગ. ૫૫

ચિત્રપદા મ મ ગા મે.

૨૮૭ દુતમુલ્હી. ન, મ, ગ, ગ. ૫૬

દુતમુલ્હી ન મ ની મે.

૨૮૮ હંસરુત^૧, હંસપદી^૨. મ, ન, ગ, ગ. ૫૭

મ્યાગ્ને હંસરુત ધારો.

૧ છંદોમંજરીમાં હંસરુત નામ છે. ૨ છંદોલ્લતા.

૨૮૯ સંધ્યા, ધોધા (ગણ. પ્ર. પ્ર.). ત, ન, ગ, ગ. ૬૧

સંધ્યા તન ગ ગ આવે.

૨૯૦ તુંગા, તુંગ, તુરંગ (ઉંદા પ્રમાણકર). ન, ન, ગ, ગ. ૬૪

ન ન ગ ગ કર તુંગે.

૨૯૧ વિહાવા. ય, ય, લ, ગ. ૭૪

વિહાવા ય યા લા ગયો.

૨૭૬

રળપિંગલ.

સમઘૂત.

૨૯૨ હેમરૂપ.

ર, ર, લ, ગ. ૮૩.

હેમરૂપે ર રા લ ગી.

૨૯૩ શલકપ્લુત.

સ, ર, લ, ગ. ૮૪.

સ લ ગા શલકપ્લુતે.

૨૯૪ નારાચિકા, નારાચ, આણંદ,
આનંદરૂપક.

} ત, ર, લ, ગ. ૮૫

નારાચિકા ત રા લ ગે.

૨૯૫ પ્રમાણિકા, પ્રમાણી^૧, પાવાણી,
અર્ધનારાચ, સામાણી, પ્રવાણિકા,
બગસ્વરૂપિણી, લઘુનારાચ^૨.

} જ, ર, લ, ગ. ૮૬

પ્રમાણિકા જ રા લ ગે.

૧. મંદારમરંદચંપૂતી ટીકામાં કેહેછે કે, કોઈ પ્રમાણી એવું નામ પળ આપેછે.

૨. નાનક ગુરુની કવિતામાં નરાજ એવું નામ આપેછે.

રાગ. પરજ તાલ જલદ દાદરો (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૨૯૬ નરાચી, નારાચી.

મ, ર, લ, ગ. ૮૭

મા ર લ ગા નરાચીમાં.

કોઈ પિંગલકાર આ ઘૂતને લઘુનારાચ કેહેછે. પળ તે અયોગ્ય છે.

૨૯૭ ઉપલિની, કૃતવતી.

ન, ર, લ, ગ. ૮૮

ઉપલિની ન રે લ ગે.

૨૯૮ કલિલા, કરિલા.

સ, સ, લ, ગ. ૮૯

કલિલા સ સ લા ગ થી.

૨૯૯ કુમારલલિતા^૧, કુમારિકા^૨.

જ, સ, લ, ગ. ૯૦

જ સા લ ગ પદે ધરો,

કુમારલલિતા કરો.

૧. ઘૂતરજાકરની નારાયણમંદી ટીકાના ૨૯૮ ટિપ્પણમાં લેખ છે કે,

૮ અનુષ્ટુપ્ છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૫૭

કુમાર લલિતા જસૌ ગૌ ઇતિ સૂત્રં ક્વચિત્ પળ જસગગ માપવાંહું
ભાગિં વૃત્ત ૨૭૨મે અંકે જૂદું છે. જસ ગ એવા માપનું કુમારલલિતા નામનું
વૃત્ત અંક ૧૫૬મે ઉષ્ણિકનું ૩૦મું રૂપ છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૩૦૦ લસદસુ, કમલ^૧, પદ્મ, કમલા^૨. ન, સ, લ, ગ. ૯૬

લસદસુ ન સા લ ગે.

૧ મનહરપિંગલમાં કમલા છે પળ વૃહતિનો ૨૫૬મો ભેદ કમલા થાય
છે. વ઱ી છંદો વૃત્તમુક્તાવલિમાં પળ કમલ નામ નીકળે છે માટે કમલ સંદે છે.

૨ માગધી પિંગલછંદોપ્રથ.

૩૦૧ સરધા.

સ, ત, લ, ગ. ૧૦૦

સરધા સા તા લ ગ થી.

૩૦૨ વિતાન.

જ, ત, લ, ગ. ૧૦૨

વિતાન જા તા લ ગ થી.

૩૦૩ માળવક, માળવકક્રીડ,

માળવકક્રીડિત, પાયક,

નરક્રીડ, માનવક્રીડા,

સુરક્રીડા,^૧ માળવ.

મ, ત, લ, ગ. ૧૦૩

મૂ ત લ ગા, માળવકે.

ચાર પરે, છેદ ટકે.

રાગ સારંગ, તાલ જલદ દાદરો. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી પ્રમાણે)
મંદારમરંદચંપૂમાં પળ “ માળવક ” નું માપ તથા યતિ આ પ્રમાણે
આપ્યાં છે.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૩૦૪ માળવક.

ન, ત, લ, ગ. ૧૦૪

ન ત લ ગા માળવકે.

૩૦૫ હઠિની.

મ, જ, લ, ગ. ૧૦૫

મો જા લા ગ થી હઠિની.

૩૦૬ શ્રદ્ધરા, ઉદ્ધરા.

ર, જ, લ, ગ. ૧૦૬

२५८

रणपिंगळ.

समवृत्ते.

श्रद्धारा र जा ल ग थी.

३०७ विद्या, उध्या. त, ज, ल, ग. १०९

विद्या त ज ला ग थी.

३०८ अरालि. ज, ज, ल, ग. ११०

अरालि ज जा ल ग थी.

३०९ अत्तनि. न, ज, ल, ग. ११२

अत्तनि न जा ल ग थी.

३१० कुरुवरी. र, भ, ल, ग. ११५

रा भ ला गे कुरुवरी.

३११ गजगति. ४, ४ वर्णे यति. न, भ, ल, ग. १२०

न भ ल गे, गजगति,

चतुर पै, धर यति.

३१२ शिखिलिखिता, हंसकृत. म, न, ल, ग. १२१

म्ना ला गे शिखिलिखिता.

३१३ ईडा, ईला. त, न, ल, ग. १२५

ईडा त न ल ग थी.

३१४ अरि. भ, न, ल, ग. १२७

भा न ल ग अरि विषे.

३१५ हरिपद, हृतपद. न, न, ल, ग. १२८

हरिपद न न ल गे.

३१६ नागारि. स, य, ग, ल. १४०

स य गा ल थी नागारि.

३१७ लक्ष्मी. र, र ग, ल. १४७

रा र गा ला थी लक्ष्मी ज.

८ अनुष्टुप् छंद.

वर्णमाला.

२५९

३१८ वलीकेन्दु.

स, र, ग, ल. १४८

स र गा ले वलीकेन्दु.

३१९ अमानिका.

ज, र, ग, ल. १५०

अमानिका ज रा गा ल.

३२० नखदा, मालती.

न, र, ग, ल. १५२

नखदा न रा गा ल.

३२१ हरित्

न, स, ग, ल. १६०

हरित न स गा ला र्थो.

३२२ किष्कु.

त, त, ग, ल. १६५

ता ता ग ले थाय किष्कु.

३२३ मल्लिका, समानिका^१

र, ज, ग, ल. १७१

मालिका, मदनमल्लिका. } चार वर्ण यति.

मल्लिका र, जा ग ले र्थो.

३२४ ताणी. (मा. पिं. छं प्रं.)

म, भ, ग, ल. १७७

ताणी गा भा ग ल धीज.

राम दिव्य हंडोल जाति एक ताल मध्य काल तिथ्र (संगीत छंदो नजरी प्रतये).

१ वक्की मंदार मरंद चंपूरां पण नाम तथा यति आ प्रमाणे छे.

३२५ अनृतनर्म, नृतनर्म. (छंदःप्रभाकर.) स, भ, ग, ल. १८०

नृतनर्म स भ गा ल.

३२६ अमरन्दि, हनुमन्त.

त, भ, ग, ल. १८१

ता भा ग ले अमरन्दि.

३२७ कुलचारि.

ज, भ, ग, ल. १८२

ज भा ग ले कुलचारि.

३२८ दीपका.

स, न, ग, ल. १८५

२६०

रणपिंगल.

समवृत्त.

दीपका स न ग ले थौ.

३३० करंजि.

ज, न, ग, ल. १९०

करंजि ज न ग ले थौ.

३३० वृन्त.

स, म, ल, ल. १९६

स म ला ला वृन्ते कर.

३३१ शाखोटकि.

ज, म, ल, ल. १९८

ज मा ल ले शाखोटकि.

३३२ पञ्जरि.

भ, म, ल, ल. १९९

भू म ल ले थी पंजरि.

३३३ अप्रीता, प्रीता, अतिप्रीता,

अलिप्रीता.

} न, म, ल, ल. २००

न म ल ले ऽप्रीता रच.

३३४ मन्थरि.

म, य, ल, ल. २०१

मा या ला ल थी मन्थरि.

३३५ वातुलि.

य, य, ल, ल. २०२

य या ला ल थी वातुलि.

३३६ रामा. (छंदःप्रभाकर)

त, य, ल, ल. २०५

रामा त य ला ले रच.

३३७ भाषा, भासा, संभाषा,

संभासा.

} य, र, ल, ल. २१०

रचो भाषा य रा ल ल.

३३८ विपुला. (छंदःप्रभाकर.)

भ, र, ल, ल. २१३

छे विपुला भ रा ल ल.

३३९ पाकलि.

न, र, ल, ल. २१६

८ अनुष्टुप् छंद.

वर्णमंळ.

२६१

न र ल ले र्थो पाकालि.

३४० अमना, अमनसु. स, स, ल, ल. २२०

अमना स स ला ल र्थो.

३४१ आकतनु. ज, त, ल, ल. २३०

ज ता ल ले आकतनु.

३४२ अखेट. र, ज, ल, ल. २३५

र ज ल ले अखेट रच.

३४३ अतिजनि. म, भ, ल, ल. २४१

मो भा ला ले अनिजनि.

३४४ सृतमधु. स, भ, ल, ल. २४४

स भ ला ले सृतमधु.

३४५ मरु. ज, भ, ल, ल. २४६

ज भाल ले रच मरु.

३४६ चयन. य, न, ल, ल. २५०

य ना ला ल र्थो चयन.

३४७ कुशक. र, न, ल, ल. २५१

रा न ला ल र्थो कुशक.

३४८ निरुद, निरद स, न, ल, ल. २५२

स न ला ल र्थो निरुद.

३४९ सन्धुक त, न, ल, ल. २५३

सन्धुक त न ल ल र्थो.

३५० क्षर, क्षुर. ज, न, ल, ल. २५४

ज ना ल ल क्षुर धर.

३५१ वेपि, वेक्षि. भ, न, ल, ल. २५५

૨૬૨

રણપિંગલ.

સમકૃત.

વેષિ મ ન લ લ થર્કો.

૩૫૨ કૃતયુ, કૃતયુ, નરહરી.^૧ ન, ન, લ, લ. ૨૫૬

ન ન લ લ થર્કો કૃતયુ.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧ વૃહતિછંદ. ૫૧૨ મેદ થાયછે. નવ વર્ણ.

૩૫૩ રૂપામાલી, રૂપમાલા, રૂપમાલી, રૂપા. મ, મ, મ. ૧

રૂપામાલી માંહે મા મા મા.

૩૫૪ મેઘાલોક.

ય, મ, મ. ૨

ય મો મા આવે મેઘાલોકે.

૩૫૫ સ્તિગ્ધા^૧, મણિમધ્યા. ૧, ૪ યતિ. મ, મ, મ. ૭

મો મ મ આળો, સ્તિગ્ધા જાળો.

૧ મંદારમરંદચમ્પૂ.

૩૫૬ માયાસારી.

ન, ય, મ. ૧૬

નિ ય મ થકી માયાસારી.

૩૫૭ ચેલાઢ્ય.

મ, સ, મ. ૨૧

મા સા મા રચજો ચેલાઢ્યે.

૩૫૮ ઉદરશ્રિ, ઉદરસ્રક, ઉદરાસ્રક^૧. સ, સ, મ. ૨૮

ઉદરશ્રિ સ સા મે થાશે.

૧ આ માપનો છંદ નાગરાજપિંગલમાં ચિહ્વા કરીને લખ્યો છે, પણ તે ભૂલ છે, કેમકે ૩૬૭મે અંકે ૧૬મો મેદ એ નામનો છે.

૩૫૯ વૈસારૂ, વૈસાર.

ત. સ, મ. ૨૯

જાળો ત સ મ થી વૈસારૂ.

૩૬૦ નિર્વિન્ધ્યા, નિર્વન્ધ્યા.

જ, સ, મ, ૩૦

જ સ્ત્ર મ કરતાં નિર્વિન્ધ્યા.

૮ વૃહતિ હંદ.

ઘર્ણમેઝ.

૨૬૩

૩૬૧ કર્મિષ્ઠા, કર્મિષ્ઠા.

મ, સ, મ. ૩૧

મુસમ રચતાં કર્મિષ્ઠા.

૩૬૨ ધૃતહાલા.

મ, મ, મ. ૪૯

મા મા મા થી ધૃતહાલા છે.

૩૬૩ કલહ.

સ, મ, મ. ૧૨

કલહે સા મ મ આવેછે.

૩૬૪ અયનપતાકા.

મ, ન, મ. ૧૭

મા ના માં ડ્યનપતાકા છે.

૩૬૫ રંભા.

ત, ન, મ. ૬૧

રંભા ત ન મ થકી થાશે.

૩૬૬ મુજગશિશુમૃતા-વૃતા-સુતા-યુતા

૭, ૨ થાતિ.

અહિશિશુ^૧ મુજગશિશુમૃતા,

ન, ન, મ. ૬૪

મુજગશિશુસુતા, જુકતા.

મુજગશિશુમૃતા, નન્મે.

૧ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશ.

૨ આ નામ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઘ્ની ટીકામાં આપ્યું છે. પાઠાંતરને લીધે ભિન્ન ભિન્ન નામો થયાં છે.

૩૬૭ વિશલ્ય,

ય, ય, ય. ૭૪

વિશલ્યે ય કારો શ્રણે છે.

૩૬૮ વિમ્બ, વિમ્બા, લલિત તિલકા.

ન, સ, ય. ૯૬

વિશ્વા, પંક, પંકા.^૧

ન સ ય ધર વિમ્બમાં તું.

૧ માગધી પિંગલ હંદોપ્રેય.

૩૬૯ અર્ધક્ષામા.

મ, ત, ય. ૯૭

અર્ધક્ષામા મા ત ય આપ્યે.

६६४

रणापिगळ.

समष्टि.

६७० सम्बुद्धि. स, त, य. १००

स त ये सम्बुद्धि बनेछे.

६७१ शम्बरधारी. भ, त, य. १०३

शम्बरधारी भ त ये छे.

६७२ महर्ष. ज, ज, य. ११०

महर्ष ज जा य थकी छे.

६७३ शरलीढा. न, ज, य. १११

न ज य थकी शरलीढा.

६७४ कांसीक. म, न, य. १२१

कांसीके म न य करोजी.

६७५ सुगन्धि. स, न, य. १२४

स न ये थी रच सुगन्धि.

६७६ कामा. त, न, य. १२५

कामा त न य करवाथी.

६७७ भौरिक, महालक्ष्मीका, }
 महालक्ष्मी, महालक्ष्मी. } र, र, र. १४७

भौरिके रा र रा थायछे.

६७८ निभालिता. स, त, र. १६४

स त रे थासे निभालिता.

६७९ चारुहासिनी. ज, त, र. १६६

ज त र थी चारुहासिनी.

भाषा छंदोमंजरीमां मात्रामेळमां छे. ८, ६=१४.

६८० भुजंगसंगता. ३, ६ यति. स, ज, र. १७२

स ज रे, भुजंगसंगता.

૧ વૃહતિ છંદ.

વર્ણમેઝ.

૨૬૫

૩૮૧ રવોન્મુખી.

ત, જ, ર. ૧૭૩

તા જા ર રવોન્મુખી વિષે.

૩૮૨ અવનિજા.

જ, જ, ર. ૧૭૪

બને ડવનિજા જ જા ર થી.

૩૮૩ પ્રવહિકા.

મ, જ, ર. ૧૭૫

મો જ ર થકી પ્રવહિકા.

૩૮૪ હલોદ્ગતા.

ન, જ, ર. ૧૭૬

ન જ ર થકી હલોદ્ગતા.

૩૮૫ મધુમલ્લી.

સ, મ, ર. ૧૮૦

મધુમલ્લી સ મ રે બને.

૩૮૬ સહેલિકા.

જ, મ, ર. ૧૮૨

સહેલિકા ર જા મ રે.

૩૮૭ મદનોદ્ધરા.

મ, મ, ર. ૧૮૩

મૂ મ ર થી મદનોદ્ધરા.

૩૮૮ કરશયા.

ન, મ, ર. ૧૮૪

કરશયા ન મ રે કરો.

૩૮૯ મંદ્રિકા.

ર, ન, ર. ૧૮૭

મંદ્રિકા ર ન ર થી બને.

૩૯૦ શશિકરી.

સ, ન, ર. ૧૮૮

સ ન રે શશિકરી બને.

૩૯૧ અર્થ.

ન, ન, ર. ૧૯૨

ન ન ર ચરણ અર્થમાં.

નાગપિંગલ, ચિત્રસેનટીકા અને પિંગલ છંદોગ્રંથ.

૩૬૬

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

૩૯૨ મણિબંધ, મણિમધ્ય. ૧, ૪ યતિ* મ, મ, સ. ૧૯૯

તું મણિબંધે, મા મ સ દે.

પાંચ શ્રુતિયે, તું યતિ દે.

સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી પ્રમાણે આ વૃત્ત શ્રીરંજની રાગમાં ગવાયછે.
તાલ ચતુશ્ર જાતિ પ્રતિધ્રુવ છે.

* છંદ: પ્રમાકરમાં યતિ કહ્યો નથી, પણ શ્રુતવોધની ટીકા અને છંદરત્ના વલીમાં પ્રથમ પાંચ વર્ણે અને ત્યાર પછી ચાર વર્ણે યતિ કહ્યો છે.

૩૯૩ મુખલા, સારંગિકા, સારંગ, ૧રંગીકા, }
૨સારંગિક, સારંગિય, સારવક, ૩મથના. } ન, ય, સ. ૨૦૮

ન ય સ બનાવે મુખલા.

૧ મનહરપિંગળ. ૨ છંદ: પ્રમાકરમાં માત્રામેઝમાં છે. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૩૯૪ નિષધ.

મ, ર, સ. ૨૧૧

ભૂ ર સ થાયછે નિષધે.

૩૯૫ રત્નકરા, ૧રલકા.

મ, સ, સ. ૨૧૭

થાશે રત્નકરા મ સ સે.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાંથી.

૩૯૬ અર્દ્ધકલા.

સ, સ, સ. ૨૨૦

સ સ સે રચ અર્દ્ધકલા.

૩૯૭ રજ્જક.

મ, સ, સ. ૨૨૩

મા સ સ ધર રજ્જકમાં.

૩૯૮ વીરા, અવીરા, પાપિત્તા, પવિત્રા, }

પાઈત્તા, પ્રથિતા, પ્રાપ્તિ, પાયત્ત, }

પાયત્તારુ, ૧ પાદાતાલી. ૨

મ, મ, સ. ૨૪૧

વીરામાં મા મ સ ધરજો.

૧ માગધીપિંગળ છંદોમંજરી. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

९ बृहति छंद.

वर्णमेळ.

२६७

३९९ अनवीरा.

स, भ, स. २४४

अनवीरा स भ स थी.

४०० प्रियतिलका.

भ, भ, स. २४७

भू भ स थी प्रियतिलका.

४०१ हलमुखी, हरमुख, हलनमुख.^१ र, न, स. २५१

रा न से, कर हलमुखी,

छे त्रणे, षट पर यति.

१ गणप्रस्तारप्रकाश.

४०२ आकेकर, पद्मावती (छंदसार (भाषा.) त, न, स. २५३

आकेकर कर त न से.

४०३ धौनिक.

भ, न, स. २५५

धौनिक रच भ न स थी.

४०४ मदनक, रतिपद, कमला,

कम्बलया^१, दुहणा^२.

} न, न, स. २५६

मदनक न न स थी.

१ मागधीपिंगळ छंदोग्रंथ. २ गणप्रस्तारप्रकाश.

४०५ बल्गा.

त, त, त. २९३

बल्गा विषे ता त ता धार.

४०६ कीटमाला.

स, ज, त. ३०९

स ज ते थो कीटमालाज.

४०७ मसृण.

न, न, त. ३२०

मसृण न न त थी थाय.

४०८ लीला.

न, य, ज. ३३६

न य ज थो लीला रचाय.

૨૬૮

રણપિંગલ.

સમગ્ર

૪૦૯ વારિધિયાન.

મ, ત, જ. ૩૧૯.

મા ત જ થી વારિધિયાન.

૪૧૦ તોમર.

સ, જ, જ. ૩૬૪.

સ જ જે થી તોમર થાય.

છન્દોમેંજરીમાં થી ગજાધરે માત્રામેલમાં દાખલ કરેલ છે.

૪૧૧ કુહૂ.

જ, જ, જ. ૩૬૬.

કુહૂ કર જા જ જ થી તું.

૪૧૨ ભૈરવ.

ન, જ, જ. ૩૬૮.

ન જ જ થી ભૈરવ થાય.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં અને ૧૧ માત્રાનો ૮૧ મો ભેદ ગણ્યો છે તે વર્ણવત્ત
થઈ જાયછે માટે અહિં દાખલ કર્યો છે.

૪૧૩ કઠિનાસ્થિ, અહીરિ.

મ, ન, જ. ૩૮૩.

મા ન જ કર કઠિનાસ્થિ.

૪૧૪ ચિકચવતી.

ન, ય, મ. ૪૦૦.

ચિકચવતીમાં ના ય મ.

૪૧૫ વન્દારુ.

મ, સ, મ. ૪૦૯.

વન્દારુ મ સ મે થી રવ.

૪૧૬ દધિ, ઉદધિ, શુભોદર.^૧

મ, મ, મ. ૪૨૯.

છે દધિમાં ત્રણ મૂળ.

^૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૪૧૭ સ્ફુટઘટિતા.

ન, ય, ન. ૪૬૪.

સ્ફુટઘટિતામાં ન ય ન.

૪૧૮ ચુલક, કુમુદ.

ત, ન, ન. ૧૧૨.

ત્રણ ન ગણ્યો ચુલક.

वर्णमेल.

२६९

१० पंक्तिछंद. १०२४भेद थायछे. दश वर्ण.

४१९ पद्मावर्त्त. म, म, म, ग. १

मा मा मा गा आवे पद्मावर्त्त.

४२० शेफाली. य, म, म, ग. २

य मा मा गा थी थाशे शेफाली.

४२१ धूम्राली. य, य, म, ग. १०

य या मा ग थी थाशे धूम्राली.

४२२ नीरोहा. स, र, म, ग. २०

स र मा गे बनेछे नीरोहा.

४२३ वीरान्ता. ज, स, म, ग. ३०

ज सा म ग थकी वीरान्ता छे.

४२४ निर्मेधा. न, त, म, ग. ४०

न त म गे थाय निर्मेधा तो.

४२५ मध्याधार. म, भ, म, ग. ४९

मो भो मा गो धर मध्याधारे.

४२६ वंशारोपी. य, भ, म, ग. ५०

य भा मा गा थकी वंशारोपी.

४२७ बिन्दु, बन्धूक. भ, भ, म, ग. ५९

बिन्दु विषे भ भ मा गा आणो.

गणप्रस्तारप्रकाशमां बन्धूक नाम आपी तेसुं रूप ८७मुं दर्शाव्युं छे,
ते ५५मुं जोइये.

४२८ कूल. त, न, म, ग. ६१

छे कूल त न म गा आप्याथी.

४२९ बोधातुरा, सकृद्बोधा. य, म, य, ग. ६६

૨૭૦

રણપિંગલ.

સમશ્રુત.

ય મા યા ગા બોધાતુરામાં છે.

૪૩૦ સુરાક્ષી.

ન, ય, ય, ગ. ૮૦

ન ય ય ગ આળો સુરાક્ષીમાં.

૪૩૧ કલાપાન્તરિતા.

ય, સ, ય, ગ. ૯૦

કલાપાન્તરિતા ય સે યા ગે.

૪૩૨ દ્વારવહા, ભારવહા.

ર, ત, ય, ગ. ૯૯

રા ત યો ગા દ્વારવહા વૃત્તે.

૪૩૩ વિશદચ્છાય, ^૧કલગીત. ૧, ૧ યતિ. સ, ત, ય, ગ. ૧૦૦

વિશદચ્છાયે, સ ત યો ગા છે.

^૧ આ નામ તથા યતિ “ મંદારમરંદ ચંપૂ ” માં છે.

૪૩૪ ઇન્દ્ર, એન્દ્રી.

જ, જ, ય, ગ. ૧૧૦

જ જા ય ગ થી રચ એન્દ્રી તો.

૪૩૫ હીરાક્ષી, પ્રણવ. ^૧ ૧, ૧ યતિ. મ, ન, ય, ગ. ૧૨૧

હીરાક્ષી રચ, મ ન યો ગે થી.

પાંચે બે યતિ, ધર છોગે થી.

^૧ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં આનું “પ્રણવ” એવું નામ આપ્યું છે.

૪૩૬ હેમહાસ, વાલા, વાલા.

ર, ર, ર, ગ. ૧૪૭

હેમહાસે રચો રા ર રા ગો.

૪૩૭ આન્દોલિકા. ૧, ૧ યતિ.

ત, ત, ર, ગ. ૧૬૧

આન્દોલિકા છે, ત તાર ગા થી.

૪૩૮ મયૂરસારિણી, શિશ્વિસારિણી. ર, જ, ર, ગ. ૧૭૧

છે મયૂરસારિણી ર જા ગે.

^૧ પાદાન્તેયતિ.

૪૩૯ સુખેલા.

સ, જ, ર, ગ. ૧૭૨

સ જ રા ગ થાય છે સુખેલા.

૧૦ પંક્તિ હંદ.

વર્ણમેલ.

૨૭૧

૪૪૦ નમેરુ.

ત,જ,ર,ગ. ૧૭૩

તા જાર ગ થી રચો નમેરુ.

૪૪૧ ગણદેહા.

સ,મ,સ,ગ. ૧૯૬

ગણદેહામાં સા મ સ ગા છે.

૪૪૨ ચંપકમાલા, ચંપામાલી, રુકા-

વતી, રુકમાવતી, રૂપવતી,

સૌભાગ્યવતી, ૨ પંચકમાલા.

મ,મ,સ,ગ. ૧૯૯

(*પાદાન્તે યતિ.

કેટલાક કેહેછે.)

મૂ મ સ ગા થી, ચંપકમાલા.

રાગ છાયા, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રીતાલ. (સંગીતાનુસાર હંદોમંજરી.)

ચંપામાલી નામ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

* શ્રુતવોધ, હંદરત્નાવલિ તથા મંદારમરંદ ચંપૂમાં ૫, ૫ યતિ કહ્યો છે પણ હંદ:શાસ્ત્ર તથા પ્રાકૃતપિંગલ સૂત્રમાં પાઠ્યો નથી.

૨ હંદોવોધમાં કોઈના કેહેવાથી.

૪૪૩ નરગા.

ન,ય,સ,ગ. ૨૦૮

ન ય સ ગ આળો નરગામાં.

૪૪૪ પ્રસરા. ૩, ૭ યતિ.

મ,સ,સ,ગ. ૨૧૭

વર્ણેછે, પ્રસરા મસસંગે,

ત્રીજે છે, યતિ સાત પ્રસંગે.

૪૪૫ કેર.

ર,સ,સ,ગ. ૨૧૯

કેરમાં કરજો રસસંગા.

૪૪૬ ઉદિત, કીર્તિ.^૧

સ,સ,સ,ગ. ૨૨૦

ઉદિતે રચજો સસસંગા.

૧ હંદ:પ્રમાકરના કર્તા એ નામ નવું ગણેછે, પણ તે વૃત્ત પ્રથમથીજ વીજા પ્રંથોમાં છે.

૪૪૭ મત્તા, માતા. ૪, ૬ યતિ.

મ,મ,સ,ગ. ૨૪૧

૨૭૨

રણપેંગઝ.

સમઘૂત્ત.

મત્તામાહે, ધર મ મ સાગા,
ચારે છટે, યતિ કવિ! ગાગા.

રાગ કાલિંગહો, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રીતાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)
ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પિંગઝમાં માતા નામ છે.

૪૪૮ વલધારી. સ,મ,સ,ગ. ૨૪૪

વલધારી કર સ મ સંગે.

૪૪૯ અચલપંક્તિ, વાલિકા. ર,ન,સ,ગ. ૨૫૧

સ ન સા ગ થો અચલપંક્તિ.

૪૫૦ અસિતધારા. સ,ન,સ,ગ. ૨૫૨

સ ન સંગ થો અસિતધારા.

૪૫૧ ઉન્નાલ. ત,ન,સ,ગ. ૨૫૩

ઉન્નાલ ત ન સ ગ થકી છે.

૪૫૨ નિરંતિક. જ,ન,સ,ગ. ૨૫૪

નિરંતિક રચ જ ન સંગે.

૪૫૩ ઉપધાઘ્યા. મ,ન,સ,ગ. ૨૫૫

મા ન સ ગ થકી ઉપધાઘ્યા.

૪૫૪ તનિમા, વાળી (મા. પિં. છં. ગ્રં.) ન,ન,સ,ગ. ૨૫૬

ન ન સ ગ કર તનિમામાં.

૪૫૫ વિશાલાન્તિક. ત,ત,ત,ગ. ૨૫૭

તા તા ત ગા છે વિશાલાન્તિકે.

૪૫૬ વિશાલપ્રભ. જ,ત,ત,ગ. ૨૫૮

જ તા ત ગા છે વિશાલપ્રભે.

૪૫૭ ચરપદ. ન,ત,ત,ગ. ૨૫૯

ચરપદે ના ત તા ગા ધસે.

૧૦ પંક્તિ હ્રદ.

વર્ણમેલ.

૨૭૩

૪૬૮ ઉપસંકુલા.

સ,જ,ત,ગ. ૩૦૦.

ઉપસંકુલા સજાતાગ થી.

૪૬૯ સ્વેટક.

મ,જ,ત,ગ. ૩૦૩

મા જ ત ગ ધારજે સ્વેટકે.

૪૬૦ વર્હાતુરા.

ત,મ,ત,ગ. ૩૦૯

વર્હાતુરા રચ તા મા ત ગે.

૪૬૧ નીરાઝાલિ.

ત,ન,ત,ગ. ૩૧૭

નીરાઝાલિ રચ તા ના ત ગે.

૪૬૨ દીપકમાલા.

મ,મ,જ,ગ. ૩૨૭

દીપકમાલામાં મ મા જ ગા.

૪૬૩ કર્ણપાલિકા, કામદા,^૧ મરાલિકા. ૨

૧, ૧, યતિ

ર,ય,જ,ગ. ૩૩૧

રા ય જા ગ થી, કર્ણપાલિકા

૧ સંગીતાનુસાર હંદોમેંજરીમાં આ નામ છે તેમાં રાગ કેદારો, તાલ
ચતુશ્ર જાતિ ત્રીતાલ જણાવેછે.

૨ આ નામ તથા યતિ “મંદારમરંદચંપૂમાં” છે.

૪૬૪ સરાવિકા.

જ,ર,જ,ગ. ૩૪૨

જરાજગા થકી સરાવિકા.

૪૬૫ મનોરમા. ૬, ૪ યતિ^૧

ન,ર,જ,ગ. ૩૪૪

નરજગા થકી, મનોરમા.

૧ મંદારમરંદચંપૂ પ્રમાણે.

૪૬૬ વિરાટ, શુદ્ધવિરાટ.

ફ,સ,જ,ગ. ૩૪૬

પાદન્તે યતિ.

મા સા જા ગ થકી વિરાટ છે.

२७४

रणपिंगळ.

समवृत्त.

४६७ अक्षरावली^१, लालिनी. र,स,ज,ग. ३४७.

रा स जा ग थी अक्षरावली.

१ मंदारमरंदचंपू प्रमाणे.

४६८ सहजा. स,स,ज,ग. ३४८

सहजा स स जा ग थी बने.

४६९ अहिला. त,स,ज,ग. ३४९

के'वाय अहिला त सा ज गे.

४७० कुप्य. भ,स,ज,ग. ३५१

कुप्य रच कवि भ सा ज गे.

४७१ अनुचायिता. न,स,ज,ग. ३५२

न्स ज ग अनुचायिता विषे.

४७२ वर्मिता. र,ज,ज,ग. ३५३

वर्मिता रचाय र जा ज गे.

४७३ संयुता, संहतिका, संयुगा, संयुत,)
^१संजुत्ती, संयुक्ता, संगतिका,) स,ज,ज,ग. ३६४
 संजुक्ता, गीतक, संजुता, ^२कमला.) ९, ९ याति.

सजजाग थी, यति पांचमे.

रच संयुता, शुभ ए क्रमे.

१ मागधी पिंगळछंदेप्रंथ. २ आ नाम तथा यति मंदारमरंदचम्पूसां छे.

४७४ उपस्थिता. २, ८यति केटलाकने मते. त,ज,ज,ग. ३६५

ता जा, जग थाय उपस्थिता.

४७५ जरा. ज,ज,ज,ग. ३६६

जरा रच वृत्त न जाजगे.

૧૦ પાંક્તિ છંદ.

વર્ણમેઢ.

૨૭૫

૪૭૬ ભિન્નપદ.

મ,મ,જ,ગ. ૩૭૧

ભિન્નપદે રચ્ મ મ જ ગા.

૪૭૭ વડિશમેદિની.

ન,મ,જ,ગ. ૩૭૬

ન મ જ ગે વડિશમેદિની.

૪૭૮ પળવ^૧. ૧, ૧ યતિ.^૨

મ,ન,જ,ગ. ૩૭૭

મા ના જા ગ થી, પળવે કરો.

પાંચે ને શર, યતિ તો ધરો.

૧ છંદ:શાસ્ત્રમાં આ વૃત્તનું માપ મ ન ય ગ લખ્યું છે, પળ તેવું અં ૪૬૫ મે હીરાંગી છે. છંદોબોધ તથા છંદ:પ્રભાકરમાં પળ એવું માપ મ ન ય ગ છે.

૨ મંદારમરંદચમ્પૂ તથા વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢીમાં આ પ્રમાણે યતિ લખ્યો છે.

૪૭૯ ચિતિમૃત.

ન,ન,જ,ગ. ૩૮૪

ચિતિમૃત રચ્ ન ના જ ગે.

૪૮૦ પાવક, પત્તિ (મા. પિં. છં. ગ્રં.). મ,મ,મ,ગ. ૩૯૧

પાવકમાં આળો મા મ મ ગા.

૪૮૧ સુષમા, વામા, ^૧સુષુમા.

ત,ય,મ,ગ. ૩૯૭

તા યા મ ગ થી થાશે સુષમા.

૧ ગૌડ પિંગલ.

૪૮૨ ફલિની, ચારુમુખી (છંદોલતા). ન,ય,મ,ગ. ૪૦૦

ન ય મ ગ થી થાશે ફલિની.

૪૮૩ સુરયાનવતી.

સ,સ,મ,ગ. ૪૧૨

સુરયાનવતી સો સ મ ગે.

૪૮૪ બિરલ, કટિકા.

મ,સ,મ,ગ. ૪૧૬

६७६

रंणपिंगळ.

समवृत्त.

थाय विरल मां भास भ गा.

४८५ छलितकः न,त,भ,ग. ४२४

छलितके आण ना त भ गां.

४८६ प्रवादपदाः सं,ज,भ,ग. ४२८

स ज भा ग छे प्रवादपदा.

४८७ वारवतीः सं,भ,भ,ग. ४३६

स भ भा गे रच वारवती.

४८८ परिचारवतीः त,भ,भ,ग. ४३७

ता भा भ गे परिचारवती.

४८९ काण्डमुखीः ज,भ,भ,ग. ४३८

ज भा भ गे कर काण्डमुखी.

४९० विश्वमुखी,सारवती,सारस्वती. भ,भ,भ,ग. ४३९

भा भ भ गे रच विश्वमुखी.

४९१ शरतः न,भ,भ,ग. ४४०

शरतमां कर ना भ भ गा.

४९२ इन्दुमुखी,चन्द्रमुखी (छंदोलता). त,न,भ,ग. ४४१

इन्दुमुखी त न भो ग वडे.

४९३ गहनाः भ,न,भ,ग. ४४७

भानभग थकां छे गहना.

४९४ फलधरः न,न,भ,ग. ४४८

फलधर रच ना न भ गे.

४९५ धमनिकाः सं,ज,न,ग. ४९२

स ज ना ग थीज धमनिका.

૧૦ પંક્તિ છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૭૭

૪૯૬ મૃતતિલકા, અમૃતગતિ,^૧ } ન,જ,ન,ગ. ૪૯૬
 ત્વરિતગતિ, અમૃતતિલકા,^૨ }
 કુલટા,^૩ સુધાગત.^૪ } ૧,૧ યતિ.

મૃતતિલકા, ન જ ન ગ થી.

૧ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં અમૃતગતિ નામ છે, ગળ મલેછે, પણ તેમાં યતિ કહા નથી. ૨ વાર્ણાભાગ. ૩ મંદારમરંદચન્નૂ પ્રનામે. ૪ “સુધાગત” નામ ગગપ્રસ્તારપ્રજ્ઞામાં છે.

૪૯૭ હંસી, હંસપદ.^૧ ૪, ૬ યતિ.^૨ મ,ખ,ન,ગ. ૪૯૭
 હંસી માહે, રચ મ ખ ન ગા.

૧છંદોલતા. રાગ પદુકુલ કાંબોધી તાલ મિશ્રગારગી પંચક. સં. છં. મં.

૨ મુક્તાવલિમાં અમૃતગતિ, ત્વરિતગતિ, કુલટા અને સુધાગત નામો છે.

હંસિનો નામ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં છે અને યાત્રે આ પ્રનામે જ કહો છે; અને મંદારકાંતાથી છેલ્લા સાત અક્ષર ઓછા એટલે માપ આપું છે.

૪૯૮ કૃતમણિતા, મણિતા. મ,ન,ન,ગ. ૧૧૧

મા ન ન ગ થો કૃતમણિતા.

૪૯૯ મકરમુખી. ન,ન,ન,ગ. ૧૧૨

ન ન ન ગ થો મકરમુખી.

૫૦૦ મહિમાવસાયિ. ત,મ,ર,લ. ૬૨૨

સ મ રા લે મહિમાવસાયિ.

૫૦૧ કામચારિ. ત,મ,ર,લ. ૬૨૩

તા માર લે રચ કામચારિ.

૫૦૨ નેમધારિ. જ,મ,ર,લ. ૬૨૪

જ માર લે રચ નેમધારિ.

૫૦૩ હીરલંબિ. મ,મ,ર,લ. ૬૨૫

મા મ ર લે ક્ હીરલંબિ.

३७८

रणपिंगळ.

सप्तम

५०४ वनिताविनोदि. न,भ,र,ल. ६९६

न भ र ले वनिताविनोदि.

५०५ विरेकि. र,न,र,ल. ६९९

रा न रा ल थर्को छे विरेकि.

५०६ कृकपादि. न,र,स,ल. ७२८

न र स ले वने कृकपादि.

५०७ लुलित. स,स,स,ल. ७३२

लुलिते स स सा ल रचाय.

५०८ सारस. (गणप्रस्तारप्रकाश). न,स,स,ल. ७३६

स न स ल र्थो सारस थाय.

५०९ रसभूम. स,ज,स,ल. ७४८

स ज सा ल धार रसभूम.

५१० चारुचारण. र,न,स,ल. ७६३

चारुचारण र न स ला र्थो.

५११ सरोज. (गणप्रस्तारप्रकाश.) स,न,स,ल. ७६४

स न सा ल र्थो रच सरोज.

५१२ सरसमुखी. त,न,स,ल. ७६९

ता ना स ल सरसमुखीज.

५१३ ऋत. न,न,स,ल. ७६८

ऋत रच न न स ल थीज.

५१४ कीलाल. भ,म,त,ल. ७७९

भा म त ला कीलाले आणज.

५१५ खौरलि. न,य,त,ल. ७८४

न य त ल आण्येथी खौरलि.

૧૧ ત્રિષ્ટુપછંદ.

વર્ણમેઢ.

૨૭૨

૫૧૬ કામનિભા.

મ,સ,ત,લ. ૭૯૩

જાળો કામનિભા ભા સા ત લ.

૫૧૭ વિસંસિ.

ન,સ,ત,લ. ૮૦૦

ન સ ત લ થકી વિસંસિ જ.

૫૧૮ નીરનિધિ.

ન,ત,ન,લ. ૧૦૦૦

ન ત ન લે થાય નીરનિધિ.

૫૧૯ કૃતકવલિ.

ન,ન,ન,લ. ૧૦૨૪

ન ન ન લ થી કૃતકવલિ.

૧૧ ત્રિષ્ટુપછંદ. ૨૦૪૮ ભેદ છે. વર્ણ ૧૧

૫૨૦ માલા^૧, માલતી, ભારતી, }
 હીમાલી^૨, મારતી. }

મ,મ,મ,ગ,ગ. ૧

મામામાગાગા આવે માલા માંહે.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં અને ૨૨માત્રાના સામાન્ય નામ કમન્દનું પેહેલું
 રૂપ ગણ્યું છે.

૧ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં આ નામ છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાંથી.

૫૨૧ આરાધિની.

ત,મ,મ,ગ,ગ. ૬

આરાધિની માંહે તામામાગાગા.

૫૨૨ અમાલીન.

ય,ય,મ,ગ,મ. ૧૦

અમાલીનમાં છે યાયામાગાગા.

૫૨૩ મેઘધ્વનિપૂર.

ત,ય,મ,ગ,ગ. ૧૩

મેઘધ્વનિપૂરે તાયામાગાગા.

૫૨૪ ઉદ્ધતિકરી.

ભ,ય,મ,ગ,ગ. ૧૬

ઉદ્ધતિકરીમાં ભાયામાગાગા.

२८०

रणपिंगळ.

समष्टत.

५२५ अययोधा. स,र,म,ग,ग. २०

अययोधा विधे सा री मा गं गा.

५२६ अंतर्वनिता. म,स,म,ग,ग. २९

छे अंतर्वनिता मा सी मा गं गा.

५२७ प्रफुल्लकदली. ज,स,म,ग,ग. ३०

प्रफुल्लकदली जा सा मा गा गे.

५२८ लक्षणलीला. भ,त,म,ग,ग. ३९

लक्षणलीला थ ता मा गा गेथी.

५२९ कूलिका, कूलयारिणी. र,म,त,ग,ग. ४३

कूलिका रचाय रा जा मा गा गे.

५३० विलुलितमंजरी. न,ज,म,ग,ग. ४८

विलुलितमंजरी ना ज्मा गा गे.

५३१ भूरिघडक. म,न,म,ग,ग. ५७

छे भूरिघडक मा ना मा गा गे.

५३२ कलितकमलमाला. न,न,म,ग,ग. ६४

कलितकमलमाला मां लावो,

ननम गग धरोने शोभावो.

५३३ मालतीमाला. य,य,य,ग,ग. ७४

य या या ग गे मालतीमाला छे.

५३४ वल्लवीविलास. र,य,य,ग,ग. ७९

वल्लवी विलासे र या या गा गा.

५३५ विकसितपद्मावली. न,य,य,ग,ग. ८०

विकसितपद्मावली जो जाणो,

नयय गगा एम एमां आणो.

૧૧ ત્રિષ્ટુપ છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૮૧

૫૩૬ અમોઘમાલિકા. જ,ર,ય,ગ,ગ. ૮૬

અમોઘમાલિકા જ રા યા ગા ગે.

૫૩૭ લલિતાગમન. સ,સ,ચ,ગ,ગ. ૯૨.

લલિતાગમને સ સા યા ગા ગા.

૫૩૮ સંહતશોભાસાર. સ,ત,ય,ગ,ગ. ૧૦૦

સ્ત ય ગા ગા સંહતશોભાસારે.

૧૩૯ લલિતાલવાલ. સ,જ,ચ,ગ,ગ. ૧૦૮

લલિતાલવાલ સ જા યા ગા ગે.

૫૪૦ વાર્તાહારી. ન,જ,ય,ગ,ગ. ૧૧૨

ન જ ય ગ ગે કર વાર્તાહારી.

૫૪૧ ઉદિતદિનેશ. સ,મ,ચ,ગ,ગ. ૧૧૬

સ મ યા ઉદિતદિનેશે ગા ગા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં જ ને વદલે ન કેહેલે પળ સ ન ચ ગ ગા એનું રૂપ નીચે

૫૪૩ મે અંકે છે.

૫૪૨ કડાર. ચ,ન,ય,ગ,ગ. ૧૨૨

કડારે ય ન ય ગ ગા આવેછે.

૫૪૩ સૌધાંધ્રિ. સ,ન,ય,ગ,ગ. ૧૨૪

સ ન યા ગ ગ થકો સૌધાંધ્રિ છે.

૫૪૪ જાલપાદ. સ.મ.ર,ગ,ગ. ૧૩૨

સ મ રો ગી ગા છે જાલપાદે તો.

૫૪૫ દારદેહા, દારુદેહા. ર,ર,ર,ગ,ગ. ૧૪૭

દારદેહા બને રાર રા ગા ગે.

૫૪૬ શિખંડિત. જ,સ,ર,ગ,ગ. ૧૫૮

શિખંડિત વિપે જા સ રા ગા ગા.

२८२

रणपिंगळ.

समवृत्त.

५४७ सुधाधारा.

र,न,र,ग,ग. १८७

रा न रा ग ग थकी सुधाधारा.

५४८ कुपुरुषजनिता.

न,न,र,ग,ग. १९२

कुपुरुषजनिता न ना गां गे.

५४९ कन्दविनोद.

भ,म,स,ग,ग. १९९

कन्दविनोदे भो म स गी गा छे.

५५० विलम्बितमध्या.

म,स,स,ग,ग. २१७

मा सा सा गग विलम्बितमध्या मां.

५५१ विष्टम्भ.

स,स,स,ग,ग. २२०

स स सा ग ग आण विष्टम्भे तुं.

५५२ क्रोशितकुशला.

भ,स,स,ग,ग. २२३

क्रोशितकुशला भ स सा गा गे.

५५३ उपहितचण्डी.

स,भ,स,ग,ग. २४४

स भ स गगा उपहितचण्डीमां.

५५४ श्रितकमला.

भ,भ,स,ग,ग. २४७

भू भस ग गे श्रितकमला थाशे.

५५५ रथपद, वृत्ता, सुकृति, }

न,न,स,ग,ग. २५६

सुमनक^१, वक्त्रा^२, वृन्ता^३. }४, ७ यति^४.

रथपद, रच् न न सा गा गे.

यति धर, श्रुति पर तुं रागे.

१ गणप्रस्तारप्रकाशमांथी. २ मंदारमरंदचम्पूमां ए नाम छे.

३ छंदःप्रभाकर. ४ वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीका.

५५६ सुमेरु.

य,र,त,ग,ग. २७४

सुमेरूमां रचो या रा त गी गा.

૧૧ ત્રિષ્ટુપ હંદ.

વર્ણમેલ.

૨૮૩

હંદ:પ્રભાકરના કર્તાએ અને ૧૯ માત્રાની જાતિ માર્ગને તેમાં અંતે યગળ લાવવાનો નિયમ કર્યો છે તો તે ચૂકથી સુમેરુવૃત્તને સુમેર જાતિ માર્ગ લીધી હોય એમ સહજ અનુમાન થાયછે.

૫૫૭ ઉપસ્થિત, શિખણ્ડિત (શબ્દકલ્પદ્રુમ) જ, સ, ત, ગ, ગ. ૨૮૬
ઉપસ્થિત વિષે જા સા ત ગી ગા.

૫૫૮ શાલિની, માલિની. ૪, ૭ યતિ. મ, ત, ત, ગ, ગ. ૨૮૯
મા તા તા ગા, ગા ધરો શાલિનીમાં.

૪, ૭ યતિ મંદારમરંદચંપૂ, શબ્દકલ્પદ્રુમ, તથા હંદોવૃત્તસુકાવલિમાં કહી છે. રાગ કેદાર તાલ ચતુશ્ર જાતિ ઉચ્છવ, વિલંબકાલ.
(સંગીતાનુસારહંદોમંજરી). માલિની નામ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

૫૫૯ પ્રાકારબંધ, ગ્રાહી, વિધ્વંક- } ત, ત, ત, ગ, ગ. ૨૯૩
માલા, ગંભીર^૧.

પ્રાકારબંધે ત તા તા ગ ગા છે.

^૧ ચિત્રસેન ટીકાવાળા પિંગલ હંદોગ્રંથમાં ગંભીર નામ છે.

૫૬૦ વિહારિણી, ખાસિની. સ, જ, ત, ગ, ગ. ૩૦૦
રચવા વિહારિણી-ખાસિનીમાં;
સ જ તા ગ ગા ધરો પાદ સીમા.

૫૬૧. વાતોમી. ૪, ૭ યતિ. મ, મ, ત, ગ, ગ. ૩૦૬
વાતોમીમાં, રચ મા ભા ત ગી ગા.

મંદારમરંદચંપૂમાં ૪, ૭ યતિ કહી છે.

શાલિની અને વાતોમીના મિશ્રણથી ૧૪ જાતિના ઉપજાતિયો થાયછે.
જોડાક્ષરો આવેછે ત્યાં આ શોભેછે એમ સુવૃત્તતિલકમાં લખ્યું છે.

૫૬૨ રૂંદામૃગી. ૪, ૭ યતિ. ત, મ, ત, ગ, ગ. ૩૦૯
રૂંદામૃગી, રચ તા ભા ત ગી ગે.

૫૬૩ ધીરા. (ભાષાહંદોમંજરી) ન, મ, ત, ગ, ગ. ૩૧૨
અ મ ત ગા ગ થો ધીરા બનેછે.

૨૮૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૫૬૪ પરિમલલલિત. ન,ન,ત,ગ,ગ. ૩૨૦

પરિમલલલિતે પૂર્ણ પ્રીતે,

ન ન ત ગ ગ કરો ઠીક રીતે.

૫૬૫ વિલાસિની. (પાદાંતે યતિ) જ,ર,જ,ગ,ગ. ૩૪૨

વિલાસિની રચો જ રા જ ગા ગે.

૫૬૬ વિશ્વવિરાટ, મદાન્ધા.^૧ મ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૪૧

આળો વિશ્વવિરાટ માંહ પ્રીતે,

મા સા જા ગ ગ માપ તો સુરીતે.

૧ છંદોલતા.

૫૬૭ વિમલા. સ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૪૮

વિમલા રચવા સ સા જ ગી ગા.

૫૬૮ સરોજવનિકા. જ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૫૦

સરોજવનિકા જ સા જ ગી ગે.

૫૬૯ અમન્દપાદ. મ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૫૧

મૂ સ્જ ગ ગ અમન્દપાદમાં છે.

૫૭૦ પંચશાખી. ન,સ,જ,ગ,ગ. ૩૫૨

ન સ જ ગ ગ થાય પંચશાખી.

૫૭૧ ઇન્દ્રવજ્રા. ૧,૬ યતિ. ત,ત,જ,ગ,ગ. ૩૫૭

તા તા જ ગા ગે, કર ઇન્દ્રવજ્રા.

છંદ:શાસ્ત્રમાં પાદાન્તે યતિ કેહેછે. શ્રુતબોધમાં પાંચમે યતિ છે.

મંદારમરંદચમ્પૂમાં ૫, ૬ યતિ કેહેછે. રાગિણી નટભૈરવી, તાલ શ્લંઘષ્ટી-
યકી ગવાયછે. (સંગીતાનુસારછંદોમંજરી)

૫૭૨ ઉપેન્દ્રવજ્રા. ૧, ૬ યતિ જ,ત,જ,ગ,ગ. ૩૫૮

ઉપેન્દ્રવજ્રા, જ ત જા ગ ગે થી.

મંદારમરંદચમ્પૂમાં ૫, ૬ યતિ કેહેછે, છંદ:શાસ્ત્રમાં પાદાન્તે યતિ

૧૧ ત્રિષ્ટુઅછંદ.

વર્ણમેલ.

૨૮૫

કેહેછે. શ્રુતવેાધમાં પાંચમે યતિ છે, તેમ વોલવામાં પણ વપરાયછે.

વામન શિવરામ આપ્ટેના કોષમાં ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રા બન્નેમાં પાંચ છ એ યતિ કહી છે, પરંતુ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં બન્નેમાં યતિ કહી નથી.

૫૭૩ *ઉપજાતિ^૧, ઉપેન્દ્રમાલા^૨, આલ્યાનકી.

તા તા જગી ગા કદિ પાદ થાશે,

જ તા જગી ગા વઝો તો રચાશે;

એ મિશ્રણે તો ઉપજાતિ જાણો,

ત્રિષ્ટુપમાંથી કવિ! જોડે આણો.

* જુઓ ૧૨ અક્ષરના માયાવૃત્ત ઉપરની આ ત્રિષેની ટીપ.

૧ સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી પ્રમાણે રાગ સિંધુરો કાનરો, તાલ સં-કીર્ણ જાતિ હંસનાદ.

૨ આ નામ મંદારમરંદચમ્પૂમાં આપ્યું છે.

આ સ્થાને નીચે લખેલાં નામ પિંગ્લોમાં મઠી આવેછે, અને તે ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રાના મિશ્રણથી થયેલાં છે.

ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રા મઠી ૧૪ ભેદ થાયછે. તેનાં ઉદાહરણ અને પ્રસ્તાર નીચે પ્રમાણે છે, તેમાં ગુરુની જગ્યાએ ઇન્દ્રવજ્રા અને લઘુની જગ્યાએ ઉપેન્દ્રવજ્રા જાણવા.:-

SSSS ચારે ચરણ ઇન્દ્રવજ્રાનાં.

૧ |SSS કીર્તિ.* ૧ ઉપેન્દ્રવજ્રા, ૨ ઇન્દ્રવજ્રા,
જ,ત,જ,ગ,ગ. ત,ત,જ,ગ,ગ.

૩ ઇન્દ્રવજ્રા, ૪ ઇન્દ્રવજ્રા.
ત,ત,જ,ગ,ગ. ત,ત,જ,ગ,ગ.

૨ S|SS વાણી. ૧ ઇન્દ્રવજ્રા, ૨ ઉપેન્દ્રવજ્રા
૩ ઇન્દ્રવજ્રા, ૪ ઇન્દ્રવજ્રા.

* આના ૧૪ ભેદનાં ઉદાહરણ છંદ:પ્રભાકર પૃષ્ઠ. ૧૫૯--૬૧ મે છે.

વાગ્વલ્લભમાં કીર્તિ નામ નથી તેથી વાણીથી પ્રારંભ થતાં ક્રમ ફરી જાયછે. એના ૧૨ મે અંકે ઘૃષ્ઠિ છે અને ૧૪ મે અંકે મઘ્ણી છે.

२८३

रणपिंगळ.

समवृत्त.

३ ॥५५ माला.	१ उपेन्द्रवज्रा,	२ उपेन्द्रवज्रा,
	३ इन्द्रवज्रा,	४ इन्द्रवज्रा.
४ ५५५ शाला.	१ इन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
५ ॥५५ हंसी.	१ उपेन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
६ ५॥५ माया.	१ इन्द्र ,,	२ उपेन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
७ ॥५५ जाया.	१ उपेन्द्र ,,	२ उपेन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
८ ५५५ बाला.	१ इन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
९ ॥५५ आर्द्रा.	१ उपेन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
१० ५॥५ भद्रा.	१ इन्द्र ,,	२ उपेन्द्र ,,
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
११ ॥५५ प्रेमा.	१ उपेन्द्र ,,	२ उपेन्द्र ,,
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
१२ ५५॥ रामा.‡	१ इन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
१३ ॥५५ ऋद्धि.§	१ उपेन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,

‡ गणप्रस्तारप्रकाशमां पावन.

§ गणप्रस्तारप्रकाशमां बुद्धि.

૧૧ ત્રિષ્ટુપ છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૮૭

૧૪ ડા||| સિદ્ધિ.† ૧ ઇન્દ્ર ,, ૨ ઉપેન્દ્ર ,,
૩ ઉપેન્દ્ર ,, ૪ ઉપેન્દ્ર ,,

||| ઉપેન્દ્રવજ્રાનાં ચારે પાદ.

† પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રના કર્તા બુદ્ધિ નામ આપેછે. તથા ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં શ્રુદ્ધિ છે.

આ ઉપરથી જણાયછે કે, જો બેજ વૃત્તનું મિશ્રણ થાય તો તેના માત્ર ૧૪ ભેદ થાય, પણ બે કરતાં વધારે ઇટલે ત્રણ કે ચાર વૃત્તનું મિશ્રણ થાય તો તેના ઘણા ભેદ થાયછે.

ગુરુ અને લઘુ એવાં બેજ ચિન્હ છે, માટે બે વૃત્તના મિશ્રણના ભેદનો પ્રસ્તાર આદિ જણાવ્યા પ્રમાણે થઈ શકેછે, પણ બે ઉપરાંતનું ચિન્હ જણાવવાનું સાધન નથી તેથી તેનો પ્રસ્તાર થઈ શકતો નથી. પણ ત્રણ વૃત્તનાં મિશ્રણનું ઉપ-જાતિ વૃત્ત કરતાં બે પદ તો એકનાં આવે અને અકેકું બીજાનું આવે ત્યારે ચાર પાદ થાય તેની ચાલવણી કરતાં ચાર મુખ્ય ભેદ કયા કયા મિશ્રણથી થાશે તે નીચે બતાવવામાં આવ્યું છે.

પાદાંગ.	૧ ભેદ.	૨ ભેદ.	૩ ભેદ.	૪ ભેદ.
૧	ઇ.	ઉ.	ઉ.	ઇ.
૨	ઇ.	ઇ.	વં.	વં.
૩	ઉ.	ઇ.	ઇ.	ઉ.
૪	વં.	વં.	ઇ.	ઇ.

ઉપર પ્રમાણેનું મિશ્રણ જોવામાં આવેછે, પણ એમ કરવું યોગ્ય નથી એમ બાર અક્ષરના અંક ૬૯૬ના માયા વૃત્તની ટીક જોવાથી જણાશે. ઇટલે આ ઠેકાણે એ વિષે વિસ્તાર કર્યો નથી.

૬૭૪ પદુપટ્ટિકા.

સ, જ, જ, ગ, ગ. ૩૬૪

પદુપટ્ટિકા સ જ જા ગ ને થી.

૨૮૮

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત

૫૭૫ ઉપસ્થિતા. ૬, ૧, યતિ. ત, જ, જ, ગ, ગ. ૩૬૧

તા જા જ ગ ગા થૌ, ઉપસ્થિતા છે.

૫૭૬ શ્રુતકીર્તિ, અનવસિતા, } માણિક્યમાલા. ^૧	{ ન, ય, મ, ગ, ગ. ૪૦૦ ૧, ૬ યતિ.

ન ય મ ગ ગા, લવો શ્રુતકીર્તિ.

૧ આ નામ મંદારમરંદચંપૂમાં છે, વઢી તેમાં ૫, ૬ ઉપર યતિ લખી છે.

૫૭૭ વર્ણવલાકા. સ, સ, મ, ગ, ગ. ૪૧૨

સ સ ભા ગ ગ થો વર્ણવલાકા.

૫૭૮ શ્રમિતશિખંડી. મ, સ, મ, ગ, ગ. ૪૧૧

છે શ્રમિતશિખંડી ભસ મ ગી ગે.

૫૭૯ માધો (ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ) સ, મ, મ, ગ, ગ. ૪૩૬

સ મ ભા ગા ગ થકો રચ માધો.

૫૮૦ નીલસરૂપી ^૧ , નાગસરૂપી, દોધક, બન્ધુ, વધા.	{ મ, મ, મ, ગ, ગ. ૪૩૯

મો મ મ ગા ગ થૌ નીલસરૂપી,

દોધક બન્ધુ જ નાગસરૂપી;

પાદાન્તે યતિ હોવાનું છંદઃશાસ્ત્રમાં લખેલું. શ્રુતબોધની ટીકામાં ૭, ૪ એ યતિ કહી છે. છંદોવૃત્તસુક્તાવલિમાં આમાં કહેલા ગણોવાળું લીલસરોરુહ વૃત્ત છે તેમાં યતિ પાઠી નથી. વધાં નામ માગધી છંદઃશતકમાં છે. માગધી પિંગળ છંદોગ્રંથમાં પાઠાંતરે અન્તે બે લઘુ આળવા પળ મત જળાવ્યું છે.

સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીપ્રમાણે રાગ દરબારી કાનડો, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રિતાલ, માત્રા ૧૬ વિલમ્બકાલ.

૫૮૧ રોધક. ન, મ, મ, ગ, ગ. ૪૪૦

ન મ મ ગા ગ થૌ રોધક થાશે.

૧૧ ત્રિષ્ટુપછંદ.

વર્ણમેઢ.

૨૮૬

૫૮૨ સ્વાગતા^૧, સ્વગતા^૨, }
સગતા^૩, સ્વાગત. } ર,ન,ભ,ગ,ગ. ૪૪૩

સ્વાગતા રચ ર ના ભ ગ ગે થી.

૧ મંદારમરંદચંપૂ, પિંગલછંદઃસૂત્ર અને વૃત્તદર્પણમાં પાદાન્તે યતિ કહી છે.

૨ સંગીતાનુસારછંદોમંજરી પ્રમાણે રાગ છાયા, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા;

માત્રા ૧૬, મધ્ય કાલ. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પ્રમાણે.

૫૮૩ કુપુરુષજનિતા. ન,ન,ભ,ગ,ગ. ૪૪૮

કુપુરુષજનિતા ન ન ભ ગ્ગા.

૫૮૪ મદનમાલા. ન,ર,ન,ગ,ગ. ૪૭૨

ન ર ન ગા ગ થી મદનમાલા.

૫૮૫ ઉદિતવિજોહા. ત,ત,ન,ગ,ગ. ૪૮૬

તા તા ન ગી ગે ઉદિતવિજોહા.

૫૮૬ અનુકૂલા, સાંદ્રપદા. ભ,ત,ન,ગ,ગ. ૪૮૭

ભૂત ન ગા ગે કર અનુકૂલા.

રાગ શંકરા, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા, માત્રા ૧૬ મધ્યકાલ.

(સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૫૮૭ શ્રી, મૌક્તિકમાલા^૧, } ભ,ત,ન,ગ,ગ. ૪૮૭
કુદ્મલદન્તી^૨. } ૧,૬, યતિ.

ભૂત ન ગા ગા, શૈર છ યતિ શ્રી

મૌક્તિકમાલા, રચ તું મતિથી.

અનુકૂલા પ્રમાણે શંકરા રાગથી ગવાય છે. તેમાં યતિ કહી નથી, અને
આમાં ૫, ૬ યતિ છે એટલોજ ફેર છે.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં ૫ ને ૭ યતિ કહી છે, પણ ૫, ૬ જોડયે.

૨ પિંગલ છંદઃસૂત્રમાં આ નામ છે અને ૫, ૬ યતિ કહી છે.

૫૮૮ માત્રા. (વાગ્વલ્લભ.) મ,ન,ન,ગ,ગ. ૧૦૧

માત્રા માંહ મ ન ન ગ ગ આળો.

૨૧૦

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૫૮૯ સુવૃત્તિ.

સ,ન,ન,ગ,ગ. ૧૦૮

સ ન ના ગ ગ થો ર ચ સુવૃત્તિ.

હંદાર્ણવમાં આનું માપ ન ન સ ગ ગ આપ્યું છે. હંદ:પ્રભાકરમાં પણ આ માપ વાળા વૃત્તને વૃત્તા અથવા વૃન્તા વૃત્ત કહ્યું છે. અમે એ માપવાળા અંક ૫૫૫ મે રૂપ ૨૫૬ જે નામ આપ્યાં છે તેથી હંદાર્ણવમાં આપેલું માપ મૂલવાલું જણાય છે.

૫૯૦ મુજંગી, કર્ણ, સેહેલ. ૬, ૧ યતિ. ય, ય, ય, લ, ગ. ૧૮૬

મુજંગીજ કર્ણે, ય યા યા લ ગી.

૧ વાગ્વલ્લભ પૃષ્ઠ ૫૦મે તથા હંદ:પ્રભાકર પૃષ્ઠ ૧૬૮મે આ નામ છે.

૨ પ્રવીણસાગર લેહેર ૧૨મીમાં આ નામ છે.

૫૯૧ જવનશાલિની.

ન, ર, ય, લ, ગ. ૬૦૦

જવનશાલિની ન રા યા લ ગે.

૫૯૨ પ્રસૂમરકરા. (વાગ્વલ્લભ.)

ન, સ, ય, લ, ગ. ૬૦૮

પ્રસૂમરકરા ન સા યા લ ગે.

૫૯૩ ગલ્લક. (વાગ્વલ્લભ.)

ન, ન, ય, લ, ગ. ૬૪૦

ન ન ય લ ગ કરજે ગલ્લકે.

૫૯૪ પ્રપાતાવતાર.

ય, ય, ર, લ, ગ. ૬૧૦

પ્રપાતાવતારે યા ય રા લ ગી.

૫૯૫ ગહ્વર.

ર, ર, ર, લ, ગ. ૬૧૯

ગહ્વરે આળવા રા ર રા લ ગી.

૫૯૬ વારયાત્રિક.

મ, ર, ર, લ, ગ. ૬૬૩

મા ર ર લા ગ છે વારયાત્રિકે.

૫૯૭ લલિત, ભાવિની, કનકમંજરી,

ભામિની, ઇન્દિરા, શુદ્ધકામદા^૧,વિબુધવંદિતા, રાજહંસી.^૨

ન, ર, ર, લ, ગ. ૬૬૪

૬, ૧ યતિ.

૧૧ ત્રિષ્ટુપ છંદ.

વર્ણમેઝ.

૨૯૧

લલિત થાયછે, નાર રા લ ગે,
 કનકમંજરી, ઇન્દિરા ચગે,
 વિબુધવંદિતા, ભામિની ભળો,
 યતિ હયે ધરી, ભાવિની ગળો.

૧ સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી અને છંદ:પ્રભાકરમાં આ નામ આપ્યું છે.
 આ વૃત્ત રાગ પ્રદીપક, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રેતાલ, માત્રા ૧૬ મધ્ય કાલમાં
 ગાઈ શકાય છે.

૨ મંદારમરંદચમ્પૂમાં માપ ન ર ર ગ ગ આપ્યું છે તે ભૂલ છે, તેને બદલે
 ઉદાહરણમાં અંતે લ ગ છે તે સ્વર છે.

૫૯૮ ડ્યેનિકા, ડ્યેની, †સેનક } ર, જ, ર, લ, ગ. ૬૮૩
 શ્રેણિકા, શ્રેણી, તાલ^૧. } ૧, ૬ યતિ.

ડ્યેનિકા રચો, ર જા ર લા ગ થી.

† ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આ નામ છે. છંદોમંજરીમાં “શ્રેણી” નામ છે.
 ૧ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં આ ગળોથી તાલ વૃત્ત કહ્યું છે તેમાં યતિ કહી નથી.

૫૯૯ સીધુ. (વાગ્વલ્લભ.) સ, મ, ર, લ, ગ. ૬૯૨

સ મ રા લા ગ કરાય સીધુમાં.

૬૦૦ રથોદ્ધતા^૧, રથોધ્રતા^૨. ર, ન, ર, લ, ગ. ૬૯૬

રા ન રા લ ગ થકી રથોદ્ધતા.

૧ રાગ પુન્નાગ વરાહ, તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રેતાલા, માત્રા ૧૬ મધ્ય કાલ.
 (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.) ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૬૦૧ પ્રતારિતા. સ, ન, ર, લ, ગ. ૭૦૦

સ ન રા લ ગ થકી પ્રતારિતા.

૬૦૨ નીલા. ત, ન, ર, લ, ગ. ૭૦૧

નીલા રત્ન ત ન રા લ ગા થકી.

૬૦૩ સુભદ્રિકા, ^૧સુપુદ્રિકા, } ન, ન, ર, લ, ગ. ૭૦૪
 ભદ્રિકા. ^૨ } ૬, ૫ યતિ

૨૧૨

રળપેગઢ.

સમઢૂત્ત.

ન ન ર લ ગ થકી સુઢદ્રિકા.

રાગ કૌસીકાનઢા (શ્રીરંજની) તાલ ચતુશ્ર જાતિ આઢા ચૌતાલ.
માત્રા ૧૪ મધ્યકાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૧ અપરાંતિકા અથવા પરાંતિકા જાતિ જે વૈતાલીય ઢેદમાં છે તેની સાથે મલ્લે.
છંદઃશાસ્ત્રમાં પાદાંતે યતિ લલેલે. શ્રુતબોધ ટીકામાં ૭, ૪, યતિ લલેલે.

૨ છંદાર્ણવ તથા વાગ્વલ્લભ (સુસુદ્રિકા)

૬૦૪ સૌરઢર્વાદ્વિની.

ન, ય, સ, લ, ગ. ૭૨૦

ન ય સ લ ગે સૌરઢર્વાદ્વિની.

૬૦૫ ઢુજગહારિણી.

ન, ર, સ, લ, ગ. ૭૨૮

ઢુજગહારિણી ન ર સી લ ગે.

૬૦૬ ઉપાચિત્ર, સુચિત્ર, નરેશ. ૬, ૧ યતિ. સ, સ, સ, લ, ગ. ૭૩૨

સ સ સા લ ગ થી, ઉપાચિત્ર છે,

૬ ષટ પાંચ પેરે, યતિ મિત્ર છે.

વાગ્વલ્લભમાં યતિ કહી નથી. પિંગલ્લદર્શમાં ઉપાચિત્રા નામ આપી
છેલ્લે યતિ કહી છે.

૬૦૭ સમ્મદમાલિકા.

ન, સ, સ, લ, ગ. ૭૩૬

ન સ સ લ ગ સમ્મદમાલિકા.

૬૦૮ કનકકામિની.

જ, ત, સ, લ, ગ. ૭૪૨

જ તા સ લા ગે કનકકામિની.

૬૦૯ ઉપદારિકા, રંજિતા. ૧, ૬ યતિ. ર, જ, સ, લ, ગ. ૭૪૭

રા જ સા લ ગે તું ઉપદારિકા

૬ દે શરે છેલ્લે, વિરતિ રંજિતા.

૧ ઉપદારિકા અને દારિકાનું મિશ્રણ થવાથી ૧૪ પ્રકારના ઉપજાતિ
ઢેદ થાયલે, પળ તેનાં નામ લખ્ય નથી. સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં આનું
નામ લલિત છે. રાગ કાઢોદી, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રેતાલા, માત્રા ૧૬ મધ્યકાલ.

૨ આ નામ તથા યતિ મંદારમરંદંબૂમાં છે.

૧૧ ત્રિષ્ટુપ હંદ.

વર્ણમેલ.

૨૯૩

૬૧૦ દારિકા, નન્દિની^૧. ૧,૬ યતિ. સ,જ,સ,લ,ગ. ૭૪૮

સ જ સા લ ગે રૃ તું દારિકા;

શર ને છયે, યતિ વદે ટૈંકા.

૧ મંદારમરંદંબૂમાં એ નામ તથા યતિ છે. વાગ્વલ્લભમાં દારિકામાં યતિ કહી નથી.

૬૧૧ માલવિકા.

ત,જ,સ,લ,ગ. ૭૪૯

છે માલવિકા ત જ સ લા ગ થી.

૬૧૨ નાભસ.

જ,જ,સ,લ,ગ. ૭૫૦

જ જા સ લ ગા રૃ તું નાભસે.

૬૧૩ સૌભગકલા.

મ,જ,સ,લ,ગ. ૭૫૧

સૌભગકલા મ જ સ લા ગ થી.

૬૧૪ વીવધ.

ન,જ,સ,લ,ગ. ૭૫૨

ન જ સ લગી રૃ તું વીવધે.

૬૧૫ આશાપાદ.

મ,મ,સ,લ,ગ. ૭૫૩

આશાપાદે મ મ સ લ ગા ધરો.

૬૧૬ ભુજલતા.

ન,સ,ત,લ,ગ. ૮૦૦

રૃ ભુજલતા ના સા ત લ ગે.

૬૧૭ સાયક.

સ,મ,ત,લ,ગ. ૮૨૦

રૃજો સાયક સો ભા ત લ ગે.

૬૧૮ કલસ્વનવંશ^૧, પાયકા. (ગ. પ્ર. પ્ર.) મ,મ,ત,લ,ગ. ૮૨૩

વે મ કલસ્વનવંશે ત લ ગા.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૬૧૯ મદનયા.

ન,ન,ત,લ,ગ. ૮૩૨

રૃ તું મદનયા ના ન્ત લ ગે.

૨૯૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૬૨૦ મોટનક, ૧મોટક, ૨મનિમાલ. ત,જ,જ,લ,ગ. ૮૭૭

તા જા જ લ ગી કર મોટનકે.

૧ છંદોલતામાંથી. ૨ આ નામ પ્રવીણસાગરમાં છે. કોઈ પાંચે યતિ કેદે છે.

૬૨૧ સ્વટકા, હરિણી. (છંદ:પ્રભાકર.) જ,જ,જ,લ,ગ. ૮૭૮

જ જા જ લ ગે રચજો સ્વટકા.

૬૨૨ શલ્કશકલ. મ,જ,જ,લ,ગ. ૮૭૯

શલ્કશકલે મ જ જા લ ગ છે.

૬૨૩ સુમુખી. ૭, ૪ યતિ* ન,જ,જ,લ,ગ. ૮૮૦

ન જ જ લ ગે રચ તું સુમુખી.

*છંદ:શાસ્ત્ર (કલકત્તાની છાપેલી પ્રતિ) ઉપરના લેખક રામદેવના ટિપ્પણ (પૃ. ૨૨૨) પ્રમાણે, પાન “મંદારમરંદચંપૂ” પૃષ્ઠ ૧૬માં ૬,૫ ઉપર અને વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમંદીમાં ૫,૬ ઉપર યતિ પૃષ્ઠ ૪૩મે કહી છે. છંદોવૃત્ત-મુક્તાવલીમાં યતિ કહી નથી.

૬૨૪ જિહ્વાશયા. ત,મ,જ,લ,ગ. ૮૮૧

જિહ્વાશયા ત મ જ લા ગ ધરો.

૬૨૫ ચપલા. ૬,૯ યતિ. મ,મ,જ,લ,ગ. ૮૮૭

મૂ મ જ લા ગ થો, રચો ચપલા.

૬૨૬ કુશલકલાવતિકા. મ,ન,જ,લ,ગ. ૮૮૯

મ્ના જ્લા ગે કુશલકલાવતિકા.

૬૨૭ અર્થશિશ્વા. મ,ન,જ,લ,ગ. ૮૯૧

મા ન જ લ ગ કર અર્થશિશ્વા,

૬૨૮ હરિકાન્તા. સ,મ,ત,લ,ગ. ૯૨૦

હરિકાન્તા રચ સા મા ત લ ગે.

૬૨૯ નિરવધિગતિ. ન,સ,મ,લ,ગ. ૯૨૮

નિરવધિગતિ ના સ મ લ ગે.

૧૧ ત્રિષ્ટુપછંદ.

વર્ણમેઢ.

૨૨૫

૬૩૦ હરિરૂપક, હરિરૂપ. ર,ન,મ,લ,ગ. ૯૫૫

છે હરિરૂપક રા ન મ લ ગે.

૬૩૧ દામઘટિતા. ન,ન,મ,લ,ગ. ૯૬૦

ન ન મ લ ગ થી દામઘટિતા.

૬૩૨ સમિત્. ન,ય,ન,લ,ગ. ૯૭૬

સમિત બનાવો ન ય ન લ ગે.

૬૩૩ સામપદા. મ,સ,ન,લ,ગ. ૯૮૫

જાણો સામપદા મ સ ન લ ગે.

૬૩૪ અશુવિલાસ. ૫,૬ યતિ. ન,ત,ન,લ,ગ. ૧૦૦૦

અશુવિલાસે, ન ત ન લ ગ છે.

૬૩૫ ભ્રમરવિલસિતા^૧, ભ્રમરવિલસિત, (મ,મ,ન,લ,ગ. ૧૦૦૯

૨ભ્રમરલલિત, ૩ભ્રમરવિત.) ૪,૭ યતિ.*

મા મ્ના લા ગે, ભ્રમરવિલસિતા.

૧ રાગ હિંડોલ, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા, માત્રા ૧૬ મધ્યકાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી. ૨ છંદઃશાસ્ત્રમાં ભ્રમરલલિત નામ અને ૪,૭ યતિ કહી છે. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

* મંદારમરંદચંપૂમાં પળ આ પ્રમાણે યતિ છે. વાગ્વલ્લભમાં યતિ નથી કહી.

૬૩૬ કાહલી. સ,મ,ન,લ,ગ. ૧૦૧૨

સ મ ના લા ગ ધર પ્રતિ પદે,

રચના કાહલો સરસ વદે;

^{૧૪}

મનુ માત્રા ચરણ પળ ગણે

કવિ કો' જાતિ કલ પ્રકરણે.

“વૃત્તરત્નાકર”ની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં આ માત્રામેઢ જાતિ કહી છે.

૬૩૭ દમનક. ૪,૭ યતિ ન,ન,ન,લ,ગ. ૧૦૨૪

૨૯૬

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

દમનક, રચ ન ન ન લ ગે.

છંદ:શાસ્ત્ર, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાળીભૂષણ, વાગ્વલ્લભ અને છંદોદૃત
મુક્તાવલીમાં આ યતિ પાઠી નથી.

૬૩૮ ગંભારિ.

ર,ર,ર,ગ,લ. ૧૧૭૧

રા ર રા ગા લ થી થાય ગંભારિ.

૬૩૯ કામુકલેખા.

મ,મ,સ,ગ,લ. ૧૨૨૩

કામુકલેખા ભૂ મ સ ગા લે થો.

૬૪૦ સંશ્રયશ્રી.

ત,ત,ત,ગ,લ. ૧૩૧૭

છે સંશ્રયશ્રી ત તા તા ગ લા થો.

૬૪૧ સૈનિક-૧ સેનિકા.

જ,ર,જ,ગ,લ. ૧૩૬૬

રચાય સૈનિકે જ રા જ ગાલ.

૧ વાળીભૂષણમાં તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં ગુરુ લઘુને ક્રમે ને લઘુ ગુરુને
ક્રમે એમ વચ્ચે રાતે ૧૧ અક્ષરના છંદને સૈનિકા એવું નામ આપ્યું છે, પણ
આ પિંગલમાં ગણના ભેદને લીધે શ્યેનિકા ને શ્યેની વૃત્તને અંક ૫૯૮
મે જુદું ગણ્યું છે.

૬૪૨ પિચુલ.

સ,સ,જ,ગ,લ. ૧૩૭૨

પિચુલે રચવા સ સા જ ગાલ.

૬૪૩ કાલવર્મ.

ન,મ,જ,ગ,લ. ૧૪૦૦

ન મ જ ગા લ રચ કાલવર્મ.

૬૪૪ સાન્દ્રપદ. ચોથે યતિ.

મ,ત,ન,ગ,લ. ૧૫૧૧

સાન્દ્રપદે, આળ મ ત ન ગાલ.

છંદોમંજરીના પરિશિષ્ટમાં છે પણ યતિ નથી.

૬૪૫ સાલન. (ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશ)

મ,મ,મ,લ,લ. ૧૫૯૧

ભૂ મ મ લો લ થકી તો સાલન.

૬૪૬ શેષાપીડ.

મ,મ,સ,લ,લ. ૧૭૭૭

શેષાપીડે મ મ સ લ લા ધર.

૧૨ જગતી છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૧૭

૬૪૭ કોલિચર.

ન,ય,ન,લ,લ. ૨૦૦૦

ન ય ન લ લે કોલિચર કર.

૬૪૮ અગરિમ.

ન,ન,ન,લ,લ. ૨૦૪૮

ન ન નં લ લ થકો અગરિમ.

૧૨ જગતીછંદ. ૪૦૯૬ ભેદ છે. ૧૨ વર્ણ.

૬૪૯ વિદ્યાધાર, વિદ્યાધર,)

મ,મ,મ,મ. ૧

વિદ્યાધારી, †વિદ્યાહાર. } છંદોલતામાં ૪, ૪, ૪યતિ કહી છે

મા મા મા મી, વિદ્યાધારે, ચારે આવે,

ચારે ચોર, ચારે શોધી, છેદો લાવે;

‡ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં આ નામનું વૃત્ત આજ માપનું છે, પણ તેમાં
યતિ કહી નથી, પરંતુ વાગ્વલ્લભ इत्यादिમાં યતિ કહી છે.

૬૫૦ ભાસિતભરણ.

મ,સ,મ,મ, ૩૧

ભાસિતભરણે ભા સા મા મા આળો.

૬૫૧ વિષમવ્યાલી.

ન,સ,મ,મ. ૩૨

ન સ મ વિષમવ્યાલીમાં છેલો મા.

૬૫૨ શમ્યા.

ત,ન,મ,મ. ૬૧

શમ્યા રચ ત ન મા મા આળી પોતે.

૬૫૩ મિથુનમાલી.

ન,ન,મ,મ. ૬૪

રચ તું મિથુનમાલી ના ના મા મે.

૬૫૪ કિંશુકાસ્તરણ.

ર,સ,ય,મ. ૯૧

કિંશુકાસ્તરણે ર સા યા મા આવે.

૬૫૫ દોર્લીલા.

સ,સ,ય,મ. ૯૨

સ સ યા મ ધરી બનાવો દોર્લીલા.

૨૯૮

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

૬૫૬ વિશાલામ્બોજાલી, અમ્બોજાલી. ત,સ,ય,મ. ૯૩

તા સા ય મ થકી વિશાલામ્બોજાલી.

૬૫૭ વીણાદણ્ડ.

જ,સ,ય,મ. ૯૪

જ સા ય મ ધરો તમે વીણાદણ્ડે.

૬૫૮ મત્તાલી. (વાગ્વલ્લભ) ૪, < યતિ. મ,ત,ય,મ. ૯૭

મત્તાલી માં, મા ત ય મા છેદો ચોથે.

૬૫૯ વસનવિશાલા.

ન,ન,ય,મ. ૧૨૮

ન ન ય વસનવિશાલા છેલો મા.

૬૬૦ લીલારત્ન.

મ,મ,સ,મ. ૧૨૩

લીલારત્ને આળો મ મ સા મા સ્વોઢી.

૬૬૧ કાન્તોત્પીડા.

મ,મ,સ,મ. ૧૨૯

મા મ સ માથો થાયજ કાન્તોત્પીડા.

૬૬૨ જલધરમાલા. ૪, < યતિ^૧

મ,મ,સ,મ. ૨૪૧

મા મા સા મા, જલધરમાલા ચોથે.

^૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ, અને છંદોમંજરી પ્રમાણે. વાગ્વલ્લભ ઇત્યાદિમાં યતિ કહી નથી.

૬૬૩ વિવરવિલસિત.

ત,ન,સ,મ. ૨૫૩

તા ના વિવરવિલસિતે છે સા મા.

૬૬૪ શુદ્ધાન્ત.

ન,ન,સ,મ. ૨૫૬

ન ન સ મ ઠિક રચજો શુદ્ધાન્તે.

૬૬૫ સુખાનંદ^૧.

ય,ર,ત,મ. ૨૭૪

સુખાનંદે રચો યા રા ત મા શોધી.

^૧ છંદઃકામદુઘાવત્સના કર્તા સુખાનંદે પોતાના નામનો રચ્યો છે.

૬૬૬ સાક્ષી.

સ,સ,જ,મ. ૩૪૮

સ સ જા મ ધરો સદાય સાક્ષીમાં.

૧૨ જગતી છંદ.

વર્ણમેલ.

૨૯૯

૬૬૭ સ્વરવર્ષિણી.

સ,જ,જ,મ. ૩૬૪

સ્વરવર્ષિણી રચ સો જ જા માથી.

૬૬૮ ધવલકરી.

ન,ન,મ,મ. ૪૪૮

રચ ધવલકરી નન મા માથી.

૬૬૯ લુમ્બાક્ષી, લુઘાક્ષી.

સ,સ,ન,મ. ૪૭૬

સ સ ના મ થકી રચ તું લુમ્બાક્ષી.

૬૭૦ મલયજસુરાભિ.

મ,ન,ન,મ. ૧૦૧

મા ના ન્મા મલયજસુરાભિમાં છે.

૬૭૧ વાહિની. ૭, ૧ યતિ. (પિંગલ્લઙ્ગદઃસૂત્રે)ત,મ,મ,ય. ૧૧૭

છે વાહિનીમાં સાતે, દે તા મ માયા.

૬૭૨ પુટ, શ્રીપુટ^૧, સ્ફૂટ. ૮, ૪ યતિ. ન,ન,મ,ય. ૧૭૬

પુટ વસુ યુગ નાના, માય થી છે.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં એ નામ છે. અને તે તથા છંદોમંજરીના પરિશિષ્ટ અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પણ એજ યતિ છે.

વૃત્તરત્નાકરમાં મુનિ શર વિરતિ એમ કહીને વસુ યુગ ઇતિ પાઠઃ એમ છે.

૬૭૩ વૈશ્વદેવી. ૧, ૭ વિરામ.

મ,મ,ય,ય. ૧૭૭

મા મા યા યે છે, વૈશ્વદેવી શરે તો.

રાગ બેહાગડા, તાલ વિજયાનંદ, માત્રા ૧૧ ચિલ્લંબ કાલ.

(સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૧ છંદઃશાસ્ત્ર, છંદોમંજરી, પ્રાકૃત પિંગલ્લસૂત્ર અને મંદારમરંદચંપૂમાં પણ આ પ્રમાણે યતિ છે.

૬૭૪ આધિદૈવી. (વાગ્વલ્લભ) ૬, ૬ યતિ. ય,મ,ય,ય. ૧૭૮

યમા યા યા છે, યતિ આધિદૈવી.

૬૭૫ ભુજંગપ્રયાત^૧, ભુયંગપથાત^૨.

ય,ય,ય,ય. ૬૧૮

૩૦૦

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત

ય યા યા ય આવે ભુજંગપ્રયાતે.

૧ માગધી “છંદ:શતક” આના દોઢા=છ યગળવાઢાને ક્રીઢાચક્ર અને વમળા=ઢાઢ યગળવાઢાને મહાભુજંગપ્રયાત કેહેછે. પાદાન્તે યતિ.

૨ રાગ માલકૌસ, તાલ ઁંઢ જાતિ ઁકતાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૬૭૬ સમયપ્રહિતા.

સ,સ,ય,ય. ૬૦૪

સમયપ્રહિતા સસા યા ય થી છે.

૬૭૭ મિહિરા.

ન,સ,ય,ય. ૬૦૮

રચું મિહિરા નસા યા ય થી તો.

૬૭૮ કલવલીવિહંગ.

જ,ત,ય,ય. ૬૧૪

જતા યયા છે કલવલીવિહંગે.

૬૭૯ અસધારા, અસુધારા. (વાગ્વલ્લભ) જ,ર,ર,ય. ૬૬૨

જરા રયે વનેછે સદાસધારા.

૬૮૦ બલોર્જિતા, અચલર્ચિકા.

ન,જ,ર,ય. ૬૮૮

રચું બલોર્જિતા ન જા ર યા થી.

૬૮૧ વધિરા.

સ,મ,ર,ય. ૬૯૨

વધિરામાં રચ સા મ રા ય શોધી.

૬૮૨ વલભી.

મ,મ,ર,ય. ૬૯૬

તું વલભી રચ મા મ રા ય આળી.

૬૮૩ પરિમિતવિજયા.

ન,ન,ર,ય. ૭૦૪

પરિમિતવિજયા ન ના ર યે છે.

૬૮૪ લીઢાલર્ક.

મ,ત,સ,ય. ૭૩૭

લીઢાલર્કે મા ત સ ય આળજોજી.

૬૮૫ વનિતાવિલોક.

ત,ત,સ,ય. ૭૪૧

તા તા સ યા આળ વનિતાવિલોકે.

१२ जंगती छंद.

वर्णमेळ.

३०१

६८६ कुमुदिनीविकाश.

ज,त,स,य. ७४२

ज ता स या छे कुमुदिनीविकाशे.

६८७ दल^१.

भ,ज,स,य. ७५१

भू ज स य आण दल वृत्तमांहे.

१कवि दलपतरामे आ वृत्त पोताना नामनुं नवुं बनाव्युं छे.

६८८ वसन्तहास.

म,भ,स,य. ७५३

मो भा सा या कर तुं वसन्तहासे.

६८९ मणिमाला^१, पुष्पविचित्रा. ६,६ यति. त,य,त,य. ७८१

ता या त य आणो, छट्टे मणिमाला.

१ मंदारमरंदचंपूसां तथा शब्दकल्पद्रुममां ६,६, यति छे.

६९० सिक्तमणिमाला, श्वेतमणिमाला. भ,य,त,य. ७८३

सिक्तमणिमाला भा या त य थी छे.

६९१ विद्रमदोला.

न,य,त,य. ७८४

न य त य थी थाशे विद्रमदोला.

६९२ सुखशैल.

म,भ,त,य. ८१७

मा भा ता या धर शोधो सुखशैले.

६९३ करमाला.

स,भ,त,य. ८२०

करमाला कर सा भा त य आणी.

६९४ विजयपरिचया.

न,न,त,य. ८३२

विजयपरिचयामां न न ता या.

६९५ कासारक्रान्ता.

म,त,ज,य. ८६५

कासारक्रान्ता म त जा य थकी छे.

६९६ माया, गौरी^१.

त,ज,ज,य. ८७७

माया रचजो त ज जा य धरीने.

१ छंदःप्रभाकरमां लखेछे के आ वृत्त “रामचंद्रिका”मां जोवामां आवेछे.

૩૦૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૬૯૭ પરિલેખ^૧, ધારી.

જ,જ,જ,ય. ૮૭૮

જ જા જ ય આળ સદા પરિલેખે.

૧ જેવે વૃત્તના ઘણું કરીને પેહેલા અક્ષર ગુરુ અથવા લઘુ હોય, અને બાકીના અક્ષર વિશેષે કરીને સરસ્વા હોય તો તેવાં બે વૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ વૃત્ત બનેછે; જેમકે-માયા (અં. ૬૯૬) અને પરિલેખ (અં. ૬૯૭) એ બે વૃત્તમાં પેહેલાનો પ્રથમ અક્ષર ગુરુ છે, અને બીજાનો પ્રથમ અક્ષર લઘુ છે, અને બાકીના બંને વૃત્તના બધા અક્ષર એક સરસ્વા છે, તો એ બે વૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ થાયછે. તેવીજ રીતે, ધૃષ્ટપદ (અં. ૭૦૩) અને દૃતપદના (અં. ૭૦૪) મિશ્રણથી પણ ઉપજાતિ થાયછે, અને તે પ્રત્યેક ચૌદ ચૌદ થાયછે. વિષમ-પદના પ્રકરણમાં અસંકીર્ણના પેઠામાં કહેલાં વૃત્ત ઉપજાતિ ગણાય. તેમજ વિષમાક્ષરપાદવાળાં વૃત્તોનું મિશ્રણ થવાથી પણ ઉપજાતિ થાયછે. જેમકે, (અં. ૭૨૮) વંશસ્થના અક્ષર બાર છે, અને ઉપેન્દ્રવજ્રાના (અં. ૯૭૧) અક્ષર ૧૧ છે, તો પણ તે બેનું મિશ્રણ થવાથી ઉપજાતિ થાયછે, તેનું ઉદાહરણ, વાલ્મીકી રામાયણના સુન્દર કાણ્ડમાં નીચે પ્રમાણે છે:-

નમોઽસ્તુ વાચસ્પતયે સચક્રિણે,	૧૨ વંશસ્થનું.
સ્વયમ્ભુવે ચાપિ હુતાશનાય;	૧૧ ઉપેન્દ્રવજ્રાનું.
અનેન ચોક્તં યદિદં મમાગ્રતો,	૧૨ વંશસ્થનું.
વનૌકસાં તચ્ચ તથાસ્તુ નાન્યથા.	૧૨ વંશસ્થનું.

વઠી ઇન્દ્રવંશા, ઉપેન્દ્રવજ્રા, અને વંશસ્થ એ ત્રણના મિશ્રણ થકી ઉપજાતિ થાયછે, તેનું ઉદાહરણ ભાગવતના ૧૦ સ્કંધમાં નીચે પ્રમાણે છે.

(ભાગવત સ્કંધ ૧૦ પૂર્વાર્ધ અધ્યાય ૧૨ મો શ્લોક ૨૬)

૧૨ જગતી છંદ.

વર્ણમેઝ.

૩૦૩

તાવત્પ્રવિષ્ટા સ્ત્રવસુરોદરાન્તરે,	૧૨	ઇન્દ્રવંશાનું.
પરં ન ગીર્ણાઃ શિશવઃ સવત્સા;	૧૧	ઉપેન્દ્રવંજ્રાનું.
પ્રતીક્ષમાણેન વકારિવેશનં,	૧૨	વંશસ્થનું.
હતસ્વકાન્તસ્મરણેન રક્ષસા.	૧૨	વંશસ્થનું.

ઇન્દ્રવંજ્રા, ઇન્દ્રવંશા, ઉપેન્દ્રવંજ્રા અને વંશસ્થનું મિશ્રણ થવાથી ઉપજાતિ થાયછે તેનું ઉદાહરણ પ્રવોધચંદ્રોદય નાટકમાં નીચે પ્રમાણે છે. અંક બીજો (પ્રવેશક) શ્લોક ૧૨મો.

વિદ્યાપ્રવોધોદય જન્મભૂમિ,	૧૧	ઇન્દ્રવંજ્રાનું.
વારાણસી વ્રહ્મપુરી દુરત્યયા;	૧૨	ઇન્દ્રવંશાનું.
અતઃ કુલોચ્છેદ વિધિં વિધિત્સુ,	૧૧	ઉપેન્દ્રવંજ્રાનું.
નિવસ્તુ મત્રેચ્છતિ નિત્યમેવસઃ.	૧૨	વંશસ્થનું.

ઉપરના ઉદાહરણો ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાયછે કે, પ્રાચીન વિદ્વાનોએ એમ માન્યું છે કે, સમાક્ષરવૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ થાય, અને વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં કહ્યું છે કે- ત્રિષ્ટુપમાં વૃત્તોનાં મિશ્રણ થવાથી જેમ ઉપજાતિ થાયછે, તેમજ ચાર તેર અક્ષરના સમાનઅક્ષરના તથા સમાન યતિવાળા પાદોના મિશ્રણથી પણ ઉપજાતિ થાયછે. એટલે વિષમ અક્ષરના વિષમ યતિવાળા, તેમજ બે કરતાં વધારે વૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ વૃત્ત થાયછે, એમ રામાયણ, ભાગવત અને પ્રવોધચંદ્રોદયનાં દ્રષ્ટાંતો સહિત ઉપર જે લખવામાં આવ્યું છે, તે મતનું નારાયણભટ્ટીના અભિપ્રાયથી સંદેહ થાયછે. એટલે એવા પ્રકારનો ઉપજાતિ કરવી યોગ્ય નથી, એમ અભિપ્રાય જણાવેછે જે યોગ્ય છે.

૩૦૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૬૯૮ વસા.

મ, જ, જ, ય. ૮૭૯

મો જ જ ય થી વનશે કવિ! વસા.

૬૯૯ તામરસ, ^૧અભિનવતામરસ, }
લાલિતપદ^૨.

ન, જ, જ, ય. ૮૮૦

ન જ જ ય થાયજ તામરસે તો.

૧ છંદોલતા અને વૃત્તરત્નાકરમાં અભિનવતામરસ- ભાષાછંદોમંજરીના માપમાં ત્રણ નગણ પછી એક જગણ છે. પણ કવિતામાં તેમ નથી માટે એ મૂલ જણાય છે. ૨ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઠી પ્રમાણે.

૭૦૦ કુંભોધ્રી.

મ, મ, જ, ય. ૮૮૧

કુંભોધ્રીમાં મ મ જ યા કરજો જી.

૭૦૧ શરમેયા.

સ, મ, જ, ય. ૮૮૪

શરમેયા રચ સ મ જ ય આળી.

૭૦૨ નીરાન્તિક.

ત, મ, જ, ય. ૮૮૬

નીરાન્તિકે ત મ જ યા ઠીક આવે.

૭૦૩ ધૃષ્ટપદ.

મ, મ, જ, ય. ૮૮૭

ધૃષ્ટપદે રચ મ મ જ ય આળી.

૭૦૪ દ્રુતપદ, દ્રુતપા.

ન, મ, જ, ય. ૮૮૮

દ્રુતપદે રચ ન મ જ ય શોધી.

૧ “શબ્દકલ્પદ્રુમમાં” આ વૃત્તના ગણ ન મ ન ય છે, પણ તેને વીજા પ્રયોગ પ્રમાણ નથી.

૭૦૫ અર્દિતપાદ.

ર, ન, જ, ય. ૮૯૧

રા ન જા ય ધર તું અર્દિતપાદે.

૭૦૬ પરિતોષા.

સ, ન, જ, ય. ૮૯૨

સ ન જા ય થર્કો રચો પરિતોષા.

૧૨ જગતી છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૦૫

૭૦૭ છલિતકપદ.

ત,ન,જ,ય. ૮૯૩

આળો છલિતકપદે ત ન જા યા.

૭૦૮ ઉપધાન.

જ,ન,જ,ય. ૮૯૪

જ ના જ ય થી ઉપધાન રવેછે.

૭૦૯ પથિકાન્તા.

મ,ન,જ,ય. ૮૯૫

માનજય થર્કો રચો પથિકાન્તા.

૭૧૦ નયમાલિની, વનમાલિકા,
નવમાલિની, નવમાલિકા,
નવમાલતી.

}	ન,જ,મ,ય. ૯૪૪
	૮,૪ યતિ. ૧નારા. મટ્ટી
	અને છંદ:શાસ્ત્ર પ્રમાણે.

વર્સુ નવમાલિકા ન,જ મયે થી.

૧ સૂત્રને અનુસરતા કેટલાક ૫,૭ યતિ માનેછે, વઠ્ઠી મંદારમરંદચંપૂમાં
૭, ૫ ઉપર યતિ કહી છે.

૭૧૧ કુસુમવિચિત્રા. ૬, ૬ યતિ. ૧ ન,ય,ન,ય. ૯૭૬

કુસુમવિચિત્રા, ષટ્ ન ય ના યે.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં પણ એજ પ્રમાણે યતિ છે.

૭૧૨ અર્પિતમદના.

મ,સ,ન,ય. ૯૯૧

અર્પિતમદના રચ મ સ ના યે.

૭૧૩ વિરતિમહતી.

ત,ન,ન,ય. ૧૦૨૧

તાના ન ય થી વિરતિમહતી છે.

૭૧૪ અગૌરી, લલિત. ૧

ન,ન,મ,ર. ૧૦૮૮

નનમર થી અગૌરી છે શોભતી.

૧ વાગ્વલ્લભમાં આ વૃત્તનું નામ લલિત રાખ્યું છે પણ ૧૧ અક્ષરમાં પ્રસિદ્ધ
લલિત છે. જુઓ શ્લોક ૫૯૭ મે. કામદુઘાવત્સમાં પણ આ નામ છે.

૭૧૫ ગલિતનાલા.

જ,મ,ય,ર. ૧૧૪૨

જ મા ય રે ગલિતનાલા થાયછે.

૩૦૬

રણધિંગલ.

સમવૃત્ત.

૭૧૬ સરોજાવલી.

ય,ય,ર,ર. ૧૧૬૨

સરોજાવલી માં યા ય રારા કરો.

૭૧૭ સ્ત્રિવિણી, શૃંગારિણી, લક્ષ્મીધર,

લક્ષ્મીધરા^૧, ચંદાયણા^૨, ચંદાણા^૩,ચંદ્રાનન^૪, કામમોહિની, ચંદાના,મલયા^૫, કામિનીમોહન^૬, હિંગુદી,શંપતાલ^૭.

ર,ર,ર,ર. ૧૧૭૧

પાદાન્તે યતિ.

સ્ત્રિવિણીતો રત્નો રારારા ધરી.

૧ હંદ:પ્રભાકરમાંથી. ૨ “માગધી હંદ:શતક”

૩-૪ માગધી ધિંગલ હંદોપ્રથમાં ચંદાણા, ચંદ્રાનન નામ આપ્યાં છે.

૫ પૃથ્વીરાજરાશમાં એ નામ વાપર્યું છે.

૬ માગધી “હંદ:શતક”માં એનું કામિનીમોહન નામ લખી તેની ચાર પંચ કલથી ૨૦ માત્રા કહી છે, અને તેના તાલ સ્ત્રિવિણી પ્રમાણે છે.

૭ પ્રવીણસાગરમાં આ નામ છે.

રાગ વાવેશ્રી, તાલ તિશ્રજાતિ રૂપક, માત્રા ૫, મધ્યકાલ.(સંગીતા-નુસારહંદોમંજરી.)

૭૧૮ વિપ્લુતશિખા.

મ,જ,ર,ર. ૧૧૯૯

વિપ્લુતશિખા રત્નો મ જી રા ર થી.

૭૧૯ વિશિખલતા.

ન,જ,ર,ર. ૧૨૦૦

વિશિખલતા રત્નો ન જા રા ર થી.

૭૨૦ ગૌરી^૧, પ્રભા^૨, મન્દાકિની^૩, (ન,ન,ર,ર. ૧૨૧૬પ્રમુદિતમદના, પ્રમુદિતવદના^૪.) ૭, ૯ યતિ.હય^૫ શર^૬ ન ન રા, ર ગૌરી વિષે.

૧ મદ્દોજીદીક્ષિતના મત પ્રમાણે એ નામ છે, તેમાં યતિ આઠે છે.

૨ મલ્લિનાથના મત પ્રમાણે પ્રભા નામ છે.

૩ એ નામ તથા યતિ મંદારમરંદચમ્પૂ અને વાગ્વલ્લભમાં છે. વાગ્-

૧૨ જગતી હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૦૭

વલ્લભમાં “પ્રભા, મંદાકિની” નામ છે, તેનું માપ ઉપર પ્રમાણે અને તેમાં ૭, ૫ યતિ કહી છે. શબ્દકલ્પદ્રુમમાં યતિ કહી નથી તે મત ગ્રાહ્ય નથી.

૪છંદ:શાસ્ત્ર, મંદારમરંદચમ્પૂ (પૃષ્ઠ૧૭) અને વૃત્તરત્નાકરમાં પ્રમુદિત-વદના નામથી આ માપને યતિ છે.

૭૨૧ ચપલાક્ષિકા, ચંચલાક્ષિકા^૧. ન,ન,ર,ર. ૧૨૧૬

ન ન ર ર ચપલાક્ષિકામાં દિસે.

૧છંદ:શાસ્ત્ર પ્રમાણે આ નામ છે, પણ કવિયો ઘણું કરીને વૃત્તના માપમાં આવી શકે નહિ એવાં નામ પાડતા નથી. “ચંચલાક્ષિકા” એ નામ કોઈ આકારે પણ પોતાના માપના ગણમાં આવી શકતું નથી સાટે અમે “ચપલાક્ષિકા” એવો પર્યાય મૂક્યો છે.

૭૨૨ સુતલ.

સ,ર,સ,ર. ૧૨૩૬

સુતલે આળવા સરસારા ગણો.

૭૨૩ અંતર્વિકાશવાસક.

ત,ર,જ,ર. ૧૩૬૬

અંતર્વિકાશવાસકે ત રા જ રા.

૭૨૪ લલામલાલિતાધરા,^૧વસંતચત્વર^૨, બરાયતિ.^૩

જ,ર,જ,ર. ૧૩૬૬

લલામલાલિતાધરા જ રા જ રા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં યતિ કહી નથી. અને લલામલાલિતાધરા નામ છે.

૨ વસંતચત્વર નામ પિંગळाદર્શમાં છે તેણે ૬, ૬ યતિ કહી છે પણ તેનું બીજું પ્રમાણ જડયું નથી.

૩ આ નામ પ્રવીણસાગર લેહેર ૧૫ મીમાં છે. આ ગણોવાળા રૂપને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં “પંચામર” કહ્યું છે, પણ આ ગ્રંથમાં “પંચામર” વૃત્ત અંક ૭૮૫ મે જુદું દાખલ છે, તેથી અમે એ નામ ઉમેર્યું નથી.

૭૨૫ પરિપુંચિતા.

ર,સ,જ,ર. ૧૩૭૧

થાયછે પરિપુંચિતા ર સા જ રે.

૩૦૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૭૨૬ પ્રસુમરમરાલિકા.

ન,સ,જ,ર. ૧૩૭૬

પ્રસુમરમરાલિકા ન સા જ રે.

૭૨૭ વીરાસિકા, ઇન્દુવંશ,
ઇન્દ્રવંશ.} ત,ત,જ,ર. ૧૩૮૧
} ૬, ૭ યતિ. ૧

વીરાસિકામાં, શૈર છે ત તા જ રે.

૧ આ ત્રણે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે પણ તેણે યતિ કહી નથી. શ્રુતબોધ
ટીકામાં ૫, ૭ યતિ છે. રાગ નવરોજ, તાલ ત્રિલંકવજ્ર, માત્રા ૧૯,
મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમેઝરી.)

૭૨૮ વંશસ્થ, વંશસ્થવિલ,

મહાનિવંધા, વંશસ્તનિત. ૧

} જ,ત,જ,ર. ૧૩૮૨
} પાદાંતે યતિ. ૨

રચાય વંશસ્થ જ તા જ રા ધરી.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ. ૨ શ્રુતબોધમાં પાંચમે યતિ કેહેછે, પણ મંદારમરંદ-
ચમ્પૂમાં ૬, ૬ એ કિંવા પાદાંતે યતિ કહી છે. છંદઃશાસ્ત્રમાં પણ પાદાંતે
યતિ છે. પિંગલાદર્શમાં વંશસ્થમાં ૬, ૬ યતિ કહી છે તેનું પ્રમાણ જડયું
નથી. રાગ દેવગાંધાર, તાલ નિસોરક, માત્રા ૯, વિલંબકાલ. (સંગીતાનુ-
સાર છંદોમેઝરી.)

ઇન્દ્રવંશા અને વંશસ્થના ચરણોના મિશ્રણથી ૧૪ પ્રકારના
ઉપજાતિ ભેદ થાયછે. (S) આ ચિન્હ ઇન્દ્રવંશાનું છે. (I) આ
ચિન્હ વંશસ્થનું છે.

SSSS ચારે ચરણ ઇન્દ્રવંશાનાં છે એમ સૂચવેછે.

૧ I S S S વૈરાસિકી-

૧ વંશસ્થ, ૨ ઇન્દ્રવંશા,
૩ ઇન્દ્રવંશા, ૪ ઇન્દ્રવંશા.

૨ S I S S રતાઘ્યાનકી.

૧ ,, ૨ વંશસ્થ,
૩ ,, ૪ ઇન્દ્રવંશા.

૩ I I S S ઇન્દુમા.

૧ વંશસ્થ, ૨ વંશસ્થ,
૩ ઇન્દ્રવંશા, ૪ ઇન્દ્રવંશા.

१२ जगती छंद.

वर्णमेल.

३०९

४ SSIS पुष्टिदा.	१ इन्द्रवंशा, २ इन्द्रवंशा,
	३ वंशस्थ, ४ इन्द्रवंशा.
५ ISIS उपमेया,	१ ,, २ ,,
रामणायिक.	३ ,, ४ ,,
६ SISIS सौरभेयी.	१ इन्द्रवंशा, २ वंशस्थ,
	३ वंशस्थ, ४ इन्द्रवंशा.
७ IIIS शीलतुरा.	१ ,, २ वंशस्थ,
	३ ,, ४ इन्द्रवंशा.
८ SSSI वासन्तिका.	१ इन्द्रवंशा, २ ,,
	३ ,, ४ वंशस्थ.
९ ISSI मन्दहासा.	१ वंशस्थ, २ इन्द्रवंशा,
	३ इन्द्रवंशा, ४ वंशस्थ.
१० SISI शिशिरा.	१ इन्द्रवंशा, २ वंशस्थ,
	३ ,, ४ ,,
११ IISI वैधात्री.	१ वंशस्थ, २ ,,
	३ इन्द्रवंशा, ४ ,,
१२ SSII शंखचूडा.	१ ,, २ इन्द्रवंशा,
	३ वंशस्थ, ४ वंशस्थ.
१३ ISII रमणा.	१ ,, २ इन्द्रवंशा,
	३ ,, ४ वंशस्थ.
१४ SIII कुमारी.	१ इन्द्रवंशा, २ ,,
	३ वंशस्थ, ४ ,,

७२९ विधारिता.

ज,ज,ज,र. १३९०

जजाज र थाय विधारिता विषे.

३१०

रणपिंगल.

समवृत्त.

७३०. पिकालिका, विधायिनी. भ,ज,ज,र. १३९१

भा जजर थाय पिकालिका विषे.

७३१. मालती^१, शुभ, वरतनु,^२ न,ज,ज,र. १३९२
यमुना^३. ५,७, यति. ३

यति शरछे, नजजार मालती.

१ मंदारमरंदचंपूमां कथुं छे के केटलाकने मते “मालिनी” नाम छे.

२ शब्दकल्पद्रुम तथा प्राकृतपिंगलसूत्रमां (पृष्ठ १५०) मे केहेछे के,
मालतीने कोइ यमुना केहेछे.३ नारायणभट्टी प्रमाणे छंदोलतामां केहेछे के केटलाक मालती ने मालिनी
केहेछे. ७,५, यति तेणे कही छे.

छंदोमंजरीमां यति नथी.

राग वसंत, ताल चतुश्च जाति तेताल, मात्रा १६, मध्यकाळ.
(संगीतानुसार छंदोमंजरी.)

७३२. ललिता, सुललित. ५,७ यति. त,भ,ज,र. १३९७

पांचे विराम, ललिता त भा जरे.

वाग्वल्लभमां तथा छंदोमंजरीमां ललिता नाम छे तेमां यति नथी.
मंदारमरंदचंपूमां यति लखी नथी, पण छंदोर्णव तथा पिंगळादर्शमां ५,७
यति कही छे. (पृष्ठ ८५) सुललित नाम भाषा छंदोमंजरीमां छे तेमां यति
कही के पाली नथी.

७३३. प्रियम्बद, प्रियंवदा. न,भ,ज,र. १४००

न भजरा धर प्रियंवदा विषे.

राग त्रिवेणी, ताल चतुश्च जाति त्रिताल, मात्रा १६, मध्यकाळ.
(संगीतानुसार छंदोमंजरी.)

७३४. विरला, वीरला. स,न,ज,र. १४०४

विरला रच स न जा र आणिने.

७३५. अविरलरतिका. भ,न,ज,र. १४०७

छे अविरलरतिका भना जरे.

૧૨ જગતી છંદ.

વર્ગમેઝ.

૩૧૧

૭૩૬ રાધિકા.

સ,મ,મ,ર. ૧૪૬૦

સ મ મારે રચ વૃત્ત તું રાધિકા.

૭૩૭ દ્રુતવિલમ્બિત,^૧ સુંદરી, }

દ્રુતવિલંબ. (ગણપ્રસ્તારપ્ર.) }

ન,મ,મ,ર. ૧૪૬૪

દ્રુતવિલમ્બિત થાય ન મ મારે.

૧ મંદારમરંદવંપૂ પ્રમાણે પદમાં યતિ નહિ. પિંગળદર્શીમાં ૬, ૬ યતિ કહી છે, પણ વૃત્તરત્નાકર, છંદોમંજરી, પ્રાકૃતપિંગળસૂત્ર (પૃષ્ઠ ૧૫૩) વગેરે પ્રમાણ ગ્રંથમાં યતિ નથી. પ્રાકૃતપિંગળસૂત્રમાં “સુંદરી” માં દ્રુતવિલંબિતનું જ માપ આપ્યું છે, યતિ કહી નથી. રાગ સોહની, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૭૩૮ યૂથિકા. ૩, ૯ યતિ.

ર,ન,મ,ર. ૧૪૬૭

યૂથિકા, ર ન મારે યતિ છે ત્રણે.

રાગ મધ્યમાવતી સારંગ મિશ્રગજલીલા, માત્રા ૧૭, મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૭૩૯ ઉજ્જલા, મહોજ્જલા.

ન,ન,મ,ર. ૧૪૭૨

ન ન મ ર ધરજો કવિ! ઉજ્જલે.

૭૪૦ રાસ,^૧ મતા.^૨ ૬, ૬ યતિ.

ન,ર,ન,ર. ૧૪૯૬

ન ર ન રે મતા, છ પર રાસમાં.

૧ રાસ ભગવત્પિંગળમાંથી. ૨ મંદારમરંદવંપૂમાં એ નામ તથા યતિ છે.

૭૪૧ વિપુલપાલિકા.

ર,જ,ન,ર. ૧૫૧૫

રા જ ના ર આળ વિપુલપાલિકા.

૭૪૨ ઉપલેખા.

સ,મ,ન,ર. ૧૫૨૪

ઉપલેખા રચ સ મ ન રા થકી.

૭૪૩. મસલવિનોદિતા.

જ,મ,ન,ર. ૧૫૨૬

જ મ ન રા થો મસલવિનોદિતા.

૩૧૨

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૭૪૪. વિરતપ્રભા. મ,મ,ન,ર. ૧૧૨૭

મા મ ન રે થો રચ વિરતપ્રભા.

૭૪૫. મુકુલિતકલિકાવલી. ર,ન,ન,ર. ૧૧૩૧

રા ન રે મુકુલિતકલિકાવલી.

૭૪૬. જલમાલા. ૪,૮ ઉપર યતિ. મ,મ,મ,સ. ૧૪૯૧

મા મ મ સા, જલમાલા વેદ વસુ

મંદારમરંદંબૂ પૃષ્ઠ ૧૭ મે આ નામ તથા યતિ છે.

૭૪૭. અતિવાસિતા. સ,ય,ર,સ. ૧૬૭૬

અતિવાસિતામાં સા ય રા સ ધરો.

૭૪૮. ભુજંગજુષી. ર,સ,ર,સ. ૧૬૯૧

રા સ રા સ થકી છે ભુજંગજુષી.

૭૪૯. અર્જિતફલિકા. મ,સ,ર,સ. ૧૬૯૫

અર્જિતફલિકા મા સ રા સ થકી.

૭૫૦. લલના. ૧,૭ યતિ. મ,મ,સ,સ. ૧૭૩૧

છે યતિ પાંચે, મા મ સ સે લલના.

વાગ્વલ્લભ, છંદઃશાસ્ત્રનું ટિપ્પણ, છંદોમંજરી, શબ્દકલ્પદ્રુમ ઇત્યાદિમાં યતિ છે. છંદઃપ્રભાકરે યતિ પાઠી નથી.

૭૫૧. કુરંગાવતાર. ય,ય,સ,સ. ૧૭૩૮

કુરંગાવતારે ય ય સા સ ધરો.

૭૫૨. પ્રમિતા. સ,ર,સ,સ. ૧૭૪૮

પ્રમિતા તો રચો સરસા સ ધરી.

૭૫૩. તોટક, નંદિણી. ૧ પાદાન્તે યતિ ૨. સ,સ,સ,સ. ૧૭૫૬

રચજો ઠોંક તોટક સા સ સ સે.

૧ માગધી પિંગલ છંદોગ્રંથમાં નંદિણી નામ આપ્યું છે.

૨ પિંગલદર્શીમાં ૬,૬ યતિ કહી છે. રાગ દેશ, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ, (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

१२ जगती छंद.

वर्णमैत्र.

३१३

७५४ प्रमिताक्षरा.^१ पादान्ते यति. स,ज,स,स. १७७२

प्रमिताक्षरा रच स जा स सथी.

१ छंदःप्रभाकरनी टीकामां लख्युं छे के “आ वृत्तमां कोइ कोइ ठेकाणे न न भ र” गण आवेछे, पण तेनुं ए कथन उचित नथी, केमके एवुं रूप उज्ज्वलनुं अंक ७३९ मे प्रसिद्ध छे. राग अशावरी, ताल चतुश्च जाति सवारी, मात्रा १६, मध्यकाळ. (संगीतानुसार छंदोमंजरी.)

७५५ विकत्थन. (वाग्वल्लभ) ज,ज,स,स. १७७४

विकत्थन मांह धर जा ज स सा.

७५६ नीलगिरिका. भ,ज,स,स. १७७५

नीलगिरिका रच भ जा स सथी.

७५७ वनिताभरण. भ,भ,स,स. १७८३

भा भ स सा धर वनिताभरणे.

७५८ हाकलिका. न,न,स,स. १७९२

न न स स थकी कर हाकलिका.

७५९ सुभद्रावतरणि. म,त,त,स. १८२५

मा ता ता सा थी सुभद्रावतरणि.

७६० विरलोद्धता. म,स,ज,स. १८८१

मां सजा से विरलोद्धता रच भले.

७६१ सुविहिता. य,स,ज,स. १८८२

य सा जा स थकी बने सुविहिता.

७६२ उदर्करचिता. स,स,ज,स. १८८४

स स जा स थकी उदर्करचिता.

७६३ सुवनमालिका, उपवनमालिका. त,स,ज,स. १८८५

जाणो सुवनमालिका त स ज से.

७६४ जलोद्धतगति. ६, ६. यति. ज,स,ज,स. १८८६

२७

૩૧૪

રેણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

જ સા જ સ છયે જલોદ્ધતગતિ.

મંદારમરંદચંપૂ, વૃત્તરત્નાકર, છંદોલતા અને પિંગલ છંદઃસૂત્રમાં પળ
એજ પ્રમાણે યતિ છે. છંદોમંજરીમાં યતિ કહી નથી.

રાગ દિનકીપૂર્ણ અથવાં પંથવરાલી, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેત્રાલ, માત્રા
૧૬, મધ્ય કાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૭૬૫ નગમહિતા, કમુકવતી. સ,મ,મ,સ. ૧૯૭૨

સ મ મ સે કરજો નગમહિતા.

૭૬૬ સંમદવદના. મ,મ,મ,સ. ૧૯૭૬

મા મ મ સે કર સંમદવદના.

૭૬૭ ચંદ્રવર્ત્મ, ચંદ્રવર્તન, ચંદ્રમગ^૧, ર,ન,મ,સ. ૧૯૭૯

ચંદ્રમગા,^૨ ચંદ્રમગમ.^૩ } ૪,૮ યતિ^૪.

ચંદ્રવર્ત્મ, શ્રુતિ રા ન મ સ થકી.

૧ ચંદ્રમગ નામ ભાષા છંદોમંજરીમાં છે તેમાં યતિ કહી નથી.

૨ છંદરત્નાવલી. ૩ ચંદ્રમગ નામ છંદઃરત્નાવલીમાં છે તેમાં
યતિ કહી નથી. ૪ મંદારમરંદચંપૂ પૃષ્ઠ ૧૭ મે અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર
પૃષ્ઠ ૧૫૩ મે ચંદ્રવર્ત્મ નામ છે પણ તેમાં અને છંદોલતા તથા છંદોમંજરીમાં
યતિ કહી નથી, પરંતુ પિંગલદર્શ તથા વૃત્તરત્નાકરની ટીકા (નારાયણ
મઘી) પ્રમાણે યતિ દાખલ કરી છે.

૭૬૮ કુમારગતિ. જ,ન,મ,સ. ૧૯૮૨

કુમારગતિ રચો જ ન મ સ થી.

૭૬૯ ઉદયનમુખી. ન,સ,ન,સ. ૨૦૧૬

ઉદયનમુખી રચ ન સ ન સે.

૭૭૦ રસિકપરિચિતા. સ,ત,ન,સ. ૨૦૨૦

સ ત ના સા થી રસિકપરિચિતા.

૭૭૧ વીરણમાલા. (વાગ્વલ્લભ) મ,ત,ન,સ. ૨૦૨૩

વીરણમાલા રચ તું મ ત ન સે.

१२ जगती छंद.

वर्णमैळ.

३१५

७७२ व्यायोगवती. त,ज,न,स. २०२९

व्यायोगवती रच त ज न स थी.

७७३ वियोगवती. ज,ज,न,स. २०३०.

वियोगवती कर ज ज न स थी.

७७४ संगमवती. भ,ज,न,स. २०३१.

संगमवती रच भ ज न स थी.

७७५ ज्वलिता. स,न,न,स. २०४४.

ज्वलिता रच स न न स धरौने.

७७६ रूपावलि. त,न,न,स. २०४५.

रूपावलि रच त न न स धरी.

७७७ अनीचक. ज,न,न,स. २०४६.

अनीचक रच ज न न स थकी.

७७८ भासितसरणि. भ,न,न,स. २०४७.

भासितसरणि रच भ न न सै.

७७९ कृतकतिका, कतिका. न,न,न,स. २०४८.

न न न स गणथौ कृतकतिका.

७८० निशानी.^१ म,म,म,त. २०४९.

मा मा मा ता थी तो निशानी के'वाय.

१ निशानीमां ११ गुरु+१लघु=१२ अक्षर.

एक गुरु घटे तेम वे लघु वधे एम निशानीना बार भेद थायछे.

भेद.	गुरु.	लघु.	अक्षर.
१ कीला.	११	१	१२
२ लीला.	१०	३	१३
३ स्थिरा.	९	५	१४

૩૧૬	રણપિંગલ.	સમવૃત્ત.
૪ કુમારી.	૮	૭ ૧૬
૫ વીણા.	૭	૯ ૧૬
૬ રંગી.	૬	૧૧ ૧૭
૭ ચાતુરચંગી.	૫	૧૩ ૧૮
૮ વારી.	૪	૧૫ ૧૯
૯ વિદ્યા.	૩	૧૭ ૨૦
૧૦ માલ્ય.	૨	૧૯ ૨૧
૧૧ બાલિકા.	૧	૨૧ ૨૨
૧૨ વામા, વામ.	૦	૨૩ ૨૩

૭૮૧ સારંગ, મેનાવલી, મેનિકા^૧,
 સારંગરૂપ^૨, મૈનાડલ^૩,
 મદનાકુલ^૪, સારંગા, કામ. } ત,ત,ત,ત. ૨૩૪૧.
 ૩,૬ યતિ.^૫

સારંગ, તો થાય તા તા તતા થીજ.

૧ વાણીભૂષણ નામે મિથિલાના દામોદરમિશ્ર કૃત હંદગ્રંથમાં આ નામ આપ્યું છે. ૨ હંદોલતા અને માગધી પિંગલ હંદોગ્રંથમાં કેટલાકને મેતે એ નામ જણાવેલ છે. ૩-૪ માગધી હંદ:શતકમાં અને મદનાકુલ અને મૈનાડલ કહે છે.

૫ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર પ્રમાણે, સારંગમાં ૩,૬ યતિ છે. વાણીભૂષણમાં યતિ કહી નથી.

આના વમણા-આઠ તગણનું આભાર વૃત્ત માન્યું છે તે ૨૪ વર્ણમાં રૂપ ૯૫,૮૬,૯૮૧ મે દાખલ છે.

૭૮૨ વિકલવકુલવલી. ન,ન,ત,ત. ૨૩૬૮

વિકલવકુલવલી નનાતાત.

૭૮૩ નિમગ્નકીલા. જ,ત,જ,ત. ૨૪૦૬

નિમગ્નકીલા રંચ જાત જાતાયો.

૭૮૪ સયલ (શૈલ). ૬,૬ યતિ. ય,ય,ય,જ. ૨૬૩૪

૧૨ જગતી હંદ.

વર્ણનેઝ.

૩૧૭

ધરો જૈલ છટે, ય યા યા જ ઠીક.

પિંગલાદર્શને આધારે યતિ છે. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આને ૧૯ માત્રાની તમાલ જાતિ કહી છે.

૭૮૫ પંચચામર, વિભાવરી.^૧ ર,જ,ર,જ. ૨૭૩૧

- રા જ રા જ લાવ પંચચામરે તું.

૧ વાણીભૂષણમાં એ નામ છે.

૭૮૬ મૌક્તિકદામ, મોતીદામ, } જ,જ,જ,જ. ૨૭૨૬
મુત્તિયદામ^૧, મયંધરમાલવ.^૧ }

જ જા જ જ થી રજ મૌક્તિકદામ.

૧ માગધી હંદ:શતકમાં આ વન્ને નામ છે. આના વમણાને મુક્તહરા કહેછે. પિંગલાદર્શમાં છટે યતિ કહી છે, પણ વીડું પ્રમાણ જડયું નથી.

૭૮૭ વાસરમણિકા. મ,સ,સ,મ. ૩૨૯૯

વાસરમણિકા રજ ભા સા સ મ.

૭૮૮ અરિલા. સ,મ,મ,મ. ૩૧૦૮

અરિલામાં ધર ઠીક સ મ મ મ.

૭૮૯ મોદક^૧, વંધા, મોટક.^૨ મ,મ,મ,મ. ૩૧૧૧

મોદક માંદ રચાય મ મ મ મ.

૧ મોટકથી ડેલડો છે. ૨ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આ નામ છે. મંદારમરંદ ચંપૂમાં ચાર ભગણે “ભામિનિ” નામ આપ્યું છે. પણ તે અગિયાર અક્ષરમાં ન,ર,ર,લ,ગ. થી અંક ૫૯૭ મે છે એટલે દાખલ કરવા જેવું નથી. પ્રાકૃત-હંદ:કોષમાં ચાર મ નો દોધંક કહ્યો છે પણ દોધંક અક્ષર અગિયારમાં અંક ૫૮૦ મે છે એટલે આ મૂલ હોય એમ લાગે છે.

મોદકમાં પિંગલાદર્શમાં ૬,૬ યતિ કહી છે તેનું પ્રમાણ જડયું નથી.

૭૯૦ તરલનયન, તરલ, તરલનયની, } ન,ન,ન,ન. ૪૦૯૬
તરલદૃક્.

ન ન ન ન થી તરલનયન.

તરલનયનમાં પિંગલાદર્શમાં છટે વિરામ આપ્યો છે તેનું પ્રમાણ જડ્યું નથી.

૩૧૮

રણપિંગલ.

સંમવૃત્ત.

૧૩ અતિજગતી છંદ. ૮૧૯૨ મેદ. ૧૩ વર્ણ.

૭૯૧ સવ્યાલી.

મ,મ,મ,મ,ગ. ૧

સવ્યાલીમાં તેરે ગુરુ આવેછે પાદે.

૭૯૨ વસ્તુ^૧, વાસ્તુકં.

મ,ત,ર,મ,ગ. ૧૬૧

મા તારા મા ગા રચાયછે વસ્તુ વૃત્તે.

૧ ચિત્રસેન ટીકાવાઝા માગધી પિંગલમાં આ વૃત્ત છે. તે લખેછે કે
દેવતાને આનંદ દેછે, મિત્ર તથા ગંધર્વનું ભૂષણ છે, માયિકને તોષક છે તથા
કર્ણને પ્રિય છે.

૭૯૩ ઉલ્કાભાસ.

મ,ત,સ,મ,ગ. ૨૨૫

ઉલ્કાભાસે મા ત સ મ ગા આળો શોધી.

૭૯૪ લીલાલોલ. ૪,૯ યતિ. (વા.વ.) મ,મ,સ,મ,ગ. ૨૪૧

મા ભસા મા ગા, વિરતિ યુગે લીલાલોલે.

૭૯૫ કલાધામ.

મ,મ,જ,મ,ગ. ૩૭૫

મા મ જ મા ગ ધરજો કલાધામે તો.

૭૯૬ વાસવિલાસવતી.

મ,મ,મ,મ,ગ. ૪૩૯

વાસવિલાસવતી મ મ મા મા ગા થો.

૭૯૭ વિપન્નકદન, વિપન્નકલન,

વિપન્નકવલ.

} ન,ર,ન,મ,ગ. ૪૭૨

ન ર ન મ વિપન્નકદને આવેછે.

૭૯૮ રાધા. (છંદ:પ્રમાકર)

ર,ત,મ,ય,ગ. ૫૪૭

રા ત મા યા ગા વહે રાધા રત્નો માર્દે.

૭૯૯ કંદુક, કંદ. (છંદોલતા)

ય,ય,ય,ય,ગ. ૫૮૬

ય યા યા ય ગા થાયછે કંદુકે કંદે.

૮૦૦ વિમા.

ન,ય,ત,ય,મ. ૭૮૪

૧૩ અતિજગતી હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૧૨

નય તય ગા આળો આપ વિભા માંહી.

૮૦૧ રસધારા.

ન,ય,ન,ય,ગ. ૯૭૬

ન ય ન ય ગેથી રચ રસધારા તું.

૮૦૨ પ્રજ્ઞામૂલ.

મ,ભ,ન,ય,ગ. ૧૦૦૯

પ્રજ્ઞામૂલે રચ મ ભ ન ય ગા આળી.

૮૦૩ ચંચરીકાવલી^૧.

ય,મ,ર,ર,ગ. ૧૧૫૪

ય મા રા રા ગેથી ચંચરીકાવલી છે.

^૧ મંદારમરંદચંપૂ અને વાગ્વલ્લભમાં પણ ચંચરીકાવલી માટે યતિ માની નથી.

૮૦૪ દર્પમાલા,દર્ભમાલા.૬,૭યતિ^૧. ય,ય,ર,ર,ગ. ૧૧૬૨

ય યા રા ર ગે છે, રાગથી દર્પમાલા.

^૧ વાગ્વલ્લભમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૮૦૫ ભાજનશીલા.

ત,ય,ર,ર,ગ. ૧૧૬૫

છે ભાજનશીલા તા ય રા રા ગ થાતાં.

૮૦૬ શ્રાદ્ધરાન્તા.

ર,ર,ર,ર,ગ. ૧૧૭૧

રા ર રા રા ગથી થાયછે શ્રાદ્ધરાન્તા.

૮૦૭ ચન્દ્રેસ્વા^૧,ચન્દ્રલેસ્વા^૨.૬,૭યતિ.ન,સ,ર,ર,ગ. ૧૧૮૪

ન સ ર ર ગથી, ને છએ ચન્દ્રેસ્વા,

યતિ છ મુનિથી, જાળજો ચન્દ્રલેસ્વા.

^૧ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ નામ છે. ^૨ વૃત્તરત્નાકરના પરિશિષ્ટ પ્રમાણે એ નામ તથા યતિ લખેલ છે; ચન્દ્રલેસ્વા નામ આ માપ અને યતિવાલું મઠ્ઠી આવતાં વધાર્યું છે, પરંતુ ચન્દ્રલેસ્વા પંદર અક્ષરમાં રૂપ ૪૬૨૫ મું છે.

૮૦૮ આન્તા.

મ,ન,ર,ર,ગ. ૧૨૦૯

મા ના રા ર ગ થકી રચો આનના તો.

૮૦૯ પ્રમોદી, પુસપતાગ્ર.^૩

ન,ન,ર,ર,ગ. ૧૨૧૬

૩૨૦

રળપિંગલ.

સમૃદ્ધ.

ન ન ર ર ગ ધરો સુલેથી પ્રમોદે.

૧ વાગ્વહ્રભમાં આ નામ છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૮૧૦ ઉર્વસી^૧. ૭,૬ યતિ. ન,ત,ત,ર,ગ. ૧૩૨૦

ન ત ત રા ગે મુનિ, ઐંગ ઉર્વસી છે.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં એ નામ તથા યતિ છે.

૮૧૧ સુકર્ણપૂર. ન,ર,જ,ર,ગ. ૧૩૬૮

ન ર જ રા ગ થાયછે સુકર્ણપૂરે.

૮૧૨ જગત્સમાનિકા. સ,સ,જ,ર,ગ. ૧૩૭૨

સસ જાર ગ થી જગત્સમાનિકા છે.

૮૧૩ ક્ષપાદ. સ,જ,જ,ર,ગ. ૧૩૮૮

રચ ક્ષપાદ સ જા જ રા ગ આળી.

૮૧૪ અતિરંહ. જ,જ,જ,ર,ગ. ૧૩૯૦

રચો અતિરંહ જ જા જ રા ગ આળી.

૮૧૫ મૃગેન્દ્રમુખ, હરિમુખ^૧. ન,જ,જ,ર,ગ. ૧૩૯૨

ધર તું મૃગેન્દ્રમુખે ન જા જ રા ગા.

૧ હંદોર્ણવમાં એ નામ છે.

૮૧૬ પ્રહર્ષિણી^૧. ૩,૧૦ યતિ. મ,ન,જ,ર,ગ. ૧૪૦૧

મા ના જા, ર ગ થી પ્રહર્ષિણી ત્રણે છે.

૧ સુવૃત્તતિલકમાં લખ્યું છે જે ઘણું કરીને આકારવાળા અને પ્રથમના-
ત્રણ અક્ષરો ધીરે અને વાકીના ઉતાવળથી બોલ્યાથી આ વૃત્ત શોભે છે. પ્રા-
કૃતપિંગલસૂત્ર, પિંગલહંદઃસૂત્ર, હંદોર્ણમંજરી, વૃત્તરત્નાકર, શબ્દકલ્પદ્રુમ,
અને હંદોર્ણવૃત્તમુક્તાવાલિને આધારે અમે યતિ આપી છે; પણ હંદઃપ્રભાકર
(પૃષ્ઠ ૧૮૮) માં યતિ પાઠી નથી.

૧ રાગ શહના, તાલ ચતુશ્ર જાતિ પ્રતિમટ, માત્રા ૧૦, વિલંબ કાલ.
(સંગીતમુસાર હંદોર્ણમંજરી)

૧૩ અતિજગતી છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૨૧

૮૧૭ માળવિકાવિકાસ.

ત,મ,મ,ર,ગ. ૧૪૬૧

તા ભા મ રા ગુરુ માળવિકાવિકાસે.

૮૧૮ કીરલેલા.

ન,ર,ન,ર,ગ. ૧૪૯૬

ન ર ન રા ગ થાય કવિ! કીરલેલા.

૮૧૯ મત્તમયૂર, માયા,

મ,ત,ય,સ,ગ. ૧૬૩૩

મત્તમયૂરી, માયક.

૪,૯ યતિ:૧

છે મા તા યા, સા ગ યુગે મત્તમયૂરે.

૧ પ્રાકૃતપિંગળસૂત્રમાં તથા વાણીભૂષણમાં યતિ કહી નથી. મંદારમર-
દ ચંપૂ પ્રમાણે (વર્ણ વ્યાઘ્રી સ્તનૈર્યતિઃ) ચારે તથા નવે યતિ કહી છે;
વઢી વાગ્વલભ, છંદોમંજરી, છુત્તદર્પણ અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૪,૯ યતિ
કહી છે; પણ બીજા કેટલાક ગ્રંથકારોએ તેમજ છંદ:પ્રભાકરના કર્તાએ યતિ
પાઠી નથી.

સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં રાગ શામ, તાલ પટિતાપુત્રીક્રમ માત્રા
૧૧, વિલંબકાલ કેહેછે.

૮૨૦ આનનમૂલ.

મ,ત,ય,સ,ગ. ૧૬૩૯

આનનમૂલે રચવા ભા ત ય સા ગા.

૮૨૧ લોધ્રશિલા.

મ,સ,સ,સ,ગ. ૧૭૧૩

મા સા સા સ ગ થી રચ લોધ્રશિલા તું.

૮૨૨ તારક.

સ,સ,સ,સ,ગ. ૧૭૧૬

રચજો કવિ! તારક સા સ સ સા ગે.

૧ પિંગળાદર્શમાં છેડે યતિ આપી છે પણ વાગ્વલભ, છંદોર્ણવેશ્યાદિમાં
યતિ કહી નથી.

૮૨૩ કલહંસ, સિંહનાદ,

સ,જ,સ,સ,ગ. ૧૭૭૨

કુટજા, પ્રાનપિયારી.

કલહંસ માંહ સ જ સા સ ગ આવે.

૩૨૨

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

છંદ:પ્રભાકર તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં નન્દિની નામ વિશેષ છે
પણ અંક ૮૨૬ માં તે જૂદું વૃત્ત છે. વાગ્વલ્લભમાં આ માપનું
ક્ષમા વૃત્ત મૂકેલ છે પણ તે અંક ૮૪૪ માં જૂદું છે.

કલહંસ, સિંહનાદ, ક્ષમા, અને કુટજા, એ નામો વાગ્વલ્લભ
પૃષ્ઠ ૬૧ મે છે તેમાં યતિ કહી નથી.

પ્રાકૃતપિંગળસૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૬૩ મે, છંદોમંજરી પૃષ્ઠ ૧૧૧ મે,
છંદોલતા, વૃત્તદર્પણ इत्यादिમાં લખેછે કે, કલહંસનું વીજું નામ
સિંહનાદ છે તેના માપમાં આ ગણો છે, પણ યતિ કહી નથી.

શબ્દકલ્પદ્રુમમાં કલહંસ અને સિંહનાદ એ બે નામો આપી
તેમાં યતિ કહી નથી.

પિંગળાદર્શના કર્ત્તાએ કલહંસ નામ આપી ૬,૭ યતિ કહી
છે (પૃષ્ઠ ૭૬), પણ તેનું પ્રમાણ શિષ્ટ ગ્રંથોમાં મળી આવતું નથી;
ઐટલે ગ્રાહ્ય નથી.

૮૨૪ નદિની. ૧,૮ યતિ^૧. ન,જ,સ,સ,ગ. ૧૭૭૬

રઞ નદિની, તું ન જ સા સ ગ પાંચે.

૧ પિંગળાદર્શ પ્રમાણે યતિ લખી છે.

૮૨૫ ચંડી. ન,ન,સ,સ,ગ. ૧૭૯૨

રઞ કવિ ન ન સ સ ગા થર્કો ચંડી.

૮૨૬ નન્દિની^૧. સ,મ,ત,સ,ગ. ૧૭૯૬

સ મ તા સં ગે નન્દિની કવિ રચેછે.

૧ અગિયાર વર્ણમાં નન્દિની અંક ૬૧૦ મે છે તેમાં સ, જ, સ, લ, ગ,
ઐ,માષ:છે:અને ૫. ૬ યતિ છે.

૮૨૭ ઉપાસ્થિત. ૬,૭ યતિ. જ,સ,ત,સ,ગ. ૧૮૨૨

ઉપાસ્થિત વિષે, આળો જ સ ત સા ગા.

છંદોમંજરી અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આ ગણોથી આ વૃત્ત છે પણ યતિ કહી નથી.

૧૩ અતિજગતી છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૨૩

પિંગલાદર્શમાં ૬,૭ યતિ કહી છે (પૃષ્ઠ ૭૨). પળ તેનું પ્રમાણ જડતું નથી.

૮૨૮ શલભલોલા.

ચ,ય,જ,સ,ગ. ૧૮૬૬

યયાજાસગે થી રચો શલભલોલા.

૮૨૯ પઢ્કજધારિણી.

મ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૯૧

થાશે પંકજધારિણી મસજસાગે.

૮૩૦ કુવેરકટિકા.

સ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૮૪

સસજાસગ થી કુવેરકટિકા છે.

૮૩૧ રુચિરવર્ણા,સાલા.(વાગ્વલ્લભ) જ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૮૬

જસાજસગ થી રચો રુચિરવર્ણા.

૮૩૨ મયૂપસરણિ.

મ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૮૭

માસજસગ થી મયૂપસરણિ છે.

૮૩૩ વિરલવિરાગા,વિરલવૈરાગ^૧. સ,સ,મ,સ,ગ. ૧૯૪૮

સસમાસગ થી છે વિરલવિરાગા.

^૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૮૩૪ વિધુરવિતાન.

ન,ન,મ,સ,ગ. ૧૯૮૪

રચ વિધુરવિતાન નનમસાગે.

૮૩૫ રતિ.^૧

૪,૯ યતિ.

સ,મ,ન,સ,ગ. ૨૦૬૬

સમનાસાગ થર્કો રતિ શ્રુતિ સ્વંદે.

^૧ મંદારમરંદચંપૂમાંથી રતિ નામ લીધું છે.

૮૩૬ કુટજગતી.

૭,૬ યતિ^૧.

ન,જ,મ,ત,ગ. ૨૦૯૬

કુટજગતી હયે, નાજામાતાગ થી.

^૧ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં તથા છંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં એ યતિ છે.

૮૩૭ પારાવત.

ત,ત,ત,ત,ગ. ૨૩૪૧

પારાવતે થાય તાતાજતાગા સ્વરે.

૪૨૪

રિણપિમેઝ.

સર્મવૃત્ત.

૮૩૮ પ્રવાહિકા.

જ,ત,ત,ત,ગ. ૨૩૪૨

પ્રવાહિકા થાય જાતા તતાગા થકી.

૮૩૯ સ્વિન્નશરીર.

મ,ત,ત,ત,ગ. ૨૩૪૩

સ્વિન્નશરીરે ધરાશે મતાતા તગા.

૮૪૦ પરિવૃદ્ધ.

ન,ત,ત,ત,ગ. ૨૩૪૪

પરિવૃદ્ધે નાતતા તાગ આવે પડે.

૮૪૧ વામવદના.

મ,જ,ત,ત,ગ. ૨૩૫૧

વામવદના રચો ભાજ તાતાગ થી.

૮૪૨ કિરાત, કુટિલગતિ.

ન,જ,ત,ત,ગ. ૨૩૫૨

રચ તું કિરાત નાજાતતાગા થકી.

૮૪૩ ચંદ્રિકા,^૧ ઉત્પલિની,

ન,ન,ત,ત,ગ. ૨૩૬૮

ક્ષમા,^૨ વિદ્યુત.^૩

૭,૬ યતિ.

ન ન ત ત ગ હયે, જોડ તું ચંદ્રિકા.

^૧ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં ચંદ્રિકા નામ છે, તથા ઉત્પલિનો એવું નામ કોઈ કહેછે એવું લખ્યું છે. ૭,૬ યતિ કહી છે. છંદોર્ણવ તથા સંસ્કૃત પ્રોસડીમાં ચંદ્રિકાનું આ માપ છે, પણ યતિ કહી નથી. પિંગલદર્શ, તથા છંદોલતામાં ન ન ત ર ગ માપ ચંદ્રિકાનું આપ્યું છે અને ચારે યતિ કહી છે, છંદોમંજરીમાં ચંદ્રિકા નામ છે અને કોઈ ઉત્પલિની કહેછે એમ જણાવ્યું છે.

^૨ વૃત્તરત્નાકર પૃ. ૪૬ મે ક્ષમા નામ આપી ૭,૬ યતિ કહી છે અને કોઈ ચંદ્રિકા નામ આપેછે એમ પણ જણાવેછે. પિંગલદર્શમાં ૭,૬ યતિ ક્ષમામાં કહી છે.

મંદારમરંદ ચંપૂમાં પણ ક્ષમાનું એજ માપ છે, તેમાં ૭,૬ યતિ કહી છે. છંદ: શાસ્ત્રમાં ક્ષમાનું ન ન જ ત ગ માપ અને ૭,૬ યતિ કહી છે; પણ ઘણા પ્રમાણથી એ ગણો જૂઠા પડેછે માટે ગ્રાહ્ય નથી. છંદોર્ણવ તથા છંદોલતામાં ન, ન, ત, ર, ગ ગણ ક્ષમાના લખેછે તે મૂલ છે.

^૩ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં યતિ સહિત આ માપના વૃત્તનું નામ વિદ્યુત પણ આપ્યું છે.

૧૩ અતિજગતી હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૩૫

૮૪૪ ભસલમદ, ભસલપદ. મ,સ,જ,ત,ગ. ૨૩૯૯

હે ભસલમદે મ સસ જ તા ગા પદે.

૮૪૫ કઠિની. ન,સ,જ,ત,ગ. ૨૪૦૦

રચ તું કઠિની ન સાં જ તા ગા થકી.

૮૪૬ વૃદ્ધવામા. ત,ત,જ,ત,ગ. ૨૪૦૬

હે વૃદ્ધવામા ત ત જા ત ગા આળવે.

૮૪૭ મર્મસ્ફુર. ત,મ,જ,ત,ગ. ૨૪૨૧

તા મા જ તા ગ ધર વૃત્ત મર્મસ્ફુરે.

૮૪૮ સુંઘમા^૧. ન,ન,મ,જ,ગ. ૨૬૨૪

ન ન મ જ ગ ધસ્યાથી થાય સુંઘમા:

^૧ માપાછંદોમંજરીમાં સુંઘમા નામ છે. પૃષ્ઠ ૧૮૨.

૮૪૯ પૃષદ્વતી, નિસ્તુષા. ત,ર,ર,જ,ગ. ૨૭૦૯

લાવો પૃષદ્વતી માંહ તાર રા જ ગા.

૮૫૦ અસ્વંડમંડન. ૬,૭યતિ (વાંવં) જ,ર,ર,જ,ગ. ૨૭૧૦

અસ્વંડમંડને, આળ જાર રા જ ગા.

૮૫૧ કલાપતિપ્રભા, રાગ, નંદરાગ. ર,જં,ર,જ,ગ. ૨૭૩૧

હે કલાપતિપ્રભા ર જા ર જા ગ થી.

^૧ હંદ:પ્રભાકરમાં આ વૃત્ત છે, તે પોતે નવું રચ્યું છે એમ લખેછે, પણ “કલાપતિપ્રભા” પ્રથમથીજ રચાયેલું વાગ્વલ્લભમાં છે.

૮૫૨ અશોકપુષ્પ. ન,ન,ર,જ,ગ. ૨૭૫૨

ન ન ર જ ગ અશોકપુષ્પમાં ધરો.

૮૫૩ કરપલ્લવોદ્ગતા. ય,ય,સ,જ,ગ. ૨૭૬૨

ય યા સા જ ગાથી કરપલ્લવોદ્ગતા.

૮૫૪ સાર્દ્ધપદા. ર,ય,સ,જ,ગ. ૨૭૬૩

રા ય સા જ ગે સાર્દ્ધપદા રચો તમે.

૩૨૬

રળાપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૮૫૫ અમ્બુદાવલી.

સ,ય,સ,જ,ગ. ૨૭૬૪

સયસા જ ગે થાયજ અમ્બુદાવલી.

૮૫૬ મંજુહાસિની^૧, મંજુવાદિની^૨,મંદભાષિની^૩.

જ,ત,સ,જ,ગ. ૨૭૯૦

જ તા સ જા ગે રચ તું મંજુહાસિની.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં મંજુહાસિની નામ છે પણ તેમાં યતિ કહી નથી. મંજુ-
હાસિની નામ વૃત્તરત્નાકર તથા છંદોમંજરીના દિવ્યણમાં (પૃષ્ઠ ૪૭ મે) છે
તેમાં યતિ કહી નથી.

૨ પિંગળાદર્શમાં મંજુવાદિની નામ આપી તેમાં ૫, ૮ યતિ જણાવી છે,
પણ તેનું પ્રમાણ મેલ્યું નથી.

૩ છંદોર્ણવમાં એ નામ છે. તેણે ૬, ૭ યતિ કહી છે. (પૃષ્ઠ ૮૬)

૮૫૭ મંજુમાલતી.

ર,જ,સ,જ,ગ. ૨૭૯૧

રા જ સા જ ગે રચ તું મંજુમાલતી.

૮૫૮ મંજુભાષિની^૧, પ્રવોધિતા, પ્રતિ-વોધિતા, કલહંસ^૨, કનકપ્રભા,સુનંદિની^૩, ચિત્રવતી^૪, હંસનાદ^૫.

સ,જ,સ,જ,ગ. ૨૭૯૬

૧, ૮ યતિ.

(વૃત્તરત્નાકર.)

સ જ સા જ ગે, શર થી મંજુભાષિની.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, મંદારમરંદચંપૂ, છંદોલતા, ભાષાછંદોમંજરી, અને
વાગ્વલ્લભમાં એ નામ છે, તેમાં યતિ કહી નથી. મંજુભાષિનીમાં છંદ-
પ્રભાકરમાં ૪, ૯ યતિ કહી છે.

શબ્દકલ્પદ્રુમમાં મંજુભાષિનીમાં યતિ કહી નથી તેમાં અને પ્રાકૃત
પિંગલસૂત્રમાં મંજુભાષિની અને શંભુને મતે સુનન્દિની કેહેછે એમ જણાવ્યું
છે. પિંગળાદર્શમાં મંજુભાષિની નામ આપી તેમાં ૫, ૮ યતિ કહી છે. વૃત્ત-
રત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં મંજુભાષિની નામ આપી તેમાં ૫, ૮ યતિ
જણાવી છે. ૨ વૃત્તદર્પણમાં એ નામ છે. ૩ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં પ્રવોધિતા-
માં યતિ કહી નથી. તેણે મંજુભાષિની તથા સુનન્દિનીથી પ્રવોધિતાને જુદું

૧૩ અતિજગતી છંદ.

વર્ણમૈઠ.

૩૨૭

પાડયું છે અને તે ત્રણેમાં યતિ કહી નથી. ૪ છંદોમાત્તર્કમાં તથા વૃત્તમોક્તિક્રમાં એ નામ છે.

સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં રાગ મુખારી, તાલ વસંત, માત્રા ૧૮, ચિલંબકાઠ જણાવેછે.

૮૫૯ પ્રભાવતી. ૪,૯ યતિ. ત,મ,સ,જ,ગ. ૨૮૦૬

ચારે નવે, ત મ જ સ ગે પ્રભાવતી.

૧ વૃત્તદર્પણમાં જ, મ, સ, જ, ગ, એ માપ છે. ૨ વાગ્વહ્નમાં યતિ કહી નથી. શબ્દકલ્પદ્રુમ, શ્રુતબોધ, છંદોવૃત્તમુક્તાવલિ, અને પિંગળ-દર્શમાં ૪,૯ યતિ કહી છે.

૮૬૦ રુચિરા, અતિરુચિરા, તનરુચિરા, કલાવતી. } જ,મ,સ,જ,ગ. ૨૮૦૬
૪,૯ યતિ.

જ મ સ જા, ગ યૌ રુચિરા યુગે નવે.

૧ વૃત્તરત્નાકર પૃષ્ઠ ૪૭ મે, વાગ્વહ્નમ પૃષ્ઠ ૬૧ મે રુચિરા અને અતિરુચિરા નામો, ઉપરના માપ તથા યતિથી જણાવ્યાં છે. પ્રાકૃતપિંગળસૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૬૮ માં રુચિરા નામ આપી યતિ અને ગણો ઉપર મુજબ જણાવ્યાં છે.

૨ મંદારમરંદચંપૂ પૃષ્ઠ ૧૭ મે અતિરુચિરા નામ આપી તેના ગણ જ મ સ ર ગ જણાવી ૪,૯ યતિ કેહેછે, પણ ચોથા ગણને સ્થાને તેણે જગણને બદલે રગણ ભૂલથી ગણ્યો છે.

૩ છંદોર્ણવ પૃષ્ઠ ૮૧ મે, તનરુચિરા નામ, ઉપરના ગણો અને યતિવાળા વૃત્તનું આપ્યું છે.

૪ કલાવતી નામ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાંથી લીધું છે.

છંદ:પ્રભાકર પૃષ્ઠ ૧૮૯ મે રુચિરામાં યતિ કહી નથી અને રુચિરાનેજ પ્રભાવતી કેહેવાનું જણાવ્યું છે, પરંતુ પ્રભાવતી અંક ૮૫૯ મે ઉપર જૂદા માપથી છે.

३२८

रणपिंगळ.

समवृत्त.

संगीतानुसार छंदोमंजरी प्रमाणे राग प्रभाती, चतुश्चजाति
गजलीला, मात्रा १८, मध्यकाळ.

८६१ विराधिनी. न,भ,स,ज,ग. २८०८

न भ स जा गथर्को रचो विराधिनी.

८६२ चंद्रहासकरा. र,स,ज,ज,ग. २९०७

चंद्रहासकरा र सा ज ज गे बने.

८६३ द्रुतलम्बिनी. स,स,ज,ज,ग. २९०८

स स जा ज गथी रचो द्रुतलम्बिनी.

८६४ कनककेतकी, कनककेतन. त,स,ज,ज,ग. २९०९

थाशे कनककेतकी त स जा ज गे.

८६५ गरुदवारिता. ज,स,ज,ज,ग. २९१०

रचो गरुदवारिता ज स जा ज गे.

८६६ अमितनगानिका. भ,स,ज,ज,ग. २९११

छे अमितनगानिका भ स जा ज गे.

८६७ उपगतशिखा. न,स,ज,ज,ग. २९१२

उपगतशिखा न सा ज ज गाथकी.

८६८ आपणिका. ज,त,ज,ज,ग. २९१८

रचायछे आपणिका ज त जा ज गे.

८६९ गुणसारिका, गणसारिका. ज,ज,ज,ज,ग. २९२६

रचाय ज जा ज ज गे गुणसारिका.

८७० प्रमोदतिलका. त,भ,ज,ज,ग. २९३३

थाशे प्रमोदतिलका त भ जा ज गे.

८७१ सारसनावलि, विभावरी. न,भ,ज,ज,ग. २९३६

न भ ज जा गथर्को सारसनावलि.

૧૩ અતિજગતી છંદ.

વર્ણમેલ:

૩૨૯

૧. વૃત્તદર્પણમાં આ નામ છે, તથા પાદાન્તે યતિ કહી છે. વિભાક્તિનો રાગ પીલ, તાલ શંક જાતિ આઢા ચૌતાલા, મધ્યકાલ, માત્રા ૧૭. (સંગી-ત્તનુસાર છંદોમંજરી.)

૮૭૨ ઉપચિતરતિકા.

મ,ન,જ,જ,ગ. ૨૯૪૩

છે ઉપચિતરતિકા મ ન જા જ ગે.

૮૭૩ ઉદાત્તહાસ.

જ,ત,મ,જ,ગ. ૨૯૮૨.

ઉદાત્તહાસે ગણો જ ત મ જા મ છે.

૮૭૪ કલનાયિકા.

જ,ત,ન,જ,ગ. ૩૦૪૬.

જ તા ન જા ગે કર તું કલનાયિકા.

૮૭૫ અમ્રમ્રમશીલા.

ત,ય,સ,મ,ગ. ૩૨૭૭

અમ્રમ્રમશીલા ત ય સા મા ગથકી.

૮૭૬ વિદલા.

ન,સ,ત,મ,ગ. ૩૩૬૦

રત્ન તું વિદલા માંહે ન સા ત મ ગા.

૮૭૭ પ્રપાતલિકા.

મ,સ,જ,મ,ગ. ૩૪૨૩.

મા સ જ મ ગ થી રત્નો પ્રપાતલિકા.

૮૭૮ મોહપ્રલાપ^૧. ૪,૯ યતિ. મ,મ,મ,મ,ગ. ૩૬૦૬.

મા મા મી મા, ગથી મોહપ્રલાપ યુગે.

૧ આ વૃત્ત. "મંદારમરંદચંપૂમાંથી નવું મળ્યું છે, તેમાં આ માપ ને યતિ છે.

૮૭૯ કર્મઠ.

મ,મ,મ,મ,ગ. ૩૬૧૧

કર્મઠમાં રત્ન આપ મ મા મ મ ગા.

૮૮૦ લવલીલતા.

મ,ર,ન,મ,ગ. ૩૬૪૩.

છે લવલીલતા મ ર ન મા ગથકી.

૮૮૧ અનિલોદ્ભવમુખી.

ન,ર,ર,ન,ગ. ૩૭૩૬.

ન ર ર ના ગથી તો અનિલોદ્ભવમુખી.

३३०

रणपिगळ.

संमृत्ते.

८८२ प्रबोधफलिता. र,न,र,न,ग ३७७१

छे प्रबोधफलिता र ना र न गथी.

८८३ कोमलकल्पकलिका. स,य,स,न,ग. ३७८६

स य सा न गे कोमलकल्पकलिका.

८८४ रमणी. ज,स,स,न,ग. ३८०६

ज सा स न गथी रच ठीक रमणी.

८८५ परगति. र,न,स,न,ग. ३८३९

थायछे परगति र ना स न गथी.

८८६ अभिरामा. स,भ,त,न,ग. ३८९३

अभिरामा रचजो सा भ त न गथी.

८८७ उपसरसी. स,न,ज,न,ग. ३९६४

स न जा न गथी रचो उपसरसी.

८८८ मदनजवनिका. न,य,न,न,ग. ४०४८

न य न न गथी मदनजवनिका.

८८९ वरिवशिता, परिवशिता. स,स,न,न,ग. ४०६०

स स ना न गथी रच वरिवशिता.

८९० अर्द्धकुसुमिता. भ,स,न,न,ग. ४०६३

अर्द्धकुसुमिता रच भे स न न गे.

८९१ विनताक्षी, वनिताक्षी. स,भ,न,न,ग. ४०८४

विनताक्षी रच स भ न न ग थकी.

८९२ नरावलि, निरावलि. त,भ,न,न,ग. ४०८९

धासे नरावलि त भ न न ग थकी.

८९३ अभीरुका. ज,भ,न,न,ग. ४०८६

अभीरुका रच ज भ न न ग थकी.

૧૩ અતિજગતી છંદ.

વર્ણમેઢ.

૩૩૧

૮૯૪ કનકિતા.

મ,મ,ન,ન,ગ. ૪૦૮૭

મા મ ન ના ગ થર્કો રચ કનકિતા.

૮૯૬ હરિવનિતા, ઉપનર્મિતા.

ન,ન,ન,ન,ગ. ૪૦૯૬

ન ન ન ન ગર્થો રચ હરિવનિતા.

આ વૃત્તના અંત્ય ગુરુને સ્થલે લઘુ મૂકવાથી અડમરુવૃત્ત થાય. જુઓ અંક ૯૦૪ મે.

૮૯૬ સુઁકારિકા.

સં,જ,જ,મ,લ. ૪૪૬૦

સુઁકારિકા રચ સાં જ જા માં લાર્થો.

૧ ૨ ૩ ૪
૮૯૭ કન્દ, કન્દા, કુંદ, સારંગ. ય,ય,ય,ય,લ. ૪૬૮૨

ય યા યા ય લા આવવાથી બને કંદ.

૧ કન્દ વૃત્ત પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, હંદ:શાસ્ત્ર અને વાણીભૂષણમાં છે.

૨ પિંગલદર્શમાં કંધા અને કેટલાંકમાં કંદા નામ છે. કંધામાં પિંગલદર્શમાં ૭,૬ યતિ કહી છે, પણ તેનું વીજું પ્રમાણ જડ્યું નથી.

૩ આ નામ પ્રવીણસાગરમાં છે.

કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ કન્દુક નામ આપ્યું છે; અને તેમાં છેલ્લો લઘુ મૂક્યો છે તે મૂલ છે. માગધીપિંગલ હંદોગ્રંથમાં સારંગ નામ આપ્યું છે. આ વૃત્તમાં અંત્ય લઘુને વદલે ગુરુ મૂકવાથી કંદુક થાય. જુઓ અંક ૭૯૯ મે.

૮૯૮ કનીયા, કનૈયા.

ત,સ,ય,ય,લ. ૪૭૦૨

તા સા ય ય લ થી કનીયાં કરો વૃત્ત.

૮૯૯ અટ્ટાસિની.

ત,મ,ર,સ,લ. ૫૮૧૩

અટ્ટાસિની મહિ તાં મ રાં સ લ થાય.

૯૦૦ સમૂહ, સમૂહા.

ન,જ,સ,જ,લ. ૬૮૯૬

ન જ સ જ લા થો સમૂહા સમૂહ જ.

૯૦૧ પંકવતી^૧, પંકજમાલા, પંક,

પંકજાવલી, એકાવલી, કમલા-

વલી, પંકા, કંજાવલી, પંકજ-

વાટિકા, ચંપકવાટિકા, પંકજ.

મ,ન,જ,જ,લ. ૭૦૩૯

૩૬૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

પંકવર્તી મહિ ભ ના જ જ લા ધર.

૧ પંકવર્તીને પંકાવલિના મિશ્રણથી ઉપજાતિના ૧૪ ભેદ થાય છે એમ વાગ્વલ્લભમાં લખ્યું છે. હંદોમંજરી (ભાષા)માં “પંકાવલી, ચંપકવાદિકા” એવાં નામ છે.

૧૦૨ પંકાવલિ.

મ,ન,ય,ન,લ. ૭૮૦૭

ભા ન ય ન લથકાં પંકાવલિ કર.

૧૦૩ અશનિ.

ન,ન,ત,ન,લ. ૮૦૦૦

ન ન ત ન લ બનાવી રચ અશનિ.

૧૦૪ અદમરુ.

ન,ન,ન,ન,લ. ૮૧૯૨

અદમરુ મહિ ધર ન ન ન ન લ.

શકર્કરી(શકકરી)હંદ. ૧૬,૩૮૪ભેદ. ૧૪વર્ણ.

૧૦૫ સંકલ્પાસાર, સંકલ્પાધાર.

મ,મ,મ,મ,ગ,ગ. ૧

ચૌદે ગુરુ આવેછે સર્વે સંકલ્પાસારે.

૧૦૬ નીલોદામા.

૪,૧૦

યતિ. ૧

મ,મ,મ,મ,ગ,ગ. ૧

નીલોદામા, વૃત્તે મા મા મા મા ગા ગા ચારે.

૧. હંદોલતામાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૦૭ વંશોત્તંસા.

ત,ય,સ્ક્રમ,ગ,ગ. ૨૦૯

શોધી ત ય સા મા ગ ગ જોડો વંશોત્તંસા.

૧૦૮ વાસન્તી. ૧

મ,ત,ન,મ,ગ,ગ. ૪૮૧

વાસન્તીમાં લાવ મ ત ન મા ગા ગા શોધી.

વાસન્તીમાં -૭,૭ યતિ કોઈ કેહેછે, પરંતુ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, હંદોમંજરી, વૃત્તરત્નાકરનું ટિપ્પણ, વાગ્વલ્લભ इत्यादि પ્રમાણ ગ્રંથોમાં પાઠી નથી.

૧૦૯ કાલધ્વાન્ત, કાલધ્વાન. ૬,૮ યતિ ૧. મ,મ,ન,ય,ગ,ગ. ૯૬૧

કાલધ્વાન્તે છેટે, મ મ ન ય ગા ગા આળો.

૧. વાગ્વલ્લભમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૪ શર્કસી છંદ.

વર્ણમેઢ.

૩૩૩

૯૧૦ મધ્યક્ષામા. ૪, ૧૦ યતિ.^૧ મ,મ,ન,ય,ગ,ગ. ૧૦૦૯

મધ્યક્ષામા, યુગ યતિ મ મ ના યા ગા ગે.

શબ્દકલ્પદ્રુમમાં તથા વૃત્તરત્નાકરના પરિશિષ્ટ ભાગમાં ૪,૧૦ યતિ છે.
 રાગ રીતગૌઢ, તાલ ચતુશ્રજાતિ પ્રતિભાનુમતિ, માત્રા ૧૧, વિલંબકાઢ.
 (સંગીતાનુસાર છંદોમેંજરી).

૯૧૧ ચૂડાપીઢ. (વાગ્વલ્લભ) મ,મ,ન,ય,ગ,ગ. ૧૦૦૯

ચૂડાપીઢે મ મ ન ય ગ ગ આળો શોધી.

૯૧૨ કુટિલ^૧. ૪, ૧૦ યતિ. મ,મ,ન,ય,ગ,ગ. ૧૦૧૨

યતિ વેદે, કુટિલ રચ સ મ ન્યા ગા ગે.

૧ આ નામ છંદઃપ્રમાકરમાં છે તેમાં યતિ આપી નથી; પરંતુ વૃત્તરત્ના-
 કરના ટિપ્પણમાં અને શબ્દકલ્પદ્રુમના ટિપ્પણમાં તથા પિંગળાદર્શમાં આ
 નામ તથા યતિ કહી છે.

૯૧૩ પારાવાર. ત,ન,ન,ય,ગ,ગ. ૧૦૨૧

આળો ઠિક ત ન ન ય ગ ગ પારાવારે.

૯૧૪ પ્રપન્નપાનીય. ત,ય,ત,ર,ગ,ગ. ૧૨૯૩

તા યા ત ર ગા ગા આવે પ્રપન્નપાનીયે.

૯૧૫ અનિન્દગુર્વિન્દુ, ગુર્વિન્દુ, પૂર્વેન્દુ. ન,ય,ત,ર,ગ,ગ. ૧૨૯૬

ન ય ત ર ગા ગે જોડો અનિન્દગુર્વિન્દુ.

૯૧૬ ધીરધ્વાન. ૮, ૬ યતિ. મ,મ,મ,સ,ગ,ગ. ૧૧૩૭

ધીરધ્વાને આઠે છેદો, મા મ મ સા ગી ગા.

૯૧૭ લલિતપતાકા. ન,ય,સ,સ,ગ,ગ. ૧૭૪૪

લલિતપતાકા રચ ના ય સ સા ગા ગે.

૯૧૮ અસમ્વાધા, અસંબંધા. ૧, ૯ યતિ. મ,ત,ન,સ,ગ,ગ. ૨૦૧૭

મા તા ની સંગે, ગ શર યતિ અસંબંધા.

૩૩૪

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં અસંબંધા નામથી એજ માપ ને યતિ આપી છે.

૨ વૃત્તરત્નાકર, છંદઃશાસ્ત્ર, વાગ્વલ્લભ અને છંદઃપ્રભાકરમાં યતિ કહી નથી. રાગ આરભી તાલ ચતુશ્રજાતિ ભાનુમતિ, માત્રા ૧૧, ચિલંબકાલ.
(સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી પ્રમાણે.)

૯૧૯ સમ્બોધા. (વાગ્વલ્લભ) જ,ત,ન,સ,ગ,ગ ૨૦૨૨

જ તા ન સા ગા ગ થો કવિ રચ સમ્બોધા.

૯૨૦ વિન્ધ્યારૂઢ, વન્ધ્યારૂઢ. મ,ર,મ,ત,ગ,ગ. ૨૦૬૬

વિન્ધ્યારૂઢે મ રા મા તા ગા ગા આળજોજી.

૯૨૧ વિમ્બાલક્ષ્ય. ૭,૭ યતિ. મ,ર,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૧

વિમ્બાલક્ષ્યે હયે છે, માર તા તા ગ ગા થી.

૯૨૨ દૃપ્તદેહા. ય,ર,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૨

ય રા તા તા ગ ગા થી દૃપ્તદેહા બનેછે.

૯૨૩ બશ્મુલક્ષ્મી. (વાગ્વલ્લભ) ર,ર,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૩

રા ર તા તા ગ ગા થી બશ્મુલક્ષ્મી બનેછે.

૯૨૪ સરમાસરણિ. સ,સ,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૩૨

સરમાસરણિ જોડો સ સા તા ત ગા ગે.

૯૨૫ પુષ્પશકટિકા. મ,સ,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૩૬

પુષ્પશકટિકામાં છે મ સા તા ત ગા ગે.

૯૨૬ નિર્યત્પારાવાર. મ,ત,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૩૭

નિર્યત્પારાવારમાં છે મ તા તા ત ગા ગા.

૯૨૭ કલ્પકાન્તા. ર,ત,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૩૯

કલ્પકાન્તા માંહ રા તા ત તા ગા ગ આવે.

૯૨૮ પરીવાહ. ન,ત,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૪૪

રચ પરીવાહ ના તા ત તા ગા ગ આળી.

૧૪ શર્કરી હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૩૬

૧૨૯ નાન્દીમુખી, વસંત. ૭, ૭ યતિ ન, ન, ત, ત, ગ, ગ. ૨૩૬૮

ન ન ત ત ગ ગ થી, સાત નાન્દીમુખીમાં.

૧ વાગ્વલ્લભમાં નાન્દીમુખી નામ, આ માપ ને ૭, ૭ યતિ જળાવેછે.

૨ નારાયણમદ્દીના ટિપ્પણમાંના સૂત્ર પ્રમાણે વસંત નામે તથા યતિ છે.

૧૩૦ હંસસેની. ૪, ૧૦ યતિ. ૧ મ, મ, ન, ત, ગ, ગ. ૨૧૪૧

ચારે થોમો, મ મ ન ત ગ ગે હંસસેની.

૧ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમદ્દીના ટિપ્પણમાં અને પિંગળાદર્શમાં એ યતિ છે.

૧૩૧ વાટિકાવિકાશ, વાટિકા, } મ, ન, ય, જ, ગ, ગ. ૨૬૮૭
વાટિકાવિલાસ.

માનય જ ગ ગ ધરો વાટિકાવિકાશે.

૧૩૨ અર્કશેષા. ર, જ, ર, જ, ગ, ગ. ૨૭૩૧

રા જ રા જ ગી ગથી રચાય અર્કશેષા.

૧૩૩ મદાવદાતા. સ, મ, ર, જ, ગ, ગ. ૨૭૪૦

સ મ રા જા ગ ગથી રચો મદાવદાતા.

૧૩૪ વંશમૂલ. સ, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૪

સ મ સા જા ગ ગ રચ જોઈ વંશમૂલે.

૧૩૫ ચેલાશ્ચલ, વેલાશ્ચલ, વૈલાંતર. ત, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૬

ચેલાશ્ચલે ત મ સ જ ગ ગ આળજોજી.

૧૩૬ કુસુમ્બિની. જ, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૬

કુસુમ્બિની જ મ સ જ ગ ગથી રચાશે.

૧૩૭ વિલમ્બનીયા. ન, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૮

ન મ સ જા ગ ગથી થશે વિલમ્બનીયા.

૧૩૮ અનન્તદામા. ન, ન, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૧૬

ન ન સ જ ગ ગથી રચો અનન્તદામા.

૨૩૬

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૯૩૯ નદી. ૭, ૭ યતિ^૧. ન, ન, ત, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૩

ન ન ત જ ગ ગ થી, છેદ હયે નદી છે.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ પ્રમાણે યતિ આપી છે.

૯૪૦ વસન્તતિલકા, ^૧ઉદ્ધર્ષિણી, ^૨
 સિંહોદ્ધતા, ^૩સિંહોન્નતા, ^૪
 મધુમાધવી, તક્કા, ^૫
 વસન્તતિલક, ^૬વસન્તતિલ, ^૭
 શોભાવતિ, ચેતોહિતા. ^૮

ત, મ, જ, જ, ગ, ગ. ૨૨૩૩

થાશે વસન્તતિલકા ત મ જ જ ગ ગ.

૧ પિંગલાચાર્યના મત પ્રમાણે. ૨ સૈતવ મુનિ. ૩ કાશ્યપ મુનિ. ૪ રામ અને ગોમાનસના મત પ્રમાણે, વઢી વૃત્તરત્નાકરના ટિપ્પણમાં નાગે એ નામ આપ્યાનો પાઠ જણાવ્યો છે. ૫ નાગરાજ પિંગલ, ૬ હંદોલતા, ૭ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ, ૮ રામકીર્તિ પંડિતે ચેતોહિતા નામ આપ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ કવિયે, મંદારમરંદચંપૂમાં વૃત્તબિંદુના પેહેલા ભાગમાં પાદાંતે અથવા ૭, ૭ ઉપર યતિ કહી છે. હંદ:શાસ્ત્રમાં પદાન્તે યતિ કહી છે. પિંગલાદર્શમં, વસન્તતિલકા, સિંહોન્નતા, ઉદ્ધર્ષિણી, અને મધુમાધવી એ નામો આપી તેમાં ૮, ૬ યતિ કહી છે; તેજ પ્રમાણે શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પણ યતિ કહી છે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં તથા વાણીભૂષણમાં વસન્તતિલકા, અને સિંહોદ્ધતા એ બન્ને નામો આપી તેમાં યતિ કહી નથી.

રાગ યમનકલ્યાણ, તાલ લક્ષ્મી, માત્રા ૨૧, મધ્યકાલ્

(સંગીતાનુસાર હંદોમંજરી.)

૧૪ શાર્કરી છંદ.

ઘર્ણમેહ.

૩૩૭

૧૪૧ કુમારી,કુમારિકા. ૮,૬ યતિ^૧. મ,જ,મ,જ,ન,ગ. ૨,૨૯૨

ન જ મ જ ગાં ગ આઠ, વસુધી કુમારી.

^૧ વૃત્તરજાકર મૂલ તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૮,૬ યતિ કહી છે.૧૪૨ અલોલા^૧, લોલા.^૨ ૭,૭ યતિ. મ,સ,મ,મ,ગ,ગ. ૩,૦૯૭

સાતે છે યતિ મા સા, મા મીં ગાં ગુ અલોલા.

^૧ ઘાગ્વલ્લભ. ^૨ છંદ:શાસ્ત્રના પરિશિષ્ટમાં એ નામ છે, તથા ૭,૭ યતિ કહી છે. મંદારમરંદચંપૂમાં એ નામ તથા યાતે છે, શબ્દકલ્પદ્રુમમાં અને છંદ:-પ્રભાકરમાં લોલા નામ તથા એજ યતિ છે. વૃત્તરજાકરની ટીકામાં કેહેછે કે આ વૃત્તનેજ કેટલાક કુટિલ કેહેછે, પણ તે જૂદો છે, જુઓ અંક ૧૧૨ મે.

૧૪૩ કૃતમાલ. ત,જ,ય,મ,ગ,ગ. ૩,૧૮૧

આળો કૃતમાલ વિષે તા જા ય મ ગા ગા.

૧૪૪ શારદચન્દ્ર, પ્રિયા. ત,ય,સ,મ,ગ,ગ. ૩,૨૭૭

તા યા સ મ ગા ગા ધરજો શારદચન્દ્રે.

૧૪૫ કલહંસી. ૬,૮ યતિ. ત,ય,સ,મ,ગ,ગ. ૩,૨૭૭

તા યા સ મ ગા ગે, છ દિશાથી કલહંસી.

^૧ મંદારમરંદચંપૂમાંથી.

૧૪૬ પરિણાહી. મ,મ,સ,મ,ગ,ગ. ૩,૩૧૩

મા મા સા ભૂગ ગ થો રચાશે પરિણાહી.

૧૪૭ રતિરેખા. ત,ય,મ,મ,ગ,ગ. ૩,૪૬૯

તા યા મ મ ગા ગે તું રચજે રતિરેખા.

૧૪૮ મન્મથ. સ સ,મ,મ,ગ,ગ. ૩,૪૮૪

સ સ મા મ ગ ગા આળ તું મન્મથ માંહે.

૧૪૯ જાહમુખી. મ,મ,મ,મ,ગ,ગ. ૩,૫૧૧

જાહમુખી રચ મા મ મ મા ગ ગ આળી.

૩૩૮

૨ળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૫૦ ઇન્દુવદના^૧, ઇન્દ્રવદના^૨, } મ, જ, સ, ત, ન, ગ, ગ. ૩, ૮૨૩
 વરસુન્દરી.

ઇન્દુવદના રચ મ જા સ ન ગ ગા થી.

૧ પિંગલદર્શમાં ઇન્દુવદના નામ આપી ૫, ૪, ૫ યતિ કહી છે; પરંતુ મં-
 દારમરંદચંપૂ, છંદોમંજરી, વૃત્તરત્નાકર, અને છંદઃપ્રભાકરમાં યતિ કહી નથી.

૨ ઇન્દ્રવદનામાં શબ્દકલ્પદ્રુમમાં યતિ કહી નથી. વાગ્વલ્લભમાં ઇન્દુવ-
 વદના અને ઇન્દ્રવદના એ બન્ને નામો આપી તેમાં યતિ કહી નથી. એટલે અમે
 યતિ ગ્રાહ્ય ગણી નથી.

૧૫૧ લક્ષ્મી. પાદાન્તે યતિ. મ, સ, ત, ન, ગ, ગ. ૩, ૮૬૬

લક્ષ્મીમાં ધરવા મા સા ત ન ગ ગ પાદે.

૧ આ વૃત્તમાં વૃત્તરત્નાકરના પરિશિષ્ટ ભાગમાં ન ને વદલે મ અર્થાત્
 (મ સ ત મ ગ ગ,) એવું લક્ષણ આપ્યું છે.

૧૫૨ પ્રતિભાદર્શન. સ, મ, ત, ન, ગ, ગ. ૩, ૮૯૨

પ્રતિભાદર્શનમાં છે સ મ ત ન ગી ગા.

૧૫૩ અલિપદ, નટગતિ. ન, ન, ન, ન, ગ, ગ. ૪, ૦૯૬

નટગતિ અલિપદ મ ન ન ન ગા ગા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં અલિપદ નામ છે, તેમાં યતિ કહી નથી.

૨ છંદોલતામાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી.

૧૫૪ સુપવિત્ર, પવિત્ર. ૮, ૬ યતિ. ન, ન, ન, ન, ગ, ગ. ૪, ૦૯૬

ન ન ન ન ગ ગ વસુ, યતિ સુપવિત્રે.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ, છંદોમંજરીનાટિપ્પણમાં સુપવિત્ર નામ છે, એમાં ૮, ૬ ય-
 તિ કહી છે.

૧૫૫ કામલા. ન, ન, મં, ય, લ, ગ. ૪, ૬૭૨

રચ તું નનમયાલાગા થકી કામલા.

૧૫૬ પ્રપાત. ય, ય, ય, ય, લ, ગ. ૪, ૬૮૨

૧૪ શર્કરી હંદ.

ત્રર્ણમેલ.

૩૩૬

પ્રપાતે રત્નો યા યયા યા લ ગા આણિને.

૯૫૭ જલદરસિવા.

ન,સ,ય,ય,લ,ગ. ૪,૭૦૪

જલદરસિવા નસા યા યલા ગા યક્ષી.

૯૫૮ પથ્યા, મંજરી, } ૧,૯, યતિ. સ,જ,સ,ય,લ,ગ. ૪,૮૪૪
 વસુધા. }

સ જ સા ય લા, ગ શરદ્હેદ પથ્યા વિષે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં પથ્યા નામ છે પણ યતિ નથી. ૨ આ નામ હંદ:કામ-
 દુઘાવત્સમાં છે. ૩ આ નામ હંદ:પ્રભાકરમાં છે. ૪ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં તથા
 હંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં અને ધિંગલ્લદર્શમાં ૫,૯ યતિ કહી છે, મંદારમરંદ-
 ચંપૂમાં ૧૦,૪ યતિ કહી છે.

૯૫૯ ચંદ્રોરસ.

મ,મ,ન,ય,લ,ગ. ૬,૧૦૬

થાશે ચંદ્રોરસ ઠિક મ મ ના યા લ ગે.

૯૬૦ કલ્પમીલિતા.

ર,ર,ર,ર,લ,ગ. ૯,૨૬૭

રા ર રા રા લ ગે થાયછે કલ્પમીલિતા.

૯૬૧ સુધાધરા.

ર,જ,ત,ર,લ,ગ. ૯,૪૧૯

સા જ તા ર લા ગ આળ્યા થકી સુધાધરા.

૯૬૨ કલાધર.

ર,ર,જ,ર,લ,ગ. ૯,૪૯૯

આળજો રા ર જા ર લા ગ આ કલાધરે.

૯૬૩ કુહાજ્જિકા, હરી, આનન્દા.

જ,ર,ત,ર,લ,ગ. ૯,૪૬૨

કુહાજ્જિકા રત્નો જ રા જ રા લ ગે કરી.

૧ હંદ:પ્રભાકરના પ્રકટકર્તાએ એ નામ નવું કલ્પ્યું છે, પરંતુ તેનું “કુહ-
 જ્જિકા” નામ પ્રથમનું જ છે.

૨ આનન્દા નામ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આપ્યું છે.

૯૬૪ મજ્જલી.^૧

સ,સ,જ,ર,લ,ગ. ૯,૪૬૮

૩૪૦

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

સ સ જા ર લ ગા ધરાય મઙ્ગલી વિષે.

૧ ગળપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે; છંદઃકામદુવાવત્સમાં પણ એ નામ છે. એજ નામનું વૃત્ત પંદર અક્ષરમાં છે.

૯૬૫ સુકેશર^૧.

ન.ર,ન,ર,લ,ગ. ૧,૧૯૨

રત્ન ચેરે સુકેશર નશાનરાલગે.

૧ વૃત્તરત્નાકરમાં નરનરૈર્લગૌચ રચિતં સુકેશરમ્ કહ્યું છે. ૧૫ વર્ણમાં જૂદાજ માપથી સુકેસર વૃત્ત અંક ૧૦૨૭ મે છે.

૯૬૬ વિતાનિતા.

ન,ન,ન,ર,લ,ગ. ૧,૬૩૨

ન ન ન ર લ ગ ધર વિતાનિતા વિષે.

૯૬૭ અલકાલિકા, અલિકાલકા. ત,ભ,ર,સ,લ,ગ. ૧,૮૧૩

તા ભારસાલગથી રચો અલકાલિકા.

૯૬૮ ગગનોદ્રતા.

ર,ન,ર,સ,લ,ગ. ૧,૮૧૯

સ ન રા સ લ ન થી રચો ગગનોદ્રતા.

૯૬૯ અપરાજિતા. ૭, ૭ યતિ^૧. ન,ન,ર,સ,લ,ગ. ૧,૮૨૪ન ન ર સ લ ગ થી, મુનિ^૨ અપરાજિતા.

૧ વાગ્વલ્લભ, પિંગલ છંદઃસૂત્ર, વૃત્તરત્નાકર, છંદોમંજરી, શબ્દકલ્પ-ક્રુમ, તથા મંદારમરદંબૂ પ્રમાણે યતિ લક્ષી છે. છંદઃપ્રભાકર (પૃષ્ઠ ૧૨૫) માં યતિ કહી નથી.

૯૭૦ વિનન્દિની.

સ,સ,સ,સ,લ,ગ. ૧,૮૧૨

સ સ સા સ લ ગે રત્ન ઠીક વિનન્દિની.

૯૭૧ *પુરાલી, નગરાલિકા.

ન,ત,મ,ય,લ,ગ. ૬,૦૧૬

ન ત મ યા લા ન થી કવિ! પુરાલી કરો.

* મૂલ નગરાલિકા નામ છે, પણ તે માપ કોઈ પ્રકારે આશ્ચાં શકતું નથી, માટે નગર+આલિકા અથવા આલી=નગરઆલી શબ્દ થાય. અમે નગરને નવલે પુર શબ્દ મૂકી પુર+આલી=પુરાલી નામ ગ્રહણ કર્યું છે.

*૭૨ ભૂરિશિલા.

મ,મ,મ,ત,લ,ગ. ૬

૧૪ શર્કરી હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૪૧

સ સ મા ત લ ગા આણ્યે થાશે ભૂરિશિસ્તા.

૧૭૩ ક્રીડાયતન, ક્રીડાવસથ. સ,સ,સ,ત,લ,ગ. ૬,૩૬૪

સ સ સા ત લ ગા રચજો ક્રીડાયતને.

૧૭૪ નાસાભરણ. ત,ય,મ,ત,લ,મ. ૬,૧૪૧

તા યા મ ત લા ગા આણ તું નાસાભરણે.

૧૭૫ કર્ણિશર. મ,મ,મ,ત,લ,ગ. ૬,૧૮૩

કર્ણિશરે ધર ઠીક મ મ મ ત લ ગા.

૧૭૬ વિપાકવતી. ન,મ,જ,જ,લ,ગ. ૭,૦૩૨

ન મ જ જ લ ગ થો થાય વિપાકવતી.

૧૭૭ કાકિણિકા. જ,જ,મ,જ,લ,ગ. ૭,૦૮૬

જ જા મ જ લા ગ થો રચતું કાકિણિકા.

૧૭૮ કારવિષીઃ મ,જ,મ,જ,લ,ગ. ૭,૦૮૭

તું રચ મ જા મ જા લ ગ થો કારવિષી.

૧૭૯ કુરરીરૂતા, ધૃતિ, પ્રમદા. ન,જ,મ,જ,લ,ગ. ૭,૦૮૮

રચ કુરરીરૂતા ન જ મ જા લ ગ થો.

૧ વાગ્વલ્લભમાં કુરરીરૂતા સિવાય વીજાં નામ નથી, અને યતિ પળે નથી. ૨ વૃત્તરતાકરની નારાયણમઘીના ટિપ્પણના સૂત્ર પ્રમાણે ધૃતિ નામ છે પણ તેમાં યતિ નથી.

૩ વૃત્તરતાકર તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં યતિ નથી. હંદ:કામદુધાવલ્લ તથા હંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી.

૧૮૦ કૂર્ચલલિત. ર,ર,ર,મ,લ,મ. ૭,૩૩૬

રા ર રા મ લ ગા થાયછે કૂર્ચલલિતે.

૧૮૧ કલહેતિકા. સ,જ,જ,મ,લ,ગ. ૭,૧૩૨

કલહેતિકા સ જ જા મ લા ગ થો રચો.

૧૮૨ અંચલવતી. મ,જ,જ,મ,લ,ગ. ૭,૧૩૬

૩૪૨

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

અંચલવતી ભજ જા મ લા ગ થો કરો.

૯૮૩ ગગનગતિકા.

ર,સ,જ,ન,લ,ગ. ૮,૦૨૭

રા સ જા ન લ ગે ર ચો ગગનગતિકા.

૯૮૪ નિર્મુક્તમાલા.

મ,ર,ભ,ન,લ,ગ. ૮,૦૮૧

જોડો નિર્મુક્તમાલા મર મ ન લ ગ થો.

૯૮૫ પ્રહરણકલિકા,

પ્રહરણકલિતા.

૭,૭-યતિ. ન,ન,મ,ન,લ,ગ. ૮,૧૨૮

ન ન મ ન લ ગ થો, પ્રહરણકલિકા,

મુનિ વિરાતિથકી, પ્રહરણકલિતા.

છંદોમંજરી પૃષ્ઠ ૧૧૬ મે પ્રહરણકલિકા નામ ઉપરના ગળોવાલું છે, તેમાં યતિ કહી નથી. પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૬૭ મે, વાગ્વલ્લભ પૃષ્ઠ ૬૪ મે, મંદારમરંદચંપૂ પૃષ્ઠ ૧૮ મે, એ માપ છે પણ યતિ કોઈએ કહી નથી.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પ્રહરણકલિકા નામના વૃત્તનું ઉપર પ્રમાણે માપ અને ૭,૭-યતિ કહી છે.

શબ્દકલ્પદ્રુમ, વૃત્તદર્પણ, વૃત્તરત્નાકર નારાયણભટ્ટી ટીકા (પૃષ્ઠ. ૪૯) વાળામાં પ્રહરણકલિતા (પ્રહરણકલિકા ઇતિ પાઠઃ) નામ આપી તેમાં ૭,૭ યતિ કહી છે.

છંદઃપ્રભાકરમાં આ ગળોથીજ પ્રહરણકલિકા નામ આપી (યતિ કહ્યા વગર) વિશેષમાં જળાવેછે કે, આ વૃત્તનેજ પ્રહરણકલિતા કહેછે.

પિંગલછંદઃસૂત્રની હલાયુધની ટીકામાં ૭,૭-યતિ પ્રહરણકલિતા નામ આપતાં જળાવેછે.

રાગ ગારા (કાનરા), તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલ, માત્રા ૧૬. (સંગીતાનુગ્રહ છંદોમંજરી પ્રમાણે.)

૯૮૬. ચક્ર, ચક્રપદ, ચક્રવર્તી,

વૃત્તચક્ર, ચક્રવિરતિ,

દેવરવરતનુ, ચકુરા.

મ,ન,ન,ન,લ,ગ. ૮,૧૯૧

૧૪ શર્કરી હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૫૩

ચક્ર રચ્ ભ ન ન ન લ ગ કવિ ગણી.

૧ પિંગळाદર્શમાં ચક્રપદ નામ આપી તેમાં ૭,૭ યતિ કહી છે. ૨
 અગવત્ પિંગळाમાં એ નામ છે. ૩ હંદરલાવલીમાં એ નામ છે. ૪ હંદ:-
 પ્રેભાકરમાં એ નામ છે. ૫ નારાયણમટ્ટીના ટિપ્પણના સૂત્ર પ્રમાણે છે.
 ૬ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૯૮૭ કામશાલા.

ર,ર,ર,ર,ગ,લ. ૯,૩૬૩

કામશાલા વિષે રા ર રા રા ગ લા થાય.

૯૮૮ ઉન્નર્મ.

મ,મ,સ,સ,ગ,લ. ૯,૯૭૯

મો મ સ સા ગ લ થર્કો તો રચ્ ઉન્નર્મ.

૯૮૯ લીલા.

ત,મ,ય,જ,ગ,લ. ૧૦,૮૬૯

લીલા વિષે ઠિક ત મા યા જ ગા લ થાય.

૧ પિંગळाદર્શમાં ૫,૯ યતિ કહી છે પણ તેને વીજું પ્રમાણ મળ્યું નથી.
 ૯૯૦ ગોપ^૧, કુરંગ^૨. ૮,૬ યતિ. ર,જ,ર,જ,ગ,લ. ૧૦,૯૨૩.
 ગોપ આઠ છેદ રા જ, રા જ ગા લ ધાર.

૧ પિંગळाદર્શ પૃષ્ઠ ૮૧ મે ગોપ નામ આપી ૮,૬ યતિ કહી છે.

૨ પ્રવીણસાગરમાં કુરંગ નામ છે.

૯૯૧ હરલીલા^૧, હરિલીલ.

ત,ત,ત,જ,ગ,લ. ૧૧,૦૪૯

તા તા ત જ ગા લ થી થાય હરિલીલાજ.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૯૯૨ હરિલીલા^૧.

ત,મ,મ,જ,ગ,લ. ૧૧,૧૮૯

તા મા મ જા ગ લ થી હરિલીલા રચાય.

૧ ભાષાહંદોમંજરી પૃષ્ઠ ૧૮૪ મે એ નામ આપ્યું છે.

૯૯૩ ઉપકારિકા.

સ,જ,જ,મ,ગ,લ. ૧૧,૬૨૮

ઉપકારિકા રચવા સ જા જ મ ગા લ.

૯૯૪ હેમમિહિકા.

મ,જ,જ,મ,ગ,લ. ૧૧,૬૩૧

હેમમિહિકા કરવા મ જા જ મ ગા લ.

૩૪૪.

રણપિંચલં.

સમવૃત્ત.

૧૧૫ હેતિ.

ન, જ, જ, બ, ગ, લ. ૧૧, ૬૩૨

ન જ જ બ ગ લ થકી રચો કવિ! હેતિ.

૧૧૬ મધુપાલિ, મનોરમ^૧.

સ, સ, સ, સ, લ, લ. ૧૪, ૦૪૪.

સ.સ.સા.સ.લ.લે મધુપાલિ રચો કવિ!

૧. ગણપ્રસ્તાવપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૧૧૭ સુખદા^૧.

ત, ય, સ, ત, લ, લ. ૧૪, ૧૪૧

તા યા સ ત લા લે સુખદા શોભે સરસ.

૧ ભાષાછંદોમંજરી પૃષ્ઠ ૧૮૩ મે એ નામ છે.

૧૧૮ વેશમ્ભરિ.

ન, ન, ય, ન, લ, લ. ૧૬, ૦૦૦

ન ન ય ન લ લ થી વેશમ્ભરિ તું રચ.

૧૧૯ અકહરિ, અકુહરિ.

ન, ન, ન, ન, લ, લ. ૧૬, ૩૮૪

અકહરિ રચ ન ન ન ન લ લ થકી.

૧૫ અતિશર્કરી છંદ. ૩૨, ૭૬૮ ભેદ. ૧૫ વર્ણ.

૧૦૦૦ સારંગી, લીલાલેખ^૧, લીલાલેલ,

કામકીડા, સારંગિકા, સારંગ, } મ, મ, મ, મ, મ. ૧

સારંગક, કેશલેખ^૨, ત્રિનયન^૩.

મા મા મા મા માશ્ચી જોડો સારંગી રુઢી રીતે.

૧ એ નામ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા છંદોમંજરીમાં છે.

૨ એ નામ છંદોલતામાં છે.

લીલાલેખ, સારંગ અને કામકીડા નામ વાગ્વલ્લભમાં છે તેમાં યતિ આપો નથી; છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં સારંગી નામ આપો યતિ કહી નથી.

૩ ત્રિનયન નામ ચિત્રસૈનટીકાવાલ્યા માગધી પિંગલમાં છે, તેમાં પંદર ગુરુ યતિ વગરના કહ્યા છે.

પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર અને છંદોમંજરીમાં યતિ કહી નથી.

૧૫ અતિશર્કરી હંદ.

વર્ણમેઝ.

૩૪૫

હંદોલતામાં પાંચ મગળવાળા વૃત્તને કામક્રીડા નામ આપતાં તેમાં યતિ કહી નથી, અને વિશેષમાં જણાવું છે કે, કોઈ એને જ લીલાલેખ, કેશવલેખ, અને સારંગિક એ નામ પણ આપે છે.

કામક્રીડા અને સારંગિકા નામનું ઉપર પ્રમાણે માપ આપી તેમાં પિંગળાદર્શમાં પૃષ્ઠ ૮૧ મે ૪, ૪, ૪, ૩, યતિ કહી છે પણ તેનું પ્રમાણ જોવામાં આવતું નથી.

૧૦૦૧ વજ્રાલી. (વા. વ.) ૮, ૭ યતિ. ત, ય, મ, મ, મ. ૧૩

તા યા મ મ મા થી થાશે, ઓઠે થોથો વજ્રાલી.

૧૦૦૨ સ્ફોટક્રીડ. (વા. વ.) ૧૦, ૧ યતિ. ન, ય, મ, મ, મ. ૧૬

વિરતિ દશે સ્ફોટક્રીડે છે, ના યા મા મા મા.

૧૦૦૩ ક્ષીડિતકટકા. (વા. વ.) ૧૧, ૪ યતિ. મ, સ, સ, મ, મ. ૨૨૩

ક્ષીડિતકટકા મ સ સા મા મા, રુદ્રે ૧૧ થોથો.

૧૦૦૪ ચાર્વટક. (વા. વ.) ૧૦, ૧ યતિ. મ, મ, મ, મ, મ. ૪૩૧

દિશા ૧૦ પાંચે યતિ ચાર્વટકે, મા મા મા મા મા.

૧૦૦૫ આનદ્. (વા. વ.) ૧૦, ૧ યતિ. ર, ન, સ, ત, મ. ૨, ૨૨૯

રાન સા ત મ દશ અને છે, પાંચ આનદ્.

૧૦૦૬ બહુલાબ્ર. (વા. વ.) ૯, ૬ યતિ. સ, મ, સ, મ, મ. ૩, ૩૧૬

બહુલાબ્રે વિરતિ નવે, સા મ સ મા મા છે.

૧૦૦૭ વાળીભૂષા. (વા. વ.) ૮, ૭ યતિ. મ, મ, ત, ન, મ. ૩, ૮૪૧

વાળીભૂષા ઓઠે સાતે, મ મ ત ન મા થી છે.

૧૦૦૮ ચિત્રા^૧, ચિત્ર^૨. મ, મ, મ, ય, ય. ૪, ૬૦૯

ચિત્રા માંહે શોધી શોધી આળ મા મા મ યા યા.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૨ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને હંદોમંત્રરીમાં છે.

૩૪૬

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૦૦૯ ચન્દ્રલેખા^૧, ચન્દ્રસેના. ૭, ૮ યતિ. ૨ મ, ર, મ, ય, ય. ૪, ૬૨૬

સાતે છે ચન્દ્રલેખા, મારામયાયા કન્યાથી.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં એ નામ તથા યતિ કહી છે.

૨ છંદોમંજરી, પિંગલદર્શી, શબ્દકલ્પદ્રુમ, અને વાગ્વલ્લભમાં ૭, ૮ યતિ અને ઉપરના માપથી ચન્દ્રલેખા નામ આપ્યું છે. છંદ:પ્રભાકરમાં યતિ કહી નથી. ૧૩ વર્ણમાં ૬, ૭ યતિ ને ન સ ર ર ગ એ ગણોથી ચન્દ્રલેખા વૃત્ત અંક ૮૦૭ મે છે.

૧૦૧૦ માલિની^૧, માનિની,^૨ } ૮, ૭ યતિ. ન, ન, મ, ય, ય. ૪, ૬૭૨
નૂતનમાલા.

ન ન મ ય ય વસુએ, માલિની ઠીક થાશે.

૧ વાગ્વલ્લભ, શબ્દકલ્પદ્રુમ, છંદોબોધ, જુવુસાવિલક અને મંદારમરંદચંપૂમાં પણ આ નામ અને આ પ્રમાણેજ યતિ છે. છંદસારમાં માલતી નામ આપ્યું છે. [પૃષ્ઠ ૨૫ મે]. સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીપ્રમાણે રાગ સોરઠ, તાલ ઝૂંડ જાતિ જગપાલ, માત્રા ૧૧, વિલંબકાઠ.

૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૧૦૧૧ સિંહપુચ્છ. ય, ય, ય, ય, ય. ૪, ૬૮૨
ધરો સિંહપુચ્છે ય યા યા ય યા આપ આણી.૧૦૧૨ કુમારલીલા. મ, ન, ન, ર, ય. ૬, ૬૨૬
જો જોડો મ ન ન ર ય વને કુમારલીલા.૧૦૧૩ ચન્દ્રકાન્તા. ૭, ૮ યતિ. ર, ર, મ, સ, ય. ૬, ૬૬૧
રા ર મા સા ય થી ને, સાતે યતિ ચન્દ્રકાન્તા.૧૦૧૪ વૃષભ. સ, જ, સ, સ, ય. ૬, ૮૬૮
વૃષભે રચાય રચના સ જ સા સ યા થી.૧૦૧૫ દીપક. મ, ત, ન, ત, ય. ૬, ૬૩૧
દીપકમાં લાવ મ ત ન તા યા કવિ શાળા.

૧૦૧૬ પરિમલ. ન, ય, ન, જ, ય. ૭, ૧૨૦

૧૫ અતિશર્કરી છંદ.

વર્ણમેઝ.

૩૧૬

પરિમલ માહે નયનજયા કર શોધી.

૧૦૧૭ શરકલ્પા.

ન,ન,સ,ન,ય. ૭,૯૩૬

નનસનય કર સદા કવિ! શરકલ્પા.

૧૦૧૮ ઇલા^૧, રેલા^૨,

સ,જ,ન,ન,ય. ૮,૧૭૨

કવિતરેલા^૩.

૯, ૧૦ યતિ.

સજનાનયા, શરદશ યતિ ધર ઇલા.

૧ છંદ:કામદુષાવત્સમાં એ નામ છે. વાગ્વલ્લભ અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં
 ઇલા નામ તથા ૫, ૧૦ યતિ છે. ૨ મંદારમરંદચંપૂમાં એ નામ તથા યતિ છે.
 ૩ પિંગळादर्शમાં કવિતરેલામાં ૫, ૧૦ યતિ કહી છે.

૧૦૧૯ મુરેલા.

ન,જ,ન,ન,ય. ૮,૧૭૬

નજનનયા ધરો શુભ રચ તું મુરેલા.

૧૦૨૦ સીતા^૧.

ર,ત,મ,ય,ર. ૮,૭૩૯

સતમાયારે કરી સીતા રચો આ નેમથી.

૧ આ વૃત્ત છંદ:પ્રભાકરના કર્તાએ નવું કલ્પ્યું છે.

૧૦૨૧ લાસ્યકારી, ચંદ્રરેલા. ૭,૮ યતિ. ર,ર,ર,ર,ર. ૯,૨૬૩

રા ર રા રા ર આળો, તેમે લાસ્યકારી વિપે.

રા ર રા રા ર સાતે, યતિ ચંદ્રરેલા દિસે.

૧ લાસ્યકારી નામ વાગ્વલ્લભમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી.

૨ પિંગळादर्शમાં ૭,૮ યતિ ચંદ્રરેલામાં કહી છે.

તેર વર્ણમાં અંક ૮૦૭ મે આ નામનું વૃત્ત છે તેનું માપ જૂદું છે.

૧૦૨૨ મદનમાલિકા.

ન,ર,ન,ર,ર. ૯,૬૮૮

મદનમાલિકા ન ર ન રા ર થી થાયછે.

૧૦૨૩ વિપિનતિલક^૧, વિપિનતિલકા^૨. ન,સ,ન,ર,ર. ૯,૬૯૬

વિપિનતિલકે ન સ ન રા ર છે સામઠા.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૨ છંદ:પ્રભાકર.

૨૪૮

રંગપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૦૨૪ તૂળક, તૂળ, ચામર, } ર, જ, ર, જ, ર. ૧૦, ૧૨૩
પંચયામલ. } ૮, ૭ યતિ

આઠ સાત છે યતિ ર, જા ર જા ર તૂળકે.

૧ તૂળકનામ, છંદોમંજરી, અને શાબ્દકલ્પદ્રુમમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી. સંસ્કૃત પ્રોસડીમાં ૮, ૭ યતિ કહી છે.

૨ આ નામ છંદઃપ્રભાકરમાં છે પણ તેમાં યતિ કહી નથી.

૩ મંદારમરંદચંપૂમાં આ નામ આપ્યું છે, અને તેમાં ર, ર, જ, જ, ર. ગણ કહ્યા છે. તથા ૭, ૮ યતિ કહી છે, તેનું વીજું પ્રમાણ જડ્યું નથી.

૪ વૃત્તદર્પણમાં ચામરમાં પાદાન્તે યતિ કહી છે. છંદોવૃત્ત મુક્તાવલીમાં અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં તથા વાળીભૂષણમાં ચામરમાં યતિ કહી નથી. વાગ્વલ્લભમાં તૂળક અથવા પંચયામલ નામ આપી યતિ વિષે કહ્યું નથી. સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં રાગ પહાડી (કામોદી), તાલ દિવ્ય જાતિ સંકીર્ણ, માત્રા ૨૩, મધ્યકાલ છે.

૧૦૨૫ મૃદંગ. ૮, ૭ યતિ. (પિં. દ.) ત, મ, જ, જ, ર. ૧૧, ૧૨૬

તા ભા જ જા ર વસુ^૬ ને, મુનિથી મૃદંગ છે.

૧૦૨૬ પ્રભદ્રક^૧, પ્રભદ્રિકા^૨, } ન, જ, મ, જ, ર. ૧૧, ૧૮૪
સુખેલક^૩. } ૮, ૭ યતિ^૩.

ન જ મ જ રા કરાય, વસુથી પ્રભદ્રકે.

૧ પ્રભદ્રક નામ વાગ્વલ્લભમાં છે પણ તેમાં યતિ કહી નથી. પિંગલદર્શમાં ૮, ૭ યતિ કહી છે.

૨ આ બન્ને નામો છંદઃપ્રભાકરમાં છે. ૩ નારાયણભટ્ટી પ્રમાણે.

૧૦૨૭ સુકેસર, સુખેલક. ૧, ૧૦ યતિ. ન, જ, મ, જ, ર. ૧૧, ૧૮૪

ન જ મ જ રા, શરે^૫ યતિ સુકેસરે કરો.

વૃત્તરત્નાકર પૃષ્ઠ ૫૦મે “ન જ મ જ રૈ વિરાજિતમિદં સુકેસરમ્”
જણાવી વિશેષમાં ટિપ્પણ આપ્યું છે કે સુખેલકમ્ इति पाठः.

પિંગલદર્શવાળા સુકેસરમાં ૫, ૧૦ યતિ કહી છે.

૧૫ અતિશર્કરી છંદ.

વર્ણમેઢ.

૩૪૬

૧૦૨૮ પ્લવંગમ^૧.

મ,મ,ત,મ,ર. ૧૧,૧૭૬

મા મ ત માર ધરો આપ ઠીક પ્લવંગમે.

૧ માત્રમેઢમાં આ નામ છે. જુઓ પૃષ્ઠ ૨૬, અંક ૭૪.

૧૦૨૯ ઉપમાલિની. ૮,૭ યતિ.^૧ ન,ન,ત,મ,ર. ૧૧,૧૮૪

ન ન ત મર વસુર્ણ, રચો ઉપમાલિની.

૧ વૃત્તરત્નાકરમાં એ યતિ છે.

૧૦૩૦ મણિહંસ, માનહંસ, મનહંસ,^૧રણહંસ, મનહંસરૂપ, હંસ,^૨કલહંસ, મનોહંસ,^૩ માનસહંસ,^૪પદહંસક, ચૂલિયારા, ચૂરિયાર.^૫

સ,જ,જ,મ,ર. ૧૧,૬૨૮

મણિહંસ ધાય સદા સ જા જ મરે કરી.

૧ છંદ:પ્રમાકરમાં માનહંસ છે. ૨ વાળીભૂષણમાં મનહંસ છે. ૩ હંસ-
રત્નાવલિમાં એ નામ છે. ૪ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં એ નામ છે. ૫ શબ્દકલ્પ-
દ્રુમમાં એ નામ છે. ૬ હંસદૃત્તમુક્તાવલિમાં એ નામ છે. ૭, ૮ માગધીપિંગલ-
છંદોગ્રંથમાં આ માપવાળાં વૃત્તનાં ચૂલિયારા તથા ચૂરિયાર એમ બે નામ
આપેલાં છે.

૧૦૩૧ મયૂવદના.

મ,જ,જ,મ,ર. ૧૧,૬૩૧

તું રત્ન મયૂવદના મજા જ મરા થકી.

૧૦૩૨ પલ્લવરી^૧.

મ,મ,મ,મ,ર. ૧૧,૭૦૩

મા મ મ માર થો પલ્લવરી કરજો તમે.

૧ પ્રવીણસાગર લેહર ૧૫મીમાંથી. તે પ્લવંગમ જાતિને રાગે ગવાયછે.

૧૦૩૩ સારસિકા, હારવતી, પમં-^૧ગલ, નૂતન, સ્વકળ.^૨

ર,ન,મ,મ,ર. ૧૧,૭૦૭

રાન મા મર થકી ઠીક સારસિકા બને.

૧-૨ સારસિકા અને હારવતી નામ વાગ્વલ્લભમાં છે, પણ તેમાં યતિ કહી

૩૫૦

સ્થાપિંગલ.

સમ્પૂર્ણ.

નૃથી. ૩ પિંગલદર્શમાં પમંગલ નામ છે, તેમાં ૮, ૭ યતિ કહી છે, એ નામ.
કયાંથી લીધું તે જણાતું નથી.

૧૦૩૪ સીરિણી.

ર,ન,ર,ન,ર. ૧૧,૯૬૩

સ ન સ ન ર થકી રચો સરસ સીરિણી.

૧૦૩૫ ચમરીચર.

ન,ન,ર,ન,ર. ૧૧,૯૬૮

તું રચ કવિ! ન નાર નાર ચમરીચરે.

૧૦૩૬ નિશિપાલ, નિશિપાલક,

નિશિપાલિકા, શંભુ, નિશં-
પાલિકા, નિશાપાલ.

મ, જ, સ, ન, ર. ૧૨, ૦૧૬

વૃત્ત નિશિપાલ રચ ભા જ સ ન રા ધરી.

૧ માગધી પિંગલછંદોપ્રથમાં એ નામ છે.

૨ છંદ:કામદુષાવત્સમાં એ વે નામ છે. અને વિશેષમાં ૮, ૭ યતિ કેહે છે.
પિંગલદર્શમાં પણ નિશંપાલિકામાં ૮, ૭ યતિ કહી મજયનર ગણો
જણાવ્યા છે, તે ભૂલ છે; પરંતુ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, ઘાણીભૂષણ, વાગ્વલ્લભ
હ્યાદિ વીજા પ્રંથોમાં યતિ કહી નથી, અને ગણો ઉપર મુજબ છે.

૧૦૩૭ જલનિધિવેલા.

ન,ય,સ,મ,સ. ૧૨,૪૯૬

જલનિધિવેલા રચ ના યા સા મા સ થકી.

૧૦૩૮ લીલાચન્દ્ર. ૮, ૭ યતિ. (વા.વ.) મ,મ,ત,ય,સ. ૧૩, ૦૧૭

લીલાચન્દ્રે આઠે સાતે, ગણ મા મા ત ય સા.

૧૦૩૯ મોહનિ.

સ, મ, ત, ય, સ. ૧૩, ૧૦૮

સ મ ત્ત યા સ કડે મોહનિ તો વૃત્ત રચો.

૧ આ વૃત્ત છંદ:પ્રમાકરમાં આપેલું છે અને તેનીજ ટીકામાં લખેલું કે,
આ વૃત્તના આદિમાં સ ને બદલે રગણ પણ આવે છે. એમ કહ્યો પ્રથમનાં બે
પાદમાં પ્રારંભે સગણ મૂક્યા છે અને બાકીનાં બે પાદમાં પ્રારંભે રગણ મૂક્યા
છે, પણ એ પ્રમાણે શેઠભેલ કરવું યોગ્ય નથી; રગણ મૂકવાથી ૧૩, ૧૦૭ મું
રૂપ જુદું થાય છે.

૧૫ અતિશક્ત્રી છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૫૩

૧૦૪૦ ધોરિત. ૯,૬ યતિ. (વા.વ.) મ,ન,ર,ર,સ. ૧૩,૧૦૩

ધોરિત યતિ નવે છા મ ન ર ર સ થી.

૧૦૪૧ શાન્તસુરભિ.

મ,ન,ર,સ,સ. ૧૪,૦૧૬

શાન્તસુરભિ રત્નો મ ન ર સ સા ધરતાં.

૧૦૪૨ ભામ^૧.

મ,મ,સ,સ,સ. ૧૪,૦૨૩

આ મ સ સા સા આળ ગળો કવિ! ભામ વિષે.

૧ આ વૃત્ત છંદ:પ્રભાકરના કર્તીએ નવું કલ્પ્યું છે.

૧૦૪૩ અમરાવલિકા^૧,મનહરણ^૨,અમરાવલ,દંડિકા^૩,રત્ન^૪,મનોહરણ^૫, અમરાવતી^૬,અમરાવલી, મમરાવલી^૭,મવરાવલિ,નલિની,અમર^૮.

સ,સ,સ,સ,સ. ૧૪,૦૪૪

અમરાવલિકા રત્ન સા સ સ સા સ ધરી.

૧ વાગવલ્લભ. ૨ છંદ:પ્રભાકરમાં એ નામ છે. ૩ નાગરાજ પિંગલમાં આ નામ છે. ૪ છંદ:કામદુધાવત્સમાં એ નામ છે. ૫ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે. છંદોબોધમાં લલ્લે કે ભાષામાં એ નામ છે. ૬ છંદ:શાસ્ત્ર પ્રમાણે. ૭ અમરાવલી નામ પિંગલદર્શમાં છે, તેમાં ૯,૬ યતિ કહી છે. ૮ ભગવત્ પિંગલમાં એ નામ છે.

૧૦૪૪ કર્ણલતા.

સ,મ,મ,સ,સ. ૧૪,૨૬૦

રત્નજો કર્ણલતા સ મ મ સ સા કરિને.

૧૦૪૫ વિશકલિતા.

મ,મ,સ,મ,સ. ૧૫,૬૦૧

મા મા સા મા સ થો કટ જોડો વિશકલિતા.

૧૦૪૬ શીર્ષવિરહિતા.

મ,ય,મ,મ,સ. ૧૫,૭૧૩

મા યા આ મ સા આળી રત્ન કવિ! શીર્ષવિરહિતા.

૩૫૨

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

૧૦૪૭ શંકાવલી.

ત,મ,ર,ન,સ. ૧૬,૦૧૩

શંકાવલી રચ તા મ રા ન સ ધરો પદે.

૧૦૪૮ મણિગુણ, ધવલંગા,^૧શશિકલા^૨, ચન્દ્રાવર્તી^૩,શશિલેખા^૪.

ન,ન,ન,ન,સ. ૧૬,૩૮૪

મણિગુણ રચ ન ન ન ન સ ધરો કરી.

૧ માગત્રી પિંગળહંદોગ્રંથ. ૨ પ્રા० પિંગળસૂત્રમાં ૬,૧ યતિ કેહેછે
પણ વાગ્વલ્લભ તથા હંદોગ્રંથ પ્રભાકર, હંદોમંજરી અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ નામ
છે પણ યતિ નથી. પિંગળાદર્શે એમાં ૭,૮ યતિ કહી છે. ૩ હંદોગ્રંથમાં
ચન્દ્રાવર્તી નામ આપી તેમાં ૭,૮ યતિ કેહેછે. ૪ સંસ્કૃત પ્રોસડીમાં
શશિલેખા અથવા શશિકલા નામ આપ્યું છે.

૧૦૪૯ મણિનિકર. ૧૦,૧ યતિ^૧. ન,ન,ન,ન,સ. ૧૬,૩૮૪

મણિનિકર રચ ન ન ન, ન સ દશશ્લી.

૧ વાગ્વલ્લભમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૦૫૦ મણિગુણનિકર^૧. ૮,૭ યતિ. ન,ન,ન,ન,સ. ૧૬,૩૮૪

ન ન ન ન સ વસુધૌ, મણિગુણનિકરે.

૧ વાગ્વલ્લભ, હંદોમંજરી, મંદારમરંદચંપૂ, પ્રાકૃતપિંગળસૂત્ર, તથા
શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ નામ તથા યતિ છે. પિંગળાદર્શમાં મણિગુણનિકર અથવા
માલા નામ આપી તેમાં ૮, ૭ યતિ કેહેછે.

૧૦૫૧ શરભ^૧. ૧,૧,૧ યતિ. ન,ન,ન,ન,સ. ૧૬,૩૮૪

ન ન ન ન સ, શર વિરતિ, ત્રણ શરભે.

૧ વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે યતિ લખી છે; પણ પ્રાકૃતપિંગળસૂત્ર, વાણીભૂષણ,
હંદોગ્રંથ, તથા હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં યતિ નથી.

૧૦૫૨ સ્વક, માલા. ૬,૯ યતિ^૧. ન,ન,ન,ન,સ. ૧૬,૩૮૪

પડ નવ પર, યતિ ન ન ન ન સ સ્વકે.

૧૫ અતિશર્કરી છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૫૩

૧ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, છંદ:શાસ્ત્ર, શબ્દકલ્પદ્રુમ, છંદ:પ્રભાકર, વાગ્-
વલ્લભ, તથા છંદોબોધ અને પિંગલદર્શમાં, એ નામ તથા યતિ છે.

૧૦૫૩ નિશ્ચલ. ૧, ૬, ૪ યતિ. (પિં.દ.) મ, ત, ન, મ, ત. ૧૬, ૮૭ ૧

નિશ્ચલ પાંચે, ^૬ ષડ યુગ ^૪ મા તા, ના મા તા થી.

૧૦૫૪ સ્વામાલા, ^૧ રૂપમાલા. ત, ર, ર, ય, જ. ૨૧, ૧૩૦

તા રા ર યા જ થી થાયછે સ્વામાલ વૃત્ત.

૧ માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં આ વૃત્તનું માપ ન ર જ ર જ કયું છે તે
૨૧, ૮૪૮ મું રૂપ થાયછે.

૧૦૫૫ ડહિની. ૮, ૭ યતિ. (વા.વ.) ર, સં, ય, જ, જ. ૨૩, ૧૩૧

આઠથી ડહિની ગણો, રા સ યા જ જ આળ.

૧૦૫૬ મિતસવિથ. (વા. વ.) ન, સ, સ, જ, જ. ૨૩, ૨૬૪

મિતસવિથમાં ન.સ.સ.જ.જા પદ થાય.

૧૦૫૭ મહાહવઃ. જ, જ, જ, જ, જ. ૨૩, ૪૦૬

મહાહવમાં રચવા જ જ જા જ જ પાંદ.

૧ ચિત્રસેનટીકાબોલ્યા માગધીપિંગલમાં એ નામ છે.

૧૦૫૮ રુચિ. (મંદારમરંદચંપૂ.) મ, મ, મ, મ, મ. ૨૮, ૦૮૭

મૂ મ મ મૂ મ કરી રુચિ તું રંચું સુંદર.

૧૦૫૯ રમણ. ન, ન, જ, ન, મ. ૨૮, ૧૪૪

સરસ રમણ વિષે ન ન જ ન મો ધર.

૧૦૬૦ શરહતિ, વસુમતિ. ન, ન, ન, ન, ન. ૩૨, ૭૬૮

શરહતિ વસુમતિ ન ન ન ન ન થકો.

૧૫ શરહતિ નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૩૫૪

રળાપિંગલ.

સમસ્ત.

૧૬ અષ્ટિછંદ. ૬૫,૫૩૬ મેદ. ૧૬ વર્ણ.

૧૦૬૧ ચંદ્રાપીડ, બ્રહ્મ, બ્રહ્મરૂપ, }
 બ્રહ્મરૂપક, બ્રહ્મારૂપા, ક્રામકી, } મ,મ,મ,મ,મ,ગ. ૧
 માધોરાધા, વંભાણ:

મામામામામામા આવે ચંદ્રાપીડે કે બ્રહ્મ તો.

વિદ્યુન્માઠાથી આ વૃત્ત વમણું છે. એટલે કોઈ <, < યતિ કેહેછે,
 પરંતુ તે સર્વસંમત નથી.

૧ ચંદ્રાપીડ તથા બ્રહ્મ એ બે નામ વાગ્વહ્ન્યમાં છે, તેમાં યતિ
 કહી નથી.

૨ બ્રહ્મરૂપ નામ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, છંદોમંજરીનું ટિપ્પણ, શબ્દકલ્પ-
 દ્રુમ અને છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં આપ્યું છે, તેમાં યતિ કહી નથી.

૩ બ્રહ્મરૂપક અને બ્રહ્મારૂપા એ બે નામ છંદસારમાં છે, તેમાં યતિ
 કહી નથી; બ્રહ્મરૂપક નામ માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં પણ છે.

૫ આ નામ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે. ૬ બ્રહ્મનું અપભ્રંશ રૂપ.

૧૦૬૨ માલ્યોપસ્થ. ન,ન,ન,ય,મ,ગ. ૧,૦૨૪

ન.ન.ન.ય.મ.ગ. પદ રચ. માલ્યોપસ્થે શોધી.

૧૦૬૩ કલ્પાહારી. ન,ન,ન,ન,મ,ગ. ૪,૦૯૬

ન.ન.ન.ન.મ.ગ. થર્કો પદ રચ. કલ્પાહારી.

૧૦૬૪ પ્રતીપવહ્લી. સ,સ,મ,ર,ય,ગ. ૬,૧૩૨

સ.સ.મ.ર.ય.ગ. આપ ધરો પ્રતીપવહ્લીમાં.

૧૦૬૫ આરભટ્ટી. મ,મ,ન,જ,ય,ગ. ૭,૧૧૯

આરભટ્ટી રચ. મ.મ.ન.જ.યા.ગ. પદે લાવી.

૧૬ અષ્ટિ છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૫૨

૧૦૬૬ વક્રાવલોક, ચક્રાવલોક. ન,ન,મ,ર,ર,ગ. ૯,૨૮૦

ન ન મ ર ર ગ આવેછે વૃત્ત વક્રાવલોકે.

૧૦૬૭ પ્રવરલલિત, પ્રવરન લલિતા^૧. ય,મ,ન,સ,ર,ગ. ૧૦, ૧૭૮

ય મા ના સા રા ગા પ્રવરલલિતે લાવવાના.

૧. છંદોર્ણવમાં એ નામ છે.

૧૦૬૮ અભિધાત્રી. સ,સ,સ,જ,ર,મ. ૧૦, ૯૭૨

અભિધાત્રીતણી રચના સસાસજારગા થી.

૧૦૬૯ પાણી. ન,ર,મ,જ,ર,ગ. ૧૧, ૧૬૦

ન ર મ જારગા થી કવિ! રચાય વૃત્ત પાણી.

સંસ્કૃત પ્રોસડી પૃ. ૩૮ માં વાણિની ને બદલે વાણિ સમર્જી મૂલ કરી
 વાણિ વૃત્ત તેણે જૂદું પાણ્યું. અમે વાણિને બદલે પાણી નામ નવું આપી
 તેજ માપનું વૃત્ત આ સ્થાને કાયમ રાખ્યું છે.

૧૦૭૦ વાણિની^૧ ૭,૯ યતિ^૨. ન,જ,મ,જ,ર,મ. ૧૧, ૧૮૪

મુનિ નવ છેદર્થી, ન જ મ જારગ વાણિનીમાં.

૧ વર્ણ ૧૭માં આ નામનું વૃત્ત અંક ૧૧૧૫ મે છે.

૨ મંદારમરદંત્રપૂમાં ૭,૯ યતિ છે.

૧૦૭૧ અનિલોહા. સ,મ,ત,ય,સ,ગ. ૧૩, ૧૦૮

અનિલોહા રત્ન સા મા ત ય સા ગા ધરવાથી.

૧૦૭૨ ભોગાવલિ. ત,ન,ન,ય,સ,ગ. ૧૩, ૩૦૯

ભોગાવલિ રત્ન ત ન ન ય સા ગા પદ લાવી.

૧૦૭૩ કલધૌતપદ. સ,સ,સ,સ,સ,ગ. ૧૪, ૦૪૪

કલધૌતપદે સ સ સા સ સ ગા ધર પાદે.

૧૦૭૪ બલિવદન. ન,ય,મ,મ,સ,ગ. ૧૧, ૩૭૬

બલિવદને લાવો ના યા મા મ સ ગુરુ શોધી.

૧૦૭૫ મન્તાશિખા. ૯, ૭ યતિ^૧. ત,ય,સ,મ,સ,ગ. ૧૧, ૧૬૧

૬૫૬

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૬ ૭
છે સૂતશિલા યંડ હયે, તા ય સંભસગા થી.

૧ વાગ્વલ્લભમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૦૭૬ પરિચાયતન, પરિચાપતન.સ,સ,સ,મ,સ,ગ. ૧૬,૧૮૦

પરિચાયતને સસસાભાસગ ધર લાવી.

૧૦૭૭ માલાવલય. મ,મ,સ,મ,સ,ગ. ૧૬,૬૦૧

પાદે માલાવલય વિષે માંભસંભસગા છે.

૧૦૭૮ ભીમાવર્ત. મ,મ,ન,ન,સ,ગ. ૧૬,૩૬૯

ભીમાવર્તે મમનનસગ ધર પદમાંહે.

૧૦૭૯ રતિલેલા. સ,ન,ન,ન,સ,ગ. ૧૬,૩૮૦

કવિ! જાણ સનનનસગ થકો રતિલેલા.

૧૦૮૦ શિશુભરણ. ન,ન,ન,ન,સ,ગ. ૧૬,૩૮૪

નનનનસગ થકો શિશુભરણ બનેછે.

૧૦૮૧ મન્દાકિની^૧.૪,૪,૪,૪યતિ^૨.ત,મ,ય,ર,ત,ગ. ૧૭,૪૭૭

તામાંયરા,તાગા થકી,ચચારથી,મન્દાકિની.

૧ આ સિવાય ૧૨ અક્ષરમાં પળ અંક ૭૨૦ મે મન્દાકિની વૃત્ત આવેછે.

૨ મન્દારમરંદચંપૂમાં ૪,૪,૪,૪ યતિ કહી છે.

૧૦૮૨ ગરુડરુત^૧, ગરુડધૃત^૨. ન,જ,મ,જ,ત,ગ. ૧૯,૩૭૬

ગરુડરુતે રચો નજમજાતગા પાદમાં.

૧ વાગ્વલ્લભ. ૨ છંદઃકામદુષાવત્સમાં આ નામ છે.

૧૦૮૩ નરાચ^૧,નારાચ^૨,નરાય^૩,

નારાજ^૪, નાગરાજ^૫,

પંચચામર^૬, વિપક્ક^૭.

{ જ,ર,જ,ર,જ,ગ. ૨૧,૮૪૬

જરાજરાજગા ધરો નરાચ માંહે. માવર્થો.

પ્રમાણિકાથી બમણું આ વૃત્ત છે.

૧ વાગ્વલ્લભ અને છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં નરાચ નામ આપો યતિ

૧૬ ઓષ્ટિ છંદ.

વર્ણમેઠ્ઠ.

૩૫૭

કહી નથી. આ માપમાં એક લઘુ વધારતાં ૧૭ વર્ણમાં અંક ૧૧૪૭ મે દ્વિતીય પંચચામર છે.

૨ ભાષાછંદોમંજરીમાં નારાચ નામ છે. ૩ માગધી છંદ:- શતકમાં નરાય નામ છે. ૪ સરોજસિંધુમાં નારાજ લેખે છે.

૫ છંદ:પ્રભાકરે ટીકામાં નાગરાજ નામ આપ્યું છે, પણ તેમાં યતિ કહી નથી, અને તેણે નરાચ, પંચચામર એ નામો પણ આપ્યાં છે.

૬ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૧૬ અક્ષરમાં પ્રમાણિકાથી વ્રમણું આ વૃત્ત જણાવી ૧૭ અક્ષરમાં પણ એજ નામનું વૃત્ત, જરજરજગલ એ માપથી આપ્યું છે, પરંતુ તેનું બીજું પ્રમાણ ન મળતાં અમે ૧૭ વર્ણ-માં ફાલ કચ્છું નથી.

સંસ્કૃત પ્રોસડી પૃષ્ઠ ૩૮ મે પંચચામરનું બીજું નામ વિચિત્ર આપ્યું છે.

૭ માગધી પિંગલ છંદોગ્રંથમાં વિપક્ક નામ આપ્યું છે.

પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાણીભૂષણ, છંદોમંજરી આદિ પ્રાચીન પ્રમાણ ગ્રંથોમાં યતિ કહી નથી; વઠી મંદારમરંદચંપૂના વૃત્તવિંદુમાં તૈ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, નરાચના પદમાં છેદ(યતિ)નજ આવે. વૃત્તદર્પણમાં પાદાંતે યતિ કહી છે. કવોશ્વર દલપતરામે અને છંદ:પ્રભાકરે પણ યતિ પાઠી નથી. પરંતુ પિંગલદર્શમાં ૮,૮ યતિ કહી છે. તેનું કારણ એમ સમજાય છે કે, પ્રમાણિકાથી વ્રમણું પ્રદ કરી ચોલતાં યતિ ઓઠે લેવાય છે, તેથી તેણે યતિ કહી છે અને બીજાએ તે ગૌણ સામી છે, કિંવા તે વિષે મૌન્ય પકડ્યું છે.

રાગ શ્રીરાગ કર્ણાટકી, તિશ્રજાતિ એકતાલ, સાન્ના ૩, મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી)

૧૦૮૪ તરવારિકા. (વાગ્વહ્રમ) ન,સ,સ,જ,જ,ગ. ૨૩,૨૬૪

૩૫૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

ન સ સ જ જ મે તરવારિકા રચજો બદે.

૧૦૮૫ કમલકર, કમઠકર. ન,ય,ન,ય,મ,ગ. ૨૧,૫૫૨
કમલકરે છે ન ય ન ય ભા ગા પદવિષે.

૧૦૮૬ પ્રમદા^૧. ૪,૪,૪,૪ યતિ. સ,ત,ય,સ,મ,ગ. ૨૬,૨૧૨
યતિ ચારે, વેદ^૪ સ તા, યા સ મ ગા, છે પ્રમદા.

૧ મંદારમરંદચમ્પૂમાં. વર્ણ ચૌદમાં પળ પ્રમદા નામે વૃત્ત અંક ૧૭૯ મે છે.

૧૦૮૭ ત્રોટક, મણિકલ્પલતા. ન,જ,ર,મ,મ,ગ. ૨૭,૮૨૪
ન જ ર મ ભા ગ ત્રોટકે છે મણિકલ્પલતા.

બાર વર્ણમાં ચાર સ્વગણના માપવાલું પ્રસિદ્ધ ત્રોટક વૃત્ત અંક ૭૫૩ પૃષ્ઠ
૩૧૨ મે છે તેથી આ ભિન્ન છે.

૧૦૮૮ નીલ^૧, અશ્વગતિ^૨, નીલસ્વરૂપ,
વિશેષિકા^૩, વિશેષક^૪, વિશેષ^૫, } મ,મ,મ,મ,મ,ગ. ૨૮,૦૮૭
લીલા^૬, પદનીલ^૭, સ્વગતિ.

નીલ વિશેષ વિષે ધર પાંચ મ તેપર ગા.

૧ આ નામ છંદોલતામાં છે. ૨ છંદઃકામદુઘાવત્સમાં એ નામ છે.
૩ આ નામ છંદઃપ્રભાકરમાં છે. ૪ છંદઃશાસ્ત્ર તથા માગધી છંદઃ-
શતકમાં એ નામ છે, ૫ પ્રવીણસાગરમાં એ નામ છે, પિંગ-
લાદર્શમાં નીલ, વિશેષ અને અશ્વગતિ એ નામો આપી તેમાં પાંચે પાંચે યતિ
કહી છે.

૬ વાગ્વલ્લભમાં સ્વગતિ, નીલ, વિશેષિકા એ નામો છે તેમાં યતિ નથી.

૧૦૮૯ શૈલશિખા. મ,ર,ન,મ,મ,ગ. ૨૮,૧૧૯
શૈલશિખા રચો મ ર ન ભા મ ગ આપ ધરી.

૧૦૯૦ કલહકર. ન,ન,ન,ન,મ,ગ. ૨૮,૬૭૨
ન વ ત ન મ ગ થો કલહકર વૃત્ત ન્ધે.

૧૬ અષ્ટિ હંદ.

વર્ણમંત્ર.

૩૫૯

૧૦૯૧ મદનલલિતા. ૪,૬,૬,૬ યતિ^૧. મ,મ,ન,મ,ન,ગ. ૨૯,૧૬૬

ચારે શાસ્ત્રે, મદનલલિતા, માં મા ન મ ન મે.

૧ વાગ્વલ્લભ, હંદોમંજરી, શબ્દકલ્પદ્રુમ, ઇત્યાદિમાં પણ આજ પ્રમાણે યતિ છે. સંસ્કૃત પ્રોસડીમાં મદનલલિત નામ આપી તેમાં યતિ કહી નેથી.

૧૦૯૨ ધીરલલિતા.

મે,ર,ન,ર,ન,ગ. ૩૦,૧૬૭

મા ર ન રા ન ગા ધરો રંચાય ધીરંલલિતા.

૧૦૯૩ સુલલિતા^૧. ૪,૪,૪,૪ યતિ. ન,મ,જ,સ,ન,ગ. ૩૦,૧૩૬

યતિ યુગે, ચારે ન મા, જ સ ન ગા, સુલલિતા.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાંથી

૧૦૯૪ નરશિખી.

ન,મ,જ,સ,ન,ગ. ૩૦,૧૮૪

નરશિખી રચ ન મા જ સ ન ગા કવિ! કરી.

૧૦૯૫ ચકિતા. ૮,૮ યતિ^૧. મ,સ,મ,ત,ન,મ. ૩૦,૭૧૪

આઠ વસુ પરે છેદો, આળો માં સે મ ત ન ગા

૧ વાગ્વલ્લભ, અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પણ એ પ્રમાણે યતિ છે. હંદ:પ્રમા-
કરમાં યતિ નથી:

૧૦૯૬ સારવરોહા.

મ,ત,ન,ત,ન,ગ. ૩૧,૨૦૭

સારવરોહા રચ મં ત નાં તાં ન મ ધરિને.

૧૦૯૭ વરયુવતિ.

મ,ર,ય,ન,ન,ગ. ૩૨,૩૪૩

લાવ મ રા ય ના ન ગા ઠીક વરયુવતિયે.

૧૦૯૮ ઋષભાજ, વિલસિત^૧,

ગજવિલસિત, ગજતુર-

ગવિલસિત^૨, વિલસિત.

મ,ર,ન,ન,ન,ગ. ૩૨,૭૨૭

૭, ૯ યતિ^૩.

૪
માં ર ન નાં ન ગા ચ, ઋષભ—ગજવિલાસિતે,

૬૬૦

રણપિંગળ.

સમૈવૃત્તૈ.

સાત નવે ધરાય, વિરતિ ઠિક ચિલસિતે.

૧ પ્રાકૃતપિંગળસૂત્ર અને વૃત્તરત્નાકરમાં ૭,૯ યતિ છે. ૨ હંદોલતા.

૩ મંદારમરંદચંપૂમાં એ પ્રમાણે યતિ છે. (સ્વર ઘનૌદિછન્નમ્.)

૪ અહીં તથાને બદલે વાપર્યો છે.

૧૦૯૯ સરભ^૧. ૮,૮ યતિ. ન,ન,ન,ન,ન,ગ. ૩૨,૭૬૮

વર્ણુ વર્ણુ યતિ નન,નનનગ સરભમાં.

૧ પિંગળાદર્શ પૃષ્ઠ ૯૪ પ્રમાણે.

૧૧૦૦ દન્તાલિકા. (વા.વ.) ત,મ,ર,મ,ય,લ. ૩૬,૯૯૭

તામારમાયાલા આળ શોધી દન્તાલિકા માંહ.

૧૧૦૧ સુખસાર. મ,ત,ય,જ,ર,લ. ૪૩,૬૨૩

માતયજારાલ ધરો પાદ સુખસારમાંહ.

૧૧૦૨ કલ્પધારિ, કલ્પચારિ. ર,ર,ર,જ,ર,લ. ૪૩,૬૬૭

રારરાજારાલા થી બને સદાય કલ્પધારિ.

૧૧૦૩ ચિત્ર,ચંચલા,ચિત્રસંગ. ર,જ,ર,જ,ર,લ. ૪૩,૬૯૧

ચિત્ર, ચંચલા, રચાયછે રજારજારાલા થી

૧ પિંગળ હંદ:સૂત્રના ટિપ્પણમાં ચિત્ર નામ છે તેમાં યતિ કહી નથી.

૨ હંદોદ્વત્તમુક્તાવલીમાં પર્ણ આ નામ છે, તેમાં યતિ આપી નથી.

૩ વાગ્વલ્લભમાં ચિત્ર અને ચંચલા નામ આપી યતિ કહી નથી.

૪ હંદ:પ્રભાકરે ચંચલા અને ચિત્ર એ બન્ને નામ આપી યતિ કહી નથી.

૫ હંદોલતા, હંદોમંજરી, તથા પ્રાકૃતપિંગળસૂત્રની ટીકામાં ચિત્રસંગ નામ છે, તેમાં યતિ કહી નથી. સમાનિકા વૃત્તનું બંધનું આ વૃત્ત છે.

૧૧૦૪ સુખસાર^૧. મ,ત,ય,જ,સ,ગ. ૪૭,૭૧૯

માતયજૈસાગ કરાવો સદાય સુખસારે.

૧ વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૧૧૦૫ કુલ્યાવર્ત,કુલ્યાવુત્ત.

૬, ૧૦ યતિ.

મ,મં,સ,મ,ત,લ. ૧૨,૧૧૭

૧૭ અત્યષ્ટિ છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૬૬

છઠ્ઠે કુલ્યાવર્તે, યતિ મા મા સ મ તા લા ધર.

૧ વાશ્વલભ પ્રમાણે.

૧૧૦૬ રાસા^૧.

મ,મ,મ,મ,મ,લ. ૬૦,૮૧૬

મા મ મ મા મ લ થી રચજો ઇટ રાસ કવિ!

૧ ચિત્રસેન ટીકાવાળા નાગપિંગલ તથા માંગધીછંદઃશતકમાં એ નામ છે.

રાસા નામ વૃત્તમાં આવી શકતું નથી માટે અમે રાસ રાહ્યું છે.

૧૧૦૭ અચલધૃતિ^૧.

ન,ન,ન,ન,ન,લ. ૬૧,૯૩૬

ન ન ન ન ન લ થર્કો અચલધૃતિ તું રચ.

જુઓ પ્રચૂર્ણ માત્રામેલ જાતિમાં પૃષ્ઠ ૨૦૬ માત્રાસમક પ્રકરણ.

૧ છંદઃશાસ્ત્ર પ્રમાણે બાનું વીજું નામ “ ગીત્યાય્યા ” આપ્યું છે, અને તે ઉપરથી છંદઃપ્રમાણર પળ એમજ કેહેતાં વિશેષમાં કેહેછે કે, આના વમણને “ડમરુ” કેહેછે, તે દંડક પ્રકરણમાં ૩૨ લઘુ અક્ષરનું છે.

૧૭અત્યષ્ટિ છંદ. ૧,૩૧,૦૭૨મેદ. ૧૭વર્ણ.

૧૧૦૮ માનાક્રાન્તા.

મ,મ,મ,મ,મ,ગ,ગ. ૧

માનાક્રાન્તા નામે વૃત્તે મા મા મા મી મા મી ગો આવે.

૧૧૦૯ મંજારી.^૧

મ,મ,મ,ત,ય,ગ,ગ. ૬,૧૨૯

મા મા મા તૂ યો ગે ગા પદ સારી કવિતા મંજારી.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૧૧૧૦ વીરવિશ્રામ.

ન,ન,ર,ન,ર,ગ,ગ. ૧૧,૯૬૮

ધર તું ન નર નાર ગા ગ પદ વીરવિશ્રામે.

૧૧૧૧ વલ્વજ, વલ્ગુજ.

મ,મ,ત,ન,સ,ગ,ગ. ૧૬,૧૮૬

વલ્વજ- વલ્ગુજ માંહે મ મત ન સ ગ ગા આવે.

૧૧૧૨ કૂરાશન, ક્રૂરાશન,

કરાસન, ક્રૂરાસન.

ત,ન,ત,ન,સ,ગ,ગ. ૧૬,૧૮૯

૩૬૨

રળપિમઠ.

સમવૃત્ત.

કૂરાશન રચ તા ના તન સગ ગ ધરી પાદે.

૧૧૧૩ મન્દાક્રાન્તા. ૪, ૬, ૭ યતિ^૧. મ, મ, ન, ત, ત, ગ, ગ. ૧૮, ૯૨૯

મન્દાક્રાન્તા, શ્રુતિ ષડ્ હયે, મા મ ના તા ત ગા ગે.

૧ છંદ:શાસ્ત્ર, છંદોવૃત્તમુક્તાવલિ, મંદારમરદંચંપૂ, છંદોમંજરી અને વૃત્તરત્નાકરમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

રાગ વેગવાહિની, તાલ મિશ્રજાતિ રૂપક, માત્રા ૯, મધ્યકાઠ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી પ્રમાણે.)

શબ્દકલ્પદ્રુમમાં કહ્યું છે કે, કોઈને દૂત તરીકે મોકલતાં તેનું વર્ણન આ વૃત્તમાં સાસું લાગે છે. કાલિદાસનું મેઘદૂત શંકકાવ્ય આ વૃત્તમાં છે.

૧૧૧૪ કામરૂપે^૧.

મ, ર, મ, મ, ત, ગ, ગ. ૨૦, ૩૬૯

મારા મા ના ત ગા ગા કવિવર! ધરો કામરૂપે.

૧ આ નામે વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૧૧૫ વાણિની^૧. ૭, ૧૦ યતિ. ન, જ, મ, જ, જ, મ, ગ. ૨૩, ૪૭૨

મુનિ દશ વાણિની, યતિ ન જા મં જ જા ગ ગે છે.

૧ વાણિની ૧૬ અક્ષરમાં અંક ૧૦૭૦ મે છે, તેમ છતાં પિંગળાદર્શમાં ૭, ૧૦ યતિથી ૧૭ વર્ણમાં કયાંથી લાવી ઉમેર્યો તેનું પ્રમાણ જઢતું નથી.

૧૧૧૬ અતિશાયિની^૧, } સ, સ, જ, મ, જ, મ, ગ. ૨૩, ૯૦૦
ચિત્રલેખા^૨. } ૧૦, ૭ યતિ.

સસજા મ જ ગા ગ થી દશે, જ અતિશાયિની છે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં ૧૦, ૭ યતિ છે. ૨ વૃત્તરત્નાકરમાં ચિત્રલેખા નામ છે. તેમાં યતિ નથી; વઠ્ઠી ચિત્રલેખા ૧૮ વર્ણમાં અંક ૧૧૫૩ મે છે.

૧૧૧૭ શાયિની^૧.

ન, સ, જ, મ, જ, મ, ગ. ૨૩, ૯૦૪

નસજ મ જ ગા ગ થી બને સરસ શાયિની તો.

૧ વાગ્વલ્લભમાં.

૧૭ અલ્પાષ્ટિ છંદ.

વર્ણમેલ.

૭૬૩

૧૧૧૮ સલેલા^૧.

મ,ન,મ,ન,ન,ગ,ગ. ૩૨,૩૨૭

નનમનનગગે જોડો કવિ! સરસ સલેલા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં.

૧૧૧૯ તિતિક્ષા^૧.

મ,ન,ય,ન,ન,ગ,ગ. ૩૨,૩૮૩

માનયત્તનગગ આણી રચું પદ તિતિક્ષા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૧૨૦ હારિણી^૧. ૪,૬,૭યતિ^૨. મ,મ,ન,મ,ય,લ,ગ, ૩૭,૩૬૧

ચારે ચક્રે, મુનિ મ મ ન મા, યા લા ગથો હારિણી.

૧ છંદ:પ્રમાકરમાં આ વૃત્તને હારિણી સાથે એક ગણ્યું છે, તે મૂલ છે.

૨ છંદોમંજરી, વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને છંદ:શાસ્ત્રમાં અર્થ યતિ છે.

૧૧૨૧ પૃથ્વી. ૮,૯ યતિ^૧. જ,સ,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૯૦

દિશા નવપરે જ સા, જ સ ય લા ગ પૃથ્વી ધરો.

૧ મંદારમરંદચંપૂ, વાગ્વલ્લભ, છંદોમંજરી, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાણી-ભૂષણ, અને વૃત્તરત્નાકરમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

રાગ ગૌરી, તાલ ચતુશ્ર જાતિ એક તાલ, માત્રા ૪, મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી).

૧૧૨૨ બાલવિક્રીડિત.

મ,સ,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૯૧

માસજસયલાગ પાદ રચ બાલવિક્રીડિતે.

૧૧૨૩ માલાધર,

ન,સ,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૯૨

માલાહરા^૧.૮, ૯ યતિ^૨.

વર્તુ નવ યતિ ન સા, જ સ ય લા ગ માલાધરે.

૧ પિંગલદર્શમાં એ નામ અને યતિ છે પણ તેનું બીજું પ્રમાણ મળતું નથી.

૨ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિ, છંદ:પ્રમાકર, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાગ્વલ્લભ, અને વાણીભૂષણમાં માલાધર નામ સાથે યતિ નથી, પણ છંદોર્ણવમાં ૮, ૯ યતિ કહી છે, ને માલાધર નામ આપ્યું છે.

૬૬૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૧૨૪ કાલસારોદ્ધત^૧. જ,ત,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૯૮

જ તા જ સા યા લ ગ ધાર કવિ! કાલસારોદ્ધતે.

૧ ઘાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૧૨૫ ઘનમયૂર^૧ ૭,૬ યતિ. ન,ન,મ,સ,ર,લ,ગ. ૪૨,૯૪૪ઘનમયૂર હયે, રસ^૫ર્થો ન ના ભા, સ રા લ ગે.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં છે.

૧૧૨૬ હરિણી. ૬,૪,૭ યતિ^૧. ન,સ,મ,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૧૧૧

છ યુગ મુનિયે, ન સ્મા રા સા, લ ગે હરિણી કરો.

૧ ઘાગ્વલ્લભ, વૃત્તરત્નાકર, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, હંદોમંજરી, અને મંદાર-
મરંદચંપૂ. રાગ કામોદ, તાલ મિશ્રજાતિ ધૃવપંચ, માત્રા ૨૫, મધ્યકાલ.
(સંગીતાનુસાર હંદોમંજરી)૧૧૨૭ હરિ. ૬, ૪, ૭ યતિ^૧. ન,ન,મ,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૧૪૪છ ચરણ^૪ હય, છેદે ના ના, મ રા સ લ ગે હરિ.

૧ વૃત્તરત્નાકર પ્રમાણે.

૧૧૨૮ મોહન. ૯,૮ યતિ^૧. ય,ર,સ,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૨૯૦

નવે આઠે બને ય ર સા, રા સ લા ગુરુ મોહને.

૧ પિંગલદર્શ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૧૨૯ ભારાક્રાન્તા. ૪,૬,૭ યતિ^૧. મ,મ,ન,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૫૭૭

ભારાક્રાન્તા, યુગ છ મુનિયે, મ ભા ન ર સા લ ગે.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા હંદોમંજરી પ્રમાણે યતિ છે.

૧૧૩૦ કાન્તા. ૪,૬,૭ યતિ^૧. ય,મ,ન,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૫૭૮

કરો કાન્તા, યુગ છ મુનિયે, ય ભા ન ર સા લ ગે.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ અને નારાયણભટ્ટી ટીકાવાળા વૃત્તરત્નાકરમાં ૪,૬,
૭ યતિ કહી છે. ૫ળ હંદોમંજરીનીટીપમાં (ભવેત્કાન્તા રસ યુગ હયૈર્યભૌ
પરસા લગૌ) ૬,૪,૭ યતિ કહી છે.

૧૭. અસ્યષ્ટિ છંદ:

વર્ણમંત્ર:

૩૬૫

૧૧૩૧ વિરુદ્ધરુત. (વા.વ) મ,મ,સ,મ,ત,લ,ગ. ૧૨,૪૬,૧

ચારે પાદે વિરુદ્ધરુતે છે મ મ સા ભા ત લ ગા.

૧૧૩૨ કાસાર. ૮,૯,યતિ(વા.વ.) મ,મ,ત,ન,ત,લ,ગ. ૧૨,૯૯,૩૧

આઠે ટૂંકે મા મા તા ના, ત લ ગ થી કાસાર કરો..

૧૧૩૩ વંશલ. (વા. વ.) મ,ત,જ,જ,જ,લ,ગ. ૧૬,૧૬,૧૧

મા તા જી જા જા લ ગ આપ ધરો કવિ ! વંશલમાં.

૧૧૩૪ અવિતથ, નર્દટક, } ન,જ,મ,જ,જ,લ,ગ. ૧૬,૨૪,૦૦
 નર્કુટક, નર્દટક^૧, }
 મર્કટક^૨. } ૭, ૧૦ યતિ^૨.

અવિતથમાં સ્વો, ન જ મ જા જ લ ગ પદમાં.

૧ સંસ્કૃત પ્રોસડીમાંથી. ભાગવતના દ્વિતીયસ્કંધના ૮૭મા અધ્યાયમાં વેદસ્તુતિ આ વૃત્તમાં છે, અને તેમાં ૭, ૧૦ યતિ છે.

૨ વૃત્તરત્નાકરમાં ૭, ૧૦ યતિ જણાવી તેમાં નામ નર્દટક, નર્કુટક આપ્યાં છે. છંદ:શાસ્ત્રની ટીપમાં યતિ નથી, છંદોમંજરીમાં નર્દટક નામ છે પણ યતિ નથી, મંદારમરંદચંપૂમાં પણ યતિ નથી.. છંદોલતામાં ૭, ૧૦ યતિ છે; સુવૃત્તતિલકમાં યતિ નથી, પિંગળા-વર્ણમાં નર્કુટકમાં ૭, ૪, ૬ યતિ કહી છે. ૩ વૃત્તરત્નાકરની ટીપ..

૧૧૩૫ કોકિલ, } ન,જ,મ,જ,જ,લ,ગ. ૧૬,૨૪,૦૦
 કોકિલક. } ૭, ૬, ૪ યતિ^૧.

હય ષટ કોકિલે, ન જ મ જા જ લ ગા કરજો.

૧ વૃત્તરત્નાકર તથા પ્રાકૃતપિંગળસૂત્રના ક્ષેપકમાં તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૭, ૬, ૪ ઉપર યતિ દર્શાવી છે, પણ છંદ:શાસ્ત્રના અઠ્ઠમા અધ્યાયના પંદરમા સૂત્રમાં ૮, ૫, ૪ યતિ કહી છે.

૧૧૩૬ શિશ્વરિણી. ૬, ૧૧ યતિ. ય,મ,ન,સ,મ,લ,ગ. ૧૯,૩૩,૦૦

૩૬૬

રળૈર્પિંગલ.

સંમયુક્ત.

છ એ રુદ્રે છેદો, ય મ ન સ મ લા ગે શિખરિણી.

૧. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, છંદોમંજરી, વાગ્વલ્લભ, છંદોવૃત્તમુક્તાવલી, વૃત્તરત્નાકર અને પિંગલદર્શમાં ૬, ૧૧ યતિ મૂકી છે.

રાગ બાહાર, તાલ મિશ્રજાતિ ધ્રુવપંચ, માત્રા ૨૫, મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૧૧૩૭. સમદવિલાસિની. ન, જ, મ, જ, મ, લ, ગ. ૬૦, ૩૩૬

સમદવિલાસિની ન જ મ જા મ લા ગુરુ રચે,

૧૧૩૮. સુધાધારા. ૬, ૧૧ યતિ. ય, ત, ન, ન, મ, લ, ગ. ૬૧, ૪૧૦

સુધાધારા રાગ, શિવ યતિ યતનાન. મ. લ. ગે.

૧. પિંગલદર્શ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૧૩૯. વિધુરવિરહિતા. ૧, ૧૨ યતિ. સ, ત, ય, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૬૧૨

સ્ત ય મા ના લા, ગુરુથી પાંચે વિધુરવિરહિતા.

૧. વાગ્વલ્લભ.

૧૧૪૦. શુકવનિતા, શિશુવનિતા. સ, સ, મ, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૯૨૪

સ સ મા મ ન લા ગા ધરિને રચ શુકવનિતા.

૧૧૪૧. વાહાન્તરિત. ત, ન, મ, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૯૧૭

વાહાન્તરિત વિષે ધરજો તન મ મ ન લ ગા.

૧. વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૧૪૨. વંશપત્રપતિત, જલધર-

રસિત, વંશવદન^૧,

વંશપત્ર, વંશદલ, વંશ-

પત્રપતિતા^૨.

મ, ર, ન, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૯૮૪

૧૦, ૭ યતિ ૩.

^{૧.૦ ૭.}

દિગ્ગુણિ વંશપત્રપતિતે, મર ન મ ન લ ગા.

૧. શંકુમતે પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં જણાવ્યું છે. ૨. “માઘકાવ્ય” માં એ નામ છે.

૩. છંદ:શાસ્ત્ર, મંદારમરંદવંશૂ, વાગ્વલ્લભ, અને વૃત્તરત્નાકરમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૮ ધૃતિ છંદ.

કર્ણમેઢ.

૩૬૭

૧૧૪૩ કર્ણસ્ફોટ. ન,ય,ત,ન,મ,ગ,લ. ૬૯,૩૯૨
 કર્ણ પદ કર્ણસ્ફોટે નયતનમા ગા લા ધારૂ.
 વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૧૪૪ પ્રતિહાર (વા૦ વ૦) ર,ર,ર,ર,ર,ગ,લ. ૭૪,૮૯૯
 રા ર રા રા ર ગા લા થકી આપ જોડો પ્રતિહાર..

૧૧૪૫ કાન્તાર (વા૦ વ૦) ય,મ,ન,સ,ર,ગ,લ. ૭૫,૭૧૪
 તમે જોડો યા મા ન સ ર ગ લ થી વૃત્ત કાન્તાર.

૧૧૪૬ ફલ્ગુ. ૬,૬,૫ યતિ. સ,મ,સ,મ,સ,ગ,લ. ૮૧,૧૪૦
 રસ શાસ્ત્રે શર, યતિ સા મ્ભા સ મ્ભ, સ ગ લે ફલ્ગુ.
 ૧ વાગ્વલ્લભમાં છે..

૧૧૪૭ દ્વિતીયપંચામર. જ,ર,જ,ર,જ,ગ,લ. ૮૭,૩૮૨
 દ્વિતીય પંચામરે રચો જ રા જ રા જ ગા લ.

આ વૃત્ત શબ્દકલ્પદ્રુમમાં છે. આ પિંગલમાં ૧૬ વર્ણમાં એક ૧૦૮૩
 મેં. “પંચામર” આવી જાયછે, તેથી અહિં પંચામરના નામ સાથે “દ્વિતીય”
 જોડવામાં આવ્યું છે.

૧૧૪૮ રૂપમાલ, ૧ } ર,સ,જ,જ,મ,ગ,લ. ૯૩,૦૧૨
 રૂપમાલા. } ૮,૬,૩ યતિ.

રૂપમાલ વસુ છ એ, ર સ જા જ મ્ભા ગ, લ થાય.

૧ પિંગલાદર્શમાં આ નામ અને ૮,૬,૩ યતિ કહી છે.

૧૧૪૯ અચલનયન. ન,ન,ન,ન,ન,લ,લ. ૧,૩૧,૦૭૯.
 ન ન ન ન ન લ લ થકી રચ અચલનયન.
 વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૮ ધૃતિછંદ. ૨,૬૨,૧૪૪ ભેદ. ૧૮ વર્ણ.

૧૧૫૦ રણશૂર. ૧૦,૮ યતિ. મ,સ,સ,ર,ર,મ-૯,૪૩૩
 ૧૦
 આશાએ રણશૂર રચેછે, મ સા સા ર રા મા આળી.

૨૬૪

રખાવિંગલ.

સમવૃત્ત:

૧૧ આ વૃત્ત અમારા નામથી નવું રચ્યું છે. શ નો છ થાય છે અને ર નો ડ થાય છે, એટલે રણછૂડ એમ શબ્દ થયો તેમાં ડ નો ઓ થતાં રણછોડ એમ છેવટે થાય છે.

૧૧૫૧ શાર્દૂલ. ૧૨, ૬ યતિ^૧: મ, સ, જ, સ, ર, મ. ૧૦, ૦૭૩.
બારે છે યતિ છેવટે મ સ જ સા, રા મ શાર્દૂલે તો.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ, વૃત્તરત્નાકર અને છંદોમંજરીમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૧૫૨ મંજીરા, મંજીર^૧. ૯, ૯ યતિ^૨: મ, મ, મ, મ, સ, મ. ૧૨, ૬૭૩.
મંજીરામાંહે સ્કંદે યતિ, મામા મા મ સ મા આળોજી.

૧ એ નામ છંદ:પ્રભાકરમાં છે, તેમાં લક્ષણમાં યતિ કહી નથી, પણ ઉદાહરણમાં ઉપર મુજબ યતિ પાઠી છે. ૨ મંજીરા નામ વાગ્વલ્લભમાં છે, પણ તેમાં તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને વાણીભૂષણમાં યતિ કહી નથી, પણ છંદ:શાસ્ત્રનું ટિપ્પણ, છંદ:પારિજાત, છંદો-વૃત્તમુક્તાવલી અને પિંગલાદર્શમાં ઉપર પ્રમાણે યતિ છે.

૧૧૫૩ ચિત્રલેખા^૧. ૪, ૭, ૭ યતિ^૨: મ, ન, ન, ત, ત, મ. ૧૮, ૯૩૭.
મા ના ના ત, ત મ યુગ હયે છે, યતિ ચિત્રલેખામાં

૧. ૧૭ વર્ણમાં અંક ૧૧૧૬ મે આ નામનું વૃત્ત છે:

૨ વૃત્તરત્નાકર, છંદોમંજરી, અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ યતિ છે:

૧૧૫૪ પરામોદ. ય, સ, સ, જ, ન, મ. ૩૧, ૪૫૦.
પરામોદ વિષે ય સ સા જ ના મ સ્વચિત આવે છે.

૧૧૫૫ વિલુલિતવનમાલા. ન, ન, મ, ન, ન, મ. ૩૨, ૩૨૦.
વિલુલિતવનમાલામાં ન ન મ ન ન મ આવે છે.

૧૧૫૬ સિંહવિસ્ફૂર્જિત. ૫, ૬, ૭ યતિ. મ, મ, મ, મ, ય, ય. ૩૭, ૨૪૯.
મામ્મા મા યા યા, પાંચે પટ સાતે, સિંહવિસ્ફૂર્જિતે છે.
વૃત્તરત્નાકરના પરિશિષ્ટમાં આ નામ તથા યતિ છે.

૧૮ યુતિ છંદ.

વર્ણમેઠ.

૩૬૨

૧૧૫૭ નીલશાર્દૂલ, નીલમાલૂર, }
 નીલશાલૂર. } ન,ન,મ,ય,ય,ય. ૩૭,૪૪૦

ન ન મ ય ય ય આળો નીલશાર્દૂલમાં ઠીક ધારી.

૧૧૫૮ ક્રીડચંદ્ર^૧, વારવાણાવૃત્ત^૧, ક્રીડમા^૧, ચંદ્રિકા^૧, ક્રીડા-
 ચંદ્ર^૨, ક્રીડાચક્ર^૩, કીલાનંદ^૪, ચંદ્રક્રીડા^૫, મહા-
 મોદકારી^૬, મહામોદ^૭, ક્રીડચક્ર^૮.

ય,ય,ય,ય,ય,ય. ૩૭,૪૫૦

ય યા યા ય યા યા ધરો ક્રીડચન્દ્રે વઢી ચંદ્રિકામાં.

૧ વાગ્વલ્લભમાં, ૨ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, ૩ પિંગલદર્શમાં,
 ૧૧,૭ યતિ કહીછે, પળ તેનું પ્રમાણ જડ્યું નથી. ૪-૬
 ભગવત્પિંગલમાં છે. ૬ છંદઃ પ્રભાકર. ૭ ભાષાછંદોમંજરી.
 ૮ શબ્દકલ્પદ્રુમ.

૧૧૫૯ કુસુમિતલતા^૧, કુસુમિતલતાવેલિતા^૨, કુસુમલતા-
 વેલિતા, ફૂલમાલા, કુસમિલતા.

૧,૬,૭ યતિ. મ,ત,ન,ય,ય,ય, ૩૭,૮૨૭

માંચે ચક્રે છે, કુસુમિતલતા, મા ત ના યા ય યે થી.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં એ નામ તથા યતિ છે. ૨ પ્રાકૃત પિંગલ
 સૂત્રમાં આ નામ છે અને યતિ પળ એજ પ્રમાણે છે. ૩ પ્રાકૃત પિ-
 ગલસૂત્ર, છંદોમંજરી, વૃત્તરત્નાકર, અને છંદઃશાસ્ત્રપ્રમાણે એ યતિ-
 છે, પળ છંદઃપ્રભાકરમાં યતિ કહી નથી.

૧૧૬૦ ચન્દ્રલેખા, }
 ચિત્રલેખા^૧. } મ,મ,ન,ય,ય,ય. ૩૭,૮૭૩
 ૪, ૭, ૭ યતિ^૨,

ચારે સાતે, યતિ મ મ ન ય યા, યે બને ચન્દ્રલેખા.

૩૭૦

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧ છંદોમંજરીમાં અને પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રના પરિશિષ્ટ ભાગમાં
 એ નામ તથા યતિ છે, પણ છંદપ્રમાકરમાં એ નામ સાથે યતિ નથી.

૨ શબ્દકલ્પદ્રુમ અને વાગ્વલ્લભમાં બન્ને નામ છે, પણ તેણે યતિ
 કહીજ નથી. વર્ણ ૧૫માં અંક ૧૦૦૯ મે ચંદ્રલેખા નામ છે.

૧૧૬૧ સત્કેતુ.

મ,ન,ન,જ,ર,ય. ૪૪,૦૨૬

આ સત્કેતુ મનન જરય આળવે સ્વે બનેછે.

૧૧૬૨ ચંદ્રકુલ. ૧૦, ૮ યતિ. સ,સ,જ,મ,સ,ય. ૪૮,૪૭૬

ધર ચંદ્રકુલે દશે યતિ, સ સ જ મ સા ય લાવી.

પિંગલદર્શ પ્રમાણે આ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૬૩ કેશર. ૪, ૭, ૭ યતિ. મ,મ,ન,ય,ર,ર. ૭૪,૭૩૭

ચારે સાતે, મ મ ન ય ર ર થી, થાશે પદો કેશરે.

વૃત્તરત્નાકર પ્રમાણે આ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૬૪ સિન્ધુસૌવીર. (વા ૦ વ ૦) ર,ર,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૮૯૯

સ ર ર ર ર ર આળજો ગોઠવી સિન્ધુસૌવીરમાં.

૧૧૬૫ લાલસા. ૯,૯ યતિ. ત,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૧

છેલો નવ નવ લાલસા, ને ગણો તા ન ર ર ર ર.

૧ છંદોમંજરીની ટીપ.

૧૧૬૬ મહામાલિકા^૧, નારાચ^૧, નરાચ^૨, નારાચક, મહામાલા.

૬,૬,૬ યતિ.

ન,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૪

છ છ છ વિરતિ, છે મહામાલિકા, ના ન રા રા ર રે.

૧ વાગ્વલ્લભ. ૨ નારાચ કે નરાચમાં પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રના પરિ-
 શિષ્ટ ભાગમાં ૧૨,૬ યતિ કહી છે.

૩ છંદોલતામાંથી.

૧૧૬૭ નિશા^૧, સાલસા^૨. ૧૦, ૮ યતિ. ન,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૪

દિગ વસુ^{૧૦} યતિથી નિશા છે, ન ના રા રા રા રા ધરે.

૧૮ યુતિ હંદ.

વર્ણમેઝ:

૩૭૬

૧ મંદારમરંદચંપૂ, તેમાં યતિ એજ છે.

૨ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટીના ટિપ્પણમાં છે:

૧૧૬૮ તારકા,^૧ } ન,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૪
 મહામાલિની.^૨ } ૧૩,૬ યતિ ૧.

૧૩ ૫ જલ શર યતિ નાનરાંરા રે છે, સદા તારકા.

૧ પિંગળાદર્શ. ૨ આં મામ હંદ:પ્રભાકરમાં છે પણ તેમાં યતિ કહી નથી, અને તેણે તારકા ને નારાચને એકઠા ગણ્યા છે.

૧૧૬૯ વિલાસ. ૪,૬,૮ યતિ. મ,સ,સ,ર,ર,ર. ૭૪,૯૬૯

૫ ચો છો આઠ, વિલાસ રચો મા,સસારારા આણિને.

મંદારમરંદચંપૂમાં છે.

૧૧૭૦ નન્દન. ૧૧,૭ યતિ. ન,જ,મ,જ,ર,ર. ૭૬,૭૨૦

૧૧ શિવ મુનિયે યતિ નજમજા,રરા કરો નન્દને.

છેદોમંજરીમાં આ યતિ છે. શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આની જોડે મહામાલિકા નામ આપેલ છે, પણ તેના લક્ષણમાં “વેદરેફૌશ્ચિના” આપ્યું છે, એટલે વાગ્વલ્લભમાં આપેલું માપ બરાબર છે. વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પણ એજ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૭૧ ગજેન્દ્રલતા, } ન,ન,ર,મ,ર,ર ૭૬,૯૯૨
 લતા.^૧ } ૧૦,૮ યતિ.

નનરભરર થી લતા ને, યતિ છે દશે આઠમે.

૧ હંદોમંજરીના પરિશિષ્ટમાં ૧૦,૮ યતિ કહી છે.

૨ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૧૦,૮ યતિ.

૧૧૭૨ પર્વિણી. ૯,૯ યતિ. ન,ન,ર,ન,ર,ર. ૭૭,૯૦૪

નવ નવ યતિ ના નરા, નર રથી બને પર્વિણી.

૧૧૭૩ ક્રોડક્રીડ. મ,મ,ન,ન,ર,ર. ૭૭,૮૦૯

गोभिलीययज्ञकर्मप्रकाशिका ।

३३

^{३ २ ३ १ २} ह्यग्निभिर्ह्यतारं त्वा दृणीमहे । ^{१- २२ ३ १ २ ३ १} आ त्वामनक्तु प्रयता हवि-
^{२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २} ष्मती यजिष्ठं बहिरासदे । ^{३ १ २} अक्वा हि त्वा सहस्रः सूनो अंगिरः
^{२ ३ १ २ २ २ ३ १- २२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २} स्तुचश्चरन्त्यध्वरे । ^{३ १- २२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २} ऊर्ज्जोनपातं द्युतकेशमीमहेऽग्निं यज्ञेषु
^{३ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ १ २} पूर्यं ॥ ७ ॥ ^{३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} अक्वा नः शीरशोचिषं गिरो यंतु दर्शतं । अक्वा
^{३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} यज्ञासो नमसा पुरुवसुं पुरुप्रशस्तमृतये । ^{३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} अग्निःसूनुःसहसो
^{३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} जातवेदसं दानाय वार्याणां । ^{३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} दितायोभूदमृतो मत्त्यघ्राहोता-
^{३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} मद्रतसो विशि ॥ ८ ॥ ^{२ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २२ ३ १ २ ३ १ २ ३} अदाभ्यः पुर एता विशामग्निर्मानुषीणां
^{१ २ १ २ ३ १ २ ३ १- २२ ३ २ ३} तूणी रथः सदानवः । ^{३ १- २२ ३ २ ३} अभि प्रयासि वाहसा दाश्वाः अश्रोति-
^{१ २ १ २ ३ १ २ ३ १- २२ ३ २ ३} मर्त्यः । ^{१ २ ३ १ २ ३ १- २२ ३ २ ३} क्षयं पावक शोचिषः । ^{१ २ ३ १ २ ३ १- २२ ३ २ ३} साव्हान्विश्वा अभियुजः
^{१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १- २२} क्रतुहवानाममृत्तः । ^{३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} अग्निस्तुविश्रवस्तमः । भद्रो नो अग्नि-
^{२२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १- २२} राहुतो भद्रारातिः सुभग भद्रो अध्वरः । ^{३ १- २२ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३} भद्रो उत प्रश-
^{१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} स्तयः । ^{१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} भद्रं मनः कृणुष्व दृचतूय्य येनासमत्सु सासहिः ।
^{२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} अव स्थिरा तनुहि भूरि शङ्खतां वने मा ते अभिष्टये ॥ १० ॥
^{२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} अग्ने वाजस्य गोमत ईशानः सहसोयहो । ^{३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} अस्मे देहि
^{३ २ ३ १ २ १ २ ३ १- २२ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २} जातवेदो मदि अवः । ^{३ २ ३ १ २ १ २ ३ १- २२ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २} स इधानो वसुष्कविरग्निरीडेन्यो गिरा ।
^{३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ २ ३ १ २ ३ १ २} रेवदस्मभ्यं पूर्वणीक दीदिहि । ^{३ १- २२ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} क्षपो राजन्नुतत्मनाभने वस्तो-
^{१ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} रुतोषसः । ^{१ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} स तिग्मजंभ रक्षसो दह प्रति । ^{१ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} विशेषाविशो वो
^{१ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} अतिथिं वाजयंतः पुरुप्रियं । ^{१ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २} अग्निं वो दुर्य वचः स्तुषे शूषस्य

१८४

गोभिलीयशृङ्गकर्मप्रकाशिका ।

क्वन्दो ऽग्निर्हवता ऽऽज्यहोमे विनियोगः । अन्नस्य घृतमेव
रसस्तेजः सम्पत्कामो जुहोमि स्वाहा ॥ अग्नय इदं न मम ।
तन्त्रशेषं समाप्य ब्रह्मणे दक्षिणां दत्त्वा वामदेव्यगानं कृत्वा
ब्राह्मणान्भोजयेत् । इति पुरुषाधिपत्यप्रदप्रयोगः ॥

अथ पशुकामस्य पशुप्रदप्रयोग उच्यते ॥ तत्करिष्यन्
गोष्ठेष्वग्निमुपसमाधाय ज्यतन्त्रेण व्याहृतित्रयहोमान्ते ऽन्न-
स्य घृतमितिपूर्वाक्तमन्त्रेणाज्याहुतिं कुर्यात् । ततस्तन्त्रशेषं समा-
पयेत् । इति पशुप्रदप्रयोगः ॥

अथ गोषु तप्यमानासु तत्तापशान्तये होम उच्यते ॥
पूर्ववज्जोष्ठाग्निमुपसमाधाय क्षिप्रहोमविधिना लोहचूर्णानि
अन्नस्य घृतमिति मन्त्रेण जुहुयात् । अस्य चीवरहोमकर्मणि
नाम । उक्तानामाधिपत्यप्रदपशुप्रदचीवरहोमकर्मणां परि-
भाषासूचोक्तकाले सकृदेवानुष्ठानम्, अभ्यासानुपदेशात् ।
सकृत्प्रयोगेणोक्तफलाप्राप्तावावृत्तिं वा कुर्यात् ॥

अथ स्वस्त्ययनग्रन्थिकरणप्रयोगः ॥ मार्गं गच्छतः
प्रतिभये जाते स्वकीयस्यान्यस्य वा वस्त्रस्य दशानां चीन्
ग्रन्थीन् कुर्यात् । अन्नं वा एकं क्वन्दस्यमित्यादिभिरुक्ताभिस्ति-
सृभिर्ऋग्भिस्त्वाहान्ताभिरेकैकयर्चा एकैकग्रन्थिकरणम् । एत-
त्कर्मणा सहायानामपि स्वस्त्ययनम् ॥ इति स्वस्त्ययनग्रन्थि-
करणप्रयोगः ॥

अथाचितसहस्रकामस्याक्षतसत्त्वाहुतिप्रयोगः ॥ तत्करि-
ष्यन्ग्निमुपसमाधाय क्षिप्रहोमविधिना ऽक्षतसत्त्वाहुतिसहस्रं

६

याज्ञवल्क्यस्मृतिः ।

श्लोकाः	पृष्ठम्	श्लोकाः	पृष्ठम्
ऊरुस्थोत्तानचरणः ...	३६६	एवं मातामहाचार्य ...	२९६
ऊर्ध्वमेकः स्थितस्तेषां ...	३६०	एवं विनायकं पूज्य ...	९३
ऊरुगाथा पाणिका दक्ष ...	३५०	एवमस्त्विति होवाच ...	४९१
ऊरुयजुःसामविहितं ...	३५२	एवंवृत्तोऽविनीतात्मा ...	३५८
ऊर्णं दद्यात्पतिस्तासां ...	१५१	एवमस्यान्तरात्मा च ...	३७२
ऊर्णं लेख्यकृतं देयं ...	१७५	एवमुक्त्वा विषं शाङ्गं ...	१९२
ऊतुसंधिषु भुक्त्वा वा ...	४५	एवमेतदनाद्यन्तं ...	३५२
ऊत्विक्पुरोहिताचार्यैः ...	१०३	एवमेनः शमं याति ...	५
ऊत्विक्पुरोहितापत्य ...	४७	एष एव विधिर्ज्ञेयः ...	२३६
ऊत्विजां दीक्षितानां च ...	३२०	एष एव विधिर्ज्ञेयः ...	२५७
ऊषभैकसहस्रा गाः ...	४३१	एषां त्रिरात्रमभ्यासात् ...	४८३
एकं घ्नतां बहूनां च ...	२६३	एषामन्नं न भोक्तव्यं ...	४९
एकदेशमुपाध्यायः ...	१०	एषामन्यतमाभावे ...	१३३
एकभक्तेन नक्तेन ...	४८०	एषामपतितान्योन्य ...	२६७
एकरात्रोपवासश्च ...	४८०	एषामभावे पूर्वस्य ...	२१६
एकरात्रोपवासश्च ...	४८३	एषामसंभवे कुर्यात् ...	३८
एकादशगुणं दाप्यो ...	२५२	ऐणरौरववाराह ...	८५
एकारामः परित्रज्य ...	३३६	ओङ्काराभिष्टुतं सोमं ...	४७५
एकैकस्यात्राष्टशतम् ...	९५	औरसाः क्षेत्रजास्त्वेषां ...	२२७
एकैकं हासयेत्कृष्णे ...	४८३	औरसो धर्मपत्नीजः ...	२१३
एकोद्दिष्टं देवहीनम् ...	७८	औवेणकं सरोबिन्दुम् ...	३५०
एकोनत्रिंशद्विंशति ...	३४८	औष्ट्रमैकशफं खैणम् ...	५१
एतयो न विजानाति ...	३६६	कट्वैर्दारौ यथा पक्के ...	३५५
एतत्सपिण्डीकरणम् ...	७९	कथमेतद्विमुह्यामः ...	३५१
एतान्सर्वान्समाहृत्य ...	९२	कदर्यबद्धचौराणां ...	४८
एते महापातकिनो ...	३७६	कनिष्ठादेशिन्यङ्गुष्ठ ...	६
एते मान्या यथापूर्वं ...	१०	कनीनिके चाक्षकूटे ...	३४७
एतैः प्रभूतैः शूद्रोऽपि ...	३६	कन्धराबाहुसक्त्रांच ...	२६३
एतैरुपायैः संशुद्धः ...	३५८	कन्यां कन्यावेदिनश्च ...	८६
एतैरेव गुणैर्युक्तः ...	१६	कन्याप्रदः पूर्वनाशे ...	१८
एभिश्च व्यवहर्ता यः ...	२६८	कन्याप्रदानं तस्यैव ...	३८१
एभिस्तु संवसेद्यो वै ...	४१२	कन्यासंदूषणं चैव ...	३८१
एवं गच्छन् स्त्रियं क्षामां ...	२१	कन्यां समुद्रहेदेषां ...	४१५
एवं पुरुषकारेण ...	१०८	कपिला चेतारयति ...	६४
एवं प्रदक्षिणावृत्को ...	७७	करणैरन्वितस्यापि ...	३५३

६

याज्ञवल्क्यस्मृतिः ।

विषयाः	पृष्ठं	विषयाः	पृष्ठं
सपणविवादस्थले निर्णयप्रकारः	१२९	शिरोमुण्डनादिदण्डाः	... १३९
छलनिरसनप्रकारः	... १२९	अङ्कने च व्यवस्था	... १३९
छलानुसारिव्यवहारलक्षणम्	... १३०	चक्षुर्निरोधशब्दार्थः	... १३९
निहृतैकदेशविभावे निर्णयप्रकारः	१३०	कीदृशो भोगः प्रमाणम्	... १३९
न्यायाधिगमे तर्कः...	... १३०	आगमनिरपेक्षस्य भोगस्य प्रामाण्यं	१४०
अनेकार्थाभियोगे निर्णयः	... १३१	अनागमोपभोगे दण्डः	... १४०
स्मृत्योर्विरोधे निर्णयप्रकारः	... १३१	आगमसापेक्षभोगविषये	... १४०
धर्मशास्त्रार्थशास्त्रयोर्विप्रतिपत्तौ		त्रिविधः स्वीकारः	... १४१
निर्णयः	... १३२	स्वीकारे नियमः	... १४१
धर्मशास्त्रार्थशास्त्रोदाहरणम्	... १३२	पुरुषव्यवस्थया प्रामाण्यव्यवस्थया	
आततायिहृदनविषये निर्णयः	... १३२	च आगमविषये दण्डव्यवस्था	१४१
द्विजातीनां शस्त्रग्रहणे	... १३२	अभियुक्ते मृते निर्णयः	... १४२
आततायिनः	... १३३	व्यवहारसिद्धये व्यवहारदर्शनां	
अन्योदाहरणम्	... १३३	बलाबलम्	... १४२
अन्यथाकरणे प्रायश्चित्तम्	... १३३	प्रबलदृष्टव्यवहारविषये	... १४३
प्रमाणचतुष्टयम्	... १३३	मत्तोन्मत्तादिभिर्निर्णीतव्यवहार-	
प्रमाणभेदाः	... १३३	विषये	... १४३
मानुषदिव्यप्रमाणग्रहणे निर्णयः	१३४	गुरुशिष्यपितृपुत्रादीनां व्यवहार-	
तत्रोदाहरणम्	... १३४	विषये	... १४३
दिव्यप्रमाणग्रहणे निषेधः	... १३४	स्त्रीभर्तृव्यवहारविषये	... १४३
तदपवादः	... १३५	स्वामिदासव्यवहारविषये	... १४४
लेख्यादीनामपि कचिन्नियमः	... १३५	अनादेयवादविषये	... १४४
प्रमाणबलाबलविचारः	... १३५	गोपशौण्डिकादिस्त्रीणां व्यवहारे	१४४
आध्यादिषु पूर्वोत्तरक्रियानिर्णयः	१३६	परावर्त्यद्रव्यविषये निर्णयप्रकारः	१४४
दशविंशतिवर्षोपभोगे निर्णयः	... १३६	तत्र कालावधिः	... १४४
अनागमोपभुक्तौ दण्डः	... १३७	तत्र नृपतिभागः	... १४४
अस्त्वस्य दाने दण्डः	... १३७	स्वाम्यनागमविषये	... १४४
दशविंशतिवर्षोपभोगे दानेरपवादः	१३७	निधिप्राप्तौ निर्णयप्रकारः	... १४५
उपनिक्षेपलक्षणम्	... १३७	ब्राह्मणस्य निधौ प्राप्ते निर्णयः	... १४५
आध्यादीनां हर्तुर्दण्डः	... १३८	ब्राह्मणभिक्षस्य निधौ लब्धे निर्णयः	१४५
दण्डपरिमाणम्	... १३८	अनिवेदितनिधिविषये निर्णयः	१४५
दण्डप्रकाराः	... १३८	धनस्वामिन्यागते निर्णयः	... १४५
धनदानाशक्तौ दण्डप्रकारः	... १३८	तत्र राजभागः	... १४५
उत्तमसाहसदण्डस्वरूपम्	... १३८	चौरहतद्रव्यविषये	... १४६
ब्राह्मणस्य वधदण्डनिषेधः	... १३८	चौरहतद्रव्यापहारे राज्ञो दोषः	... १४६

૧૭૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

આળીઘો મા મ ન ન ર ર ગળજ ક્રોડક્રીડા મહી.

૧૧૭૪ વસુપદમંજરી^૧, હરિણાભિનંદન^૨. ન, જ, મ, જ, જ, ર. ૮૯, ૦૦૬

વસુપદમંજરી રંચ ન જા મ જ જાર આળિને.

૧. વાગ્વલ્લભ. ૨. છંદોલતા.

૧૧૭૫ હરિણપ્લુત, } મ, સ, જ, જ, મ, ર. ૯૩, ૦૧૭
હરિણપ્લુતા. } ૮, ૯, ૬ યતિ.

આઠે છે હરિણપ્લુતા, શર પાંચ મા, સ જ જા મ રે.

વૃત્તરત્નાકર, છંદોમંજરીનું ટિપ્પણ, અને શબ્દકલ્પદ્રુમ.

૧૧૭૬ વિબુધપ્રિયા, મત્તકોકિલ^૧, }
કૂર્પર, ચર્ચરી^૨, ચંચરી^૩, } ર, સ, જ, જ, મ, ર. ૯૩, ૦૧૯
ચંચલી^૪, ચકા. }

થાયછે વિબુધપ્રિયા ઠિક વૃત્ત રા સ જ જા મ રે.

૧ મત્તકોકિલ, ચર્ચરી, કૂર્પર, ચંચરી એ નામો વાગ્વલ્લભમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી. ૨ છંદોવૃત્ત મુક્તાવલિ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, ઘાળીભૂષણમાં અને છંદોલતામાં આ નામ છે, તેમાં યતિ કહી નથી. ૩ ચંચરી અને ચર્ચરી એ બે નામો પિંગલાદર્શમાં આપી તેણે ૧૦, ૬ યતિ કહી છે, પરંતુ ૧૮ અક્ષરનું આ વૃત્ત હોતાં ૬ને બદલે ૮ લખવા જોઈયે, ૬નો અંક હસ્તદોષ હશે; દશે યતિ બોલાયછે, પરંતુ બીજાં પ્રમાણ નહિ હોતાં અમે આવશ્યકતા ગણી નથી.

૪ છંદ:પ્રભાકરમાં બીજાં કેટલાંક નામો સાથે આ નવું નામ છે, તેણે યતિ કહી નથી. રાગ અસાવરી (જીવનપુરી), તાલ મિશ્રજાતિ ષષ્ઠીતાલ, માત્રા ૨૬, મધ્યકાલ; વિબુધપ્રિયા, ચંચરી અને ચર્ચરી વૃત્તનાં છે, એમ સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં લખ્યું છે.

૧૮ યતિ છેદ.

વર્ણમેઠં.

૩૭૩

૧૧૭૭ ચલ. ૪, ૭, ૭ યતિ. મ, મ, ન, જ, મ, ર. ૯૩, ૧૬૯

ચારે સાતે, મ મ ન જ મ ર થી, રવો ચલ રીમથી.

ઘૂત્તરત્નાકર તથા છંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં એ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૭૮ ષટ્પદેરિત. ને, ર, ને, ર, ન, ર. ૯૬, ૭૦૪

ષટ્પદેરિતે નર નરા નરા પદ રચાયછે.

૧૧૭૯ પાર્થિવ. ૧૨, ૬ યતિ. (વા.વ.) જ, સ, જ, સ, ન, ર. ૯૬, ૦૯૪

વિરામ રવિયે જ સા જ સ નરા, ચરણ પાર્થિવે.

૧૧૮૦ હીરક, હીર,	}	મ, સ, ન, જ, ન, ર. ૯૭, ૨૪૭
હારક, હીરા.		૧૨, ૬ યતિ.

હીરક રચવો મંસે ને જ નાર, રવિ છેયે યતિ.

૧ છંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં હીરક નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. પરંતુ પ્રત્યેક છ વર્ણે અથવા ૧૨, ૬ વર્ણે યતિ બોલાયછે. ૨ છંદ:પ્રભાકરમાં હીરક નામ આપી તેમાં ૧૨, ૬ યે યતિ કહી છે. માત્રા જાંતિમાં હીરક, હીર, પૃષ્ઠ ૩૦, અંક ૮૭, માત્રા ૨૩માં છે, તેં આની જ વિઠ્ઠલિ છે. આની માત્રા ૨૩ થાયછે. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં હીરા નામ છે.

૧૧૮૧ જગદુદય, જગદુદય. ન, ન, ન, ન, ન, ર. ૯૮, ૩૦૪

જગદુદય ન ન ન ન ન ર ચરણ થાયછે.

૧ માગધી પિંગલછંદોપ્રેથમાં જગદુદય નામ છે.

૧૧૮૨ પરિપોષક. સ, સ, સ, સ, સ, સ. ૧, ૧૨, ૩૪૮

પરિપોષકમાં કવિ સાંસ સ સા સ સં આક ધરો.

૧૧૮૩ શાર્દૂલલલિત ^૧ .	}	મ, સ, જ, સ, ત, સ. ૧, ૧૬, ૬૬૯
શાર્દૂલલલિત ^૨ .		૧૨, ૬ યતિ.

કારે છેદ છે એ મ સા જ સ ત સા, શાર્દૂલલલિતે.

૩૭૪

રળપિંગળ.

સમવૃત્ત.

૧ વાગ્વલ્લભ તથા હંદોમંજરીમાં એ નામ અને ૧૨,૬ યતિ કહી છે.

૨ હંદ:પ્રભાકરમાં યતિ કહી નથી અને એનું નામ શાર્દૂલલલિતા આપ્યું છે અને ટીકામાં જણાવ્યું છે કે કોઈ કોઈ એને “શાર્દૂલલસિતા” પણ કહે છે.

૧૧૮૪ સુધા. ૬,૬,૬ યતિ. ય,મ,ન,સ,ત,સ. ૧,૧૬,૬૭૪

છળ ચક્રે છેદો, ય મ ન સ ત સા, આળો પદ સુધા.

૧ વૃત્તરત્નાકર આદિમાં આ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૮૫ અશ્વગતિ. મ,મ,મ,મ,મ.સ. ૧,૨૬,૩૯૧

પાદ વિષે રચ મા મ મ મા મ સ અશ્વગતિ સદા.

હંદોલતામાં કહે છે કે, કોઈ એને સુધા કહે છે. પણ વીજા પ્રમાણો ઉપરથી સુધા વૃત્ત તો અં-૧૧૮૪ મે જુદું છે.

૧૧૮૬ ભ્રમરપદ. મ,ર,ન,ન,ન,સ. ૧,૩૧,૦૩૧

માર ન ન ન ન સે કવિ! ભ્રમરપદ ચરણ રચો.

૧૧૮૭ અર્દાન્તરાલાપિ^૧, } ત,ત,ત,ત,ત,ત. ૧,૪૯,૭૯૭
અર્દાન્તરાલાપિ^૨. }

અર્દાન્તરાલાપિ માંહે ત તા તા ત તા તા વધા આળ.

૧-૨ વાગ્વલ્લભમાં આ નામ છે, તેમાં યતિ કહી નથી.

૧૧૮૮ છેલ. ૧૧,૭ યતિ, ત,ત,ત,ત,ત,ત. ૧,૪૯,૭૯૭

રૂદ્રે હયે છેદ તા તા ત તા તા, ત છે છેલની માંહ.

પિંગળાદર્શમાં આ નામ અને યતિ છે તેનું વીજું પ્રમાણ જણ્યું નથી.

૧૧૮૯ પતજ્ઞપાદ. જ,ત,ત,ત,ત,ત. ૧,૪૯,૭૯૮

પતજ્ઞપાદે રચો જા ત તા તા ત તા પાદ શ્લેષીત.

૧૧૯૦ સારસ્વતી^૧, } ત,મ,ર,સ,જ,જ. ૧,૮૬,૦૩૭
શારદા^૨. } ૯,૯ યતિ.

સારસ્વતી નવને નવે, ત મ રા સ જા જ ધરાય.

૧ પિંગળાદર્શમાં સારસ્વતીમાં ૯,૯ યતિ કહી છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧૯ અતિધૃતિ છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૭૫

૧૧૯૧ હીરકહારધર. (વા.વ.) મ,મ,મ,મ,મ,મ. ૨,૨૪,૬૯૬

હીરકહારધરે પદ મા મ મ મા મ મ થી રચ.

૧૧૯૨ દંડી, દંડક. (ગ.પ્ર.પ્ર.) ત,ન,ત,ન,ત,ન. ૨,૪૯,૬૬૬

દંડી રચ કવિ! તા ના ત ન ત ન આળી ઇટપટ.

૧ વાગ્વલ્લભમાં છેલ્લે સ લલેલે પળ દૃષ્ટાંતમાં ન ગળેલે.

૧૧૯૩ તુમુલક.

ન,ન,ન,ન,ન,ન. ૨,૬૨,૧૪૪

નનનનનન થકો રચ કવિવર! તુમુલક.

૧૯અતિધૃતિ છંદ.૫,૨૪,૨૮૮ મેદ.૧૯વર્ણ

૧૧૯૪ શમ્ભુ^૧, શંકર, સંભો^૨. સ,ત,ય,મ,મ,મ,ગ. ૩,૧૭૨.

સ ત યા મા મા મ ગ આવે શંકર સંભો શમ્ભુ, વૃત્તે તો.

૧ છંદોલતામાં ૭,૯ યતિ લાવવા કેહેલે પળ વાગ્વલ્લભ, છંદ પ્રભાકર તથા છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં યતિ વિષે કહ્યું નથી. તેમજ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર અને વાળીભૂષણમાં પળ યતિ નથી. ^૨ સંભો નામ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં છે, તે શંભુનો અપભ્રંશ છે.

૧૧૯૫ ઝિહીલીલા. ૮,૧૧યતિ^૧. ન,ય,મ,મ,જ,મ,ગ. ૨૦,૪૯૬

વસુ શિવ છેદે ના યા, મા મા જા મા ગ થાય ઝિહીલીલા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં આ યતિ કહી છે.

૧૧૯૬ વિધુનિધુવન^૧.

મ,ન,ન,ત,ન,મ,ગ. ૩૧,૨૨૬

આવેલે વિધુનિધુવનમાં મા ન ન ત ન મા ગા પાદે.

૧ આ વૃત્ત વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૧૯૭ ગીતકા, ભૈરો.

ન,ય,ર,ર,ર,ય,ગ. ૪૨,૧૨૮

નયરરરાયાગા થકી ગીતકા થાયલે તથા ભૈરો.

૧૧૯૮ મારાભિસરણ.

ત,ન,મ,મ,સ,ય,ગ. ૪૮,૧૮૯.

મારાભિસરણમાં આવેલે ત ન મ મ સા ય ગા પાદે.

૩૭૬

અર્થપિંગલ.

સમસ્ત

૧૧૯૯ લોલલોલમ્બલીલ. (વા.વ.) ર,ર,ર,ર,ર,ર,ગ. ૭૪,૮૯૯

લોલલોલમ્બલીલે રચો રાર રા રાર સ મા પદે તો.

કોઈ આ/વૃત્તમાં ૬,૬,૭ યતિ માનેછે, પણ તેને બીજું પ્રમાણ મળ્યું નથી.

૧૨૦૦ મેઘવિસ્ફૂર્જિતા^૧, } ય,મ,ન,સ,ર,ર,ગ. ૭૬,૭૧૪વિસ્મિતા, મેઘવંશ^૨. } ૬,૬,૭ યતિ.૩

છે એ ચક્રે છે યા, મનસરરસા, મેઘવિસ્ફૂર્જિતા છે.

૧ શાગ્વલ્લભમાં આ નામ અને યતિ છે. ૨ મેઘવંશ નામ ગણપ્રસ્તાર-પ્રકાશમાં છે.

૩ આ વૃત્તમાં છંદ:પ્રભાકરમાં યતિ કહી નથી, પણ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, વૃત્તસ્ત્રનાકરણો પરિશિષ્ટ ભાગ, વાળીભૂષણ અને મંદારમરંદષ્પૂ એઓમાં આ પ્રમાણે ગણ અને યતિ છે.

૧૨૦૧ ફુલદામ, પુષ્પદામ. મ,ત,ન,સ,ર,ર,ગ. ૭૬,૭૪૬
૬,૭,૭, યતિ.

પાંચે સાતે છે, મતનસરરસા, પાદમાં ફુલદામે.

ફુલદામને કોઈ પુષ્પદામ કેહે છે, એમ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં કહ્યું છે. છંદોમંજરી અને પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્રમાં એ યતિ કહી છે, છંદ:પ્રભાકર-માં યતિ કહી નથી. સુરસા અંક ૧૨૨૦ મે છે, તેથી આની યતિ ઝલટી છે. પુષ્પદામ નામ (યતિ સહિત) આ માપથી વૃત્તસ્ત્રનાકર-માં છે.

૧૨૦૨ શૂલના. ૧૦,૬,૪ યતિ. સ,જ,જ,મ,ર,સ,ગ. ૧,૦૯,૯૩૩

સ જ જા મ રા સ ગ થી રચો, મટ શૂલના, દશ પાંચે.

૧ સિંગલ્લદર્શમાં ૧૦,૬,૪ યતિ કહી છે.

૧૨૦૩ કિરણકીર્તિ^૧. ત,જ,ત,મ,ન,સ,ગ ૧,૩૦,૩૪૬

સાતે રવિયે યતિ, તા જ તા મ ન સ ગ કિરણકીર્તિ.

૧ શાગ્વલ્લભમાં આ નામ તથા ૭,૧૨ યતિ છે.

૧૨ અતિશૃતિ છંદ.

વર્ણમેઠઃ

૩૭૭

૧૨૦૪ શાર્દૂલવિકીરિત. મ,સ,જ,સ,ત,ત,ગ. ૧,૪૯,૧૨૭
૧૨,૭ યતિ.

મો સા જા સ ત તા ગ સૂર્ય મુનિયે, શાર્દૂલવિકીરિતે.

૧ વાગ્વલ્લભ, છંદોમંજરી આદિ પ્રમાણે યતિ છે.

ૐ મૂઠ પ્રકૃતિ છે એની વિંકૃતિ જુઓ માત્રામેઠમાં ૫. ૪૯;
અંક ૨૧ મે સાટક અને તેના ખેદો. રાગ મુસાવરી, તાલ સ્વંડ
ગાતિ, માત્રા ૧, વિલંબકાઠ. (સંમીતાનુસાર છંદોમંજરી)

૧૨૦૫ છાયા. ૧,૧,૭ યતિ. ય,મ,ન,સ,ત,ત,ગ. ૧,૪૯,૪૪૨

છા એ ચક્રે છાયા; વિરિતિ ધર્મી; યાં મો ને સા તા ત મે.

છંદ:કામદુષાવત્સ, છંદોર્ણવ, છુત્તરલાકરનું પરિશિષ્ટ, છંદ:શાસ્ત્ર અને
પ્રાકૃતપિંગલ્લમૂત્ર, તથા ચાળીભૂષણ એઓમાં પળ એ માપ અને યતિ છે. છંદોમં-
જરી અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૧૨ મે તથા અંત્યાક્ષરે યતિ કહી છે; અને છંદ:પ્રમા-
નકરમાં યતિ કહી નથી.

૧૨૦૬ વિમ્બ. ૧,૭,૭ યતિ. મ,ત,ન,સ,ત,ત,ગ. ૧,૪૯,૪૭૩

પાંચે સાતે ને, હૈય યતિ મ ત ના, સાં તા ત ગા વિમ્બમાં.

૧ છંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ યતિ છે.

૧૨૦૭ શક્ર ૧૦,૯ યતિ. ર,સ,જ,જ,ત,ત,ગ. ૧,૫૦,૩૬૩

રા સ જા જ ત તા ગ છે દર્શ, ને નવે છેદ તો શક્રમાં.

૧ પિંગલદર્શમાં એ યતિ છે.

૧૨૦૮ શિલીમુખોજ્જૃમ્ભિત. મ,સ,જ,ન,જ,ત,ગ. ૧,૫૫,૪૮૧

મો સા જા ન જ તા ગ આળ ચેરળ શિલીમુખોજ્જૃમ્ભિતે.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૧૨૦૯ કલાપદીપક. ર,જ,ર,જ,ર,જ,ગ. ૧,૭૪,૭૬૩

રા જ રા જ રા જ ગા ધરો સદા તમે કલાપદીપકે.

૧૨૧૦ પ્રપચ્ચામર, }
પ્રપચ્ચ, પંચચામર. } ન,ન,ર,જ,ર,જ,ગ. ૧,૭૪,૭૮૪

૩૭૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

ન નર જ ર જ ગા ધરો મ્હે તમે પ્રપંચચામરે.

૧-૨ વાગ્વલ્લભ. ૩ વૃત્તરત્નાકર.

૧૨૧૧ કલ્પલતાપતાકિની.(વા.વ.)મં,ન,ન,સ,સ,જ,ગ.૧,૭૮,૧૬૯

મા ના ના સ સ જ ગ થકૌ રચ કલ્પલતાપતાકિની.

૧૨૧૨ મુલલિતા. ન,સ,ન,મ,જ,જ,ગ. ૧,૮૪,૮૦૦

રચ મુલલિતા ચરણ ના સા ના મ જા જ ગથી કરી.

૧૨૧૩ મણિમંજરી. ૧૨,૭ યતિ. ય,મ,ન,ય,જ,જ,ગ. ૧,૮૯,૩૩૦

યતિ બારે મુનિ ય મ ન ય જા જો, રચો મણિમંજરી.

૧ વૃત્તરત્નાકરમાં એ યતિ છે.

૧૨૧૪ સરલ. ૯,૧૦ યતિ. ન,મ,ર,સ,જ,જ,ગ. ૧,૮૬,૦૪૦

સરલમાં નવ દોષથી, ન મ રા સ જી જ મ આળજો.

૧ આ વૃત્ત ઉપર પ્રમાણેના માપ અને યતિથી મંદારમરંદચમ્પૂમાં છે, અને તે હરિગીતને રાગે ગવાયેલ, પ્રથમની બે મૂકી દેવાની માત્રા ઓછી છે.

૧૨૧૫ મકરંદિકા^૧, મકરંદી. ય,મ,ન,સ,જ,જ,ગ. ૧,૮૬,૩૦૬

છે ચક્રે સાતે, ય મ ન સ જ જા, ગથી મકરંદિકા.

૧ વૃત્તરત્નાકરમાં મકરંદિકા નામ અને ૬,૬,૭ યતિ છે.

૧૨૧૬ નિર્ગલિતમેઘલા.(વા.વ.) ન,ન,ર,ન,મ,જ,ગ. ૧,૯૨,૧૯૨

ચરણ ન નર ના મ જા ગ રચ નિર્ગલિતમેઘલા.

૧૨૧૭ વરૂથિની. ૧,૧,૧,૪ યતિ. જ,ન,મ,સ,ન,જ,ગ. ૧,૯૪,૪૨૪

જ ના મ સ ન, જ ગા વિરતિ, શરો ત્રણથી, વરૂથિની.

આ વૃત્ત મંદારમરંદચમ્પૂમાં છે.

૧૨૧૮ ગ્રાવાસ્તરણ.^૧ મ,મ,સ,મ,મ,મ,ગ. ૧,૯૯,૯૨૧

૧૦,૯ યતિ.

મા મા સા મા મ મ ગ દશે ને, યતિ અન્તે ગ્રાવાસ્તરણે.

વાગ્વલ્લભમાં આ નામ અને યતિ છે.

૧૯ અતિશ્રુતિ છંદ.

વર્ણમેઝ.

૩૭૯

૧૨૧૯ સમુદ્રતતા. ૮, ૪, ૭ યતિ. જ, સ, જ, સ, ત, મ, ગ. ૨, ૧૪, ૮૭૮

યતિ ધસુ યુગે જ સા, જસ ત મા, મે છે સમુદ્રતતા.

વૃત્તરત્નાકર તથા હંદોમંજરીના પરિશિષ્ટમાં આ નામ તથા યતિ છે.

૧૨૨૦ સુરસા^૧. ૭, ૭, ૯, યતિ. મ, ર, મ, ન, ય, ન, ગ. ૨, ૩૭, ૪૯૧

મા રાં માં ના ય ના મે, મુનિ હય શરથી, થાય સુરસા.

૧ વાગ્વલ્લભ, નાગરાજપિંગલ, હંદ:કામદુધાવત્સ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને હંદોમંજરીમાં આ નામ તથા યતિ છે.

૧૨૨૧ ટંકળ. ૯, ૧૦ યતિ. ર, ન, ર, ન, ર, ન, ગ. ૨, ૪૧, ૩૩૯.

આળ ટંકળ વિષે સદા, ર ન ર ના ર ના ગ કવિ! તું.

વાગ્વલ્લભમાં આ નામ તથા યતિ છે.

૧૨૨૨ ધવલ^૧, ધવલાંગ, }
ધવલા, શશિ^૨. } ન, ન, ન, ન, ન, ન, ગ. ૨, ૬૨, ૧૪૪

ધવલ પદ સસ ધર ગણ ન ન ન ન ન ન ગા.

૧ વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, હંદોવૃત્તમુક્તાવલી, વાળીભૂષણ, આદિમાં યતિ કહી નથી. ૨ આ નામ માગથી પિંગલહંદોપ્રંથમાં છે.

૧૨૨૩ મણિમાલ. (ગ. પ્ર. પ્ર.) સ, જ, જ, મ, ર, સ, લ. ૩, ૭૨, ૦૭૬

મણિમાલ માંહ સ જા જ માર સ લા ધરો કવિ! આપ.

૧૨૨૪ મુનિ^૧, મુનીશ^૨. ન, મ, ન, સ, ન, સ, લ. ૩, ૯૧, ૧૧૨

મુનિ વિષે છેદો દશ નવ, ન મા ન સ ન સ લ આળ.

૧ પિંગલદર્શમાં આ વૃત્તમાં ૧૦, ૯ યતિ કહી છે. ૨ આ નામ ગણપ્રસ્તાર-પ્રકાશમાં છે.

૧૨૨૫ પ્રેમ. ૯, ૧૦ યતિ. સ, સ, ર, ન, ન, સ, લ. ૩, ૯૨, ૮૬૦

સ સ રા ન ન સા લા થકી, નવ દશ યતિ કર પ્રેમ.

પ્રેમાનંદ કવિયે દ્રૌપદીહરણની સમાપ્તિમાં પોતાના નામનું નવું વૃત્ત બનાવેલું જણાય છે, અને તે દુહાના રાગથી ગવાય છે; વૃત્તના પાદમાં દુહાના સર્વે નિયમો સચવાય છે. જુઓ પાછલ પૃ. ૭૫ અંક ૮.

૩૮૦

રળાવિગઠ.

સમવૃત્ત.

૧૨૨૬ રસાલા.

મ,ન,જ,મ,જ,જ,લ. ૪,૪૯,૯૧૯.

માનજમજજલ છે રસાલ શુભ છંદ વિષે પદ.

૧૨૨૭ ચંદ્રમન, ચંદ્રમાલા,^૧ચંદ્ર,^૨ શશિસં,^૩ચંદમાલુ.^૪

ન,ન,ન,જ,ન,ન,લ. ૧,૨૩,૨૬૪.

ન ન ન જ ન ન ન લ ચરણ ચંદ્રમન ધર સરસ.

૧ ચંદ્રમાલામાં પિંગાઢાદર્શમાં ૧૧, ૮ યતિ કહી છે; પણ પ્રાકૃત પિંગઢા-
સૂત્ર, વાણીભૂષણ રૂપ્યાદિમાં યતિ કહી નથી, તેથી તે સર્વમાન્ય નથી.

૨ સંસ્કૃત છંદોલિતામાં તેમજ છંદોર્ણવમાં ચંદ્ર નામ આપી ૨૦
માત્રાના માત્રામેઢમાં દાખલ કચું છે. પણ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં
આમાં કહેલા ગણો વઢે માપવતવિલું હોવાથી અમે તેને વર્ણમેઢમાં
દાખલ કરેલ છે. વાણીભૂષણમાં ચંદ્ર નામ આપ્યું છે; તેમાં યતિ
કહી નથી. ૩ ગુણપ્રસ્તારપ્રકાશ. ૪ ચંદમાલુ નામ છંદસારમાં છે.

૧૨૨૮ વસુમતી.

જ,જ,ન,ન,ન,ન,લ. ૧,૨૪,૨૬૯.

જ જા ન ન ના ન લ થકો કવિવર! વસુમતિ રચ.

આ વૃત્ત માગથી પિંગઢાદોષ્ઠમાં છે. •

૨૦ કૃતિછંદ. ૧૦, ૪૮, ૫૭૬ મૈદ છે. ૨૦ વર્ણ.

૧૨૨૯ ચતુરાનન.

ન,ન,સ,સ,સ,મ,ગ,ગ. ૧૪, ૦૮૦.

નનસસસમગગ થો ચતુરાનન જોડો શોધી પાંદે.

૧૨૩૦ વાણીવાણ. ૧૦, ૧૦ યતિ. મ,મ,સ,મ,ત,ય,ગ,ગ. ૧૨, ૪૬૧.

વાણીવાણે રચ મ મ સા ભા, ત ય ગા ગા દશ છેદે આણી.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૧૨૩૧ ખેકાલોક. (વાગ્વલ્લભ) મ,મ,મ,ત,ન,સ,ગ,ગ. ૧, ૨૯, ૦૩૧.

તુરચ ખેકાલોકે મા મા મા તા ન સ ગ ગ પદ લાવીને.

૨૦ કૃતિ છંદ.

વર્ણમેલ.

૩૮૧

૧૨૩૨ વિષ્વગ્વિતાન. ત,મ,જ,ન,ત,ત,ગ,ગ. ૧,૧૧,૪૧૩
 વિષ્વગ્વિતાન રચ્ચો પદ ત મ જા ના ત તા ગા ગ આણી.
 (વાગ્વલ્લભ)

૧૨૩૩ સુવંશા. મ,ર,મ,ન,ત,ત,ગ,ગ. ૧,૧૧,૪૪૧
 મારા ભા ના ત તા ગા ગ કવિ રસિયા! આણ સુવંશ વૃત્તે.
 ૧ વૃત્તરત્નાકરત્રી નારાયણભટ્ટી ટીકા અને શબ્દકલ્પદ્રુમ.

૧૨૩૪ ભૂરિશોભા. મ,મ,ત,ન,ત,ત,ગ,ગ. ૧,૧૧,૪૮૯
 ચક્રે સાતે સાતે, મ મ ન ન ત ત ગા, ગા થકી ભૂરિશોભા.
 વાગ્વલ્લભમાં ૬,૭,૭ યતિ કહી છે.

૧૨૩૫ શોભા. ૬,૭,૭ યતિ. ય,મ,ન,ન,ત,ત,ગ,ગ. ૧,૧૧,૪૯૦
 છા સાતે સાતે, ય મ ન ન ત ત ગા, ગા થકી થાય શોભા.
 ૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, તથા વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે યતિ છે. વર્ણ ૨૩ માં અંક
 ૧૩૧૧ મે આ નામનું વૃત્ત મળે છે.

૧૨૩૬ સંલક્ષ્યલીલા. ન,ર,ન,ર,ન,ત,ગ,ગ. ૧,૬૧,૨૪૦
 ન ર ન રા ન તા ગ ગ થકી બને ચરણ સંલક્ષ્યલીલા.
 વાગ્વલ્લભ.

૧૨૩૭ ભારાવતાર, }
 હારાવતાર. } વ,ત,જ,ન,ત,ત,ગ,ગ. ૧,૬૩,૬૮૮
 પદવિષે આણ ન તા જ ન ન ત ત ગ ગ ભારાવતારે.
 ૧ વાગ્વલ્લભ.

૧૨૩૮ વીરવિમાન. મ,મ,મ,મ,મ,મ,ગ,ગ. ૨,૨૪,૬૯૬
 વીરવિમાન વિષે રત્ન ભ મ મ મ મ મ મ ગુરુ આણી.
 વાગ્વલ્લભ.

૧૨૩૯ મત્તેભવિકીડિત. સ,મ,ર,ન,મ,ય,લ,ગ. ૨,૯૮,૬૭૬
 ૧૩
 જાલ છે છેદ સ માર ના મ ય લ ગા, મત્તેભવિકીડિતે.

૩૮૨

રણપિંગલ.

સમશ્રુત.

મત્ત=માતેલો + હમ=હાથી + વિક્રીડિત=તેની ક્રીડા-માતેલા
હાથીની ક્રીડા પેટે બોલાય માટે.

છંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આ વૃત્તમાં
૧૩,૭ યતિ કહી છે.

૧૨૪૦ અવન્ધ્યોપચાર. ય,ય,ય,ય,ય,ય,લ,ગ. ૨,૯૯,૧૯૪

અવન્ધ્યોપચારે ય યા યા ય યા યા લ ગા આણજો પાદમાં.

૧૨૪૧ પંચચામર, નરાય^૧. જ,ર,જ,ર,જ,ર,લ,ગ. ૩,૪૯,૧૨૬.

જ રા જ રા જ રા લ ગા થો પંચચામરે નરાય થાય છે.

૧ માગધી છંદઃશતકમાં એ નામ છે.

૧૨૪૨ ઉત્પલમાલિકા. મ,ર,ન,મ,મ,ર,લ,ગ. ૩,૧૧,૭૯૯

ઉત્પલમાલિકા મરન, મૂમર લાગ થકી નવે શિવે.

૧ મંદારમરંદચમ્પૂમાં ૧,૧૧ યતિ છે.

૧૨૪૩ ગીતિકા^૧, મુનિશેખર^૨,
શેખર, ગીતા, શર્વરી^૩,
ગીતક^૪.
સ,જ,ન,મ,ર,સ,લ,ગ.
૩,૭૨,૦૭૬

મુનિશેખરે રચ ગીતિકા સ જ જે મ રે સ લ ગે કરી.

૧ છંદોમંજરી, વાણીભૂષણ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, શબ્દકલ્પદ્રુમ,
વાગ્વલ્લભ અને છંદઃપ્રમાકરમાં ગીતિકામાં યતિ કહી નથી.

૨ પિંગલાદર્શમાં આ વૃત્તનું ગીતિકા અને મુનિશેખર નામ આપી
તેમાં ૧૦,૧૦ યતિ કહી છે, પણ તેનું બીજું પ્રમાણ જડતું નથી, બો
લતાં યતિ વપરાય છે સ્વરી. ૩ એ નામ ભગવત્પિંગલમાં છે, તેમાં
યતિ કહી નથી, પણ ઉદાહરણમાં કેટલાંક પદોમાં ૧૦,૧૦ યતિ
પાછી છે. ૪ માગધી પિંગલછંદોગ્રંથ. આ વૃત્ત હરિગીત જાતિને રાગે

૨૦ કૃતિ હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૮૩

ગવાયછે. તેમ વઠી હંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં ઉપરના માપવાઠા વૃત્તને હરિગીત નામ આપ્યું છે, પણ તેમાં યતિ કહી નથી.

૧૨૪૪ શશિધર. ૯, ૧૧ યતિ^૧. મ, મ, ર, સ, સ, સ, લ, ગ. ૩, ૭૪, ૪૯૬

અંક શિવે-યતિ મા મ રા સ સ સા લ ગ થાય શશિધરે.

૧ પિંગલદશમાં એ યતિ કહી છે.

૧૨૪૫ માલવ^૧.

ર, જ, ર, જ, ર, જ, લ, ગ. ૪, ૩૬, ૯૦૭

રાજરાજરાજલાગ થી રત્નો તમેજ હંદ માલવ તો.

૧ મંદારમરંદચમ્પૂ પ્રણાળે.

૧૨૪૬ સુવદના^૧,

{ મ, ર, મ, ન, ય, મ, લ, ગ. ૪, ૬૬, ૮૩૩

સર્વવદના^૨.

{ ૭, ૭, ૬ યતિ.

સાતે અથ્થે હયે છે, મરમનયમલા, ગા થી સુવદના.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને વાગ્વલ્લભમાં એ નામ અને યતિ છે. મંદારમરંદચમ્પૂમાં પણ એજ યતિ છે. ૨ હંદોર્ણવમાં સર્વવદના નામ આપીને એજ યતિ કહી છે.

૧૨૪૭ મદકલની.

ન, જ, ન, મ, સ, ન, લ, ગ. ૬, ૦૭, ૩૭૬

નજનમસા, નલગ થકી, કર કવિ! તું, મદકલની.

મંદારમરંદચમ્પૂમાં “ શરાંગવાણાંગૈઃ ” (શર=૬ અંગ=૬, જેમ પંચાંગ. વાણ=૬ અને અંગ=૬ એમ) યતિ કહી છે, અને તેનું ઉદાહરણ ઇતરવૃત્તમાં આપ્યું છે, એટલે તેની યતિ વિષે સ્પષ્ટ લેખ જહ્યો નથી. બીજા ગ્રંથોમાં એ નામ નથી.

૧૨૪૮ સૌરભશોભાસાર.(વા.વ.) મ, મ, ત, ન, સ, ન, લ, ગ. ૬, ૦૭૬, ૯૯૬

સૌરભશોભાસારે આળ મ મ ત ન સ ના લ ગ પદ્મમાં.

૧૨૪૯ કનકલતા.

ન, ન, ન, ન, ન, ન, લ, ગ. ૬, ૨૪, ૨૮૮

ન ન ન ન ન ન લઘુ ગુરુ ધર ચરણ કનકલતા.

૧૮૭

રૂપિંગલ.

સમજૂતી.

૧૨૫૦ ગંડકા ^૧ , ગંડકી,	}	ર, જ, ર, જ, ર, જ, ગ, લ.
મંડિકા, ગંજિકા ^૨ ,		
ઇદ્રશ ^૩ , માદ્રશ ^૪ ,		
દાંડિકા ^૫ , વૃત્ત ^૬ ,		
ચિત્રવૃત્ત ^૬ , રલ્યંકા ^૭ .		
		૬, ૯૯, ૦૧૧

રા જ રા જ રા જ ગાંલ ગંડકા ચ ગંડકી વિષે કરાય.

૧ ગંડકા નામ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, છંદોમંજરી, અને વાળી-
ભૂષણમાં છે, પણ ત્રણે ગ્રંથોમાં યતિ કહી નથી. ૨ એ નામ
ભગવત્પિંગલમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી. ૩ એ બંને નામો
વાગ્વહ્નિમાં છે, પણ તેમાં યતિ નથી. ૪ ભાષા છંદોમંજરી.
૫ છંદ:શાસ્ત્ર અને છંદોમંજરી પ્રમાણે વૃત્ત નામ છે, તેમાં પા-
દાંતે યતિ કહી છે; શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ નામ છે, પણ તેમાં
યતિ નથી. ૬ છંદોમંજરીમાં ગંડકાનું એ નામ છે, પણ તેમાં
યતિ કહી નથી. ૭ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં એ નામ અને ૧૨,
૮ યતિ છે. છંદોવૃત્તમુક્તાવલીની લિખિત પ્રતિમાં આ માપનું
મંડક વૃત્ત લખ્યું છે, તે નવુંજ નામ હોય કે ગંડકને બદલે
લિખિત દોષ પણ હોય.

૧૨૫૧ મધુકર, મહુઅર^૧. ન, ય, ન, ય, મ, મ, ગ, લ. ૭, ૪૬, ૪૪૯.

મધુકરમાહે ન ય ન ય મા મા ગાલ કરાય સદાય.

૧ માગધી પિંગલછંદોપ્રથમાં એ નામ છે.

૧૨૫૨ મનોભવ. ૬, ૬, ૮ યતિ. સ, સ, સ, સ, સ, સ, લ, લ. ૮, ૯૮, ૭૮૦

૬ ૬ ૮
રસ ચક્ર દિશા, યતિ સા સ સ સા, સ સ લાલ મનોભવ.

પિંગલદર્શમાં ૬, ૬, ૬ યતિ કહી છે, પણ તેમ કરતાં બે વર્ણ યદે છે એટલે
એમાં આઠે મૂકી છે.

૨૧ પ્રકૃતિ છંદ.

વર્ણમેઝ.

૩૮૫

૨૧ પ્રકૃતિ છંદ. ૨૦, ૧૭, ૧૫૨ મેદ છે. ૨૧ વર્ણ.

૧૨૫૩ અશોકલોક, અશોક-
લોકાલોક. } ૪ મ+તર+મ. ૮૧, ૯૨૧

ચારે મા છે તારા છે મા અન્તે આળો વૃત્તે અશોકલોકે સ્વોઢી.

૧૨૫૪ મન્દાક્ષમન્દર^૧. ૧૦, ૧૧ યતિ. ૨ન+૨મ+જ, ર, મ. ૮૬, ૦૮૦

દ્વિ ન દ્વિ મ પર છે જારા મા, મન્દાક્ષમન્દરે પદે આવે છે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં આ યતિ તથા નામ છે.

૧૨૫૫ તલ્પકતલ્પજ. ૬મ+જમ. ૧, ૯૧, ૯૨૭

તલ્પકતલ્પજ પાંચ મ તે પર આળ જ મ તું બધે પાદે.

ગીતિને રાગે ગવાય છે અને એમાં તેનું વધું માપ સચવાયું છે જુવો
પૃષ્ઠ ૧૧૧ અંક ૭૧.

૧૨૫૬ અહિ. (છંદ: પ્રભાકર.) ૬મ+મ. ૨, ૨૪, ૬૯૬

મા છ કરી ધર મા ચરમે ચરણે અહિ વૃત્ત વિષે શોધી.

ગીતિને રાગે ગવાય છે.

૧૨૫૭ વિદ્યુદાલી. (વા. વ.) ૭ય. ૨, ૯૯, ૯૯૪

રચો વિદ્યુદાલી તમે સાત યા પાદ આળી કરી શોભતા જે.

૧૨૫૮ સ્વધરા, રૂપકમાલા^૧, } મર+મન+૩ય.
રૂપામાલા^૨, રૂવામાલા^૩, } ૩, ૦૨, ૯૯૩
સ્વધરા^૪. } ૭, ૭, ૭ યતિ.

મા રા પૂઠે મ ના છે, ત્રણ ય હય હય, છેદ છે સ્વધરામાં.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા મંદારમરંદચમ્પૂમાં એ નામ તથા
યતિ છે. ૨ માગધી છંદ: શતક. ૩ માગધીપિંગલછંદોગ્રંથ.

૩૮૬

રંગપિંગળ.

સનેવૃત્ત.

૪ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. રાગ હરિશ્ચંદ્રિકા, તાલ ચતુશ્ર પંચક, માત્રા ૬૩, મધ્યકાળ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૧૨૫૯ સારીસુન્દરી.^૧ રસ+ભસ+ત+જય. ૪,૪૪,૩૧૬.

દ્વિસ છે ભસ છે તા પર જય સારીસુન્દરીના પદમાંહે.

૧ ત્રેવીશ અક્ષરમાં અંક ૧૩૨૩મે “સુન્દરી” વૃત્ત છે, અને તે કેટલાંક પિંગળોમાં છે, છતાં ૨૧ અક્ષરમાં પણ તેજ નામ છે, માટે ફેર રહેવા સારી વિશેષણ મૂકી સારીસુન્દરી નામ રાખ્યું છે.

૧૨૬૦ શુભતા. ૭,૭,૭યતિ^૧. મર+મન+જજય. ૪,૫૦,૪૪૯.

મા રા પૂઠે મના છે, હય હય યતિ છે, જ જ યા શુભતામાં,

૧ પિંગળાદર્શમાં એ યતિ કહી છે.

૧૨૬૧ નરેન્દ્ર^૧, { મર+રન+રજ+ય. } ૪,૫૦,૫૧૯
સમુચ્ચય^૨. { ૧૪,૭ યતિ. }

મા ર નરેન્દ્રમાં દ્વિ ન દ્વિ જ પર ય છે, યતિ ચૌદ હયે છે.

૧ વાણીભૂષણ, પ્રાકૃતપિંગળસૂત્ર, અને છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં એ નામ છે, પણ યતિ કહી નથી. પિંગળાદર્શમાં નરિન્દ્ર નામ આપી તેમાં ૧૪,૭ યતિ કહી છે. ૨ ભાષા છંદોમંજરીમાં યતિ વગરનાં એજ માપના વૃત્તને સમુચ્ચય નામ આપ્યું છે.

૧૨૬૨ દૂરાવલોક. { મર+મન+યરર. } ૫,૯૭,૯૦૫
{ ૧૪,૭ યતિ^૧. }

મા રા છે માન છે યાર ર મનુ^{૧૪} હય વે, દૂરાવલોકે યતિ.

૧ વાગવલ્લભમાં એ યતિ છે.

૧૨૬૩ શરકાંડપ્રકાંડ. સરન+૪ર. ૫,૯૯,૫૦૮

શરકાંડપ્રકાંડ સર ના પછી ચાર છે રા ગણો પાદમાં.

૧૨૬૪ કલમતલ્લિકા. (વા. વ.) ૩નર+ર. ૬,૧૯,૯૯૨

૨૧ પ્રકૃતિ હંદ.

વર્ણમૈલ.

૩૮૭

કલમતલ્લિકા ત્રણ નરાપછી ર ગણ છેવટે થાયછે.

૧૨૬૫ ચમ્પકમાલિકા^૧, } નતસ+૩જ+ર. ૭,૧૧,૪૦૦
ચમ્પકાવલી. }

નતસછે ને જ ત્રણ છે ર છેવટે ચમ્પકમાલિકા પદે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં આ બંને નામ આપી તેનું માપ ન જ મ જ જ-
જ ર આપ્યું છે અને તે ૭,૧૧,૪૦૦ મું રૂપ છે એમ જણાવ્યું છે,
પણ એવા ગણવાલું રૂપ ૭, ૧૧, ૬૦૦ મું થાય અને તે તો અંક
૧૨૬૬ મે જૂદું આપવામાં આવ્યું છે છટલે આ વૃત્તમાં ગણ
લખવાની વાગ્વલ્લભમાં ભૂલ થઈ ગઈ છે.

૧૨૬૬ શશિવદના, સરસી^૧, } નજમ+૩જ+ર.
પંચકાવલી^૨, સિંહક^૩ } ૭,૧૧,૬૦૦
સલિલનિધિ^૪, સિદ્ધક^૫,
સિદ્ધિકા^૬, સિદ્ધિ,
ધૃતશ્રી. }

શશિવદના ન જામ પર જાત્રણ તે પર રા પદે કરો.

૧-૨ એ બે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે, હંદોમંજરી, અને હંદ:-
પ્રભાકરમાં પણ સરસી નામ આપી યતિ કહી નથી. હંદોર્ણવ સરસીમાં
एकादश (૧૧) વર્ણે યતિ કેહેછે. ૩-૪ સરસીને કોઈ એવાં
નામ આપેછે, એમ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં છે. પણ તેમાં યતિ કહી
નથી. ૪ વૃત્તરત્નાકરમાં કેહેછે કે, -આનેજ કોઈ સિદ્ધક કેહેછે.
૫ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રની ટીકામાં સિદ્ધક નામ છે, પણ તેમાં યતિ
નથી. ૬ હંદોબોધમાં કહ્યું છે કે કોઈ એને સિદ્ધિકા કેહેછે.

૧૨૬૭ કનકમાલિકા. (વા. વ.) ૩રન+ર. ૭,૬૬,૬૨૭

થાયછે કનકમાલિકા ત્રણ ર ના પછી ર ધરવા થકી.

૧૨૬૮ સુરનર્તકી^૧. ૬,૬,૬,૩યતિ. ૩રન+ર. ૭,૬૬,૬૨૭

૩૮૮

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

^૩એકરાન પર, ^૬રા થકો રસ છ, ^૬શાસ્ત્ર છેદ સુર, —નર્તકી

૧ મંદારમરંદચમ્પૂ પ્રમાણે.

૧૨૬૯ પ્રતિમા.

૭સ.

૮,૯૮,૭૮૦

રચજો પ્રતિમા કવિ! સાત સ સર્વ મઠી પદમાંહ કરી.

૧૨૭૦ કલમશિખા.

ન ય મ+મ+૩ સ. ૯,૦૦,૧૧૨

કલમશિખા ના યા મા આણી, મ પર તમે ત્રણ સા કરજો.

અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ૧૦, ૧૧ યતિ આવેછે.

૧૨૭૧ લલિતલલામ.

ન+૨ જ+૩ ત+સ ૯,૩૬,૩૦૪

લલિતલલામ ન થાય બે જા પછી લોક તા છે સ ચરમે.

૧૨૭૨ ધર્મ.

મસ+ન જ+ન મસ. ૧૦,૧૪,૭૬૧

મા સ પર ન જા ધર ન મ સા કવિ! રચ ધર્મ ચરણમાં.

૧૨૭૩ તડિદમ્બર, મદિરા^૧.

૭ મ. ૧૭,૯૭,૯૯૯

તું તડિદમ્બરમાં રચ મા ગણ સાત બધા પદમાં કવિ!

૧ છંદોર્ણવમાં કેહેછે કે, સાધારણ રીતે આવાં વૃત્ત સવૈયાની સંજ્ઞાથી ઓઢવાયછે. તે નીચે પ્રમાણે:—

ક્રમ.	અંક.	નામ.	માપ.	વર્ણ.
૧	૧૨૭૩	તડિદમ્બર, મદિરા.	૭ મ.	=૨૧
૨	૧૨૯૪	મદિરા, મદરા, માલિની.	૭ મ+ગ.	=૨૨
૩	૧૩૧૧	મત્તગજેન્દ્ર મત્તગયંદ, ઇન્દ્રવિજય, ઇન્દવ, મધુમાલતિકા, શોભા, મદિરા, સવૈયા.	૭મ+ગ,ગ.	=૨૩
૪	૧૩૨૫	મલિકા, માનિની, સુમુસ્તી, કુંદસવૈયા, સવૈયા.	૭જ+લ,ગ.	=૨૩
૫	૧૩૩૪	ચકોર, ચિત્તપદા, લલિતા, સવૈયા.	૭મ+ગ,લ.	=૨૩
૬	૧૩૩૫	મંજુલ. ૧૨,૧૧યતિ.	૭મ+ગ,લ.	=૨૩
૭	૧૩૩૯	મહાભુજંગપ્રયાત, ભુજંગ, સુધાપ, મહા- ભુજંગદેવ, મહાનાગ, સવૈયા.	૮ યગણ.	=૨૪

२२ आकृति छंद.

वर्णमैळ.

३८९

८ १३४३	{ माधविका, कौक, माधवी, मकरंद, } ७ ज+य. = २४ वाम, वाम, वामा, मंजरी, सवैया.
९ १३५३	{ गंगोदक, वैकुण्ठधामा, जानकी, खंजना, } ८ रगण = २४ गंगाधर, लक्ष्मी, लच्छी, सवैया.
१० १३५५	अरसात, मकरंद, अलसा. ७ भ+र = २४
११ १३५७	{ दुमिला, मदिरा, द्विमिला, दुर्मिल, चंद्र- } ८ सगण = २४ कला, दोमलया, मुकुन्द, रूपमकरंद, } घोटक, सवैया.
१२ १३५८	{ दुर्लतिका, माधवी, दुर्मिला, दुर्मिलका, } ८ सगण = २४ दुमेल. } ८, ६, १० यति.
१३ १३६२	आभार, सवैया. ८ तगण = २४
१४ १३६३	{ सुखदा, विष्णु, सुरेश्वर, कौकी, मुक्ता- } ८ जगण = २४ हरा, मुक्तहरा, माधवी, सवैया. } १२, १२ यति.
१५ १३६४	{ मेदुरदन्त, किरीट, किरत, माधविका, } ८ भगण = २४ करिटी. } १२, १२ यति.
१६ १३६९	{ मुदिर, मल्लि, सुमिला, कमला, माधवी, } ८ सगण+ग=२५ अमला, चंद्रकला, सुछंद, सुंदरी, सुखदा, } १२, १३ यति. सुखदानि, सवैया.
१७ १४२३	{ वशंवद, लीला, मागधी, कुन्दलता, } ८ स+२ल. = २६ सुख, सामन, सावन, अंबुज, किशोर, } १२, १४ यति. सालती, सवैया.

२२ आकृतिछंद. ४१, ९४, ३०४ भेद छे. २२ वर्ण.

१२७४ वासकलीला. भ, म, स+त, य+भ, म+ग. २, ०२, ९९१

वासकलीला भा म स छे ताया उपर भा मा पर छे गा अन्ते.

१२७५ दंडिका^१. य, य, य, य, य, य, य, ग. २, ९९, ९९४.

रचो दंडिका सात या आणिने ने पछीथी गुरु एक अंते छे.

१ चित्रसेन टीकावाळा मागधी पिंगळमां आ वृत्त छे, तेना तेणे नीचे प्रमाणे सात भेद पाड्या छे पण ते भेद दंडिकना थायछे:—

अंक. संस्कृतनाम. प्राकृतनाम. माप. वर्ण.

१४२९ उदर्प, उदप्पो. २न+७र=२७

૩૯૦

રળાવિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૪૨૬ વિદ્યાધર,	વિજ્ઞાહર.	૩ન+૬ર=૨૭
૧૪૨૭ સજ્જન,	સાજન.	૪ન+૫ર=૨૭
૧૪૨૮ દુઃસ્વાકર,	દુસ્વાકરો.	૫ન+૪ર=૨૭
૧૪૨૯ વિરતિકલ્પ,	વિરયકલ્પો.	૬ન+૩ર=૨૭
૧૪૩૦ મતિકર,	મકર.	૭ન+૨ર=૨૭
૧૪૩૧ શુભંકર,	સુહંકર.	૮ન+ ૨=૨૭

૧૨૭૬ દ્રુતમુખ.

૪ ન+મર+યગ. ૩,૩૧,૭૭૬

દ્રુતમુખ ચરણ ચરણ કરે, ના છે મરા પછી યાગ.

અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ૧૪, ૮ યતિ આવે છે.

૧૨૭૭ ભીમાભોગ^૧. { મ,ત,ત,મ,મ,ર,ર,ગ. } ૫,૯૦,૧૧૩
 ૪,૭,૪,૭, યતિ. }

ચારે સાતે, ચાર સાતે વિરામે, ભીમાભોગે, મા ત તા મા મ રા ગે.

૧ શાલિનીથી વમણો. આ વૃત્ત વાગ્વલ્લભમાં છે

૧૨૭૮ વીરનીરાજના.

૪ય+૩ર+ગ. ૫,૯૮,૬૦૨

કરો ચાર યા લોક રા અન્તમાં ગા વીરનીરાજના વૃત્ત માંહે.

૧૨૭૯ કંકણક્વાણવાળી.

મ+૬ર+ગ. ૫,૯૯,૧૮૫

મા આળીને છ રા ને ગ આળી રચો યુક્તિથી કંકણક્વાણવાળી.

૧૨૮૦ સર્વગામી,
કેકની. {

૭ર+ગ. ૫,૯૯,૧૮૭

૧૨, ૧૦, યતિ.

સર્વગામી વિષે છેદ સૂર્યે દશે, સા ગણો સાત અન્તે ગ આળો.

વિંગલાર્દશમાં ૧૨, ૧૦ યતિ કહી છે. કેકની ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

વઝી સર્વગામી નામનું વૃત્ત ૨૩ અક્ષરમાં અંક ૧૩૦૯ મેં છે.

૧૨૮૧ કંકણક્વાણ.

૭ર+ગ. ૫,૯૯,૧૮૭

કંકણક્વાણમાં આળવા રા. ગણો સાત અન્તે ગ પાદે વધે તો.

૨૨ આકૃતિ છંદ.

વર્ણમેઢ.

૩૯૧

સર્વગામી અથવા કોકની કરતાં ફેર ઇટ્લોજ કે, આમાં યતિ પાઢવાની નથી. આ બન્ને વૃત્ત, ઢૂલણા જાતિ જે પૃ.૬૪મે અંક ૧૧૦મે છે તેને અને પ્રભાતિયાને રાગે ગવાંયછે.

૧૨૮૨ મહાસ્રગ્ધરા. ૮, ૭, ૭યતિ. સ, જ, ત, ન, સ, ર, ર, ગ. ૬, ૦, ૧, ૨, ૨, ૬

વસુ સત. છેદ સા જા, તન સરર ગ થી, છે મહાસ્રગ્ધરા તો.

વૃત્તરત્નાકરનાં ટિપ્પણમાં આ વૃત્ત અને યતિ છે.

૧૨૮૩ મોદ.

૬મ+મસ+ગ. ૮, ૧૪, ૧૧૨

પાંચ મ થી મ સ થી ગ થકી રક્ મોદ રુડેરં વૃત્ત મલા! તું.

જુઓ ટીપ અંક ૧૩૦૪.

૧૨૮૪. અર્ધકમાલા.

મતનત+નમ+સગ. ૮, ૧૭, ૬૩૨

અર્ધકમાલા મ ત ન ત આળો ન મ પર સા ગા પાદ ધરીને.

૧૨૮૫ મ્હાનિસ્તરણ.

મસમ+નજર+સગ. ૮, ૭૬, ૪૪૧

મ્હાનિસ્તરણે મા સ મ પર ન જ રા પછી સ ગા પદ માંહે.

૧૨૮૬ હરિતકી.

૧૪, ૮યતિ.

૭સ+ગ. ૮, ૨૮, ૭૪૦

મનુ આઠ વિરામ હરિતકી માંહ સ, સાત પછી ગ કરેછે.

હકોછંદ માગધી છંદ:શતકમાં એજ માપથી છે, પળ ૮, ૧૬ પ્રાસ લાવવા કેહેછે.

૧૨૮૭ અયમાન.

૭સ+ગ. ૮, ૨૮, ૭૮૦

ગળ સાત સ આળ પદે અયમાન તળે ચરમે ગ કરીને.

૧૨૮૮ હંસી^૧, રજતહંસી^૨, હંસ, સાહંસી^૩.

૮, ૧૪ યતિ.

મમ+તન+નન+સગ. ૧૦.૪૮, ૩૨૧

અંઈ ચોદે છેદો મા મા, તન પર ન ન ધર સ ગ કર હંસી.

૧ છંદોમંજરીમાં ૮, ૧૪ યતિ કહી છે. વાળીભૂષણમાં ૮, ૬, ૮ વિરામ છે. ૨ હંસી અને રજતહંસી એ નામ વાગ્વલ્લભમાં અપી તેમાં ૮.૧૪ યતિ કહી છે. ૩ પિંગલાચાર્યકૃત છંદ:શાસ્ત્રમાં

૩૯૨

રળપિયઠ.

સમવૃત્ત.

હંસીનું “સાહંસી” નામ આપ્યું છે અને તેના ટિપ્પણમાં વસુ ભુવન યતિ: એમ કહ્યું છે.

૧૨૮૯ મંદારમાલા. ૪,૬,૧૨યતિ^૧. ૭ત+ગ. ૧૧,૨૮,૩૭૨

ચારે છા, વારથી તા ગળો, સાત અન્તે ગ મંદારમાલા વિષે.

૧વૃત્તદર્પણમાં ૪,૬,૬,૬યતિ કેહેછે પણ તે પ્રમાણે યતિ સ્ફરાતાં મંદારમાલા એ નામ કોઈ પ્રકારે વૃત્તમાં બંધ બેસતું આવી શકતું નથી, તેમજ એવી ચાર યતિ કરવાનું સ્વલ્પ કારણ જણાતું નથી; માટે અમે ૪,૬,૧૨ યતિ રાખી છે. પણ છંદ:પ્રમાકરમાં તથા સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં યતિ કહી નથી. તેથી યતિનો નિયમ નહિ પઢાય તો-પણ અયોગ્ય નથી. રાગ રવિચંદ્રિકા, તાલ સત્યસેના, માત્રા ૩૭, મધ્યકાઠ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૧૨૯૦ ભોગાવલી. તમર+સનન+જગ. ૧૧,૭૦,૪૮૧

ભોગાવલી રજ તામરા પર સાનન પ્રતિ પદ જ ગા ધરી.

૧૨૯૧ સ્વર્ગાભર્ણ. ૪સ+નય+ભગ. ૧૬,૩૬,૦૬૦

પદ ચાર સ છે ન ય આગ પછી ભ ગ ધર સ્વર્ગાભર્ણ વિષે.

૧૨૯૨ નિષ્કલકળ્ડી. મ,મ,સ,ત,ય,સ,મ,ગ ૧૬,૩૭,૧૧૧

પંદર સાતે છેદ ધર્યાથી નિષ્કલકળ્ડી, મ મ સા ત્યા સ મ ગે.

૧૫, ૭ યતિ વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૧૨૯૩ સવૈયા^૧,માનિની^૨,લલિતા^૩,દિવા^૪,માલિની^૫,સુંદર^૬.

૭થ+ગ.

૧૭,૨૭,૧૧૧

સાત મ ને ગુરુથીજ દિવા વઠ્ઠો માલિની માનિની ને લલિતા.

૧ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં સવૈયા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી.

૨ વાગ્વલ્લભમાં મદિરા અને માનિની નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી.

૩ છંદોલતામાં લલિતા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. વઠ્ઠો

૨૨ આકૃતિ છંદ.

વર્ણમેઢ.

૩૧૩

વિશેષ જણાવેછે કે, તેને કેટલાક મદિરા પળ કેહેછે.

૪ દિવા નામ છંદઃપ્રભાકરમાં છે તેળે યતિ કહી નથી અને આ સાથેજ ઉમા, માલિની, મદિરા અને સૈવયા એકજ ગળ્યા છે. તેળે સાત ભગળને બે ગુરુનો બીજો સૈવયો, આઠ નગળનો ત્રીજો અને આઠ સગળનો ચોથો સૈવયો કહ્યો છે.

૫ છંદઃપારમાં માલિની નામ છે. ૬ છંદરત્નાવલી.

૧૨૯૪ મદિરા^૧, મદરા. $\left\{ \begin{array}{l} ૭મ+ગ. ૧૭, ૯૭, ૫૫૯ \\ ૧૨, ૧૦ યતિ. \end{array} \right.$

બાર દશે યતિ છે મદિરા હય, ભા ગળ અન્ત ગ તો ધરવે.

૧ વૃત્તરત્નાકરમાં મદિરા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. વાગ્વલ્લભમાં મદિરા ને માલિની નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં મદિરા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. પિંગલાદર્શમાં ૧૨, ૧૦ યતિ કહી છે. મંદાર-મરંદચંપૂમાં મદિરા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. ગળપ્રસ્તાર-પ્રકાશમાં મદરા નામ છે, મદિરા નામનું વૃત્ત ૨૩ વર્ણમાં અંક ૧૩૧૧મે છે. તેનું બીજું નામ શોભા અથવા ઇન્દ્રાવિજય પળ છે.

૧૨૯૫ ઉમા. ૬, ૬, ૬, ૪ યતિ. ૭મ+ગ. ૧૭, ૯૭, ૫૫૯

રાગ છંદ ષડ્, ચાર ઉમા યતિ, ભા ગળ સાત ગ, અન્ત રચો.

વૃત્તદર્પણમાં ઉમા નામ આપી આ માપ અને આ યતિ કેહેછે.

સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં ઉમા અથવા મદિરાનું એકજ નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. તેનો રાગ સિંધુરા, તાલ દિવ્યમાળિ, માત્રા ૩૦, વિલંબકાલ છે.

૧૨૯૬ ભુજંગોદ્ધત. તમ+ર+સ+નગ. ૧૯, ૧૪, ૦૩૭

તા ભા પછી ર ર છે ભુજંગોદ્ધતે સ ર છે ને ન ગા ચરણમાં

૩૧૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૨૯૭ સિતસ્તવક, } તમયજ+સરનગ. ૧૯, ૧૬, ૧૦૯.
પરિસ્તવક. }

આવે સિતસ્તવક વૃત્તે ત ભા ય જ પછી સા ર ના ગ પદમાં.

આ બંને નામ વાગવલ્લભમાં છે. આજ ગણોવાલું અશ્વધાટિ વૃત્ત છે, પરં-
તુ તેમાં કંઈ બંધન વિશેષ હોવાથી અમે આ નીચે તેને જૂદું પાડ્યું છે.

૧૨૯૮ અશ્વધાટિ. ત, મ, ય, જ, સ, ર, ન, ગ, ૧૯, ૧૬, ૧૦૯

તા ભા ય જા સ ર ન ગ છે માહ! વૃત્ત કવિતા અશ્વધાટી રચવા.

અશ્વ ઇટલે ઘોડો, ને ધાટી ઇટલે રૂઢી- ચાલ, ઘોડાને ચાલવાની
રૂઢી. ઘોડો ચાલતાં એક ડાવલામાં પછવાડેના પગનો ડાબલો
મૂકેછે, એવો આધાર ગણીને અશ્વધાટી વૃત્ત રચવામાં પ્રત્યેક પાદ-
માં બીજો, નવમો, અને સોઠમો અક્ષર જે ગુરુ હોયછે તે તેનો તેમ
આવવો જોડ્યે. એજ પ્રમાણે અમારી રચનામાં બીજો ભા છે, નવમો
ભા છે, ને સોઠમો ભા આણવો જોડ્યે પણ તે આવી શકે એમ નથી.
અશ્વનો અ દીર્ઘ છે તેથી આ ગણવો. આ પ્રમાણેજ અશ્વધાટી કાવ્ય
૨૬ વૃત્તનું જગન્નાથ પંડિતે રચ્યું છે. જુઓ સુમાધિતરત્નાકર
પૃષ્ઠ ૩૧૬ થી ૩૩૦ મે.

૧૨૯૯ મત્તેભ. ૭, ૭, ૮ યતિ. તમય+જસર+નગ. ૧૯, ૧૬, ૧૦૯

મત્તેભ સાત હય, આઠે ત ભા ય પર, જા સા ર ને ન ગ કરો,
આ વૃત્ત મંદારમરંદચપૂમાં છે.

૧૩૦૦ અમૃતધ્વનિ. { ત, મ, ય, જ, સ, ર, ન, ગ. } ૧૯, ૧૬, ૧૦૯
{ ૪, ૭, ૭, ૪ યતિ. }

તા ભા ય જા, સ ર ન ગા ચાર ને, હય હયે અમૃતધ્વનિ બને.

૧૩૦૧ ભદ્રક^૧, ભદ્રિક^૨, પ્રભદ્રક^૩, ભદ્રિકા^૪.

૧૦, ૧૨ યતિ. મ+૩રન+ગ. ૧૯, ૩૦, ૭૧૧

ભદ્રકમાં મ છે ત્રણ ર ના, ગ અન્ત દશ બારથી યતિ કરો.

૨૨ આકૃતિ હંદ.

વર્ણમેલ.

૩૧૫

૧ વૃત્તરત્નાકર, હંદ:શાસ્ત્ર, હંદોલતા અને પિંગળાદર્શમાં મદ્રક મામ આપી ૧૦, ૧૨ યતિ કહી છે; હંદ:પ્રમાકરમાં યતિ કહી નથી.

૨ મદ્રિક, મદ્રક એ બે નામો વાગ્વલ્લભમાં આપી ૧૦, ૧૨ યતિ કહી છે, પણ તેમાં ચોથો ગણ ૨ ને બદલે ૨ ગણ્યો છે, એ હિસાબે તે ૧૯, ૩૧, ૨૨૩ મી વૃત્તિ થાય, તેને બદલે ૧૯, ૩૦, ૬૧૧ મી લેખી છે માટે એના માપમાં પણ ભૂલ જણાય છે; કારણ કે ૧૯, ૩૦, ૬૧૧ ની વૃત્તિ પ્રમાણે તેનું રૂપ ર સ મ ર ન ર ન ગ એવું થાય છે.

૩ મંદારમરંદચંપૂ.

૪ ભાષાહંદોમંજરી.

૧૩૦૨ લાલિત્ય.

મસર+સત+જન+ગ. ૨૦, ૧૬, ૯૨૧

લાલિત્યે મસરા છે સ ત્થ પર જા ના તે પર ગા કર ચરમે.

૧૩૦૩ અચલવિરતિ. (વાગ્વલ્લભ) ૭ન+મ. ૨૦, ૯૭, ૧૬૨

હય ન ગણપર ગ ધર કવિવર! તું અચલવિરતિમાં.

૧૩૦૪ મોદક, ^૧ મોદ. (ગ.પ્ર.પ્ર.) { ૧મ+મ+સ+લ.
૨૯, ૧૧, ૬૭૧

મોદકમાં હ મ પાંચ પછી મ સ ને લંબુ લાવો એક સદાય.

મોદ નામનું વૃત્ત અંક ૧૨૮૩ મે ઉપરના ગણો સાથે અંત્ય લંબુને બદલે ગુરુવાલું પણ છે. ૧ ભાષા હંદોમંજરીમાં મોદ સર્વેયા એવું નામ છે.

૧૩૦૫ હાટક.

૭ સ+લ.

૨૯, ૯૬, ૯૩૨

ઝટ હાટકમાં હય સા કર લા ચરમે કરજે કવિરાય!

ચિત્રસેનની ટીકાવાળા નાગપિંગળમાં હાટક નામ છે.

માગધી પિંગળહંદોપ્રથમમાં હાટકા નામ છે તેમાં લખે છે કે:—

યસ્યાં પ્રથમં ગુરુ દ્વયં સા હાટકો અજયા.

યસ્યાં પ્રથમં હસ્ત ગણ: સા વિજયા.

યસ્યાં પ્રથમં ચરણ ગણ: સા મંગલા.

૩૯૬

રણપિંગલ.

સમવૃક્ષ.

યસ્થાં પ્રથમં વિપ્રગણઃ સા રસમંગલા.

શેષે પૂર્વોક્તા એવ.

એનો અર્થ નીચે પ્રમાણે:—

૧ અજયા તેમાં પેહેલે કર્ણ(SS) ગણ બાકી ઉપર પ્રમાણે.

૨ વિજયા તેમાં પેહેલે (હસ્ત) સગણ બાકી ઉપર પ્રમાણે.

૩ મંગલા તેમાં પેહેલે (ચરણ) મગણ બાકી ઉપર પ્રમાણે.

૪ રસમંગલા તેમાં પેહેલે વિપ્ર ગણ (IIII) બાકી ઉપર પ્રમાણે.

જો પ્રતિપદની ૨૯ માત્રા કાયમ રાખિયે અને સૂચવ્યા પ્રમાણે પ્રારંભમાં વધારો ઘટાડો કરિયે તો નીચે પ્રમાણે રૂપ થાયછે:—

અજયા- ૨ ગ+૬ સ+લ=૨૧ વર્ણ તેની માત્રા ૨૯. રૂપ ૧૪,૯૭,૯૬૫ મું.

વિજયા-૧૬ સગણ વધારીને તેને વડલે ૧૬ સગણ ઘટાડતાં ૭ સ+લ=હાટકા

મંગલા- મ+૬ સ+લ=૨૨ વર્ણ=૨૯ માત્રા. રૂપ ૨૯,૯૫,૯૩૫ મું.

રસમંગલા- ન+લ+૬ સ+લ=૨૩ વર્ણ, ૨૯ માત્રા. રૂપ ૫૯,૯૧,૮૭૨ મું.

જો ઉપર પ્રમાણે કરિયે દ્વિયે તો અજયામાં ૧૬ વર્ણ ઘટેછે. વિજયાનું રૂપ તો મૂલ હાટકા પ્રમાણેજ થઈ જાયછે. મંગલામાં માત્ર ૨૨ વર્ણ કાયમ રહેછે; રસમંગલામાં ૨૩ વર્ણ થઈ જાયછે, પણ સર્વેમાં માત્રા તો ૨૯ કાયમ રહેછે.

હવે જો “શેષે પૂર્વોક્તા એવ” એટલે; “બાકીનું પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે,” તેનો અર્થ એવો કરિયે કે, હાટકાનું રૂપ જે ૭ સ+લ છે તે કાયમ રાખીને પ્રત્યેક ભેદના પ્રારંભમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે ઉમેરો કરિયે તો નીચે પ્રમાણે રૂપ થાય:—

અજયા- ૨ ગ+૭ સ+લ=૨૪ વર્ણ. ૧,૧૯,૮૩,૭૨૫. મું રૂપ.

વિજયા- સ+૭ સ+લ=૨૫ વર્ણ. અંક. ૧૩૮૯ મે અરવિંદમુખી છે.

મંગલા- મ+૭ સ+લ=૨૫ વર્ણ. ૨,૩૯,૬૭,૪૫૫ મું રૂપ.

રસમંગલા- ૪ લ+૭ સ+લ=૨૬ વર્ણ. ૪,૭૯,૩૪,૯૧૨ મું રૂપ.

આ રીતે, “શેષે પૂર્વોક્તા એવ” એવા લક્ષણ ઉપરથી બંને પ્રકારે રચના થઈ શકેછે.

૧૩૦૬ વનવાસિની. { સજ+જમ+રન+સલ. } ૩૧,૨૪,૯૮૮
{ ૧૦,૧૨ યતિ. }

વનવાસિની સજ છે જમા, રન છે સલા વિરતિ દશ સૂર્ય.
વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૨૩ વિકૃતિ છંદ.

વર્ણમેઢ.

૩૧૭

૨૩ વિકૃતિ છંદ. ૮૩, ૮૮, ૬૦૮ મેદ. ૨૩ વર્ણ.

૧૩૦૭ ઇચ્છા.

૭મ+૨ગ. ૧

પ્રેવીશે વાંજી વર્ણો આવેછે માતાજીને નામે ઇચ્છા વૃત્તે તો સારા.

અમારાં માતાજીના નામનું નવું વૃત્ત છે.

૧૩૦૮ પરિધાનીય. નન+મત+જય+સ+ગંગ. ૮, ૪૨, ૧૭૬

નન પર મત છે જય પૂઠે સ પછી ધર ગા ગા પરિધાનીયે.

૧૩૦૯ સર્વગામી. ૭ત+૨ગ. ૧૧, ૯૮, ૩૭૩

સા સાત આળી ધરો ગા ગ અન્તે બને એમ તો વૃત્ત આ સર્વગામી.

ગણપ્રસ્તાવપ્રકાશ પ્રમાણે. સર્વગામી વૃત્ત, વર્ણ ૨૨માં અંક ૧૨૮૦ મે છે તેથી આ માપ મિત્ર છે.

૧૩૧૦ વિલાસવાસ,

સુભાગ, વિલાસ.

} મસ+મમ+સજ+મગગ. ૧૭, ૧૨, ૪૭૨

માસ પર મમા છે સજ તે પર મ ગ ગા વિલાસવાસ-સુભાગે.

આ ત્રણે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૩૧૧ મત્તગજેન્દ્ર^૧, મત્તગયંદ^૨, માલતી^૩, ઇન્દ્રવિજય,ઇન્દવ^૪, મધુમાલતિકા^૫, શોભા^૬, સવૈયા^૭.

૧૨, ૧૧ યતિ.

૭મ+૨ગ.

૧૭, ૯૭, ૧૧૨

બાર શિવે યતિ મા હય અન્ત ગ, -વે પદ મત્તગજેન્દ્ર-સવૈયા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં આ નામ છે, અને તેણે યતિ કહી નથી.

૨ મત્તગયંદમાં સાત મગગ+૨ ગુરુ આવેછે, અને તેનેજ માલતી કહેછે, એમ છંદ:પ્રભાકરમાં કહ્યું છે. ૩ છંદરત્નાવલી તથા ગણપ્રસ્તાવ-પ્રકાશમાં ઇન્દવ નામ છે તેમાં યતિ કહી નથી. ૪ વૃત્તદીપિકામાં આ નામ છે, તેમાં યતિ કહી નથી. ૫ શોભા અને ઇન્દ્રવિજય નામ ધિંગળાદર્શમાં આપી તેમાં ૧૨, ૧૧ યતિ કહી છે અને તે બોલતાં ઠીક પડેછે માટે અમે સ્વીકારી છે. હાથીનો કાન ફરેછે તે પ્રમાણે ગાવાની ઢબ

૩૯૮

રંગપિંગલ.

સમવૃત્ત

છે. વીશ અક્ષરમાં શોભા નામ છે જુઓ અંક ૧૨૩૫મે.

૬ સવૈયામાં લખપતજશસિધુપ્રમાણે ૧૬, ૧૫ યતિથી ૩૧ માત્રા-૨૩ વર્ણ તેમાં અંતે લ અથવા ગ. વઢી મુનિનાયકનું મત પળ એ છે કે બે ગુરુ અથવા લ ગ અવિ. મદિરા, શોભા, અથવા ઇન્દ્રવિજે એ નામ સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં છે, પળ તેમાં તેણે યતિ કહી નથી. વઢી મદિરા નામ ૨૨ વર્ણમાં (૭મ+ગ) આવ્યું છે, એટલે અહિં પ્રાહ્ય નથી. રાગ સ્વમાલ, તાલ ચતુશ્રજાતિ તેતાલ, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ.

૧૩૧૨ મન્થરાયન, મન્થર. નર+૨ન+૩મ+ગગ. ૧૭, ૯૮, ૧૦૪ નર પછી નબે ત્રણ મ ચરણ છે ચરમે ગ ગ મંથરમાંહે.

આ વસ્ત્રે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૩૧૩ મદિરા^૧, સવાઈ^૨. { ૬, ૬, ૬, ૬ યતિ. ૧૮, ૧૩, ૯૪૩
૪મ+૨ન+મ+૨ગ.

ચાર મ ને રન, દે મ પછી દ્વિ ગ, છે સવાઈ છછ, છો મદિરામાં.

૧ મરાઠી વૃત્તદર્પણમાં આ નામ તથા યતિ આપ્યાં છે. પળ જુઓ વર્ણ ૨૨માં અંક ૧૨૭૩મે મદિરા નામ છે.

૨ સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં મદિરા કેવા સવાઈ નામ આપી તેમાં આ ગણ લખ્યા છે, પળ યતિ કહી નથી. રાગ સ્વરહરપ્રિયા, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલ, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ.

૧૩૧૪ પુલકાશિત. મસ+નય+૨ન+મ+૨ગ. ૧૮, ૩૧, ૯૦૩

માસ પર નયા ધર દ્વિ ન છે માં પર દ્વિ ગ પુલકાશિત પાદે.

૧૩૧૫ ઇન્દ્રવિમાન. મત+નમ+મ+૨ન+૨ગ. ૨૦, ૮૯, ૪૪૭

ઇન્દ્રવિમાને મત પર નામાં છે મા પર દ્વિ ન દ્વિ ગ પદ અન્તે.

૧૩૧૬ વર્ણવાઘેશ્વરી^૧, { ૭ય+લગ. ૨૩, ૯૬, ૭૪૬
વાગેશ્વરી^૨. { ૧૨, ૧૧ યતિ.

૨૦ વર્ણવાઘેશ્વરી બાર રુદ્રે, ધરી યા ગણો સાત લાગા પદે.

૧ પિંગલાદર્શમાં ચારનવાઘેશ્વરી(અશુદ્ધ)નામ જણાવી તેમાં ૧૨, ૧૧

૨૩ વિકૃતિ છંદ.

વર્ણમેઢ.

૩૨૯

યતિ કહી છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં વાગેશ્વરી નામ પળ અશુદ્ધ છે.

૧૩૧૭ વિપુલાયિત. મન+જમ+નજ+રલગ. ૨૮,૧૭,૪૦૧
માના દે જ મ પર ના જ આળ ર લ ગ વિપુલાયિતે બધે પદે.

૧૩૧૮ કાલિકા^૧, { ૩રન+રલગ. ૨૮,૬૨,૭૭૯
કાલકા^૨. { ૧૨, ૧૧ યતિ.

^{૩૧} આર રુદ્ર યતિ આળ રાન ત્રણ, તે પછી રલગ કાલિકા પદે.

૧ પિંગળાદર્શમાં કાલિકા નામ આપી તેમાં ૧૨, ૧૧ યતિ કહી છે.

૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આ નામ છે તે કાલિકાનો અપભ્રંશ છે.

૧૩૧૯ પારાવારાન્તસ્થ^૧, { ૩મ+સમ+સત+લગ. ૩૨,૭૦,૧૪૬
પારાવારાન્ત^૨. {

પારાવારાન્તસ્થે છે મા તો ત્રણ સામા પર સત અન્તે લાગ કરો.

૧૩૨૦ રામાવદ્ધ. { મ,મ,સ,મ,ત,ન,ત,લ,ગ. ૩૩,૯૪,૮૦૧
{ ૧૦,૪,૯ યતિ.

રામાવદ્ધે રચ મ મ સા મા, ત ન તા લા, ગ દશ યુગે સ્વંડ યતિ.

૧૩૨૧ વિલમ્બલલિત, વિલ. ૩જસ+જ+લગ. ૩૧,૨૮,૧૪૨
વિલમ્બલલિતે રચો ત્રણ જસા પછી જ પર લાગ અન્ત કરો.

૧૩૨૨ વસુરત્ન^૧, વસુરયણ^૨. ૬મ+તજ+લગ. ૩૧,૬૭,૦૩૧
આ વસુરત્ન વિષે ધર પાંચ મ તે પર તા જા પર લાગ પદે.

૧ ચિત્રસેન ટીકાવાળા નાગપિંગળમાં છે. ૨ માગધી પિંગળછંદોગ્રંથમાં છે.

૧૩૨૩ સુંદરિકા^૧, સુંદરી^૨, { ૨સ+મસ+ત+૨જ+લગ.
સુંદરિયા, સુંદર^૩. { ૩૧,૯૦,૦૪૪.

અર બે સ પછી માસ કર તને બે જા પર છે લ ગ સુંદરિકા.

૧ પ્રાકૃત પિંગળમૂત્ર, વાળીભૂષણ, શબ્દકલ્પદ્રુમ એકેયમાં યતિ કહી નથી. છંદોલતા અને છંદ:કામદુઘાવત્સમાં ૭,૬,૧૦ યતિ કહી છે.

૨ સુંદરીવૃત્તમાં ૭,૬,૧૦ વર્ણે યતિ પિંગળાદર્શમાં કહી છે. પળ પ્રાકૃ-

૪૦૦

રળાપૈંગલ.

સમવૃત્ત.

ત પિંગલસૂત્ર, વાળીભૂષણ, છંદોમંજરી, છંદોર્ણવ તથા છંદ:પ્રભાકરમાં
યતિ કહી નથી, પણ બોલતાં પઢાયછે. ૩ સુંદર-ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

૧૩૨૪ ઢમ્બલયા. ત+૬જ+લગ.

૩૧,૯૧,૦૧૭

તા ઉપર જા. છ કરી લગ છેવટ પાદ ધરી રચ ઢમ્બલયા.

માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં એનું ચરણ ૩૨ માત્રાનું કહી તે વૃત્તના પિં-
ઢમાં ૩૬ ગુરુ ૫૬ લઘુ અને ૯૨ વર્ણ તથા ૧૨૮ સર્વ માત્રા કહી છે, તે
આ માપને મળતું છે.

આમાં એક કર્ણ (SS), ગણ ઉપર ૬ સગણ થાયછે.

૧૩૨૫ મલ્હિકા^૧, માનિની^૨,
સુમુખી^૩, સઘૈયા^૪,
કુંદસઘૈયા.

૭જ+લગ. ૩૧,૯૧,૧૧૮

જ સાત ધરી લગ અન્ત કરી મલિકા-સુમુખી રચ કુંદ કવિ!

- ૧ છંદ:પ્રભાકર, તેમાં યતિ કહી નથી. પિંગલદર્શમાં મલિકા નામ છે.
- ૨ છંદ:પ્રભાકર, છંદોર્ણવ, છંદસાર એમાં યતિ કહી નથી. અંક ૩૨૩
મે ૮ વર્ણનું મલ્હિકા નામનું વૃત્ત જૂદું છે. ૩ છંદોબોધ, છંદ:પ્રભાકર.
- ૪ છંદોર્ણવ.

૧૩૨૬ વિરાજિત^૧, શ્રવણાભરણ^૨, સઘાઈ. ૩ } ત+૬જ+લગ.
૩૧,૯૧,૧૨૦

ન ગણ પછી છ જ ને લગ આળ વિરાજિત ને શ્રવણાભરણે.

૧-૨. વાગ્વલ્લભ. ૩ સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી, રાગ જારકુરંજી, તાલ
ચંદ્રકાન્તા, માત્રા ૩૦, મધ્યકાલ. રામકૃષ્ણ કવિકૃત ભગવતી પદ્ય પુષ્પાં-
જલી નામે સ્તોત્ર અને શંકરાચાર્ય કૃત યમુનાષ્ટક આ વૃત્તમાં છે તે જૂદ
જૂદા રાગમાં ગવાયછે. વૃત્તદર્પણમાં ૭, ૬, ૬, ૪ યતિ કહેછે. તે પ્રમાણે
યમુનાષ્ટકમાં ઘણોચરો નિયમ સચવાયો છે.

૧૩૨૭ સુધાલહરી.

ત+૬જ+લગ. ૩૧,૯૧,૧૨૦

ન. પર છ જા પર અન્ત લગા, હર શાસ્ત્ર છેયે, જ સુધાલહરી.

મંદારમરંદચંપૂમાં ૧૧,૬,૬ યતિ છે.

૧૨૩ વિકૃતિ છંદ.

વર્ણમેઠ.

૪૦૧

૧૩૨૮ અદ્રિતનયા. નજ+૨ભજ+મલગ. ૩૮,૬૧,૪૨૪

ન જ પર વે મ જા ધર પછી મ લા ગ કર પાદ અદ્રિતનયા.

પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્ર, છંદોમંજરી, અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં યતિ કહી નથી, તેમાં જણાવ્યું છે કે, આનેજ વીજા અશ્વલલિત નામ આપે છે. પરંતુ વાળી-ભૂષણમાં યતિ ન માર્ગને અશ્વલલિતથી આવૃત્ત જૂઠું માન્યું છે. વાગ્વલ્લભમાં યતિ કહી નથી અને અદ્રિતનયા તથા અશ્વલલિત એમ બે નામ એકઠાં આપ્યાં છે.

૧૩૨૯ અશ્વલલિત^૧, { નજ+૨ભજ+મલગ. ૩૮,૬૧,૪૨૪
લલિત^૨. { ૧૧, ૧૨ યતિ.

ન જ પર વે મ જા ધર પછી, મ લા ગ શિવ સૂર્ય અશ્વલલિતે.

૧ વૃત્તરત્નાકર, છંદ:શાસ્ત્ર, અને મંદારમરંદચંપૂમાં અશ્વલલિતના ન,જ,મ,જ,સ,જ,ન,લ,ગ ગણ આપ્યા છે. પરંતુ તે પ્રમાણ પ્રયોગથી વિરુદ્ધ હોતાં તેમાં મૂલ થયેલી જણાય છે, છંદોલતામાં ન જ મ જ મ લ ગ એવું માપ છે તેમાં પૂર્ણ મૂલ થઈ છે.

૨ પિંગલદર્શમાં અદ્રિતનયા કે અશ્વલલિત એકે નામ ન આપતાં એકલું લલિત નામ આપી તેમાં ૧૧, ૧૨ યતિ કહી છે. અગિયાર અક્ષરમાં પૃષ્ઠ ૨૯૦ અંક ૫૯૭ મે લલિત નામનું પ્રસિદ્ધ વૃત્ત જૂઠું છે.

૧૩૩૦ મત્તાક્રીડ^૧, મત્તા- { ૨મ,ત,૪ન,લગ. ૪૧,૯૪,૦૪૯
ક્રીડા^૨,વાજિવાહન^૩ { ૮, ૧૯ યતિ.

મત્તાક્રીડે વે મા છે તા, ચતુર ન પર લ ગ વસુ તિથિ યતિ છે.

૧ મત્તાક્રીડ નામ આપી છંદ:શાસ્ત્ર, છંદોમંજરી, અને વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં ૮, ૧૫ યતિ કહી છે. પરંતુ છંદોલતા, છંદોબોધ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, શબ્દકલ્પદ્રુમ, સંસ્કૃત પ્રોસડી અને પિંગલદર્શમાં ૮ તથા ૧૫ ને બદલે ૫, ૧૦ યતિ કહી છે, તે મૂલનો અર્થ સોટો સમજાવવાથી મૂલકરી જણાય છે, એવો સ્પષ્ટ લેખ વૃત્તરત્નાકરની ટીપ પૃષ્ઠ ૫૪ મે પણ આપ્યો છે.

૨ છંદ:પ્રમાકરમાં યતિ કહી નથી અને આ નામ આપ્યું છે.

૩ નારાયણભટ્ટી પ્રમાણે આ નામ છે.

४०२

रणपिंगल.

समवृत्त.

१३३१ अमरचमरी. ७न+लग.

४१,९४,३०४

हय नगणपर लग थको पद रच कवि! अमरचमरी.

१३३२ केकिनीशारदा. १२,११यति. ७र+गल. ४७,९३,४९१

बार रुद्रे यति सात रा अन्तमां, गाल छे केकिनीशारदा पाद.

१३३३ संभृतशरधि: २भनय+स+गल. ९०,४९,३७९

संभृतशरधि विषे बे भानय पर स तथा गाल पदे अन्त.

१३३४ चकोर^१, चित्तपदा^२, } ७भ+गल. ९९,९१,८६३
सवैया, ललिता^३.

भा गण सात तथा गलथी रच चित्तपदा-ललिता च चकोर.

१ वाग्बल्लभ. २ छंदोलता, वृत्तदीपिका. ३ छंदोलता.

१३३५ मंजुल: ७भ+गल. ९९,९८,८६३

१२,११ अक्षरे एटले १६ ने १९ मात्राए यति.

सात भ ने गल अन्त धरी रवि, रुद्र यति कर मंजुल पाद.

१३३६ सभा. १२,११यति. ७स+लल. ७१,९९,२३६

रवि रुद्र परे यति बे हय सा, गण अन्त ललार्थो सभा पद:

२४ संस्कृति छंद:

१,६७,७७,२१६ भेद छे. २४ वर्ण.

१३३७ वंशलोन्नता. रजर+२म+ज+र+म. ६,८८,२९९.

वंशलोन्नता विषे र जा रस ने बे मा छे जा पछी रथाय अन्ते मा छे.

१३३८ धौरेय, मानबिम्ब. २भ+२स+२न+स+म. १०,४६,२६३

बे भ परे द्विस पर बे न करी स पर मचरण करो धौरेये.

૨૪ સંસ્કૃતિ હંદ.

વર્ણમેઠ.

૪૦૩

૧૩૩૯ દેવ^૧, મહાભુજંગપ્રયાત, મહાભુજંગ^૨, } ૬ યૈ:
 ભુજંગ^૨, સુધાપ^૨, મહાનાગ^૩, સવૈયા. } ૨૨, ૨૬, ૭૪૬
 કરો આઠ યા દેવર્મા બાર છેદે, ભુજંગે-મહાનાગ પાદે સવૈયે.

૧ પિંગળાદર્શમાં આનું દેવ અથવા મહાભુજંગપ્રયાત નામ આપી ૧૨,
 ૧૨ યાતિ કહી છે.

૨ મહાભુજંગ, ભુજંગ અને સુધાપ એ ત્રણે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે. કાવ્ય-
 સુધાકર અને હંદોર્ણવમાં એને ભુજંગ કહે છે.

૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં મહાનાગ નામ છે.

૧૩૪૦ ઝૂલના. ૧૨, ૧૨ યાતિ. ૭સ+ય. ૨૯, ૨૯, ૨૩૨
 કર સાત સ ની પર યા ચરમે, યાતિ બાર પરે ઝૂલના પદે તું.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાંથી.

૧૩૪૧ ભાસમાનવિમ્બ, } રંજ+મંસ+જંમ+સય. ૩૧, ૦૨, ૬૩૬
 ભાસમાન.

ભાસમાનવિમ્બમાં રજ પર ભાસ છે જખા પર સય ભાસમાને.

આ વન્ને નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૩૪૨ ધૂવા. સ+૨જ+મર+સજ+ય. ૩૯, ૧૭, ૮૦૪
 સ પછી જેવે કર ભાર ને સજ આળ તે પર યા ધરી રવ ધૂવા.
 ચિત્રસેનટીકાવાલું માગધીપિંગલ.

૧૩૪૩ માધવિકા^૧, કોક, સવૈયા, }
 માધવી, મકરંદ^૨, વામ^૩, } ૭જ+ય. ૩૯, ૨૯, ૧૧૮
 વામ^૪, વામા^૫, મંજરી^૬.

જ સાત પછી ય પદે ધરી મંજરી-માધવિકા રવ કોક-સવૈયા.

૧ હંદોર્ણવમાં આ નામ છે, તે જણાવે છે કે ભાષામાં આનું નામ
 પ્રામાં છે. ૨, ૩ આ વન્ને નામ ભાષા હંદોર્ણવમાં છે.

૪ આ વામનું અપભ્રંશ રૂપ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

૫ હંદોર્ણવ. ૬ કાવ્યસુધાકર અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આ નામ છે.

૧૩૪૪ સમાહિત. ન+૬જ+ય. ૩૯, ૨૯, ૧૨૭

૪૦૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

ન પર છ જા ધર તે પર યા કર ને રચ પાદ સમાહિત કરા.

૧૩૪૫ ત્રિગાહિતગેહ, ગાહિતગેહ, ગાહિતદેહ.

૩ન+ય+મ ન+જય.

૩૬, ૩૮, ૨૭૨

ત્રણ ન પર ય ધર મન આળી જાં યા જોડ પદ ત્રિગાહિતગેહે.

આ ત્રણે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૩૪૬ અધીરકરીર. મ+૨ન+મસ+નજ+ય. ૩૬, ૫૩, ૧૧૩

મા ને વે ન પર મ સ કરી ન જ પર યા ચરણ અધીરકરીરે.

૧૩૪૭ તન્વી^૧, } મત+ન+સમ+મ+નય. ૪૧, ૫૫, ૩૬૩
તન્વીસ^૨. } ૫, ૭, ૧૨ યતિ.

ભા ત પછી ના, કર સ મ પર ભા, ના ય થકી શર હય રવિ તન્વી.^{૫ ૭ ૧૨}

૧ વૃત્તરક્ષાકર, છંદોમંજરી, વાગ્વલ્લભ, અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, इत्यादिમાં આ નામ અને યતિ છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

૧૩૪૮ અર્દિત, નર્દિત. ૬મ+ન+ય. ૪૧, ૫૬, ૮૫૫

અર્દિત નર્દિત માંદા છ મા ગણ, તે પર ના પર ય ગણ ધરોજી.

અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ૧૨, ૧૨ યતિ આવે છે.

૧૩૪૯ પાર્ષતસરણ. મન+ય+મ+૩ન+ય. ૪૧, ૯૦, ૩૩૫

પાર્ષતસરણ પદે માના છે યા પર મ પર ત્રિ ન પર ય અન્તે.

૧૩૫૦ કોકપદ. ૬મ+સમ+૩ન+ય. ૪૧, ૯૩, ૪૭૯

કોકપદે મામાં પર સા મા ઉપર ત્રણ ન પર ય ગણ કરોજી.

૧૩૫૧ વૈકુંઠધામા. ૮ર. ૧૨, ૧૨, યતિ. ૪૭, ૯૩, ૪૯૧

બાર ને બાર છેદો અને આઠ રા, આળજો આમ વૈકુંઠધામા પદે.

૧૩૫૨ સ્વૈરિણીક્રીડન, ગંગોદક,
જાનકી, સ્વંજના, ગંગાધર,
લક્ષ્મી, લચ્છી, સૈયા. } ૮ર. ૪૭, ૯૩, ૪૯૧

૨૪ સંસ્કૃતિ છંદ.

વર્ણમેઝ.

૪૦૫

સ્વૈરિણીક્રીડને આઠ રા આણજો પાદ પાદે તમે શોભતા જોઈને..

- ૧ મંદારમરંદચંપૂમાં આ વૃત્ત છે, છદ્રે અક્ષરે યતિ લઈ ઠીક બોલાયછે.
 ૨ વાગ્વલ્લભમાં યતિ કહી નથી. ભાષાછંદોમંજરીમાં પણ તેજ પ્રમાણે છે.
 ૩ છંદોલતા. ૪ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. ૫, ૬ છંદ:પ્રભાકરમાં છે, પણ તેમાં યતિ કહી નથી.

૧૩૫૩ ઉત્કટપટ્ટિકા. તજ+રજ+નસ+રર. ૪૮, ૪૮, ૩૦૧
 છે ઉત્કટપટ્ટિકા પદે ત જા પર ર જ પર ના સા પછી રાર છે.
 વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૧૩૫૪ વિપક. ૧૬, ૮ યતિ. ૪ જર. ૧૧, ૯૨, ૬૦૬
 વિપક પાદ સોઝ આઠ એમ બે વિરામ ને, રચાય ચાર જારથી.
 ચિત્રસેનટીકાવાળા માગધીપિંગલમાંધો.

૧૩૫૫ અરસાત, મકરંદ, અલસા. ૭મ+ર. ૧૯, ૯૧, ૮૬૩
 સાત મ આણ ર અન્ત પદે અલસા-મકરંદ અને અરસાતમાં.

૧ છંદોર્ણવમાં સવૈયા પ્રકરણમાં આ તથા અલસા નામ છે. ૨ ગણ-
 પ્રસ્તારપ્રકાશ. ૩ કાવ્યસુધાકર.

૧૩૫૬ શમ્બર. { ન+મમ+રન+મમ+ર. } ૧૯, ૯૩, ૯૧૨
 { ૬, ૬, ૬, ૬, યતિ. }

છછછ છો યતિ, ના પર છે મમા, પર રના મ મ, રા પછો શમ્બર.
 દ્રુતવિલંબિત (પૃષ્ઠ ૩૧૧ અંક ૭૩૭મે) ન+રમ+ર=૧૨ વર્ણનાથી વમણ.

૧૩૫૭ { ડુમિલા, મદિરા, દ્વિમિલા^૧,
 ડુર્મિલ^૨, ચંદ્રકલા^૩, દોમલયા,
 સવૈયા, મુકુન્દ, રૂપમકરંદ,
 ઘોટક^૪. } <સ. ૭૧, ૯૦, ૨૩૬

ડુમિલા-મદિરા-દ્વિમિલા રચજો સગળો કુલ આઠ વિચાર કરી.

૧ વાગ્વલ્લભ, ૨ છંદોમંજરીનું પરિશિષ્ટ, ભાષાછંદોમંજરી. ૩ ભાષા-
 છંદોમંજરી. ૪ મંદારમરંદચંપૂ.

૪૬૬

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

૧૩૬૮ { દુર્લતિકા^૧, માધવી^૨, દુર્મિલા^૩,
દુર્મિલકા^૪, દુમેલા^૫. } <સ. ૭૧, ૯૦, ૨૩૬
<૬, ૬, ૧૦ યતિ.

વસુ ને છ દશે યતિ, દુર્લતિકા વઝો, માધવામાં વસુ સા પદ છે.

૧, ૨ દુર્લતિકા નામ અને ૮, ૬, ૧૦ વર્ણે યતિ છંદોબોધમાં છે. ભાષામાં
એને માધવી કેહેછે.

૩ પ્રાકૃત પિંગળસૂત્રમાં દુર્મિલા નામ આપી તેમાં ૧૦, ૮, ૧૪ માત્રાએ
એટલે ૮, ૬, ૧૦ વર્ણે યતિ કહી છે, તે એકનું એકજ છે.

૪ દુર્મિલકા નામ વૃત્તદીપિકામાં આપી ૮, ૬, ૧૦ વર્ણે યતિ કહી છે;
વાગીભૂષણમાં દુર્મિલકા, દુર્મિલા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી.

૫ દુર્મિલા, દુમેલા નામ પિંગળદર્શમાં આપી ૧૨, ૧૨ યતિ કહી છે.
બોલવામાં પણ તે ઠીક છે.

૧૩૬૯ નેહપાલ. ૧૨, ૧૨ યતિ. મતર+સત+જમ+સ. ૮૦, ૪૬, ૨૪૧

બારે બારે નેહપાલ મા તર છે, સાતા પર જામ છે સ ચરમમાં

પિંગળદર્શમાં ૧૨, ૧૨ યતિ કહી છે.

૧૩૬૦ વેશ્યાપ્રીતિ. મ મ+ય મ+ન મ+ન સ. ૮૩, ૫૧, ૮૫૭

આઠે આઠે ત્રણ યતિ, છે વેશ્યાપ્રીતિ મ મ ને, ય મ પર ન મ ન સા,

મંદારમરંદચંપૂમાં આ વૃત્તમાં ૮, ૮, ૮ યતિ કહી છે.

૧૩૬૧ વોલ્લિતવેલ. ૩ મ+મ સ+ન ન+સ. ૮૩, ૬૮, ૫૭૭

વોલ્લિતવેલ વિષે ત્રણ ભા ને મા સ પછી ન ન ચરમ સ રચજો.

વાગ્બલ્લભ.

૧૩૬૧ (અ.) અતુલપુલક. ૭ ન+સ. ૮૩, ૮૮, ૬૦૮

અતુલપુલક કવિવર! રચ હય ન ગણપર સર્થો ચરણે.

આ વૃત્ત વાગ્બલ્લભ પ્રમાણે છે.

૨૫ અતિકૃતિ છંદ.

વર્ણમેઢ.

૪૦૭

૧૩૬૨ આભાર^૧, સવૈયા.

૯ત. ૯૧, ૮૬, ૯૮૧

આળો તમે આઠ ત્ત્ર પાદ પાદે ગળી નામ પાડો સવૈયા ચ આભાર.

૧ છંદોર્ણવ તથા કાવ્યસુધાકર અને છંદ:પ્રભાકર.

૧૩૬૩ સુખદા^૧, વિષ્ણુ,

સુરેશ્વર, કોકી,

મુક્તાહરા^૨, મુક્તહરા^૩,સવૈયા, માધવી^૪.

૯જ. ૧, ૧૯, ૮૩, ૭૨૬

૧૨, ૧૨યતિ.

૨૨૭ સુખદા^{૧૨} રવિયૈ યતિ કોકી, સુરેશ્વર આઠ જ માધવી-વિષ્ણુ.

૧ પિંગળાદર્શમાં સુખદા નામ આપી ૧૨, ૧૨યતિ કહી છે.

૨ છંદોર્ણવ. ૩ છંદ:પ્રભાકર. ૪ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧૩૬૪ મેદુરદન્ત^૧, કિરીટ^૨, કિસ્ત^૩,માધવિકા, કરીટી^૪.

૯મ. ૧, ૪૩, ૬૦, ૪૭૧

૧૨, ૧૨ યતિ.

મેદુરદન્ત-કિરીટ વિષે રવિ, છેદ ધરી રંચે આઠ મ પાદજ.

૧ વાગ્વલ્લભમાં યતિ કહી નથી. ૨ વાળીભૂષણ, છંદ:પ્રભાકર, પ્રાકૃત-પિંગળસૂત્ર અને વાગ્વલ્લભમાં આ નામ છે પળ એકેયમાં યતિ કહી નથી.

૩ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં આને ત્રીજા પ્રકારનો સવૈયો કહ્યો છે; પિંગળાદર્શમાં કિરીટ અને કીરત નામ આપી ૧૨, ૧૨ યતિ કહી છે.

૪ કરીટી ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

૨૫ અતિકૃતિ અથવા અભિકૃતિ છંદ.

૩, ૩૫, ૫૪, ૪૩૨ મેદ છે. ૨૫ વર્ણ.

૧૩૬૫ શંભુ.

ચચ્ચારૈ યતિ.

૯મ+ગ.

૧

શંભુવૃત્તે, પાદે પાદે, આઠે મા ને, ગા આળાને, ચારે ચારે, છેદો લાવે છે.

શંભુ નામનું બીજું વૃત્ત પાછલ જુઓ વર્ણ ૧૯ અંક ૧૧૯૪ મે.

૧૭૦૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૩૬૬ વ્યાકોશકોશલ. ત મ+ય મ+૩સ+જ ગ. ૧૪,૨૨,૯૬૬
 વ્યાકોશકોશલ ત મો,યામા પર ત્રણ સા,જગ આઠ હયે દશે યતિ.

વાગ્વલ્લભમાં આ નામ તથા ૮,૭,૧૦ યતિ છે.

૧૩૬૭ શરભૂરિણી. રસ+જજ+ભર+સય+ગ. ૨૯,૭૬,૬૦૩
 રાસ છે જજ છે પછી ભર છે અને સય અન્ત ગાશરભૂરિણી પાદે.

૧૩૬૮ હીળહૈયંગવીન. ૮ર+ગ. ૪૭,૯૩,૪૯૧

આઠ રા પાદ પાદે તમે આળજો શોભતા વૃત્તમાં હીળહૈયંગવીને.

૧૩૬૯ કમલા, મુદિર, મહી, મુમિલા, માધવી, અમલા, ચંદ્રકલા,
 મુછંદ, મુંદરી, સવૈયા, મુખદા, મુખદાનિ.

૧૨,૧૩ યતિ. ૮સ+ગ ૭૧,૯૦,૨૩૬

કમલા-મુમિલા-મુદિરે રવિયે, યતિ ને ધર આઠ સને ગ વળી તું.

૧ વાગ્વલ્લભ, તેમાં યતિ કહી નથી. ૨ છંદ:સારમાં આ માપથી મલ્લિકા
 નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. ૩ પિંગળાદર્શમાં આ નામ આપી તેમાં
 ૧૨,૧૩ યતિ કહી છે. ૪ છંદરત્નાવળી. ૫ કાવ્યસુધાકર. ૬ ભગવત્પિંગલ
 ૭ છંદબોધ. અને ૮ ગણપ્રસ્તાર-પ્રકાશમાં અનુક્રમે એ નામ છે પણ તે
 ગ્રંથોમાં યતિ કહી નથી.

૧૩૭૦ નીપવનીયક, } મનેન+સમ+૩સ+ગ. ૧૨,૦૨,૮૧૯
 વનીપક, નીપક. }

મા ન ન પર સ મ પર ત્રણ સા છેવટ ગુરુ નીપવનીયક વૃત્તે.

૧૩૭૧ કુમુદમાલા. ન ત સ મ ય + ન ત સ ગ. ૭૯,૭૬,૮૦૮
 અથવા (ન+કર્ણગણ (।।। S S) એવા પાંચ યતિના પાંચ દૂકડા.)

કુમુદમાલા, ન ત સ મ યા, ન ત સ ગા છે, યતિ શરે છે, શર શર ના
 અથવા

નગણ કર્ણે, પચિશ વર્ણે, ક્રમ કરીને, શર ધરીને, કુમુદમાલા.

२५ अतिकृति छंद.

वर्णमैल.

४०९

१३७२ रसिकरसाला. नन+सस+भतन+सग. ८२, ८३, ९०४

नन पर सस धर भातन आणी सग पादे रच रसिकरसाला.

१३७३ विरहविरहस्य. मन+नत+यन+नस+ग. ८३, ६२, ४८९

माना छे नत पर यन पूठे नस अन्ते ग पद विरहविरहस्ये.

१३७४ भास्कर, भास्करविलसित. { मन+ज+यम+नन+सग.
८३, ८१, ३११

भास्कर भन पर जा धर या भातेपर नन पर सग कर शाण.

१३७५ चित्तचिंतामणि. { ३र+नज+३त+ग. ९९, ९२, ४६७
९, ८, ८ यति.लोक^३ राने नजा लोक^३ ता, यति नव आठ अन्ते, गछे चित्तचिंतामणी.१३७६ गुणमालाधरा. { ७भ+त+ग. १, ०१, ८६, १६७
१२, १३ यति.छे^{१२} रवि ने जखथी^{१३} यति बे पद, सात भथी रचजो गुणमालाधरा.

१३७७ वल्लरी, वल्लरिका. ५न+जन+ज+ग. १, २९, १७, ३७६

शर^५ नगण पर जन धर जगण कर अन्त ग चरण वल्लरी.

१३७८ दास. ६, ६, ६, ७ यति. ४सभ+ग. १, ३९, ८१, ९९६

छ छ चक्के^६ हय^७, यति आणो कवि^४ युग साभा पर, ग धरी दास करो.

पिंगळादर्शमां उपर प्रमाणे यति छे.

१३७९ बंधूर. (छंदोलता) ४न+२स+२भ+ग. १, ४२, ७०, ४६३

चतुर^४ नगण पर द्वि स धर द्वि भ अन्त ग बंधूर पदे करजो.१३८० शिबिका^१, { ८भ+ग. १, ४३, ८०, ४७१
चारु^२, सारु. { १२, १३ यति.

૪૧૦

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૩
વાર વઢી જસ ઉપર છે યતિ, મા ગણ આઠ પઢી ગ કસ્યે શિવિક.

૧ વાગ્વલ્લભમાં છે પળ તેમાં યતિ નથી. ૨ પિંગલાદર્શમાં ૧૨, ૧૩ યતિ કહી છે, અને તેમ બોલાય પળ છે.

૧૩૮૧ ભાવિનીવિલસિત. ૪રન+ગ. ૧, ૧૪, ૪૧, ૬૯

ચાર છે રન ગણો તથા ચરમ મા ધરો ચરણ ભાવિનીવિલસિતે.

૧૩૮૨ કલકંઠ. { ૮, ૮, ૯ યતિ. સજ+નજ+મનર+નગ.
૧, ૧૪, ૬૧, ૩૧૬

કલકંઠ સા જ પર, ન જ છે મ નાર નગ, યતિ આઠ આઠ નવર
આ નામ અને યતિ મંદારમરંદચમ્પૂમાં છે.

૧૩૮૩ વિશેષકવલિત, વિશેષિત. { ૨ન+૨મ+૩જ+નગ.
૧, ૬૧, ૭૧, ૧૬૮

પ્રથમ ન ગણ બે આવે બે મા લોક જા પદ થાય વિશેષકવલિતે.

૧૩૮૪ અભ્રમ્રમણ. તન+મસ+૪ન+ગ. ૧, ૬૭, ૭૪, ૭૧૭

અભ્રમ્રમણ વિષે તા ના પર મા સ કર ચતુર ન ધર ગ ચરમે.

૧૩૮૫ ક્રૌંચપદા^૧, { ભમસ+મ+૪ન+ગ ૧, ૬૭, ૭૬, ૩૯૧
ક્રૌંચપદા^૨. { ૧, ૧, ૮, ૭ યતિ.

ક્રૌંચપદામાં, મા મ સ છે મા, યુગ ન પર ગ શર શર વસુ હય છે.

૧ છંદ:શાસ્ત્ર, વૃત્તરત્નાકર, શબ્દકલ્પદ્રુમ, છંદોલતા અને છંદો-
મંજરીમાં ક્રૌંચપદાના ઉપર પ્રમાણે ગણ તથા યતિ છે.

૨ ક્રૌંચપદા નામ વાગ્વલ્લભમાં છે, તેમાં ઉપર પ્રમાણે ગણ અને યતિ છે. તેણે છંદોમંજરીનું અક્ષરે અક્ષર માપ ઉતારી લીધું છે. માત્ર પ્રારંભમાં ક્રૌંચ શબ્દ ફેરવીને ક્રૌંશ શબ્દ મૂક્યો છે.

પિંગલાદર્શમાં ક્રૌંચપદામાં અમનમનનનનગ એનું માપ અને ૫, ૫, ૮, ૭ યતિ કહી છે, પળ છંદ:શાસ્ત્રમાં “મ્મૌ સ્મૌ નૌ નૌ ગ” ઇત્યાદિ સૂત્ર છે, તેમાં ત્રીજો ગણ સ છે, ત્યાં આગલ નની ખ્રાન્તિ થવાથી પિંગલાદર્શમાં મ્મૌ સ્મૌ નૌ નૌ ગ એમ ઉતાયું છે, તેથી જ તેમાં મૂલ થઈ છે.

૨૫ અતિકૃતિ છંદ.

વર્ણમેલ.

૪૨૧

૧૩૮૬ અલકા, અલિકા. <ન+ગ. ૧,૬૭,૭૭,૨૧૬

ચરણ ચરણ પ્રતિ વસુ નગણ પર ચરમ ગ કર તું અલકા.

૧૩૮૭ મહાપલ્લીપ્રકાશ. <ય+લ. ૧,૯૧,૭૩,૯૬૨

રવો મહાપલ્લીપ્રકાશે બધા આઠ યા ને પછી લા ધરી પાદની માંહ.

આ વૃત્ત વાગ્વલ્લભમાં છે. મુજંગપ્રયાતનાં બે ચરણોમાં એક લઘુ ઉમેરવાથી આ વૃત્ત થાય છે.

૧૩૮૮ સૌદામનદામ. ૪સ+નજ+યસ+લ. ૨,૩૯,૨૯,૦૮૪

રવ ચાર સ ને ન જ ને ય સ ને લ ચરમમાં કર સૌદામનદામ.

૧૩૮૯ અરવિંદમુખી, અરવિંદ. <સ+લ. ૨,૩૯,૬૭,૪૧૨

૧૨,૧૩ યતિ.

અરવિંદમુખી વસુ સા ધરતાં, પર લા કરતાં રવિ તેર વિરામ.

૧ પિંગલાદર્શમાં આ નામ અને યતિ છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧૩૯૦ હરિ. ૨સ+ભસત+૩જ+લ. ૨,૮૭,૧૧,૮૬૮

યતિ સાત છેયે ને, યુગ વસુ સા બે, ને ભ સ તા, ત્રણ જા પર લા હરિ.

પિંગલાદર્શમાં ૭, ૫, ૪, ૮ યતિ છે, તેમાં શત્રુ અથવા રિપુની સંજ્ઞા ૫ લખી છે તે ભૂલ છે; ૫૮ અરિ કેહેવાય છે. ૧ કામ, ૨ ક્રોધ, ૩ લોભ, ૪ મોહ, ૫ મદ, અને ૬ મત્સર.

૧૩૯૧ લવિંગલતા^૧, કલાકુશલ^૨, વિજય,^૩ (વિજૈ).

૧૨, ૧૩ યતિ.

<જ+લ. ૨,૮૭,૬૦,૯૪૨

લવિંગલતા વસુ જા પર અન્ત, લ પાદ વિરામ કલાકુશલે રવિ.

૧ ભગવત્પિંગલમાં વંને નામ છે, પણ યતિ વિષે કશું કહ્યું નથી; અને તેણે ઉદાહરણમાં કહિંક ૧૧ અને કહિંક ૧૨ વર્ણે યતિ પાળી છે, તે અનિયામત છે એટલે ૧૨, ૧૩ યતિ પાઠવી ઠીક છે.

૨ વિંગલદર્શમાં એ નામ આખી ઉપર પ્રમાણે ગણ તથા યતિ કેહે છે.

૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં વિજયને બદલે વિજૈ એમ અશુદ્ધ પાઠ છે.

૪૧૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૨૬ ઉત્કૃતિ છંદ.

૬,૭૧,૦૮,૮૬૪ મેદ છે. ૨૬ વર્ણ.

૧૩૯૨ જીમૂતધ્વાન^૧, ગૌરી^૨. ૮મ+૨ગ. ૧

જીમૂતધ્વાને છઠ્ઠીશે લાંબા વર્ણોના આઠે માં બે ગુરુ ગૌરી અન્તે આવેછે.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૨ છંદોલતા.

૧૩૯૩ તનુકિલકિંચિત. ૩મ+નજન+તય+૨ગ. ૩૩,૯૯,૧૬૯

આઠે આશા^{૧૦} આઠે છેદો, છે તનુકિલકિંચિત મમ, માના જન તાયા ગાગા.

વાગ્વલ્લભમાં ૮,૧૦,૮ યતિ છે.

૧૩૯૪ વિનયવિલાસ. ૪નય+૨ગ. ૩૯,૯૪,૫૭૬

વિનયવિલાસે ચરણ વિષે ચાર નય પછી બે ગુરુ ચરમે આવેછે.

૧૩૯૫ વિશ્વવિશ્વાસ. { મ+૩ય+૨ર+૨ત+૨ગ. ૯૯,૧૧,૪૯૭
૧,૭,૭,૭ યતિ.

માને લોક યા, બે ર બે તા ગુરુ બે, વિશ્વવિશ્વાસ પાંચે, સાત સાતે વિરામો.

૧૩૯૬ અશોકાનોકહ. મમ+નમ+નર+૨ત+૨ગ. ૯૯,૩૪,૯૬૧

મામા છે નામ પર નર છે દ્વિ ત પર ગ બે અશોકાનોકહે પાદ પાદે.

૧૩૯૭ આભાસમાન. ૪ય+૪ત+૨ગ. ૯૯,૮૯,૨૨૬

રુચો ચાર યા ચાર તા અન્તે બે ગા આભાસમાને પદો ચાર એવાં રસેથી.

૧૩૯૮ વીરવિક્રાંત. મનજ+૧ત+૨ગ. ૯૯,૮૭,૦૬૫

જોડો ચાર ચરણ વીરવિક્રાંત માંહે મના જા પછી પાંચ તા અન્તે બે ગા.

૧૩૯૯ ઝૂલના^૧, { નસ+યન+રમ+જત+૨ગ. ૯૯,૦૭,૮૦૮
ઝૂલના. } ૮,૧૬ યતિ.

નસ પર યના કરો, રામ પર જાતને બે ગ વસુ પંદરે ઝૂલનામાં.

૧ માગધી પિંગલછંદોગ્રંથ પ્રમાણે.

૨૬ ઉત્કૃતિ છંદ.

વર્ણમેઢ.

૪૧૩

૧૪૦૦ અપવાહ^૧, અપવાહક. મ+૬ન+સ+૨ગ. ૧, ૦૩, ૮૮, ૯૦ ૧

મા છે ના છ પર સગણ, પર દ્વિ ગ યતિ, નવ છ છ શર, અપવાહે છે.

૧ વૃત્તરત્નાકર તથા વાગ્વલ્લભમાં ૯, ૬, ૬, ૫ યતિ કહી છે.

૧૪૦૧ વિકુઠકઠ ૪ રજ+૨ગ. ૧, ૧૧, ૮૪, ૮૧ ૧

થાયછે વિકુઠકઠ માંહ ચાર રા જ થાય અન્ત પાદ બે ગ આળવાથી.

૧૪૦૨ ચારુગતિ. ૨ન+સમ+નજ+રજ+૨ગ. ૧, ૧૨, ૦૨, ૮૧ ૬

દ્વિ ન પર સ મ ધરો ના જા થી ચારુગતિ વિષે રચાય રા જ અન્ત બે ગા.

૧૪૦૩ દ્વિતીયઙ્ગલણા. ન+૨સ+૨જમ+જ+૨ગ. ૧, ૨૨, ૪૯, ૮૨ ૪

ન પર દ્વિ સ બે જ મ ને જ છે દ્વિ ગા રચ દ્વિતીયઙ્ગલણ જરૂર સારા.

માત્રામેઢ ઙ્ગલણાના રાગમાં આ વૃત્ત બરાબર બેસતું નથી, કારણ કે આવા ગણથી બે માત્રા ઘટેછે, પણ ઉપર અંક ૧૩૯૯મે ઙ્ગલણાના જે ગણ આપ્યા છે તે વધારે ભરોસા પાત્ર છે. એટલે અમે આ માપ યથોચિત માનતા નથી, તોપણ માગથી પિંગલ્લહંદોગ્રંથમાં આ પ્રમાણે માપ હોતાં એને દ્વિતીયઙ્ગલણા એવું નામ આપી દાખલ કર્યું છે.

૧૪૦૪ પ્રિયજીવિત. ૮મ+૨ગ. ૧, ૪૩, ૮૦, ૮૭ ૧

છે પ્રિયજીવિતમાં વસુ ભા ગણ તે પર અંતવિષે ગુરુ બે ધરજોજી.

૧૪૦૫ રંજન. મનજ+નસ+૨ને+મ+૨ગ. ૧, ૪૬, ૬૩, ૯૯ ૧

૭, ૭, ૭, ૯ યતિ.

રંજન મુનિ હય, સાત શર મનજ, છે ન સ પર દ્વિ ન, ભા ગણ બે ગા.

૧૪૦૬ મસલસલાકા. { મમ+સમન+યત+ન+૨ગ.
૧, ૯૭, ૯૦, ૩૨ ૧

આઠે આઠે દશ મ મ, છે સા મા ના પર ય ત, ના છે બે ગા મસલસલાકા.

વાગ્વલ્લભમાં આ નામ તથા ૮, ૮, ૧૦ યતિ કહી છે.

૪૧૪

રળિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૪૦૭ ઉચ્ચિતકદન. મન+૩જ+૩ન+૨ગ ૧,૬૭,૬૭,૮૭૧
ઉચ્ચિતકદન વિષે મન છે ત્રણ જા પર ત્રણ ન પર ચરમ બે ગા.

૧૪૦૮ કુહકકુહર. ૨ન+મય+૨ન+મય+લગ. ૧,૯૧,૩૨,૯૯૨
કુહકકુહરમાં બે ના તથા મા ય પર દ્વિન પછી માયા અને લાગ છે.

૧૪૦૯ સૂરસૂચક. મસજ+૩સ+૨ય+લગ. ૧,૯૨,૪૮,૯૮૧
મા સા જા પદ સૂરસૂચક વિષે ત્રણ સા પર બે ય આળો લગા અન્તમાં.

૧૪૧૦ વિષાળાશ્રિત. { યન+૨મ+જત+સય+લગ.
૧,૯૮,૧૬,૬૧૦

વિષાળાશ્રિતવિષે યના છે ર મ અને જતા છે સય તથા લગા અન્તમાં.

૧૪૧૧ વિનિદ્રસિન્ધુર. ૪ર+૨ જ ર+લગ. ૨,૨૩,૬૯,૪૨૭
ચાર રા આળજો બે જરા જાળજો વિનિદ્રસિન્ધુરે ધરો લગા પદે પદે.

૧૪૧૨ શકુન્તકુન્તલ. { મ+૨ર+૨ન+૨જર+લગ.
૨,૨૩,૮૦,૧૭૭

માને બે રા ન બે ને ર જા, ર પર લગ ને, હયે દશે શકુન્તકુન્તલે.

૧ વાગવલ્લભમાં આ નામ અને ૯,૭,૧૦ યતિ છે.

૧૪૧૩ મુજગેરિત. મય+નત+૨ન+૨સ+લગ. ૨,૩૮,૧૩,૧૧૩

માયા ને ન તા છે દ્વિન, ર સા ને લગ યતિ વસુ હરે, હયે મુજગેરિતે.

પિંગળાદર્શમાં ૮,૧૧,૭ યતિ છે.

૧૪૧૪ મુજંગવિજૃંભિત. મમત+૩ન+૨સ+લગ. ૨,૩૮,૧૪,૮૪૯

આઠે રૂદ્રે મા મા તા છે, ત્રણ ન પર રસ પર લગા, મુજંગવિજૃંભિતે.

વૃત્તરત્નાકર, પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્ર, વાગવલ્લભ, અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં
૮, ૧૧, ૭ યતિ કહી છે. પિંગળાદર્શમાં ૮, ૧૨, ૬ યતિ કહી છે,
તથા હિંદુ પ્રમાણકરમાં યતિ કહી નથી, તે ઉપર જણાવેલા પ્રમાણ ગ્રંથોમાં
માપ નહિ જોવાથી બન્યું હશે.

૨૬ ઉત્કૃતિ હંદ.

વર્ણમેઢ.

૪૧૫

કથા ઇવી છે કે, ગરુડ, ભુજંગ (નાગ) પછવાડે પડયો હતો, તેને ભુજંગે પિંગઢ સમજાવવા માંડ્યું અને આ વૃત્ત સુધી સમજાવતો અને પ્રસ્તાર કરતો ચાલતાં ચાલતાં સસુદ્રકિનારા સુધી આવી પોહોંચ્યો, પછી સસુદ્રમાં પ્રવેશ કરી ગયો. તે ઉપરથી ભુજંગ=નાગ અને વિજૃમ્ભિત= પઢાયન=ભુજંગનું નાશી જવું, ઇવો અર્થ થાયછે.

૧૪૧૫ કાકલીકલકોકિલ. $\left\{ \begin{array}{l} \text{રસ} + \text{૨જ} + \text{ભર} + \text{સજ} + \text{લગ.} \\ ૨, ૮૧, ૪૨, ૪૨૭ \end{array} \right.$

કાકલીકલકોકિલે રસ ને દ્વિજા પર ભાર છે સજ અન્ત લાગ કરો.

૧૪૧૬ વીનાર^૧. ત+૭જ+લગ. ૨, ૮૭, ૬૦, ૯૪૧

વીનાર વિષે ગણ તા પર સાત જ તે પર અન્ત લગા ચરણે ધરજો.

૧ આ વૃત્ત મારવાડી હારિજશપિંગઢમાં છે.

૧૪૧૭ શૃંગલવલયિત. $\left\{ \begin{array}{l} \text{મ} + \text{૨ન} + \text{મમ} + \text{નન} + \text{જલગ.} \\ ૨, ૯૩, ૩૦, ૯૪૩ \end{array} \right.$

શૃંગલવલયિત પદ મા પર બેના છે મમ પર નન પછી જ લગા.

૧૪૧૮ વિરામવાટિકા. $\left\{ \begin{array}{l} \text{નજ} + \text{રસન} + \text{જર} + \text{ન} + \text{લગ.} \\ ૩, ૨૧, ૭૧, ૭૯૨ \end{array} \right.$

ચરણ વિરામવાટિકા નજ છે રસન પછી જ રા અને નગણ લગા.

૧૪૧૯ કર્ણાટક. તમ+૨જમ+૨ન+લગ. ૩, ૩૧, ૧૨, ૮૨૧

કર્ણાટકે તમ રચાય બેજમ અણાય બે ન પર લગ ચરમ વિષે.

૧૪૨૦ અરિદમન, $\left\{ \begin{array}{l} \text{૨મ} + \text{ત} + \text{૧ન} + \text{લગ.} \\ \text{અરિદલન.} \end{array} \right. ૩, ૩૧, ૧૪, ૧૧૭$

આઠે આશા આઠે બે મા, ત પર શર ન પર લગ, પદ અરિદમનમાં.

આ વૃત્ત માગધી પિંગઢહંદોગ્રથમાં છે અને તેમાં ૧૬, ૧૦, ૯ માત્રાં ઇટલે ૮, ૧૦, ૮ વર્ણે યતિ આળવા કેહેછે.

૧૪૨૧ કુંભક. ૨ન+૬ર+ગલ ૩, ૮૩, ૪૭, ૯૬૮

ચરણ ચરણ કુંભકે બેન છે ને છે છે રા ગણો ત્રે પછી અન્તમાં ગાલ.

૪૧૬

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૪૨૨ કલધુનિ. ૨સજ+નસ+૨ન+ગલ. ૧,૦૧,૯૯,૨૭૬

સજ બે પછી નસ પછી ન બે કલધુનિ પદમાંહ ચરમ ગલ થાય.

૧૪૨૩ વશમ્વદ^૧, સુખ^૨, સામન^૩, સાવન^૩, માગધી,
સવૈયો, અમ્બુજ, કુન્દલતા^૪, કિશોર^૫, માલતી^૬.

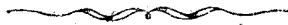
૧૨,૧૪ યતિ. <સ+૨લ. ૧,૭૯,૨૧,૮૮૪

^{૧૨}સવિયે યતિ છે ગણ સા વસુ^૮ બે, —લઘુ અમ્બુજ, સુખ, વશમ્વદ, સામન.

૧ આ નામ વાગ્વલ્લભમાં છે, પળ તેમાં યતિ નથી. ૧ એ નામ હંદ:પ્ર-
ભાકરમાં છે તેમાં યતિ નથી. ૩ એ બે નામ ગળપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.
૪ ભાષાહંદોમંજરીમાં છે. ૫ હંદ:શૃંગારમાં કિશોર નામ છે તેળે યતિ કહી
નથી, એ વૃત્ત પિંગલાદર્શમાં હંદ:શૃંગારમાંથી લીધું છે. પરંતુ ૧૨, ૧૪ યતિ
વોલાય છે તેથી તેળે તે પ્રમાળે યતિ આપી છે. ૬ હંદોર્ણવ.

૧૪૨૪ વિલાસ^૧. <મ+૨લ. ૬,૪૭,૧૨,૧૧૯^{૧૪}બારમનું યતિ ભા વસુ^૮ છે ગળ, ને લઘુ બેથર્કો થાય વિલાસ ચરળ.

૧ ગૌડપિંગલ તથા લલ્લપતજશસિન્ધુમાં અન્તે બે ગુરુ કહ્યા છે, પરંતુ
તેમ થવાથી તો ૧,૪૩,૮૦,૮૭૧ મું રૂપ અંક ૧૪૦૪ મું પ્રિયજિવિત
થાય છે, જેથી તે યોગ્ય નથી. પિંગલાદર્શમાં ૧૨, ૧૪ યતિ છે.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઢ.

૪૧૭

વર્ણદંડક.

છઁવીશ વર્ણ ઉપરાંતના સમ ચરણના પદ્યને દંડક કહેછે. પળ પિપીડિકા આદિ કેટલાંક છઁવીશ અક્ષર ઉપરાંતનાં પદ્ય છે તેની ગણના આમાં થતી નથી.

ઓછામાં ઓછા ૨૭ વર્ણ અને ઘણામાં ઘણા ૯૯૯ વર્ણનું એક પાદ થાય એટલે તેના એક ચરણનો વિસ્તાર છે; એવાં ચાર સમચરણનો એક દંડક થાયછે. છંદ:શાસ્ત્રમાં સૂત્ર છે કે,

દંડકો નૌર: ૭।૩૧।

૨ન+૨ આવવાથી દંડક થાય છે. આ સૂત્રની વૃત્તિમાં હ્રાયાધે ૨ન ઉપર ૭રગણ આવે એમ કહ્યું છે, પળ—

પ્રથમ ચંડવૃષ્ટિ:પ્રયાત: ૭।૩૨।

એ સૂત્રમાં મેહેલો દંડક ૨૭ વર્ણનો ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત થાયછે, એમ કહેછે, તો ૨ન ઉપર ઇચ્છા પૂર્વક રગણ આવે તે દંડક કહેવાય, એમ માનવામાં આવ્યું છે તે ઉચિત છે.

અન્યત્ર રાત માળ્ડવ્યાભ્યામ્ ૭।૩૩।

એ સૂત્રમાં એમ કહેછે કે, રાત અને માળ્ડવ્ય ઋષિયોએ આ ચંડવૃષ્ટિપ્રયાતને અન્ય સ્થાને બીજું નામ ઠરાવ્યું છે, પળ નારાયણભટ્ટ કહેછે કે એ ઋષિયોએ એનું બીજું નામ નથી ઠરાવ્યું.

શેષ: પ્રાચિત: ૭।૩૪।

આ ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત ઉપરાંત દંડકપ્રસ્તારપૂર્વક રગણ વધતો જાય તેની સામાન્ય સંજ્ઞા પ્રાચિત અથવા પ્રાચિતક કહેવાયછે. પછવાડે ગયેલા વર્ણછંદોમાં એકેકો વર્ણ વધતાં ૨૬ વર્ણ સુધી છંદ બનેછે, તેમ અહિં એકેકો ગણ વધવાથી પ્રાચિતક થાયછે.

૪૨૮

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

પ્રચિત અથવા પ્રચિતક એટલે વૃદ્ધિ પામેલું. અર્થાત્ અકેકો રગણ વૃદ્ધિ પામતો જાયછે, માટે એનું સામાન્ય નામ એવું કલ્પ્યું છે. કેટલાકનો અભિપ્રાય એવો છે કે, ૨ન ઉપર અકેકો રગણ વધારવાનું કથન છે તે દંડકના ચરણમાં વધારો કરવાનું સૂચવેછે. અને વૃત્તરત્નાકરની અવધૂરિ ટીકામાં કેહેછે કે, એ પ્રમાણે ચરણમાં રગણનો વધારો કરવાથી જે દંડક થાય તેનાં નામ અર્ણ, અર્ણવ એવાં છે તે નહિ પણ બીજાં કલ્પવાં. જો આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો નીચે દર્શાવેલા અર્ણ દંડકના પેહેલા ચરણમાં ૮ ર આવે તો બીજામાં ૯ આવે, ત્રીજામાં ૧૦ આવે, અને ચોથામાં ૧૧ આવે એટલે અર્ણની રચના નીચે પ્રમાણે થાય:-

પ્રથમ ચરણમાં $૨ન + ૮ર = ૩૦$ વર્ણ.

બીજા ચરણમાં $૨ન + ૯ર = ૩૩$ વર્ણ.

ત્રીજા ચરણમાં $૨ન + ૧૦ર = ૩૬$ વર્ણ.

ચોથા ચરણમાં $૨ન + ૧૧ર = ૩૯$ વર્ણ.

તેમજ અર્ણવમાં નીચે પ્રમાણે થાય:-

પ્રથમ ચરણમાં $૨ન + ૯ર = ૩૩$ વર્ણ.

બીજા ચરણમાં $૨ન + ૧૦ર = ૩૬$ વર્ણ.

ત્રીજા ચરણમાં $૨ન + ૧૧ર = ૩૯$ વર્ણ.

ચોથા ચરણમાં $૨ન + ૧૨ર = ૪૨$ વર્ણ.

એજ પ્રમાણે ઘ્યાલ, જીમૂત આદિના પ્રથમ ચરણમાં ૧૦, ૧૧ એમ અનુક્રમે ગણનો વધારો કરવો; પણ જો આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો સમ ચરણ રહેતાં નથી. પણ પ્રત્યેકમાં ત્રણ ત્રણ વર્ણ વધવાથી વિષમ થઈ જાયછે માટે એવો અર્થ કરવો કેવલ અયોગ્ય છે. અને નારાયણભટ્ટનો અભિપ્રાય પણ એમજ છે.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઠ.

૪૧૬

૨૭ વર્ણના દંડક

૧૪૨૫ ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત^૧, ચંડવૃષ્ટિ- } ૨ન+૭૨=૨૭ વર્ણ.
પ્રપાત^૨, ચંડવૃષ્ટિ^૩, ઉદર્પ^૪.

^૨ દ્વિ ન પર ^૭ હ્ય રાગણો ચંડવૃષ્ટિપ્રયાતે ધરો ચાર પાદો વિષે ભાવથી.

૧ છંદઃશાસ્ત્ર; ૨ વૃત્તરત્નાકર, પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્ર. ૩ છંદોવૃત્તમુક્તાવલી.

૪ માગધીપિંગલછંદોગ્રંથ.

ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત ઉપરાંત અકેકો રાગણ વધારતાં જે દંડકો થાયછે, તે વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકામાં તથા છંદઃશાસ્ત્ર આદિમાં નીચે પ્રમાણે જોવામાં આવેછે. તેમાં છંદોબોધમાં માત્ર અંક ૧થી ૬૨ સુધી નામછે, અને છંદોમંજરીમાં અંક ૧થી ૭૨ સુધીછે:—

ક્રમ,	નામ,	લક્ષણ,	વર્ણ.
૧૪૭૦	અર્ણ, દંડકતૃભંગી.....	૨ન+ ૮૨=	૩૦
૧૪૯૭	અર્ણવ.....	૨ન+ ૯૨=	૩૩
૧૫૦૨	વ્યાલ,† વિશેષશાલીન.....	૨ન+૧૦૨=	૩૬
૧૫૦૫	જીમૂત.....	૨ન+૧૧૨=	૩૯
૧૫૦૯	લીલાકર.....	૨ન+૧૨૨=	૪૨
૧૫૧૨	ઉદામ.....	૨ન+૧૩૨=	૪૫
૧૫૧૪	શંખ.....	૨ન+૧૪૨=	૪૮
૧૫૧૭	આરામ, અર્ક ^૧ , પન્નક ^૨ , વિશ્વવાહ. ૨ન+૧૫૨=		૫૧
૧૫૧૮	સંગ્રામ, ચંદ્ર ^૧ , તક્ષક ^૨ , } ૨ન+૧૬૨= ૫૪ પન્નરાગ, ચંદ્રેશ, કાલદંડ.		

† છંદોવૃત્તમુક્તાવલીની લિખિત પ્રતિમાં વ્યાજ નામ છે, તે ભૂલ જણાયછે.

૧ આ નિશાનવાળાં નામ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં છે.

૨ વૃત્તરત્નાકરની જનાર્દનની ટીકામાં આ નામ છે.

૧૨૦

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત

૧૫૧૯	સુરામ, ઈશ, પૌણ્ડક, ભોગીન્દ્ર.....	૨ન+૧૭૨=	૬૭
૧૫૨૧	ઘેકુંઠ, ભોગી, ઉદારપાદ.....	૨ન+૧૮૨=	૬૦
૧૫૨૨	સોતકંઠ, ઇંદ્ર.....	૨ન+૧૯૨=	૬૩
૧૫૨૩	સાર, પીયૂષ ^૧	૨ન+૨૦૨=	૬૬
૧૫૨૪	કાસાર, વારાહ ^૧	૨ન+૨૧૨=	૬૯
૧૫૨૫	વિસ્તાર, વાત ^૧	૨ન+૨૨૨=	૭૨
૧૫૨૬	સંહાર.....	૨ન+૨૩૨=	૭૫
૧૫૨૭	નીહાર.....	૨ન+૨૪૨=	૭૮
૧૫૨૯	મંદાર.....	૨ન+૨૫૨=	૮૧
૧૫૩૦	કેદાર.....	૨ન+૨૬૨=	૮૪
૧૫૩૧	સાધાર.....	૨ન+૨૭૨=	૮૭
૧૫૩૨	સત્કાર.....	૨ન+૨૮૨=	૯૦
૧૫૩૩	સંસ્કાર.....	૨ન+૨૯૨=	૯૩
૧૫૩૪	માકંદ.....	૨ન+૩૦૨=	૯૬
૧૫૩૫	ગોવિંદ.....	૨ન+૩૧૨=	૯૯
૧૫૩૬	સાનંદ.....	૨ન+૩૨૨=	૧૦૨
૧૫૩૭	સંદોહ.....	૨ન+૩૩૨=	૧૦૫
૧૫૩૮	નંદ.....	૨ન+૩૪૨=	૧૦૮

ઉપર પ્રમાણે પ્રમાણગ્રંથોમાં ૨ન કાયમ રાખી તે ઉપર અકેકો રગણ વધારીને જૂદા જૂદા દંડક રચવાનું કેહેવામાં આવેછે, ત્યારે માગધીપિંગલછંદોગ્રંથમાં ૯થી ૩૮નું ૭ રગણમાં અકેકાનો ઘટાડો કરીને નગણમાં વધારો કરવાનું કેહેછે, ૨ ન+૭૨નું રૂપ જો ઉપર લખવામાં આવ્યું છે તેને તે ઉદ્દર્પ નામ આપેછે અને તેના ભેદ ઉપર જણાવેલા ક્રમે નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઝ.

૪૨૧

૧૪૨૬ વિદ્યાધર, વિજ્ઞાહર.

૩ન+૬૨=૨૭ વર્ણ.

ત્રણ ન ગણ પર ^૬ ષટ રા ગણો ધારિને પાદમાં આળ વિદ્યાધરે દંડકે.

૧૪૨૭ સજ્જન.

૪ન+૫૨=૨૭ વર્ણ.

^૪ ચતુર નગણ પર ^૫ શર રગણો ધરો પાદ પાદે તમે સજ્જને દંડકે.

૧૪૨૮ દુઃખાકરો.

૫ન+૪૨=૨૭ વર્ણ.

^૫ શર નગણ પર ^૪ ચતુર રગણ ધરતાં વનેછે સ્વરો ભેદ દુઃખાકરો.

૧૪૨૯ વિરતિકલ્પ, વિરયિકલ્પો.

૬ન+૩૨=૨૭ વર્ણ.

^૬ ષટ નગણ ઉપર ધર ત્રણ રગણ વિરતિકલ્પમાં પાદ પાદે સ્વરે.

૧૪૩૦ મકર, મતિકર.

૭ન+૨૨=૨૭ વર્ણ.

^૭ હય નગણ પર ૨ ધર પ્રતિપદ મકર-મતિકર દંડકે પાદમાં.

૧૪૩૧ શુભંકર, સુહંકર.

૮ન+૧૨=૨૭ વર્ણ.

^૮ વસુ ન ગણ પર ૨ ગણ ધરો કવિવર! પ્રતિચરણ રચ શુભંકરે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે માગધીપિંગલ્લંદોગ્રંથમાં નગણ વધારી રગણ ઘટાડ્યા છે, પણ પ્રમાણગ્રંથોમાં એમ નથી. તેમાં તો ૨નગણ+૭ રગણનો ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત થાયછે, તેના ઉપર અકેકો રગણ વધારતાં ૯૯૯ અક્ષર સુધીનું એક પાદ કરવાને બે નગણ ઉપર ૩૩૧ રગણ સુધી વધારવાનું કેહેછે. એ હિસાબે તેના ૩૨૫ ભેદ થાયછે, તેમાંથી ૩૪ ભેદનાં નામ તો ગ્રંથોમાં પ્રાસિદ્ધ છે, તે ઉપર જણાવવામાં આવ્યાં. જનાર્દન, સુસ્વાનંદ, આદિ કેહેછે કે, આવા દંડકોનાં નામ નીચે પ્રમાણે કલ્પવાં:—

કુબુદ, તક્ષક, અઙ્ગ, મંજુલ, વારિધિ, તરંગ, इत्यादि.

૪૨૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

વાગ્વહ્નમમાં કેહેછે કે, કવિનો ઇચ્છા પ્રમાણે જેમાં વિરામ
બરાબર સચવાય તેવા ગણોથી અનેક દંડકો થાયછે અને તે ઘણા
ગણોથી ગુંથાયછે, માટે તેનાં ગુચ્છક, દામ, હાસ, પ્રસૂન, મંજરી
અને રુચિરા એવા અર્થવાળાં નામ કલ્પવાં. વૃત્તરત્નાકરની અવધૂરિ
ટીકામાં કેહેછે કે, ગગન, સમુદ્ર, એવાં નામ પણ અપાયછે.

છંદ:શાસ્ત્રનો ઉપર અભિપ્રાય લખવામાં આવ્યો તેમાં ૨ ન-
ગણ ઉપર ૭ રગણ આવે તેજ દંડક કેહેવાય અને રગણનો વધારો
કરવાથી જે દંડક થાય તે પ્રચિત કેહેવાય, એમ ઠરેછે; પણ બીજાં
ગ્રંથો જોતાં તથા કવિના પ્રયોગોનું અવલોકન કરતાં રગણ સિ-
વાયના ગણો જોડવાથી પણ દંડક બનેલા જણાયછે. ગંગાદાસ અને
કેદારભટ્ટે ૨ નગણ ઉપર ૭ રગણનો પ્રચિતક કહ્યો છે અને બીજાં
ગ્રંથોમાં પણ તેમજ જોવામાં આવેછે.

છંદ:શાસ્ત્રના ટિપ્પણમાં, છંદ:પારિજાત ઉપરથી લખેછે કે,
છવીશ અક્ષર સુધી એકેક વર્ણ વધતાં જે છંદ થયા તે બતાવવામાં
આવ્યા, હવે તે ઉપરાંત એકેક ગણ કે વર્ણ વધવાથી દંડક અને
પ્રચિતક કેહેવાયછે; એટલે નગણ સાથે રગણનો પ્રયોગ કરતાં
જે બને તે દંડક અને બીજા ગણની રચનાવાળામે પ્રચિતક કેહેછે.
નગણ સાથે ય, ત, ર તથા મ, સ, જ ના પરસ્પરના પ્રયોગથી, અ-
થવા તે ગણોના માંહોમાંહેના સંમિલનથી, તેમજ કેવલ સગણ અને
મગણના યોગથી, પ્રચિતકના કરોડો ભેદ થઈ શકેછે, તે કેવલ
શેષજ જાણી શકેછે.

છંદ:શાસ્ત્રની ટીકામાં છંદ:પારિજાતનું વચન છે કે:—

વિદ્યત્ય મગણં શુદ્ધં ગણૈરન્યૈરશેષતઃ षड्विंશાદધિ
કૈર્વર્ણૈર્દૃશ્યન્તે પ્રચિતાનિ ચ.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઢ.

૪૨૩

મગણ વર્જ્ય કરતાં બાકીના બધા ગણોના સંમિલનથી ૨૬ વર્ણ ઉપરાંતના પ્રચિતકો જોવામાં આવેછે.

ઉપર પ્રમાણે મગણને વર્જ કરવા કેહેછે પણ અંક ૧૪૩૪ નો ઉદાહરણ મગણનો થાયછે, તેથી ઉપરના વચન ઉપર આધાર રાખવો ઉચિત જણાતો નથી.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે રગણઘટિત દંડક ૩૨૧ મુખી બની શકેછે, અને એજ પ્રમાણે યગણઘટિત પ્રચિતક પણ બનેછે. તેમજ બીજા ગણોની યોજનાથી પણ બનેછે. છંદઃશાસ્ત્રમાં બે નગણ ઉપર ૭ રગણવાળાને દંડક માન્યો છે, અને સાત ઉપરાંતના રગણવાળાને પ્રચિતક માન્યો છે. અને તેનું સૂત્ર નીચે જણાવ્યું છે—

શેષઃ પ્રચિતઃ ઇતઃ

આમાં શેષનો અર્થ, સાત રગણ ઉપરાંત અલ્પેક રગણ વધવાથી જે દંડકો થાયછે તે પ્રચિત કેહેવાયછે, એમ હલાયુધે કહ્યો છે; પણ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટની બનાવેલી ટીકામાં કેહેછે કે, યગણ આદિ પ્રયોગથી રચેલા દંડકો કવિઓએ બનાવ્યા છે માટે, શેષઃ ઇટલે રગણવાળા દંડક સિવાયના યગણોથી રચાયેલા દંડકોને પણ પ્રચિત કેહેવા.

૧૪૩૨ પ્રચિતક^૧, સિંહવિક્રાન્ત^૨, ૨ન+૭ય=૨૭વર્ણ.

પ્રચિતક પદ પદે બે ન છે ને ય છે સાત પૂરા રત્નો એ પ્રકારે પ્રવીણો!

૧ વાગ્વલ્લભ અને છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં પ્રચિતકનું માપ આ પ્રમાણે છે.

૨ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં સિંહવિક્રાન્ત નામ આપી તેમાં ૨૭+૬ય લાવવા કહી ઉદાહરણમાં ૬ય આપ્યા છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે, ય યથેચ્છ આણવા. પણ છંદોમંજરીનું પરિશિષ્ટ તથા વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટીમાં કેહેછે કે—

૪૨૪

રળપિંગલ.

સમવૃત્ત

॥નયુગલગુરુયુગેવં યકારાઃ કવીઞ્ઞાનુરોધાત્તદા યત્ર
વક્ષ્યન્ત ઇષોઽપરો દંડકઃ પઞ્ડિતૈરીરિતઃ સિંહવિક્રાંતનામા॥
૨ન+ઇચ્છાપૂર્વક ય ઇવા માપના દંડકને સિંહવિક્રાન્ત કેહેછે.
છંદોમંજરીના ઉદાહરણમાં ૧૨ ય મૂક્યા છે.

જેમ ચંડવૃદ્ધિપ્રયાતમાં ૨ન+૭ર આવેછે અને તે ઉપરાંત
એકેકો રગણ વધવાથી જૂદા જૂદા દંડક થાયછે તેમ, ૨ન+૭ય
ઉપરાંત એકેકો યગણનો ચડાવો કરતાં ૯૯૯ વર્ણ સુધીનું પદ
થતાં ૩૩૧ ય આવે અને તેના ૩૨૯ ભેદ થાય તેનાં નામ પ્રથમ
સૂચવ્યા પ્રમાણે પડી શકેછે.

ચંડવેગદંડક ૨ન+ય (યથેચ્છનો) થાયછે, એમ છંદોવૃત્તમુક્તા-
વલીમાં કેહેછે પણ છંદોલતામાં તેનું માપ ૨ન+૮ય+૨ન આપ્યું છે;
માટે અમે તે અહિં દાખલ કસ્યા નથી.

મુક્તકદંડક.

ગણના નિયમથી મુક્ત એટલે જેને ગણના નિયમ લાગુ
પડતા નથી, પણ ઇચ્છાપૂર્વક વર્ણની રચના કરવામાં આવેછે તે
મુક્તકદંડક કેહેવાયછે.

૧૪૩૩ મુનીન્દ્ર. લઘુ ગુરુનો નિયમ નહિ. ૨૭ વર્ણ.
મુનીન્દ્રમાંહે લઘુ ગુરુ કરો નિમ ન આવે પણ સત્તાવિશ અક્ષર લાવે.

મનહરપિંગલમાં છે.

વીજા મુક્તક વર્ણસંખ્યાના ક્રમે આગલ જોવામાં આવશે.

મયરસતજભનગલ્લેથી થતાં દંડક.

ઉપર પ્રમાણે આઠ ગણ તથા ગુરુ અને લઘુ ઇવા પ્રત્યેકના સત્તાવીશ અક્ષર-
ના પ્રારંભથી પ્રતિચરણમાં ૯૯૯ વર્ણ આવે ત્યાં સુધી દંડક વનેછે. તેમાં
કેટલાક તો વર્ણ વધતા જાય તોપણ એકેનું એકજ નામ રાખેછે, પરંતુ ૨૭

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઝ.

૪૨૫

વર્ણનું થડ બતાવી તે ઉપરાંત તેની શાखाઓ ભેદ રૂપે થાય, તે ઓઝસવાને જૂદાં નામ પાડવાં યોગ્ય છે.

૧૪૩૪ ઉદાલ, ઉદાલક.

૯મ=૨૭ વર્ણ.

ઉદાલે આવેછે પાદે પાદે સત્તાવીશે

ગુરુ કેરા મા સૌ સંઢે પોહોંચી જાતા.

૧૪૩૫ સિંહવિક્રીડ.

૯મ=૨૭ વર્ણ.

ગળો યા વંધા સંઢે તો થાયછે સિંહવિક્રીડના

પાદમાં વર્ણ સત્તાવિશેના.

૧૪૩૬ મત્તમાતંગસ્વેલિત,

મત્તમાતંગલીલાકર.

૯મ=૨૭ વર્ણ.

મત્તમાતંગલીલાકરે લાવજો સંઢે રા

છેક ઓછા અને તો ગમે ઇટલા.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકાના પરિશિષ્ટ ભાગમાં તથા હંદોલતામાં ઇચ્છા પ્રમાણે રગણ કરવાથી આ દંડક થાયછે, એમ લક્ષણવાંધી, ઉદાહરણમાં ૧૩ રગણ આપ્યા છે. (મહાકવિ કાલિદાસકૃત ઇયામલાદંડકના ટિપ્પણમાં બે નગણ+ચથેચ્છ રગણથી આ દંડક બનવાનું લખ્યું છે.) હંદોળવાંધીમાં ૧૪ રગણ સુધી, વાણીભૂષણમાં ૧૧ રગણ સુધી, અને પ્રાકૃત પિંગલ-સૂત્રમાં ૧૦ કે ૧૧ રગણ લાવવા કહ્યું છે. હંદ:પ્રભાકરે ૯૨નું માપ બતાવી તેવુંજ ઉદાહરણ આપી, નોટમાં જણાવ્યુંછે કે, જેમાં ૯થી અધિક રગણ હોય તે પળ આનાજ ભેદમાં ગણાયછે. વાગ્વલ્લભમાં ૯૨ અને હંદોમંજરીમાં ચથેચ્છ ૨ લાવવા કહ્યુંછે, પળ એ બંને પ્રંથોનાં ઉદાહરણ ૯૨નાં છે, ઇટલે નવ કરતાં વધારે ઇચ્છાપૂર્વક રગણ આણવાનું પ્રમાણપ્રંથોપરથી નીકળેછે. એના ભેદમાંથી નીચેના બે મઝી આધ્યા છે:-

૧૫૦૬ સારંગ.....૧૩ ૨=૩૯ વર્ણ.

૧૫૨૧ રુદ્રસારંગ.....૧૫ ૨=૪૫ વર્ણ.

૪૨૬

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૪૩૭ કુસુમસ્તવક^૧, કુસુમાસ્તરણ.

૯સ=૨૭ વર્ણ

નવ સા ગણ શોભિત તો સજજો કુસુમસ્તવકે પ્રતિપાદ વિષે સમજી.

૧ છંદોબોધ તથા ઘાગ્વલ્લભ. છંદ:પ્રભાકરમાં સ યથેચ્છ અને છંદો-
શ્રુત્તમુક્તાવલીમાં ૧૨ સંતું ઉદાહરણ છે.

૧૪૩૮ દામ.

૯ત=૨૭ વર્ણ.

છે તા ગણો ટુંડ સર્વે મઠી પાદપાદે બધા દામમાં વર્ણ સત્તાવિશે થાય.

ઉદાહરણ ૧૨ તગણતું છે.

૧૪૩૯ વિતાન.

૯જ=૨૭ વર્ણ.

વિતાન વિષે જગણો નવ થાય પદેપદમાં કુલ વીશ અને હૈય વર્ણ.

ઉદાહરણ ૧૨ જગણતું છે.

૧૪૪૦ વર્તુલ.

૯મ=૨૭ વર્ણ.

વર્તુલ દંડકમાંં પદેપદ છે નવ મા ગણના વિશ ને હૈય અક્ષર.

ઉદાહરણ ૧૨ મ ગણતું છે.

૧૪૪૧ અચલ.

૯ન=૨૭ વર્ણ.

નવ તું નગણ ધર ચરણ ચરણ પર વિશ હૈય કુલ કર અચલ.

ઉપર પ્રમાણે મયરસ તજમન એ ગણના દંડક થઈ રહ્યા બાકી ગલ
ના રહ્યા તે જુવો અંક ૧૪૪૬ તથા ૧૪૪૭

૧૪૪૨ સુધાધાર.

૪મ+૩ત+૨મ=૨૭ વર્ણ.

ચાર મ ઉપર છે ત્રણ તાગણ તેની પરે તું સુધાધારમાંં મ બેકર.

૧૪૪૩ દિનકર.

૧મ+૮ન=૨૭ વર્ણ.

૧૪૪૪ સૌમમાલા. ૪જર+જ=૨૭ વર્ણ. તેમાં ૯, ૮ યતિ.

જરાજરાજરાજરાજ, સૌમમાલમાંં વિરામ, તો નવેજ આઠ વર્ણ ધાર.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેલ.

૪૨૭

૨૮ વર્ણના દંડક.

૧૪૪૫ મકરાલય. ન+ગ+ર એમ સાત વર્ણનો નગર ગણ ચાર વાર આવે.=૨૮ વર્ણ.

નગરનાં ઝૂમ્મલાં વરણ સૌ સાતનાં ચરણમાં ચાર છે મકરના આલયે.

નગરનાં ઝૂમ્મલાં ચારથી આરંભીને ૪૯૯ વર્ણ થાય ત્યાંસુધીની હ્રદમાં જેટલાં આવી શકે તેટલા આના ભેદ થાયછે. આ ઉપરાંત છંદોવૃત્તમુક્તાવલીના અભિપ્રાય પ્રમાણે નગર ઝૂમ્મલામાં નગર ઉપર અનુક્રમે અક્રેક રગણ વધારવાથી ઇચ્છાપૂર્વક દંડકો બનેછે. એની રચનામાં કાંઈક ચમત્કાર હોય એમ હોવું જોઈયે. એના નીચે પ્રમાણે ભેદ પ્રસિદ્ધ છે:—

ક્રમ.	નામ.	માપ.	વર્ણ.
૧૪૯૧	પન્નગેન્દ્ર.	ન+૧ગ+ ૮૨=૨૮	
૧૪૭૮	દંભોલી.	ન+૧ગ+ ૯૨=૩૧	
૧૪૯૯	હેલાવલી.	ન+૧ગ+૧૦૨=૩૪	
૧૫૦૩	માલતી.	ન+૧ગ+૧૧૨=૩૭	
૧૫૦૮	કેલી.	ન+૧ગ+૧૨૨=૪૦	
૧૫૧૦	કંકેલી.	ન+૧ગ+૧૩૨=૪૩	
૧૫૧૩	લીલા.	ન+૧ગ+૧૪૨=૪૬	
૧૫૧૬	વિલાસ.	ન+૧ગ+૧૫૨=૪૯	इत्यादि.

ઉપરનું વિવેચન નીચે પ્રમાણે છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં કથ્યું છે:—

નગણતશ્ચેદ્ગુરુસ્તસ્ય પશ્ચાદ્દાષ્ટૌ તુ રેફાસ્તદા પન્નગેન્દ્રઃકૃતઃ

પન્નગૈઃ (ન+ગ+૮૨)

પ્રતિપદં પન્નગેન્દ્રાત્પુનારેફવૃદ્ધ્યા તુ દંભોલિહેલાવલીમાલતી

કેલિકંકેલિલીલાવિલાસાદયઃ (ન+ગ+૧૧૨)

છંદોલતામાં આ વિષે નીચે પ્રમાણે લખેછે:—

જલધિલઘોર્ભવેદ્રેફકૈરષ્ટભિઃ પન્નગેન્દ્રાભિધો દંડકશ્ચાશ્ન

૪૨૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

વૃદ્ધિ ક્રમાદંડકં પ્રત્યુપૈતીહ પાદે યદૈકાદિરેફેણ ચાંભોલિ
હેલીધૂલીમાતલીકેલિલીલાવિલાસાદયઃ (ન+લ+૨૦૨)

નગણને એક લઘુ ઉપર આઠ રગણ લાવવાથી પન્નગેન્દ્ર દંડક થાયછે અને ત્યાર પછી અકેકો રગણ વધારવાથી અંભોલી(૧૪૭૯), હેલી (૧૧૦૦), ધૂલી (૧૧૦૪), માતલી (૧૧૦૭), કેલિ (૧૧૦૮), લીલા(૧૧૨૩), વિલાસ(૧૧૧૬)આદિ દંડક થાયછે.

આ બંને ગ્રંથોના જૂદાજૂદા કથનથી ખ્યાતિ થાય એવું છે, કેમકે હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં ન+ગ+૮૨ અને હંદોલતામાં ન+લ+૮૨ ના પ્રારંભથી ભેદ ક્તાવેછે અને તેનાં નામમાં પણ અવલસવલ ફેર-ફાર થઈ ગયો છે, પરંતુ મકરાલયના શ્રૂમસામાં ન+ગ+૨ આવેછે તેથી હંદોવૃત્તમુક્તાવલીનો અભિપ્રાય, ત્રીજાં સવલ પ્રમાણને અમાલે અમે માન્ય રાખ્યો છે.

૧૪૪૬ ચંદ્ર.

૨૮ ગુરુ વર્ણ.

ચંદ્રે આવેછે અઢાવીશ વર્ણો પાદે ને પાદે પૂરેપૂરા ઓછો આવેછે ઉદાહરે.

અઢાવીશ કરતાં એક વર્ણ ઓછો રાખિયે તો ઉદાહ (૧૪૩૪) થઈ જાય માટે આ દંડકનો પ્રારંભ અઢાવીશ અક્ષરથી કરવો યોગ્ય છે.

૧૪૪૭ લલિત.

૨૮ લઘુ વર્ણ.

લલિત ચરણ પર લઘુ તું વરણ કુલ વિશ પર વસુ ધર કવિવર!

જો સત્તાવિશ અક્ષરથી પ્રારંભિયે તો અચલદંડક થઈ જાયછે, જુઓ અંક ૧૪૪૧.

આઠ ગણ અને લઘુ ગુરુના મિશ્રણથી થતા દંડક.

૧૪૪૮ અનંગશેખર, મહીધર.

૧૪ લગ=૨૮ વર્ણ.

અનંગશેખરે રચાય ચૌદ લાગ સામટા

બધા ગણાય વર્ણ વીશ આઠ તો.

૧ મહીધરનામ હંદ:પ્રદીપ અને હંદ:પ્રભાકરમાં ૧૪ લગનું ઝળાવ્યું છે.

વળદંડક.

વર્ણમેલ.

૪૨૬

લઘુગુરુના ક્રમે ૨૮ અક્ષરનો આ દંડક છંદોવૃત્ત-
મુક્તાવલીમાં છે. આમાં પ્રત્યેક પાદમાં ઇચ્છાપૂર્વક લઘુ ગુરુ આ-
ળવા, એમ પ્રમાણગ્રંથોનો અભિપ્રાય છે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં યથેચ્છ
લઘુ ગુરુ લાવવા કેહેછે, પળ તેનો વૃત્તિકાર લક્ષ્મીનાથ ભટ્ટ વિશેષમાં
એમ વિસ્તાર આપેછે કે, લ ગ ના ક્રમથી એટલે યથેચ્છ જગણ
રગણના ક્રમે છેવટ જગણ લાવી તે ઉપર અન્તમાં એક લઘુ આળી
૨૮ વર્ણ અથવા તેથી વધારે ૧૦ કે ૧૧ ગણ ઉપર એક લઘુ
આવે એમ રચના કરવી. પળ આ કથન ઉચિત નથી, કેમકે આ
દંડકમાં લ ગ નો ક્રમ ઇચ્છાપૂર્વક આળવાનો પ્રમાણગ્રંથોનો
અભિપ્રાય છે, તેમજ મૂલ સૂત્ર છે—

“લઘુર્ગુરુર્નિજેચ્છયા યદા નિવેશ્યતે તદૈષ દંડકો ભવ
ત્યનજ્જશેસ્વરઃ ૩૦૧.” આ પ્રમાણે છે તેમાં પળ વૃત્તિકારે જળાવેલો
અભિપ્રાય આવતો નથી માટે તે ગ્રાહ્ય નથી.

વાગ્વલ્લભમાં ઇચ્છાપૂર્વક લ ગ લાવવા કેહેછે, અને ગોઠતો
આવે એવી યતિ આળવી એમ જળાવેછે, પળ લક્ષણ બાંધતાં જે રચના
કરી છે તેમાં લ ગ નો ક્રમ સાચવ્યો નથી અને વર્ણ ૨૭ આળ્યા છે,
તે પળ તેનીજ ઉક્તિથી તથા પ્રમાણગ્રંથોથી વિરુદ્ધ પડતું છે.

છંદઃશાસ્ત્રની ટીકામાં છંદોમંજરી ઉપરથી પ્રતિપાદમાં અક્ષર
અઢાવીશ આળ્યા છે, અને લઘુ ગુરુનો ક્રમ સાચવ્યો છે,
છંદોમંજરીમાં યથેચ્છ લ ગ લાવવા કેહેછે. ઉદાહરણમાં ૨૮ વર્ણ છે.
ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં લ ગ ના ક્રમથી ૩૨ વર્ણના દંડકનું આ નામ
આપ્યું છે, પળ તેનાં બીજાં નામ દ્વિનારાચિકા, મહાનારાચ, એવાં
છે તે આના ભેદ છે. બીજા ભેદ ૯૯૯ વર્ણની હદ સુધી બની શકેછે.
૧૪૪૯ અશોકપુષ્પમંજરી. ૧૪ગલ=૨૮ વર્ણ.
ચૌદ વાર ગા લ વીશ આઠ વર્ણ છે અશોકપુષ્પમંજરી પદે પદે સદાય.

૪૩૦

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૪ ગલના પ્રારંભથી બેકીના ૯૯૯ અક્ષર સુધી આના ભેદ થાયછે. ૧૬ ગલનો સુધાનિધિ (અં. ૧૪૯૪) આનો ભેદ છે.

વાગ્વલ્લભમાં રજના ક્રમે ૨૭ વર્ણ આપ્યા છે, તેમજ છંદ:-
કામદુઘાવત્સમાં ૨૭ અક્ષર રાખી છેલ્લો લઘુ મૂકી દીધો છે. એ
વિરુદ્ધ પડતું છે. છંદ:પ્રભાકરમાં યથેચ્છ ગુરુ લઘુ લાવવાનું કેહેછે.
પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં ગુરુ લઘુના ક્રમે અર્થાત્ રગણ જગણના ક્રમે
નવ ગણ અને તેમાં નવમા રગણ ઉપર અંતે એક લઘુ એમ અઢાવીશ
વર્ણ લાવવાનું કેહેછે. ને એજ પ્રમાણે છંદ:શાસ્ત્રની ટીકામાં ગુરુ-
લઘુને ક્રમે અઢાવીશ અક્ષર આપી તેમાં છેલ્લો લઘુ આપ્યો છે.
અનંગશેખર આથી ઉલટું છે. જુવો અંક ૧૪૪૮ મે.

૧૪૫૦ માલા. (છંદોલતા) $૨ન+૭મ+ગ=૨૮$ વર્ણ.

દ્વિ નગણપર સાતે મા તે પૂઠે ગા અન્તે
આળો સર્વે વર્ણો અઢાવી' માલામાંહે.

૧૪૫૧ પદ્મગેન્દ્ર. $ન+ગ+૮ર=૨૮$ વર્ણ.

નગણ ને ગા પછી આઠ છે રા ગળો
શોભતા પદ્મગેન્દ્રે બધા વર્ણ અઢાવિશે.

છંદોલતામાં ૪લઘુ+૮ર=૨૮ વર્ણ લાવવા કેહેછે, પણ
અંક ૧૪૩૩ મે મકરાલય છે તેનો આ ભેદ છે, તે જાણવામાં
નહિ હોવાથી છંદોલતાના કર્તાએ ભૂલ કરેલી જણાયછે.

૧૪૫૨ શકાયતન. (વાગ્વલ્લભ) $૯મ+૧ગ=૨૮$ વર્ણ.

પાદ વિષે વસુ મા ગણ આળ
શકાયતને પછી એક ગુરુ ધર છેવટ તો.

૧૪૫૩ લાવણ્યલીલાપ્લુત, ઉદાલ. $૧ન+૮ય+લ=૨૮$ વર્ણ.

નગણ પરે આઠ યા ને લ અન્તે ધરો
આપ લાવણ્યલીલાપ્લુતે પાદમાં ઠીક.

वर्णदंडक.

वर्णमैल.

४३१

१४५४ आलानिक. (वाग्वल्लभ) ननर+६य+ल=२८ वर्ण.

ननर पर य छौ ल अन्त आलानिके
आणजो पादमां सर्व अट्ठाविशे वर्ण.

१४५५ रंगियो, वर्णरंगी. लघु गुरुनो नियम नथी, अंते छे ग.
९, ७, ७, ९ यति.

नव साते साते ने पांचे, एम यतिना वर्ण, अंते गुरु ने लघु, रंगिया विषे.

१४५६ भगवता. (ग. प्र. प्र.) भजस+नभ+जभ+मय+ल.
भाजस परे नभ करे जभ धरे
भगवता विषे मय पूठे अन्त ला पाद.

१४५७ अश्वधाटी. तभय+जसर+नतभ+लग. =२९ वर्ण.
ता भा य छे, गण ज सा रा पछी, नतभ छे
अश्वधाटी पदमाहे लघु गुरु वळी.

१४५८ वसुधाधर. (छंदःप्रदीप) ९स+२ल=२९ वर्ण.
स स सा स स सा स स सा धरिने लघु बे
वसुधाधर दंडक मांह सदा कर,

१४५९ सौभाग्य. भज+ततत+सयय+नगल=२९ वर्ण.
भाज पर छे त ता ता गणो सा य या छे न म ल
पाद सौभाग्य माहे सुकविराय!

गणप्रस्तारप्रकाश.

१४६० वर्णक दंडक. २न+७य+लग=२९ वर्ण.

द्वि नगण पर करो या बधा सात तो
वर्णके दंडके पादमां अन्त ला गा धरी.

भाषाछंदोमंजरीमां.

૪૩૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૪૬૧ શાલુર, સાલુ, સાલુર. ત+૮ન+લગ=૨૯ વર્ણ.

૮, ૮, ૧૩ યતિ.

તા શાલુર પર વસુ, નગણ ચરમ લગ,

વિરતિ વસુ વસુ જલ પર ધરો.

૧ “બ્રહ્મા એ ઉંદ સરસ્વતીને કહ્યો, અને સરસ્વતીના મુખથી શેષ-
નામે સાંભળ્યો, તેણે ગરુડને કહ્યો.” એમ લખપતજશર્લિધુમાં લખેછે.

૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં પ્રારંભમાં બે ગુરુ+૮નગણ+૧સગણ લાવવા
કહ્યું છે. તે માપ ઉપર પ્રમાણે જ થાયછે, પણ તેમાં પાઠાંતરે સગણને બદલે
રગણ આવે એમ કહ્યું છે.

૧૪૬૨ સ્મારમાલાકુલ. (વાગ્વલ્લભ.) સ+૮ય+લગ=૨૯ વર્ણ.

સ પઢી વસુ યા પઢી લા ગ તો પાદ પાદે
રચીને તમે સ્મારમાલાકુલે આળજો.

કામવાણ.

કામનાં વાણ પુષ્પનાં બનેલાં કલ્પવામાં આવ્યાં છે અને તેની
સંખ્યા પાંચ છે તે પુષ્પનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧અરવિંદ, ૨અશોક, ૩આમ્ર, ૪નવમલ્લિકા, ૫નીલોત્પલ.

એ પ્રમાણે કામવાણ પાંચ હોતાં આ દંડક કવિએ પાંચ પ્રકા-
રના કલ્પેલા હોવા જોઈયે; પણ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં લખેછે કે,—
સ્યાત્કામવાણાભિધો દંડકો ઽયં યથેચ્છં નિવદ્વૈસ્તસઽયૈર્ગુરુભ્યાં
ચ ચિત્તાભિહારી.

કામવાણ નામનો દંડક ત સ જ ય એ ચાર યથેચ્છ ગણ
ઉપર અનુક્રમે બે ગુરુ લાવવાથી ચિંતને હરણ કરે એવો થાયછે.
વઢી આગલ જતાં આ ગ્રંથકારે ભુજંગવિલાસ નામનો દંડક લખ્યો
છે તેનું માપ એવું આપ્યું છે કે:—

વર્ણદંડક.

વર્ણમેલ.

૪૩૩

યત્ર યથારુચિ ભા વિલસન્તિ ગુરુ ચ સપ્થ મુજંગવિલાસઃ

યથારુચિ ભગણ ઉપર બે ગુરુ આણવાથી મુજંગવિલાસ થાયછે.

આ ઉપરથી જણાયછે કે, પાંચ પ્રકારનાં કામબાળ છે તેને અનુસરતા તસજય અને મ એવા પાંચ ગણ યથેચ્છ લાવીને ઉપર અનુક્રમે બે ગુરુ આણતાં પાંચ પ્રકારના કામબાળ દંડક થાયછે. યથેચ્છ ઇટલે આ દંડકના ઓછામાં ઓછા ૨૯ (૧ ગણના ૨૭+૨ગ=૨૯) વર્ણ થાય, ત્યાંથી પ્રારંભ કરીને તે ૯૯૯ વર્ણ થતા સુધી જેટલા કરવા હોય તેટલા ભેદ પ્રત્યેક કામબાળના થઈ શકેછે. આ કામબાળ દંડક એક બીજાથી ઓછાવા માટે જેમાં જે ગણનું પ્રાધાન્ય છે તે ગણનો અક્ષર પ્રારંભમાં મૂક્યો છે. વઢી વધારે સ્પષ્ટ થવામાટે જે જે પુષ્પનાં પાંચ બાળ બન્યાં છે તે તે પુષ્પનું નામ અનુક્રમે તેની સાથે મૂકીને તે પુષ્પના નામથી પળ તે દંડક ઓછાવાય એમ ક્રમ ગોઠવ્યો છે, તે રીતે નીચે પ્રમાણે દંડકો બનેછે:—

૧૪૬૩ ત કામનાપ્ત, અરવિંદ, (પદ્મ.) ૯ત+૨ગ=૨૯ વર્ણ.

તાકામબાળે ધરો તાગણો સ્વંદ ને તે.

પછી તો કરો બે ગુરુ અન્તમાં પદ્મમાંહે.

પ્રત્યેક દંડકમાં ૨૭ વર્ણથી ઓછાં અક્ષર લાવવા ન જોઈયે, ઇટલા માટે અમે ૯ તગણના ૨૭ અક્ષર ઉપર બે ગુરુ મૂકી ૨૯ વર્ણ કહ્યા છે. એના ભેદ વધારવા હોય તો ૧૦, ૧૧, ૧૨ इत्यादि अकेको तगण वधारवाથી ૨૯૯ અક્ષર સુધીમાં ઇચ્છાપૂર્વક દંડક થઈ શકેછે.

૧૪૬૪ સ કામબાળ, અશોક.

—૯સ+૨ગ=૨૯ વર્ણ.

કવિ! તું નવ સા ગણ આણ પછી ગુરુ બે

ધર પાદ અશોક સકામતણા બાળે.

૪૩૪

રળાપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૪૬૫ જ કામવાણ, આમ્ર. $૯જ+૨ગ=૨૯$ વર્ણ.

ધરો જ ગળો નવ ને પર બે ગુરુ તો
ધરજો પદ આમ્ર સદાય જકામવાણે.

૧૪૬૬ ય કામવાણ, નવમલ્હિકા. $૯ય+૨ગ=૨૯$ વર્ણ.

ધરો યંડ યા ને પછી બે ગુરુ અન્ત આળો
તમે મલ્હિકા માંહ યાકામવાણે પાદે.

૧૪૬૭ ખ કામવાણ, ભાસ્મરવાણ, નીલોત્પલ, ભુજંગવિલાસ.
 $૯ખ+૨ગ=૨૯$ વર્ણ.

છે નવ ભાગળની પર બે ગુરુ અન્ત
નીલોત્પલમાં ચરણે કવિ! ભાસ્મરવાણે.

૧૪૬૮ માનદકર્ષા.^૧ નતસ+નભનસ+રન+ગગ=૨૯ વર્ણ.

નતસ છે નાભનસ, રાન ધર પાદ પર,
ચરમ પછી ગાગ માનદજકર્ષા.

આની માત્રા ૩૭ છે એટલે બ્રૂળણા (પ્રભાત) રાગમાં ગવાયછે.
આના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં $૮+૮=૧૬$ વર્ણ અને ઉત્તરા-
ર્દ્ધમાં $૭+૬=૧૩$ અગર $૮+૯=૧૩$ વર્ણ આળવાથી લય ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે.

૧૪૬૯ ભવનિધિ.^૧ ભજસન+નતતસય=૨૭ વર્ણ.

ભાજસન છે નતત, સાય. ભવનિધિ વિષે
પાદમાંહેજ કવિ તો વદેછે.

બ્રૂળણા (પ્રભાત) ના રાગમાં ગવાયછે. કારણ આની માત્રા
૩૭ છે. આના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં $૮+૮=૧૬$ વર્ણ અને
ઉત્તરાર્દ્ધમાં $૬+૬=૧૨$ અથવા $૭+૪$ મઠ્ઠી અગિયાર કે તેના
ઉલટા કડકા મૂકીને ૧૨ વર્ણ આળવાથી લય ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે. (આ દંડક આટલું છપાયા વાદ મઠ્ઠી આવતાં
આદિ દાખલ કલ્પો છે, તે ૨૭ ના પેશમાં ગણવો.)

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઠ્ઠ.

૪૩૫

૧૪૭૦ વીજકર્ષા, વિદ્યુત્કર્ષા. ૧ મજ+તન+સનન+સ+ર+ગ
=૨૮ વર્ણ

મજ પર તાન, સાનાન પર સગણ છે

રગણ પર ચરમ ગા વીજકર્ષા.

આનો પળ માત્રા ૩૭ છે, ઇટલે ઝૂલણા (પ્રભાત) રાગમાં ગવાય-
છે. આના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં છ નવ, નવ છ, સાત આઠ, કે
આઠ સાતના કડકાથી ૧૧ વર્ણ અને ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૯+૪=૧૩
વર્ણ આળવાથી લય ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે. (આ દંડક આટલું છપાયા બાદ મઝી-
અવતાં અહિં દાખલ કસ્યો છે તે ૨૮ વર્ણના પેટામાં ગણવો.)

૩૦ વર્ણના દંડક.

૧૪૭૧ શોભનમણિ. ૧ ૬ન+ર+નતમ+ય=૩૦ વર્ણ.

શરૂ ન પર રગણ ધર, નતમ ગણ તે પછી

યગણ પાદાન્ત, શોભનમણીમાં.

આ દંડકનો પળ માત્રા ૩૭ થાયછે, ઇટલે તે ઝૂલણા
(પ્રભાત) રાગમાં ગવાયછે. એના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં ૧૦+
૮=૧૮ વર્ણ, અને ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૬+૬=૧૨ અથવા ૯+૭ અને
તેથી ઊલટા એમ ૧૨ વર્ણ મૂકવાથી લય ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે.

૧૪૭૨ નીલચક્ર.

૬ રજ=૩૦ વર્ણ.

રાજ પાંચ થાયછે બધાય પાદ પાદમાં

સદાય નીલચક્રમાંહ વર્ણ શ્રીશ માહ!

૧૪૭૩ સ્વંજ.

૬ નગણ+ર=૩૦ વર્ણ.

નવ નગણ કવિવર! કર તરત પછી

ઉપર ધર રગણ ચરણ સ્વંજમાં.

૪૩૬

રણપિંગલ.

સમસ્ત

૧૪૭૪ અર્ણ, દંડકત્રિભંગી. $૨ ન + ૮૨ = ૩૦$ વર્ણ.

નન પર વસુ રાગણો ભાવથી આણજો

અર્ણના પાદમાં જેથકી ત્રીશ વર્ણો બને.

૧૪૭૫ સિંહવિક્રીડ મોટો. (૧૪૩૫) $૧૦ ય = ૩૦$ વર્ણ.

નવ અથવા દ્વચ્છાનુસાર ચગણ મૂકવાથી પળ આનાજ ઉપમેદ થાયછે.

રચો સિંહવિક્રીડમોટો તમે પાદ પાદે

૧૦
ય આશા ગણી સામટા જેમ શોભે રુડેરા.

૧૪૭૬ આર્દ્રસ્તવક. (ન,ય,ન,ય,ન,ય,ન,ય,ન,ય.) = ૩૦ વર્ણ.

શરૈં નય આણી પ્રતિપદમાં તો ફટ

રચજે તું મન ધરૌ આર્દ્રસ્તવક ક્રમેથી.

૧૪૭૭ બાલલીલાતુર. ગમે તે ક્રમે $૧૦ ગણ = ૩૦$ વર્ણ.

બાલલીલાતુર નામે દંડક રચવા કાજે

આવે એવા વર્ણ ત્રીશ રુડા ધરજો જી.

વાગ્વલ્લભમાં ભ,ર,ન,ન,ર,ન,જ,ન,ર,ર, ગણ આપ્યા છે.

૧૪૭૮ ભાધર.^૧ ન ન સ ભ + ન ન + ત ર ત + ય = ૩૦ વર્ણ.

ન ન સ ભ પર ન ન, આણો ત ર ત ચરણ,

કવિ! અન્તે ય જો કરો, તો ભાધર જાણો.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પ્રમાણે.

૧૪૭૯ ત્રીસું કવિત* $\left\{ \begin{array}{l} ૧૬, ૧૪ યતિ \\ ગુરુ લલુભો નિયમ નહિ. \end{array} \right\}$ ૩૦ વર્ણ.

કુલ ત્રીશ વર્ણ પાદ યતિ સોઠ ચૌદ ધાર,

ત્રીસું એમ કવિત તો ચાર પાદકેરું.

* ઘ્રજભાષામાં ૩૦, ૩૧, ૩૨ અને ૩૩ વર્ણનાં કવિત થાયછે, તે વિષે અમે વિશેષ વર્ણન કવિત પ્રકરણમાં હવે પછી જણાવીશું, પરંતુ અત્રે એટલું જણાવવાની આવશ્યકતા છે કે, ત્રીશ વર્ણના કવિતમાં વધા નિયમ ૩૧ વર્ણના

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઠ.

૪૩૭

કવિત પ્રમાણેજ પાઠવામાં આવેછે, માત્ર છેછી યતિ ૧૫ થે બદલે ચૌદની થાયછે, અને તેમાં અંતે ગુરુ રાખવામાં આવેછે. ઘનાક્ષરી નિયમ રત્ના-કરના કર્તા ૩૦ વર્ણના કવિતનું નીચે પ્રમાણે ઉદાહરણ આપેછે:—

“જૈ જૈ વ્રજ દુલહ દુલારે જસુદાકે સુત,
મહારાજ મોહન મદન મદહારી;
આનંદ અઘંડ રાસમંડલ વિલાસ ભુવ,—
મંડલકે આઘંડલ દેવ હિતકારી;
બંસીધર શ્રીધર ગુપાલ બનમાલધર,
રાધાબર ગોપચર ગિરવરધારી;
ઘૃન્દાવનચંદ નંદનંદન ગોવિંદશ્યામ,
સુંદર કુંવર કુંજ-મંદિર વિહારી.”

૩૧ વર્ણના દંડક.

૧૪૮૦ કઠાધર. (કાવ્યસુધાકર) ૫ રજ+ગ. =૩૧ વર્ણ.

રા જ પાંચ વાર થાય અન્ત ગા કઠાધરે
સદા ધરો સુદંડકે મલે પ્રકાર ભાવથી.

૧૪૮૧ મનહર. ૧૬, ૧૯ યતિ. ૧૦ મ+ગ=૩૧ વર્ણ.

સોઠે ને તિથિયે આવે વિશ્રામો બે પૂરે પાદે,
ઁકત્રીશે ગુરુ વર્ણો સર્વે તેમાં આવેછે.

કવિત અથવા ઘનાક્ષરીને ઘણે ભાગે કેટલાક મનહર કેહેછે. તેનું માપ જુઓ અંક ૧૪૮૬ માં.

૧૪૮૨ મનહર (બીજો.) ત જ+સ જ+મ જ ર સ+મ+ત+ગ=૩૧ વર્ણ.

તાજા સજ છે મનહરે વાંજે પછી મજર
તે પછી સમા પર તા તે પર ગા અન્તમાં.

આ દંડક ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

૪૩૮

રણપિંગલ.

સમઘૂત.

૧૪૮૩ દંભોલિ.

ન+ગ+૯૨=૩૧ વર્ણ.

નગણ ને એક ગુરુ ધરી તે પછી સ્વંડ આણો
તમે રાગણો ત્રીશ ને એક દંભોલિમાં.

જુવો અંક-૧૪૩૩ ની ટીપ. છંદોલતા પ્રમાણે એનું નામ અંભોલિ છે અને તેનું માપ તેના જણાવ્યા પ્રમાણે નીચે મુજબ થાયછે:—

૧૪૮૪ અંભોલિ.

ન+લ+૯૨=૩૧ વર્ણ.

નગણ ધરી લ લાવો તમે સ્વંડ રા તે પછી
પાદ અંભોલિ મધ્યે કરો વર્ણ એકત્રીશ.

દંભોલિ એટલે દ્વન્દ્વનું વજ્ર પળ અંભોલિનો પ્રસિદ્ધ અર્થ જાણવામાં નથી, કદાપિ અંમસ+આલિ=અંભોલિ એટલે પાળી ઉપર ફરનારો ધ્રમર એમ અર્થ થઈ શકે.

આ પ્રમાણે હોતાં પળ અંભોલિ નામ અને તેનું માપ દંભોલિથી ભિન્ન છે એટલે અમે એને જૂદો દાખલ કયો છે.

૧૪૮૫ મુક્તામણિ.^૧ ધ્રમર+તરજ+સય+મજ+ગ=૩૧ વર્ણ.

ભા મ ર સાથે તા રા જ છે મુક્તામણિ વિષે
સયા પર મજા પછી અન્તે ગા થાય પાદમાં.

૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે.

૧૪૮૬ ઘનાક્ષરી. (લઘુ ગુરુનો નિયમ નથી, અન્તે ગ=૩૧ વર્ણ. ઘનાક્ષર.) કવિત. ૧૬, ૧૯ યતિ.

એકત્રીશ વર્ણ જેમાં ગુરુ લઘુ નિમ નહિ,
અંતે ગુરુ એક યતિ સોળે ઘનાક્ષરીમાં.

કેટલાક આને કવિત અથવા મનહર કેહેછે.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઠ.

૪૩૯

કવિત પ્રકરણ.

ઘનાશરી આદિ લઈને કેટલાક દંડક કવિતના સામાન્ય નામથી ઓઢાયાછે માટે આ ઠેકાણે “કવિત” વિષે વિસ્તાર આપવાની અગત્ય છે.

છંદ:પ્રમાકરમાં કહ્યું છે કે “કવિતની લય ઠીક થવા માટે પ્રથમ તેની ધ્વની સિદ્ધ કરવી જોઈયે, પછી તેમાં સમ અથવા વિષમ પ્રયોગની યોગ્ય યોજના કરવી જોઈયે. કવિતમાં સમ (બેકી) પ્રયોગબહુ કર્ણમધુર છે, પરંતુ કહિક વિષમ (એકી) પ્રયોગ આવી જાય તો તેની આગઢ એક બીજો વિષમ પ્રયોગ આળવાથી તે વિષમતા મટી સમતા બની જાયછે.

કવિતનો સાધારણ નિયમ એવો છે કે- પેહેલાં ત્રણ અષ્ટક અને પછી એક સપ્તક મૂકવું. અર્થાત્ ૮, ૮, ૮, ૭ એમ વર્ણ મૂકવા, પરંતુ શબ્દયોજના કે વિભક્તિયોના સંબંધથી એ વિભાગ કરવામાં કંઈ કંઈ અંતર પડી જાયછે. જેમકે:—

આનંદકે કંદ જગ ૮	જ્યાવન જગત બંદ ૮	દશરથનંદકે ૭	નિવાહેઈ નિબહિયે; ૮
કહૈં પદમાકર ૭	પવિત્ર પન પાલિબેકો ૯	ચોર ચક્ર પાણિકે ૭	ચરિત્રનકોચહિયે; ૮
અવધાવિહારીકે ૭	બિનોદનમેંબીધિબીધિ ૯	ગીધ ગુહ ગીધેકે ૭	ગુણાનુવાદ ગહિયે; ૮
રૈનદિનઆઠોજામ ૮	રામ રામ રામ રામ ૮	સીતારામસીતારામ ૮	સીતારામ કહિયે. ૭

આવી કઠણાઈને લીધે પ્રાચીન ગ્રંથકારોએ કેવઢ ૧૬, ૧૬ યતિ માની છે.

૪૪૦

રણપૈંગલ.

સમસૂત.

સત્ય છે કે—“શિષ્ટસ્ય ગતિશ્ચિન્તનીયા.” પરંતુ સૂક્ષ્મ-દૃષ્ટિથી જોડાયેલિયે તો, એમાં પણ ઉપર જણાવેલો નિયમ પઢાયછે. ત્રીજા અને ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધમાં ૧૬ વર્ણ છે, તો તેમાં ૭ વિષમ આગળ ૯ વિષમ આવી જાયછે, એટલે બે વિષમ મળીને એક સમ થઈ જાયછે. પરંતુ ઉત્તરાર્ધ કેવળ ૧૫ વર્ણનું થાયછે, તે પોતે વિષમ અંક છે, એટલે તેના વિભાગમાં બે પૈકી એક સ્થાનમાં વિષમતા અવશ્ય આવવાની જ. તે કારણથી આઠ આઠ વર્ણના ત્રણ અષ્ટક અને અંતમાં એક સપ્તક માની લેવું બરાબર છે. જેમકે ઉપરનું કવિતજ નીચેના કોષ્ટકમાં બતાવવામાં આવેછે:—

આનંદકે કંદજગ ૮	જ્યાવન જગતવંદ ૮	દશરથ નંદકે નિ ૮	બાહેદુ નિવહિયે; ૭
કહૈં પદમાકર પ ૮	વિત્રપન પાલિવેકો ૮	ચોરચક્રપાણિકે ચ ૮	રિત્રનકો ચહિયે; ૭
અવધબિહારીકે વી ૮	નોદનમેં વીધીવીધી ૮	ગીધગુહગીધકે ગુ ૮	ળાનુવાદ ગહિયે; ૭
રૈનદિનઆઠોજામ ૮	રામરામ રામરામ ૮	સીતારામસીતારામ ૮	સીતારામ કહિયે. ૭

જે અષ્ટકમાં સમ અધિક હોય તેને “સમ” અને જેમાં વિષમ અધિક હોય તેને “વિષમ” કહેવાયછે. સમ વિષમનો વિચાર વિશેષ કરીને અષ્ટકના પ્રથમાર્ધમાં જ કરવો જોઈયે. સપ્તકમાં તો બધા પ્રયોગ વિષમ જ થાયછે; તે માટે નીચે જણાવેલા નિયમો ધ્યાનમાં રાખવા જોઈયે:—

વર્ણદંડક.

વર્ણમૈલ.

૪૪૧

“આનંદકે” વિભક્તિ સહિત ચાર વર્ણનું પદ..... = સમ.

“કહે પદ” બેવર્ણના બે શબ્દ = સમ.

“અવધ” ત્રણ વર્ણનો શબ્દ+“વિહારી” ત્રણ વર્ણનો શબ્દ=વિષમ.

“રૈન” બે વર્ણનો શબ્દ..... = સમ.

“જ્યાવન” ત્રણ વર્ણનો શબ્દ = વિષમ.

“દશરથ” ચાર વર્ણનો શબ્દ = સમ.

(૧) અષ્ટકમાં વધા સમ શબ્દો રહી શકેછે. જેમ— “રૈનાદિન આઠો જામ,” “કહે પદમાકરપ” “વિત્રપન પાલિબેકો” એ ત્રણે સમ પ્રયોગ છે. જે અષ્ટકનો પ્રારંભ અપૂર્ણ શબ્દથી થાય છે, તેમાં તે અપૂર્ણને સમ માનો લેવો જોઈયે; કારણકે એની વિષમતા તેના આદિના પદાંતમાં લોપાઈ ગઈ હોય છે. જેમકે:— “વિત્રપન”=૪ વર્ણ. —“નોદનમે” ૪ વર્ણ. એ બે સમ છે.

(૨) અષ્ટકમાં વિષમ વિષમ અને સમ પળ રહી શકેછે. જેમકે “અવધ વિહારીકે વિ”, “કુંજમેં લલિત કૈલિ,” “કૌનકો સુજસ ગાય,” એ ત્રણે વિષમ પ્રયોગ છે.

(૩) અષ્ટકમાં કહિં કહિં સમ, વિષમ, વિષમ, એમ પળ આવેછે. જેમ “રામ ભજન કરત.” એ વિષમ પ્રયોગ છે. આ સમ, વિષમ, વિષમ, પ્રયોગ પ્રથમ કહેલા બે પ્રયોગોથી ઉતરતો છે એટલે વિશેષ કરીને એવો પ્રયોગ થતો નથી. એટલે એની ગણના સર્વથી છેલી કરી છે. કેવલ ત્રીશ વર્ણોના કવિત અથવા બીજા દંડકોમાં એ કહિં કહિં કામમાં આવેછે અને એ પ્રયોગ જ્યાં કામમાં આવેછે, ત્યાં આદિથી અંતસુધી આખું અષ્ટક એક સરખું થાય છે. —

(૪) બે વિષમના વચમાં એક સમ આવવું ન જોઈયે. જેમકે “કુંજમેં કૈલિ લલિત” “કૌનકો ગાય સુજસ” इत्यादि. એ બે અષ્ટક કર્ણકટુ છે.

૪૪૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

(૬) અંત્ય સસકમાં સાત વર્ણ હોવાના કારણથી સર્વ પ્રયોગ વિષમ થાયછે. જેમકે “સીતારામ કહિયે.” “રિત્રનકો ચાહિયે,” “ણાનુવાદ ગહિયે.” “બાહેડ નિબાહિયે.” “રામહિં મનાઈયે.” “રાધિકે શરણ હૈ.” इत्यादि.

(૬) સોઠ અને પંદર વર્ણોપર શબ્દ પૂર્ણ હોવોજ જોઈયે.

(૭) સમ અથવા વિષમ પ્રયોગનો યોગ્ય ઉપયોગ પ્રત્યેક અષ્ટક-માં અથવા અષ્ટકના પરસ્પર સંબંધમાં પણ રાખવો યોગ્ય છે. નિકૃષ્ટ પ્રયોગ રચવાથી બની શકે તેટલું અલગ રહેવું જોઈયે, નહિતો કવિત કર્ણકટુ થશે.

(૮) કવિતની રચનામાં ટે નીચેનું કવિત કંઠસ્થ કરવું લાભકારી થશે. આઠ આઠ આઠ પછી, સાત વર્ણ સારા સજ, અંતપર એક ગુહ, ધારી ધારી આળજે; સમ સમ સમ સમ, વિષમ વિષમ સમ, સમ પછી બે વિષમ, એમ યોગ જાળજે; યુગલ વિષમ મધ્ય, સમપદ સજ નહિ, લય નષ્ટ થાય, સજ્યે એમ ડર ધારજે; આઘી રીતિ પ્રતિપદ, નિયમ કવિત કેરા, અંતરમાં આળી આળી, કવિત સુધારજે.

પ્રત્યેક કવિત અથવા સૈવયાને બે વાર બોલવાની રીતિ છે, કેમકે તેનો સંપૂર્ણ આશય ચોથા ચરણમાં અથવા તેના પળ ઉત્તરાદ્ધમાં રહેલો હોયછે. એટલે ચોથું ચરણ બોલવાનો સમય આવેછે, ત્યાં સુધી પહેલા ત્રણ ચરણનો સંબંધ ઠીક સ્મરણમાં રહેતો નથી, એટલે તેને બે વાર બોલવાથી સારી રીતે અર્થ સમજી શકાયછે.” હંદ:પ્રભાકર બીજી આવૃત્તિ (પૃ. ૧૮૮ થી ૧૯૦)

કવિત વિષે વિશેષ વિચાર.

જે ઢંડક કવિતના સામાન્ય નામથી ઓઠાવાય છે, અને જે ૩૦થી તે ૩૩ વર્ણ સુધીના બનેછે, તે વિષે શ્રીયુત બાબૂ જગન્નાથદાસે “ઘનાક્ષરી નિયમ રત્નાકર” નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે; તેમાં તેના વિશેષ નિયમ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા છે:—

વર્ણદંડક.

વર્ણમેલ.

૪૪૩

નિયમ પેહેલો.

કવિતના ચરણની આદિમાં તથા ૪, ૮, ૧૨, ૧૬, ૨૦, ૨૪ અને ૨૮ એમ ચચાર-ચડતા વર્ણ પછી કોઈ શબ્દનો આરંભ થાય તો તેના આદિમાં જમણ (IS) કે તગણ (SSI) ન આવવો જોઈએ; વળી એવા શબ્દના આરંભમાં યગણ (ISS) કે મગણ (SSS) આવવાથી પણ મધ્યમ શ્રેણીની ગતિ થઈ જાય છે.

પણ તેમાં એક વાત લક્ષમાં રાખવાની છે કે, ત્રણ વર્ણથી ઓછા વર્ણના શબ્દને આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. કેમકે ત્રણ વર્ણથી ઓછા વર્ણનો ગણ બની શકતો નથી; જેમકે “ન હોય” એમ આદિમાં રચના આવે, તેમાં આદિ શબ્દ “ન” ત્રણ અક્ષરનો ગણ બને છે તે કરતાં ઓછી સંખ્યાનો છે, તે સાથે “હોય” શબ્દ જોડાયાથી જગણ બને છે; અને આદિમાં જગણ આણવાનો નિષેધ કયો છે; તોપણ તે “ન હોય” એવી રચનાને લાગુ પડતો નથી. પણ—

“નિકુંજ વિલોકી વર વૃંદાવન કાનનકે,
લાજે બન નંદન-યોં શોભા સરસતિ હૈ.”

આ ઉદાહરણમાં “નિકુંજ” શબ્દ ત્રણ અક્ષરનો પરિપૂર્ણ છે. અને તેનો જગણ બને છે, તેથી સરઘતાથી બોલવામાં ઉચ્ચાર કરી શકાતો નથી, તો ઉક્ત નિયમથી વિરુદ્ધ છે.

ચાર અક્ષર પછી પણ જગણાદિ શબ્દનો નિષેધ છે. જેમકે—

“દૂરહીસોં કલીંદ સુતા રંધન વીચિનિસોં,
મીની શ્યામ રંગમેં સુખદ દરસતિ હૈ.”

આમાં ચાર અક્ષરો પછી “કલીંદ” શબ્દ જગણાદિવાળો હોવાની ગતિ બગડે છે.

૪૪૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

આરંભમાં તગણાદિ શબ્દનો નિષેધ છે. જેમકે—

“આકાશમેં લસતિ સુહાઈ મનભાઈ ઘટા,
છહરી છહરી બુંદ સીની બરસતી હૈ”

આમાં આરંભમાં “આકાશમેં” એ શબ્દ તગણાદિ છે, તેથી ગતિ બગડે છે.

પણ ચાર અક્ષર પછી તગણાદિ શબ્દનો નિષેધ છે. જેમકે—

“એસે સમે સારંગધરપેં ક્યોં ન ચલે બીર!
બૈઠી કહા મનમેં મસૂસી તરસતી હૈ”.

આમાં આરંભના ચાર અક્ષર પછી સારંગધર અંતર્ગત “સારંગ” શબ્દ તગણાદિ છે, તેથી ગતિ બગડે છે.

આરંભમાં મગણાદિ શબ્દ મધ્યમ છે. જેમકે—

“આકાંક્ષી તિહારે દરશનકો મયો હૌં હૌં તો” —

આમાં આરંભનો “આકાંક્ષી” શબ્દ મગણ હોતાં ગતિને મધ્યમ કરે છે.

ચાર વર્ણ પછી મગણાદિ શબ્દ મધ્યમ છે. જેમકે—

“કેસનમેં તાતારી મૃગમદ સુગંધ લસે” —ઈ.

આમાં આરંભના ચાર અક્ષર પછી “તાતારો” શબ્દ મગણ છે, તેથી મધ્યમ ગતિ થાય છે.

પ્રારંભમાં યગણાદિ શબ્દ મધ્યમ છે. જેમકે—

“નિકાઈ તિહારી પર વારી જાતી રંભા રમા—” ઇ.

આમાં પ્રારંભમાં “નિકાઈ” શબ્દ યગણ હોતાં ગતિ મધ્યમ શ્રેણીની બનાવી દે છે.

ચાર વર્ણ પછી પણ યગણાદિ શબ્દ મધ્યમ છે. જેમકે—

“જોમ મરો જવાની” —ઈ.

આમાં ચાર અક્ષર પછી “જવાની” શબ્દ યગણ છે, તેથી ગતિ મધ્યમ થાય છે.

અજ રીતે ૮, ૧૨, इत्यादि वर्णों પછીને માટે પણ સમજી લેવું.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેલ.

૪૪૫

પેહેલા નિયમનો અપવાદ.

જો આરંભમાં અથવા ચાર, આઠ, इत्यादि વર્ણોની પછી એવો શબ્દ આવે કે જે ચાર અક્ષરનો પૂરો એક શબ્દ હોય તો જગણ, તગણ, મગણ તથા યગણ આરંભમાં અથવા ચાર વગેરે વર્ણો પછી આવવા વિષે આગળ જે પેહેલા નિયમમાં કહી ગયા છિયે તેનો બાધ આવતો નથી; પણ જો તે ચાર અક્ષરના શબ્દનો અન્ત્યાક્ષર ગુરુ હોય તો ગતિ મધ્યમ થઈ જાયછે.

ચાર વર્ણમાં જગણાદિ શબ્દ નિર્દોષનું ઉદાહરણ.

“છપાકર છત્ર મોતી જ્ઞાલરન છત્ર માનો.”

આમાં આરંભે “છપાકર” શબ્દ જગણાદિ છે, તથાપિ ચાર અક્ષરનો પૂરો શબ્દ હોતાં તે નિર્દોષ છે.

ચાર વર્ણના તગણાદિ શબ્દ નિર્દોષનું ઉદાહરણ.

“ચામીકરં દેશિકૈ લજાત રૂપ રાવરો હૈ.”

આમાં આરંભમાં “ચામીકર” શબ્દ તગણાદિ છે, તોપણ તે ચાર વર્ણનો એક પૂરો શબ્દ હોવાથી નિર્દોષ છે.

ચાર વર્ણના યગણાદિ શબ્દ મધ્યમ નહિ. ઉદાહરણ.

“નિરાધાર પ્રાણ, બિન પ્રીતમ રહેંગે કિમિ.”

આમાં આરંભમાં “નિરાધાર” શબ્દ યગણાદિ છે, પરંતુ તે ચાર વર્ણનો એક પૂર્ણ શબ્દ હોવાથી મધ્યમ નથી.

ચાર વર્ણનો મગણાદિ શબ્દ મધ્યમ નહિ. ઉદાહરણ.

“પારાવાર પૂરન અપાર પાર બ્રહ્મ રાસિ”—ઈ.

આમાં આરંભમાં “પારાવાર” શબ્દ મગણાદિ છે, પરંતુ ચાર વર્ણનો એક પૂર્ણ શબ્દ હોવાથી મધ્યમ નથી.

૪૪૬

રણમૈંગલ.

સમવૃત્ત.

એજ પ્રમાણે ચાર, આઠ, ઇત્યાદિ વર્ણો પછીને માટે પણ સમજી લેવું.

ચાર વર્ણના જગણાદિ ગુર્વન્ત શબ્દ મધ્યમ.

“વિભાવરી સંગ કોક શોક લાગ્યો બાદન હૈ”

આમાં આરંભમાં “વિભાવરી” શબ્દ જગણાદિ છે, અને ચાર વર્ણનો પૂરો શબ્દ છે, તથાપિ અંતમાં ગુરુ હોવાના કારણથી મધ્યમ છે.

ચાર વર્ણના તગણાદિ ગુર્વન્ત શબ્દ મધ્યમ.

“ધર્મધ્વજા ધારી હૈ વિચારત ન બાત નેક”—

આમાં આરંભમાં “ધર્મધ્વજા” તગણાદિ શબ્દ જો કે ચાર વર્ણનો પૂરો છે, તથાપિ ગુર્વન્ત હોવાના કારણથી મધ્યમ છે.

ચાર અક્ષરના મગણાદિ ગુર્વન્ત શબ્દ મધ્યમ.

“ધર્માચારી ધર્મકી કહાની કહેં લાલ માંતિ”

આમાં આરંભમાં “ધર્માચારી” શબ્દ મગણાદિ ચાર અક્ષરનો પૂરો છે, તોપણ ગુર્વન્ત હોવાથી મધ્યમ ગણાય છે.

ચાર વર્ણના યગણાદિ ગુર્વન્ત શબ્દ મધ્યમ.

“સમાધાની કરત રહત સમાધાન સદા”—

આમાં આરંભમાં “સમાધાની” યગણાદિ શબ્દ જો કે ચાર વર્ણનો પૂરો છે, તથાપિ ગુર્વન્ત હોવાના કારણથી મધ્યમ છે.

એજ પ્રમાણે ચાર, આઠ, ઇત્યાદિ વર્ણો પછીના વર્ણ માટે પણ સમજવું.

નિયમ બીજો.

જો કોઈ શબ્દ ૬, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, અથવા ૨૯ અક્ષર ઉપર સમાપ્ત થાય તો તેના અંતમાં છઠ્ઠા ગુરુ (।૬)

વર્ણદંડક

વર્ણમેલ.

૪૪૭

આવવા જોઈયે. પરંતુ તેના અંતમાં જો બે ગુરુ (SS) આવે તો તેની ગતિ સર્વથા નષ્ટ તો થતી નથી, પણ મધ્યમ શ્રેણીની તો અવશ્ય થઈ જાયછે:—

નિર્દોષનું ઉદાહરણ.

“સિન્ધુકો સપૂત સુત સિન્ધુત્તનયાકો બન્ધુ”-ઈ.

આમાં “તનયા” શબ્દ ત્રેર અક્ષર ઉપર સમાપ્ત થાયછે, અને તેના અંતમાં લઘુ ગુરુ (IS) છે, તેથી તે નિર્દોષ છે.

બે ગુરુ મધ્યમનું ઉદાહરણ.

“આજ સુદામાકે શાઈ તન્દુલ અવાને શ્મિ.” ઈ

આમાં “સુદામા” શબ્દ પાંચ વર્ણપર સમાપ્ત થાયછે, અને તેના અંતમાં બે ગુરુ છે, તેથી ગતિ મધ્યમ થઈ ગઈ છે.

દૂષિતનું ઉદાહરણ.

“નિરસિ શ્યામ સુધર ધીરજ ધરૈ ન મન”-ઈત્યાદિ. તથા

“નિરસી મૃદુ નિકાઈ ધીરજ ધરૈ ન મન”-ઈત્યાદિ.

આ બંને ઉદાહરણોમાં “શ્યામ” તથા “મૃદુ” શબ્દો પાંચ વર્ણ પર સમાપ્ત થાયછે, પરંતુ તેના અંતમાં લઘુ ગુરુ (IS) અથવા બે ગુરુ (SS) ન હોવાથી ગતિ બગડી ગઈ છે.

એજ પ્રકારે નવ, ત્રેર, સત્તર, ઇત્યાદિ અક્ષર પર પૂર્ણ થતા શબ્દ વિષે પણ સમજી લેવું.

નિયમ ત્રીજો.

૬, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ અને ૨૯ વર્ણોની પછી આવનારો શબ્દ જો એક વર્ણનો હોય તો તે ગમે તો લઘુ હોય અથવા ગુરુ હોયતો ચાલે; પરંતુ તે જો એકથી વધારે અક્ષરનો હોય તો તેના આદિમાં લઘુ આળવો જોઈયે.

समवृत्त.

૨, ૬, ૧૦, ૧૪, ૧૮, ૨૨ અને ૨૬ વર્ણો પછી જે શબ્દ

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઠ.

૪૪૯

આવે તેના આદિમાં જગણ, તગણ, યગણ, અને યગણમાંથી
ગમે તે હોય તો મધ્યમ ગતિ થાયછે.

બે અક્ષર પછી જગણાદિ મધ્યમનું ઉદાહરણ.

“દેખી નિકુંજનકી અનુપ સુખમાકો રૂપ,
હિયમેં હુલાસ બાઢચો કહત બનૈ નહિ.”—ઇ.

આમાં બે અક્ષરો પછી “નિકુંજન” જગણાદિ શબ્દ મધ્યમ છે.

બે અક્ષર પછી તગણાદિ શબ્દ મધ્યમ.

“ઘેરિ આકાશહિં રાહ્યો સરસ ઘનેરી ઘટા,
ચપલા ચમકેં ચલ ચહત બનૈ નહિ.”—ઇ.

આમાં બે અક્ષર પછી “આકાશ” શબ્દ તગણ હોવાથી મધ્યમ.

બે અક્ષરો પછી મગણાદિ શબ્દ મધ્યમ.

“ગંજેં સારંગીનિ મંજુ ગુંજેં ચોં ખંવર ખીર,
કેકી સહનાઝસુર રંચક ગનૈ નહિ.”—ઇ.

આમાં બે અક્ષરો પછી “સારંગીનિ” શબ્દ મગણાદિ હોવાથી મધ્યમ છે.

બે અક્ષર પછી યગણાદિ શબ્દ મધ્યમ.

“એસી નિકાઈહિં લલિ માન તજી એરી ચીર,
જોગી જનહૂસોં સુનિ ધીરજ ઠનૈ નહિ.”—ઇ.

આમાં બે અક્ષરો પછી “નિકાઈ” શબ્દ યગણ હોવાથી મધ્યમ
છે. એજ પ્રમાણે ૬, ૧૦ इत्यादि अक्षरों पछी पण समजो छेवुं.

નિયમ પાંચમો.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩ અને ૨૭ અક્ષરો પછી જે શબ્દ
આવે અને તે એકથી વધારે અક્ષરનો હોય તો તેના આરંભમાં લઘુ

४५०

रणपिंगल.

समवृत्त.

गुरु (१५) होवानी आवश्यकता छे, पण जो ते एकज अक्षरनो शब्द होय तो तेने माटे कइ नियम नथी.

निर्दोषनु उदाहरण.

“शोभाकों सकेलि ऊंची बेलि बाँधी बलीभद्र,
राख्यो सम लोचन कुरंगनिको रोस है;
दीपतिकों दीपककै मुख दीपको सुमेरु,
मृदु मुख सारसको सिंहाकन्द जोस है;
कलपतरोवरकी कली कैधों कुंदफली,
उपमा अनुपनिको विविध निसोस है;
तिलको सुमन है कि नासिका तरुनि तेरी,
सुखकी सरन कैधों सौरभको कोस है.”

आमां पेहेला चरणमां त्रण अक्षर पछी “सकेलि” शब्द अने २३ वर्ण पछी “कुरंग” शब्द; तथा बीजा चरणमां ३ अक्षर पछी “तरोवर” शब्द, १९ अक्षर पछी “अनुपनि” शब्द अने २७ अक्षर पछी “निसोस” शब्द लघु गुरु (१५) थी आरंभायछे.

बीजा चरणमां ३ अक्षर पछी “कों” शब्द, ७ अक्षर पछी “कै” शब्द अने २३ अक्षर पछी “कों” शब्द गुरु पड़ेलाछे. वळी चौथा चरणमां ७ अक्षर पछी “कि” शब्द लघु छे, पण ते एकाक्षरी शब्द होवाथी बने रूप निर्दोष छे.

एज प्रमाणे बीजां स्थानोपर पण समजी लेवुं जोइये.

दूषित उदाहरण.

“सरस बन लसत नाचत मयूरगन” इ..

વર્ણદળક.

વર્ણમેઠ.

૪૫૧

“સરસ કુંજની લલિ નાચત મયૂરગન” ઇ.

“સરસ આકાશ લસે નાચત મયૂરગન” ઇ.

આમાં ત્રણ વર્ણો પછી “બન” “કુંજ” તથા “આકાશ” શબ્દો લઘુ ગુરુ (૧૬) થી આરંભાતા નથી, તેથી ગતિ બગડે છે.

આ રીતે બીજાં સ્થાનો ઉપર પણ સમજી લેવું જોઈએ.

પાંચમા નિયમમાં અપવાદ.

જો ૩ અક્ષર પછી નગણ (।।।) નો પૂરો શબ્દ આવે તો ચાલે. અર્થાત્ જો તેના આરંભમાં લઘુ ગુરુ (૧૬) થતા નથી, તોપણ તે નિર્દોષ છે.

જેમ—ઉપરના “શોભાકો સકેલિ” એ શબ્દોથી આરંભાતા કવિતના ચોથા ચરણમાં ૩ અક્ષર પછી “સુમન” શબ્દ તથા ૧૧ અક્ષર પછી “તરુનિ” શબ્દ ત્રણ લઘુના પૂરા હોવાથી નિર્દોષ છે.

આ પ્રમાણે બીજી જગ્યાએ પણ સમજવું.

અંકંદર ગુરુ લઘુ સંખ્યાવિષે.

અંતે એક વાત ધ્યાન આપવા યોગ્ય જણાય છે કે—પ્રસ્તારની સિતિ પ્રમાણે જેટલાં રૂપ ઘનાક્ષરીનાં થાય, તેટલાં તમામ આવી શકે છે, તોપણ ઘણા લઘુ અથવા ઘણા ગુરુ એક જ સ્થાનમાં આવવાથી રુચિકર થતા નથી એટલે આ વાત ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ કે,—૧૨થી વધારે ગુરુ અને ૨૪થી વધારે લઘુ એકઠા ન થઈ જાય તો સારું. ૧૦ ગુરુ તથા ૨૩ લઘુ સુધીનાં ઉદાહરણો મળી આવે છે.

સામાન્ય વિચાર.

કવિતની રચનામાં કયે સ્થાને કેવા પ્રકારના કયા શબ્દની

૪૫૨

રૂપાંગિગલ.

સમશ્રુત.

કેવી રીતે યોજના કરવી, એ કર્ત્તાના જ્ઞાન, અનુભવ, મુઘડતા, સહૃદયતા, અભ્યાસ અને નિપુણતા ઉપર આધાર રાખેલો. એ વિષે વ્રજભાષાના કવિ પદ્માકર, પંજનેશ, તથા બુદેલખંડી કિશોરાદિનાં કવિતોની યતિ સારી માર્ગદર્શક થશે.

૩૦ અને ૩૩ અક્ષરનાં કવિત ઘણા કવિયોના કાવ્યમાં જોવામાં આવતાં નથી. અને તે કાનને પણ વિશેષ રુચિકર થતાં નથી. તેથી તે વિષે વિશેષ વર્ણન કરવા ઉચિત ધારતા નથી. જે નિયમે ૩૧ તથા ૩૨ વર્ણના કવિતોને માટે નક્કી કરવામાં આવ્યા છે, તેજ ૩૦ અને ૩૩ વર્ણનાં કવિતોને પણ લાગુ પડેલો.

૩૧ વર્ણના કવિતમાંથી એક અંત્યાક્ષર કમી કરવાથી ૩૦ અક્ષરવાળું કવિત બની શકેલો. અને ૩૨ અક્ષરવાળા કવિતના અંતમાં એક અક્ષર વધારવાથી ૩૩ અક્ષરવાળું કવિત થાયલો. પરંતુ ૩૩ અક્ષરવાળા કવિતમાં અંતના ત્રણ કિંવા વધારે અક્ષરો લઘુ હોવાની આવશ્યકતા જણાયલો. અથવા વીપ્સા થવા માટે ત્રણ લઘુ અક્ષરવાળો શબ્દ બે વાર આવે તો તે અત્યુત્તમ છે.

યતિ વિચાર.

વિશેષે કરીને પ્રત્યેક ગ્રંથમાં કવિતમાં ૧૬ અક્ષરે યતિ માની છે. એટલે “મનહર ઘનાક્ષરી”ના એક ચરણમાં ૧૬, ૧૬ અને “રૂપઘનાક્ષરી”ના પ્રત્યેક ચરણમાં ૧૬, ૧૬ અક્ષરે યતિ આવે, એજ રીતે ૩૦ અક્ષરવાળા કવિતમાં ૧૬, ૧૪, અને ૩૩ અક્ષરવાળા કવિતમાં ૧૬, ૧૭ અક્ષરે યતિ આવેલો. કોઈ કોઈ કવિયે ૮, ૮, ૮ ઉપર ત્રણ યતિયો માની છે, પણ તે નિયમ સુપ્રસિદ્ધ કવિયોનાં કવિતોમાં પણ સર્વત્ર પડાયો જાયો. એટલે સર્વસંમત નથી. વળી ૧૬ અક્ષર ઉપર યતિ નક્કી

वर्णदण्डक.

वर्णमैळ.

४५३

करेली छे, तथापि केटलाक सारा कवियोए ते नियमनो केटलीक जगोए भंग कख्यो छे, तेम छतां तेवां कवित कोइ पण रीते अरुचिकर थतां नथी—अर्थात् १६ अक्षर पर यतिनो नियम छे, पण तेनी अति आवश्यकता नथी, एम जणाइ आवेछे.

साधारण रीते आवा दंडको कवितनी संज्ञाथी ओळखायछे, ते नीचे प्रमाणे:—

क्रम. अंक	नाम.	माप.	वर्ण.
१ १४७९	त्रीशुं कवित.....	{ गुरु लघुनो नियम नहि. अंते गुरु १६, १४ यति.	} ३०
२ १४८६	घनाक्षरी, घनाक्षर.....	{ गुरु लघुनो नियम नहि अंते ग. १६, १५ यति.	} ३१
३ १४८७	कवित, मनहरण.....	{ लघु गुरुनो नियम नहि. ८, ८, ८, ७ यति.	} ३१
४ १४८८	विशाळ	{ गुरु लघुनो नियम नहि. १६, १५ यति.	} ३१
५ १४८९	खंजविशाळ	{ गुरु लघुनो नियम नहि. १५, १६ यति.	} ३१
६ १४९०	जनहरण.....	३० लघु+ग;.....	३१
७ १४९१	वर्णककुंडली	यथेच्छ ३० वर्ण+गल.....	३२
८ १४९२	उपविशाळ.....	{ यथेच्छ ३० वर्ण+गल. १६, १६ यति.	} ३२
९ १४९३	द्वितीय उपविशाळ.....	{ यथेच्छ ३० वर्ण+लल. १६, १६ यति.	} ३२
१० १४९४	रूपाण, किरपाण.....	{ यथेच्छ ३० वर्ण+गल ८, ८, ८, ८ यति.	} ३२
११ १४९५	रूपक घनाक्षरी, रूप घनाक्षरी	{ गुरु लघुनो नियम नहि अंते ल ८, ८, ८, ८ यति.	} ३२
१२ १४९६	जलहरण, बत्रीशुं कवित.	{ यथेच्छ ३० वर्ण+लल. ८, ८, ९, ७ यति.	} ३२

૪૫૪

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૩ ૧૪૯૭ મનોહર.....	{ યથેચ્છ ૩૦ વર્ણ+લલ. } ૩૨
	{ ૮, ૮, ૮, ૮ યતિ. }
૧૪ ૧૪૯૮ રંગીકા.....	{ યથેચ્છ ૩૧ વર્ણ લ. } ૩૨
	{ ૧૦, ૮, ૮, ૬ યતિ. }
૧૫ ૧૪૯૯ હમર.....	વધા લઘુ વર્ણ..... ૩૨
૧૬ ૧૫૦૪ વિજયા.....	{ ૮, ૮, ૮, ૮ યતિ=૩૨ વર્ણ. } ૩૨
	{ અંતે લગ અથવા નગણ. }
૧૭ ૧૫૦૫ તેત્રીશું કવિત.....	{ યથેચ્છ ૩૩ વર્ણ. } ૩૩
	{ ગુરુ લઘુનો નિયમ નહિ. }
	{ ૧૬, ૧૭ યતિ. }

૧૪૮૭ કવિત, મનહરણ. લઘુ ગુરુનો નિયમ નહિ ૮, ૮, ૮, ૭ યતિ. ૩૧ વર્ણ.

આઠ આઠ આઠ સાતે, યતિ એકત્રીશ માંહ,

ગુરુ લઘુ કેરો નિ'મ, કવિતમાં છે નહિં.

આને પંણ કેટલાક મનહર કેહેહે.

એકત્રીશું, બત્રીશું અને તેત્રીશું કવિત કેહેવાયછે. વૃત્ત-
રત્નાવલીમાં નીચે પ્રમાણે છે:—

एकद्वित्रियुतास्त्रिंशद्वर्णाः संति कवित्वके,
अन्ते गुरुर्लघुर्वीप्सास्तः क्रमात् कविभिः कृता
वीप्सा त्रिवर्णाभिहिता गुरुशून्या सुखावहा,
अन्यथा कर्णतुलया तोलिता विषमा भवेत्.

વ્રજભાષામાં કવિત ઘણાં રચાયાં છે, અને તેમાં ઉપર લખ્યા
પ્રમાણે પ્રાસમાં વીપ્સા આળેલી ઘણી જોવામાં આવેછે, અને તે
બત્રીશાં અને તેત્રીશાં કવિતમાં હોયછે. તેમાં છેલ્લા બે કે ત્રણ
લઘુવાળી વીપ્સા મધુરી લાગેછે.

મનહરણ દંડકનું રાજા સંગ્રામસિંહજીકૃત કાવ્યાર્ણવમાં
૧૬ અને ૧૯ અક્ષર મઠી ૩૧ અક્ષરનું ચરણ કહ્યું છે. અને
તેનું બીજું નામ સૌરદંડક આપ્યું છે. વઠી ટુંદાવનકૃત છંદો-

ઘર્ણદંડક.

ઘર્ણભેદ.

૪૭૧

નિધિ પિંગલમાં મનહરણ દંડકના (૧) પ્રકર્ષ, (૨) કામ, (૩) સોમકર, અને (૪) શોભાધર એ પ્રમાણે ચાર ભેદ કહ્યા છે, તેનાં લક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપ્યાં છે:—

(૧) પ્રકર્ષનું લક્ષણ. (દોહા).

શશ દશ પુનિ ^૬ષટ્ ^૫નચ્ચ વરન, ચરન હોત વિશ્રામ;
ઇકતિસ વરનહિ અંત ગુરુ, દંડક પ્રકર્ષ નામ.

પ્રથમનો “શશ” શબ્દ તે દશને બદલે હસ્તદોષ હોય તો અને નચ્ચ એટલે વીશને બદલે પાંચ ગણિયે તો ૧૦, ૧૦, ૬, ૫ = ૩૧ વર્ણ, તેમાં અંતે ગુરુ, એવો અર્થ થાય.

(૨) કામનું લક્ષણ. (દોહા)

વસુ વસુ વસુ પુનિ સાત પર, વિરતિ અંત ગુરુ હોય;
ઇકતિ વરન વસુ ચરનહિ, કામ નામ હે સોય.

૮, ૮, ૮, ૭ = ૩૧ વર્ણ, તેમાં અંતે ગુરુ, તેને કામ દંડક કહે છે. ઉપર જણાવેલા કાવ્યાર્ણવ ગ્રંથમાં પણ આ દંડકનું માપ ઉપર પ્રમાણે છે. ઉપરના દોહાના ઉત્તરાર્ધમાં “વસુ ચરનહિ” એ કંઈ અશુદ્ધિ છે.

(૩) સોમકર. લક્ષણ. (દોહા)

અંત ગુરુહિ કામસ વરન, ચરન એક પરમાન;

વસુ વસુ પુનિ પંદ્રહ વિરતિ, કહત સોમકર જાન.

૮, ૮, ૧૫ = ૩૧ વર્ણ તેમાં અંતે ગુરુ. “કામસ વરન” એટલે કામ સમાન વરણ ૩૧ એવો અર્થ થઈ શકે.

૪૧૬

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત

(૪) શોભાધર. લક્ષણ. (દોહા)

દશ દશ ષટ નવ પર વિરતિ, પ્રથમ તૃતિય પદ હોય;

ચતુર દ્વિતીય વર્ણ આઠપર, નવ અક્ષરપર સોય.

ઇકતિસ બરન સુચરન ઇક, પછપાછે ગુરુ દીન;

સો શોભાધર કહતહૈ, ટુંદાવન પરબીન.

દશ, દશ, છ, અને નવને બદલે નવ એટલે પાંચ કરિયે તો
પેહેલા તથા ત્રીજા પદમાં $૧૦+૧૦+૬+૯=૩૧$ વર્ણ થાય. અને
બીજા તથા ચોથામાં ચતુર દ્વિતીય $=૬+૮+૮+૯=૩૧$ વર્ણ થાય
અને દરેક પદને અન્તે ગુરુ આવે.

૧૪૮૮ વિશાલ. લઘુ ગુરુનો નિયમ નહિ એવા ૩૧ વર્ણ. ૧૬, ૧૫ યતિ.

નિયમ વિનાના વર્ણ એકત્રીશ વિશાલમાં,

સોલને પંદરપર વિરતિ રચાયછે.

છંદોવૃત્તમુક્તાવલી પ્રમાણે.

૧૪૮૯ સ્વંજવિશાલ. ગુરુ લઘુનો નિયમ નહિ એવા ૩૧ વર્ણ.

૧૫, ૧૬ યતિ.

^{૧૫}તિથિ સોલ યતિથી વર્ણ એમ એકત્રીશ,

ચરણ સ્વંજવિશાલ કવિવર! તું સંભાલ.

છંદોવૃત્તમુક્તાવલી પ્રમાણે. કૃષ્ણ કવિ કલાનિધિકૃત વૃત્તચંદ્રિકામાં
આનું નામ ચપલાઘનાક્ષરી જણાવ્યું છે.

૧૪૯૦ જનહરણ. ૩૦ લઘુ+ગ=૩૧ વર્ણ.

જનહરણ ચરણ ત્રીશ લઘુ ધરો રચ,

ઉપર ટૃથિવી^૧ ગુરુ ધર તું ચરમમાં.

છંદ:પ્રભાકરમાં જણાવેછે કે કોઈ કોઈ કવિયે આને જલહરણ કહ્યો છે
તે અપ્રમાણ છે. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશવાલ્યા રામદાસજિયે એને મનહરણ માન્યો છે.

वर्णदंडक.

वर्णमेळ.

७५७

३२ वर्णना दंडक.

१४९१ वर्णककुंडली. यथेच्छ वर्ण $३० + ग + ल = ३२$ वर्ण.

वर्णककुंडली विषे, यथेच्छ त्रीश अक्षरो

ते पर अन्तमां गुरु, लघु लावो धारी आप!

१४९२ उपविशाल. यथेच्छ वर्ण $३० + ग + ल = ३२$ वर्ण. १६, १६ यति.

त्रीश छे यथेच्छ वर्ण गुरु लघु अन्तपर,

उपविशाल कविते सोळ सोळ पर छेद.

छंदोवृत्तमुक्तावली तथा कलानिधिकृत वृत्तचंद्रिका प्रमाणे.

१४९३ द्वितीय उपविशाल. यथेच्छ वर्ण $३० + ल + ल = ३२$ वर्ण.

तेमां १६, १६ यति.

त्रीश वर्ण गमेतेम पछी बे लघु छे अन्त,

द्वितीय उपविशाल छेद सोळ सोळ पर.

१४९४ कृपाण, किरपाण. यथेच्छ ३० वर्ण + ग + ल = ३२ तेमां

$<, <, <, <$ यति.

कृपाणमां आठ आठ, एम यति केरो पाठ,

वत्रीस वरण ठाठ, चरण चरम गा ल.

छंदःप्रभाकर प्रमाणे आनी प्रत्येक यति सानुप्रास लाववी जोइये. विशेषे करीने आ वृत्तमां वीर रसनुं वर्णन थायछे. प्रत्येक चरणना अंतमां न कारनो प्रयोग अति कर्ममधुर मान्यो छे. जेमके, तेना उदाहरणमां “महान घमसान, तडितान” इत्यादि शब्द आवेछे, जुवो छंदःप्रभाकर बीज आवात्त पृ. १९३

१४९५ रूपकघनाक्षरी, रूपघनाक्षरी, वर्णकमनहर.

लघु गुरुनो नियम नथी, अन्ते ल. $<, <, <, <$ यति = ३२ वर्ण.

रूपकघनाक्षरीमां, चार यति आठ केरा,

अन्ते लघु आणो एक, कुल वर्ण ^{३२} रद मांह.

૪૬૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

છંદોલતા તથા છંદ:પ્રમાકર ૧૬, ૧૬ યતિ કેહેછે. માષા છંદોમંજરી આને વર્ણકમનહર કેહેછે.

૧૪૯૬ જલહરણ, { લઘુ ગુરુનો નિયમ નથી. } ૩૨ વર્ણ.
 વત્રીશું કવિત. { અન્તે ૨ લ. ૧૬, ૧૬ યતિ. }

૩૨
 વત્રીશા કવિતકેરા રદ વર્ણ અન્ત બે લ,
 જલહરણ છે નામ સોઠ સોઠપર યતિ.

કોઈ કોઈ આનું નામ જનહરણ આપેછે, તે છંદ:પ્રમાકર,
 અપ્રમાણ કેહેછે. ત્રિજમાષાના ગ્વાલ આદિ કવિયો ૩૨
 અક્ષરનાં વિપ્સાવાઝાં કવિત ઘણાં કસ્યાં છે.

૧૪૯૭ મનોહરણ. યંથેચ્છ વર્ણ ૩૦+૨ લ=૩૨ વર્ણ.
 <, <, <, < યતિ.

ચાર વસુ કેરી યતિ, વત્રીશા કવિતમાંહ,
 અન્તે બે લઘુ લાવેછે, રચતાં મનોહરણ.

જલહરણ પ્રમાણેજ માપ છે, માત્ર યતિમાંજ ફેર છે.

૧૪૯૮ રંગીકા. ગુરુ લઘુનો નિયમ નહિ, અંતે લઘુ. ૩૨ વર્ણ.
 ૧૦, <, <, ૬ યતિ.

દશ આઠ આઠ છયે યતિ, ગુરુ લઘુ નિ'મ નથી,
 ૩૨
 વર્ણ દાંત રંગીકામાં, અન્ત લઘુ આળ.

આ અન્ત્ય લઘુવાલું વત્રીસાક્ષરી રૂપઘનાક્ષર નામે કવિત છે, આનું
 માપ રૂપઘનાક્ષરી પ્રમાણેજ છે, માત્ર યતિમાં ફેર છે.

૧૪૯૯ ડમરુ. ૩૨
 ૩૨
 બધા લઘુ. ૩૨ વર્ણ.

પ્રતિ ચરણ ચરણ રદ ધર સુવરણ
 ડમરુ કવિત કર કવિવર! સ્મર હર.

આ દંડક કાવ્યસુધાકર તથા છંદ:પ્રમાકરમાં છે. છંદ:પ્રમાકરમાં
 ૧૧+૧૧+૫+૫=૩૨ વર્ણ કસ્યા છે, અને જણાવ્યું છે કે-“ શ્રીયુત
 મીંઝારીદાસજી અને વૈજનાથજી આને જલહરણ માનેછે.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઢ.

૪૫૨

૧૫૦૦ સુધાનિધિ. ગુરુ લઘુને ક્રમે ૩૨ વર્ણ.

ગા લ છે ક્રમે ક્રમે સુવર્ણ શુદ્ધ દાંત સર્વ
ધારજો ગણી ગણી સુધાનિધિ વિષે સદાય.

આ દંડક અશોક પુષ્પમંજરીનો મેદ છે. છંદમાલિકામાં આનું માપ
૩ મ+જર+જજ+નમજ+ગગ=૩૨ આપ્યું છે.

૧૫૦૧ ધનપાઠ^૧. રત ન+ન રજ+ર ન મ+ન ગં લ=૩૨ વર્ણ.

રાતના નારાજ ધર પદ ધનપાઠ દંડકે
રચી ર ના મ કર ના ગ લ ચરમમાં.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પ્રમાણે.

૧૫૦૨ દ્વિનારાચિકા, મહાનારાચ. ૧૬ લ ગ=૩૨ વર્ણ.

રચાય દ્વિનારાચિકા મહાનારાચ માંહ તો,
પદે લઘુ ગુરુ ક્રમે વધા વતીશ અક્ષરો.

અનંગશેખર પૃ. ૪૨૮ અંક ૧૪૪૮ મે છે, તેનો આ મેદ
છે. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ તથા છંદમાલિકામાં આનું નામ
અનંગશેખર આપ્યું છે, પળ આ તો તેનો મેદ છે, અને તેનાં
ઉપર પ્રમાણે બે નામ તો પ્રાસિદ્ધ છે. આ કવિ નર્મદાશંકરના
જાણવામાં નહિ હોય તેથી તેમણે નારાચથી વમળો “નર્મદા”
પોતાના નામથી નવો કલ્પ્યાનું જણાવ્યું છે.

૧૫૦૩ સ્વંજોપવિશાઠ. ૧૫, ૧૭ યતિ.=૩૨ વર્ણ.

વર્ણ^{૩૨} દંત આળવા સ્વંજોપવિશાઠ થવા,
તિથિને સતરે સારા છેદ શોધી આળવા નવા.

૧૫૦૪ વિજ્ઞયા. ૮, ૮, ૮, ૮, યતિ.

અન્તે લ ગ અથવા નગળ.=૩૨ વર્ણ.

અક્ષર વધા વતીશ છે, વિરતિ વસુ ઉપર,
અંતમાં લ ગ અથવા, નગળ ધર ચરણ,

૪૬૦

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

હૈંદ્ર:પ્રમાકરમાં કવિત કરતાં આમાં ફેર ઇટલોજ જણાવ્યો છે કે,
“કવિતમાં બે વિષમ અક્ષરોના શબ્દની વચ્ચે સ્વમ અક્ષરના શબ્દ આવે
સહિ,” અને આ વિજયામાં એ પ્રમાણે આવવા જોઈયે.

૩૩ વર્ણના ઢંડક.

૧૬૦૫ તૈત્રીશું કવિત. { ગુરુ લઘુનો નિયમ નહિ, } ૩૩ વર્ણ.
૧૬, ૧૭ યતિ.

અક્ષર મઢીને વધા તેત્રીશે કરોજી પૂરા,
સોઠ સતર વિભાગે તેત્રીશાંકવિત ચરણ.

આવાં કવિતમાં ત્રણ ત્રણ અક્ષરની વિપ્લા પળ લાવેછે જેમ:—

“જિહ્વિ જ્ઞનકારે પિક ચાતકી પુકારે વન,
મોરન ગુહારે ઉઠે જુગનુ ચમકિ ચમકિ;
ધોર ઘન કારે ભારે ધુરવા ધરારે ધામ-
ધૂમન મચાયે નચે દામની દમકિ દમકિ;
ફૂકન વચારિ વારિ લૂકન લગાવે અંગ,
કૂકન મમૂકનસોં ઔર મો સ્વમકિ સ્વમકિ;
કેસેં રહે પ્રાણ પ્રાણપ્યારે ચશવંત ત્રિન,
છોટી છોટી વુંદનસોં વરસે જ્ઞમકિ જ્ઞમકિ.”

૧૬૦૬ અર્ણવ.

૨ ન+૯.૨=૩૩ વર્ણ.

નગળ પર ન થાયછે તે પછી પાદમાં સ્વંડ રા
આળંજો અર્ણવે વર્ણ ચિત્તે ધરી તેત્રીશે.

૩૪ વર્ણના ઢંડક.

૧૬૦૭ વર્ણત્રિભંગી. { ૨૦ લઘુ+મ+ત+ય+મ+ગગ= } ૩૪
૮, ૮, ૯, ૪, ૯, યતિ } વર્ણ.

લઘુ લઘુ નવ શ્રુતિ, શર પર યતિ વૌશ,
લઘુ ધરો વર્ણત્રિભંગી, મત યા મા, ગાગ થકી છે.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઠ.

૪૬૧

છંદ:શાસ્ત્રના ટિપ્પણમાં આનું નામ ત્રિભંગી છે, પળ માત્રો-
મેઠ પૃ. ૧૨ અંક ૧૨૪ મે ત્રિભંગી છે, તેની સાથે મઠી ન જાય
માટે અમે “વર્ણત્રિભંગી” એવું નામ રાખ્યું છે.

ગૌડપિંગલમાં મ ને બદલે સ છે, લખપત જશસિન્ધુમાં પળ
તેમજ છે; ઉદાહરણમાં પળ તે પ્રમાણે છે. છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં
દ્વિતીય (વીજો) ત્રિભંગી નામ આપી આમાં કહેલા ગણો બતાવ્યા
છે, પળ તેમાં યતિ કહી નથી. છંદ:પ્રભાકરમાં યતિ નથી, અને
ગણ આ પ્રમાણે છે પળ રૂપ નીચે પ્રમાણે ગોઠવ્યું છે:—

૬ ન+સ સ મ મ સ ગ=૨૪ વર્ણ.

૧૨૦૮ હેલાવલી.

ન+ગ+૧૦ ર=૨૪ વર્ણ.

નગણ આળો પછી એક ગા ગોઠવી તે પછી રા

ગણો આપ આશા કરો પાદ હેલાવલીમાંહ તો.

જુઓ અંક ૧૪૩૩ ની ટીપ.

૧૨૦૯ હેલી.

ન+લ+૧૦ ર=૨૪ વર્ણ.

ન લ પર થાયછે રા દશે સામટા તેતળા

અક્ષરો સર્વ ચોત્રીશ છે પાદ હેલીતળે દંડકે.

જુઓ અંક ૧૪૩૩ ની ટીપ. હેલાવલીને બદલે છંદોલતામાં હેલો-
નામ આપી ઉપર પ્રમાણે માપ આપ્યું છે, તે ભિન્ન હોતાં આ સ્થાને દાખલ
કરવામાં આવ્યું છે.

૩૬ વર્ણના દંડક.

૧૨૧૦ ચંડવેગ.

ન ન+૮ ય+ન ન=૩૬ વર્ણ.

ન ન ઉપર ધર યા આઠ આળી અને બે બને ના

બધા વર્ણ છત્રીશ તો ચંડવેગે શુભ કવિવર!

૧ છંદોલતામાં ઉપર પ્રમાણે માપ છે પળ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં ૨ન+ય
(યથેચ્છ) લાવવા કહ્યું છે તે ઉપર હેલા વ નગણ લાવવા કહ્યું નથી, પળ તેવો
દંડક અંક ૧૪૩૨ મે છે, માટે અમે છંદોલતાનું માપ પ્રમાણ ગણ્યું છે.

૪૬૨

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

૧૫૧૧ વ્યાલ, વિશેષશાલિન.^૧ ૨ ન+૧૦ ર=૩૬ વર્ણ.

ન ન પર દશ રા ગણો વ્યાલ વિશેષશાલીનના
પાદમાં મૂકજો છત્રિશે અક્ષરો આણિને યુક્તિથી.

૧ વાગ્વલ્લભમાં ૩૦ ર ઉપરાંતનાને આવું નામ આપવા સૂચવ્યું છે, પણ
૯ અભિપ્રાય યોગ્ય નથી.

૩૭ વર્ણના દંડક.

૧૫૧૨ માલતી. ન+ગ+૧૧ ર=૩૭ વર્ણ.

નગણ પ્રારંભમાં તે પરે ગા કરો ત્યાર પૂઠે તમે
માલતી માંહ તો રા અગિયાર આણો પદે ગોઠવી.

જુવો અંક ૧૪૩૩ની ટીપ.

છંદોલતાના ક્રમમાં ધૂલી નામ આવેછે તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તેમ
ધૂલી થાય પણ તે રગણની રચનામાં આવી શકતું નથી. “ચા-
મોલી ધૂલી માતલી કેલિ લીલા વિલાસાદયઃ” એમાં
ધૂલી પછી માતલી છે તે આ સ્થાને જોડ્યે અને માલતી શબ્દ
નું ઉલટપાલટ થઈને માતલી થયેલું લાગેછે. તોપણ માતલી
ઇન્દ્રનો સારથી કેહેવાયછે, તેને નામે જૂદો દંડક ગણિયે તો
આ સ્થાને ધૂલી કાયમ રહેતાં તેની રચના નીચે પ્રમાણે થાયછે.

૧૫૧૩ ધૂલી. ન+લ+૧૧ ર=૩૭ વર્ણ.

નલ પર ^{૧૧}રુદ્ર છે રાગણો પાદપોદ મઠી ને વધા
ત્રીશ ને સાત તો વર્ણ પ્રત્યેકમાં એમ ધૂલી વિષે.

૩૯ વર્ણના દંડક.

૧૫૧૪ જીમૂત. ૨ ન+૧૧ ર=૩૯ વર્ણ.

નન પર ગણ રા અગિયાર આણો ધરો પાદ જીમૂતમાં
અક્ષરો ત્રીશ ને ^૬ચંડે સોલી વધા આપ આ દંડકે.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઝ.

૪૬૩

૧૫૧૫ સારંગ.

૧૩ ર=૩૯ વર્ણ.

પાદપાદે રચો તેર તો રાગણો શુદ્ધ સારંગના દંડકે
ત્રીશ ને ધંડ છે અક્ષરો સર્વ તો એમ જાણો તમે.

૪૦ વર્ણના દંડક.

૧૫૧૬ માતલી.

ન + લ + ૧૨ ર = ૪૦ વર્ણ.

ન લ પર વાર આણો તમે રાગણો સામટા તે તળા સર્વ
ચાલીશ છે વર્ણ પ્રત્યેક પાદે સદા માતલી દંડકે.

૧ છંદોલતામાંથી. જુવો અંક ૧૪૩૩ની ટીપ.

૧૫૧૭ કેલી.

ન + ગ + ૧૨ ર = ૪૦ વર્ણ.

નગણ ને એક ગા તે પછી વાર છે રાગણો પાદપાદે મઠી
અક્ષરો સર્વ ચાલીશ કેલી વિષે થાય છે સામટા.

૪૨ વર્ણના દંડક.

૧૫૧૮ લીલાકર.

૨ ન + ૧૨ ર = ૪૨ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રાર છે પાદ લીલાકરે
એટલે બે ન છે વાર તો રા પછી એમ લાવી ધરો દંડકે.

૪૩ વર્ણના દંડક.

૧૫૧૯ કંકેલી.

ન + ગ + ૧૩ ર = ૪૩ વર્ણ.

નગણની ઉપેરે એક ગુરુ ધરી તેર તો આણજે રાગણો,
તેતળા અક્ષરો અગ્નિ ને આળ ચાલીશ કંકેલીના પાદમાં.

૪૫ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૦ રુદ્રસારંગ.

૧૫ ર = ૪૫ વર્ણ.

રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રુદ્રસારંગના પાદમાં
આણજો પાંચ ચાલીશ જેના બને વર્ણ ને તિથિ છે રાગણો.

૪૬૪

રળપિગઠ.

સમવૃત્ત.

૧૫૨૧ ઉદામા, ઉદામ. ૨ ન + ૧૩ ર = ૪૬ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા આણજો એટલે આપ
ઉદામનાં પાદ જ્યારે રચો બે ન ને તેર રા તે વિષે લાવજો.

૪૬ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૨ લીલા. ન + મ + ૧૪ ર = ૪૬ વર્ણ.

ન પર ગા થાયછે ચૌદ રા પાદ પાદે બધા આણ આ દંડકે
શોભિતા નામ લીલા ધસ્યું જેહનું માંદ છેતાઝીશે અક્ષરો થાયછે.

૧ છંદોલતાના કમ પ્રમાણે આનું માપ ન + લ + ૧૪ ર થાયછે.

જુઓ અંક ૧૪૩૩.

૪૮ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૩ શંખ. ૨ ન + ૧૪ ર = ૪૮ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રા કરો એટલે બે ન ને
ચૌદ રા આણજો શંખના પાદમાં આપ સારી રીતે ગોઠવી ગોઠવી.

૧૫૨૪ વિદગ્ધત્રિભંગી. ૩ ત ન + ૨ મ + ૩ ત ન + ૨ મ = ૪૮ વર્ણ.

આવેત્રણ ત ન બે ભાત્રણ ત ન પાછા દ્વિ મ ધર પાદ વિદગ્ધત્રિભંગી
તર્ણો રચનામાં કવિવર તેમાં પ્રભુગુણ ગા મનપૂર્વક.

૧ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૪૯ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૫ વિલાસ. ન + ગ + ૧૫ ર = ૪૯ વર્ણ.

નપર ગો થાયછે તે પછી પંદરે રા ગળો સામઠા છે વિલાસે પદે
વર્ણ ચાઝીશ ને સ્વંડ આળો બધા તે વિષે ગુણ ગાઓ સદા ઈશનાં.

૧ છંદોલતામાં ન + લ + ૧૫ ર પદું માપ છે. જુઓ અંક ૧૪૩૩.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેઠ.

૪૬૫

૫૧ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૬ આરામ, પદ્મક, વિશ્વવાહ, અર્ક. ૨ ન+૧૬૨=૧૧ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રાર છે પદ્મકે ને વઠી વિશ્વવાહે
અને અર્ક આરામના દંડકે બે ન ને પંદરે રાગણો થાયછે.

૧ વૃત્તરત્નાકરની જનાર્દની ટીકા. ૨ વાગ્વલ્લભ.

૩ છંદોલતા તથા છંદોવૃત્તમુક્તાવલી.

૫૪ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૭ { સંગ્રામ, પદ્મરાગ, તક્ષક, } ૨ ન+૧૬૨=૧૪ વર્ણ.
{ કાલદંડ, ચન્દ્રેશ, ચન્દ્ર. }

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા એમ બે ના અને સોઠ રા
થાયછે પદ્મરાગે અને તક્ષકે કાલદંડે તથા ચન્દ્ર સંગ્રામમાં સામટા.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૨ છંદોલતા.

૩ છંદોવૃત્તમુક્તાવલી.

૫૭ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૮ સુરામ, પૌંડ્રક, ઈશ. ૨ ન+૧૭૨=૧૭ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રા સુરામે અને પૌંડ્રકે
ઈશ એ દંડકે થાયછે સૌ મઠી બે ન ને સત્તરે રા વધા સામટા
પાદ પાદે ધરે.

૧-૨ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં તેમજ છંદોલતામાંથી.

૧ પૌંડ્રકનું માપ વાગ્વલ્લભમાં આ પ્રમાણે છે.

૧૫૨૯ વિશેષસ્તવક. { નય નય નય નય ભસ ભસ ભસ મભસ
ભસ=૪નય+૩ભસ+મ+૨ભસ=૫૭

નય યુગ્મ આણો વ્રણ ભસ જાણો પઞ્ચો મ પ્રમાણો દ્વિ ભસ વચ્ચાણો
ને ચરણ કરો ભાવ મન ધરો અક્ષર સવઠા આણી સત્તાવનજ વિશેષ
સ્તવકવિષે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૪૬૬

રણપિંગળ.

સમવૃત્ત.

૬૦ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૦ ઉદારપાદ^૧, વૈકુંઠ^૨, ભોગી^૩. ૨ન+૧૮૨=૬૦ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રાર છે
 એમ બે ના ધરો રા અઢારે કરો અક્ષરે સાઠ ઉદારપાદે
 અને વૃત્ત વૈકુંઠ ભોગી વિધે પાદપાદે તમે.

૧ વાગ્વલ્લભ. ૨ હંદોવૃત્તમુક્તાવલિ તથા હંદોલતામાંથી,

૩ હંદોવૃત્તમુક્તાવલી.

૬૨ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૧ સોતકંઠ, ઇન્દ્ર. ૨ ન+૧૯૨=૬૨ વર્ણ.

ન ન ર! ર ર ર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 આણિને બે ન ને ઓગળી' રા કરો સોતકંઠે અને ઈંદ્રમાં,
 અક્ષરો તો બધા અંક તો ત્રેસઠે જાય પો'ંચી તમે જાણજો.

૬૬ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૨ સાર, પીયૂષ. ૨ ન+૨૦૨=૬૬ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રા
 ધરી ઇટલે ના રચો બેવઢી રા કરો વીશ પૂરા તમે ને બધા
 અક્ષરો છાસઠે આજો સાર પીયૂષ કેરા ધરી પાદમાં.

૬૯ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૩ કાસાર, વારાહ. ૨ ન+૨૧૨=૬૯ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રાર
 આણી તમે ના ધરો બે અને રા કરો વીશને એક પૂરા બધા,
 અક્ષરો સાઠ ને ^૬ખંડ કાસાર-વારાહના પાદમાં ધ્યાન ધારી રચો.

વળદંડક.

વર્ણમેઝ.

૪૬૭

૭૨ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૪ વિસ્તાર, વાત. ૨ ન+૨૨ ર=૭૨ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 એમ બે ના ધરી બાવિશે રા કરો સામઘ માપ વિસ્તાર કે વાતમાં
 વર્ણ બોતેર તો પાદમાં આળજો આ સ્વરી રીત એ દંડકે જાળજો.

૭૫ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૫ સંહાર. ૨ ન+૨૩ ર=૭૫ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 રા ધરી સર્વ ના બે અને રા કરો ત્રેવિશે એમ સર્વે મઝી વર્ણ સિત્તેર ને
 પાંચ પૂરા રચ્યે પાદ સંહારનું પૂર્ણ તો થાયછે એમ માનો તમે.

૭૮ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૬ નીહાર. ૨ ન+૨૪ ર=૭૮ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રાર
 આળી તમે બે ન ને તે પરે સર્વ ચોવીશ રા લાવિને વર્ણ સિત્તેર ને
 આઠ પૂરા કરો પાદ નીહારમાં ઈશના ગુણ ગાવા તમે ભાવેથી આદરો.

૮૦ વર્ણના દંડક.

૧૫૩૭ કુસુમિતકાય^૧. $\left\{ \begin{array}{l} \text{મમ+ત,ન,ત+ય,જ,ત+ર,મ,} \\ \text{સ+મ,સ,મ+સ,મ,ત+ય,સ,} \\ \text{મ,ત+યસ+મ ન,ન+ગ,ગ.} \end{array} \right\} ૮૦ \text{ વર્ણ.}$

એંશી પૂરા વર્ણો આળો કુસુમિતકાયે ઠિક ભાઈ!
 રચાય તેમાં પદે પદે તો ગળ સમુદાયો ઠિક ઠિક મામા પછી
 તનતા છે યજતા છે રમસા છે મસમા છે સમતા છે
 યસમા છે તયસા છે પછી થર્કો મનન ગગા છે.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૪૬૮

રૂપાંગિયછ.

સમવૃત્ત

૮૨ વર્ણના દંડક.

૧૬૩૮ મંદાર.

૨ ન + ૨૧ ર = ૮૧ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
આણિને સૌ મઢી બે ન ને વીશ ને પાંચ રા લાવજો આપ મંદારમાં
તે પછી એહમાં ભક્તિના ભાવથી ગુણ માજો તમે સર્વવ્યાપી પ્રભુના
સદા પ્રેમથી.

૮૪ વર્ણના દંડક.

૧૬૩૯ કેદાર.

૨ ન + ૨૬ ર = ૮૪ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રા થઈ
બે ન ને તે પરે રા ધરો સર્વ છઠ્વીશ તો જે થકી અક્ષરો ઐશિને
ચાર સૌ થાયછે પાદ એકેકમાં એમ કેદાર જોડાયછે તે તમે
જીવિતી જાણજો.

૮૭ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૦ સાધાર. ૨ ન + ૨૭ ર = ૮૭ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રાર
સાધાર છે આ રીતે બે ન ને વીશ ને સાત રા તેહના અક્ષરો
એંશિ ને સાત તો થાયછે પાદમાં તેહમાં ગાયછે ગુણ ગોવિંદના જે
કવિ ભક્તિના ભાવવાળો સ્વરો.

૯૦ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૧ સત્કાર.

૨ ન + ૨૮ ર = ૯૦ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
રારરા લાવતાં આમ સત્કારમાં બે ન ને વીશ ને આઠ રા
થાયછે તેતણા અક્ષરો નેવું તો થાયછે પાદ એકેકમાં
એમ આ દંડકે આપ આળી પછી ગુંથજો કાવ્ય તેમાં તમે.

વર્ણદંડક.

વર્ણમેલ.

૪૬૯

૯૩ વર્ણના દંડક.

૧૫૪૨ સંસ્કાર.

૨ ન + ૨૯ ર = ૯૩ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 રારરા રા ધરી તેહના બે ન ચોવીશ ને પાંચ રા લાવતાં
 ત્રાણુ સંસ્કારના થાયછે અક્ષરો પાદપોદે સ્વરા તેહમાં ગુણ જો
 ર્શના ગાય તો થાય શુદ્ધિ ભલી ચિત્તની એમ જાણો તમે.

૯૬ વર્ણના દંડક.

૧૫૪૩ માકંદ, વિમર્ષ.

૨ ન + ૩૦ ર = ૯૬ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 રારરા રાર તો થાયછે તેહના બે ન ને ત્રીશ રા આણતાં
 અક્ષરો છન્નુ સૌ થાયછે પાદ માકંદમાં ને વિમર્ષે રચી જે કવિ
 કોઈ આ દંડકે ર્શના ગુણનું ગાન ગાશે જશે મુક્તિ પામી સ્વરે.

આ નિયમ પ્રમાણે જો બે નગણ પછી ૩૦ રગણ ઉપરાંત વધતા જાય
 તો, તેને વિશેષશાલીન કહેછે, એવું વાગ્વલ્લભમાં કહ્યું છે.

૯૯ વર્ણના દંડક.

૧૫૪૪ ગોવિંદ.

૨ ન + ૩૧ ર = ૯૯ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 રારરા રારરા એમ લાવો તમે જે થકી બે ન ને ત્રીશ ને એક રા તો
 થતાં થાય નવાણુ સૌ અક્ષરો પાદપોદે અને નામ ગોવિંદ કે-
 વાયછે એહનું તે વિષે તો રચો ગુણ ગોવિંદના ભાવ પૂરો ધરી.

૧૦૨ વર્ણના દંડક.

૧૫૪૫ સાનંદ.

૨ ન + ૩૨ ર = ૧૦૨ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા

૪૭૦

રણપિંગલ.

સમવૃત્ત.

રારરા રા ધરી લાવજો પાદ સાનંદમાં બે ન ને ઉપરે વર્તોશે
રા બધા એમ સૌ એક સો બે કરો અક્ષરો પાદપાદે તમે પ્રેમ આળી
પછી ગાઈ લ્યો ગુણ આ દંડકે દીનઆધારના દુઃખોના બંધુના.

૧૦૫ વર્ણના દંડક.

૧૫૪૬ સંદોહ.

૨ ન + ૩૩ ર = ૧૦૫ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
રારરા રાર આળી કરો કુલ બે ના ગણો ને વઢી રા ગણો તેત્રિશે
તોધરો એમ સૌ અક્ષરો એક સો પાંચ સંદોહે પાદપાદે ગળી આળજો
તે વિષે ગુણ ગોવિંદના ગુંથજો જે થકી ચિત્ત ચોખું થશે સામડું.

૧૦૮ વર્ણના દંડક.

૧૫૪૭ નંદ.

૨ ન + ૩૪ ર = ૧૦૮ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
રારરા એમ આળ્યા થકી નંદ નામે બને દંડકે બે ન ને ત્રીશ ને ચાર તો
રા ગણો સામટા તેતળા અક્ષરો એક સો ને પછી આઠ તો થાયછે પાદ-
પાદે બધા ગોઠતા ઘાટમાં આવતા રાગમાં બેસતા આળજો.

સંકીર્ણ.

વર્ણમેલ.

૪૭૧

અર્દ્ધસમ વૃત્ત.

જેમાં બે પદોનાં સર્વ લક્ષણ મળતાં આવે એવું: એટલે ૧લું અને ત્રીજું પાદ (વિષમપદ) તેમજ બીજું અને ચોથું પાદ (સમપદ) સમાન હોય તે અર્દ્ધસમવૃત્ત કેહેવાય. એના બે ભેદ છે.

૧ સંકીર્ણ.

૨ અસંકીર્ણ.

૧ સંકીર્ણ એટલે વર્ણમાં વધઘટ થવાથી વિષમપાદ કરતાં સમપાદની વર્ણસંખ્યા ભિન્ન રહે તે.

૨ અસંકીર્ણ એટલે વિષમ તથા સમપાદના વર્ણ સરખા હોય પણ ગણ ભિન્ન ભિન્ન હોય તે.

આ એક જાતની ઉપજાતિ પણ કેહેવાય છે.

અસમ, ઓજ, અયુગ્મ અયુગ્મક, અને અયુજ. એ વિષમ એટલે પહેલા ત્રીજા પદનાં નામ છે.

અનોજ, યુગ્મ, યુગ્મક, અને, યુજ એ સમ એટલે બીજા ચોથા પદનાં નામ છે.

સંકીર્ણ.

વિષમ પદના ૮ ને સમના ૧૦ વર્ણ હોય તો તેનાં કુલ ૨,૬૨,૧૪૪ રૂપ થાય છે.

૧ આવૃત્ત. { ૧,૨. સ જ ગ ગ. = ૮ દિગીશ. અંક. ૨૮૦
 { ૨,૪. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અંક. ૪૬૮
 વિષમે સ જા ગ ગા છે;

સ સ જા ગ સમેજ આવૃત્તે.

પાછલ સમવૃત્તના પેટામાં અંક ૨૮૦મે દિગીશ નામે વૃત્ત છે, તેના માપ પ્રમાણે આ વૃત્તનાં વિષમ ચરણ (૧,૨) થાય છે; અને અંક ૪૬૮મે સહજા નામે વૃત્ત છે, તેના માપ પ્રમાણે આ

૪૭૨

રણપિંગલ.

અર્દ્ધ સમવૃત્ત.

વૃત્તનાં સમ ચરણ (૨, ૪) થાયછે. એ રીતે દિગીશ અને સહજાના મિશ્રણથી આવૃત્ત થાયછે. એજ પ્રમાણે, જે પદની સામે અંક સહિત વૃત્તનું નામ હોય તે વૃત્તનાં તે પદ થાયછે, એમ સમજવું.

૨ લલિતા. { ૧, ૩. ર સ લ ગ. = ૮ રૂપ. ૯૧
 ૨, ૪. સ જ જ ગ. = ૧૦ સંગુતા. અંક ૪૭૩
 રા સ લા વિષમે ગ છે;
 લલિતા સમે સ જ જા ગ છે.

વિષમપદનું અહિં જે માપ ર સ લ ગ આપ્યું છે, એવા માપનું સમવૃત્તમાં ૮ વર્ણનું કોઈ વૃત્ત નથી, તેથી ૮ વર્ણમાં એ માપનું રૂપ ૯૧ મું થાયછે, તે અહિં જણાવ્યું છે. એજ પ્રમાણે સમવૃત્તના પેટામાં, જે પાછંઠ વૃત્ત દાખલ નથી તેનું જેટલામું રૂપ થાયછે તેનો અંક આપ્યો છે.

૯, ૧૦, નાં રૂપ ૫, ૨૪, ૨૮૮ થાયછે.

૩ વૈસારી. { ૧, ૩. ત જ ર. = ૯ રવોન્મુખી. અંક ૩૮૧
 ૨, ૪. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શદ્ધવિરાટ. અંક ૪૬૬
 તા જા ર અયુગ્મમાં ગમે;
 વૈસારી મ સ જા ગ થી સમે.

આનું વિલોમ કરિયે તો વાસવવંદિતા થાયછે. જુવો અંક. ૪

૧૦, ૯નાં રૂપ ૫, ૨૪, ૨૮૮ થાયછે.

૪ વાસવવંદિતા. { ૧, ૩. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ. અંક ૪૬૬
 ૨, ૪. ત જ ર. = ૯ રવોન્મુખી. અંક ૩૮૧
 મા સા વાસવવંદિતા જ ગે;
 તા જા ર કરો સમે વગે.

આ વૃત્તમાં વૈસારીનાં વિષમ પદ છે તે સમપદ થયાં છે અને તનાં સમપદ

સંકીર્ણ.

વર્ણમેઢ.

૪૭૩

છે તે આનાં વિષમ પદ થયાં છે, આ પ્રમાણે ઉલટાસુલટી થાય તે વિલોમ કેહેવાયછે. વૈસારીનું વિલોમ જુવો અંક ૩.

૧૦, ૧૧નાં રૂપ ૨૦, ૨૭, ૧૫૨ થાયછે.

૫ ભદ્રવિરાટ, { ૧, ૩. ત જ ર ગ. = ૧૦ નમેરુ. ૪૪૦

સમુદ્રકાન્તા. { ૨, ૪. મ સ જ ગ. = ૧૧ વિશ્વવિરાટ. ૫૬૩

છે ભદ્રવિરાટ તા જ રા ગે;

યુમે મા સ જ ગા ગ ઠીક લાગે.

કાન્તા, યુદ્ધવિરાટનું વિલોમ, જુવો અંક ૧૭.

વૈતાલિય પ્રકરણમાં ઔપચંદ્રાસિક, પાછલ પૃ. ૨૧૪ મે જુવો. તેમાં ૬ અને ૮ માત્રા અનુક્રમે જણાવી છે, તેને વદલે આહિં ગણ નક્કી કસ્યા છે એટલોજ ફેર છે.

૬ કેતુમતી. { ૧, ૩. સ જ સ ગ. = ૧૦ રૂપ ૨૩૬
{ ૨, ૪. ભ ર ન ગ ગ. = ૧૧ રૂપ ૪૭૧

ધરજો સ જા સ ગ અયુમે;

કેતુમતી ભ રા ન ગ ગ યુમે.

વિલોમે કેતુ. જુવો અંક ૧૮.

૭ સુંદરી, સુરમાલિકા, { ૧, ૩. સ સ જ ગ. = ૧૦ સંહજા. ૪૬૮
કમલા, વિયોગિની. { ૨, ૪. સ ભ ર લ ગ. = ૧૧ સીધુ. ૫૯૯

વિષમે સ સ જા ગ સુંદરી;

કમલા સા ભરલા ગ થી ઠરી.

૧ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં કેહેછે કે:—

અયુજો ર્યદિ સૌ લગૌ^૧ પુન:

સમયોઃસ્મૌ રલગાશ્ચ સુન્દરી.

૧ એમાં લગૌ છે ત્યાં જગૌ જોડ્યે. તેમજ છંદોમંજરીમાં છે કે:—

અયુજો ર્યદિ સૌ જગૌ યુજો;

૪૭૪

રણપિંગલ.

અર્ધ સમવૃત્ત

સમરાગૌ? યદિ સુન્દરી તદા.

૨ એમાં ગોં છે તેને વદલે લગૌ જોડ્યે.

વૃત્તસ્થાનની ટીપમાં કેહેછે કે:—

વિષમે યદિ સૌ જગૌ સમે;

સ્તર^૩લાગોઽપરવક્રમીરિતમ્.

૩ એમાં સ્તને વદલે સ્થ જોડ્યે.

આવી રચનાથી અપરવક્ર બનેછે, પળ અંક ૨૭માં તે જૂદા માપથી છે અને આ માપ તો સુન્દરીને લાગુ પડેછે.

૮ વેગવતી. { ૧,૩. સ સ સ ગ. = ૧૦ ઉદિત. અંક ૪૪૬
 ૨,૪. મ મ મ ગ ગ. = ૧૧ દોષક, નીલસરૂપી. ૧૮૦

ગળ છે સ સ સા ગ અયુગ્મે;

વેગવતી મ મ મા ગ ગ યુગ્મે.

વિલોમે વર્ગવતી, જુઓ અંક ૧૯

૯ સુધા. { ૧,૩. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શુદ્ધવિરાટ. ૪૬૬
 ૨,૪. સ મ ર લ ગ. = ૧૧ સીધુ. અંક ૧૯૯

ઓજે થાય મ સા જ ગાં સ્વરે;

સ મ રા લા ગ સુધા સમે કરે.

૧૦ કરધા. { ૧,૩. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શુદ્ધવિરાટ. ૪૬૬
 ૨,૪. ન ન ર લ ગ. = ૧૧ સુભદ્રિકા. ૬૦૩

ઓજે તો મ સ જા ગ છે; સમે

ન ન ર લ કરધા ગ તો ગમે.

વિલોમે વૈયાલી, અંક ૨૧

૧૧ અરુન્તુદ. { ૧,૩. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. ૪૬૮
 ૨,૪. ન જ જ ર. = ૧૨ માલતી. ૭૩૧

વિષમે સ સ જા ગ તો ધરો;

संकीर्ण.

वर्णमेल.

४७५

न ज ज र युग्म अरुन्तुदे करो.

विलोमे अनूकप. जुवो अंक. ३८

१२ संपातशीला. { १,३. त म र ग.=१० रूप १३३
 २,४. स न म य.=१२ रूप १७२

ओजे त मा रा गा छे रसीला;

स न मा य सममां संपातशीला.

विलोमे पातशीला थायछे, जुवो अंक. ३९

१३ अवनीलता, { १,३. स स ज ग.=१० सहजा. ४६८
 नवनीलता, { २,४. स भ ज र.=१२ रूप १३९६
 अवलीलता.

विषमे स स जा ग तो गमे;

स भ जा रा थो अवनीलता समे.

विलोमे करोरिता. जुओ अंक. ४०

१०,१३ नां रूप ८३,८८,६०८ थायछे.

१४ शुकावली. { १,३. त ज र ग. =१० नमेरु. ४४०
 २,४. म न ज र ग.=१३ प्रहर्षिणी. ८१६

ओजे त ज रा ग तो गमेछे;

मा ना जा र ग थो शुकावली समे छे.

विलोमे किंशुकावली, जुवो अंक. ६०

१५ जारिणी. { १,३. न.त.त.ग. =१० चरपद. ४९७
 २,४. र.र.न.त.ग. =१३ रूप २९१६ मुं

विषममां ना त ता गा धरो;

जारिणीमां र रा न त ग आणी करो.

विलोमे अलिपद, अंक. ६१ मे जुवो.

१०,१४ नां रूप १,६७,७७,२१६ थायछे.

४७६

रणपिंगळ.

अर्द्धसमवृत्त.

१६ विलासवापी. { १,३. त ज र ग. = १० नमेरु. ४४०
 { २,४. स भर ज ग ग. = १४ मदावदाता. ९३३

ओजे तं ज रा ग छे तथापि;

सममां सा भ र जा ग गा विलासवापी.

विलोमे अकोषकृष्ण, जुवो अंक ७२.

११, १० नां रूप २०, ९७, १५२ थायछे.

१७ युद्धविराट, { १,३. म स ज ग ग = ११ विश्वविराट. ५६६
 कान्ता. { २,४. त ज र ग = १० नमेरु. अंक. ४४०

ओजे युद्धविराट मा सज गा गे;

ता जा र ग युग्म ठीक लागे.

विलोमे भद्रविराट. जुवो अंक ५ मो.

१८ केतु. { १,३. भ र न ग ग. = ११ रूप. ४७१
 { २,४. स ज स ग. = १० रूप. २३६

छे प्रथमे भ र न ग ग त्रीजे;

स ज सा ग केतु सम कीजे.

विलोम करतां केतुमती थायछे, जुवो अंक ६

१९ वर्गवती. { १,३. भ भ भ ग ग. = ११ दोषक. अंक. ५८०
 { २,४. स स स ग. = १० उदित. अंक. ४४६

वर्गवती भ भ भा ग ग ओजे;

करजो स स सा ग अनोजे.

विलोम करतां वेगवती थायछे. जुवो अंक ८.

२० असुधा. { १,३. स भ र ल ग. = ११ सीधु. ५९९
 { २,४. म स ज ग. = १० विराट. अंक. ४६६

असुधा सा भरलाग ओजमां;

मा सा जा ग धरो अनोजमां.

विलोमे सुधा. अंक. ९

संकीर्ण.

वर्णमेळ.

४७७

२१ वैयाली. { १,३. न न र ल ग.=११ सुभद्रिका. ६०३
 { २,४. म स ज ग. =१० विराट. अंक. ४६६

न न र ल ग अयुग्ममां गमे;

वैयाली म स जा ग थी समे.

विलोमे करधा जुवो अंक. १०

११, १२ नां रूप ८३, ८८, ६०८ थायछे.

२२ द्रुतमध्या. { १,३. भ भ भ ग ग.=११ दोषक. ५८०
 { २,४. न ज ज य. =१२ तामरस. ६९९

भो भ भ गा ग अयुग्म पदे छे;

न ज ज य युग्म विषे द्रुतमध्या.

अंक ४२ मे इहा छे तेनुं विलोम.

२३ हरिणीप्लुता, { १,३. स स स ल ग.=११ उपचित्र. ६०६
 हरिणप्लुता. { २,४. न भ भ र.=१२ द्रुतविलंबित. ७३७

स स सा ल ग छे विषमे पदे;

न भ भ रा सममां हरिणीप्लुता.

२४ कोरकिता. { १,३. भ भ भ ग ग.=११ दोषक. ५८०
 { २,४. न य न य.=१२ कुसुमविचित्र. ७११

कोरकिता भ भ भा ग ग ओजे;

न य न य आवे चरण अनोजे.

अंक ४३ ना पाटलिकानुं विलोम.

२५ अपरवक्र. { १,३. न न र ल ग.=११ सुभद्रिका. अंक. ६०३
 { २,४. न ज ज र.=१२ माछती. अंक. ७३१

विषम न न र छे ल गा गमे;

૪૭૮

રણપિંગલ.

અર્ધ સમયુત્ત.

ન અપરવક્ર જ જા ર છે સમે.

જુવો પાછલ પૃ. ૨૧૨ વૈતાલિય અથવા અપરવક્ર તેમાં ૬,૮ માત્રા,
કહી છે તેને બદલે અહિં મળ નક્કી કચ્છા છે.

૨૬ માલભારિણી, }
 ઔપચ્છંદસિક, { ૧,૩. સસજગગ. = ૧૧ વિમલા. ૧૬૭
 વસન્તમાલિકા, { ૨,૪. સ મ ર ય. = ૧૨ બધિરા. ૬૮૧
 પરિશ્રુતા.

વિષમે સસજાગગા ધરે છે;

સમમાં સામ્રય માલભારિણીમાં.

અંક ૪૧ પ્રમાલિકા અને સૌરમસંચિતનું વિલોમ.

૨૭ ઉપાઢ્ય. { ૧,૩. નસજગગ. = ૧૧ પંચશાસ્ત્રી. અંક. ૧૭૦
 { ૨,૪. મમરય. = ૧૨ વલમી. અંક. ૬૮૨

ન સ જ ગ ગ થી ઉપાઢ્ય ઓજે;

મા મ ર યા ધરજો તમે અનેજે.

૨૮ હરિલુપ્તા. { ૧,૩. સસસલગ. = ૧૧ ઉપચિત્રા. અંક. ૬૦૬
 { ૨,૪. સ મ મ ર. = ૧૨ રાધિકા. અંક. ૭૩૬

વિષમે સ સ સા લ ગ ણ ગમે;

હરિલુપ્તા સ મ માર થકી સમે.

વિલોમે લુપ્તા. જુવો અંક ૪૭

૨૯ વિમાનિની. { ૧,૩. સ મ ર લ ગ. = ૧૧ સીધુ. ૧૯૯
 { ૨,૪. મ ન જ ર. = ૧૨ રૂપ. ૧૪૦૧

સમરાલાગ વિમાનિની વિષે;

માનાજાર સમવિષે બધે દિસે.

૩૦ અસુરાઢ્યા. { ૧,૩. મસજગગ. = ૧૧ વિશ્વવિરાટ. ૧૬૬
 { ૨,૪. ન ન ર ય. = ૧૨ પરિમિતવિજયા. ૬૮૩.

संकीर्ण.

वर्णमाल.

४७६

मा सा जा भ ग ओजमां गमेछे;

न न र य असुराढ्यमां समे छे.

विलोमे सुराढ्या जुवो अंक ४४.

३१ किलकिता, { १,३. र न र ल ग. = ११ रथोद्धता. ६००

किलकिता. { २,४. न भ ज र. = १२ प्रियंवदा. ७३३

रा न रा ल ग कराय ओजमां;

किलकिता न भ ज रा अनोजमां.

३२ किन्नटक. { १,३. त ज ज ल ग. = ११ मोटनक. ६२०

{ २,४. स स स स. = १२ तोटक. ७९३

ओजे त ज जा ल ग आप धरो;

सम किन्नटके स स सा स करो.

अंक ४५ मे नटक छे ते आ वृत्तनु विलोम छे.

३३ साचीकृतवदना. { १,३. न य भ ग ग. = ११ श्रुतकीर्ति. ९७६

{ २,४. त न भ स. = १२ रूप. १९८१

न य भ ग गा आणौ कविओजे;

साचीकृतवदना त न भ स थी.

विलोमे अवाचीकृतवदना थायछे, जुवो अंक ४६.

३४ कमलाकर. { १,३. भ भ भ ग ग. = ११ दोषक. ९८०

{ २,४. भ न ज य. = १२ पथिकान्ता. ७०९

छे कमलाकर भा भ भ गा गे;

भा न ज य पद समे ठिक लागे.

विलोमे कुसुमचर, जुवो अंक ४८

३५ शिशिरशिखा. { १,३. न न र ल ग. = ११ सुभद्रिका. ६०३

{ २,४. न ज ज र. = १२ मालति. ७३१

न न र ल ग अयुग्ममां गमे;

४८७

रणापिषळ.

अर्द्ध समवृत्त.

शिशिरशिखा, न ज जा र थी समे. १,७ यति.

विलोमे मृदुमालति. जुवो अंक ४९

३६ उपोद्गता, { १,३. स स ज ग ग. = ११ विमला. १६७
 फलिताग्र. { २,४. स भ र य. = १२ वधिरा. ६८१

विषमे स स जा ग गा गमेछे;

स भ रा या थी उपोद्गता समे छे.

विलोमे एनुं एज नाम रेहेछे.

११,१३ नां रूप १,६७,७७,२१६ थायछे.

३७ बद्धास्य. { १,३. म भ न ल ग. = ११ भ्रमरविलसिता. ६३९
 { २,४. स स न न ग. = १३ वरिविशिता. ८८९

ओजे आणो म भ न ल ग तमे;

स बद्धास्य रचाय स न न ग समे.

विलोमे कामाक्षी, जुवो अंक ६२.

१२,१० नां रूप ४१,९४,३०४ थायछे.

३८ अनूकप. { १,३. न ज ज र. = १२ मालती. ७३१
 { २,४. स स ज ग. = १० सहजा. ४६८

विषम विषे न ज जा र तो खपे;

स स जा ग समे अनूकपे.

विलोमे अरुन्तुद, जुवो अंक. ११

३९ पातशीला. { १,३. स न म य. = १२ रूप. १७२
 { २,४. त म र ग = १० रूप. १३३

विषमे स न म या थी पातशीला;

ता मा र गा युग्मे आण कीला!

संपातशीलानुं विलोम, जुवो अंक. १२

संकीर्ण .

वर्णमेळ.

४८१

४० करीरिता. { १,३. स भ ज र.=१२ रूप. १,२९६
 { २,४. स स ज ग.=१० सहजा ४६८

विषमे सा भ ज र लावजो तमे;

स स जा ग करीरिता समे.

विलोमे अवनीलता, जुवो अंक. १३

१२,११ नां रूप ८३,८८,६०८ थायछे.

४१ सौरभसंचित, { १,३. स भ र य. =१२ बधिरा. ६८१
 प्रमालिका. { २,४. स स ज ग ग.=११ विमला. ५६७

स भ रा सौरभसंचिते य ओजे;

स स जा ग ग थायछे अनोजे.

विलोमे परिश्रुता, जुवो अंक, २६.

४२ इहा. { १,३. न ज ज य. =१२ तामरस. अंक. ६९९
 { २,४. भ भ भ ग ग.=११ दोधक. अंक. ५८०

न ज ज य थाय सदाय अयुग्मे;

भा भ भ आण इहा ग ग युग्मे.

अंक २२ मे द्रुतमध्या छे तेनुं विलोम.

४३ पाटलिका. { १,३. न य न य. =१२ कुसुमविचित्रा. ७११
 { २,४. भ भ भ ग ग.=११ दोधक. ५८०

न य न य आणो चरण अयुग्मे;

भा भ भ पाटलिका ग ग युग्मे.

अंक २४ मे कोरकिता छे, तेनुं विलोम.

४४ सुराढ्या. { १,३. न न र य. =१२ परिमितविजया. ६८३
 { २,४. म स ज ग ग.=११ विश्वविराट. ५६६

न न र य विषमे रचो सुराढ्या;

૪૮૨

રણપિંગલ.

અર્ધ સમવૃત્ત.

યુગ્મે મા સ જ ગ ગ થાય, ભાઈ !

અંક ૩૦ મે અસુરાઢ્યાનું વિલોમ.

૪૫ નટક. { ૧,૩. સ સ સ સ. = ૧૨ તોટક. ૭૧૩
 ૨,૪. ત જ જ લ ગ. = ૧૧ મોટનક. ૬૨૦

વિષમે સસસાસ ધરો નટકે;

તાજાજલગા સમ પાદ ટકે.

અંક ૩૨મે કિંનટક છે તેનું વિલોમ.

૪૬ અવાચીકૃતવદના. { ૧,૩. તનમસ. = ૧૨ રૂપ. ૧,૯૮૧
 ૨,૪. નયમગગ. = ૧૧ શ્રુતકીર્તિ. ૬૭૬

તાનામસ અવાચીકૃતવદના;

સમપદમાં નાયામગગા છે.

અંક ૩૩મે સાચીકૃતવદના છે તેનું વિલોમ.

૪૭ લુપ્તા. { ૧,૩. સ મ મ ર. = ૧૨ રાધિકા. અંક. ૭૩૬
 ૨,૪. સસસલગ. = ૧૧ ઉપચિત્રા. અંક. ૬૦૬

સ મ લુપ્તા મ ર તો વિષમે કરો;

સ સ સા. લ ગ યુગ્મ પદે ધરો.

અંક ૨૮મે હરિપ્લુતા છે તેનું વિલોમ.

૪૮ કુસુમચર. { ૧,૩. મ ન જ ય. = ૧૨ પથિકાન્તા. ૭૦૯
 ૨,૪. મ મ મ ગ ગ. = ૧૧ દોઘક. ૬૮૦

છે કુસુમચર મ ના જ ય ઓમે;

છે મ મ મા ગ ગ પાદ અનોજે.

અંક ૩૪મે કમલાકર છે તેનું વિલોમ.

૪૯ મૃદુમાલતી. { ૧,૩. ન જ જ ર. = ૧૨ માલતી. અંક. ૭૩૧
 ૨,૪. ન ન ર લ ગ. = ૧૧ મુખદ્રિકા. ૬૦૩

ન જ જ ર થી મૃદુમાલતી બને;

સંકીર્ણ.

વર્ણમેઢ.

૪૮૩

ન ન ર લ ગ ધરો તમે સમે.

અંક ૩૫ શિશિરશિખા છે તેનું વિલોમ.

૧૨, ૧૩ નાં રૂપ ૩, ૩૬, ૬૪, ૪૩૨ થાયછે.

૬૦ પુષ્પિતાગ્રા. { ૧, ૩. નનરય. = ૧૨ પરિમિતવિજયા. ૬૮૩
 ૨, ૪. નજજરગ = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુખ. ૮૧૬

ન ન ર ય પદ ઈકૌ પુષ્પિતાગ્રા;

ન જ જ ર ગા રજો તમે સમે તો.

જુવો પૃ. ૨૧૪ ઔપચ્છંદસિક.

અંક ૬૩ મે અંચિતાગ્રા છે તે આનું વિલોમ છે.

૬૧ મૃગી, યવાની. { ૧, ૩. રજરજ. = ૧૨ પંચચામર. ૭૮૬
 ૨, ૪. તરજરગ. = ૧૩ રૂપ. ૧, ૩૬૬

રા જ રા જ છે મૃગી અયુગ્મ પાદ;

તા રા જ રા ગ છે અનોજ પાદમાંહે.

૬૨ ઘાઙ્ગતી^૧, યમવતી; {
 જમમતી, અમરાવતી, { ૧, ૩. રજરજ. = ૧૨ પંચચામર. ૭૮૬
 પરાવતી, ધવમતી^૨, { ૨, ૪. જરજરગ. = ૧૩ રૂપ ૧, ૩૬૬
 યવામતી.

ઘાઙ્ગતી ર જા ર જા અયુગ્મમાંહ:

સમે ધરો જ રા જ રા ગ પ્રીતિ આળી.

અમરાવતીનું વિલોમ કરવાથી એજ નામ રહેછે એ વાગ્વલ્લભમાં કહ્યું છે.

૧ છંદોલતા પ્રમાણે.

૨ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમટ્ટી

ટીકામાં 'સ્યાદ યુગ્મકે રજૌ રયૌ' એમ પાઠ છે, પણ જનાર્દન
 અને અવધૂરિ ટીકાવાળા મૂળ પાઠમાં 'રજૌ રજૌ' એવો પાઠ છે
 તે સ્વરો છે. શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ઉપરના પાઠ ઉપરથી વિષમ પદમાં
 ર જ ર ય મૂકીને ભૂલ સ્વાધી છે.

૪૮૪

રણપિંગળ.

અર્ધ સમવૃત્ત.

૫૩ અપ્રમાથિની. { ૧,૩. સ મ ર ય. = ૧૨ વધિરા. અંક ૬૮૧
 { ૨,૪. ન જ જ ર ગ. = ૧૩ મૃગેંદ્રમુખ. ૮૧૬

સ મ ર ય યા થકો અપ્રમાથિની છે;

ન જ જ ર ગ કથની અનોજની છે.

વિલોમે પ્રમાથિની, અંક ૬૪.

૫૪ પદ્માવતી. { ૧,૩. ત મ જ ય. = ૧૨ નીરાન્તિક. ૭૦૨
 { ૨,૪. સ જ સ મ ગ. = ૧૩ કલહંસ. ૮૨૩

પદ્માવતી ત મ જ ય યા થકો ઓજે;

રચજો સદા સ જ સ સા ગ અનોજે.

૫૫ ચમૂરુમીરુ. { ૧,૩. ર ન જ ર. = ૧૨ રૂપ. ૧,૪૦૩
 { ૨,૪. સ ન જ ર ગ. = ૧૩ રૂપ. ૧,૪૦૪

ઓજમાં ર ન જ ર થાયછે શિરુ;

સ ન જ ર ગ સમથી ચમૂરુમીરુ.

વિલોમે ચમૂરુ. અંક ૬૬.

૫૬ વેદવાણી. { ૧,૩. મ સ જ મ. = ૧૨ રૂપ. ૩૪૬
 { ૨,૪. સ મ ર ય ગ. = ૧૩ રૂપ. ૬૯૨

ઓજે પંક્તિ મ સા જ મા વચાણી છે;

સમમાં સા મ ર ય ગ વેદવાણી છે.

વિલોમ કરવામાં આવે તોપણ વેદવાણી નામ રહેછે.

૫૭ મંજુસૌરભ. { ૧,૩. ન જ જ ર. = ૧૨ માલેતી. અંક ૭૩૧
 { ૨,૪. સ જ ય જ ગ. = ૧૩ રૂપ. ૨,૬૬૮

વિષમ પદે ન જ જ ર થાય છે;

સમ મંજુસૌરભ સા જ ય જ ગ છે.

વૃત્તરત્નાકરમાં નીચે પ્રમાણે છે.

યદિ વિષમે ભવતો ન જૌ જરૌ;

સંકીર્ણ.

વર્ણમેઝ.

૪૮૫

સ જ યા સમે જ ગુર મંજુસૌરભમ્.

વીજો પાઠ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં છે.

સ જ યા: સમેતુ જગૌ મંજુસૌરભમ્.

આ ઉપરથી જણાય છે કે હુંદોમંજરીની ટીપમાં “સ જ ગા: સમેતુ જ ગુર” એમ છે તેમાં ગા: ને ઠેકાણે યા: જોડ્યે.

૧૨, ૧૫ નાં રૂપ ૧૩, ૪૨, ૧૭, ૭૨૮.

૫૮ શરાવતી. { ૧, ૩. ન ન ર ય. = ૧૨ પરિમિતવિજયા. ૬૮૩
 { ૨, ૪. સ મ ન જ ર. = ૧૫ રૂપ. ૧૧, ૨૧૨
 વિષમ પદ ન ના ર યા થકી છે;

સમમાં સા મ ન જ ર થોં બને શરાવતી.

વિલોમે ગૃહચ્છરાવતી, જુવો અંક ૮૧.

૧૨, ૧૬ નાં રૂપ ૨૬, ૮૪, ૩૫, ૪૫૬ થાયછે.

૫૯ અહીનતાલી. { ૧, ૩. મ ન જ ર. = ૧૨ રૂપ. ૧, ૪૦૧
 { ૨, ૪. સ મ સ જ ર ગ. = ૧૬ રૂપ. ૧, ૯૯૬
 ઓજે છે મ ન જ ર પાદ માંહ તો;

સ મ સા જા ર ગ સમમાં ધસ્યે અહીનતાલી.

વિલોમે હીનતાલી, અંક ૮૪.

૧૩, ૧૦ નાં રૂપ ૮૩, ૮૮, ૬૦૮ થાયછે.

૬૦ કિંશુકાવલી. { ૧, ૩. મ ન જ ર ગ. = ૧૩ પ્રહર્ષિણી. ૮૧૬
 { ૨, ૪. ત જ ર ગ. = ૧૦ નમેરુ. ૪૪૦
 ઓજે પાંક્તિ મ ન જ રા ગ ની મલી છે;

તા જા ર ગ કિંશુકાવલી છે.

શુકાવલીનું વિલોમ, જુવો અંક ૧૪.

૬૧ અલિપદ. { ૧, ૩. ર ર ન ત ગ. = ૧૩ રૂપ. ૨, ૧૧૧
 { ૨, ૪. ન ત ત ગ. = ૧૦ ચરપદ. અંક. ૪૯૭

૪૮૬

રણપિંગલ.

અર્ધ સમવૃત્ત.

ઓજમાં રા ર ના અલિપદે તા ગ છે;

સમ પદે તો ન તા તા ગ છે.

અંક ૧૫ મે જારિણી છે તેનું વિલોમ.

૧૩, ૧૧ નાં રૂપ ૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ થાયછે.

૬૨ કામાક્ષી. { ૧, ૩. સસનનગ. = ૧૩ વરિવશિતા. ૮૮૯
 { ૨, ૪. મ મ ન લ ગ. = ૧૧ ભ્રમરવિલસિતા. ૬૩૬

ચરણે સ સ ના ન ગ ધર અસમે;

કામાક્ષી મા મ ન લ ગ થો સમે.

બદ્ધાસ્યનું વિલોમ, જુવો અંક ૩૭

૧૩, ૧૨ નાં રૂપ ૩, ૩૬, ૫૪, ૪૩૨ થાયછે.

૬૩ અંચિતાગ્રા. { ૧, ૩. ન જ જ ર ગ. = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુખ. ૭૧૬
 { ૨, ૪. ન ન ર ય. = ૧૨ પરિમિતવિજંયા. ૬૮૩

ન જ જ ર ગા વિષમેથો અંચિતાગ્રા;

ન ન ર ય સમ પાદ અંચિતાગ્રા.

અંક ૫૦ મે પુષ્પિતાગ્રા છે તેનું વિલોમ.

૬૪ પ્રમાથિની. { ૧, ૩. ન જ જ ર ગ. = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુખ. ૮૧૬
 { ૨, ૪. સ મ ર ય = ૧૨ વધિરા. ૬૮૧

ન જ જ ર ગા વિષમે પ્રમાથિનીમાં;

સમમાં સા મ ર યા કરાય સીમા.

અંક ૫૩ મે અપ્રમાથિનો છે તેનું વિલોમ.

૬૫ મિતભાષિણી. { ૧, ૩ સ જ સ જ ગ. = ૧૩ મંજુભાષિણી. ૮૬૮
 { ૨, ૪. સ જ સ સ. = ૧૨ પ્રમિતાક્ષરા. ૭૬૪

મિતભાષિણી સ જ સ જા ગ વિષમે;

સ જ સા સ છે ચરણ માંહ સમે.

संकीर्ण.

वर्णमेल.

४८७

६६ चमूर. { १,३. स न ज र ग. = १३ रूप १,४०४
 { २,४. र न ज र. = १२ रूप १,४०३
 विषमे स न ज र गा चमूर आणो;
 रा न जा र सम पदे धरो तमे.
 अंक ५५ मे चमूरभीरु छे तेसु विलोम.

१३,१४ नां रूप १३,४२,१७,७२८ थायछे.

६७ आलेपन. { १,३. न त त त ग. = १३ परिवृढ. ८४०
 { २,४. न भ य य ल ग. = १४ रूप ४,७२८
 विषममां ना त ता ता ग आलेपने;
 समपदे गण न भा या य ला गा बने.
 विलोमे अनालेपन थायछे, जुवो अंक ७४.

६८ प्रतिविनीता. { १,३. न य ज र ग. = १३ रूप १,३६०
 { २,४. स भ र न ग ग. = १४ रूप ३,७६४
 विषमविषे ना य जा र गा धरोजी;
 सममां सा भ र ना ग गे प्रतिविनीता.
 विलोमे आतिप्रतिविनीता, जुवो अंक ७५.

६९ मदाक्रान्ता. { १,३. स स ज र ग. = १३ जगतसमानिका. ८१२
 { २,४. म स ज र ग ग. = १४ रूप १,३६९
 विषमे धरजो स सा ज रा ग कान्ता!
 बेकीमां म स जा र गा ग थी मदाक्रान्ता.
 विलोमे संमदाक्रान्ता, जुवो अंक ७६.

७० लास्यलीलालय. { १,३. त य र र ग. = १३ भाजनशीला. ८०९
 { २,४. भ स त त ग ग. = १४ पुष्पशकाटिका ९२९
 शी या र र गा आ ओज केरा पदे छे;

૪૮૮

રણપિંગલ.

સમવૃત્તઅંદ.

મા સ ત ત ગ ગા આ લાસ્યલીલાલયે છે.

વિલોમે લાસ્યલીલા, જુવો અંક ૭૭.

૧૩, ૧૬નાં રૂપ ૫૩,૬૮,૭૦,૯૧૨ થાયછે.

૭૧ પરપ્રીણિતા. $\left\{ \begin{array}{l} ૧,૩. ન ન ત ત ગ. = ૧૩ ચંદ્રિકા. ૮૪૩ \\ ૨,૪. ન ન સ ત ત ગ. = ૧૬ રૂપ ૧૮,૬૮૮ \end{array} \right.$

ન ન ત ત ગ ધરો ઓજ પાદે તમે;

ન ન સ ત ત ગ પરપ્રીણિતા રત્નોજી સમે.

વિલોમે અપરપ્રીણિતા, અંક ૮૫.

૧૪,૧૦નાં રૂપ ૧,૬૭,૭૭,૨૧૬ થાયછે.

૭૨ અકોષકૃષ્ણ. $\left\{ \begin{array}{l} ૧,૩. સ મ ર જ ગ ગ = ૧૪ મદાવદાતા. ૯૩૩ \\ ૨,૪. ત જ ર ગ, = ૧૦ નમેરુ. ૪૪૦ \end{array} \right.$

સ મ રા જા ગ ગ ઓજમાં અકોષકૃષ્ણ;

તા જા ર ગ છે અનોજ દૃષ્ટા.

વિલોમે વિલાસવાપી, જુવો પાછલ અંક ૫૬.

૧૪,૧૨ નાં રૂપ ૬,૭૧,૦૮,૮૬૪ થાયછે.

૭૩ ષટ્પદ. $\left\{ \begin{array}{l} ૧,૩. મ ર જ ર ગ ગ. = ૧૪ રૂપ ૧,૩૬૭ \\ ૨,૪. ર જ ર ય. = ૧૨ રૂપ ૧૮૩ \end{array} \right.$

ષટ્પદ માર જાર ગા ગ ઓજમાં આવે;

રા જ રા ય પાદ તો સમે સમાવે.

૧૪,૧૩ નાં રૂપ ૧૩,૪૨,૧૭,૭૨૮ થાયછે.

૭૪ અનાલેપન. $\left\{ \begin{array}{l} ૧,૩. ન મ ય ય લ ગ. = ૧૪ રૂપ ૪,૭૨૮ \\ ૨,૪. ન ત ત ત ગ. = ૧૩ પરિવૃદ્ધ. ૮૪૭ \end{array} \right.$

વિષમમાં ન મ ય યા લ ગા અનાલેપને;

સમવિષે આ ન તા તા ત ગા તો બને.

આલેપન અંક ૬૭ મે છે તેનું વિલોમ.

સંકીર્ણ.

વર્ણમેઢ.

૪૮૯.

૭૫ અતિપ્રતિવિનીતા. { ૧,૩. સ મ ર ન ગ ગ. = ૧૪ રૂપ ૩, ૭૬૪
 { ૨, ૪. ન ય જ ર ગ. = ૧૩ રૂપ. ૧, ૩૬૦

સ મ રા છે ન ગ ગા અતિપ્રતિવિનીતા;

સમપદમાં ના ય જા ર ગા વિનીતા.

પ્રતિવિનીતાનું વિલોમ, જુઓ અંક ૬૮.

૭૬ સંમદાક્રાન્તા. { ૧,૩. મ સ જ ર ગ ગ. = ૧૪ જગતસમાનિકા. ૮૧૨
 { ૨, ૪. સ સ જ ર ગ. = ૧૩ રૂપ ૧, ૩૬૯

ઓજે છે મ સ જા ર ગા ગ સંમદાક્રાન્તા;

સમમાં સ સ જા ર ગા ધરાય શાન્તા!

મદાક્રાન્તાનું વિલોમ, જુઓ અંક ૬૯.

૭૭ લાસ્યલીલા. { ૧,૩. મ સ ત ત ગ ગ. = ૧૪ પુષ્પશકટિકા. ૯૨૬
 { ૨, ૪. ત ય ર ર ગ. = ૧૩ ભાજનશીલા. ૮૦૬

છે વિષમ વિષે મા સા ત તા ગા ગ કીલા!

તા યા ર ર ગા છે યુગ્મમાં લાસ્યલીલા.

લાસ્યલીલાલયનું વિલોમ, જુઓ અંક ૭૦.

૧૪, ૧૬ નાં રૂપ ૫૩, ૬૮, ૭૦, ૯૧૨ થાયછે.

૭૮ પ્રમોદપરિણીતા. { ૧,૩. ન ન ર જ ગ ગ. = ૧૪ રૂપ ૨, ૭૬૨
 { ૨, ૪. ન જ જ મ ય. = ૧૬ રૂપ ૭, ૬૩૬

વિષમ ચરણ ના ન રા જ ગા ગ ગીતા;

ન જ જ મ યાર્થો સમે પ્રમોદપરિણીતા.

વિલોમે પ્રમોદપદ, જુઓ અંક ૮૨.

૭૯ અવરોધવનિતા. { ૧,૩. ન મ મ ર લ ગ. = ૧૪ રૂપ ૯, ૯૬૦
 { ૨, ૪. સ સ જ મ ય. = ૧૬ રૂપ ૭, ૯૧૬

વિષમ પાદવિષે ન મ માર લા ગ છે;

અવરોધવનિતમાં સમે સ સ જ મા યા.

૪૨૦

રળાપિંગલ.

અર્દ સમવૃત્ત.

અંક ૭૩૭ મે દ્રુતવિલંબિતં છે તેના પાદ ઉપર લ ગ વધારવાથી
આનાં વિષમ પદ થાયછે. વિલોમમાં પળ આ નામ રહેછે.

૧૪,૧૮ નાં રૂપ ૪,૨૯,૪૯,૬૭,૨૯૬ થાયછે.

૮૦ માતંગી, { ૧,૩. સન સન ગ ગ. = ૧૪ રૂપ. ૩,૮૩૭
માર્દેગી. { ૨,૪. મન જ ન ન ય. = ૧૮ રૂપ. ૬૯,૪૦૧

સ ન છે સ ન પર ગ ગા કવિ! અયુગ્મે;

માતંગી મ ન પર જા ન પર ન ય ચરણ યુગ્મે.

વિલોમ થતાં પળ એજ નામ રહેછે.

૧૫,૧૨, નાં રૂપ ૧૩,૪૨,૧૭,૭૨૮ થાયછે.

૮૧ બૃહચ્છરાવતી. { ૧,૩ સ મ ન જ ર. = ૧૯ રૂપ. ૧૧,૨૯૨
{ ૨,૪ ન ન ર ય. = ૧૨ પરિમિતવિજયા. ૬૮૩

વિષમે સા મ ન જ ર થો બૃહચ્છરાવતી;

ન ન ર ય સમ પાદમાં ધરેછે.

શરાવતીનું વિલોમ, જુવો અંક ૫૮

૧૬,૧૪ નાં રૂપ ૫૩,૬૮,૭૦,૯૧૨ થાયછે.

૮૨ પ્રમોદપદ. { ૧,૩. ન જ જ મ ય. = ૧૯ રૂપ. ૭,૯૩૬
{ ૨,૪. ન ન ર જ ગ ગ. = ૧૪ રૂપ. ૨,૭૯૨

ન જ જ મ યા કરજો પ્રમોદપદ ઓજે;

સમ ચરણ ન ના ર જા ગ ગા અનોજે.

વિલોમે પ્રમોદપરિણીતા, જુવો અંક ૭૮.

૧૫,૧૬ નાં રૂપ ૨,૧૪,૭૪,૮૩, ૬૪૮. થાયછે.

૮૩ આસવાસિતા. { ૧,૩. ન મ ર ર ય. = ૧૯ રૂપ ૫,૩૦૪
{ ૨,૪. સ મ ર જ સ ગ. = ૧૬ રૂપ ૧૯,૦૨૮

વિષમમાં ન મ છે ર રા અન્ત યા કવેછે;

વર્ણમેલ.

૪૨૧

સમમાહે સ મ છે રજા પછી સ ગ પદે છે

૧ વાગ્વલ્લભમાં નીચે પ્રમાણે છે.

ન મ રા શ્ચ વિષમે રયૌ યદા સમે ચેતઃ

સ મ રા આસવવાસિતા જસૌ ચ ગુરુ રેષા.

વિષમ પાદમાં ન મ ર ર ય = ૧૬

સમપાદમાં સ મ ર જ સ ગ = ૧૬

ઉપરની કવિતાની રચના પ્રમાણે તો વિષમ પદમાં ચૌદ વર્ણ
ને સ ન ર જ ગ ગ = ૧૪ થાયછે, એમાં ભૂલ છે. પ્રથમ નગણ
જોડ્યે પળ તે થતો નથી.

વિલોમે અનાસવવાસિતા થાયછે, જુવો અંક ૮૬.

૧૬, ૧૨ નાં રૂપ. ૨૬, ૮૪, ૩૫, ૪૫૬ થાયછે.

૮૪ હીનતાલી. { ૧, ૩. સમસજરગ. = ૧૬ રૂપ. ૧૦, ૯૯૬
{ ૨, ૪. મનજર. = ૧૨ રૂપ. ૧, ૪૦૧

વિષમે સા મસ જ ર મે રચાય હીનતાલી;

આવેછે મ ન જ ર યુગ્મમાં સદા.

અહીનતાલીનું વિલોમ, અંક ૫૯.

૧૬, ૧૩ નાં રૂપ. ૫૩, ૬૮, ૭૦, ૯૧૨ થાયછે.

૮૫ અપરપ્રીણિતા. { ૧, ૩. નનસતતગ. = ૧૬ રૂપ. ૧૬, ૬૮૮
{ ૨, ૪. નનતતગ. = ૧૩ ચંદ્રિકા. ૮૪૩

ન ન સ અપરપ્રીણિતા તા તા ગ છે ઓજમાં;

ન ન ત ત ગ અનોજે રચો મોજમાં.

પરપ્રીણિતાનું વિલોમ. જુવો અંક ૭૧

૮૬ અનાસવવાસિતા. { ૧, ૩. સમરજસગ. = ૧૬ રૂપ. ૧૯, ૦૨૮
{ ૨, ૪. નમરરય. = ૧૬ રૂપ. ૫, ૩૦૪

૪૯૨

રણપિંગલ.

અ.

સ મ ને રા જ પછી સ ગા કરાય અસમે તો;

ન મ અનાસવવાસિતા રા ર યા સમે તો.

આસવવાસિતાનું વિલોમ, જુવો અંક ૮૩.

૧૮, ૧૯નાં રૂપ. ૧, ૩, ૭, ૪૩, ૮૯, ૫૩, ૪૭૨.

૮૭ રણોદય. { ૧, ૩. મ સ + સ ર + ર મ. = ૧૮ રણશૂર. ૧, ૧૯૦
૨, ૪ જ મ + મ મ + ત ય + ગ. = ૧૯ રૂપ. ૫૨, ૬૧૪

મા સા ને સ ર ની પર રા મા, ગળો ઓજ પાદે આવે;

રણોદયે જા મા ને મ મ છે, ત ય અન્તે ગ સમે લાવે.

રણ+ઉદય=રણોદય—રણછોડભાઈ ઉદયરામ એવું નામસૂચક આ વૃત્ત નવું કલ્પ્યું છે.

ભૈરવ રાગમાં ગવાયછે; તેમજ લાવળીને રાગે પળ ગાઈ શકાયછે.

૮૮ કલિકાલલિતા. { ૧, ૩ સ મ ત ય સ મ ગ ગ = ૨૦ રૂપ ૨૦૯૭૧૬
૨, ૪ સ મ ત ય સ સ = ૧૮ રૂપ ૧૧૧૪૧૨

પ્રથમે ને પદ ત્રીજે સ મ તા યા સ મ ગા ગા ધરજોજી;

સ મ તા યા સ સ આળો સમપાદે કલિકાલલિતા.

અસંકીર્ણ.

૧૦, ૧૦નાં રૂપ ૧૦, ૪૭, ૫૫૨ થાયછે.

૮૯ પ્રભાસિતા. { ૧, ૩. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અંક ૪૬૮
૨, ૪. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શુદ્ધવિરાટ. ૪૬૬

વિષમે સ સ જા ગ તો ગમે;

મા સા જા ગ પ્રભાસિતા સમે.

૯૦ અતૈલ. { ૧, ૩. જ ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલપ્રભ. અંક ૪૫૬

અર્તિલ. { ૨, ૪. ત ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલાન્તિક. અંક ૪૫૫

અતૈલ ઓજે જ તા તા ગ છે;

અસંકીર્ણ

વર્ણમેઝ.

૪૯૩

તા તા ત ગા યુગ્મનાં પાદ છે.

વિલોમે વિશ્વપ્રભા, જુવો અંક ૧૧.

૧૧ વિશ્વપ્રભા. { ૧,૩. ત ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલાન્તિક. અંક ૪૯૬
 { ૨,૪. જ ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલપ્રભ. અંક ૪૯૬
 ઓજે ત તા તા ગે આપ્યા ગમે;

જ તા ત વિશ્વપ્રભા ગા સમે.

અતૈજનું વિલોમ, જુવો અંક ૧૦.

૧૨ આલોલઘટિકા. { ૧,૩. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અંક ૪૯૮
 { ૨,૪. ત સ જ ગ. = ૧૦ અહિલા. અંક ૪૯૯

વિષમે સ સ જા ગ થાયછે;

આલોલઘટિકા ત સ જા છે.

વિલોમે લોલઘટિકા થાયછે, જુવો અંક ૧૩.

૧૩ લોલઘટિકા, { ૧,૩. ત સ જ ગ. = ૧૦ અહિલા. અંક ૪૯૯
 ઘટિકા. { ૨,૪. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અંક ૪૯૮

ઓજે ત સ જ ગા પદે ગમે;

ઘટિકા સ સ જા ગ થી સમે.

આલોલઘટિકાનું વિલોમ, જુવો અંક ૧૨.

૧૧,૧૧નાં રૂપ ૪૧,૯૨,૨૫૬ થાયછે.

૧૪ ઉપચિત્ર, { ૧,૩. સ સ સ લ ગ. = ૧૧ ઉપચિત્ર. અંક ૬૦૬
 ઉપચિત્રા. { ૨,૪. મ મ મ ગ ગ. = ૧૧ દોષ્ટક. અંક ૧૮૦

વિષમે સ સ સા લ ગ આળજો;

મા મ મ ગા ગ સમે ઉપચિત્રે.

ઈહાનાં સમપદ તે આનાં સમપદ છે.

દ્રુતમધ્યાનાં વિષમ પદ તે આનાં સમપદ છે.

અવહિત્ર-ત્રા અંક ૧૫મે છે, તેનું વિલોમ.

૪૯૪

રળપિંગલ.

અદ્દ સમઘટ્ત.

૧૫ અઘહિત્ર, { ૧,૨. મ મ મ ગ ગ. = ૧૧ દોધક. અંક ૧૮૦
 અઘહિત્રા. { ૨,૪. સ સ સ લ ગ. = ૧૧ ઉપચિત્ર. અંક ૬૦૬

મા મ મ ગા ગ ધરો વિષમે તો;

અઘહિત્ર સ સા સ લ ગા યુજે.

અંક ૧૪ ઉપચિત્ર, ઉપચિત્રાનું વિલોમ.

૧૬ આઘ્યાનકી. { ૧,૨. ત ત જ ગ ગ. = ૧૧ ઇંદ્રઘજ્ઞા. ૧૭૧
 { ૨,૪. જ ત જ ગ ગ. = ૧૧ ઉપેંદ્રઘજ્ઞા. ૧૭૨

આઘ્યાનકી તા ત જ ગા ગ ઓજે;

જ તા જ ગા ગા કરજો અનોજે.

આના ઉલટાને ઘિપરીતાઘ્યાનકી કેહેછે. યુવો અંક ૧૭.

ઓ અને ઘના પછીનો ભેદ ઉપજ્ઞાતિની અંદર આવી શકેછે, તો
 પળ તે વિશેષ નામ ઘતાઘવાને અહિ ઘ્રહળ કરઘામાં આઘ્યા છે.

૧૭ ઘિપરીતાઘ્યાનકી. { ૧,૨. જ ત જ ગ ગ. = ૧૧ ઉપેંદ્રઘજ્ઞા. ૧૭૨
 { ૨,૪. ત ત જ ગ ગ. = ૧૧ ઇંદ્રઘજ્ઞા. ૧૭૧

વિલોમ આઘ્યાનકીનું ઘ્રમાળો;

આઘ્યાનકી ઇ ઘિપરીત જાળો.

આઘ્યાનકીનું વિલોમ, યુવો અંક ૧૬.

૧૮ સારિકા. { ૧,૨. ર ન ર લ ગ. = ૧૧ રથોદ્ઘતા. ૬૦૦
 { ૨,૪. ર ન મ ગ ગ. = ૧૧ સ્ઘાગતા. ૧૮૨

ઓજમાં ર ન ર લા ગ સારિકા;

યુગ્મમાં ર ન મ ગા ગ ધરેછે.

કર્ણિની અંક ૧૧મે છે તેનું વિલોમ.

૧૯ કર્ણિની. { ૧,૨. ર ન મ ગ ગ. = ૧૧ સ્ઘાગતા. ૧૮૨
 { ૨,૪. ર ન ર લ ગ. = ૧૧ રથોદ્ઘતા. ૬૦૦

કર્ણિની ઘિષમ રા ન મ ગા ગે;

આળજો ર ન ર લા ગ યુગ્મમાં.

સારિકા અંક ૧૮મે છે, તેનું વિલોમ.

असंकीर्ण.

वर्णमेल.

४९५

१०० शालभञ्जिका. { १,३. स न र ल ग. = ११ प्रतारिता. ६०१
 { २,४. भ त र ल ग. = ११ रूप ६७९

स न रा ल ग र्थो ओज तो गमे;

भा व ल गा शालभञ्जिका समे.

करभोद्धता, अंक १०१ में छे तेनुं विलोम.

१०१ करभोद्धता. { १,३. भ त र ल ग. = ११ रूप ६७९
 { २,४. स न र ल ग. = ११ प्रतारिता. ६०१

ओज विषे भा त रा ल गा गमे;

स्न र ला ग करभोद्धता समे.

शालभञ्जिका अंक १०० में छे, तेनुं विलोम.

१०२ समयवती. { १,३. त न त ल ग. = ११ रूप ८२९
 { २,४. स म न ल ग. = ११ रूप ९६४

तानातल ग करो ओज गति;

स्म न ला गा युग्मे समयवती.

अयवती अंक १०३ में छे तेनुं विलोम.

१०३ अयवती. { १,३. स म न ल ग. = ११ रूप ९६४
 { २,४. त न त ल ग. = ११ रूप ८२९

स म ना ला गा ओज पद गमे;

तानात अयवती ला ग समे.

समयवती अंक १०२ में छे तेनुं विलोम.

१०४ औपगव. { १,३. न र र ल ग. = ११ कनकमंजरी, ललित. १९७
 { २,४. भ र र ल ग. = ११ वारयात्रिक. १९६

विषममां न रा, रा ल गा गमे; (६,९ यति)

औपगवे भ र रा ल गा समे.

औपगवीतनुं विलोम, अंक १०६.

४९६

रणपिंगल.

अर्द्ध समवृत्त.

१०५ शिशुलीला. { १,३. ससजगग = ११ विमला. १६७
 { २,४. सरजगग. = ११ रूप ३४०

विषमे रचजो ससाजगागा;

शिशुलीला समे सराजगागा.

१०६ औपगवीत. { १,३. भररलग. = ११. वारयात्रिक. अंक १९६
 { २,४. नररलग. = ११. ललित. अंक १९७

औपगवीतमां भाररलगगा;

समविषे करो नाररलगगा.

औपगवतुं विलोम, जुवो अंक १०४.

१२,१२ नां रूप १,६७,७३,१२० थायछे.

१०७ कौमुदी. { १,३. ननभभ. = १२ रूप. ३,४८०
 { २,४. ननरर. = १२ चपलाक्षिका. अंक ७२१

ननभभ विषमे करजो कवि!

ननरर सममां धख्ये कौमुदी.

१०८ उपसरसीक. { १,३. सभजय. = १२ शरमेया. अंक ७०१
 { २,४. तभजय. = १२ नीरान्तिक. अंक ७०२

सभजा उपसरसीक य आवे;

ताभाजया युज विषे कवि लावे.

सरसीकतुं विलोम, जुवो अंक १०९.

१०९ सरसीक. { १,३. तभजय. = १२ नीरान्तिक. अंक ७०२
 { २,४. सभजय. = १२ शरमेया. अंक ७०१

ताभाजया थी सरसीक अयुग्मे;

सभजाया कवि! पदे कर युग्मे.

उपसरसीकतुं विलोम जुवो, अंक १०८.

असंकीर्ण.

वर्णमैल.

४९७

११० अर्भकपंक्ति. { १,३. स भ र य. = १२ बधीरा. ६८१
 { २,४. भ भ र य. = १२ बलभी. ६८२

विषमे सा भ र या धरो तमे तो;

अर्भकपंक्ति भ भा र या समे तो.

उलपोटा अंक १११ मे छे तेनुं विलोम.

१११ उलपोटा. { १,३. भ भ र य. = १२ बलभी. ६८२
 { २,४. स भ र य. = १२ बधीरा. ६८१

ओज भ भा र य थायछे अयुग्मे;

उलपोटा स भ रा य थाय युग्मे.

अर्भकपंक्तिनुं विलोम, जुवो अंक ११०.

१३,१३ नां रूप ६,७१,००,६७२ थायछे.

२ रुचिमुखी. { १,३. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२९
 { २,४. न न भ स ग. = १३ विधुरवितान. ८३४

न न स स ग रुचिमुखी विषमे तो;

न न भ स ग धराय पद समे तो.

विमुखीनुं विलोम अंक ११३.

११३ विमुखी. { १,३. न न भ स ग. = १३ विधुरवितान. ८३४
 { २,४. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२९

न न भ स ग अयुग्म पद मुखी छे;

न न स स ग सम पदे विमुखी छे.

रुचिमुखीनुं विलोम अंक ११२.

११४ भुजङ्गभृता. { १,३. स स स स ग. = १३ तारक. ८२२
 { २,४. भ भ भ भ ग. = १३ कर्मठ. ८७९

विषमे रचजो स स सा स ग भाई!

४९८

रणपिंगळ.

अर्द्ध समवृत्त.

भा भ भ भा ग समर्थो भुजंगभृता.

विलोमे अनंगपद, जुवो अंक ११५.

११५ अनंगपद. { १,३. भ भ भ भ ग. = १३ कर्मठ. ८७९
 { २,४. स स स स ग. = १३ तारक. ८२२

ओज भ भा भ भ गा र्थो अनंगपदे;

कवियो समभां स स सा स ग आणो.

भुजंगभृतां विलोम अंक ११४.

११६ सुरहिता. { १,३. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२५
 { २,४. त न न न ग. = १३ रूप. ४,०९३

विषम चरण न न सा स ग आण्ये;

ता ना न न ग समर्थो सुरहिता.

अतिसुरहितां विलोम अंक ११७.

११७ अतिसुरहिता. { १,३. त न न न ग. = १३ रूप. ४,०९३
 { २,४. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२५

ओजे त न न न ग अतिसुरहिता;

न न स स ग समपदे रचजो जी.

सुरहितां विलोम अंक ११६.

११८ मधुवारी. { १,३. स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी. ८५८
 { २,४. त भ र स ल. = १३ अट्टासिनी. ८९९

स ज सा ज गा र्थो मधुवारो ओज छे;

ता भा र सा ल समे रचो कवि! आप.

निर्मधुवारीं विलोम, जुवो अंक ११९.

११९ निर्मधुवारी. { १,३. त भ र स ल. = १३ अट्टासिनी. ८९९
 { २,४. स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी. ८५८

ता भा र सा ल र्थो ओज निर्मधुवारो;

असंकीर्ण.

वर्णमेळ.

४९९

सममां स जा स ज ग थायछे खरे.

मधुवारोनुं विलोम अंक ११८.

१२० धीरावर्त्ते. { १,३. मतयसग.=१३ मत्तमयूर,माया. ८१९
 २,४. मभसमग.=१३ लीलालेल. ७९४

मापे ओजे, मा त य सा गा कवि लावे; (४,९ यति)

धीरावर्त्ते; म भ स म गा युग्मे आवे. (४,९ यति)

विलोमे पण एज नाम रहेछे.

१२१ अर्द्धरुत. { १,३. भ न य न ल.=१३ पंकावली. अंक ९०२
 २,४. भ न ज ज ल.=१३ पंकवती. अंक ९०१

अर्द्धरुत विषममां भ न य न ल;

युग्म चरण रचवां भ न जा ज ल.

विलोमे अल्परुत थायछे, जुवो अंक १२२.

१२२ अल्परुत. { १,३. भ न ज ज ल.=१३ पंकवती. अंक ९०१
 २,४. भ न य न ल.=१३ पंकावली. अंक ९०२

अल्परुत भ न ज जा ल पदे धर;

युग्म चरण भ न या ना लर्थो कर.

विलोमे अर्द्धरुत, जुवो अंक १२१.

१२३ कलना. { १,३. स ज स स ग.=१३ कलहंस. अंक ८२३
 २,४. स ज स ज ग.=१३ मंजुभाषिणी. अंक ८९८

विषमे स जा, स स ग थी कलना छे; (९,८ यति)

सममां स जा स ज ग तो रचायछे.

कलनावतीनुं विलोम, जुवो अंक १२४.

१२४ कलनावती. { १,३. स ज स ज ग.=१३ मंजुभाषिणी. ८९८
 २,४. स ज स स ग.=१३ कलहंस. अंक ८२३

कलनावती स ज स जा ग ओजमां;

सममां स जा स स ग आण सदा तुं.

कलना, अंक १२३ नुं विलोम.

૧૦૦

રણપિંગલ.

અર્ધ સમવૃત્ત.

૧૨૫ શિશુમુખી. { ૧,૩. ન મ જ જ ગ. = ૧૩ સારસનાવલી. ૮૭૧
 { ૨,૪. ન મ સ જ ગ. = ૧૩ વિરોધિની. ૮૬૧

શિશુમુખી ન મ જ જા ગુરુ ઓજમાં;

પદ વિષે ન મ સ જ ગા અનોજમાં.

વિલોમે અનિરયા, અંક ૧૨૬.

૧૨૬ અનિરયા. { ૧,૩. ન મ સ જ ગ. = ૧૩ વિરોધિની. ૮૬૧
 { ૨,૪. ન મ જ જ ગ. = ૧૩ સારસનાવલી. ૮૭૧

વિષમમાં ન મ સ જ ગા કરો તમે;

અનિરયા ન મ જ જા ગ ધરો સમે.

શિશુમુખીનું વિલોમ, જુઓ અંક ૧૨૫.

૧૬, ૧૬ નાં રૂપ ૪, ૨૯, ૪૯, ૦૧, ૭૬૦ થાયછે.

૧૨૭ વાસવવાસિની. { ૧,૩. ન જ મ જ જ ગ. = ૧૬ રૂપ ૨૩, ૪૭૨
 { ૨,૪. ત જ મ જ જ ગ. = ૧૬ રૂપ ૨૩, ૪૬૯

ન જ મ જ જા ગ ઓજ પદ વાસવવાસિની;

યુગ્મે ધરવા ત જા મ જ જ ગા પદ વાસિની.

વર્ણ ૧૪માં અંક ૯૭૯મે કુરરીહતા છે તે ઉપર લ ગ વધારવાથી
 આનું વિષમપદ થાયછે.

વિલોમે વાસિની, અંક ૧૨૮.

૧૨૮ વાસિની. { ૧,૩. ત જ મ જ જ ગ. = ૧૬ રૂપ ૨૩, ૪૬૯
 { ૨,૪. ન જ મ જ જ ગ. = ૧૬ રૂપ ૨૩, ૪૭૨

તા જા મ જ વાસિની વિષમમાં જ ગ કો કરે;

ન જ મ જ જા ગ માપ સમપાદ વિષે ધરે.

વર્ણ ૧૪માં અંક ૯૭૯મે “કુરરીહતા” છે તે ઉપર લ ગ વધાર-
 વાથી આનાં સમપદ થાયછે.

વિલોમે વાસવવાસિની, અંક ૧૨૭.

અસંકીર્ણ.

ઘર્ણમેઢ.

૫૦૧

અસમ અથવા વિષમવૃત્ત.

મિત્ર મિત્ર લક્ષણવાઢાં, ઇટલે જેનાં ચારે પાદ વિષમ હોય તે વિષમવૃત્ત કેહેવાયછે; તેના સંકીર્ણ અને અસંકીર્ણ ઇવા મે-
દ છે અને તે ત્રણ જાતિના છે:—

- ૧ પદચતુરૂર્ધ્વ (અથવા પાદચતુરૂર્ધ્વ),
- ૨ ઉદ્ગતા, ૩ ઉપસ્થિતપચુપિત.

સંકીર્ણ.

૧૨૯ પદચતુરૂર્ધ્વ. $\left\{ \begin{array}{l} \text{પદ+ચતુર+ઊર્ધ્વ=પદચતુરૂર્ધ્વ. જેના પદમાં} \\ \text{ચાર ચાર વર્ણ વધે ઇવું; વઢી જેમાં લઘુ ગુરુનો} \\ \text{નિયમ નહિ ઇવું.} \end{array} \right.$

પ્રથમે અક્ષર આઢ;

બીજે બારતણો રચાયછે ઢાઢ;

ત્રીજામાં અક્ષર સોઢ સર્વ મઢીને આણજો,

ચોથે અક્ષર વીશ પદચતુરૂર્ધ્વ પદમાંહ જાણજો.

વૃત્તરત્નાકર અને મંદારમરંદચંપૂ પ્રમાણે.

૮, ૧૨, ૧૬, અને ૨૦ ઇ ક્રમમાં ઉઢલપાઢલ કરવામાં આવે તો પદચ-
તુરૂર્ધ્વનાં ૨૪ રૂપ થાયછે.

૧૩૦ આપીઢ. $\left\{ \begin{array}{l} ૧. ૬લ+૨ગ. = ૮ વર્ણ. તુંગા. ૨૯૦ \\ ૨. ૧૦લ+૨ગ. = ૧૨ વર્ણ. રૂપ ૧,૦૨૪ \\ ૩. ૧૪લ+૨ગ. = ૧૬ વર્ણ. શિશુમરણ. ૧,૦૮૦ \\ ૪. ૧૮લ+૨ગ. = ૨૦ વર્ણ. રૂપ ૨,૬૨,૧૪૪ \end{array} \right.$

(અન્તમાં પ્રતિપદે વે ગુરુ બાકીના સર્વે લઘુ.)

છ લ ઢ્વિ ગ પ્રથમે છે,

દશ લ ઉપર ઢ્વિ ગ યુગલે છે;

૫૦૨

રળપિંગલ.

વિષમ.

^{૧૪} મનુ લ ^૨ ઉપર દ્વિગ કવિ ધર પદ ત્રીજે;

^{૧૮} ધૃતિ લ ^૪ ઉપર ગગધરૌ કવિવર! શ્રુતિ પદ કીજે.

ઉપરની રીતે આના ષળ ચોવીશ મેદ પ્રસ્તારથી થાયછે.

૧૩૧ પ્રત્યાપીડ. $\left\{ \begin{array}{l} ૧. ૨ગ+૬લ=૮વર્ણ. સન્ધૂક. ૩૪૯ \\ ૨. ૨ગ+૧૦લ=૧૨વર્ણ. રૂપ ૪,૦૯૩ \\ ૩. ૨ગ+૧૪લ=૧૬વર્ણ. રૂપ ૬૯,૯૩૩ \\ ૪. ૨ગ+૧૮લ=૨૦વર્ણ. રૂપ ૧૦,૪૮,૯૭૩ \end{array} \right.$

વે ગા ^{૧૪} લ પ્રથમજ,

વે ગા પર દશ લ દ્વિતીય પદ;

વે ગા ^{૧૪} ઉપર મનુ લ તૃતીય ચરણ ધર,

વે ગા ^{૧૦+૮} ઉપર ચરમ ચરણ દશ વસુ લ કવિ! કર.

૧૩૨ ઉભયાપીડ. $\left\{ \begin{array}{l} ૧. ૨ગ+૪લ+૨ગ=૮સંધ્યા,વોધા. ૨૮૯ \\ ૨. ૨ગ+૮લ+૨ગ=૧૨વિરતિમહતી. ૭૧૩ \\ ૩. ૨ગ+૧૨લ+૨ગ=૧૬રૂપ. ૮,૧૮૯ \\ ૪. ૨ગ+૧૬લ+૨ગ=૨૦રૂપ. ૨,૬૨,૧૪૧ \end{array} \right.$

ગા ગા લ ન ગ ગ પેલે,

ગા ગા ^૮ વસુ લ ઉપર ગ ગ બીજે;

ગા ગા ^{૧૨} પર રવિ લ પર ગ ગ ચરણ ત્રીજે,

ગા ગા ^{૧૦+૬} પર દશ ષટ લ ઉપર ગ ગ ધર પદ ચોથે.

ઉભય+આપીડ=ઉભયાપીડ=જેમાં આપીડ અને પ્રત્યાપીડ એ બંનેનાં લક્ષણ આવે તે. એટલે એના માપમાં આપીડમાં અંતમાં વે ગુરુ આવેછે તે લીધા, અને પ્રત્યાપીડમાં પ્રારંભમાં વે ગુરુ આવેછે તે આના પ્રારંભમાં લીધાછે. એ રીતે પ્રત્યેક પાદમાં આદિ અને અન્તમાં વે ગુરુ આવેછે, બાકીના વચ્ચે લઘુ અક્ષર થાયછે.

અંશકીર્ણ.

વર્ણનિક.

૫૦૩

ઉભય એટલે આદિ અને અંત એમ બે સ્થાને બે ગુરુ આવે.

૧૩૩ કલિકા, $\left\{ \begin{array}{l} ૧. ૧૦ લ+૨ગ=૧૨ વર્ણ. રૂપ ૧,૦૨૪ \\ ૨. ૬ લ+૨ગ= ૮ તુંગ, તુંગા. અંક ૨૯૦ \\ ૩. ૧૪ લ+૨ગ=૧૬ શિશુભરણ. ૧,૦૮૦ \\ ૪. ૧૮ લ+૨ગ=૨૦ રૂપ ૨,૬૨,૧૪૪ \end{array} \right.$

દશ લ પર ગ ગ પ્રથમ દીજે,

છ લ ગ ગ પદ બીજે;

^{૧૪}

મનુ લ પર ગ ગ તૃતીય પદ ધરજો જી,

^{૧૦+૮}

દશ વસુ લ પર ગ ગ ચતુરથ ચરણ કરજો જી.

૧ મંદારમરંદચમ્પૂ પ્રમાણે.

૧૩૪ લવલી. $\left\{ \begin{array}{l} ૧. ૧૦ લ+૨ગ=૧૨ રૂપ ૧,૦૨૪ \\ ૨. ૧૪ લ+૨ગ=૧૬ શિશુભરણ. અંક ૧,૦૮૦ \\ ૩. ૬ લ+૨ગ= ૮ તુંગ, તુંગા. અંક ૨૯૦ \\ ૪. ૧૮ લ+૨ગ=૨૦ રૂપ ૨,૬૨,૧૪૪ \end{array} \right.$

દશ લ પર ગ ગ પ્રથમ આળો, (આપોડનું ૨જું પદ= ૧૩૦

^{૧૪}

મનુ લ ઉપર દ્વિ ગ લવલો દ્વિતીય જાળો; (, ૩જું)

છ લ દ્વિ ગ પદ ત્રીજે, (આપોડનું પ્રથમ પદ)

^{૧૦+૮}

ચતુરથ પદ દશ વસુ લ ઉપર ઠીક ગ ગ કીજે. (, ૪થું)

આમાં સકલ ચરણને અંતે બે ગુરુ આવે.

ચૃત્તરનાકર તથા મંદારમરંદચમ્પૂ પ્રમાણે.

૧૩૫ લવલી. $\left\{ \begin{array}{l} ૧. ૧૪લ+૨ગ=૧૬ શિશુભરણ. અંક ૧,૦૮૦ \\ ૨. ૧૦લ+૨ગ=૧૨ વર્ણ. રૂપ ૧,૦૨૪ \\ (દ્વિતીય) ૩. ૬લ+૨ગ= ૮ તુંગ, તુંગા. અંક ૨૯૦ \\ ૪. ૧૮લ+૨ગ=૨૦ વર્ણ. રૂપ ૨,૬૨,૧૪૪ \end{array} \right.$

^{૧૪}

પ્રથમ ચરણ મનુ લ ઉપર દ્વિ ગ દીજે,

५०४

रणपिंगल.

विषम.

दश ल पर द्वि ग चरण बीजे;

छ ल पर ग ग त्रीजे,

१० + ८

दश वसु ल पर द्वि ग चतुर्थ पद लवली कीजे.

पिंगल नागना मत प्रमाणे छंदःशास्त्रमां लख्या मुजब.

$$\begin{array}{l}
 १३६ \text{ अमृतधारा}^१ \left\{ \begin{array}{l}
 १. १० ल+२ग=१२ \text{ रूप } १,०२४ \\
 २. १४ ल+२ग=१६ \text{ शिशुभरण } १,०८० \\
 ३. १८ ल+२ग=२० \text{ रूप } २,६२,१४४ \\
 ४. ६ ल+२ग=८ \text{ तुंग, तुंगा. } २९०
 \end{array} \right.
 \end{array}$$

दश ल पर द्वि ग प्रथम आवे,

द्वितीय चरण मनु ल उपर ग ग लवे;

८ + १०

वसु दश ल उपर ग ग तृतीय पद अमृतधारा,

छ ल द्वि ग पद चारा.

१ वृत्तरत्नाकर तथा मंदारमरंदचंपूना मत प्रमाणे.

२ मंदारमरंदचंपू केहेछे के कोइ एने मंजरी केहेछे.

$$\begin{array}{l}
 १३७ \text{ अमृतधारा.} \left\{ \begin{array}{l}
 १. १८ ल+२ग=२० \text{ रूप. } २,६२,१४४ \\
 २. १० ल+२ग=१२ \text{ रूप. } १,०२४ \\
 ३. १४ ल+२ग=१६ \text{ शिशुभरण. } १,०८० \\
 ४. ६ ल+२ग=८ \text{ तुंग, तुंगा. } २९०
 \end{array} \right.
 \end{array}$$

(द्वितीय)

८ + १०

प्रथम चरण वसु दश ल पर ग ग अमृतधारा;

दश ल द्वि ग द्वितीय पद सारा,

तृतीय पद मनु ल पर द्वि ग ठिक गोटे,

छ ल पर ग ग चौथे.

સંકીર્ણ

વર્ણમેલ.

૫૦૫

૧૩૮ ઉદ્ગતા. { ૧. સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. અંક ૧૦૯
 ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧
 ૩. મ ન જ લ ગ = ૧૧ અર્થશિખા. અંક ૬૨૭
 ૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુભાષિણી. અંક ૮૧૮

પ્રથમે સ જા સ લ ધરાય,
 ન સ જ ગ દ્વિતીય પાદમાં;
 મા ન જ લ ગ તૃતીયે ચરણે,
 સ જ સા જ ગા પદ ચતુર્થ ઉદ્ગતાં.

હંદ:શાસ્ત્ર, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વૃત્તરત્નાકર, હંદોમંજરી, અને
 મંદારમરંદવમ્પૂ પ્રમાણે.

૧ માઘ અને મારવિ કવિની રચનામાં આવા પ્રકારની ઉદ્ગતા રચી
 છે, માટે તેની પ્રકારાન્તર ગણના કરી છે.

૧૩૯ સરલ. { ૧ સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. અંક ૧૦૯
 ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. „ ૪૭૧
 ૩. મ ન જ લ ગ = ૧૧ અર્થશિખા. અંક ૬૨૭
 ૪. ન ન ન ગ = ૧૦ રૂપ ૧૧૨

પ્રથમે સ જા સ લ ધરાય,
 ન સ જ ગ કરો બીજે પદે;
 મા ન જ લ ગ તૃતીયે ચરણે,
 ત્રિ ન ગ પદ યુગ સરલા.

૧૪૦ ઉદ્ગતા. { ૧. સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. ૧૦૯
 ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. ૪૭૧
 ૩. મ ન મ ગ = ૧૦ મહના. ૪૯૩
 ૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુભાષિણી. ૮૧૮

પ્રથમે સ જા સ લ રચાય,
 ન સ જ ગ દ્વિતીય ઉદ્ગતા;

૧૦૬

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત.

ભા ન મ ગ ^૩ અનલે ધરજો,
સ જ સા જ ગા પદ ચતુર્થમાં સજો.

૧ છંદોમંજરી તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં પ્રથમ જણાવેલું ઉદ્રતાવૃત્ત આપીને આ માપ પણ જણાવ્યું છે, અને તેનું ઉદાહરણ નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે:-

- ૧ વિલલાસ ગોપરમણીધુ,
- ૨ તરણિતનયા પ્રભોદ્રતા;
- ૩ કૃષ્ણનયનચકોરયુગે,
- ૪ દધતી સુધાંશુકિરણોર્મિવિભ્રમં.

ઉદ્રતાનું ત્રીજું પદ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં મળતું આવતું નથી પણ છંદો-મંજરી સાથે મળે છે તેમાં બીજો પ્રકાર છે.

૧૪૧ સૌરભક, { ૧. સ જ સ લ=૧૦ રસભૂમ. અંક ૧૦૯
સૌરભ, { ૨. ન સ જ ગ=૧૦ અનુચ્ચાયિતા.અંક ૪૭૧
સૌરલક.* { ૩. ર ન મ ગ=૧૦ રૂપ. ૪૪૩
{ ૪. સ જ સ જ ગ=૧૩ મંજુભાષિણી.અંક ૮૧૮

પ્રથમે સ જા સ લ કરાય,
દ્વિતીય ચરણે ન સા જ ગા;
છે તૃતીય પદ રા ન મ ગા,
સ જ સા જ ગા પદ ચતુર્થ સૌરભે.

પેહેલું, બીજું, અને ચોથું ચરણ ઉદગતા પ્રમાણે થાય છે. માત્ર ત્રીજું ચરણ જૂદું પડે છે. આ વિષે વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, અને મંદારમરંદચમ્પૂની સંમતિ મળે છે.

પરિભૂત ફુલ શત પત્ર = ૧૦

વન વિસૃત ગન્ધ વિભ્રમા = ૧૦

કસ્ય હન્ન હરતીહ હરે = ૧૦

મુખ પદ્મ સૌરભ કલા તવાદ્રુતા=૧૩

પણ શ્વરં ઉદાહરણ ઉપર પ્રમાણે છે તેને બદલે સંસ્કૃતપ્રોસડીમાં

સંકીર્ણ.

વર્ણમેલ.

૫૦૭

બીજા ચરણની આદિમાં વન ને બદલે વદન શબ્દ મૂકવાથી એક અક્ષર વધેછે અને તેથી માપ ન ન ર લ ગ ગણ્યું છે તે ભૂલ છે. તેમજ પ્રા. પિં. સૂ. માં ચોથા ચરણના પ્રારંભમાં મુખ શબ્દ મૂકી દીધો છે, તેથી ૧૩ ને બદલે ૧૧ વર્ણ થાયછે અને તેની ઉટ્ટવ-ણિકા તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ર ન ર લ ગ થાયછે, તે પણ ભૂલ છે.

* મંદારમરંદચમ્પૂ પ્રમાણે.

૧૪૨ લલિત. { ૧. સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. અંક ૧૦૯
 (વિષમ) { ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧
 { ૩. ન ન સ સ = ૧૨ હાકલિકા. અંક ૭૯૮
 { ૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુભાષિણી. અંક ૮૯૮

પ્રથમે સ જા સ લ રચાય,

દ્વિતીય ચરણે ન સા જ ગા;

તૃતીય ચરણ ન ન સા સ કરો,

સ જ સા જ ગાં લલિતમાં યુગે ધરો.

ત્રીજા ચરણ સિવાય બાકીનાં ચરણ ઉદ્ગતા પ્રમાણે છે.

મંદારમરંદચમ્પૂ પ્રમાણે પણ આ લલિત છે.—

જેમ ઉદ્ગતાના ભેદ થાયછે તેમ આના પણ ભેદ થઈ શકેછે. વળી સંસ્કૃત પ્રોસડોમાં બે જાતનું લલિત છે તેમાં એકમાં નીચે પ્રમાણે ગણ આપ્યા છે:—

૧ પાદમાં સ જ સ લ. રસભૂમ. અંક ૧૦૯

૨ પાદમાં ન સ જ ગ. અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧

૩ પાદમાં ન ન મ ગ. ફલધર. અંક ૪૯૪

૪ પાદમાં સ જ સ જ ગ. મંજુભાષિણી. અંક ૮૯૮

૧૪૩ અપરા+ { ૧. સ જ ન ગ = ૧૦ ધમાનિકા. અંક ૪૯૯
 ઉદ્ગતા. { ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧
 { ૩. મ ન જ લ ગ = ૧૧ અર્થશિખા. અંક ૬૨૭
 { ૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુભાષિણી. અંક ૮૯૮

૫૦૮

રણપિંગલ.

વિષમશ્રુત.

પ્રથમે સ જા ન ગ કહિજે,
 ન સ જ ગ ધરો પ્રદે બોજે;
 મા ન જ લ ગ પદ માંહ ત્રીજે,
 સ જ સા જ્ય તુર્ય અપરોદ્વતા કોજે.

૧૪૪ અપરોદ્વતા. { ૧. સ જ મ ગ = ૧૦ પ્રવાદપદા. અંક ૪૮૬
 ૨. મ સ જ ગ = ૧૦ કુપ્ય. અંક ૪૭૦
 ૩. જ મ જ લ ગ = ૧૧ શલ્કશકલ. અંક ૬૨૨
 ૪. ર જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુમાલતી. અંક ૮૧૭

પ્રથમે ગણો સ જા મ ગ છે,
 મા સ જ ગ દ્વિતીય પાદ છે;
 જ મા જ લા ગ પદ થાય ત્રીજે,
 રા જ સા જ છે ગ અપરોદ્વતા યુગે.

૧૪૫ અપરોદ્વતા. { ૧. સ મ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. ૧૦૯
 ૨. ન ન જ ગ = ૧૦ ચિતિભૂત. ૪૭૯
 (બીજી) { ૩. મ જ જ લ ગ = ૧૧ શલ્કશકલ. ૬૨૨
 ૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુભાષિની. ૮૧૮

સ મ સા લા પ્રથમ રચાય,
 ન ન જ ગ પદ દ્વિતીય છે;
 મા જ જ લ ગા અનલે કવિ છે,
 અપરોદ્વતા સ જ સ જા ગ તુર્ય છે.

ઉપસ્થિત પ્રચુપિત.

૧૪૬ ઉપસ્થિત- { ૧. મ સ જ મ ગ ગ = ૧૪ રૂપ ૩,૪૧૭
 પ્રચુપિત. { ૨. સ ન જ ર ગ = ૧૩ રૂપ ૧,૪૦૪
 ૩. ન ન સ = ૯ મદનક. ૪૦૪
 ૪. ન ન ન જ ય = ૧૬ રૂપ ૭,૧૬૮

સંકીર્ણ.

વર્ણમેઠ.

૫૦૨

પે'હે પાદ મ સા જ ભા ગ ગા કવિ! આળો,
 સ ન જા ર ગ પદ છે દ્વિતીય જાળો;
 ન ન સ ચરણ તૃતીયે,
 ન ન ન જ ય પ્રચુપિત ઉપાસ્થિત ચોથે.

મંદારમરંદચંપૂ પ્રમાણે.

૧૪૭ પ્રવર્દ્ધમાન, { ૧. મ સ જ ભ ગ ગ = ૧૪ રૂપ. ૩,૪૧૭
 વર્દ્ધમાન. { ૨. સ ન જ ર ગ = ૧૩ રૂપ. ૧,૪૦૪
 ૩. ન ન સ ન ન સ = ૧૮ રૂપ. ૧,૩૦,૮૧૬
 ૪. ન ન ન જ ય = ૧૯ રૂપ. ૭,૧૬૮

માસા ઝમા ગ ગ વર્દ્ધમાનમાં પ્રથમે છે,
 સનજાર ગ ચરણે બોંજે કરેછે;

ન ન સ ન ન સ ગણ આ અનલ પદ કવિ કરે,
 ત્રિ ન પર જ ય પ્રવરધમાન ચતુર્થે.

૧૪૮ શુદ્ધવિરાટઋ- { ૧. મ સ જ ભ ગ ગ = ૧૪ રૂપ. ૩,૪૧૭
 ષભ, શુદ્ધ વિ- { ૨. સ ન જ ર ગ = ૧૩ રૂપ. ૧,૪૦૪
 રાઢૃષભ, શુદ્ધ { ૩. ત જ ર = ૯ રવોન્મુખી. ૩૮૧
 વિરાઢાર્ષભ. { ૪. ન ન ન જ ય = ૧૯ રૂપ. ૭,૧૬૮

પેહેલે ચરણે મ સા જ ભા ગ ગ કોજે,
 સ ન જા ર ગ કવિ! આળ પાદ બોંજે;
 તા જા ર તૃતીય પાદ દે,
 ન ન ન જ ય શ્રુતિ ચરણ શુદ્ધવિરાટે.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમંદી ટીકામાં લખેછે કે પેહેલાજ પાદને અંતે
 યતિ માની વાકીનાં ત્રણે પાદો સાથે બોલાય તો આર્ષભ એવું નામ પડે અને
 પ્રત્યેક ચરણને અંતે યતિ રચાય તો શુદ્ધવિરાટઋષભ થાય. એમ યતિના મેદ-
 ધી બે નામ પડેછે એમ કેટલાક કહેછે.

५१०

रणपिंगळ.

विषमवृत्त.

- १४९ नगोनिता. { १. त र ल ग = ८ नाराचिका. अंक २९४
 २. ज र ल ग = ८ प्रमाणिका. अंक २९५
 ३. र ज ग = ७ चामर. अंक १६९
 ४. ज र ल ग = ८ प्रमाणिका. अंक २९५

ता रा नगोनिता ल गा,
 बीजा विषे ज रा ल गा;
 रा ज गा बीजे धरो,
 ज रा ल गा युगे करो.

- १५० परार्थिनी, { १. न य स = ९ सारंगिका. अंक ३९३
 वरार्थिनी. { २. ज त भ ग = १० रूप ४२२
 ३. भ म स = ९ मणिबंध. अंक ३९२
 ४. त ज र ग ग = ११ रूप १७३

प्रथम न या सा करजो,
 बीजे ज ता भा ग तो धरजो;
 भा म स बीजे पाद धरो,
 ता जा र ग गा परार्थिनी चोथे.

- १५१ नगोपमा. { १. त ज र = ९ रवोन्मुखी. ३८१
 २. म स ज ग = १० विराट. ४६६
 ३. त ज र = ९ रवोन्मुखी. ३८१
 ४. स भ र ल ग = ११ सीधु. ५९९

पे'ले त ज रा बने खरे,
 बीजे मा स ज गा पदे धरे;
 बीजे त ज रा तमे करो,
 स भ रा ला ग नगोपमा धरो.

- १५२ अगाधिका. { १. त ज र = ९ रवोन्मुखी. ३८१
 २. म स ज ग = १० शुद्धविराट. ४६६
 ३. स स ज ग = १० सहजा. ४६८
 ४. म स ज ग = १० शुद्धविराट. ४६६

संकीर्ण.

वर्णमैल.

५११

पेले त ज रा करो भले,
बीजे मा स ज.गा पदे भळे;
स स जा ग त्रौजे अगाधिका.
चोथे पाद धरो म सा ज गा.

१५३ विषकण्ठी. { १. न भ र = ९ करशया. ३८८
२. स स ज ग = १० सहजा. ४६८
३. न न र ल ग = ११ सुभद्रिका. ६०३
४. स भ स ज ग = १३ रूप. २,८०४

प्रथम ना भ र थायछे,
स स जा ग बीजे रचायछे;
न न र ल ग त्रौजे पदे करो.
विषकंठी स भ स ज गा युंगे धरो.

१५४ पंजी. { १. स स य = ९ रूप. ९२
२. न ज ज र = १२ मालती. ७३१
३. न न र ल ग = ११ सुभद्रिका. ६०३
४. न ज ज र ग = १३ मृगन्द्रमुख. ८१५

स स या प्रथमे करो जो,
न ज ज र पाद द्वितीय आणजो;
न न र ल ग तृतीय जाणजो,
न ज ज र गा थको तुर्य पाद पंजी.

छंदोलतामां आना चोथा पदनुं लक्षण उपर प्रमाणे छे पण तेमां उदाहर-
णमां रंगण ने बदले मगण थइ गयो छे.

१५५ उदया. { १. न ज न ग = १० अमृतगति. अंक ४९६
२. स भ स = ९ अनवीरा. अंक ३९९
३. न न न ल ग = ११ दमनक. अंक ६३७
४. म न न ग = १० रूप. ५०५

૫૧૨

રણપેંગલ.

વિષમવૃત્ત.

પ્રથમ પદે ન જ ન ગ છે,

ઉદયા નેત્ર સંભ સ છે;

તૃતીય ચરણ ન ન ન લ ગા,

ચોથે વર્ણ દશ મ ન ન ગા.

૧૫૬ નાલીકા. { ૧. સ સ જ ગ = ૧૦ સહજા. અંક ૪૬૮
 ૨. સ મ ર લ ગ = ૧૧ સીધુ. અંક ૫૯૯
 ૩. ત જ ર = ૯ રવોન્મુખી. અંક ૩૮૧
 ૪. મ સ જ ગ = ૧૦ વિરાટ. અંક ૪૬૬

પ્રથમે સ સ જા ગ નાલીકા,

સ મ રા લા ગ દ્વિતીય છે કોંકા!

ત્રીજે ત જ રા તમે કરો,

ચોથે પાદ મ સા જ ગા ધરો.

૧૫૭ સૌરાજી. { ૧. સ સ જ ગ = ૧૦ સહજા. અંક ૪૬૮
 ૨. સ મ ર લ ગ = ૧૧ સીધુ. „ ૫૯૯
 ૩. સ સ જ ગ = ૧૦ સહજા. „ ૪૬૮
 ૪. મ સ જ ગ = ૧૦ વિરાટ. „ ૪૬૬

પ્રથમે સ સ જા ગ થાય રે,

પદ ત્રીજે સ મ રા લ ગા ધરે;

તૃતીયે સ સ જા ગ કાર છે,

સૌરાજી મ સ જા ગ ચાર છે.

૧૫૮ મંધુમતિકા. { ૧. ન જ જ લ ગ = ૧૧ સુમુખી. ૬૨૩
 ૨. મ મ મ ગ = ૧૦ વિશ્વમુખી. ૪૦૯
 ૩. ન મ મ ગ = ૧૦ શરત. ૪૯૧
 ૪. મ જ ત ગ = ૧૦ સ્વેટક. ૪૫૯

પ્રથમ પદે ન જ જા લઘુ ગા,

संकीर्ण.

वर्णमैल.

५१३

छे द्वितीये पद भा भ भ गा;

तृतीय पाद न भा भ ग छे,

मंक्षमतिका भ जा ता ग छे.

- १५९ शर्म. { १. न न न ल ग = ११ दमनक. अंक ६३७
 २. न ज न ग = १० त्वरितगति, अमृतगति. ४९६
 ३. भ भ स = ९ प्रियतिलका. अंक ४००
 ४. भ न न ग = १० कृतमणिता. अंक ४९८

प्रथम चरण न न न ल गा,

चरण द्वितीय न भ न गा;

छे तृतीये भ भ स खरे,

शर्म युग भ न न ग करे.

- १६० चिरकरका. { १. स स ज ग = १० सहजा. अंक ४६८
 २. स भ र ल ग = ११ सीधु. अंक ५९९
 ३. त ज र = ९ रवोन्मुखी. अंक ३८१
 ४. न ज ज र = १२ मालती. अंक ७३१

प्रथमे स स जा ग थायछे,

द्वितीये सा भ र ला ग गायछे;

त्रीजे त ज रा तमे धरो,

चिरकरका भ ज जा रथी करो.

- १६१ मणित्थक. { १. न न र ल ग = ११ सुभाद्रिका. ६०३
 २. स भ र ल ग = ११ सीधु. ५९९
 ३. स स ज ग = १० सहजा. ४६८
 ४. म स ज ग = १० विराट. ४६६

प्रथम न न र ला ग तो किजे,

स भ रा ला ग मणित्थके बीजे;

५१४

रणपिंगळ.

विषमवृत्त

तृतीये चरणे स सा ज गा,
चोथे पाद करो म सा ज गा.

१६२ वैतालीक. { १. स स ज ग=१० सहजा. ४६८
२. म स ज ग=१० विराट, शुद्धविराट. ४६६
३. न न र ल ग=११ सुभाद्रिका. ६०३
४. स भ र ल ग=११ सीधु. ५९९

प्रथमे स स जा ग तो कीजे,
वैतालीक म सा ज गा बीजे;
तृतीय चरण ना न रा ल गा,
श्रुति पादे रच सा भ रा ल गा.

१६३ मन्देहा. { १. न न भ स =१२ रूप १,९८४
२. म न न ल म=११ रूप १,०१७
३. भ स ज ग =१० रूप ३९१
४. म त र = ९ रूप १६१

प्रथम चरण ना न भ स धरो,
मन्देहा म न न ल ग र्थो करो;
भा स ज ग त्रीजे पदे करे,
चोथे पादे मा त रा धरे.

१६४ कुथिनी. { १. न ज य ग ग=११ वार्ताहारी. अंक ५४०
२. न न स म =१२ शुद्धान्त. अंक ६६४
३. त न म ग =१० कुल. अंक ४२८
४. स न य ग ग=११ सौधांग्रि. अंक ५४३

प्रथम पदे न ज या गा गा छे,
न न स म कर कुथिनीमां बीजे;
त्रीजे चरण त ना मा गा छे,

સંકીર્ણ.

વર્ણમેલ.

૫૧૫

સ ન યા ગ ગ પદ ચોથામાં છે.

- ૧૬૫ કામકલ-શિકા. { ૧. સસજગગ=૧૧ વિમલા. અંક ૬૬૭
 ૨. સંભરય =૧૨ વધિરા. અંક ૬૮૧
 ૩. તજરમ =૧૦ નમેરુ,લાજવતી. ૪૪૦
 ૪. મસજગગ=૧૧ અમંદપાદ. ૬૬૯

પ્રથમે સ સ જા ગ ગા કરોજી,

પદ બીજે સ મ રા ય તો ધરોજી;

ત્રીજે પદ થાય તા જ રા ગા,

કામકલશિકા મે સા જ ગા ગા.

- ૧૬૬ વર્તિકા-વિલસિત. { ૧. રનરલગ=૧૧ રથોદ્ધતા. અંક ૬૦૦
 ૨. રનમગગ=૧૧ સ્વાગતા. અંક ૬૮૨
 ૩. નરરલગ=૧૧ ભાવિની. અંક ૬૯૭
 ૪. રનરર =૧૨ રૂપ. ૧,૨૧૧

થાયછે પ્રથમ રા ન રા લ ગા,

છે દ્વિતીય પદ રા ન મ ગા ગા;

ન ર ર લા ગ આવે ત્રીજે પદે,

વર્તિકાવિલસિતે ર નાં રા ર દે.

- ૧૬૭ ઉપવૈતાલિક. { ૧. ત મ ત ગ ગ=૧૧ ઇહામૃગી. ૬૬૨
 ૨. ત મ ત ગ ગ=૧૧ ઇહામૃગી. ૬૬૨
 ૩. ત ત જ ર =૧૨ વિરાસિકા. ૭૨૭
 ૪. ત મ ત ગ ગ=૧૧ ઇહામૃગી. ૬૬૨

તા મા ત્ત ગા ઉપવૈતાલિકે છે,

બીજે પદે ત મ તા ગા ગ કે છે;

ત્રીજે પદે છે ત ત જા ર માપમાં,

ચોથે પદે કવિ! તા મા ત ગા ગ.

૫૧૬

રણપિંગળ.

વિષમવૃત્ત

૧૬૮ મહાતુરા.

૧. સ ન સ લ ગ = ૧૧ રૂપ.	૭૬૪
૨. સ મ ન ર = ૧૨ ઉપલેખા.	૭૪૨
૩. ત જ ન ર = ૧૨ રૂપ	૧,૯૧૭
૪. મ ન જ ર = ૧૨ રૂપ	૧,૪૦૧

પ્રથમે સ ન સ લ ગ આણજો,
પદ બીજું સ મ ન ર થી જાણજો;
ત્રીજે ચરણે ત જ ન ર છે શૂરા!
ચોથે મા ન જ ર બને મહાતુરા.

૧૬૯ સુરભિ.

૧. મ જ ર ર = ૧૨ ધિશિખલતા.	અંક ૭૧૯
૨. ન જ જ ર = ૧૨ માલતી.	અંક ૭૩૧
૩. ન ન ર ય = ૧૨ પરિમિતવિજય.	અંક ૮૩
૪. ન જ જ ર ગ = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુખ.	અંક ૮૧૯

પ્રથમ પદે ન જ ર રા જાણજો,
દ્વિતીય પદે ન જ જ ર આણજો;
તૃતીય ચરણ ના ન રા ય આણો,
સુરભિ ચતુર્થ ન જા જ રા ગ જાણો.

આ વૃત્ત છંદોલતામાંથી મળ્યું છે. છંદોલતામાં તેનાં પ્રથમ પાદના
લક્ષણમાં ઉપર પ્રમાણે ગણ કહ્યા છે પણ ઉદાહરણમાં એક રગણ બાંધ્યો છે.

૧૭૦

ગિરિકન્યા

૧. સ સ જ ગ ગ	= ૧૧ વિમલા. અંક ૫૬૭
૨. સ મ ર ય	= ૧૨ બધિરા. અંક ૮૧
૩. સ સ જ ય સ સ જ સ ગ	= ૨૯ રૂપ ૭૬, ૬૩, ૧૨૮
૪. સ જ સ સ ગ	= ૧૩ કલહંસ. અંક ૮૨૩

પ્રથમે સ સ જા ગ ગા ધરીજે,
ગિરિકન્યા સ મ રા ય આણ બીજે;
તૃતીયે ચરણે સ સા જ ય સા સા જ સ ગા કરવા વસન્તસૂરિ ભાષે,
સ જ સા સ ગા શ્રુતિ પદે કવિ દાષે.

છંદોલતામાંથી આ વૃત્ત લીધું છે.

संकीर्ण.

वर्णमाल.

५१७

- १७१ सुरद्रु. { १. ४ रगण=१२ स्रग्विणी. अंक ७१७
 २. ३य+लग=११ भुजंगी, कर्ण. अंक ९९०
 ३. ४ य गण=१२ भुजंगप्रयात. अंक ६७९
 ४. ३त+२ग=११ प्राकारबंध. अंक ९९९

आदिना पादमां चार रा तो वदे,

त्रि या छे ल गा छे, द्वितीये पदे;

य तो चार त्रीजे सुरद्रु पदे छे,

चोथे त्रि ता ने द्वि गा माप देछे.

- १७२ अत्सरु. { १. सजसस=१२ प्रमिताक्षरा. अंक ७९४
 २. तभजलग=११ जिह्वाशया. अंक ६२४
 ३. भजसस=१२ नीलभिरिका. अंक ७९६
 ४. जजसस=१२ विकत्थन. अंक ७९९

स ज सा स अत्सरु विषे प्रथमे,

बीजे त भा ज ल ग थाय क्रमे;

भा ज स स छे गण तृतीय पदे,

ज जा स स तुर्य पदमांह वदे.

- १७३ छेकवती. { १. भ भ भ भ=१२ मोदक. ७८९
 २. ज ज ज ज=१२ मौक्तिकदाम. ७८६
 ३. स स स स=१२ तोटक. ७९३
 ४. भ भ भ ग ग=११ दोधक, बंधु. ९८०

भा भ भ भा थकी छेकवती कर,

ज जा ज ज पाद बीजे कवि धार;

स स सा स त्रीजे पद आण सदा,

भा भ भ गा ग बने पद चोथे.

૫૧૮

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત.

- ૧૭૪ માનમુખી. { ૧. ન ન મ સ ગ=૧૩ વિધુરવિતાન. ૮૩૪
 ૨. મ સ ન ય =૧૨ અપિતમદના. ૭૧૨
 ૩. ન ય ન ય =૧૨ કુસુમવિચિત્રા. ૭૧૧
 ૪. મ ત ન ગ ગ=૧૧ અનુકૂળા. ૧૮૬

ન ન મ સ ગ બધાં પદ પ્રથમે છે,

મા સ ન ય દ્વિતીય પદ ધરેછે;

ન ય ન ય ત્રીજે ચરણ કરેછે,

માનમુખી મા ત્ર ગ ગ યુગે છે.

- ૧૭૫ નતભૃગુ. { ૧. મ મ ન લ ગ=૧૧ ભ્રમરવિલસિતા. ૬૩૬
 ૨. સ ત ન સ =૧૨ રસિકપરિચિતા. ૭૭૦
 ૩. ન ય ન ન ગ=૧૩ મદનજવનિકા. ૮૮૮
 ૪. મ ત ન સ=૧૨ વીરણમાલા. ૭૭૧

પે'લે પાદે મ મ ન લ ગ ધરો,

શ્વદં બીજે સા ત ન સ કવિ! કરો;

મતભૃગુ ત્રીજે ન ય ન ન ગ પદે,

તુર્ય પદે મા ત ન સગણ વદે.

- ૧૭૬ ભુવનવિરતિ. { ૧. ન મ જ ય=૧૨ દ્રુતપદ. ૭૦૪
 ૨. ર ન મ ગ ગ=૧૧ સ્વાગતા. ૧૮૨
 ૩. જ ન જ ય =૧૨ ઉપધાન. ૭૦૮
 ૪. ન ન સ સ ગ=૧૩ ચંડી. ૮૨૬

પ્રથમ પાદ ન મ જા ય ધરેછે,

રા ન મા ગ ગ દ્વિતીય પદે છે;

જ ના જ ય પદ રત્નો કવિ! ત્રીજે,

ભુવનવિરતિ ન ન સા સ ગ ચોથે.

संकीर्ण.

वर्णमेल.

५१९.

१७७ उदक्.	१. न भ स ज ग=१३ विरोधिनी.	६८१
	२. स न ज र =१२ विरला.	७३४
	३. त न र ल ग=११ नीला.	६०२
	४. भ न ज र=१२ अक्विलरतिका.	७३५

न भ स जा ग उदक् आदिमां धरो,

स न जा र कवि! द्वितीयमां करो;

त्रीजे त न र ल गा रचायछे,

भा न ज र चरण तुँर्ये थायछे.

१७८ संकलि.	१. न ज ज य=१२ तामरस.	६९९
	२. भ भ भ ग ग=११ दोषक.	५८०
	३. न न स स ग=१३ चंडी.	८२५
	४. भ न ज य =१२ पथिकान्ता.	७०९

प्रथम पदे न ज जा य रचावो,

भा ^३त्रि द्वितीय पदे ग ग लावो;

तृतीय चरण द्विन सा स ग जाणो,

संकलि चतुर भ ना न य आणो.

१७९ दरदपूर.	१. न न स ल ग=११ रूप.	७६८
	२. स भ न र =१२ उपलेखा.	७४२
	३. न ज भ ज ग=१३ रूप.	२,९९२
	४. त न र न ग ग=१४ रूप.	३,७७३

प्रथम न न स ल ग आणजो,

पद बीजे स भ न र प्रमाणजो;

तृतीय पदे न जा भ ज ग जाणजो,

ता ता र दरदपूरमां न ग ग चोथे.

५२०

रणपिंगळ.

विषमवृत्त

१८० तरुणाशया. { १. न ज ज र ग=१३ मृगेन्द्रमुख. ८१५
 २. भ भ र य=१२ वलभी. ६८२
 ३. ज ज ज र ग=१३ अतिरंह. ८१४
 ४. स ज ज र ग=१३ ऋक्षपाद. ८१३

प्रथम पदे न ज जा र गा धरो जी,
 भा भ र या पदमां बीजे करो जी;
 त्रीजे चरणे ज ज जा र गा नकी छे,
 तरुणाशया स ज जा र गा थकी छे.

१८१ अतुल. { १. न स ज त ग=१३ कठिनी. ८४५
 २. न ज र र=१२ विशिखलता. ७१९
 ३. भ ज र र=१२ विप्लुतशिखा. ७१८
 ४. भ स ज त ग=१३ भसलपद. ८४४

अतुल प्रथमे न सा ज ता गा करे,
 न ज र र पादमांह बीजे धरे;
 भा ज र र थाय पाद त्रीजा विषे,
 भा स ज त ग माप पाद चौथे दिसे.

१८२ नेदिष्ठा. { १. म न भ ल ग=११ रूप ९५३
 २. न य ज भ ग ग=१४ रूप ३,४०८
 ३. त न र न ग=१३ रूप २,७७३
 ४. म न ज न य=१५ रूप ८,०९७

पेले पाद म न भा ल ग हजो,
 चरण द्वितीये न या ज भा ग ग आणो;
 त्रीजे चरण त ना र ना ग करजो,
 नेदिष्ठा चरण युगे म न ज न य जाणो.

સંકીર્ણ.

વર્ણમંત્ર.

૫૨૧

૧૮૩ શરક્ષામા. { ૧. ન મ જ ર = ૧૨ પ્રિયંવદ. અંક ૭૩૩
 ૨. સ મ જ ર સ = ૧૧ રૂપ ૧૩,૬૮૪
 ૩. મ ન સ જ ગ = ૧૩ રૂપ ૨,૮૧૧
 ૪. મ ન સ જ મ = ૧૧ રૂપ ૨,૮૦૯

પ્રથમ પાદ ન મ જા ર જાણજો,

ગણ બીજે સ મ જ રા સ પાદમાંહ સજો;

મા ન સ જ ગ પદ તૃતીયકે હજો,

ચોથે મા ન સ જ મ કરી કરો શરક્ષામા.

૧૮૪ ભૌજંગ. { ૧. સ સ જ ગ ગ = ૧૧ ત્રિમલા. અંક ૧૬૭
 ૨. સ ન જ ર ય = ૧૧ રૂપ ૧,૧૦૦
 ૩. ન ન મ સ લ ગ = ૧૪ રૂપ ૬,૦૮૦
 ૪. મ ન જ ન ર ગ = ૧૬ રૂપ ૧૨,૧૧૩

પ્રથમે સ સ જા ગ ગા ધરો જી,

સ ન જા ર ય ચરણે દ્વિતીયકે કરો જી;

તૃતીય ચરણમાં ન ન મ સ લા ગ છે,

ભૌજંગે મ ન જ ન રા ગ ચરણ થાય ચોથે.

વાગ્વલ્લભમાં આવું માપ છે, પળ તેમાં જે ઉદાહરણ છે તેમાં ત્રીજો
 જગણ જોડ્યે તેને બદલે નગણ આવેછે. અને વલ્લી એક અક્ષર પળ છટેછે.
 જુવો ચોથું પદ આ પ્રમાણે છે:—

‘મો નો જો નર ગણ ગુરુરપિચ ભૌજંગ.’

૧૮૫ ઉપનય. { ૧. ન ન મ ન લ ગ = ૧૪ પ્રહરણ કલિકા. ૯૮૧
 ૨. મ સ ન ન ગ = ૧૩ અર્ધકુસુમિતા. ૮૯૦
 ૩. સ સ ન ન ગ = ૧૩ વરિવસિતા. ૮૮૯
 ૪. ત જ ન સ = ૧૨ વ્યાયોગવતી. ૭૭૨

ઉપનય પ્રથમે ન ન મ ન લ ગ છે,

પાદપર દ્વિતીય મ સ ન ન ગ છે;

૫૨૨

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત.

પદમાંહ તૃતીય સ સ ન ન ગ છે,

ચોથે ચરણે ગણ ત જ ન સ છે.

- ૧૮૬ પિસંગી. { ૧. ન જ મ જ લ ગ = ૧૪ કુરરીરુતા. ૯૭૯
 ૨. મ ર ન મ ગ = ૧૩ લલલીલતા. ૮૮૦
 ૩. મ જ મ જ લ ગ = ૧૪ કારવિણી. ૯૭૮
 ૪. જ જ મ જ લ ગ = ૧૪ કાકિણિકા. ૯૭૭

પ્રથમ પદે ન જા મ જ લ ગા ધરજો,

મા ર ન મા ગ આપ દ્વિતીયે કરજો;

મા જ મ જ લા તૃતીય ગ પદે રચજો,

પિસંગી ચતુર્થ જા જ મ જ લા ગ સજો.

- ૧૮૭ યુતક. { ૧. સ જ જ મ ગ લ = ૧૪ ઉપકારિકા. અંક ૯૯૩
 ૨. ત મ ર સ લ = ૧૩ અદ્વાસિની. અંક ૮૯૯
 ૩. મ જ જ મ ગ લ = ૧૪ હેમમિહિકા. અંક ૯૯૪
 ૪. ન સ સ જ જ = ૧૫ મિતસક્થિ. અંક ૧,૦૯૬

પ્રથમે સદા સ જ જા મ ગા લ રચાય,

બીજે પદે ત મ રા સ લા ઠિક થાય;

છે ગણ તૃતીય પદે મ જા જ મ ગા લ,

યુતક પદ તુર્થ ન સા સ જા જ નિહાલ.

- ૧૮૮ અનસૂય. { ૧. ન ન મ ય ય = ૧૯ માલિની. અંક ૧,૦૧૦
 ૨. મ સ ત ત ગ ગ = ૧૪ પુષ્પશકટિકા. ૯૨૯
 ૩. સ સ ત ત ગ ગ = ૧૪ સરમાસરણી. ૯૨૪
 ૪. ત ય ર ર ગ = ૧૩ ભાજનશીલા. ૮૦૬

પ્રથમ ચરણ ના ના મા ય યા આપ કીજે,

મા સ ત ત ગ ગા આળો તમે પાદ બીજે;

અનસૂય વિષે સા સા ત તા ગા ગ ત્રીજે,

ચોથે ત ય રા રા ગા પદે આપ દીજે.

संकीर्ण

वर्णमैत्र.

५२३

- १८९ मृदव. { १. स ज ज भर=१५ मणिहंस. अंक १,०३०
 २. त भर स लग=१४ अलकालिका. अंक ९६७
 ३. भ ज ज भर=१५ मयूषदना. अंक १,०३१
 ४. न स स ज ज ग=१६ तरवारिका. अंक १,०८४

प्रथमे तमे स ज जा भ रा गण आणजो,
 बीजे पदे त भ रा स ला ग खरे सजो;
 सज्जन तृतीय पदे भ जा ज भ रा धरो,
 मृदव श्रुतिमां न स सा ज जा ग पदे करो.

- १९० कलंबडंबर. { १. न भ भ र य=१५ रूप ९,३०४
 २. स भ स ज र ग=१६ रूप १०,९९६
 ३. न न र ज र ग=१६ रूप १०,९४४
 ४. म न ज र य ग=१६ रूप ९,४९७

प्रथममां न भ भा र य सद्य तो धरेछे,
 स भ सा जा र ग कवि तो द्वितीयमां करेछे;
 न न र ज र ग ए त्रौजे कलंबडंबरे छे,
 चौथे पाद म न ज रा य गा सदाय रहेछे.

- १९१ मनसुखं. { १. म स त य भ म=७+९+६=१८ रूप. २९,३६९
 २. त न त य भ स ग ग=८+९+७=२० ,, १,२३,७०९
 ३. त न म स भ स ग ग=८+९+७=२० ,, १,२४,४७७
 ४. त ज जन स न य ग=८+७+७=२१ ,, ९,०७,७९७

पे'ले पाद म सा ता, या भ म साते, पांच छण छेदो,
 बीजे त न त य भा सा, ग ग आठे ने, शर मुनि छे छेदो;
 आठे शर मुनि ता ना, मा स भ सा ग्गा, मनसुखमां त्रीजे,
 चौथे त ज जा न स न, य ग वसु मुनि ने, मुनि यति तो कीजे.
 मारा परम मित्र मनसुखराम सूर्यरामना नामनु आ वृत्त नवु कल्पु छ.

૫૨૪

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત.

આ વૃત્ત ગીતિના રાગથી પળ ગવાયછે. માપમાં ફેર માત્ર એટલોજ છે કે આના પેહેલા ચરણમાં છઠ્ઠો વિષ્ણુ અથવા જગળ આવવો જોઈયે તેને બદલે ધ્વજગણ છે; બાકીનાં ત્રણ ચરણ ઘણું કરીને ગીતિ પ્રમાણે છે; ગીતિમાં પ્રથમની ૧૨ માત્રાએ વિરામ એકજ આવેછે તેને બદલે આમાં વચ્ચે બે વિરામ આવેછે. ૬. વિદ્યાસના પ્રાસ મલ્લતા આવવાથી વિશેષ મધુર થાયછે, અને તે ભૈરવ રાગથી ગવાયછે. વધારે સમજળ પડવા માટે એની સારીગમ નીચે આપવામાં આવી છે:—

૧. પે'લે	પાદ મ સા તા	યા મ મ સાતે	પાંચ છૂં છે	દો
સા સી	ની સા ની ધ પ	ની સા ની ધ પ	મ ગ મ ધ ની	સા
૨. બીજે	ત ન ત ય મા સા	ગ ગ આટે ને	શર મુનિ છે છે	દો
સા રી	ની ની સા ની ધ પ	ની ની સા ની ધ પ	મ્ મ ગ મ ધ ની	સા
૩. આટે	શર મુનિ તાના	મા સ ની સા ગા	મનસુખમાં ત્રી	જે.
સારી	ની ની સા ની ધ પ	ની સા ની ધ પ	મ્ મ ગ મ ધ ની	સા
૪. ચોથે	ત જ જા ન સ ના	ય ગ વસુ મુનિ ને	મુનિ યતિ તો કી	જે.
સારી	ની ની સા ની ધ પ	ની ની સા ની ધ પ	મ્ મ ગ મ ધ ની	સા

૧૯૨ રામરક્ષા. { ૧. મ સ જ સ ત ત ગ = ૧૯ } શાર્દૂલવિક્રીડિત.
 { ૨. મ સ જ સ ત ત ગ = ૧૯ } અંક ૧૨૦૪
 { ૩. મ ર મ ન + ૩ ય = ૨૧ } સ્વઘરા.
 { ૪. મ ર મ ન + ૩ ય = ૨૧ } અંક ૧૨૧૮

મા સા જા સ ત તા ગ સૂર્ય મુનિથી, પે'લે પદે આળજો,
 પેહેલા પદ જેટલા ગળ વધા, બીજે પદે જાળજો;
 ત્રીજે-મા રા મ ના છે, ત્રણ ય હય હયે, છેદથી રામરક્ષા,
 ચોથે ત્રીજા સમાને, સકલ ગળ કરો, શોભતી જેમ કક્ષા.

રામરક્ષા સ્તોત્રમાં ૨૬ મો શ્લોક આ માપનો છે, પણ તેનું નામ પ્રસિદ્ધ નથી, માટે અમે આ મિશ્ર વૃત્તનું રામરક્ષા એવું નામ નવું કલ્પ્યું છે.

અસંકીર્ણ.

વર્ણમેઠ.

૫૨૫

- ૧૨૩ રાં { ૧. સ મ સ સ ન ય = ૧૨ + ૯ = ૨૧ રૂપ ૧,૦૧,૧૮૮
 ૨. સ મ મ મ મ સ ગ = ૧૦ + ૯ = ૧૯ રૂપ ૧,૨૬,૩૪૦
 ૩. ન ન ન જ ય મ સ ગ = ૧૪ + ૮ = ૨૨ રૂપ ૧,૯૦,૨૦૮
 ૪. મ ત ય મ સ સ ગ = ૧૦ + ૯ = ૧૯ રૂપ ૧,૧૩,૭૬૭

પ્રથમે સા પર મ સ સા સ ન યા, રવિ ને નવ યતિ જાણી,
 રચ સ્વેંગારે બીજે ચરણે, સ મ મા મ મ સ ગ આળો;
 તૃતીય ચરણ ન ન ન જ યા મ સ ગા, ચૌદે વસુ યતિ જેમાં,
 મા ત ય મા સા સ ગ ચોથે છે, દશ નવ છે યતિ એમાં.

કચ્છાધિપતિ મહારાવ શ્રી સ્વેંગારજી સવાઈ બહાદુરના નામનું આ
 વૃત્ત નવું કલ્પ્યું છે. તે મરાઠી ચાલની સાલ્કોના રાગમાં ગવાય છે.

“ધાર સમીરે યમુના તીરે વસતિ વને વનમાલી”

એવો ગીતગોવિંદનો રાગ છે તેમાં ગવાય છે.

“મધુવનચારિણિ ભાસ્કરવાહિણિ જાહ્નવિસંગિણિ સિંધુસુતે”

એ પ્રારંભનું યમુનાષ્ટક છે તે રાગથી ગવાય છે.

“અયિ ગિરિનંદિણિ નંદિતમેદિણિ વિશ્વવિનોદિણિ નંદનુતે”

ભગવતીપુષ્પાંજલી સ્તોત્રનાં એ આદિ પદ છે તેના રાગમાં પણ ગવાય છે.
 તેમજ ચોપાયા જાતિ જે પૃ. ૪૬ અંક ૧૧૫ મે છે તેને રાગે પણ ગવાય છે.

અસંકીર્ણ.

- ૧૨૪ અહાનિગા. { ૧. ત ર લ ગ = ૮ નારાચિકા. ૨૯૪
 ૨. જ ર લ ગ = ૮ પ્રમાણિકા. ૨૯૬
 ૩. ર જ લ ગ = ૮ શ્રદ્ધરા, ઉદ્ધરા. ૩૦૬
 ૪. જ ર લ ગ = ૮ પ્રમાણિકા. ૨૯૬

તા રા લ ગા અહાનિગા,

દ્વિતીયમાં જ રા લ ગા;

છે તૃતીય રા જ લ ગા;

ચતુર્થમાં જ રા લ ગા.

૫૨૬

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત.

- ૧૯૫ નયનપાલી. { ૧. મ મ જ ય=૧૨ કુમ્ભોદની. ૭૦૦
 ૨. ત મ જ ય=૧૨ નીરાન્તિક. ૭૦૨
 ૩. ન મ જ ય=૧૨ દ્રુતવદ. ૭૦૪
 ૪. ન જ મ ય=૧૨ વનમાલિકા. ૭૧૦

પે'લે પાદે મ મ જ યા ગણ આણો,
 બીજે પદે ત મ જ યા ઠિક જાણો;
 નયનપાલી ન મ જા ય ત્રીજે છે,
 ન જ મ ય તુર્થ પાદ કવિ કે'છે.

- ૧૯૬ મંજિષ્ઠા. { ૧. સસસસગ=૧૩ તારક. ૮૨૨
 ૨. સજસસગ=૧૩ કલહંસ. ૮૨૩
 ૩. સજસજગ=૧૩ મંજુભાષિણી. ૮૧૮
 ૪. મનજરગ=૧૩ પ્રહર્ષિણી. ૮૧૬

ચરણે પ્રથમે સ સ સા સ ગ કીજે,
 સ જ સા સ ગા કર સદા પદ બીજે;
 સ જ સા જ ગા કવિ પદે ત્રીજે કથે,
 મંજિષ્ઠા ચરણ મ ના જ રા ગ ચોથે.

- ૧૯૭ પ્રવાલાન્તિક. { ૧. નતતતગ=૧૩ પરિવૃદ્ધ. ૮૪૦
 ૨. મજતતગ=૧૩ ચામવદના. ૮૪૧
 ૩. જતતતગ=૧૩ પ્રવાહિકા. ૮૩૮
 ૪. તતતતગ=૧૩ પારાવૃત્ત. ૮૩૭

પ્રથમ પાદે રચેછે ન તા તા ત ગા,
 છે પદ દ્વિતીયમાંહે મ જા તા ત ગા;
 ત્રીજે પ્રવાલાન્તિકે છે જ તા તા ત ગા,
 આણો તમે પાદ ચોથે ત તા તા ત ગા.

અનુષ્ટુપ્ વકત્રાદિ ભેદ.

વર્ણમેલ.

૫૨૭

- ૧૯૮ વિમલા. {
- ૧. ન ર જ ન ગ લ = ૧૪ રૂપ ૧૨, ૧૨૦
 - ૨. ન ર ન જ ગ લ = ૧૪ રૂપ ૧૧, ૨૨૪
 - ૩. ન ર ન ન ગ લ = ૧૪ રૂપ ૧૨, ૨૪૮
 - ૪. ત મ સ જ ગ લ = ૧૪ રૂપ ૧૦, ૨૯૭

પ્રથમ પાદમાં ન રા જ ન ગ લ આળ,
 દ્વિતીય પાદમાં ન ર ન જ ગ લ જાળ;
 ન ર ન ના ગ લ તૃતીય પદ રચાય,
 તા મ સ જા ગ લ વિમલા ચતુર્થ થાય.

અનુષ્ટુપ્ વકત્રાદિ^૧ ભેદ.

(આ ભેદ શ્લોકના નામથી ઓળખાય છે.)

૧૯૯ { પહેલા વર્ણ પછી નગણ કે સગણ આળવો નહિ,
 { ચોથા અક્ષર પછી ૧, ૬, ૭ અક્ષરને સ્થાને યગણ આળવો.

- ૧. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮
- ૨. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮
- ૩. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮
- ૪. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮

એક વર્ણ પછી પાસે, ન સ ઝાડી ગણો ધારે;
 પછી યને ધરે એક, વર્ણ વકત્ર પદે ચારે.

૧ અનુષ્ટુપના અસંખ્ય ભેદ થાય છે, અને તેના પેટામાં આ પળ આવી જાય એવો છે, યળ જનારને કેહે છે કે, સમ વિષમ અને ગુરુ લઘુના ભેદ કરીને તેનાથી જુદા પાઠવામાં આવે છે. વાગ્વલ્લભમાં કેહે છે કે, અર્ધસમ અને વિષમ એવાં બે જાતિનાં આ જૂલ થાય છે. જેનાં ચારે ચરણ અનુષ્ટુપના જેવાં હોય તે વિષમમાં ગણાય છે.

૫૨૮

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત

કેટલાક નીચે પ્રમાણે માપ વતાવેછે:—

૧,૩ વિષમમાં ૪ વર્ણ+ય+લ કે ગ=૮

૨,૪ સમમાં મ+ગ+ય+લ કે ગ=૮

વાગ્વલ્લભમાં વક્ત્રનો શ્લોક નિયમ—૧,૨,૩,૪ પદમાં પાંચમો લઘુ ને છઠ્ઠો ગુરુ આવે. ૧,૩ પદમાં ૭મો વર્ણ ગુરુ, ૨,૪ પદમાં ૭મો લઘુ આવે. છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં તથા પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં પણ એ પ્રમાણે નિયમ છે:—

પાંચમો લઘુ ચારેમાં, છ સાતે ગુરુ તો કરો;

સમે સાતે લઘુ લાવો, શ્લોકે આઠજ અક્ષરો.

હ્રાયાધવૃત્તિ વગેરે છંદોગ્રંથમાં અનેક પ્રકારના ગણ ભેદથી આ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તને “વિષમવૃત્તમાં” વક્ત્ર એવાં નામથી ઓઢાયાં છે. સઘળાં પુરાણોમાં સામાન્ય રીતે આઠ અક્ષરનાં પદવાળાં વૃત્ત અનુષ્ટુપના નામથી ઓઢાયાં છે.

વક્ત્રની રૂપસંખ્યા નીચે પ્રમાણે નીકળી શકેછે:—

આઠ અક્ષર આવેછે, તેમાં પેહેલો અક્ષર ગુરુ કે લઘુ આવતાં તેનાં બે રૂપ થાય; અને ત્યાર પછીના ત્રણ અક્ષરમાં ન અને સગણ વર્જ્ય છે, તો તે બે આઠ ગણમાંથી બાદ કરતાં બાકી ૬ રૂપ રહ્યાં, તે બે આગલાં બે ને ગુણતાં ૧૨ રૂપ થયાં; ત્યાર પછી પાંચ, છ, અને સાતમા અક્ષરને ઠેકાણે માત્ર એકજ યગણ આવેછે, તેનું એકજ રૂપ થાયછે, તે ઉપર એક અક્ષર લઘુ કે ગુરુ આવેછે, એટલે તેને બે રૂપ થાય. તો એ પ્રમાણે $12 \times 1 \times 2 = 24$ રૂપ એક ચરણનાં થાય. બીજી રીતે બીજા ચરણનાં તેટલાંજ રૂપ થતાં $24 \times 24 = 576$ રૂપ પૂર્ણાર્દનાં થાય અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દનાં થતાં $576 \times 576 =$

અનુષ્ટુપ વકત્રાદિ મેદ.

વર્ણમેલ.

૫૨૬

૧,૨૧,૭૭૧ રૂપ બધાં મઢીને થાયછે. એક (પેહેલા) અક્ષર પછી જેમ ન સ વર્જ્ય ગણેલા છે, તેમ છંદાશાસ્ત્ર અને વૃત્તર-
ત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકામાં સમપદમાં રગણને પણ વર્જ્ય
ગણ્યો છે. તેમ ગણતાં પેહેલા ચરણનાં ૨૪ રૂપ થાય, અને બીજા
ચરણમાં રગણ વર્જ્ય થવાથી બાકી ૬ ગણ રહેછે, તેથી તેનાં
રૂપ $૨ \times ૧ \times ૧ \times ૨ = ૨૦$ થાયછે, એટલે $૨૪ \times ૨૦ = ૪૮૦$ રૂપ
પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય, તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $૪૮૦ \times ૪૮૦ =$
 $૨,૩૦,૪૦૦$ રૂપ બધાં મઢીને થાયછે. તેમજ પથ્યાવકત્ર,
વિપરીત પથ્યાવકત્ર અને ચપલાવકત્ર એ ત્રણેના પણ વકત્રની
પેઠે ૧,૨૧, ૭૭૧ મેદ થાયછે.

૨૦૦ ચપલાવકત્ર. { વિષમ પદમાં ચોથા અક્ષર પછી નગણ
આળવો. બાકી વકત્ર પ્રમાણે.

$$૧. (લ કે ગ) ૧+૨ (સ ન વિના)+ન+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૨. (લ કે ગ) ૧+૨ (સ ન વિના)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૩. (લ કે ગ) ૧+૨ (સ ન વિના)+ન+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૪. (લ કે ગ) ૧+૨ (સ ન વિના)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

(૧) વિષમે ચાર પર ન, (૨) સમે તો ય કરો એક;

(૩) વકત્ર ધારા અપર જે, (૪) ચપલામાંજ વિવેક.

૨૦૧ પથ્યાવકત્ર. { વિષમ પદમાં વકત્ર પ્રમાણે
સમ પદમાં ચોથા અક્ષર પછી જગણ.

$$૧. (લ કે ગ) ૧+૨ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૨. (લ કે ગ) ૧+૨ (ન સ વર્જ્ય)+જ+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૩. (લ કે ગ) ૧+૨ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૪. (લ કે ગ) ૧+૨ (ન સ વર્જ્ય)+જ+૧ (લ કે ગ)=૮$$

૫૩૦

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત.

(૧) સમે ચાર પરે જા છે, (૨) વિષમે ચરણો વઢી,

(૨) પથ્યાવક્ત્ર બને તેહ, (૪) વક્ત્ર ધારા વિષે મલી.

આઠ વર્ણનાં ચાર ચરણ આવે છે તે “શ્લોક” કેહેવાય છે. અનુષ્ટુપના લક્ષણમાં આ નિયમ મ્હોટા પ્રબંધમાં પાડેલો જણાતો નથી. આ નિયમ કવિત્વ પાલવામાં આવે છે, એમ કેટલાકનો અભિપ્રાય છે.

૨૦૨ વિપરીત પથ્યા- } વિષમ પદમાં ચોથા અક્ષર પછી જ-
વક્ત્ર^૧. } ગણ આણવો. સમપદ વક્ત્ર પ્રમાણે.

૧. ૧(લ કે ગ)+૩(સન વર્જ્ય)+જ+૧ (લ કે ગ)=૮

૨. ૧(લ કે ગ)+૩(સન વિના)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮

૩. ૧(લ કે ગ)+૩(સન વિના)+જ+૧ (લ કે ગ)=૮

૪. ૧(લ કે ગ)+૩(સન વિના)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮

(૧) પે'લે ત્રીજે ધંરી જને, (૨) બીજે ચોથે ચ મૂકાય;

(૩) વિપરીત થવા થકી, (૪) પથ્યા વિપરીતા થાય.

૧ કેટલાકના મત પ્રમાણે વિપરીત કરવાથી પણ પથ્યા થાય છે, તે ઓલસવાં માટે જુદું નામ રાખ્યું છે.

૨૦૩ વિપુલા, { સમ^૧ ચરણમાં સાતમો અક્ષર લઘુ આણવો.
યુગ્મવિપુલા. { બાકીના વક્ત્ર પ્રમાણે.

પણ સૈતવ આચાર્યના મત પ્રમાણે ચારે પદમાં સાતમો લઘુ^૨ આણવો જોઈયે.

ચારે પરે મ ન ત જ, સાતમા લઘુથી થશે,

વિપુલા વક્ત્રને વિષે, એમ ચારે પદે વસે;

એક વર્ણ પછી ન સ, વસું વર્ણ વિષે તજો,

વિપુલા વક્ત્રના નિ'મ, સર્વે વિપુલામાં સજો.

અનુષ્ટુપ્ વકત્રાદિ મેદ.

વર્ણમેલ.

૫૩૧

૧ ચાર અક્ષર પછી પથ્યાવકત્રમાં સમ ચરણમાં જ આવે છે. યુગ્મવિપુલામાં સમ ચરણમાં સાતમો અક્ષર લઘુ લાવવો, એમ જો નિયમ કરિયે તો ચાર અક્ષર પછી જગણ મૂકતાં પણ સાતમો અક્ષર લઘુ ઓવો જાયછે, તેથી એ રૂપ પથ્યાવકત્ર સાથે મળી જાયછે, માટે તેથી મિત્ર રૂપ પાડવા સારુ માત્ર સમ ચરણને બદલે ચારે પદમાં સાતમો લઘુ આણવો એ નિયમ સ્વીકારવો ઠીક છે તેથી અમે તેનું ગ્રહણ કશું છે.

૨ વિપુલામાં યુગ્મ (૨-૪) પદમાં સાતમો અક્ષર લઘુ આવે છે, માટે કેટલાક, વિપુલાને બદલે યુગ્મવિપુલા નામ આપે છે. મંદારમરંદચમ્પૂમાં આને યુગ્મવિપુલા કહેલ છે.

વિપુલાની રૂપસંસ્થા કાહાડવાની રીતિ ઓ પ્રમાણે છે:—

એનાં માત્ર સમ ચરણમાંજ સાતમો અક્ષર લઘુ આણવો, એમ સ્વીકારિયે તો વકત્રનાં રૂપ પ્રમાણે આનું પણ માપ પેહેલા ત્રીજા પદમાં વકત્ર પ્રમાણે હોતાં, પ્રથમ ચરણનાં ૨૪ રૂપ થાય; અને સમ ચરણના પ્રથમ સ્થાનનાં ૨ રૂપ, ત્યારપછી ૬ ગણનાં ૬ રૂપ, ત્યારપછી અંત લઘુવાળાં (મ, ન, ત, જ,) ચાર રૂપને ઉપર કહેલા છેલ્લા સ્થાનનાં ૨ રૂપે ગુણતાં એકંદર $(૨ \times ૬ \times ૪ \times ૨) = ૯૬$ રૂપ થાયછે. એટલે પૂર્વાર્દ્ધનાં $૨૪ \times ૯૬ = ૨,૩૦૪$ રૂપ થયાં, તેટલાંજ રૂપ ઉત્તરાર્દ્ધનાં ગણતાં $૨૩૦૪ \times ૨૩૦૪ = ૫૩,૦૮,૪૧૬$ રૂપ થયાં. પરંતુ આપણે ચારે ચરણમાં સાતમો અક્ષર લઘુ આણવા સ્વીકાર્યો છે, તે હિસાબે પ્રત્યેક ચરણનાં ૯૬ રૂપ થાયછે એટલે તેનો ચતુર્ધાત કરતાં $(૯૬ \times ૯૬ = ૯૨૧૬ \times ૯૨૧૬) = ૮,૪૯,૩૪,૬૧૬$ રૂપ થાયછે.

૫૩૨

રળપિંગઠ.

વિષમવૃત્ત.

૨૦૪ ભવિપુલા. { વિષમપદે ચોથા અક્ષર પછી ભગણ આવે,
સમ પદમાં મ ન ત કે જ માંથી કોઈ આવે.

વિષમે તો ચાર પછી, મ થાયછે પદે સ્વરે;

ભવિપુલામાં મ ન ત, વા જ પાદે સમે ધરે.

૧ કેટલાકનો મત એમ પણ છે કે, પ્રત્યેક ચરણમાં ચાર અક્ષર પછી ભગણ આણિયે તો તે ભવિપુલા કેહેવાય, તેવીજ રીતે રવિપુલા, નવિપુલા તથા તવિપુલામાં પણ પ્રત્યેક ચરણમાં ચાર અક્ષર પછી જે નામની વિપુલા હોય તે ગણ આણવા. દરેક વિપુલાની રૂપસંસ્થાનો પ્રકાર ઉપર જે નિયમ બતાવ્યા છે તેથી સમજી લેવો.

૨૦૫ રવિપુલા. { વિષમ પદે ચોથા અક્ષર પછી રગણ આવે,
બાકી ભવિપુલા પ્રમાણે.

ચાર પૂઠે મા ન તા કે, જ માંથી કો' ધરે સમે;

વિપુલા રમાં ર ધાર, ચાર પાછલ વિષમે.

૨૦૬ નવિપુલા. { વિષમપદે ચોથા અક્ષર પછી નગણ આવે,
બાકી ભવિપુલા પ્રમાણે.

ચાર ધારી મ ન ત કે, જ ધરો ને પદે સમે;

તવિપુલા વિષમમાં, ન ધરીને રચો તમે.

૨૦૭ તવિપુલા. { વિષમપદે ચોથા અક્ષર પછી તગણ આવે,
બાકી ભવિપુલા પ્રમાણે.

ચાર પૂઠે મા ના ત કે, જ સમે તો કરો તમે;

તવિપુલામાં થાયછે, ચાર પૂઠે ત વિષમે.

ઋતુષ્ટ્ વક્ત્રાદિ ભેદ.

વર્ણમેલ.

૫૩૩

મહાકવિયોના પ્રયોગમાં બે વિષમપદને બદલે ગમે તે એકમાં
પણ ભગણ આપેલો જોવામાં આવેછે, તે ઉપરથી ગમે તે વિષમ
પદમાં ભગણ આણિયે તોપણ ચાલે, અને આ વિકલ્પ નિયમ
બીજા ગણ નાંચવાથી વિપુલાને પણ લાગુ પડેછે.

૨૦૮ મવિપુલા. { વિષમ પદે ચોથા અક્ષર પછી મગણ આવે.
બાકી મવિપુલા પ્રમાણે.

વિપુલા મમાં આળો મ, ચારની પછી વિષમે;
મ ન તા કે જા માંથી તો, ચાર પૂઠે ધરો સમે.

૨૦૯ યવિપુલા. { વિષમ પદે ચોથા અક્ષર પછી યગણ આવે.
બાકી મવિપુલા પ્રમાણે.

યવિપુલા ય આળ્યેથી, વિષમે પદે થાયછે;
મ ના તા કે જમાંથી કો, લાવી સમે રચાયછે.

૨૧૦ સવિપુલા. { વિષમ પદે ચોથા અક્ષર પછી સગણ આવે.
બાકી મવિપુલા પ્રમાણે.

સવિપુલા સ ધસ્યાથી, વિષમે તો બને સરી;
મ કિવા ન ત જ માંથી, સમે સાચવીને ધરી.

૨૧૧ જવિપુલા. { વિષમ પદે ચોથા અક્ષર પછી જગણ આવે,
બાકી વક્ત્ર પ્રમાણે.

જવિપુલા જ વિષમે, ચાર પૂઠે ધરી કરો;
જ વા મ વા ન કે ત એ, સાચવીને સમે ધરો.

૧ વક્ત્રથી તે વિપુલા સુધીના છંદોના પદોનું એક બીજામાં
મિશ્રણ થવાથી અનેક ભેદ થાયછે. અને એવા સંકોર્ણ અસંકોર્ણમાં
ચોથો અક્ષર ઘણું કરીને ગુરુ મૂકવાનો આમ્નાય છે.

૫૩૪

રણપિંગલ.

દક્ષિણના છંદ.

અન્યદેશીય.

દક્ષિણના છંદ.

અમંગ મુખ્યત્વે બે પ્રકારના છે. એક મ્હોટો અને બીજો ન્હાનો.

૧ મ્હોટો અમંગ.

૧, ૨, ૩ પાદમાં છ છ અક્ષર.

૪ પાદમાં ચાર અક્ષર.

મ્હોટા અમંગના બે પ્રકાર છે:—

પેહેલા પ્રકારમાં વીજી અને ત્રીજી સ્થાના પ્રાપ્ત મળે.

૬ અક્ષર છે, પે'લે વીજે ત્રીજે;

ચોથે ચાર કીજે, અમંગમાં.

બીજા પ્રકારમાં ત્રણે સ્થાના પ્રાપ્ત મળે.

અક્ષર છ ત્રણે, ચોથે ચાર ગણે;

ત્રણે પ્રાપ્ત મળે, અમંગમાં.

૨ ન્હાનો અમંગ.

એનાં બે ચરણ થાયછે. પ્રતિ પદમાં આઠ અક્ષર, ક્ષિત્ત છ અક્ષર
પણ પ્રથમ પદમાં આવેછે. બન્ને પદના અનુપ્રાપ્ત મળેછે.

ન્હાના અમંગનો પેહેલો પ્રકાર.

વર્ણ આઠ આઠ કરો, એનાં ચરણ બે ધરો;

ક્ષિત્ત છ પે'લે થાય, એમ અમંગ રચાય.

ન્હાના અમંગનો બીજો પ્રકાર.

પેહેલા ચરણમાં આઠ અક્ષર, બીજા ચરણમાં સાત અક્ષર હોતાં યમક આવે.

વર્ણ આઠ પે'લે દલે,

બીજે તો દીજે સાત;

દક્ષિણના છંદ.

અન્યદેશીય.

૫૩૫

ન્યાના અભંગનો ત્રીજો પ્રકાર.

આઠ અક્ષરનાં ચાર ચરણ તેમાં પ્રથમ ત્રણની યમક મળે.

માત્ર છેલ્લો અક્ષર મળે તોપણ ચાલે.

આઠ વર્ણ પદે થાય,

ચાર ચરણ રચાય;

ત્રણ પ્રાસ મળી જાય,

તેને અભંગ ગણાય.

૩ દિંડી.

૧. (૩+૬) ૯, (૩+૩+ગ+ગ) ૧૦=૧૯

૨. (૩+૬) ૯, (૩+૩+ગ+ગ) ૧૦=૧૯

૩. (૩+૬) ૯, (૩+૩+ગ+ગ) ૧૦=૧૯

૪. (૩+૬) ૯, (૩+૩+ગ+ગ) ૧૦=૧૯

પેઢેલી બીજીના પ્રાસ મળે, ત્રીજી ચોથીના મળે, અથવા ચારેના મળે.

કલા ત્રણ સ્વંત્ર ત્રણ, ત્રિપર^૩ કર્ણ આણો;

દિંડીમાં વિરતિ, નવ દશમે જાણો.

૪ સાકી.

૧. ૪+૪+૪+૪+૪+૪+૨+ગ=૨૮

૨. ૪+૪+૪+૪+૪+૪+૨+ગ=૨૮

ચોકલિયા ગણ સાત રચાતાં, તેમાં ગુરુ ધર છેલ્લે;

સાકી દ્વિપદી છે સોહાતી, અઢાર્વોશને મેલે.

જુઓ આજ માપનો ચોપાયા પૃષ્ઠ ૪૬ અંક ૧૧૫ મે.

૧૩૬

રણાધિપતિ.

દક્ષિણનાં કાંડ.

૫ ઓવી.

૧. આઠ અક્ષર
 ૨. આઠ અક્ષર
 ૩. આઠ અક્ષર
 ૪. સાત અક્ષર
- ત્રણેના પ્રાસ મળે.

ઓછા વત્તા અક્ષર પળ થઈ જાયછે.

ત્રણે વર્ણ આઠ આળ,
 ચોથે પદે સાત જાળ;
 નથી વર્ણનું પ્રમાણ,
 ઓવીકેરા રાગમાં.

૬ ઘનાક્ષરી કવિત.

ચાર ઓવીનો એક છંદ થાયછે.

૮, ૮, ૮, ૭ = ૩૧ અક્ષરનાં ચાર ચરણ.

ઘણું કરીને આઠ આઠ અક્ષરની બાર બાર માત્રા થવી જોઈએ.

સાતે અક્ષરની ૧૧ માત્રા ઘણું કરીને થવી જોઈએ એવો પ્રાયઃ નિયમ છે.
 આઠ અક્ષરના ત્રણે અક્ષરના પ્રાસ મળે અને સાત અક્ષરવાળી છેલી શબ્દનાં
 ચારે પ્રાસ મળે. પૃષ્ઠ ૪૫૪ અંક ૧૪૮૭ મે કવિત-મનહરણ સાથે
 આસના વધારો સિવાય આનું મહત્તાપણું છે.

એકત્રિશ વર્ણ આવે, યતિ તેમાં યુગ લાવે,
 પ્રતિપદે એક ભાવે, ઓવી રચ આદરે;
 આઠ વર્ણો ત્રણ વાર, એક પછી એક ધાર.
 ચર્ણ સાત વર્ણો સાર, પાદ તળા પાદરે;

દક્ષિણના હંદ.

અન્યદેશીય.

૫૩૭

આઠતળી કલા બાર, સાતતળી અમિયાર,
 એમ બધી મઠ્ઠી ધાર, સુડતાલીસ સ્તરે;
 માત્રાનો ન નિમ્ન કાંચ, મળે ઓવી રાગમાંચ,
 સર્વ પ્રાસ મઠ્ઠે જાંચ, ઘનાક્ષરી તે ઠરે.

૭ કટાવ-કટિબંધ.

કટાવ રચના કરવા કાજે, આઠ કલા પ્રતિ યતિ બિરાજે;
 બે યતિ ચરણે ચરણે લાવો, અથવા ફાવે તેમ બનાવો;
 યતિ યતિ કેરા પ્રાસો મઠ્ઠતા, લગત એક બૌજાશું મઠ્ઠતા;
 કરણ ઘાટપર મધુર જ લાગે, રણકારા પ્રાસોના વાગે;
 એવી રીતે પ્રીતે પ્રીતે, પ્રાસ ધરીને સોજ કરીને;
 મોજ પ્રમાણે ટાળે ટાળે, ટૂંકો મૂકો;
 કટિબંધનો બંધ બાંધવા, બે છેડા સરસાજ સાંધવા;
 પ્રથમ ચરણ તે ધ્રુવપદ જાણો, ટેક નામ તેનેજ પ્રમાણો;
 તે તો છેલ્લે ચરણે રાજે, કટાવ રચના કરવા કાજે.

સામાન્ય કટાવની રચના તો અમે ઉપર જણાવી છે તે પ્રમાણે છે. એમાં આઠ આઠ માત્રાની ટૂંકો ઇચ્છા પૂર્વક વધારી શકાય છે. કેટલાંક પ્રારંભમાં ધ્રુવપદ જૂદાં જૂદાં મૂકે છે. કેટલાંક એક અમૃતધ્વનિનેજ કટાવ ગણે છે, જુવો પૃ. ૧૪૨ માત્રામેઠ્ઠ વિષમ જાતિ અંક ૧૬, એમાં પ્રારંભમાં એક દુહો અને પછી ત્રણ અષ્ટકલનું ૨૪ માત્રાનું સમ ચરણ એવાં ચાર ચરણ આવે છે. કવિ દલપતરામે (જુવો દલપતકાવ્ય પ્રથમ આવૃત્તિ પૃ. ૧૨૬મે)

૫૩૮

રણપિંગલ.

વિષમવૃત્ત.

“ પ્રમુસ્તુતિ કટાવ-અમૃતધ્વનિ છંદ ” એમ લખ્યું છે; પણ પ્રારંભમાં દુહાને બદલે ચૌદ ચૌદ માત્રાનાં ચાર ચરણ મૂકીને ઇચ્છાપૂર્વક અષ્ટકલની ટૂંકો મૂકી છે અને અંતમાં ટેકના અનુપ્રાસ મેળવવા માટે છેલ્લા અષ્ટકલ ઉપર બે ગુરુ વર્ણની ચાર માત્રા વધારી પ્રારંભનો ચૌદ માત્રાવાળો ચારે ચરણનો ટેક ફરી મૂક્યો છે, જેમકે:—

પ્રારંભ.

“જય જય જન અંતરજામી, નિર્મલ ગુણમય બહુનામી;
ખુદમાં ન મળે કશો સ્વામી, છો સકલ જગતના સ્વામી.” ટેક.

અન્ત.

સદા સ્વતંત્ર, દલપત અંતરગામી;

જય જય (ઇત્યાદિ ચારે ચરણ પ્રારંભનાં મૂક્યાં છે.)

કવિ દયારામે ટેકમાં ચૌદ ચૌદ માત્રાનાં બે ચરણ મૂક્યાં છે.
(જુવો દયારામકાવ્યસંગ્રહ ત્રીજી આવૃત્તિ પૃ. ૧૯૬,) છેવટે ટેકને અનુસરતું એક એક ચરણ આપ્યું છે.

“ શ્રી ઘંટાબન અસ ધૈયે, પ્રીતમ પ્યારી રસ પૈયે.”

એ પ્રમાણે પ્રારંભમાં ટેક છે, અને અન્તમાં

“કહો જુ ક્યાં લગ મૈયે, શ્રી ઘંટાબન અસ ધૈયે.” ઇત્યાદિ.

મરાઠી ભાષામાં અમૃતરાવના કટાવ વધારે વસ્થાપાય છે.
(નવનીત બીજી આવૃત્તિ પૃ. ૨૨૪,) એમાં જૂદા જૂદા કટાવમાં ત્રીંચે પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં ધ્રુવપદ અથવા ટેક છે.

दक्षिणना छंद.

अन्यदेशीय.

५३६

राजाधिराज रामचंद्र गावा हो = २० मात्रा थायछे.

{ सज्जन हो निज गुज आपुलें उमजाना, = २० मात्रा.

{ हरिलामि भजाना. = १० मात्रा.

{ श्री कृष्णें सुदामजीला सोन्याचो नगरी दिधली. = २८ मात्रा.

{ स्वानुभूत हृदया मधिली. = १४ मात्रा.

{ भगवंत भक्तजनाचें निजनामें संकटवारी, = २७ मात्रा.

{ करुणाकर कृष्ण मुरारी. = १४ मात्रा.

आनंदे वंदावा गणनायक तो, मंगलदायक तो. = २० + १० मात्रा.

नर्म कविता पृ. ८०२ मे नीचे प्रमाणे ध्रुवपद आप्युं छे.

मोर्पियो खेंचाइ हरिनी भणी तें; वांसलडी सुणी ते. टेक.

नर्म कविता पृ. २०८ मां नीचे प्रमाणे छे:—

अदभुत कृत्य पाताळे, संतोषे हर्षे भाले,

सृष्टिक्रम काळे काळे, कीधां जे देव दयाळे;

मुचेलाने पण पाळे, आवे नहि खूर्बो ख्याले.

ख्याले ख्याले.

टेक.

अन्तमां नीचे प्रमाणे छे:—

सुखनां साधन आले आले,

आवे नहि खूर्बो ख्याले ख्याले.

आ उपरथी जणायछे के कवियोए ध्रुवपद आणवामो
सुखो नियम पाळ्यो नथी.

(अवशेष भाग पाठळथी छपाशे.)

इति प्रथम भागः

(श्री खेंगार वृत्त.)

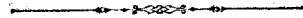
(पृष्ठ ६२९.)

नृप खेंगारजो शरणे रहोने, रणशूर उदयरामे,
धिरजे झाझे यत्ने करीने, कविने सुखकर कामे,
प्रतिनिधि पद पण नियमे चलवी, कार्ये तनमन दीधुं,
त्यार पछीथी अवकाशे आ, निज रणपिंगळ कीधुं.

(रणोदय वृत्त.)

(पृष्ठ ४९२.)

छे पंचावन संवत सारो, रह्यो ओगणीसें व्यापी,
अद्वार ने अट्टाणु सनमां, भुजयंत्रे रचना छापी;
बीजा आश्विननी पुनमे आ, थयो भाग पे'लो आखो,
प्रभु सदा अम्यासीजनने, जगमांहे सुखिया राखो.

भाइ मनःसुखराम सूर्यरामनां पुस्तक.

रु. आ. पै.

१ अस्तोदय अने नलदमयंती (चतुर्थ आवृत्ति)	०-८-०
२ देशी राज्य अने मनुस्मृतिमानो राजनीतिसार	०-८-०
३ विचारसागर (गूजराती द्वितीय (आवृत्ति)	१-८-०
४ फार्ब्स जीवनचरित्र (सावित्र) (द्वितीयावृत्ति)	०-८-०
५ सुज्ञ गोकूलजी झाला अने वेदान्त (द्वितीयावृत्ति)... ..	१-४-०
६ करशनदास अने तत्संबंधमां विचार	०-८-०
७ मणिरत्नमाला.	
८ उत्तर जयकुमारी.	
९ विपत्ति विधे निबंध.	
१० A Sketch of the Vedanta Philosophy...	1-8-0
११ वेदान्तविचार	०-४-०

उपर लखेलां पुस्तको ग्रन्थकर्ता पासेथी तेमज मुंबाइमां मेसर्स एन.
एम. एन्ड कंपनी अने पंडित ज्येष्ठाराम मुकुन्दजी पासेथी रोकडी
किंमते मळशे.

